

ISSN 1512-0368

საერთაშორისო სამართლის ჟურნალი

საერთაშორისო სამართლისა და საერთაშორისო
ურთიერთობების ფაკულტეტი

ივ. ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი

ტ. V. N2-3, 2002

Journal of International Law

Faculty of International Law and International Relations

Tbilisi State University

Vol. V , N2-3, 2002

Журнал Международного Права

Факультет международного права и
международных отношений

Тбилисский государственный университет им. Ив. Джава. ишвили

Том V, N2-3, 2002

თბილისი, Tbilisi, Тбилиси
2002

„საერთაშორისო სამართლის ჟურნალი“ – სამეცნიერო ხასიათის სამენოვანი ჟურნალია. მასში წარმოდგენილია როგორც საერთაშორისო სამართლისა და საერთაშორისო ურთიერთობების პრობლემები, ასევე საქართველოს კანონმდებლობის საკითხები.

ჟურნალი გამიზნულია როგორც საერთაშორისო სამართლის სპეციალისტების, ასევე ფართო მკითხველისათვის.

სარედაქციო კოლეგია

მთავარი რედაქტორი:

ალექსიძე ლევან – ივ. ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის (თსუ) საერთაშორისო სამართლისა და საერთაშორისო ურთიერთობების ფაკულტეტის საერთაშორისო სამართლის კათედრის გამგე; საქართველოს მეცნიერებათა აკადემიის წევრ-კორესპონდენტი, პროფესორი; რასიზმისა და შეუწყნარებლობის წინააღმდეგ ევროპის კომისიის წევრი.

ადმინისტრაციული რედაქტორი:

კვაჭაძე მარინე – თსუ-ს საერთაშორისო სამართლისა და საერთაშორისო ურთიერთობების ფაკულტეტის სამართლებრივი სისტემების კათედრის გამგე; პროფესორი.

სარედაქციო კოლეგიის წევრები:

1. შავაძე ირაკლი – თსუ-ს საერთაშორისო სამართლისა და საერთაშორისო ურთიერთობების ფაკულტეტის დეკანი, პროფესორი;
2. შენგელია რომან – თსუ-ს იურიდიული ფაკულტეტის დეკანი, სამოქალაქო სამართლის კათედრის გამგე, პროფესორი;
3. ბურჯანაძე ნინო – საქართველოს პარლამენტის თავმჯდომარე, დოცენტი;

4. დავითაშვილი ზურაბ – თსუ-ს საერთაშორისო სამართლისა და საერთაშორისო ურთიერთობების ფაკულტეტის საერთაშორისო ურთიერთობების კათედრის გამგე, დოცენტი;

5. დემეტრაშვილი ავთანდილ – საქართველოს იუსტიციის საბჭოს წევრი, თსუ-ს საერთაშორისო სამართლისა და საერთაშორისო ურთიერთობების ფაკულტეტის დოცენტი;

6. უბრახელიძე მინდია – პროფესორი, მოსამართლე, ადამიანის უფლებათა ევროპის სასამართლო;

7. ბუტკვიციანი ვილელიძე – საერთაშორისო სამართლის პროფესორი, მოსამართლე, ადამიანის უფლებათა ევროპის სასამართლო (უკრაინა);

8. ზვინალოვი სადირ – ბაქოს სახელმწიფო უნივერსიტეტის საერთაშორისო სამართლისა და საერთაშორისო ურთიერთობების ფაკულტეტის დეკანი, დოცენტი (აზერბაიჯანი);

9. კახიანი ვახტანგ – ერევნის სახელმწიფო უნივერსიტეტის იურიდიული ფაკულტეტის დეკანი (სომხეთი);

10. კურისი პრანაას – საერთაშორისო სამართლის პროფესორი, ლიტვის მეცნიერებათა აკადემიის აკადემიკოსი, მოსამართლე, ადამიანის უფლებათა ევროპის სასამართლო.

EDITORIAL BOARD

Editor in chief:

ALEXIDZE LEVAN – Head, Chair of International Law, Faculty of International Law and International Relations Tbilisi State University (TSU), Corresponding Member of The Georgian Academy of Sciences; Professor of International Law.

Executive editor:

KVACHADZE MARINA – Head, Chair of Legal Systems, Vice-dean, Faculty of International Law and International Relations, TSU, Professor;

Members of the Board:

1. SHAPAKIDZE IRAKLI – Dean, International Law and International Relations Faculty (TSU) Professor;
2. SHENGELIA ROMAN – Dean, Faculty of Law, Head, Chair of Civil Law (TSU), Professor;
3. BURJANADZE NINO – Chairman, Parliament of Georgia, TSU Associate Professor, Chair of International Law;

4. DAVITASHVILI ZURAB – Head, Chair of International Relations, Faculty of International Law and International Relations, TSU, Associate Professor;

5. DEMETRASHVILI AVTANDIL – Member, Council of Justice of Georgia, Chair of Legal Systems, Faculty of International Law and International Relations, (TSU), Associate Professor;

6. UGREKHELIDZE MINDIA – Professor, International Criminal Law, Judge, European Court of Human Right;

7. BUTKEVICH VOLODIMIR – Professor of International Law, Judge, European Court of Human Rights (Ukrain);

8. KAZIAN GAGIC – Dean, Faculty of Law, Yerevan State University (Armenia);

9. KURIS PRAANAS – Professor of International Law, Member of the Lithuanian Academic of Science, Judge, European Court of Human Rights;

10. ZEINALOV SADIR – Dean, Faculty of International Law and International Relations, Baku State University (Azerbaijan).

РЕДАКЦИОННАЯ КОЛЛЕГИЯ

Главный редактор:

АЛЕКСИДЗЕ ЛЕВАН — зав. кафедрой международного права факультета международного права и международных отношений Тбилисского государственного университета им. Ив. Джавахишвили (ТГУ), член-корреспондент Академии Наук Грузии, профессор. Член Европейской Комиссии против Расизма и Нетерпимости.

Исполнительный редактор:

КВАЧАДЗЕ МАРИНА — зав. кафедрой правовых систем факультета международного права и между-народных отношений ТГУ, профессор.

Член редакционной коллегии:

1. ШАПАКИДЗЕ ИРАКЛИЙ — декан факультета международного права и международных отношений ТГУ, профессор;
2. ШЕНГЕЛИЯ РОМАН — декан юридического факультета ТГУ, Зав. кафедрой гражданского права, прафессор;
3. БУРДЖАНАДЗЕ НИНО — председатель Парламента Грузии, доцент кафедры международного права ТГУ;

4. ДАВИТАШВИЛИ ЗУРАБ — зав. кафедрой международных отношений факультета международного права и международных отношений ТГУ, доцент;

5. ДЕМЕТРАШВИЛИ АВТАНДИЛ — Член Совета Юстиции Грузии, доцент кафедры правовых систем ТГУ.

6. УГРЕХЕЛИДЗЕ МИНДИЯ — профессор, Судья, Европейский Суд по Правем человека;

7. БУТКЕВИЧ ВОЛОДИМИР — професор международно права, Судья Европейский Суд по Правам Человека (Украина).

8. ЗЕИНАЛОВ САДЕР — декан факультета международного права и международных отношений Бакинского государственного университета (Азербайджан).

9. КАЗИАН ГАГИК — декан юридического факультета Ереванского государственного университета (Армения);

10. КУРИС ПРААНАС — професор, международно права, действительный член Академии Наук Литвы, Судья, Европейский Суд по Правам Человека.

რედკოლეგიისაგან

„საერთაშორისო სამართლის ჟურნალი“ – გამოიცემა 1996 წლიდან ივ. ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის საერთაშორისო სამართლისა და საერთაშორისო ურთიერთობების ფაკულტეტის მიერ საქართველოში გაეროს ლტოლვილთა უმაღლესი კომისრის წარმომადგენლობის, ხოლო შემდგომში საქართველოში გაეროს განვითარების პროგრამის მუდმივი წარმომადგენლობის დახმარებით.

სარედაქციო კოლეგია კიდევ ერთხელ უხდის დიდ მადლობას ამ ორგანიზაციებს ესოდენ მნიშვნელოვანი მხარდაჭერისათვის.

2000 წლიდან ჟურნალის გამოცემა შესაძლებელი გახდა საქართველოში ამერიკის შეერთებული შტატების საელჩოს დახმარებით. სარედაქციო კოლეგია დიდ მადლობას უხდის საელჩოს ხელმძღვანელობას ამ აქტიური მხარდაჭერისათვის, რომელიც ხელს უწყობს ფაკულტეტის სამეცნიერო-გამომცემლობითი საქმიანობის განვითარებას, ესოდენ აუცილებელს, დამოუკიდებელ საქართველოში საერთაშორისო სამართლის მეცნიერების განვითარებისათვის

* * *

„საერთაშორისო სამართლის ჟურნალი“ – სამეცნიერო პერიოდული, ყოველკვარტალური გამოცემაა. მასში წარმოდგენილ ნაშრომებში განიხილება საერთაშორისო საჯარო და კერძო სამართლის პრობლემები, საერთაშორისო ურთიერთობების საკითხები, საქართველოს კანონმდებლობისა და მისი საერთაშორისო სამართლებრივი პრაქტიკის აქტუალური ასპექტები. ჟურნალი გამიზნულია როგორც საერთაშორისო სამართლის სპეციალისტების, ასევე მკითხველთა ფართო წრისათვის, რომელიც დაინტერესებულია აღნიშნული პრობლემატიკით.

ის გარემოება, რომ ყოველი სტატია, როგორც წესი, ქვეყნდება ქართულ და ინგლისურ ენებზე, აგრეთვე, ზოგჯერ, ინგლისურად და რუსულად, შესაძლებლობას აძლევს ამ საკითხებით დაინტერესებულ უცხოელებს, რომლებიც ფლობენ ამ ენებს, გაეცნონ ავტორთა მეცნიერულ დებულებებს, აგრეთვე საქართველოს ზოგიერთ კანონსა და საერთაშორისო ხელშეკრულებას.

სტატიების წარმოდგენა შეიძლება სამივე აღნიშნულ ენაზე. სარედაქციო კოლეგია უზრუნველყოფს მათ თარგმნას შესაბამის ენებზე.

ჟურნალი თავის გვერდებს დაუთმობს როგორც იურისტებს, ასევე მეცნიერებს, რომლებიც იკვლევენ პოლიტიკურ საკითხებს და რომელთა სტატიები სასარგებლო იქნება საზოგადოების ფართო წრისათვის. პრიორიტეტი მიეცემათ იმ ავტორებს, რომელთა სტატიებში გაშუქებული იქნება სამოქალაქო საზოგადოების მშენებლობის აქტუალური პრობლემები, საერთაშორისო სამართლის ნორმების სრულყოფის და შემდგომი განვითარების, კერძოდ, ადამიანის უფლებების დაცვის საკითხები.

ჟურნალში ავტორთა მიერ გამოქვეყნებული შეხედულებები შეიძლება არ ემთხვეოდეს სარედაქციო კოლეგიის წევრთა აზრს.

FROM EDITORIAL BOARD

“Journal of International Law” has been published by the Faculty of International Law and International Relations of the Iv, Javakhishvili Tbilisi State University since 1996 with the support rendered by the UNCHR office in Georgia, then by the UNDP office in Georgia. The Editorial Board has the pleasure to express its gratitude, once again, to the above mentioned organizations.

The Special Issue of the Journal is dedicated to the issues of the creation and functioning of the International Criminal Court. The publication of this issues has become possible with the support of COLPI. The Boad expresses its gratitude to the COLPI for this generous contribution.

* * *

“Journal of International Law” is scientific-periodic edition, being published four times a year. The articles presented cover issues of public and private international law, international relations, important aspects of the Georgian legislature and its international legal practice.

The Journal is intended for experts in international law, as well as for broad sections of readers interested in above mentioned issues. Each article, as a rule, is published either in Georgian and English or in Russian and English languages. This fact makes the Journal available for foreigners - they may get acquainted with the scientific conceptions of authors and some legislative acts and international treaties of Georgia.

The articles may be submitted in Georgian, Russian and English languages. The Editorial Board provides corresponding translation.

The Journal gives the opportunity to lawyers, politicians and scholars to publish their articles intended for broad range of readers. The articles about the pressing problems of building the civil society and improvement of the norms of International Law, particularly dealing with issues of Human Rights, have the priority to be published. Views of authors always correspond to that of the Editorial Board.

ОТ РЕДАКЦИОННОЙ КОЛЕГИИ

“Журнал международного права” издается факультетом Международного Права и Международных Отношений Тбилисского Государственного Университета им. Ив. Джавахишвили с 1996 года при поддержке, оказанной Представительством Верховного Комиссара ООН по беженцам в Грузии, а затем Постоянным Представительством Программы Развития ООН в Грузии, за что редколлегия журнала еще раз благодарит указанные организации.

Специальный выпуск журнала посвящается вопросам создания и деятельности Международного уголовного суда. Издание журнала стало возможным при поддержке COLPI. Редакционная коллегия благодарит COLPI за содействие.

* * *

“Журнал международного права” – научное периодическое издание, выходящее четыре раза в год. В нем представлены статьи, посвященные вопросам международного публичного и частного права, проблемам международных отношений, актуальным аспектам законодательства Грузии и ее международно-правовой практике.

Журнал предназначен как для специалистов международного права, также для широкого круга читателей, интересующихся указанными вопросами. То обстоятельство, что каждая статья, как правило, публикуется на грузинском и английском, а также на английском и русском языках, дает возможность иностранцам, владеющим этими языками, ознакомиться с научными положениями авторов, а также с некоторыми законодательными актами и международными договорами Грузии.

Статьи могут быть представлены на грузинском, русском и английском языках. Редакция обеспечивает их соответственный перевод.

Журнал предоставляет свои страницы как юристам, так и политикам, ученым, чьи работы предназначены для широкого спектра общества. Статьям, которые освещают актуальные вопросы построения гражданского общества и совершенствования норм международного права, в частности, вопросам по правам человека, будет предоставляться приоритет при публикации.

Взгляды авторов не всегда отражают точку зрения редакционной коллегии Журнала.

შინაარსი

1. <i>მამუკა შენგელია</i> . „კომანიტარული ჩარევა“: საერთაშორისო-სამართლებრივი კონცეფცია და იურიდიული შინაარსი -----	12
2. <i>ჯაჯა რუხაძე</i> . საქართველოს სახელმწიფო სუვერენიტეტი და მისი მომავალი შინაარსი გლობალიზაციისა და ტრანსფორმაციის მსოფლიო დინამიკის ფონზე -----	21
3. <i>ირინა ქურღაძე</i> . საყოველთაო საერთაშორისო სამართლის პრიმატის ზენაციონალობის პრობლემები და საქართველო -----	33
4. <i>რუსტან მამედოვი</i> . კასპიის ზღვის საერთაშორისო სამართლებრივი დემილიტაცია ----	45
5. <i>რეზო ბერიძე</i> . ნავიგაციის რეჟიმი თუქეთის სრუტეებში: მაღალი პოლიტიკა ნავიგაციის უსაფრთხოებისა და გარემოს დაცვის წინააღმდეგ -----	68
6. <i>რუსუდან ტუშური</i> . შავი ზღვის სრუტეები: ნაოსნობის თავისუფლება სუფთა VS. გარემო -----	83
7. <i>მამუკა არველაძე</i> . აპატრიზმის საერთაშორისო სამართლებრივი ასპექტები -----	96
8. <i>ლაშა შანიძე</i> . საერთაშორისო დანაშაულები, საერთაშორისო სისხლის სამართლის სასამართლო და საქართველოს იურისდიქცია -----	102
9. <i>ზურაბ ჯიბლაშვილი</i> . „ახალი დემოკრატიის“ – პოსტსოციალისტური სივრცის ევროპული ქვეყნების პრეზიდენტების კონსტიტუციურ-სამართლებრივი სტატუსის სტრუქტურა (<i>ზოგადი დახასიათება</i>) -----	125
10. <i>ნელი ნადირაშვილი</i> . რამდენიმე ფუნდამენტური პრობლემა საერთაშორისო კერძო სამართალში -----	138
11. <i>თეა ბაციკაძე</i> . მსოფლიო ბანკის პროექტები და საქართველო -----	149
12. <i>დენის ოზდენი</i> . საბჭოთა საქართველოს საერთაშორისო სამართლებრივი სტატუსისათვის (1921-1922 წწ.) -----	154
13. <i>რუსუდან ოპოლაძე</i> . აზერბაიჯანის ევროპის საბჭოში თანამშრომლობის ზოგიერთი საერთაშორისო სამართლებრივი ასპექტები -----	165
14. <i>მამსიმილიან ჰერბეშვილი</i> . იურისტის (და შესაძლებელია არა იურისტის) მიერ კომპიუტერთან მოპყრობის ტექნიკასთან გონივრული მოპყრობის ათი რჩევა (რეზიუმე) -----	254
15. <i>დანართი</i> . მონტრეს კონვენცია (თურქეთის) სრუტეების რეჟიმის შესახებ -----	182
16. <i>საქართველოს კანონი</i> . საქართველოს საზღვაო სივრცის შესახებ -----	201
17. <i>საქართველოს კანონი</i> . უცხოელთა სამართლებრივი მდგომარეობის შესახებ -----	221
18. <i>საქართველოს კანონი</i> . საქართველოში უცხოელთა დროებითი შემოსვლის, ყოფნისა და გასვლის შესახებ -----	229
19. <i>საქართველოს კანონი</i> . საერთაშორისო კერძო სამართლის შესახებ -----	234

CONTENTS

1. MAMUKA SHENGELIA. "Humanitarian intervention": international-Legal concept and content -----	17
2. ZAZA RUKHADZE. Georgia's state sovereignty and its future contents against the background of worldwide dynamics of globalisation and transformation-----	28
3. IRINA KURDADZE. Problems of primacy of universal international law and supranationality and Georgia -----	40
4. RUSTAM MAMEDOV. International legal delimitation of Caspian Sea -----	57
5. REZO BERIDZE. New tendencies in regulation of Turkish Straits -----	76
6. RUSUDAN TUSHURI. The Black Sea Straits: freedom of navigation vs. pure environment -----	90
7. MAMUKA ARVELADZE. International-legal aspects of statelessness -----	99
8. LASHA SHANIDZE. International crimes, international criminal court and Georgian jurisdiction -----	114
9. ZURAB JIBGASHVILI. Structure of constitutional-legal status of the presidents of "New Democracy" – the European countries of post-socialist space -----	132
10. NELI NADIRASHVILI. Some fundamental questions of international private law -----	144
11. THEA BATSIKADZE. The World Bank projects and Georgia -----	152
12. DENIS OGDEN. Strasbourg, January 15, 2001. CDL-INF (2001) 1 Or.Fr. -----	154
13. RUSUDAN OBOLADZE. Some international law related aspects of Azerbaijan's cooperation with the council of Europe -----	169
14. MAXIMILIAN HERBERGER. Zehn gebote für den klugen umgang (vielleicht nicht nur) des juristen mit der edv -----	172
15. APPANDIX. Convention regarding the regime of the straits signed at montreux, July 20 th, 1936 -----	189
16. THE LAW OF GEORGIA on the Maritime Zone -----	200
17. THE LAW OF GEORGIA on the Legal Status of Foreigners -----	220
18. THE LAW OF GEORGIA on the Provisional Entrance, Residence and Leaving Georgia -----	228
19. THE LAW OF GEORGIA on the Private Law -----	233

СОДЕРЖАНИЕ

1. ШЕНГЕЛИА МАМУКА. “Гуманитарная интервенция”: международно-правовая концепция и юридическое содержание -----	250
2. РУХАДZE ЗАЗА. Государственный суверенитет Грузии и его будущее содержание на фоне глобализации и трансформации мировой динамики -----	250
3. КУРДАДЕ ИРИНЕ. Примат международного права, проблемы наднациональности и Грузия -----	250
4. МАМЕДОВ РУСТАМ. Международно-правовая делимитация Каспийского моря -----	251
5. БЕРИДZE РЕЗО. Новые тенденции регулирования проливов Черного моря -----	251
6. ТУШУРИ РУСУДАН. Проливы Черного моря: чистая среда vs. свобода судоходства -----	251
7. АРВЕЛАДZE МАМУКА. Международно правовой статус апатризма -----	252
8. ШАНИДZE ЛАША. Международный Уголовный Суд и Грузия -----	252
9. ДЖИБГАШВИЛИ ЗУРАБ. Структура конституционно-правового статуса Президента “новой демократии” – европейские страны пост-социалистического пространства ---	253
10. НАДИРАШВИЛИ НЕЛИ. Некоторые фундаментальные проблемы в Международном частном праве -----	253
11. БАЦИКАДZE ГЕА. Новые тенденции регулирования праливов Черного моря -----	253
12. ОГДЕН ДЕНИС. О международно-правовом статусе Советской Грузии 1921-1922 гг. -----	154
13. ОБОЛАДZE РУСУДАН. Азербайджан и Совет Европы -----	254
14. ГЕРБЕГЕР МАКСИМИЛИАН. Структура конституционно-правового статуса президента “новой демократии” – европейские страны пост-социалистического пространства -----	177
15. DANARTI. Конвенцияе Монтро о режиме проливов (20 июля 1936 года) -----	
16. ЗАКОН ГРУЗИИ о морском пространстве -----	200
17. ЗАКОН ГРУЗИИ о положении иностранцев -----	220
18. ЗАКОН ГРУЗИИ о временном положений иностранцев -----	228
19. ЗАКОН ГРУЗИИ о частном праве -----	233

„ჰუმანიტარული ჩარევა“: სამართალშორისო-სამართლებრივი კონცეფცია და იურიდიული ვინაარსი

(ზოგადი ანალიზი)

ეკონომიკური და სამხედრო თვალსაზრისით საკმაოდ ძლიერი მრავალეროვნული სახელმწიფოს, ყოფილი იუგოსლავიის¹ დაშლამ დამოუკიდებელ, საერთაშორისო სამართლის სუბიექტებად ხელი შეუწყო საუკუნეების მანძილზე დაგროვილ ეთნიკურ, რელიგიურ და სხვა ხასიათის უთანხმოებათა აქტივიზაციას. 1990 წლიდან მოყოლებული ყოფილი იუგოსლავიის ტერიტორიაზე აღმოცენებულმა შეიარაღებულმა კონფლიქტებმა საკმაოდ შეარყიეს პოლიტიკური სტაბილურობა ბალკანეთზე. ამის დადასტურებაა შეიარაღებული შეტაკებები ბოსნიასა და ჰერცეგოვინაში. სლობოდან მილოშევიჩის ტოტალიტარიზმმა მხოლოდ და მხოლოდ გააძვავა არსებული წინააღმდეგობა და კოსოვოში განვითარებული მოვლენების გამო ბალკანეთის რეგიონი დიდი ომის საფრთხის წინაშე დააყენა.

მოცემული სტატია არ იძლევა ამ კონფლიქტის დეტალურად განხილვის შესაძლებლობას. მხოლოდ აღვნიშნავთ, რომ 1989 წელს სერბეთის ტერიტორიაზე არსებულ კოსოვოს ავტონომიის გაუქმებას სერბებსა და კოსოველ ალბანელებს შორის სისხლისმღვრელი შეტაკებები მოჰყვა, რაც ალბანელთა მიმართ ეთნიკური წმენდის განხორცილებაში გამოიხატა.

ბელგრადმა მოამზადა თავისი წინადადებები, მათ შორის კოსოვოს ავტონომიის შინაგანი მოწყობის საკითხებზე სერბეთისა და იუგოსლავიის კონსტიტუციების შესაბამისად, მაგრამ პარიზში სერბებს შესთავაზეს ხელი მოეწერათ რამბუიეში შემუშავებულ დოკუმენტზე, რომლითაც ალბანელებმა დააფიქსირეს თავიანთი განზრახვა ჩაეტარებინათ კოსოვოს დამოუკიდებლობის რეფერენდუმი (1999 წლის 6 თებერვალს საფრანგეთის ქალაქ რამბუიეში მოლაპარაკებაზე, სერბები არ თანხმდებოდნენ კოსოვოში ნატო-ს სამშვიდობო ძალების განლაგებას, რადგან ამ პროცესს ს. მილოშევიჩი იუგოსლავიის სუვერენიტეტის შელახვად აღიქვამდა, ხოლო კოსოველი ალბანელები უარს აცხადებდნენ განიარაღებაზე, თუ კოსოვოს პოლიტიკური სტატუსის შესახებ რეფერენდუმის ჩატარების გარანტიებს არ მიიღებდნენ).

ჩრდილო ატლანტიკურმა ალიანსმა გააფრთხილა დაპირისპირებული მხარეები, რომ მზად იყო განეხორციელებინა ღონისძიებანი, თუ ისინი შუალედურ სამშვიდობო წინადადებებს არ დათანხმდებოდნენ. ალიანსის ბრიუსელის შტაბ-ბინაში გამართულ პრესკონფერენციაზე ჰავიერ სოლანამ განაცხადა, რომ ნატო აძლიერებდა საბრძოლო მზადყოფნას. გაერო-ს გენერალურმა მდივანმა კოფი ანანმა მხარი დაუჭირა ალიანსის პოზიციას და განაცხადა, რომ ძალის გამოყენების მუქარა კოსოვოს პოლიტიკური მდგომარეობის მოგვარების ძალისხმევის უმნიშვნელოვანესი კომპონენტი იყო.

შემდეგ მოვლენები ასე განვითარდა: 1999 წლის 24 მარტს ნატო-ს ავიაციამ (ბელგია, დიდი ბრიტანეთი, ესპანეთი, იტალია, კანადა, ნიდერლანდები, პორტუგალია, აშშ, გერმანია, საფრანგეთი და სხვა წევრთა თანხმობა) იუგოსლავიისადმი ომის გამოუცხადებლად დაიწყო პრაქტიკულად მთელი მისი ტერიტორიის დაბომბვა მიუხედავად იმისა, რომ ნატო-ს ბლოკის არცერთ წევრ სახელმწიფოზე იუგოსლავიას თავდასხმა არ მოუხდენია. სუვერენული სახელმწიფოს საშინაო საქმეებში შეიარაღებული ძალების გამოყენება „მოინათლა“, როგორც „ჰუმანიტარული ჩარევა“ („ჰუმანიტარული ინტერვენცია“).

ნატო-ს აქციებს ბალკანეთში მსოფლიოში არაერთგვაროვანი გამოხმაურებები და შეფასებები მოჰყვა. საერთაშორისო სამართლის მეცნიერ-იურისტთა და საერთოდ საერთაშორისო სა-

¹ ყოფილი იუგოსლავიის (ხორვატია, სლოვაკია, ბოსნია-ჰერცეგოვინა, მაკედონია და იუგოსლავიის ფედერაცია) სოციალისტური ფედერაციული რესპუბლიკის დაშლის შემდეგ სახელწოდება „იუგოსლავია“ შეინარჩუნა ორი რესპუბლიკის – სერბეთის და ჩერნოგორიის ფედერაციამ.

ზოგადობის წინაშე თავი მოიყარა ბევრმა რთულმა და საჭირო კითხვამ: საერთაშორისო-სამართლებრივი თვალსაზრისით, როგორ უნდა შეფასდეს ნატო-ს მოქმედება იუგოსლავიის მიმართ? როგორია „ჰუმანიტარული ჩარევის“ („ჰუმანიტარული ინტერვენციის“) იურიდიული ბუნება? განსხვავდება თუ არა სამხედრო ჩარევისაგან? იცნობს თუ არა საერთაშორისო სამართალი ასეთ ცნებას? შეიძლება თუ არა თავისი იურიდიული შინაარსით ამ ცნებას კავშირი ჰქონდეს საერთაშორისო სამართლის საყოველთაოდ აღიარებულ ისეთ უნივერსალურ პრინციპებთან, როგორცაა: სახელმწიფოთა სუვერენული თანასწორობა, სხვა სახელმწიფოს საშინაო საქმეებში ჩაურევლობა, ადამიანის უფლებათა და ძირითად თავისუფლებათა პატივისცემა და სხვა, ასევე წითელი ჯვრის საერთაშორისო კომიტეტის ჰუმანიტარულ საქმიანობასთან?

„ჰუმანიტარული ჩარევის“ განსაზღვრების მეცნიერული გაგება ჩამოყალიბებულია რუსი მეცნიერ-იურისტის ნ.ა. უშაკოვის 1997 წელს გამოქვეყნებულ მონოგრაფიაში „ძალის გამოყენების სამართლებრივი რეგულირება საერთაშორისო ურთიერთობებში“.² გამოკვლევის დასაწყისშივე აღნიშნულია, რომ „... თანამედროვეობის საერთაშორისო აქტებში, მათ შორის საყოველთაო (უნივერსალურ), ლოკალურ ან ორმხრივ სახელმწიფოთაშორისო ხელშეკრულებებში ტერმინი „ჰუმანიტარული ინტერვენცია“ არ გამოიყენება... ეს ტერმინი უცხოა საერთაშორისო სამართლისათვის“ (გვ. 79).

ავტორი ეთანხმება იმ მოსაზრებას, რომ იურიდიულ ლიტერატურაში, გაერო-ს დოკუმენტებსა და გაერო-ს გენერალური მდივნის გამონათქვამებში გამოყენებულია ტერმინები: „ჰუმანიტარული ჩარევა“, „ჰუმანიტარული ინტერვენცია“ (რაც პრაქტიკულად ერთი და იგივეა) და „შეიარაღებული ინტერვენცია“, „რაც არ უნდა იყოს, – წერს ნ.ა.უშაკოვი, – არსობრივი ტერმინი ამ შემთხვევაში – „ინტერვენცია“, მაკვალიფიცირებელი ტერმინი – „ჰუმანიტარული“ და „შეიარაღებული“. „ინტერვენცია – ეს არის გაერო-ს წესდების და საერთაშორისო სამართლის შესაბამისად სახელმწიფოს (სახელმწიფოთა ჯგუფის) მართლსაწინააღმდეგო ჩარევა რომელიმე სხვა სახელმწიფოს შინაგან კომპეტენციაში შემაჯალ საქმეებში, რაც მდგომარეობს ამ სხვა სახელმწიფოს მიმართ მართლსაწინააღმდეგო იძულებითი ზომების (მოქმედებების) გამოყენებაში“ (გვ. 81).

„ცვლის თუ არა ამ ტერმინის აზრს მასზედ დამატებული მაკვალიფიცირებელი ნიშანი „ჰუმანიტარული“, ანუ „ჰუმანიტარული ინტერვენციის“ ცნების გამოყენება? ჩვენი შეხედულებით, ცნება „ჰუმანიტარული ინტერვენცია“ არაბუნებრივია და არ გააჩნია არავითარი გონივრული აზრი“ (გვ. 82).

შეუძლებელია არ დავეთანხმოთ ნ.ა. უშაკოვს იმაში, რომ საერთაშორისო სამართალში ცნება (ან ტერმინი) „ჰუმანიტარული ინტერვენცია“ არ არსებობს. გარდა ამისა, უცხო სახელმწიფოს ყოველი სახის ჩარევა სხვა სახელმწიფოს საშინაო საქმეებში არა მარტო აკრძალულია საერთაშორისო სამართლით, არამედ მსგავსი ქმედება ყველანაირი საშუალებით უნდა აღიკვეთოს, თუ ასეთი „ჰუმანიტარული შეიარაღებული ჩარევა“ სხვადასხვა საბაბით წარმოებს. გაერო-ს წესდების 42-ე მუხლის მიხედვით, ჩარევის აღსაკვეთად (აგრესორის აღსაკვეთად) უშიშროების საბჭოს მიერ მიღებულ ზომებს, არავითარ შემთხვევაში არ შეიძლება ეწოლოს შეიარაღებული ან „ჰუმანიტარული ჩარევა“.

მიუხედავად იმისა, რომ ნატო-ს თითქმის ყველა წევრი-ქვეყანა მიუთითებს კოსოვოს მაგალითის ჰუმანიტარულ მოტივაციაზე, ჰუმანიტარული ინტერვენციის დოქტრინა ჯერ კიდევ არ არის ჩამოყალიბებული.³ „ჰუმანიტარული ინტერვენციის“ (Humanitarian Intervention) არანაირი პირდაპირი განმარტება არ არსებობს.⁴ დიდი ბრიტანეთის პრემიერ-მინისტრი ტ. ბლერი, ნატო-ს წევრ-სახელმწიფოს ლიდერთა შორის „ჰუმანიტარული ინტერვენციის“ ყველაზე დიდი ქომაგი,

² Ушаков Н.А. Правовое регулирование использование силы в международных отношениях, М., 1997, С. 79-92.

³ Clara Portela. Humanitarian Intervention, NATO and International Law. Research Report 4 December, 2000, p. 17.

⁴ David Rieff, Humanitarian Intervention, CRIMES OF WAR, 1999, p. 181.

გამოთქვამს შემდეგ აზრს: „ჩვენ არ შეგვიძლია ჩავერიოთ ყველგან. არის ადგილები, სადაც ჩვენ საერთოდ ვერ ჩავერევით, მაგრამ მე მჯერა, ეს არის უფლება, სადაც ჩვენ შეგვიძლია არჩევანის გაკეთება, ჩვენ ამას გავაკეთებთ“.⁵

არტურ ჰელტონის აზრით, „ქვეყნის შიდა საკითხებში ინტერვენცია იკრძალება სუვერენტეტის პრინციპის საფუძველზე, მაგრამ ადამიანის უფლებების მასიური დარღვევების, გენოციდის და რეპრესიების თავიდან აცილების მიზანმა შეიძლება გაამართლოს ინტერვენციის გარკვეული ფორმა“. მიუხედავად ჰელტონის ასეთი განაცხადისა, ის იქვე მიუთითებს: „დებატების საგანს წარმოადგენს ჰუმანიტარული მიზნებით ჯარების გამოყენება. კერძოდ, განსაკუთრებულ კამათს იწვევს გაერო-ს უშიშროების საბჭოს მანდატის გარეშე ძალის გამოყენების საკითხი, როგორც ეს კოსოვოში მოხდა“.⁶

აშშ-ის თავდაცვის სამინისტროს პოზიცია, რომელიც წარმოდგენილ იქნა 2000 წლის 3-6 ოქტომბერს მოსკოვში გამართულ საერთაშორისო კონფერენციაზე „საერთაშორისო სამართალი და ერთობლივი სამხედრო ოპერაციები“,⁷ „ჰუმანიტარული ჩარევის“ ირგვლივ ასეთ მიმართულებას იღებს: „თუ სამართლებრივი ტრადიციით ჩარევა შეიძლება გამართლდეს მხოლოდ გენოციდის აღკვეთის აუცილებლობით, მაშინ ჩვეულებითი სამართლის საერთაშორისო სამართლის ნომრების ევოლუციამ დღევანდელ დღეს მისაღები გახდა „ჰუმანიტარული ჩარევა“ ისეთ შემთხვევებში, როცა:

1. ჩამრევ მხარეს (მხარეებს) არ გააჩნია „დაინტერესება“ სიტუაციის ბოლოს;
2. ადგილი აქვს უკიდურეს მხეცობასა და სისასტიკეს (თუ ჯერ კიდევ არ შეიძლება მათი, როგორც გენოციდის კლასიფიცირება);
3. სუვერენული ხელისუფლება (თუ ასეთი არსებობს) არის მათი აქტიური მონაწილე ან პასიური ხელშემწყობი ან ნებაზე მიმშვები;
4. ჩარევა ხორციელდება კოლექტიურ საფუძველზე, რაც წარმოადგენს საშუალებას, აღკვეთოს ძალის პოლიტიკის გამოყენება დაინტერესებული ერის (ერების) მიერ;
5. ჩარევა უზრუნველყოფს ადგილობრივი მოსახლეობის დაცვას.

ზემოაღნიშნული მოსაზრებიდან ნათლად ჩანს, რომ სხვა სახელმწიფოს საშინაო საქმეებში „ჩარევის განსაზღვრული მასშტაბები“ წინააღმდეგობაში მოდის გაერო-ს წესდების მე-7 თავთან, ამასთან „ჰუმანიტარული ჩარევა“ თითქოს გაიგივებულია გაერო-ს უშიშროების საბჭოს მიერ სამართალდამრღვევი სახელმწიფოს მიმართ იძულებითი ზომების გამოყენებასთან.

ჰუმანიტარული ქმედება მიზნად ისახავს არა კონფლიქტების გადაჭრას, არამედ ადამიანის დაცვას და ხალხის სიცოცხლის შენარჩუნებას. ჰუმანიტარული ქმედება გამიჯნული უნდა იყოს პოლიტიკური ან სამხედრო აქციისაგან, ის უნდა იცავდეს ნეიტრალიტეტს და დამოუკიდებლობას, იმისათვის რომ ყველა კონფლიქტური მხარის ნდობა მოიპოვოს. მხოლოდ მანდატის ფარგლებში მოქმედებით არის შესაძლო მშვიდობის დამყარება.⁸

ზემოაღნიშნულის ფონზე, „ჰუმანიტარული ჩარევის“ კონცეფციის იურიდიული შინაარსი ამ ეტაპზე შეიცავს შემდეგ ელემენტთა კომბინაციას:

- ინდივიდუალთა დაცვა ისეთი სახელმწიფოსაგან, სადაც ილახება მათი უფლებები;
- განსაცდელში მყოფი ადამიანისათვის დახმარების აღმოჩენის საბაბით სუვერენული სახელმწიფოს საშინაო საქმეებში ჩაურევლობის პრინციპის დაცვაზე უარის თქმა;

⁵ Hoagland J.Blair on NATO: We must defend Human values “The Washington Post”, 19 April 1999.
⁶ Arthur C.Helton and Robert P.Devocchi. Human Rights, Humanitarian Intervention and Sanctions, 2000, p. 2.
⁷ Конференция „Международное право и совместные военные операции“. Москва (Россия) – Ньюпорт (США), 2000.
⁸ Jacques Forster, Vice President of the International Committee of the Red Cross, „Humanitarian Intervention“ and International Humanitarian Law, 2000, 12 September, p. 5.

- ერთი სახელმწიფოს (სახელმწიფოთა ჯგუფის) შეიარაღებული ჩარევა მეორე სახელმწიფოს საშინაო საქმეებში სამხედრო ძალის მასშტაბური გამოყენებით განხორციელებული ადამიანების ან მთელი კაცობრიობის საკეთილდღეოდ, როდესაც ასეთ შეიარაღებულ ჩარევას ნაკლები ზიანი მოაქვს, ვიდრე უმოქმედობას;
- სახელმწიფოს წინააღმდეგ, რომლის ტერიტორიის ფარგლებში ირღვევა ადამიანის უფლებები, სამხარეო ძალის გამოყენებისათვის გაერო-ს უშიშროების საბჭოს მანდატის ან ამავე საბჭოს მიერ მოწონებული და „აღიარებული“ რეგიონალური საერთაშორისო ორგანიზაციის მანდატის აუცილობლობის უარყოფა;
- სახელმწიფოს (სახელმწიფოთა ჯგუფის) უფლება დამოუკიდებლად, თავისი შეხედულებისამებრ გადაწყვიტოს სამხედრო ძალის გამოყენების საკითხი იმ სახელმწიფოს წინააღმდეგ, სადაც ირღვევა ადამიანის უფლებები.

შეუძლებელია არ აღინიშნოს, რომ თვით „ჰუმანიტარული ჩარევის“ კონცეფცია და იურიდიული შინაარსი თავისი ელემენტებით მთლიანად ეწინააღმდეგება თანამედროვე საერთაშორისო სამართლის ნორმებს, გაერო-ს წესდებას და უნივერსალურ და რეგიონალური უსაფრთხოების ჩამოყალიბებულ სისტემებს.

„ჰუმანიტარული ჩარევის“ კონცეფციის პრაქტიკულად გამოყენება ცხოვრებაში იუგოსლავიის მაგალითზე საშუალებას გვაძლევს ჩამოვყალიბოთ შემდეგი თეორიული დასკვნები:

1. მე-20 საუკუნის ბოლოს და 21-ე საუკუნის დასაწყისში ადამიანის უფლებათა და ძირითად თავისუფლებათა დაცვას შეიარაღებული (სამხედრო) საშუალებებით გაერო-ს უშიშროების საბჭოს მანდატის გარეშე სხვა სახელმწიფოებრივ-ტერიტორიულ საზღვრებში ეწოდა „ჰუმანიტარული ინტერვენცია“;
2. ადამიანის უფლებათა და თავისუფლებათა დაცვა სამხედრო ძალის გამოყენებითაც კი უნდა ხორციელდებოდეს, მხოლოდ და მხოლოდ გაერო-ს უშიშროების საბჭოს მანდატის საფუძველზე;
3. ნატო-ს წევრ-სახელმწიფოთა მიერ იუგოსლავიის ტერიტორიის ფართომასშტაბიან დაბომბვას ამ ქვეყნის ეკონომიკის, ენერგომომარაგებისა და კომუნიკაციების განადგურებით აბსოლუტურად არავითარი საერთო არა აქვთ ჰუმანიტარულ მიზნებთან;
4. ნატო-ს მესვეურები იმართლებენ თავს „ჰუმანიტარული კატასტროფით“ გამოწვეული აუცილებლობით და გაერო-ს მოუქნელობით ამ სიტუაციაში. კოსოვოში ჰუმანიტარული ინტერვენციის სამართლებრივი და მორალური ასპექტების ურთიერთშეუსაბამობამ (ნატო-ს მშვიდობის უზრუნველყოფის ოპერაციისაგან განსხვავებით) პოლიტიკოსთა და საერთაშორისო სამართლის ექსპერტთა წინაშე მწვავე საკითხი დასვა: რამდენად დასაშვებია ნებისმიერი რეგიონალური საერთაშორისო ორგანიზაციის მიერ გაერო-ს ნებართვის გარეშე ადამიანის უფლებათა კატასტროფიული დარღვევისათვის სამხედრო ძალის გამოყენება სუვერენული სახელმწიფოს წინააღმდეგ;
5. დიდი მასშტაბის სამხედრო აქციების წამოწყება ხდება უპირატესად პოლიტიკური დაინტერესების გამო და არა ჰუმანიტარული მოსაზრებებით, თუმცა ადამიანის უფლებები შეიძლება ასეთი აქციების საბაბად იქნას გამოყენებული.¹⁰

საერთაშორისო ჰუმანიტარული სამართლისადმი მიძღვნილ მე-9 ყოველწლიურ სემინარზე (ყენევა, 2000 წლის 8-9 მარტი) წითელი ჯვრის საერთაშორისო კომიტეტის ვიცე-პრეზიდენტმა ჟაკ ფორსტერმა აღმფოთება გამოხატა სიტყვა „ჰუმანიტარულის“ სამხედრო ძალის გამოყენებასთან კონტექსტში ხმარების გამო. „სხვადასხვა წყაროებში, იქნება ეს საერთაშორისო ფორუმები, სახელმწიფო მოღვაწეთა გამოსვლები თუ მასმედია – ჩვენ ვხვდებით გამოთქმას

⁹ ალექსიძე ლ., თანამედროვე საერთაშორისო სამართალი. თბ., 2001. გვ. 31.
¹⁰ დაწვრილებით იხილეთ, ორახელაშვილი ა. აფხაზეთის კონფლიქტი კოსოვოს კონფლიქტის ფონზე. სტატიათა კრებული – საქართველო და საერთაშორისო სამართალი, თბ., 2001, გვ. 93.

„ჰუმანიტარული ინტერვენცია“, რიგ შემთხვევებში კი ისეთ პარადოქსულ ტერმინებს, როგორცაა „სამხედრო ჰუმანიტარიზმი“, „ჰუმანიტარული ომი“ ან კიდევ „ჰუმანიტარული ბომბარდირება“. მე ციტირებას ვუკეთებ ამ ფრაზებს არა იმიტომ, რომ გამოვხატო ჩემი გრძნობები, არამედ მწუხარება სიტყვა „ჰუმანიტარული“ გამოყენებისათვის. წითელი ჯვრის საერთაშორისო კომიტეტი შემოთავაზებდა ამ სიტყვის ასე ფართო და განურჩეველი გამოყენების გამო. მეტიც, წითელი ჯვრის საერთაშორისო კომიტეტი განიხილავს გამოთქმა „ჰუმანიტარულ ინტერვენციას“, როგორც უსარგებლოს, სახიფათოს, რომელსაც შეუძლია მიგვიყვანოს მცდარ დასკვნებამდე, რომლებიც აუფასურებენ საერთაშორისო ჰუმანიტარულ სამართალს და ჰუმანიტარულ ქმედებას“.¹¹

ისევე, როგორც სხვა სახელმწიფოებმა, საქართველომაც არ შეიძლება მხარი დაუჭიროს „ჰუმანიტარული ჩარევის“ კონცეფციას, როგორც მისი ეროვნული უშიშროებისათვის რეალურ საფრთხეს დამოუკიდებლად იმისაგან, თუ ვინ განანორციელებს საქართველოს ტერიტორიაზე „ჰუმანიტარულ ჩარევას“.

იუგოსლავიის დაბომბვებმა გადაწყვიტეს მხოლოდ ერთი პრობლემა: სლობოდან მილოშევიჩის პოლიტიკური რეჟიმი დაემხო. კოსოვოს პრობლემები დღემდე გადაუწყვეტელია.

¹¹ Jacques Forster, p. 1.

“HUMANITARIAN INTERVENTION”: INTERNATIONAL – LEGAL CONCEPT AND CONTENT

The break-up of the former Yugoslavia¹, quite a powerful and multinational state from the economical and military point of view, into independent international law entities, brought about the intensification of ethnic, religious and other conflicts accumulated during the centuries. Starting from 1990, the armed conflicts on the territory of former Yugoslavia have significantly shattered political stability in the Balkans. The armed fights in Bosnia and Herzegovina are the strong arguments of the above. The sole result of Slobodan Milosevic’s totalitarianism was the deepening of the existing disagreement, that due to the Kosovo events made the region of Balkans face the threat of a big war.

The present contribution does not give the opportunity for the detailed review of this conflict. We would just like to mention that the annulment of the autonomy of Kosovo in 1989, being the part of Serbia, was followed by the bloody armed conflicts between the Serbs and the Kosovian Albanians resulting in the genocide of Albanians.

Belgrade prepared its proposals including the internal arrangement of the autonomy of Kosovo, pursuant to the Constitutions of Serbia and Yugoslavia. However, in Paris the Serbs were offered to sign the document elaborated in Rambouillet, under which the Albanians stated their intention to hold the referendum on the independence of Kosovo.² During the Rambouillet (France) negotiations of 6 February 1999 the Serbs did not agree to bring the NATO peacekeeping forces in to Kosovo, as S. Milosevic considered this process as the violation of the Yugoslavian sovereignty, while the Albanians of Kosovo refused to disarm unless they got guarantees for holding the referendum on Kosovo’s political status.

The North-Atlantic Alliance warned the conflicting parties that it was ready to take measures in case they would not agree to the intermediate peacemaking proposals. At the press-conference held by the alliance in the headquarters in Brussels, Javier Solana stated that the NATO was strengthening its military alertness. Kofi Annan, the UN Secretary General, supported the position of the Alliance and asserted that the threat of using force was the most important element in the effort of political arrangement of the Kosovo problem.

The above was developed into following: On 24 March 1999 the NATO aviation with the consent of Belgium, Canada, France, Germany, Italy, Netherlands, Portugal, Spain, UK, USA, and other members, started to bomb actually the whole territory of Yugoslavia without declaring war on it, although Yugoslavia had never attacked any of the NATO Member States. The use of armed forces in the internal affairs of the sovereign state was “denominated” as a “humanitarian intervention”.

The actions of the NATO in the Balkans were followed by diverse comments and evaluations all over the world. A lot of complex and practical questions accumulated before the international law scholars and the whole international society: How should the NATO actions against Yugoslavia be evaluated from of viewpoint the international law? What is the legal nature of the “humanitarian interference” (“humanitarian intervention”)? Does it differ from the military interference or not? Is international law familiar with such a concept? Can this concept, given its legal contents, be linked with the unanimously recognized universal principles of international law: sovereign equality of states, non-interference in the internal affairs of other states, the respect of human rights and

¹ The former soviet republic of Yugoslavia dissolved into the following countries: Croatia, Slovenia, Bosnia-Herzegovina, Macedonia, and the Federation of Yugoslavia the name Yugoslavia was retained by two republics – Federation of Serbia and Montenegro.

² Gamkrelidze T. Songs of Western Slavs, Svobodnaia Gruzia (Independent Georgia), 14 April, 1999.

fundamental freedoms, etc. as well as with the humanitarian activities of the International Committee of the Red Cross?

The Russian law scholar N. Ushakov formulated the scientific denotation of the “humanitarian intervention” in his work “The Legal Regulation of the Use of Force in International Relations”, published in 1997.¹ At the very beginning of the study it is noted, that “in modern international acts, including universal, domestic or bilateral interstate agreements the term – “humanitarian intervention” is not used... This term is unknown to international law”.

The author agrees with the standpoint that the terms the “humanitarian interference”, “humanitarian intervention” and “armed intervention” (that are practically the same) are used in legal literature, in the UN documentation and the statements of UN Secretary General.

“In any way – as N.Ushakov says – the “intervention” is the essential term in this case and “humanitarian” and “armed” are the qualifying ones. Under the UN Charter and international law the “intervention” means an unlawful interference of a state (a group of states) in the internal competence of another state manifested in the application of unlawful, compelling measures (actions) against this other state” (p.81).

Does the qualifying feature – “humanitarian”, attached to the term, change its meaning i.e. the use of the term “humanitarian intervention”? To our opinion, the concept “humanitarian intervention” is artificial and lacks common sense”. (p. 82)

We cannot but agree with N. Ushakov that the concept (or term) “humanitarian intervention” does not exist in international law. Moreover, any kind of intervention of a foreign state into the internal affairs of another state is not only forbidden under international law but such an action should be prevented by any means even in case such a “humanitarian armed intervention” is carried out under a variety of motivations. The measures undertaken by the Security Council for the suppression of an interference (suppression of an aggressor) pursuant to Article 42 of the UN Charter, cannot be called armed or “humanitarian intervention” not on any account.

Although almost every NATO Member State points out to the humanitarian motivation of Kosovo case the doctrine of the humanitarian intervention has not been formulated as yet.² There does not exist any direct definition of the “humanitarian intervention”.³ The UK Prime-Minister T. Blair the staunch defender of the “humanitarian intervention” among the NATO Member–States, said: “We cannot interfere everywhere. There are places where we cannot interfere at all. But, I believe, this is right that where we can make the choice we do it”.⁴

In Arthur Helton’s opinion “The intervention into the internal affairs of a country is forbidden on the basis of the principle of sovereignty, but a certain form of intervention may be justified when it aims for the prevention of the substantial violation of human rights, genocide, repressions. But despite such a statement, Helton also notes: “The use of the army for humanitarian purposes is a disputable issue. In particular, a lot of debates are caused by the use of the force without the UN Security Council mandate, as it was the case in Kosovo”.⁵

The approach of the Ministry of Defence of the USA towards the humanitarian intervention, presented at the international conference – International Law and Joint Military Operations”⁶ held on 3-6October 2000 in Moscow, takes up the following direction: If the intervention on the basis of legal tradition can be justified only by the necessity of prevention of genocide than the

¹ N. Ushakov “The Legal Regulation of the Use of Force in the International Relations”. Moscow, 1997, pp. 79-92.

² Clara Portela. Humanitarian Intervention, NATO and International Law. Research Report No.4 December 2000, p.17.

³ Davis Rieff, Humanitarian Intervention, CRIMES OF WAR, 1999, p. 181.

⁴ Clara Portela, p. 16-17.

⁵ Arthur C. Helton and Robert P. Devecchi. Human Rights, Humanitarian Intervention and Sanctions, 2000, p. 2.

⁶ Conference – The International law and Joint Military Operations – Moscow/Russia/ – New Port /USA 2000.

evolution of international law rules of the customary law make the humanitarian intervention acceptable nowadays, when:

1. The interfering party (parties) is (are) not personally interested” in the outcomes;
2. There are the cases of extreme brutality and inhuman treatment (lest they cannot be classified as a genocide yet);
3. The sovereign power (if such exists) is actively involved or is a passive supporter of the above mentioned or does not interfere at all;
4. The intervention is of the collective nature, that is the means for the prevention of the use of the force policy by the interested nation (nations).
5. The intervention secures the protection of the local population.

Taking into account the above considerations, it becomes clear that “certain extent of intervention” into the internal affairs of another state is inconsistent with Chapter 7 of UN Charter. At the same time “humanitarian interference” seems to be equated to equated with the application of coercive measures by the UN Security Council against a State violating the law.

A humanitarian action aims not at the solution of conflicts but at the protection of a human being and preservation of people’s lives. A humanitarian action should be separated from a political or military action. It should adhere to neutrality and impartiality to gain the trust of all conflicting parties. The establishment of peace is possible only within the framework of a mandate.¹

In the light of the above, the legal implication of the concept of the “humanitarian interference” includes the combination of the following elements:

- The protection of the individuals against a state where their rights are being violated;
- The refusal to follow the principle of non-interference in the internal affairs of another state, under the pretext of assisting the people being in misfortune;
- The armed intervention of a state (a group of states) in the internal affairs of another state through the extensive use of military force for the welfare of human being or the entire humankind when such armed intervention causes less damage compared to omission;
- The rejection of the necessity of the UN Security Council mandate or the mandate of a “recognised” regional international organization accepted by the Council for the use of military force against a state on the territory of which the human rights are being violated;
- The right of a state (a group of states) to decide, independently, upon its own initiative, on the use of military force against a state, where the human rights are being violated.

It has to be mentioned that the concept of “humanitarian intervention” itself and its legal content with all its elements contradict to the international law rules???????, the UN Charter, and the established systems of global and regional security.

The practical use of the concept of “humanitarian interference” on the example of Yugoslavia gives us the opportunity to make the following conclusions:

1. For the end of XX and the beginning of the XXI century the protection of human rights and fundamental freedoms within the other state-territorial borders through armed (military) means and without the UN Security Council mandate is called “humanitarian intervention”;
2. The protection of human rights and fundamental freedoms even by means of military forces is to be exercised only on the basis of the UN Security Council mandate;
3. The large-scale bombing of the territory of Yugoslavia by the NATO Member States, followed by the destruction of its economy, energy supply and communications have nothing in common with the humanitarian purposes;

¹ Jacques Foster, Vice President of the International Committee of the Red Cross, “Humanitarian Intervention” and International Humanitarian law, 2000, 12 September, p. 5.

4. The NATO leaders justify their actions by the necessity caused by the “humanitarian catastrophe” and the UN inflexibility in such situations. The mutual incompatibility of the legal and moral aspects of the humanitarian intervention in Kosovo (unlike the NATO peacemaking operation) made the politicians and the experts of international law face a very critical question – How far is it admissible for a regional international organization to use the military forces against a sovereign state for the protection of human rights, and all without the permission of the UN?¹
5. The main reason for the initiation of the large-scale military actions is a political interest and not the humanitarian purposes, though human rights may be used as an excuse for such actions;²

At the Ninth Annual Seminar on International Humanitarian Law (Geneva, 8-9 March 2000), Jacques Forster, the Vice-President of the International Committee of the Red Cross, expressed his indignation on the use of the word “humanitarian” in relation with military forces: “From various sources – international fora, statesmen, mass media – we hear the expression “humanitarian intervention” and sometimes even more paradoxical and startling phrases, such as “military humanitarianism”, “humanitarian war” and even “humanitarian bombardment”. I cite these words (statements) not only to illustrate the strong feelings aroused by this issue, but also to express concern about the use of the word “humanitarian”. As an organisation whose mandate stems from international humanitarian law, the ICRC is indeed worried by this far too broad and indiscriminate use of the term (word). Moreover, the ICRC considers expressions such as “humanitarian intervention” to be unhelpful and even dangerous since they lead us to erroneous conclusions which blur perceptions of the distinct character of international humanitarian law and humanitarian action”.³

As many Similarly to the other States, Georgia should also not support the concept of “humanitarian interference” as far as it represents the actual threat for its national security, irrespective of who will undertake the humanitarian interference on the territory of Georgia.

The bombing of Yugoslavia resolved only one problem: the political regime of Slobodan Milosevic was overthrown. The Kosovo crisis is not yet settled.

¹ L. Aleksidze, *Modern International Law*, Tbilisi, 2001, p. 314.

² A. Orakhelashvili *The Conflict against the background of Kosovo conflict*. Collected articles – Georgia and International Law, Tbilisi, 2001, p. 93.

³ Jacques Foster, *ep. eit* p. 1.

საქართველოს სახელმწიფო სუვერენიტეტი და მისი მომავალი შინაარსი გლობალიზაციისა და ტრანსფორმაციის მსოფლიო დინამიკის ფონზე

სახელმწიფოდ ორგანიზებულ ადამიანთა საზოგადოებას, მისი უაღრესი სირთულის, მრავალფეროვნებისა, და აქედან გამომდინარე დაპირისპირებულობის გამო, აუცილებლად სჭირდება ძალა საზოგადოების სხვადასხვა ჯგუფების და თვით ადამიანთა ქცევის კონტროლის განხორციელების მიზნით. ამ ძალად უნდა მივიჩნიოთ ხელისუფლება, რომელსაც საზოგადოებაში თავისი მაკოორდინირებელი და მარეგულირებელი როლით გარკვეული სიკეთე მოაქვს თვით საზოგადოებისათვის.

სახელმწიფოებრივი აღმშენებლობის გზაზე, ერის უმთავრეს საზრუნავს წარმოადგენს ისეთი ხელისუფლების ლეგიტიმაცია, რომელიც სახელმწიფოს, ერის სუვერენიტეტის რეალობას უზრუნველყოფს. ამ ამოცანის შესასრულებლად, უპირველეს ყოვლისა საკანონმდებლო დონეზე, სახელმწიფოს წყობის ფორმისა და ხასიათის განსაზღვრა კონსტიტუციურად უნდა ხდებოდეს. ყოველივე თქმულის განხორციელებისათვის კი აუცილებელია ხელისუფლების ისეთი ორგანიზაცია, რომელიც სახელმწიფოში პოლიტიკური თავისუფლების დამყარებასთან მიგვიყვანს.

საყოველთაოდ მიჩნეულია, რომ სუვერენიტეტი არის სახელმწიფოს დამოუკიდებლობა ქვეყნის გარეთ, ანუ მისი შესაძლებლობა თვითონ, სხვა სახელმწიფოების ჩაურევლად განსაზღვროს თავისი მიზნები, ამოცანები და უზენაესობა ქვეყნის შიგნით, ანუ მისი შესაძლებლობა სახელმწიფოში არსებული სხვა საზოგადოებრივ-პოლიტიკური ძალებისაგან დამოუკიდებლად წარმართოს მისი საქმიანობა. ამასთან, დღეს ქვეყნის მართვის მბრძანებლურ-ადმინისტრაციული სისტემიდან, სამოქალაქო სისტემაზე გადასვლის პირობებში უნდა აღინიშნოს, რომ ეს უმაღლესობა თავისი ხარისხით არ შეიძლება იყოს აბსოლუტური. არაერთგზის აღვნიშნეთ, რომ საზოგადოება, თავისი სტრუქტურით უაღრესად რთულია, რაც მასში სხვადასხვა სოციალურ-პოლიტიკური ძალების არსებობით გამოიხატება. თითოეულ მათგანს, რასაკვირველია, გააჩნია თავისი სტრუქტურა, შესაბამისი საკუთარი ხელისუფლება, რომელთა გვერდით თანაარსებობს სახელმწიფო ხელისუფლებაც, რომელიც ასევე შესაბამისი ნორმატიული ბაზისა და საფუძველის მეშვეობით დანარჩენ ხელისუფლებათა მიმართ უზენაესობას ინარჩუნებს. ამას განაპირობებს თვით პოლიტიკური ხელისუფლების არსი, რომლის მიხედვითაც იგი წარმოადგენს, სამართლებრივი ნორმებით წინასწარ რეგლამენტირებული წესის საფუძველზე, გაერთიანებული ადამიანების ხელისუფლებას მთელს საზოგადოებაზე, რომელიც ამ უკანასკნელისაგან დაუმორჩილებლობის შემთხვევაში უფლებამოსილია გამოიყენოს იძულებითი ღონისძიებანი, ე.ი. ადამიანთა ეს გაერთიანება, ანუ ხელისუფლება, საზოგადოებაში არსებულ სხვა სოციალურ-პოლიტიკურ სტრუქტურებთან შედარებით უზენაესია.

როცა მივუთითებთ ხელისუფლებაზე, როგორც სხვადასხვა ჯგუფების ადამიანთა ქცევის მარეგულირებელ კანონიერ ძალაზე, აქვე უნდა აღვნიშნოთ, რომ მას გააჩნია თავისი მოქმედების ფარგლები, რაც შემოისაზღვრება იმ ტერიტორიით, რომელშიც მოცემული სახელმწიფოს ხელისუფლებრივი იურისდიქცია ვრცელდება. ხაზი უნდა გაესვას იმასაც, რომ ჩვეულებრივ ეს იმ სატიტულო ერის ტერიტორიაა, რომელიც სახელს აძლევს მოცემულ ქვეყანას, სახელმწიფოს. თქმულიდან მართებულად უნდა მივიჩნიოთ აზრი იმის შესახებ, რომ სახელმწიფოს ერთ-ერთ მნიშვნელოვან ფუნქციას ერის ტერიტორიული მთლიანობის დაცვა წარმოადგენს. ვფიქრობ, საქართველოს დღევანდელი და ქართველთა ისტორიული გამოცდილება ამას ნათლად ადასტურებს.

საქართველოს ტერიტორიის განუყოფლობა კვლავ დაადასტურა საქართველოს კონსტიტუციამ დემოკრატიის უშუალო ფორმის რეფერენდუმის საშუალებით გამოხატულ ხალხის ნებაზე დაყრდნობით. ამის შესახებ კონსტიტუციის პირველ მუხლში ნათქვამია: „საქართველო არის დამოუკიდებელი, ერთიანი და განუყოფელი სახელმწიფო, რაც დადასტურებულია 1991 წლის

31 მარტს ქვეყნის მთელ ტერიტორიაზე, მათ შორის აფხაზეთის ასსრ-ში და ყოფილ სამხრეთ ოსეთის ავტონომიურ ოლქში ჩატარებული რეფერენდუმით და 1991 წლის 9 აპრილის საქართველოს სახელმწიფოებრივი დამოუკიდებლობის აღდგენის აქტით¹. როგორც ვხედავთ, სრულიად საქართველოს, ე.ი. აფხაზეთის ტერიტორიაზეც სამართლებრივად მოქმედებს საქართველოს ხელისუფლების სუვერენული უფლება, ფაქტიურად კი აფხაზეთში აფხაზეთის ხელისუფლების სუვერენული უფლება ვრცელდება. უკიდურეს შემთხვევაში არსებობს ორი სუვერენული ხელისუფლება, რაც თვით სუვერენული ხელისუფლების უზენაესობის პრინციპიდან გამომდინარე დაუშვებელია. შეუძლებელია ორი ხელისუფლება თანაბარზომიერად მიმართავდეს თავის ძალაუფლებას ერთი და იმავე ხალხისა და ტერიტორიისადმი. ამიტომ მხოლოდ ერთი, საქართველოს ხელისუფლების სიძლიერე და ავტორიტეტი არის იმის გარანტი, რომ შენარჩუნებული და დაცული იქნეს საქართველოს სრული სახელმწიფოებრივი სუვერენიტეტი მთელს მის ტერიტორიაზე. აღნიშნულის უზრუნველსაყოფად სუვერენული ხელისუფლება აღჭურვილი უნდა იყოს და როგორც სამართლებრივი, ისე პოლიტიკური და საჭიროების შემთხვევაში, იძულების მექანიზმების შეუზღუდავად გამოიყენება შეძლოს, სწორედ მაშინ, როდესაც ასეთი საჭიროებისას ხელისუფლებას შესაბამისი მოქმედების უნარი შესწევს, შესაძლებელია, ვილაპარაკოთ სუვერენულ ხელისუფლებაზე.

სუვერენიტეტისადმი დამოკიდებულება დღევანდელი სახეშეცვლილი მსოფლიოს პირობებში, ჩვენი აზრით, არ მოგვცემს საშუალებას, სახელმწიფოს სუვერენიტეტის საკითხი მხოლოდ ქვეყნის შიგნით მიმდინარე მოვლენების კონტექსტში განვიხილოთ, ან საგარეო ურთიერთობებში უკვე განხილული სუვერენიტეტის კლასიკურ გაგებაში მოვათავსოთ. დღევანდელი მსოფლიოს შეცვლილი სურათი, რომლის ჩამოყალიბების ერთ-ერთი უმნიშვნელოვანესი პირობა, გლობალიზაციის პროცესია, რაც ხალხთა და სახელმწიფოთა დაახლოებაში, ეთნიკური და ნაციონალისტური გამოვლინებების გადალახვაში გამოიხატება, სუვერენიტეტისადმი ახალ მიდგომას საჭიროებს. იგი თავისი პრაქტიკულ-პოლიტიკური, კონსტიტუციურ-სამართლებრივი ფარგლებისა და რეგულირების თვალსაზრისით, მისი შინაარსის ახლებურ ჩამოყალიბებას გვკარნახობს. „ჩვენ მივემართებით ისეთი მსოფლიოსაკენ, რომელშიც სულ უფრო და უფრო მაღლდება ადამიანთა ურთიერთობის როლი, სხვადასხვა კულტურების დაახლოება და საერთო ბაზრის შექმნით, სხვადასხვა ქვეყნების პოლიტიკური და ეკონომიკური ურთიერთობების გაზრდით გლობალური და ერთიანი მსოფლიო ყალიბდება“¹, წერს ჩარლზ ზიქარი. ბუნებრივია, საქართველო მსოფლიო პროცესების და მისი უმთავრესი – გლობალიზაციის პროცესის მიღმა ვერ დარჩება, რასაც ბოლო დროს განვითარებული მოვლენები ნათლად აჩვენებს. მხედველობაში გვაქვს ის პროცესი, რაც საქართველოს ევროპასთან გაერთიანებას გულისხმობს. ევროპასთან ინტეგრირების ისტორიული მიზანი რეალური ხდება. იგივე რეალობა უკიდურეს აუცილებლობად გვკარნახობს, გავითვალისწინოთ ჩვენი ქვეყნის როლი, ინტერესები და მიზნები მსოფლიო გლობალიზაციის იმ უმნიშვნელოვანეს რგოლში, რაც ევროპის თანამეგობრობის სახით არსებობს და ვითარდება. დღეისათვის თანამეგობრობაში გაწევრიანებულმა სახელმწიფოებმა თანამეგობრობას სუვერენული უფლებებისა და მოვალეობების მთელი პაკეტი გადასცეს.

ყოველივე ზემოაღნიშნულთან ერთად საჭიროა, გავითვალისწინოთ და პასუხი გავცეთ ერთ კითხვას, თუ საით მივყავართ გლობალიზაციისა და ტრანსფორმაციის ამ პროცესებს, ხომ არ მივიღებთ ხვალ ევროკავშირს, როგორც სახელმწიფო წყობილების ფორმას?. ამაზე დღეისათვის დამშვიდებით შეიძლება ვუპასუხოთ: გაერთიანების სადღეისო პრინციპები, შესაბამისი იურიდიული ბაზა გვიჩვენებს, რომ იგი სუვერენულ სახელმწიფოთა გაერთიანებაა, თითოეული წევრი სახელმწიფოს სუვერენული უფლებების უდიდესი წილით. შესაბამისად, „ევროპულ ორგანოებს მხოლოდ იმის მოგვარების უფლება აქვთ, რაც ეროვნულ-სახელმწიფოებრივ დონეზე უკეთესად ვერ გადაწყდება; სუბსიდიარიტეტის პრინციპის ეს პუნქტიც შესულია მასტრისხტის ხელშეკრულებაში, როგორც სავადებულო“².

¹ The Law school magazine, New York university school of law, special issue, 1995, pg. 5-7.

² იხ. ევროსაბჭოს წესდება, ადამიანის უფლებათა ევროპის აქტები, ბათუმი, 1999, გვ. 11.

აღნიშნულის გათავლისწინებით ევროკავშირისა და საქართველოს ურთიერთობა კიდევ უფრო აქტიურდება, ხშირია ევროპის სტრუქტურების დელეგაციათა და ექსპერტთა სამუშაო ვიზიტები საქართველოში, ყოველივე ეს კი განამტკიცებს იმ თანამშრომლობას, რომელიც ევროკავშირის ფუნდამენტურ ღირებულებებს ეფუძნება.

მოვლენათა ლოგიკა გვიჩვენებს, რომ ევროპასთან სრული ინტეგრაციის დღის წესრიგის მორიგი საკითხი, ევროკავშირში გაერთიანებაა. ამ მიზნის განხორციელება, როგორც გლობალიზაციის გამოხატულება, მომავალში გვიკარნახებს ახალ სტანდარტებს, რომლებსაც ხსენებული მიზნის პრაქტიკული განხორციელებისათვის გაწეული, თუ მომავალში ამ მიმართებით განსახორციელებელ ღონისძიებათა შორის თანაფარდობა წარმოშობს. ყოველივე ეს ადეკვატურ მიმართებაში იქნება სუვერენიტეტისა და მის კონსტიტუციურ-სამართლებრივ რეგულირების საკითხებთან.

უდაოა ის გარემოება, რომ სუვერენიტეტს სწორედ, თავისი კლასიკური გაგებით, დღეს საქართველოსათვის განსაკუთრებული მნიშვნელობა აქვს თუ, რასაკვირველია, მას განვიხილავთ ზემოთ უკვე აღნიშნული პორბლემების კონტექსტში, ანუ ტერიტორიასთან მიმართებით და სახელმწიფოს მთლიანობისა და ხელისუფლების უმაღლესობის საკითხს ამ კუთხიდან შევხედავთ. საქართველოს ტერიტორიული პრობლემა, რომელიც სახელმწიფოს ერთიანობის, მისი ხელისუფლების მთელს ტერიტორიაზე უმაღლესობის ხელყოფაშია გამოხატული, ბუნებრივია ხელყოფს მის ფაქტობრივ სუვერენიტეტს. ამასთან, ისიც უნდა აღვნიშნოთ, რომ სახელმწიფოსა და მისი სუვერენიტეტის კონსტიტუციურ-სამართლებრივი თანაფარდობა არ მოიცავს მხოლოდ ტერიტორიას, რადგან სუვერენიტეტი ამ შემთხვევაში უფრო ფართო ცნებაა ვიდრე ტერიტორიული მთლიანობა. იგი მოიცავს საზოგადოების პოლიტიკური ცხოვრების ყველა ძირითად მხარეს. ჩვენს კონკრეტულ შემთხვევაში, საქართველოს მთელ სივრცით ფარგალში განფენის იურიდიული უფლების მქონე ხელისუფლებას, წართმეული აქვს უზენაესობა, როგორც სუვერენიტეტის ცნების აუცილებელი ნიშანი. საქართველოსათვის, ისე როგორც ნებისმიერი სახელმწიფოსათვის ტრანსფორმაციის, გლობალიზაციის, ინტეგრაციის თანამედროვე ეპოქაში, არ შეუძლია სხვა სახელმწიფოებისა და ხალხებისაგან დამოუკიდებლად გადაწყვიტოს ყველა პრობლემა, რომელიც სახელმწიფოს მთლიანობასა და სუვერენიტეტთანაა დაკავშირებული. თუ ამ აზრის მართებულობას დავუშვებთ, სრულიად ნათელი გახდება ევროპასთან, და უფრო კონკრეტულად ევროკავშირთან ინტეგრირების მიზნის აუცილებლობა. ამასთან უნდა დავასკვნათ, რომ ხშირად საგარეო სუვერენიტეტის ნებით შეზღუდვა საშინაო სუვერენიტეტის უზრუნველყოფის საშუალებაა.

თუ თვალს გადავავლებთ საზოგადოების ინტერესსა და დამოკიდებულებას ამ საკითხისადმი, რომელიც ამავე დროს სახელმწიფოს საგარეო ურთიერთობების ერთ-ერთი სტრატეგიული მიმართულებაა, ადვილი დასანახია, რომ ევროპასთან გაერთიანების პროცესი, სახელმწიფოებრივი და საზოგადოებრივი ინტერესების შესაბამისად ხორციელდება და ადეკვატურ მხარდაჭერასაც განიცდის იმის გაცნობიერების ფონზე, რომ მომავალში გარკვეული სიკეთის, მოგების მიღების წილ, რაღაც დათმობების გაკეთებაც მოგვიხდება. სხვა სიტყვებით, რომ ვთქვათ, ევროპასთან საბოლოო გაერთიანებასთან ერთად, ევროკავშირის სასარგებლოდ სახელმწიფო ხელისუფლების გარკვეულ უფლებამოსილებათა დელეგირება მოგვიხდება. უფლებამოსილებათა გარკვეული ნაწილის დელეგირება, განპირობებული იქნება იმ გარემოებით, რომ ევროკავშირის წევრი სახელმწიფოები ვალდებული არიან თავიანთი კონსტიტუციები კავშირის წევრის სტატუსთან შესაბამისობაში მოიყვანონ. უფრო მეტიც, წევრ სახელმწიფოთა კონსტიტუციები უნდა შეიცავდნენ დებულებებს, რომლებიც ქმნიან ორ აუცილებელ გარანტიას: წევრი სახელმწიფოების ტერიტორიაზე ევროგაერთიანების სამართლის გამოყენების და კავშირის სამართლის პრიორიტეტულობის შესახებ ეროვნულ სამართალთან მიმართებაში. ან სახელმწიფომ, თუ იგი გვერდს აუვლის კონსტიტუციურ ცვლილებებს, ევროკავშირის ხელშეკრულებათა პირდაპირი მოქმედება უნდა უზრუნველყოს და ეროვნული სამართლის დებულებებთან კოლიზიის არსებობისას, უპირატესობა მიანიჭოს ევროკავშირის სამართლის ნორმებს. აღნიშნული გარემოებანი,

ევროპასთან ინტეგრაციის მიზნის წარმატებით განხორციელების შემთხვევაში, ბუნებრივია დასვამს საკითხს სახელმწიფო სუვერენიტეტის, მისი შესაძლო შეზღუდვის ფარგლების შესახებ.

ევროპის წევრ სახელმწიფოებში, მათი სუვერენიტეტის კონსტიტუციურ-სამართლებრივი რეგულირებისას, სუვერენიტეტის შეზღუდვის ან, შესაძლო შეზღუდვის შესახებ სხვადასხვა ფორმულირების დებულებებს ვხვდებით. მაგალითად, გერმანიის ფედერაციული რესპუბლიკის ძირითადი კანონის 24-ე მუხლში აღნიშნულია, რომ „(1) ფედერაციას, კანონის შესაბამისად, შეუძლია სუვერენული უფლებები სახელმწიფოთაშორისო ორგანიზაციებს გადასცეს. (1ა) რამდენადაც ლანდები კომპენტენტური არიან განახორციელონ სახელმწიფოებრივი დავალებები, მათ შეუძლიათ ფედერალური მთავრობის თანხმობით სუვერენული უფლებები მეზობელ მოსაზღვრე ორგანიზაციებს გადასცენ“.¹

იტალიის კონსტიტუციის მე-11 მუხლში მითითებულია, რომ იტალია „... სხვა ქვეყნებთან ნაცვალგების პირობით, ხალხების მშვიდობისა და სამართლიანობის უზრუნველსაყოფად თანხმობა სუვერენიტეტის შეზღუდვაზე“.²

საქართველოს დღევანდელი ტერიტორიული პრობლემები დარეგულირდება, როცა მისი ტერიტორიულ-სახელმწიფოებრივი მოწყობის საკითხი გადაწყდება. ამასთან, დღის წესრიგში დადგება, როგორც უკვე აღვნიშნეთ სუვერენიტეტის გარკვეული ზომით შეზღუდვის საკითხი. ამდენად, ნორმალური, უმტკინვეულო ინტეგრაციისათვის თავიდანვე უნდა განვსაზღვროთ სუვერენიტეტის, მისი შინაარსისადმი დამოკიდებულება. ვფიქრობ, ამისთვის აუცილებელია სუვერენიტეტი განვიხილოთ ზემოთ უკვე ხსენებულ კონტექსტში, როგორც მუდმივად განვითარებადი, დინამიკური პროცესი. თუ ერთმანეთს შევადარებთ ევროპული ინტეგრაციის სახელმწიფოებრივ მიზანს, შესაბამის სახელმწიფოებრივ იდეოლოგიას და სუვერენიტეტს, მაშინ დავდგებით იმის აუცილებლობის წინაშე, რომ თვალი გადავაავლოთ სუვერენიტეტის წარმოშობის ისტორიას, რასაც მოკლედ ჩვენ უკვე შევხვებთ, და ვაღიაროთ, რომ სუვერენიტეტი, როგორც თანმიმდევრულად განვითარებადი პოლიტიკურ-სამართლებრივი მოვლენა, სხვადასხვა ისტორიულ ეპოქაში შესატყვისი შინაარსით ივსებოდა, რაც თვით ეპოქის პოლიტიკური ცხოვრების შინაარსითაა განპირობებული.

საქართველოს სახელმწიფოს ევროპის კავშირში გაერთიანება, სუვერენიტეტთან დაკავშირებით მრავალ შეკითხვას წარმოშობს. მიმდინარე ინტეგრაციული პროცესები გამოიწვევს თუ არა სუვერენიტეტის ახალი შინაარსის ჩამოყალიბებას? გულისხმობს თუ არა ეს ახალი შინაარსი საქართველოს სუვერენიტეტის შეზღუდვას? რამდენად შესაძლებელი და მიზანშეწონილი იქნებოდა იგი ჩვენს კონკრეტულ შემთხვევაში? ილახება თუ არა ამ შემთხვევაში ეროვნულ-სახელმწიფოებრივი ინტერესები?

ევროკავშირში გაწევრიანების მოთხოვნებისა და წევრი სახელმწიფოების მიერ ამ მოთხოვნების კონსტიტუციურ-სამართლებრივი რეგულირების მოყვანილი მაგალითები, ვფიქრობ, ნათლად მიუთითებს სუვერენიტეტის შინაარსის ახლებური, გლობალიზაციის პროცესებისადმი შესაყვების გაგების აუცილებლობაზე. საქართველოს ევროკავშირში გაწევრიანების შემთხვევაში, პარალელის გავლება მოგვიწვევს ზემოთ უკვე აღვნიშნულთან, ანუ ეს გაერთიანება, სახელმწიფო სუვერენიტეტის ფარგლების განსაზღვრული ზომით შეზღუდვას გამოიწვევს, ე.ი. ჩვენს მიერ დასმულ პირველ ორ კითხვაზე დადებითი პასუხი უნდა გავცეთ.

რაც შეეხება ამგვარი შეზღუდვის შესაძლებლობას, ამის საილუსტრაციოდ კარგი იქნებოდა თვით სუვერენიტეტის კლასიკურ, ოფიციალურ განმარტებას მივმართოთ, რომლის მიხედვითაც ფრანგული წარმოშობის “*soverenetete*” ხელისუფლების უზენაესობას და დამოუკიდებლობას

¹ См. Основной закон федеративной республики Германии, Конституции государств Европейского союза, ИНФРА, М., 1997, стр. 189.

² იხ. იტალიის კონსტიტუცია, ა. დემეტრაშვილი, მსოფლიო ქვეყნების კონსტიტუციები, “იურიდიული ლიტერატურა”, თბ., 1992, გვ. 176.

ნიშნავს. კონსტიტუციურ-სამართლებრივი მეცნიერების მიხედვით სახელმწიფო სუვერენიტეტი ნიშნავს სახელმწიფოს უმაღლესობას ქვეყნის შიგნით და მის დამუკიდებლობას საგარეო სფეროში, ე.ი. სახელმწიფოს მიერ თავის ტერიტორიაზე საკანონმდებლო, აღმასრულებელი და სასამართლო ხელისუფლების სისრულეს, რაც გამორიცხავს სხვა ნებისმიერ ხელისუფლებას, ასევე სახელმწიფოს დაუმორჩილებლობას სხვა სახელმწიფოს ხელისუფლებისადმი საერთაშორისო ურთიერთობათა სფეროში, გარდა სახელმწიფოს მიერ თავისი სუვერენიტეტის აშკარად გამოხატული და ნებაყოფლობითი შეზღუდვის შეთხვევებისა.¹ როგორც ამ განსაზღვრების ბოლო წინადადების ლოგიკიდან ჩანს, კონკრეტულ შემთხვევაში სუვერენიტეტის ფარგლების შეზღუდვის შესაძლებლობას თვით სუვერენიტეტის ცნება იძლევა. სუვერენიტეტის შეზღუდვის შესაძლებლობაზე პასუხი, ჩვენი აზრით, უნდა ვეძებოთ ასევე საერთაშორისო სამართლის საყოველთაოდ აღიარებულ ნორმებსა და ხელისუფლების ლეგიტიმურობაში, სახელმწიფო და სახალხო სუვერენიტეტების თანაფარდობაში, მათ მაქსიმალურ ერთიანობაში. ხოლო მიზანშეწონილობისა და ინტერესის მომენტებზე დადებითი პასუხი, ჩვენი აზრით, უნდა ვიპოვოთ ერთის მხრივ, ევროპის გაერთიანების მიზნებსა და მიღწევებში, ხოლო მეორეს მხრივ, მასში გაერთიანებისადმი ჩვენი საზოგადოების დამოკიდებულებასა და მისგან მიღებულ სოციალურ, ეკონომიურ და პოლიტიურ გარანტიებში.

აღნიშნულიდან გამომდინარე დავასკვნათ, რომ ჩვენი ქვეყნის სუვერენიტეტის გარანტიები მნიშვნელოვნად იქნება დამოკიდებული სხვა სახელმწიფოებთან და ხალხებთან ახალ ღირებულებათა საფუძველზე დამყარებულ თანასწორუფლებიან თანამშრომლობაზე. შესაბამისად, სუვერენიტეტი არ შეიძლება განვიხილოთ ყოვლად შეუვალ ციხესიმაგრედ. იგი თანდათანობით განვითარებადი პროცესია.

აღნიშნული მსჯელობის ლოგიკას, გლობალიზაციასა და ინტეგრაციაზე, მის სამართლებრივ შედეგებზე, გარდაუვლად მივყავართ გარკვეული გარდაქმნების, ცვლილებების აუცილებლობისაკენ, ანუ ბუნებრივია, დგება საკითხი ტრანსფორმაციის, როგორც თანამედროვე მსოფლიოს გარდაქმნის ერთ-ერთი უმნიშვნელოვანესი პირობისა.

როცა ევროპულ ინტეგრაციაზე და ამ პროცესში სამართლის მნიშვნელობაზე ვსაუბრობთ, აუცილებელია, გავითვალისწინოთ და გავანალიზოთ ეროვნული სამართლებრივი სისტემის პოზიცია ტრანსფორმაციის პროცესში, რადგანაც სწორედ ამაზეა დამოკიდებული, ამ მოვლენების განვითარების პროცესში წარმოშობილი სპეციფიკური პრობლემებისა და მათი მოწესრიგების მექანიზმის არსებობაც. ევროგაერთიანებასთან ინტეგრირება, ევროპული სამართლისადმი, ეროვნული სამართლებრივი სისტემის შესაბამისობის, ევროპის სამართლის პრიორიტეტულობის აღიარების მიუხედავად, როგორც თვით ევროკავშირის წევრი სახელმწიფოების პრაქტიკა გვიჩვენებს, სრულებითაც არ არის გამორიცხული სპეციფიკური, კონკრეტული პრობლემების არსებობა ამ ორ სისტემას შორის და სხვათაშორის, კონსტიტუციურ დონეზეც.

საქართველოს კონსტიტუციის მეექვსე მუხლის დებულება, საქართველოს კანონმდებლობის საერთაშორისო სამართლის საყოველთაოდ აღიარებულ პრინციპებთან და ნორმებთან შესაბამისობის და საქართველოს საერთაშორისო ხელშეკრულებებისა და შეთანხმებებისათვის შიდასახელმწიფოებრივი ნორმატიული აქტების მიმართ, თუ ისინი არ ეწინააღმდეგებიან საქართველოს კონსტიტუციას, უპირატესი იურიდიული ძალის მინიჭების შესახებ, ინტეგრაციისა და ტრანსფორმაციის უმტკივნეულო სამართლებრივ ბაზას ქმნის. მაგრამ ეს მაინც არ არის საკმარისი სამართლებრივი გარანტია იმის, რომ მომავალში ჩვენს ეროვნულ-სამართლებრივ სისტემასა და ევროპის სამართალს შორის სპეციფიკური წინააღმდეგობები არ წარმოიშობა. მაგალითად, გერმანიის, როგორც ევროკავშირის წევრი სახელმწიფოს სინამდვილეში, ორ სამართლებრივ სისტემას შორის თანაფარდობისას პრობლემა გაჩნდა ადამიანის უფლებათა დაცვის სფეროში. დაისვა საკითხი, შეიძლება თუ არა გერმანიაში ევროგაერთიანების სამართალი მოქმედებდეს, როგორც პრიორიტეტული, შიდასახელმწიფოებრივ კონსტიტუციურ დებულებებთან მიმართებით

¹ Большой юридический словарь, ИНФРА-М, М., 1997, стр. 663-664.

იმ შემთხვევაშიც კი, თუ იგი წინააღმდეგობაშია ადამიანის უფლებათა კონსტიტუციით აღიარებული კონცეფციასთან. თავდაპირველად, გერმანიის საკონსტიტუციო სასამართლო თანამეგობრობის სისტემებს ადამიანის უფლებათა დაცვის სფეროში არასაკმარისად მიიჩნევდა, მხოლოდ 1986 წელს განხილულ საქმეზე **Wunsche handelsgezeltschaft** გამოტანილ გადაწყვეტილებაში აღიარა, რომ თანამეგობრობის სამართალში ეს სტანდარტები ამალღდა და ამიერიდან გერმანიის კონსტიტუციის მოთხოვნებს შეესაბამება,¹ რასაც გარკვეული ბიძგი მისცა, ისევე გერმანიის საკონსტიტუციო სასამართლოს მიერ მიღებულმა გადაწყვეტილებამ **internationale handelsgezeltschaft**. ცოტა უფრო მოგვიანებით (1990 წელი) მიღებულ გადაწყვეტილებაში სასამართლომ თქვა, რომ ღირექტივები, რომლებიც არღვევენ ადამიანის უფლებებს ევროპის თანამეგობრობის სამართალთან მიმართებით, შეიძლება ევროპის სასამართლოში გასაჩივრდეს, მაგრამ თუ გერმანიის კონსტიტუციით დაწესებული სტანდარტებისათვის იგი არასაკმარისად იქნება მიჩნეული, რაც გერმანიის კონსტიტუციით კვალიფიცირებულია, როგორც უპირობო, მაშინ ეს შეიძლება გერმანიის საკონსტიტუციო სასამართლოსადმი მიმართვისა საფუძველი იყოს. და რაც ყველაზე მეტად საყურადღებოა, საკონსტიტუციო სასამართლომ თავის გადაწყვეტილებით თანამეგობრობის ღირექტივების ინპლემენტაციის მიზნით მიღებული გერმანიის კანონმდებლობა, კონსტიტუციური კონტროლის ობიექტად გამოაცხადა. აქვე უნდა აღვნიშნოთ, რომ ადამიანის უფლებათა სფერო არ არის ერთადერთი პრობლემური სფერო. არც გერმანიაა ერთადერთი მსგავსი პრობლემებით. მაგალითად, იგივე ადამიანის უფლებებთან დაკავშირებით იტალიის საკონსტიტუციო სასამართლომ აღნიშნა, რომ თუ ოდესმე თანამეგობრობის ხელშეკრულება ისე იქნება განმარტებული, რომ იგი დაუშვებს ევროპის სასამართლოში ისეთი სარჩელის მიღებას, რომელიც დაარღვევს ადამიანის ძირითად უფლებებს, მაშინ საკონსტიტუციო სასამართლო განიხილავს ადამიანის უფლებებთან თვით ხელშეკრულების შესაბამისობის საკითხს. ხარტლის აზრით, ამან შესაძლოა გამოიწვიოს იტალიის თანამეგობრობაში ყოფნის საკითხის კითხვის ნიშნის ქვეშ დაყენებაც კი.⁴³

გლობალიზაციისა და ტრანსფორმაციის დღევანდელი დინამიკის მიხედვით, შესაძინევა ევროგაერთიანების სამართლის ტრიუმფალური სვლა თანამეგობრობის ქვეყნებში. ამასთან, მაგალითად ბრიტანეთის (და არა მარტო ბრიტანეთის) შემთხვევაში, ნათლად ჩანს, რომ ეს ტრიუმფი პარლამენტის, ზოგადად ეროვნული ხელისუფლების სუვერენულ ნებაზეა დამოკიდებული, რამდენადაც ხელისუფლებას შეუძლია მიიღოს აქტი, რომლის საფუძველზე შეზღუდავს ან სულაც შეწყვეტს ევროგაერთიანების სამართლის მოქმედებას თავის ტერიტორიაზე. (46) მაგრამ აქ დგას მიზანშეწონილობის საკითხი, რომლის შესაბამისადაც სახელმწიფოებს სურთ, ევროგაერთიანების სამართალი თავიანთ ტერიტორიაზე მოქმედებდეს, როგორც პრიორიტეტული.

ხელისუფლების სრული სუვერენიტეტის უზრუნველყოფისათვის უარესად დიდი მნიშვნელობა ექნება, თუ როგორ დაარეგულირებს საქართველოს კანონმდებლობა ქვეყნის ტერიტორიული ორგანიზაციის საკითხს. როგორი ხასიათი ექნება ცენტრალურ და ადგილობრივ ორგანოებს შორის ურთიერთობას, ანუ ზოგადად როგორი იქნება საქართველოს სახელმწიფოებრივი წყობილების ფორმა. ეს მნიშვნელობა განსაკუთრებით იზრდება დღეს, როცა ხელისუფლებისა და სუვერენიტეტის ზემოაღნიშნული ურთიერთობა გვიჩვენებს, რომ საქართველოში, მოცემული მომენტისათვის ხელისუფლების სხვადასხვა დონეების სუვერენიტეტი შეუთავსებადია. ეს საბოლოოდ ზიანს აყენებს, ზღუდავს სახელმწიფოს ერთიანი ხელისუფლების სუვერენიტეტს. საითკენ მიგვანიშნებს ეს გარემოება? რას უნდა მივაქციოთ ყურადღება? რა გავითვალისწინოთ? ჩვენი აზრით, დღევანდელი პოზიციიდან, საქართველოს ხვალისდელი ფედერალიზმი მოგვევლინება, როგორც პრაქტიკული პოლიტიკის და არა როგორც კონსტიტუციური პრინციპის შედეგი. რა ვითარებაში ხდება ამ პოზიციის ჩამოყალიბება? ვფიქრობთ, რომ იგი მკვეთრად გამოხატული ცენტრიდანული მოძრაობის ფონზე მიმდინარეობს. და კიდევ ერთი საკითხი, ყოველივე აღნიშნულის ფონზე, საკმარისია თუ არა კონსტიტუციურად იმ უფლებამოსილებათა

¹ Хартли.Т.К., Основы права Европейского сообщества, Юнити, Закон и право, Москва, COLPI, Будапешт, 1998, стр. 252.

განსაზღვრა, რაც მინიჭებული აქვს ცენტრალურ ხელისუფლებას, როგორც მის განსაკუთრებულ განმგებლობას მიკუთვნებული საკითხები, ან მოხსნის თუ არა პრობლემას სახელმწიფოს შემადგენელი სუბიექტების უფლებამოსილებათა საკანონმდებლო რეგლამენტაცია. ვფიქრობთ, რომ ეს არ იქნება საკმარისი, რადგან ჯერ კიდევ არ არის ერთიანი, მყარი კონცეფცია ქართული ფედერალიზმის შესახებ. პირველ რიგში გასარკვევია სუვერენიტეტის თეორიული დასაბუთების საკითხი. სუვერენიტეტის სახელმწიფოს არსებით ნიშნად დატოვების შემთხვევაში, უნიტარიზმი სრული სახით გვექნება, მაგრამ ფედერალიზმის პრინციპის გატარება ობიექტურედ გამოიწვევს სუვერენიტეტის არა სახელმწიფოს, არამედ სახელმწიფო ხელისუფლების ნიშნად დაკვალიფიცირება, რაც, თავის მხრივ, მათი გახლეჩის საშუალებას მოგვცემს თუ კი მას სახელმწიფო ხელისუფლების ვერტიკალში განლაგებულ ორგანოთა ექსკლუზიურ კომპენტენციას დავუკავშირებთ. მაშინ სახელმწიფო ხელისუფლება ცენტრში იქნება სუვერენული განსაკუთრებული განმგებლობის სფეროში შემავალი უფლებამოსილებების გადაწყვეტაში, ხოლო ფედერაციის სუბიექტების სახელისუფლო ორგანოები – მათსავე კომპენტენციაში განსაზღვრული კომპენტენციის ფარგლებში.

GEORGIA'S STATE SOVEREIGNTY AND ITS FUTURE CONTENTS AGAINST THE BACKGROUND OF WORLDWIDE DYNAMICS OF GLOBALISATION AND TRANSFORMATION

Human society organized in the form of state, due to its extreme complexity, diversity and thus conflicting nature, inevitably needs certain force in order to exercise control over the behaviour of various social groups as well as a human being itself. We should deem the government as such force, which with its coordinating and regulatory role within the society somehow benefits to this very society.

In the process of state building, the nation's primary concern is legalization of the government, which will guarantee the reality of sovereignty of state, the nation. For fulfilling this task the form and character of state order should be first of all determined constitutionally on the legislative level. Whereas for the implementation of all the above mentioned the government should be organized in a way which will lead to the establishment of political freedom in the state.

It is universally recognized that sovereignty is the independence of the state outside the country, or its ability to determine its goals and tasks by itself without other states' interference, and is the supremacy within the country or its ability to run its activity independent from other social-political forces existing in the state. Moreover, today, in the situation of transformation from commanding-administrative system for governing the country to the civil system, it is impossible not to mention that this majesty can not be absolute by its quality. We have more than once mentioned that the society is extremely complicated in terms of its structure, which is explained by existence of various social-political forces in it. Each of them certainly have its own structure, relevant government, next to which coexists the state government, which also by the relevant normative framework and basis retains the supremacy over other authorities. This is conditioned by the conception on political government itself, according to which it is the human government over the entire society united on the basis of the rules previously regulated by the legal norms, which, if the latter disobeys it, is entitled to use compelling measures. In other words this union of people, or the government is supreme over other social-political structures existing in the society.

When referring to the government as a legitimate force regulating the human behaviour as well as behaviour of various groups, we should also mention that it has its own scope limited to the territory where the state jurisdiction of this state applies. Moreover it should be emphasized that generally this is the territory of the titled nation, which gives the name to this country, the state. Proceeding from the above said we should believe that the idea that protection of territorial integrity of the nations is one of the important functions of the state is rightful. In my opinion, this is undoubtedly proved by Georgia's present and historical experience.

Indivisibility of the Georgian territory was once more proved by the Constitution of Georgia based on the people's will expressed through the referendum – fundamental form of democracy. With this regard first Article of the Constitution says: "Georgia is an independent, unified and integral state, which is confirmed by the Referendum conducted on 31 March 1991 throughout the whole territory of the country, including Abkhazian Autonomous Republic and former South Osetian Autonomous District as well as by the Act on Restoration of State Independence of 9 April 1991. It is apparent that throughout the whole Georgia, i.e. on Abkhazian territory too, the sovereign right of the Georgian government applies legally, and in Abkhazia in fact applies the sovereign right of the Abkhazian government. In extreme cases there are two sovereign authorities and this is inadmissible under the principle of supremacy of the very sovereign government, it is impossible to have two governments equally applying their power to one and the same people and territory. So, the strength and prestige of only the one, Georgian government is the guarantor of maintaining and protecting the absolute state sovereignty of Georgia on its entire territory. To this end the sov-

foreign government should have and be able to unlimitedly use legal and political and if necessary compelling mechanisms. We could talk about the sovereign government when the government is capable of exercising appropriate action in the event of such necessity.

The issue of sovereignty in the situation of today's transformed world, in our point of view, would not allow us to discuss the issue of state sovereignty only within the context of the events occurring inside the country or limit it only to the concept of classical understanding of sovereignty already discussed in foreign affairs. The changing situation of the world, one of the most important conditions for the establishment of which is the globalisation process, which is reflected in the drawing nearer the people and states, in overcoming the ethnical and nationalistic signs, speaks about the new approach of sovereignty, in terms of its practical-political, constitutional-legal framework and regulation, the new formulation of its essence. "We are heading to the world, where the role of human relations is more and more increasing, the global and unified world is established by approximation of different cultures and establishment of common market, by intensifying the political and economic relations of various countries"¹ says Charles Zeechar. It is natural that Georgia can not be left beyond the worldwide processes and indeed beyond its primary process called globalisation, which are evidently reflected in current events. Here we mean the process of integration of Georgia with Europe. Historical goal of integration with Europe becomes real. This very reality calls us to necessarily take account of our country's role, interests and goals in the most important bond of world globalisation, which exists and evolves in the form of European commonwealth. At present, the member states of the commonwealth have provided the latter with the complete portfolio of sovereign rights and duties.

In combination with all the above mentioned it is necessary to take into account and answer one question on where these globalisation and transformation processes are leading, are we going to adopt the European Union as a form of state order? Today we don't have to worry because the present principles of integration, the relevant legal framework show that it is the union of sovereign states where the biggest share is held by sovereign rights of each member state. Respectively, "European bodies are entitled to resolve only what can not be better determined on national-domestic level; this clause of subsidiarity principle is also contained in the Maastricht Treaty as compulsory".²

Thus, relationship between the European Union and Georgia is even more intensifying, working visits of delegations and experts from the European bodies are frequent and all this fortifies the cooperation which bases upon the fundamental values of the European Union.

The logics of these events show that the next issue in the agenda of full integration with Europe will be the accession to the EU. Achievement of this objective, as a sign of globalisation will call for new standards in the future. These standards are originated by the balance between the measures taken for the practical implementation of this objective or the ones to be taken in the future in this direction. All this will have adequate impact on sovereignty and its constitutional-legal regulation.

There is no doubt that sovereignty, by its classical understanding, bears particular significance for today's Georgia, if we examine it within the context of above mentioned problems, i.e. territory and if we study the integrity of state and supremacy of government from this point of view. Territorial problem of Georgia, which lies in the violation of state integrity and supremacy of its government throughout the whole territory, naturally violates its de facto sovereignty. Therefore it should also be noted that constitutional-legal balance of the state and its sovereignty does not comprise just territory because sovereignty in this case is a broader concept than territorial integrity and includes all principal aspects of political life of society, within the scope of which in our particular case Government of Georgia which has legal right to expand itself within the whole space, is deprived of supremacy as a necessary sign of the notion of sovereignty. Georgia, as well

¹ The Law School Magazine, New York university school of law, special issue, 1995, pp. 5-7.

² see the Charter of the Council of Europe, European Human Rights acts, Batumi, 1999, p. 11.

as any other state, in the era of transformation, globalisation and integration like today, can not solve all problems related with the integrity and sovereignty of the state without other states and people. Admitting the rightfulness of this idea, it will become obvious that the goal of integration with Europe and namely the European Union is necessary. We should therefore conclude that often wilful limitation of foreign sovereignty allows for providing the domestic sovereignty.

If we look through the society's interest and attitude towards this question, which is also one of the strategic trends in the state's foreign affairs, it is easy to observe that the process of integration with Europe is implemented in compliance with the state and social interests and receives adequate support by acknowledging that in the future in exchange for certain goods and profits we will have to compromise on some issues. In other words, together with ultimate integration with Europe we will have to delegate certain powers of state government in favour of the European Union. Delegation of specific part of the powers will be conditioned by the circumstance that EU member states are obliged to bring their constitutions in line with the status of the member of the Union. Indeed, constitutions of the member states should contain provisions, which provide for two necessary guarantees: application of the EU law on the territory of member state and primacy of the EU law over the national law. In other words the State, if it evades constitutional modifications, should provide for the direct application of the EU treaties and in case of conflict of the provisions of national law should give advantage to the norms of the EU law. These circumstances, if the goal of integration with Europe is successfully implemented, will naturally raise the question of the state sovereignty and the scope of its possible limitation.

In the member states of Europe when regulating the constitutional-legal of their sovereignty we can observe the provisions of various wordings on the limitation or possible limitation of sovereignty. For instance, in Article 24 of the main law of the German Federation Republic says that "(1) The Federation may by legislation transfer sovereign powers to intergovernmental institutions. 1a) insofar as the state (Lander) are responsible for the exercise of state rights and the discharge of state duties, they can with consent of the Government, delegate sovereign powers to institutions for neighborhood at state borders".¹

Article 11 of the Italian Constitution indicates that Italy "...on conditions of equality with other states, to such limitations of sovereignty as may be necessary to allow for a legal system that will ensure peace and justice between nations."²

Territorial problems that Georgia faces today will be regulated when the issue of its territorial-state arrangement is solved. As already mentioned, the issue of limitation of sovereignty to some extent will therefore raise. Thus for the normal, peaceful integration we should from the beginning determine the attitude towards the sovereignty, its essence. I think that it is necessary to examine sovereignty within already mentioned context, as permanently evolving, dynamic process. If we compare the state goal of European integration, relevant state ideology and sovereignty with each other, we will need to look through the history of origination of sovereignty, which was already briefly referred and we should acknowledge that sovereignty as a progressively evolving political-legal event had been gaining the relevant essence in different historical eras which is conditioned by the essence of political life of the era itself.

Integration of Georgia with the European Union will raise many questions with regard to sovereignty. Would the ongoing integration processes cause the formulation of new essence of sovereignty? Does this new essence mean the limitation of the Georgia's sovereignty? How far possible and reasonable would it be in our case? Are the national-state interests encroached in this case?

The examples given with regard to the requirements for integration with Europe and to constitutional-legal regulation of these requirements, in my opinion, clearly show that it is necessary to

¹ См. Основной закон федеративной республики Германии, Конституции государств Европейского союза, ИНФРА, М., 1997, стр. 189.

² see Constitution of Italy, A. Demtrashvili, Constitutions of the World, "Iuridili literature", Tb., 1992, p. 176.

approach the essence of sovereignty in a new way, which is relevant to the globalisation processes. If Georgia integrates with Europe we will have to make parallels with what we have already mentioned above, or this integration will cause limitation of state sovereignty to some extent i.e. the questions put by us should receive positive answers.

As for the possibility of such limitation, it would be reasonable to refer to classical, official definition of the sovereignty itself, according to which "sovereignty" of French origin means supremacy and independence of the government. According to the constitutional-legal science, state sovereignty means supremacy of the state within the country and its independence in the foreign affairs i.e. completeness of legislative, executive and judicial authority by the state on its territory, which excludes any other authority as well as disobedience of the state to other state's government in the field of international relations except the cases of clearly expressed and voluntary limitation of sovereignty by the state.¹ As it seems from the logic of the last sentence of this definition, the very notion of sovereignty itself allows for the limitation of the scope of sovereignty in this specific case. The answer on the possibility of limitation of sovereignty, in our opinion, should be found in the universally recognized norms of international law and legitimacy of the government, balance of state and public sovereignties, their maximum unity. As for the positive answer on the aspect of reasonability and interest, we think that should be found on the one hand in goals and achievements in the integration of Europe and on the other in our society's attitude towards integration therein and social, economic and political guarantees gained from it.

Thus we should conclude that guarantees of our country's sovereignty will considerably depend upon the equal cooperation founded on the new values with other states and peoples. Accordingly, sovereignty can not be examined as an absolutely implacable castle. It is gradually evolving process.

The logic of this discussion on globalisation and integration, its legal consequences necessarily leads us to the necessity of certain transitions, changes in other words there naturally raises the issue of transformation, as one of the most important conditions for transition of the modern world.

When talking about European integration and significance of the law in this process, it is necessary to take into account and analyse the place of national legal system in the transformation process, because upon this depends the existence of mechanisms of specific problems and their regulation raising in the process of development of these events. Integration with the European Union, despite acknowledging the European law, harmonisation of national legal system, pre-eminence of the European Union, as shown from the practice of the EU member states, existence of specific, certain problems between these two systems is not at all excluded and in fact on constitutional level too.

The provision of Article 6 of the Georgian Constitution on compliance of the Georgian legislation with the universally recognized international law principles and norms and on prior legal force of the international treaties and agreements of Georgia over internal normative acts, creates favourable legal framework for integration and transformation. However, this still can not sufficiently legally guarantee that specific conflicts in the future will not occur between our national-legal system and European law. For instance, in the reality of Germany, which is the member state of the European Union, there raised the problem in the field of human rights though having the balance between two legal systems. Question concerned if the EC law should be applied in Germany as primary one over domestic constitutional provisions even if it contradicts to the constitutionally recognized concept of human rights.

The Federation may by legislation transfer sovereign powers to intergovernmental institutions. 1a) insofar as the state (Lander) are responsible for the exercise of state rights and the discharge of state duties, they can with consent of the Government, delegate sovereign powers to institutions for neighborhood at state borders.

¹ Большой юридический словарь, ИНФРА-М, М., 1997, стр. 663-664.

[Italy] it shall agree, on conditions of equality with other states, to such limitations of sovereignty as may be necessary to allow for a legal system that will ensure peace and justice between nations.

In the beginning the Constitutional Court of Germany considered Community systems in the field of human rights as insufficient. Only in the decision made in 1986 on the case *Wunsche handelsgezelschaft* it acknowledged that in the Community law these standards were raised and from now on comply with the requirements of the German Constitution,¹ which was to a certain extent stimulated by again the German Constitutional Court Decision on the case *internationale handelsgezelschaft*. In the decision made a bit later (1990) the court stated that directives which violate human rights with regard to the EC law, may be contested at the European Court, but if it is deemed as insufficient for the standards set by the German Constitution, which German Constitution qualifies as unconditional, it may become grounds for applying to the Constitutional Court of Germany. And what should be stressed is that, the Constitutional Court, by its Decision, declared the German legislation adopted for the purpose of implementation of Community directives as a subject of constitutional control. Therefore, the human rights field is not the only problematic field. Nor is Germany the only country having similar problems. For instance, again with regard to human rights, the Constitutional Court of Italy stated that if ever the Community treaty is interpreted so that it would let admission at the European Court of the claim which violates fundamental human rights, then the Constitutional Court will consider the issue of compatibility of this treaty with human rights. In the opinion of Hartley, it is presumable that this might result in casting doubt on Italy's membership in the Community. According to present dynamics of globalization and transformation, triumphal development of the EC law in the Community countries is apparent. Moreover, on the example of Great Britain (and not only Great Britain) it is obvious that this triumph depends on the sovereign will of the parliament, in general of the national government, on the basis of which it will restrict or at least terminate the application of the EC law on its territory. However, the point here is the reasonability, according to which the states wish to have the EC law applied as a prioritive on their territory. For securing full sovereignty of the government, outmost important will become the question on how the Georgian legislation will regulate the issue of territorial arrangement of the country. What kind of relations will be between central and local bodies, or generally what will be the form of state order of Georgia. This significance is especially pressing today, when the above noted relationship of the government and sovereignty shows that at this stage in Georgia sovereignty of various levels of government is incompatible. Ultimately this damages, limits the sovereignty of whole government of the state. Where is this situation leading? what should the focused on? What should we take into account? In our point of view, from present standpoint, Georgia's future federalism will appear as the result of practical policy and not of constitutional principle. In what situation is such position formulated? We think that it proceeds against the background of clearly expressed centrifugal movement. And one more question, against the background of the above mentioned, is it sufficient to constitutionally define the authorities which are granted to the central authority as issues belonging to its particular governance, or would the legislative regulation of the authorities of constituent entities of the state solve the problem. We believe, that it will not be sufficient, because common, stable conception on Georgian federalism is not yet available. First of all the issue of theoretical substantiation of sovereignty should be clarified. If sovereignty is left as an essential feature of the state then unitarism will be fully presented, but implementation of the principle of federalism will objectively result in qualifying the sovereignty not as the feature of state but of state government, which per se will allow their splitting if it is linked with the exclusive competence of the bodies placed in the vertical structure of the state government. Thus the state government will be in the center in solving the authorities that fall within the field of sovereign, special governance, whereas the governmental bodies of the entities of federalism in the competence determined within their own competence.

¹ Хартли Т. К., Основы права Европейского сообщества, закон и право, Москва, COLPI, Будапешт, 1998, стр. 252.

საყოველთაო სამართლისო სამართლის პრიმატის ზენაცონალობის პრობლემები და საქართველო

საერთაშორისო სამართლისა და სახელმწიფო სამართლის ურთიერთზემოქმედების პრობლემა უფრო ფართო პრობლემის, სახელმწიფოს საზოგადოებრივი-პოლიტიკური სისტემისა და საერთაშორისო სისტემის ურთიერთზემოქმედების შემაღგენელი ნაწილია.

როგორც სახელმწიფო, ასევე საერთაშორისო სამართალი სწორედ ის ძირითადი მექანიზმებია, რომელიც ამ ურთიერთზემოქმედებას არეგულირებს.

სამართლის გაბატონება ყოველთვის გვევლინებოდა ნებისმიერი საზოგადოების განვითარების დამადასტურებელ ფაქტორად. ყოველ სახელმწიფოს განვითარების საკუთარი მოდელი გააჩნია, თუმცა ამასთან ერთად არსებობს საერთო ელემენტებიც, როგორც ეკონომიკაში, პოლიტიკაში, იდეოლოგიაში (მართლშეგნების ჩათვლით) და სამართალშიც, რომლებიც კაცობრიობის საერთო გამოცდილებას ეყრდნობა. სწორედ ეს გამოცდილება გვიჩვენებს, რომ მხოლოდ სოციალური პროგრესისათვის ოპტიმალური პირობების არსებობა ხელს უწყობს სამართლებრივი სახელმწიფოს ჩამოყალიბებას. თავის მხრივ, მხოლოდ სამართლებრივი სახელმწიფოს არსებობა უზრუნველყოფს სამართლის უზენაესობას, როდესაც არც სახელმწიფოს მთლიანად ან მის რომელიმე ორგანოს, თუ თანამდებობის პირს არ აქვს უფლება გადაუხვიოს დადგენილ ნორმებს. ნორმის დარღვევისათვის დეგრა შესაბამისი პირების პასუხისმგებლობა მიუხედავად იმისა, თუ რომელი თანამდებობრივი თუ სოციალური მდგომარეობა უკავია ამ პირს. ასეთ სახელმწიფოში უზრუნველყოფილია ადამიანის უფლებებისა და თავისუფლებების დაცვა. სამართლებრივი სისტემა იცვლება ცხოვრების მოთხოვნებთან ერთად. მხოლოდ ამგვარი სისტემა შეესაბამება დემოკრატიული სამართლებრივი სახელმწიფოს საერთაშორისო სტანდარტებს.

ჩვენს დროში სახელმწიფო სისტემების თვისობრივ მახასიათებლებს დიდი მნიშვნელობა აქვს სახელმწიფოს საერთაშორისო ავტორიტეტის განსაზღვრისათვის – ეს ეხება, როგორც ძლიერ ასევე სუსტ სახელმწიფოებს – „ოპტიმალური შემთხვევაა, როდესაც არა მარტო სახელმწიფოს კანონმდებლობა შეეფარდება საერთაშორისო სამართალს, არამედ მისი საგარეო პოლიტიკაც ეყრდნობა საერთაშორისო სამართალს“.¹ სამართლებრივი სახელმწიფო საერთაშორისო საზოგადოების აუცილებელი შემაღგენელი ნაწილია. ამიტომ, საერთაშორისო სამართლის გაბატონების კონცეფცია ასეოდენ აქტუალურია. თუმცა თვით საერთაშორისო სამართლისადმი არაერდგვაროვანი დამოკიდებულება არსებობდა არამარტო ისტორიის სხვადასხვა პერიოდებში, არამედ დღესაც – დაწყებული სრული უგულვებლყოფიდან, დამთავრებული მისი შესაძლებლობების გაუმართლებელი გადაჭარბებით. ჰუგო გროციუსი წერდა, რომ „ხალხი, რომელიც ბუნებით სამართალს არღვევს, საკუთარ სიმშვიდესა და კეთილდღეობას საძირკველის ძირს უთხრის“.

წარსულის პოლიტიკოსები თვლიდნენ რომ „არა უმრავლესობის დადგენილებებით, არამედ სისხლით ხდება სადავო საკითხების გადაწყვეტა და იქცეოდნენ კიდევ შესაბამისად“.²

ამასთან დაკავშირებით ლისტი წერდა, რომ „საერთაშორისო სამართლის დებულებები ხშირად ითვლება, მაგრამ ამავე დროს სახელმწიფოები საჯაროდ აღიარებენ საერთაშორისო სამართლის სავალდებულო ძალას ნებისმიერი დავის დროს, ომის ჩათვლით“.³

დღესდღეობით სულ უფრო მეტ მეცნიერს, პოლიტიკოსს თუ იურისტს გათვინობიერებული აქვს შემდეგი დებულება: იმისათვის რომ გადაჭრილ იქნეს გლობალური პრობლემა – სამყაროს გადარჩენა – სახელმწიფოთა შორის ურთიერთობაში უნდა ბატონებდეს ცივილიზებული

¹ Лившиц Р.З., О легитимности закона //теория права-новые идеи, М., 1995, стр. 18.

² Гуго Гроций О праве войны мира. М., 1956, стр. 48,49.

³ Лист Ф. Международное право в систематическом изложении. Юрьев. 1909, стр. 9.

ურთიერთობები, დაფუძნებული საერთაშორისო სამართლის ნორმებსა და ზოგადსაკაცობრიო მორალზე. ამიტომ შემთხვევითი არ არის, რომ ახალ პოლიტიკურ აზროვნებაში ისეთ ცნებებთან ერთად, როგორცაა ზოგადსაკაცობრიო ფასეულობებისა და ინტერესების პრიორიტეტი, მსოფლიოს ერთიანობა და ქვეყნების ურთიერთდამოკიდებულება, განვითარების გზების არჩევანის თავისუფლება; საერთაშორისო ურთიერთობებში სულ უფრო მყარად მკვიდრდება საერთაშორისო სამართლის პრიმატის კონცეფცია. ამავე დროს, მეცნიერთა ნაწილს მიაჩნია, რომ სამართლის როლი სახელმწიფოს საგარეო პოლიტიკაში არ წარმოადგენს მთავარ თემს.⁴ თუმცა საერთაშორისო სამართალი არსებობს უძველესი დროიდან, საერთაშორისო საზოგადოებაში და თვით საერთაშორისო სამართლის ხასიათში მეოცე საუკუნეში მომხდარმა ცვლილებებმა მიაჩნა მას ახალი ჟღერადობა.

ის, რაც წარსულში განიხილებოდა როგორც საგარეო პოლიტიკის ერთ-ერთ ატრიბუტად, საკუთარი მოქმედების გამართლების ან პირიქით, პოლიტიკური და იდეოლოგიური მოწინააღმდეგეების დადანაშაულების საშუალებად, გადაიქცა თანამედროვეობის გლობალური პრობლემის გადაჭრის უმთავრეს ხერხად.

რატომ თამაშობს საერთაშორისო სამართალი ასეთ დიდ როლს ?

თუ მოკლედ შევეცდებით ამ კითხვაზე პასუხის გაცემას, უწინარესად უნდა აღვნიშნოდ, რომ მსოფლიო სულ უფრო ურთიერთდამოკიდებული და ინტეგრირებული ხდება. სახელმწიფოთა ცალმხრივი მოქმედება, რომელშიც არ არის გათვალისწინებული სხვა სახელმწიფოთა და ერთა ინტერესები, არა მხოლოდ არ იძლევა გრძელვადიან უპირატესობას, არამედ საფრთხის წინაშე აყენებს თვით კაცობრიობის არსებობას.

ურთიერთდამოკიდებულ სამყაროში, როგორც დამარცხება, ისევე გამარჯვება შეიძლება იყოს საერთო, ხოლო სახელმწიფოთა მოქმედებები ურთიერთმეთანხმებული უნდა იყოს. ამის მიღწევა კი შესაძლებელია მხოლოდ საერთაშორისო სამართლის, როგორც ქცევის წესების ერთობლიობის მეშვეობით, რაც სახელმწიფოთა ნების, პოზიციებისა და ინტერესების, შედეგს წარმოადგენს.⁵ ეს წესები განმტკიცებულია, როგორც საერთაშორისო ხელშეკრულებებში და ჩვეულებებში, ასევე სამთავრობო საერთაშორისო ორგანიზაციების იურიდიულად სავალდებულო რეზოლუციებში.

თანამედროვე საერთაშორისო სამართალი აღარ წარმოადგენს ბურჟუაზიულ თუ საციალისტურ სამართალს. ეს არის ზაგადსაკაცობრიო, ზოგადდემოკრატიული ხასიათის ნორმატიული სისტემა. მისი ნორმები, რომელსაც საფუძვლად გაეროს წესდების პრინციპები უდევს, გამოხატავს ცალკეული სახელმწიფოების და მთლიანად სახელმწიფოთა საერთაშორისო თანამეგობრობის ინტერესთა ბალანსს. მასში ნორმატიულად განმტკიცდა მრავალი ზოგადსაკაცობრიო ღირებულება: ძალის გამოყენების აკრძალვა სხვა სახელმწიფოს საშინაო საქმეებში ჩაურევლობა, ხალხთა თვითგამორკვევის უფლება და სხვა. იურიდიულად სავალდებულო ფორმით განმტკიცდა ღებულებები, რომლებიც კაცობრიობის ეკოლოგიურ უსაფრთხოებას უზრუნველყოფს.

ამიტომ ერთიანი მართლწესრიგის არსებობა, რომელიც უზრუნველყოფს საერთაშორისო სამართლის პრიმატს, საერთაშორისო ურთიერთობებში საციცოხლო აუცილებლობას წარმოადგენს. თანამედროვე საერთაშორისო სამართლის პრიმატი საერთაშორისო ურთიერთობებში უზრუნველყოფს ზოგადსაკაცობრიო ფასეულობების და ინტერესების ნორმატიულ ასახვას. საწყის დოკუმენტს, რომელსაც თანამედროვე საერთაშორისო სამართალი დაეყრდნო, გაეროს წესდება წარმოადგენს. ამ დოკუმენტის უნიკალურება არ წარმოადგენს

⁴ ნორმან ჰაეხი. მოხსენება ბერლინის 1999წ 17/I კონფერენციაზე. სამართლის პრიმატის შინაარსი საერთაშორისო პოლიტიკაში. http://home.t-online.de.g.woop/gw_07324.htm.

⁵ Алексидзе Л. Некоторые вопросы теории международного права. Иперативные нормы. Тбилиси 1982г. стр. 136-141.

დავის საგანს. თუმცა წესდების პრინციპები და ნორმები, ასევე მთლიანად გაეროს მექანიზმი ბუქსირებას იწვევს, როდესაც გაეროს უშიშროების საბჭოს მუდმივმოქმედი წევრები ვერ აღწევენ ერთიანობას. მსგავს შემთხვევაში, არა სამართლის უზენაესობა, არამედ ძალთა თანაფარდობა იქცევა თამაშის ძირითად წესად. ამის ნათელი მაგალითია ყოფილი იუგოსლავიის მიმართ განხორციელებული ზომები (კოსოვოში ე.წ. ჰუმანიტარული ინტერვენცია). ასეთი შემთხვევების დაშვება საშიშ პრეცედენტებს ჰქმნის, სწორედ ამგვარი პრეცედენტებისაგან მკაცრად უნდა იყოს დაცული საერთაშორისო სამართლის ნორმები. ყოვლად დაუშვებელია ორმაგი სტანდარტების არსებობა – ერთის მხრივ საერთაშორისო სამართლის პრიმატის აღიარება და მეორეს მხრივ ძალის პოლიტიკის გამოყენება საერთაშორისო ნორმების გვერდის ავლით. ორმაგი დამოკიდებულება საერთაშორისო სამართლისადმი – მსოფლიო მართლწესრიგის პროგრესულ განვითარებაში აქტიური მონაწილეობა და ამავე დროს – საკუთარი ეგოისტური პოზიციების რეალიზების მცდელობა, საზოგადოების ურთიერთსაწინააღმდეგო ხასიათზე მეტყველებს. როგორც კი ადგილი აქვს ინტერესთა კონფლიქტს, რომელიც ვერ გვარდება სამართლებრივი ნორმებით, თავს იჩენს ე.წ. ძალმომრეობის პრინციპი. ეს მიანიშნებს არა იმაზე, რომ არ არსებობს ნორმა, რომელიც მოაგვარებს სადავო საკითხს, არამედ იმაზე, რომ არ არსებობს ამ ნორმათა აღსრულების სრულყოფილი მექანიზმი.⁶ ამგვარად კნინდება საერთაშორისო ურთიერთობებში საერთაშორისო სამართლის პრიმატის კონცეფცია. საერთაშორისო სამართლის პრიმატის კონცეფცია არ უნდა იყოს დამოკიდებული სახელმწიფოთა ნებასურვილზე გამოიყენოს თუ არა არსებულ ვითარებაში საერთაშორისო სამართლებრივი ნორმა. დღეს, როდესაც საერთაშორისო სამართლის პრიმატი უზრუნველყოფს ქვეყნის შიგნით, კანონიერების, დემოკრატიის, და სამართლებრივი სახელმწიფოს კონცეფციების გაფართოვებას, სწორედ სახელმწიფოებმა უნდა უზრუნველყონ საერთაშორისო სამართლის პრიმატის დაცვა საერთაშორისო ურთიერთობებში. კონკრეტულად რა იგულისხმება სამართლის გაბატონებაში საერთაშორისო ურთიერთობებში?

- I. საერთაშორისო სამართლის გაბატონება მიიღწევა საერთაშორისო სამართლის პრინციპებისა და ნორმების მკაცრი დაცვით სახელმწიფოთა მხრიდან.
- II. საერთაშორისო სამართლის პრიმატი საერთაშორისო ურთიერთობებში ნიშნავს ასევე სამართლის გაბატონებას ძალაზე, რადგანაც სწორედ ძალისადმი ან ძალის დამუქრებისათვის მიმართვა საფრთხეს უქმნის საერთაშორისო მართლწესრიგს. საერთაშორისო სამართლის უზენაესობას მხოლოდ ისეთ პირობებში შეიძლება ჰქონდეს ეფექტურობა, როდესაც სახელმწიფოებს გათვინობიერებული აქვთ საკუთარი ინტერესი ურთიერთშეთანხმებული პრიორიტეტების უზრუნველყოფაში. ეს ნიშნავს, რომ სახელმწიფოს გათვინობიერებული უნდა ჰქონდეს მრავალმხრივი ზომების პრიორიტეტი ცალმხრივ ქმედებაზე.
- III. საერთაშორისო სამართლის პრიმატის განხორციელება საერთაშორისო ურთიერთობებში მოითხოვს ასევე საერთაშორისო სამართლის პრინციპებისა და ნორმების ურთიერთშეთანხმების უზრუნველყოფას შიდასახელმწიფოებრივ სამართალთან. თითოეული სახელმწიფოს სამართლებრივი სისტემა უნდა შეესაბამებოდეს სახელმწიფოს მიერ აღიარებულ საერთაშორისო ვალდებულებებს.

საერთაშორისო არენაზე სამართლის უზრუნველყოფა, ეს არის მცდელობა შეიქმნას ისეთი სრულყოფილი მართლწესრიგი, რომელიც შეძლებს საერთაშორისო ურთიერთობებში საერთაშორისო სამართლის პრიმატის იდეის რეალიზებას. აღნიშნულის განხორციელების საშუალებას თანამედროვე ტენდენციები იძლევა.

საერთაშორისო სამართლის პრიმატის უზრუნველყოფა საერთაშორისო ურთიერთობებში საჭიროებს ცალკეულ სახელმწიფოთა გათვინობიერებას სამართლის უზენაესობის აუცილებ-

⁶ Ушаков Н.А. Правовое регулирование использования силы в международных отношениях. М., 1997, стр. 17-20.

ლობაში.⁷ ეს არის მნიშვნელოვანი, როგორც დიდ, ასევე პატარა სახელმწიფოებისათვის. ბუნებრივია, რომ მხოლოდ თვითშეგნებაზე დაყრდნობა არ მოიტანს ქმედით შედეგებს. საერთაშორისო სამართლის პრიმატის უზრუნველყოფის მიზნის მისახსენებლად აღსანიშნავია ორი ძირითადი პირობა;

1. სახელმწიფო იძულებული უნდა იყოს უზრუნველყოს საერთაშორისო სამართლის პრიმატი.

მაგ. ახლად შექმნილი სახელმწიფოები აღიერებენ საერთაშორისო სამართლის ნორმების პრიმატს, თუნდაც იმიტომ, რომ სათანადო რენომე (ავტორიტეტი) მოიხვეჭონ და მოაგვარონ შიდასახელმწიფოებრივი პრობლემები საერთაშორისო მექანიზმების მეშვეობით.

2. საერთაშორისო თანამეგობრებას უნდა გააჩნდეს ისეთი მექანიზმები, რომლებიც აიძულებენ ურჩ სახელმწიფოებს აღიარონ საერთაშორისო სამართლის ნორმები.

მართალია, არც ერთი სახელმწიფო ნებაყოფლობით და ღიად თითქმის არასოდეს აღიარებს საერთაშორისო სამართლის ნორმების დარღვევას. ყველა სამართალდამრღვევი სახელმწიფო ცდილობს მეტ-ნაკლები იურიდიული დასაბუთება მისცეს თავის ქმედებას.

სამწუხაროდ, ამის საშუალებას, რიგ შემთხვევებში, თვით საერთაშორისო სამართლის ნორმა, უფრო სწორედ მისი განმარტება (ინტერპრეტაცია) იძლევა.

ეს განპირობებულია იმით, რომ რიგ შემთხვევებში სახელმწიფოთა პოლიტიკური ნება აგებულია პრინციპზე „სხვა სახელმწიფოს ქმედების შეზღუდვით იზღუდება თვით მოცემული სახელმწიფოს ქმედება“.

საერთაშორისო სამართლის პრიმატის საკითხი საგარეო ურთიერთობებში მჭიდრო კავშირშია ზენაციონალურობის საკითხთან. ამ ცნების გამოყენება ევროპულ ინტეგრაციას უკავშირდება. მიიჩნევენ, რომ ზენაციონალურობა წარმოიშობა მაშინ, როდესაც რომელიმე გაერთიანება უფლებამოსილია დაავალდებულოს წევრ-სახელმწიფოები და მოსთხოვოს კონკრეტული მოქმედების გატარება ისე, რომ ყოველ ცალკეულ შემთხვევაში მისგან უფლებამოსილების დასტური არ მიიღოს. გაერთიანებას გააჩნია უფლებამოსილება, გარკვეული მოცულობით გასცეს დამოუკიდებელი განკარგულება. მაგრამ ეს შესაძლებელია მხოლოდ ისეთ შემთხვევებში, როდესაც სახელმწიფო, თავისი ნების გამოძღვანების საფუძველზე, ახდენს თავისი სუვერენული უფლებამოსილების დელიგირებას ამგვარი გაერთიანებებისადმი. სუვერენული უფლების დელიგირება არ იწვევს ნეგატიურ შედეგებს სუვერენიტეტისადმი.⁸ ანუ ეს ნიშნავს, რომ ზენაციონალურობა შესაძლებელია არსებობდეს ისეთი გაერთიანებების ჩარჩოში, რომლის წევრები სუვერენული ერთეულები არიან. აქედან გამომდინარე, შესაძლებელია ვისაუბროთ ფუნქციონალურ ზენაციონალურობაზე, რომელიც არის სახელმწიფოთა შორის წარმოშობილი ურთიერთობების რეგულირების ერთ-ერთი საშუალება, და რომლის არსებობას სახელმწიფოებს შორის დადებული ხელშეკრულება უდევს საფუძვლად. ზენაციონალურობის არსი მდგომარეობს შემდეგში: ზენაციონალური გაერთიანების შიდა სამართალი ავტომატურად იქცევა მისი წევრ-სახელმწიფოების შიდა სამართლად; გაერთიანების შიდა სამართალი იქმნება ისეთი ორგანოს მიერ, რომელსაც წევრ-სახელმწიფო იურიდიულად ვერ აკონტროლებს, მისი გადაწყვეტილებანი სავალდებულო ხასიათს ატარებს წევრ-სახელმწიფოსათვის, მიუხედავად სახელმწიფოს მხრიდან თუნდაც ნეგატიური დამოკიდებულებისა ამგვარი გადაწყვეტილებისადმი; ამავე დროს, შესაბამისი საკითხის განხილვა შესაძლებელია ამოღებული იყოს მისი გამგებლობისაგან (მაკონკურირებელი კომპეტენცია). ზენაციონალური ორგანო იქმნება საერთაშორისო-სამართლებრივი შეთანხმებით, რომლის რეალიზება ხორციელდება ნაგულისხმევი კომპეტენციით; წყაროებს, როგორც წესი, წარმოადგენს არა საერთაშორისო სამართალი,

⁷ Верещетин В.С Мюллерсон Р.А.Новое мышление международного права. "Советское государство и право". 1988, № 3.

⁸ Королев М.А. Наднациональность с точки зрения международного права. Московский журнал международного права. 1997, №2.

არამედ გაერთიანების შიდასამართალი. ამგვარად, საერთაშორისო სამართალში წარმოიშვა ვითარება, როდესაც სავსებით რეალური ურთიერთობები, რომელიც სახელმწიფოთაშორისო სფეროში არსებობს და მოითხოვს სამართლებრივ რეგლამენტირებას, ატარებს არა ტრადიციულ, სუბიექტურ თუ ობიექტურ ხასიათს. ეს არ ნიშნავს იმას, რომ ხელყოფილია კლასიკურ საერთაშორისო სამართალში მოქმედი პრინციპი: *par in parem non habet imperium*. თანამედროვე საერთაშორისო სამართლის თავისებურებანი შესაძლებლობას გვაძლევს ვისაუბროთ ზენაციონალურობის არა მხოლოდ თეორიულ, არამედ პრაქტიკულ ასპექტებზე. ამის მაგალითს გვაძლევს, როგორც გაეროს სისტემა, ასევე ევროკავშირის სამართლებრივი სისტემა.

გაეროს წესდების პირველსავე მუხლში აისახა საერთაშორისო მშვიდობისა და უშიშროების ცნება, რითიც ნორმატიულად დაფიქსირდა ის ძირითადი დებულება, რომელზეც აგებულ უნდა იქნეს სახელმწიფოთა თანამშრომლობა: უშიშროების საბჭოს დაეკისრა ფუნქცია განახორციელოს იძულებითი ხასიათის უფლებამოსილება დაფიქსირდა. რიგ შემთხვევებში, გაეროს შეუძლია მიიღოს ზომები მესამე სახელმწიფოების მიმართ. საერთაშორისო სასამართლომ საკონსულტაციო დასკვნაში 1949 წ. განაცხადა, რომ გაეროს გააჩნია საერთაშორისო-სამართლებრივი სუბიექტურობა არა მხოლოდ გაეროს წევრ-სახელმწიფოების, არამედ სხვა სახელმწიფოების მიმართაც. ამგვარად გაეროს სისტემის დაარსებამ საფუძველი ჩაუყარა სამართლებრივი ინტეგრაციის ინსტიტუტს, რომელიც გაჯერდა და დაიხვეწა ევროკავშირის ფარგლებში, რაც დღეს უდავო საკითხს წარმოადგენს.

საქართველოს წინაშე დამოუკიდებლობის აღდგენასთან ერთად დადგა საკითხი, თუ რა ადგილს დაიკავებს იგი საერთაშორისო ასპარეზზე. უდავოა რომ ისეთი სახელმწიფოსათვის, როგორიც საქართველოა, ძალზედ მნიშვნელოვანი იყო ავტორიტეტის მოხვეჭვა და განმტკიცება საერთაშორისო ურთიერთობებში. საქართველო თავისი არსებობის რთულ პერიოდს განიცდის. მიმდინარეობს სამოქალაქო საზოგადოების, დემოკრატიული სახელმწიფოებრიობის და შესაბამისი მართლწესრიგის ჩამოყალიბების ურთულესი პროცესი. ეს პროცესი გართულებულია სერიოზული ეკონომიკური, პოლიტიკური თუ სხვა პრობლემებით, რაც განაპირობებს შიდა და საგარეო პოლიტიკის შეფარდების სპეციფიკას. აქედან გამომდინარე, ძალზედ მნიშვნელოვანია, რომ არსებულ ვითარებაში ქვეყანას გააჩნდეს სტრატეგიული კონცეფცია საგარეო პოლიტიკისადმი. ამგვარი კონცეფციის არსებობა ნაციონალური ინტერესების დაცვის მყარი გარანტიაა, ვინაიდან ამ ინტერესების დაცვა შეიძლება მიღწეულ იქნეს სხვა სახელმწიფოებთან და საერთაშორისო ორგანიზაციებთან მჭიდრო თანამშრომლობით, მათი სამართლიანი ინტერესების პატივისცემისა და გათვალისწინებით, საერთაშორისო ორგანიზაციების მოთხოვნათა დაკმაყოფილებით. საგარეო ურთიერთობების წარმართვა უნდა ეყრდნობოდეს გარკვეულ იდეებს, ასახავდეს იდეალებს, რათა სახელმწიფოს პოლიტიკურმა სტრატეგიამ საერთაშორისო თანამეგობრობის მხარდაჭერა მოიპოვოს. საგარეო პოლიტიკური სტრატეგია წარმოუდგენელია საერთაშორისო სამართლებრივი კონცეფციის გარეშე. შეუძლებელია დემოკრატიული სამართლებრივი სახელმწიფოს საგარეო პოლიტიკა არ ემყარებოდეს საერთაშორისო სამართალს. სამართლებრივი სახელმწიფოს პოლიტიკა დაუშვებელია იყოს არასამართლებრივი, მით უმეტეს, რომ თანამედროვე სამყაროში საერთაშორისო სამართლის, როგორც გლობალური სისტემის მართვის ინსტრუმენტის, ალტერნატივა არ არსებობს.

საქართველო, სუვერენული არსებობის პირველივე დღიდან, ცდილობდა გამხდარიყო საერთაშორისო თანამეგობრობის თანასწორუფლებიანი წევრი, და სახელმწიფოთა საერთაშორისო თანამეგობრობის საერთო ნებას, მის მიერ შექმნილ საერთაშორისო მართლწესრიგს დამორჩილებოდა. ჯერ კიდევ 1991 წ. 9 აპრილს „საქართველოს სახელმწიფოებრივი დამოუკიდებლობის აღდგენის აქტში“ დაფიქსირდა, რომ „საერთაშორისო სამართლის პრინციპი საქართველოს რესპუბლიკის კანონების მიმართ და მისი ნორმების პირდაპირი მოქმედება საქართველოს ტერიტორიაზე ცხადდება საქართველოს რესპუბლიკის ერთ-ერთ ძირითად კონსტიტუციურ პრინციპად“. ეს დებულება განვრცობილ იქნა

საქართველოს 1995 წ. კონსტიტუციის მე-6 და მე-7 მუხლებში. ამ ასპექტში, ყურადღებას გავამახვილებთ ერთ დოკუმენტზე. ეს გახლავთ საგარეო საქმეთა სამინისტროს მიერ შემუშავებული დოკუმენტი „საქართველო და მსოფლიო – მომავლის ხედვა და სტრატეგია“, რომლის პრეზენტაცია 2000 წლის მიწურულს მოხდა. დოკუმენტი ეფუძნება საქართველოს ეროვნული უსაფრთხოების კონცეფციას და გადაჯაჭვულია საგარეო პოლიტიკურ, საგარეო ეკონომიკურ და თავდაცვით სტრატეგიულ მიმართულებებთან.⁹

დოკუმენტში მოკლედ აისახა ის, თუ რა სამუშაო გასწია საქართველომ განვლილი წლების მანძილზე ამ მიმართულებით, და რაც უფრო მნიშვნელოვანია, სახელმწიფოს მომავლის სრატეგიული ხედვა. დოკუმენტში აისახა ძირითადი პრინციპები რომელზეც აგებულია ქვეყნის საგარეო პოლიტიკის პრიორიტეტები:

- ზოგადსაკაცობრიო, დემოკრატიული ცივილიზაციის საყოველთაოდ აღიარებულ ფასეულობათა უზენაესობა. სწორედ საერთაშორისო სამართალი გვევლინება იმ სისტემად, რომელშიც დაფიქსირდა ყველა ის პროგრესული, დემოკრატიული იდეალები, რომელთაც ზოგადსაკაცობრიო ცივილიზაციის საყოველთაოდ აღიარებული ფასეულობები ეწოდება. ამით საქართველომ კიდევ ერთხელ დააფიქსირა თავისი დამოკიდებულება საერთაშორისო სამართლისადმი, ამჯერად საერთაშორისო ურთიერთობებში.
- გლობალიზებად სამყაროში საქართველოს ისეთი ადგილისა და ფუნქციების განსაზღვრა, რაც ქვეყანას საშუალებას მისცემდა, როგორც გლობალიზაციის შესაძლებლობათა მაქსიმალურად გამოყენების, ისე უნარს სათანადო პასუხი გაეცა ამ საყოველთაო პროცესით წარმოშობილ გამოწვევებზე. საქართველო საერთაშორისო ორგანიზაციების სრულუფლებიანი წევრია, რაც საშუალებას აძლევს ქვეყანას გამოიყენოს ის საერთაშორისო მექანიზმები, რომელნიც საერთაშორისო თანამეგობრობაში მის ინტეგრირებას შეუწყობს ხელს.
- გლობალიზაციის პროცესში ეროვნული თვითყოფადობის, ათასწლეულთა მანძილზე შექმნილი კულტურული მემკვიდრეობის შენარჩუნებისა და განვითარების უზრუნველყოფა. საქართველო თავისი გეოპოლიტიკური მდებარეობის გამო ყოველთვის ექცეოდა სხვა და სხვა სახელმწიფოების ინტერესების სფეროში. თანამედროვე ეტაპზე ისეთი პატარა სახელმწიფოს არსებობა, როგორცაა საქართველო, საერთაშორისო თანამეგობრობის სრულუფლებიან წევრად სწორედ საერთაშორისო სამართლით აღიერებული პრინციპები და ნორმები უზრუნველყოფს. საერთაშორისო სამართალი გვევლინება იმ ინსტრუმენტად, რომლისადმი აპელირება სახელმწიფოს უფლება-მოვალეობების დაცვის გარანტირების საშუალებაა.

ამ პრინციპების გარდა, დოკუმენტში მკაფიოდ განისაზღვრა ის მიმართულებები საგარეო ურთიერთობებში, რომლითაც საქართველოს პოლიტიკური კურსი განვითარდება. პრიორიტეტულ მიმართულებას წარმოადგენს ევროპულ და ევროატლანტიკურ სტრუქტურებში ინტეგრირება. საქართველო სწორედ ევროპის საბჭოში თანამშრომლობას განიხილავს, როგორც ქვეყნის დემოკრატიული განვითარების შეუქცევადობის უზრუნველყოფის უმნიშვნელოვანეს ინსტრუმენტს. ამიტომ არის, რომ საქართველო ყველა ღონეს ხმარობს, რათა ამ ორგანოში გაწევრიანებისას წამოყენებული პირობები შეასრულოს.

საქართველო დიდ ყურადღებას უთმობს ევროკავშირთან თანამშრომლობის გაღრმავებას, კერძოდ ევროკავშირთან პარტნიორობისა და თანამშრომლობის ხელშეკრულების რეალიზებას. ევროპის სტრუქტურებში ინტეგრაციის პროცესი მჭიდროდ არის დაკავშირებული ევროპის სამართლის პრიმატის აღიარებაზე, რაც უფრო შორს მიდის ვიდრე საერთაშორისო სამართლის

⁹ ირაკლი მენაღარიშვილი. „საქართველო და მსოფლიო – მომავლის ხედვა და სტრატეგია“. მოხსენება კონფერენციაზე, 2000 წლის ოქტომბერი.

პრიმატი ნაკარნახევი ვალდებულები. ამ საკითხის შესწავლა სათანადო მეცნიერულ ყურადღებას მოითხოვს.

მაგრამ ერთ-ერთ მთავარ პრიორიტეტად რჩება საქართველო – გაეროს თანამშრომლობა, რაც დოკუმენტის ცალკე თავში აისახა. ამით ქვეყანამ კიდევ ერთხელ ხაზი გაუსვა იმას, თუ რა უმნიშვნელოვანეს როლს თამაშობს ისეთი უნივერსალური ორგანიზაცია, როგორცაა გაერო, მშვიდობის დამკვიდრებასა და შენარჩუნების, მსოფლიოში ახალი მართლწესრიგის განმტკიცებისა და განვითარების პროცესში. სწორედ ამ მართლწესრიგის პრიმატი დღეს ცალკეულ ქვეყნებში დემოკრატიული, სამათლებრივი მართლწესრიგის არსებობისა და განვითარების გარანტიაა.

უდავოა, რომ საქართველომ ღირსეული ადგილი უნდა დაიკავოს საერთაშორისო არენაზე. თანამედროვე ეტაპზე სახელმწიფო აღმშენებლობა წარმოუდგენელია საერთაშორისო თანამეგობრობის გარეშე, ხოლო ინტეგრირების პროცესის წარმართვა შეუძლებელია თანამედროვე საერთაშორისო სამართლის ნორმების გათვალისწინების გარეშე, რაც აისახება სახელმწიფოს, როგორც საშინაო, აგრეთვე საგარეო ფუნქციების განხორციელებაში. საქართველომ პირველი ნაბიჯები გადადგა საგარეო პოლიტიკის კონცეფციის შემუშავების ასპარეზზე, რის დასტურსაც ზემოდანახსენები დოკუმენტი წარმოადგენს. ეს დოკუმენტი პირველი მცდელობაა საქართველოს საგარეო პოლიტიკის თეორიული ასპექტების შეჯამებისა და პერსპექტივაში სტრატეგიულ მიმართულებათა კონცეფციის სფეროში. მიუხედავად იმისა, რომ დოკუმენტი გამჭვალულია საერთაშორისო სამართლის პრიმატის სულისკვეთებით, თვით ეს დებულება სათანადოდ ფორმულირებული არ არის, თუმცა საქართველოს კონსტიტუციის მე-6 და მე-7 მუხლები ამის შესაძლებლობას იძლეოდა.

თანამედროვე ეტაპზე, საერთაშორისო სამართლის ქართული მეცნიერების ერთ-ერთ უმნიშვნელოვანეს მიმართულებად გვევლინება უნივერსალური და რეგიონალური საერთაშორისო მართლწესრიგის თანაფარდობის შესწავლა, ცალკეული სახელმწიფოების შიდასახელმწიფოებრივ სამართალში ამ პრიმატის კონკრეტული გამოკვლევა და ამ პროცესის დაჩქარების მიზნით ახალი, კონკრეტული ღონისძიებების დასახვა.

PROBLEMS OF PRIMACY OF UNIVERSAL INTERNATIONAL LAW AND SUPRANATIONALITY AND GEORGIA

The question of mutual influence of international law and domestic law is the integral part of a more extensive question of mutual influence of states' social-political systems and the international system.

Both a state and international law are the key mechanisms regulating the abovementioned mutual influence.

The fact of domination of the law always has been proving the development of that society. Every state has its own model of development, however there are also common elements in economy, politics, ideology (including sense of justice) and law as well basing upon the common experience of mankind. This very experience shows that only the existence of optimal conditions for social progress encourages the establishment of a lawful state. In its turn, only the existence of a lawful state ensures the supremacy of the law when neither the state as a whole nor its bodies or officials have the right to derogate from the established norms. In case of violation of the norm the respective person's liability arises whatever his position or social status is. In such a state protection of human rights and freedoms is ensured. The legal system changes along with the demands of life. Only such a system complies with the democratic lawful state's international standards.

These days the characteristics of the state system is important for determining the state's international authority – this concerns both strong and weak states – “is an optimal case when not only the state legislation complies with the international law but also its foreign policy bases upon international law”.¹⁰ Lawful states are the indispensable integral part of the international community. Hence the conception of domination of international law is so pressing. However, diversified attitude towards the international law itself has been existing not only in various periods of history but today as well – starting from absolute ignorance ending with unjustified exaggeration of its capacities. Hugo Grotius wrote: “people who violate natural law, ruins its own peace and welfare”. In the past the politicians believed that “the disputable questions are solved not by the majority is decisions but with blood and thus they indeed acted so”.¹¹

With this regard F. List wrote as follows: “the provisions of international law are often disregarded but at the same time the states openly recognize the compulsory nature of international law in any dispute, including war”.¹²

At present greater number of scholars, politicians and lawyers acknowledge the following provision: in order to solve a global problem – to save the world – civilized relations shall dominate in the relationship between states, based upon international law norms and universal moral. That's why not accidentally in the new political thinking together with notions such as priority of universal values and interests, integrity of the world and interrelation of countries, freedom of choice of the ways of development; the concept of primacy of international law are being more stably establishing. Furthermore, one part of scientists considers that the role of the law in a state's foreign policy is not the key topic.¹³ However, the international law has been existing since ancient times, changes occurring in international society and in the nature of international law itself during 20th-21th centuries has awarded it a new meaning.

¹⁰ Лившиц Р.З. О легитимности закона//теория права-новые идеи. 1995, стр.18.

¹¹ Гуго Гроций О праве войны и мира. 1956, стр. 48,49г.

¹² Лист Т. Международное право в систематическом изложении. 1909, стр. 9.

¹³ Norman Paech. Report at the 17/1 1999 Conference in Berlin. Essence of Primacy of Law in International Policy. <http://home.t-online.de/g/woop/gw07324.htm>.

What was considered in the past as one of the attributes of foreign policy, a means for justifying own action or, vice versa, blaming political and ideological opponents, has become a key technique for solving the global problem of present-day.

Why does the international law play such an immense role?

If we try to give short answer to this question, first of all it should be mentioned that the world is becoming more and more interdependent and integrated. Unilateral action of a state, which does not share other countries' and nations interests, not only fails to give long-term advantage but also endangers the existence of the mankind itself.

Both, loss and victory can be common in interdependent world and the action of states should be agreed. It can be reached only through international law, which is a set of rules of conduction resulting from the will, positions and interests of states.¹⁴ These rules are reinforced in international treaties and customs, as well as legally binding resolutions of governmental international organizations, it is provided by Statutes of those of.

Modern international law is no more "bourgeois" or "Socialist" law. It is a universal, commonly democratic normative system. Its norms, whose basis is the principles of the UN Charter, reflect the balance of interests of the international communises of states and a state concerned. Numberless universal values were reinforced in it: prohibition of use of force, prohibition of interference in internal affairs of other states, right of self-determination of people etc. Provisions stipulating the ecological safety of mankind were fortified in a legally binding form.

Thus the existence of common legal order, which provides for the primacy of international law is of vital importance in international relations. Primacy of modern international law in international relations ensures normative reflection of universal values and interests. The initial document upon which the modern international law is based is the UN Charter. Uniqueness of this document is not the subject of dispute. However, the principles and norms of the Charter as well as the UN mechanism fails when the members of the UN Security Council fails to reach unity. In this case not the supremacy of law but balance of forces will become the basic rules of the game. Clear example of it is the measures (so-called humanitarian intervention) taken towards kosovo (Yugoslavia).

Admission of such cases leads to dangerous precedents and the international law norms should strongly be protected against such precedents. Double standards should definitely be avoided – recognition of primacy of international law on the one hand and use of policy of force by avoiding international law norms on the other. Double attitude towards international law – active participation in the progressive development of world legal order and at the same time – attempt to realize own egoistic positions, speaks about the opposite nature of the society. As soon as the conflict of interests occurs, which cannot be solved by legal norms, so-called principle of violence raises. This does not mean that there is no norm, which would solve the disputable matter, but that there is no perfect mechanism for enforcement of these norms.¹⁵ This is how the international law diminishes in international relations. Conception of primacy of international law should not depend on states' wish to use or not the international law norm in the given situation. Today, when primacy of international law ensures expansion of the concepts of rule of law, democracy and lawful state within the country, the very states should ensure the protection of primacy of international law in international relations. What namely is meant under the domination of law in international relations?

I. Dominance of international law is reached though strict protection of international law principles and norms by the states.

¹⁴ Алексидзе Л. Некоторые вопросы теории международного права. Иперативные нормы. 1982, стр 136-141.

¹⁵ Ушаков Н.А Правовое регулирование использования силы в международных отношениях. 1997, стр 17-20.

II. Primacy of international law in international relations means also dominance of law over the force because the use of force or threatening with force endangers the international law order. Supremacy of international law may find efficiency only in a situation when the states are well aware of their own interest in ensuring the agreed priorities. This means that the state should acknowledge the priority of multilateral measures over an unilateral action.

III. Implementation of primacy of international law in international relations calls also for compliance of the principles and norms of international law with domestic law. Legal system of each state should comply with the international commitments assumed by the state.

Maintenance of the law on international arena is an attempt to establish perfect legal order, which will be able to bring into reality the idea of primacy of international law in international relations.

In order to secure primacy of international law in international relations each state should recognize the necessity of the law's supremacy.¹⁶ It is important both for big as well as small states. It is natural that hoping only on the self-consciousness will not bring effective result. In order to achieve the goal of ensuring the primacy of international law two main conditions deserve to be mentioned:

1. State should be compelled to ensure primacy of international law.

For instance, the newly established states recognize the primacy of international law norms even for reason to gain relevant reputation (authority), to settle domestic problems through international mechanisms.

2. International community of States should have mechanisms that force disobedient states to recognize the international law norms.

Though none of the states voluntarily and openly recognizes violation of international law norms. Every state violating the law tries to give more or less reasonable justification for its action. Unfortunately, some international law norms themselves, namely their interpretation, in certain cases, allows it.

It is preconditioned by the fact that in certain cases the political will of the states bases upon the principle "by restricting other state's action the action of a given state is restricted".

The question of primacy of international law in foreign relations is closely linked with the issue of supranationality. Use of this term is related with the European integration. It is believed that supranationality originates when certain communities association are entitled to bind member states by their decisions and demand to take specific measure so that not to receive confirmation of authorization of it in each particular case. The community is entitled to issue independent order to a certain extent. However it is possible only in cases when a state, on the basis of demonstration of its will, delegates a part of its sovereign authority to such associations. Delegation of sovereign right does not cause negative results for sovereignty as a whole.¹⁷ In other words supranationality may exist within the framework of associations whose members are sovereign units. Consequently, we may discuss functional supranationality, which is not one of the means of regulating the relations arising between the states and the treaty concluded between the states serves as basis of its existence. The philosophy of supranationality is that internal law of supranational community automatically becomes the domestic law of its member states; the internal law of association is created by the body that can not be legally controlled by a member state, its decisions are binding for member states despite negative attitude of the state concerned towards such decisions; furthermore, discussion of the respective issue may be withdrawn from its governance (competing competence). Supranational body is established under the international law agreement, which is implemented through the implied

¹⁶ Верещетин В.С Мюллерсон Р.А Новое мышление международного права .Сов. Гос-во и право. 1988, №3.

¹⁷ Королев М.А. Наднациональность с точки зрения международного права. МЖМП (Moscow Journal of International Law). 1997, №2.

competence; the source, as a rule, is not the international law but the internal law community. So, international law is in a situation when fairly realistic relations existing in the interstate field and requires legal regulation, bears not traditional subjective or objective nature. This does not mean that the principle applied in classical international law is breached: *par in parem non habet imperium*. Peculiarities of modern international law allows us to discuss not only theoretical but also practical aspects of supranationality. Both the UN system and the EU legal system give good examples of above mentioned.

The notion of international peace and security was reflected already in the first Article of the UN Charter. It has normatively stipulated the main provision upon which the states' cooperation should base: the Security Council was assigned to carry out compelling authority. In some cases the UN may take measures towards third states. The International Court of Justice in the 1949 Advisory Opinion stated that the UN stands as a subject of international law not only with regard to the UN member states but with other states as well. Thus, establishment of the UN system has made bases for the institute of legal integration which has been saturated and sophisticated within the framework of the EU, being without doubt today.

Together with restoration of its independence Georgia has been facing the question on its place in international arena. It is doubtless that for countries like Georgia, gaining of authority and reinforcing it in international relations was very important. Georgia is facing hard times. The most difficult process of establishment of civilian society, democratic statehood and relevant order. This process is even more complicated with significant economic, political and other problems which causes specificity of balance of domestic and foreign policy. Thus it is of utmost importance that the country has its strategic concept of foreign policy in such situation. Availability of such concept is a firm guarantee of protection of national interests, since protection of these interests can be reached through close cooperation with other states and international organizations with due consideration of their legitimate interests, by meeting the requirements of international organizations.

Implementation of foreign relations shall base on certain ideas, reflect ideals in order to have the state's political strategy gain the support of international community. Foreign political strategy can not be imagined without concept of international law. Foreign policy of democratic lawful state should definitely base on international law. The policy of lawful state should not be illegal, more so that in the present-day world there is no alternative for international law being the instrument of management of global system.

From the very beginning of restoration of its sovereignty, Georgia has been attempting to become full member of the international community of states, to follow the common will of it, recognizing the international order established by them. Already on 9 April 1999 the "Act on Restoration of State Independence of Georgia" stipulated that "primacy of international law over the laws of the Republic of Georgia and direct application of its norms on the Georgian territory shall be declared as one of the key constitutional principles of the Republic of Georgia". This provision was made extensive in Articles 6 and 7 of the 1995 Constitution of Georgia. With this regard we would like to stress one document, prepared by the Ministry of Foreign Affairs "Georgia and the world – vision of future and strategy", which was presented at the end of 2000. This document bases upon the concept of national security of Georgia and is linked with the foreign political, foreign economic and defence strategic trends.¹⁸

The document shortly overviews what work have been done by Georgia during the last years in this direction and, especially, strategic vision of country's future. The document reflects the basic principles upon which the priorities of country's foreign policy is build:

¹⁸ Menagarishvili Irakli. Georgia and the World – Vision of Future and Strategy. Speech at 2000 Conference.

- *Supremacy of common, universally recognized values of democratic civilization.* The very international law is the system, which gives all the progressive, democratic ideals called universally recognized values of common civilization. Once again Georgia expressed its attitude towards international law, this time in international relations.
- *Determination of the place and functions of Georgia in a globalising world, which would allow the country to use the globalisation possibilities as much as possible and properly answer the challenges caused by this universal process.* Georgia is a full member of international organizations and this allows the country to use international mechanisms which would encourage its integration into the international commonwealth.
- *Ensure in the globalisation process the maintenance and development of national originality, cultural heritage created during millenniums.* Due to its geopolitical location Georgia has always been falling within the scope of interests of various states. At the present stage exactly the principles and norms recognized in international law would ensure the Existence of a small country like Georgia its full membership in international community of states. International law is the instrument the appellation to which is the means of guaranteeing the protection of the state's rights and duties.

Besides these principles the Document clearly provides for the tendencies in foreign relations, which the political course of Georgia will follow. The top priority direction is integration in the European and Euro-Atlantic structures. Georgia considers cooperation in the Council of Europe as the most important instruments for ensuring the irreversibility of country's democratic development. That's why Georgia tries its best to fulfil the requirements put forward for accessing this body.

Georgia focuses on intensifying the cooperation with the European Union, namely the implementation of Partnership and Cooperation Agreement with the EU. Integration process with the European structures is closely linked with recognition of primacy of European law, which goes farther than the obligations dictated by the primacy of international law. Study of this issue requires appropriate scientific attention.

However, one of the main priorities still remains to be the Georgia-UN cooperation, to which separate chapter is dedicated in the Document. The country has once again emphasized what an important role the universal organization, such as the UN, plays in establishing and keeping peace in the world in the process of reinforcement and development of new order. Primacy of this order is the guarantee for existence and development of democratic, legal order in certain countries, today.

There is no doubt that Georgia should take honourable place on international arena. At this stage state building can't be imagined without international community whereas implementation of integration process is impossible without envisaging the modern international law norms, which are reflected in the implementation of both domestic as well as foreign policy of the state. Georgia has already made first steps towards elaboration of foreign policy conception and the abovementioned document is the prove of it. This document is the first attempt in the area of conception of strategic trends in the assessment and perspective of theoretical aspects of Georgia's foreign policy. Even though this document is inspired with primacy of international law this provision does not have proper wording although Articles 6 and 7 of the Georgian Constitution allowed to do so.

At this stage the study of correlations of universal and international Law and Iupranafinlity????, particularly analysis of its primacy in the domestic laws of certain states and foreseeing new concrete actions for the purpose of acceleration of this process appear to be one of the most important trends of the Georgian science of international law.

კასპიის ზღვის საერთაშორისო სამართლებრივი დემილიტაცია

შესავალი

კასპიის ზღვა უნიკალურ წყალსატევს წარმოადგენს, ხოლო მის ნახშირწყალბადოვან და ბიოლოგიურ სიმდიდრეებს ბადალი არა აქვს. სწორედ ამიტომაც ბოლო ათწლეულის განმავლობაში, მსოფლიო საზოგადოების და პოსტ-საბჭოური სახელმწიფოების ხალხთა ყურადღება კასპიის ზღვის პრობლემებისადმი მიპყრობილი. ეს პრობლემები, ერთად აღებული, იმ რთული წინააღმდეგობების ასახვაა, რომელიც რეგიონში მომხდარმა გლობალურმა გეოპოლიტიკურმა ძვრებმა გამოიწვია: საბჭოთა კავშირის დაშლა და ახლად დამოუკიდებელი სახელმწიფოების შექმნა.¹ შედეგად, გაუქმდა კასპიისპირა სახელმწიფოების თანამშრომლობის ნორმები, რომლებიც მეტ-ნაკლებად შეესაბამებოდა საერთაშორისო სისტემას.

რეალურად, კასპიის ზღვის პრობლემები გეოპოლიტიკური, გეოეკონომიკური და საერთაშორისო სამართლებრივი ასპექტებისაგან შედგება. ამ მიმართებით, როგორც აღნიშნავს ს.კუშკუმბაევი (ყაზახეთი), წარმოიქმნა კასპიის რეგიონთან, ისევე როგორც მათი გადაჭრის გზებს, დაკავშირებული მთელი წყება პრობლემებისა, რომელთაც ისევე როგორც მათი გადაჭრის გზებსაც, ორმხრივი, მრავალმხრივი, რეგიონალური და გლობალური ასპექტები ახასიათებს.²

კასპიის ზღვის ნაპირებზე საერთაშორისო სამართლის სამი ახალი სუბიექტის შექმნამ დღის წესრიგში დააყენა დელიმიტაციის საკითხი, რომელიც სულ უფრო აქტუალური ხდება.

ყოფილი საბჭოთა კავშირის წევრ სახელმწიფოებს შორის (რუსეთი, ყაზახეთი, აზერბაიჯანი, თურქმენეთი) ურთიერთდარღვეული საზღვაო საზღვრების არარსებობის პრობლემამ, საბჭოთა კავშირის დაშლისა და ყოფილი საბჭოთა რესპუბლიკების მიერ დამოუკიდებლობის მოპოვების შემდეგ იჩინა თავი. კასპიის ზღვის სტატუსის საკითხმა, განსაკუთრებული მნიშვნელობა შეიძინა, ვინაიდან ახლად ჩამოყალიბებული დამოუკიდებელი სახელმწიფოების ეკონომიკის სტაბილიზაციისათვის, მისი შეღწევის უმდიდრესი ბუნებრივი რესურსების ექსპლოატაცია გახდა აუცილებელი. აღნიშნულ პრობლემასთან, გარკვეულ წილად ირანიც არის დაკავშირებული.

მაგრამ მიუხედავად ამისა, ირანის, რუსეთის, ყაზახეთის, თურქმენეთისა და აზერბაიჯანისათვის კასპიის ზღვის აკვატორიის საზღვრების თაობაზე გადაწყვეტილება დღემდე ვერ იქნა მიღებული.

ამკარაა, რომ სანაპირო სახელმწიფოების ხანგრძლივი მსჯელობა კასპიის ზღვის საერთაშორისო სამართლებრივი სტატუსის განსაზღვრის და ზღვის დელიმიტაციის თაობაზე თეორიულიდან პრაქტიკულ საკითხად იქცა.³ მდგომარეობა ჯერ კიდევ გაურკვეველია. ვ. შემიბატენკოვის აზრით ეს საკითხი უკვე დიღემად იქცა: დაიფოს თუ არა კასპიის ზღვის ფსკერი?⁴

კასპიის ზღვის საერთაშორისო სამართლებრივი სტატუსის საკითხი აქტიურად განიხილება კასპიისპირა სახელმწიფოების მრავალმხრივი და ორმხრივი შეხვედრების დროს, რომელთაც საფუძველი 1992 წლის ოქტომბერში ჩაეყარა. ამ დროის განმავლობაში ვერ იქნა განსაზღვრული კასპიის ზღვის ადექვატური საერთაშორისო სტატუსი, ისევე როგორც ვერ იქნა მიღწეული შეთანხმება იმის თაობაზე, თუ რა ეწოდოს მას – ტბა თუ ზღვა? სულ უფრო

¹ Magerramov Ch. The Caspian – competition or cooperation? Will the status of the Caspian be finalized? // Daily news. 03/09/99. p.10

² Kuskumbayev S. The Caspian on the intersection of geopolitical interests: oil, politics, security // Caspian. Kazakhstan. Official publication of KIOGE. 1999. p. 18.

³ Kuandikov B. M. Legal status of the Caspian sea – the basis of planned development of mineral resources of the region // Protocols of the Caspian states conference 15-16 May 1995 in Alma-ati./ Alma-ati. 1995. p. 30-31

⁴ Mikhaylov v., Smolnikov G. Ashgabad and Baku divide the Caspian. The experts of Turkmenistan and Azerbaijan identify the coordinates of the middle line // Nezavisimaya gazeta 07/02/98

მწვავედება დებატები ამ წმინდა გეოგრაფიული საკითხის თაობაზე: ტბად ჩაითვალოს ესოდენ დიდი, ჩაკეტილი წყალსატევი თუ ზღვად. რუსეთის მიდგომა ამ საკითხისადმი გარკვევით დააფიქსირა მისმა პრემიერ-მინისტრმა ვჩერნომირდინმა 1993 წლის 14 ოქტომბერს: „რა მნიშვნელობა აქვს კასპიის ზღვა იქნება, თუ ტბა, მოდით ვითანამშრომლოთ“.⁵

2000 წლის ბოლოსათვის რუსეთის პოზიცია სრულიად არ შეცვლილა. „კასპიის ნავთობის გამოყენების მართვის“ პირველ საერთაშორისო კონფერენციაზე გამოსვლისას (2000 წლის 9 ნოემბერს) რუსეთის ფედერაციის პრეზიდენტის სპეციალურმა რწმუნებულმა კასპიის ზღვის საკითხებში, ვ.კალუჟინმა თითქმის გაიმეორა რუსეთის ყოფილი პრემიერ-მინისტრის სიტყვები „კასპია არც ზღვაა და არც ტბა, იგი კონდომინიონი (ერთობლივი დომინიონია)“.⁶

პოლიტოლოგი ვ. კულაგინი რუსეთის პოზიციის თაობაზე შენიშნავს: „საბჭოთა კავშირის დაშლის შემდეგ მოსკოვის ოფიციალური აზრი იყო, რომ კასპია არც ზღვაა და არც ტბა, არამედ საერთაშორისო სამართლისათვის უცნობი „განსაკუთრებული წყალსატევი“, აქედან გამომდინარე, კასპიისპირა ყველა სახელმწიფო უფლებამოსილი იყო გამოეყენებინა კასპიის ნებისმიერი რესურსი, როგორც არ უნდა ყოფილიყო იგი. ახალი, დემოკრატიული რუსეთის მიერ საერთაშორისო სამართლის ასეთი რაციონალური განმარტება და დაყოფა პრინციპით – „რაც ჩემია, ჩემი იქნება და რაც შენია – საერთო“ ნამდვილად მიუღებელია კასპიისპირა სხვა სახელმწიფოებისათვის“.⁷

მაგრამ მიუხედავად იმისა, რომ რუსეთმა მოაწერა ხელი ყაზახეთთან შეთანხმებას კასპიის ზღვის ჩრდილოეთი ნაწილის ფსკერის დელიმიტაციის თაობაზე (1998 წლის 6 ივლისი), ანუ აღიარა სექტორული დაყოფის პრინციპი, რომელიც განსაზღვრულია საერთაშორისო პრაქტიკით, იგი მაინც არ ეთანხმება კასპიის რომელიმე კონკრეტულ გეოგრაფიულ საერთაშორისო სამართლებრივ სტატუსს, ე.ი. თავს არიდებს მისთვის ზღვად ან ტბად მიჩნევას.

ყაზახეთის პოზიცია უფრო გარკვეულია: იგი აღიარებს, რომ კასპია ჩაკეტილი ზღვაა და რომ მასზე ვრცელდება გაეროს 1982 წლის კონვენციის ნორმები და პრინციპები საზღვაო სამართლის შესახებ (122-ე და 123-ე მუხლები), რაც სახელშეკრულებო პრაქტიკაში არ კრძალავს კასპიისპირა სხვა სახელმწიფოების მიერ საერთო სამართლისა და პრეცედენტების გამოყენებას.⁸

სრული გაურკვევლობაა თურქმენეთის პოზიციასთან დაკავშირებითაც: იგი მხარს უჭერს კასპიის დაყოფას ეროვნულ სექტორებად იმის ზუსტი განსაზღვრის გარეშე ზღვა არის კასპია, ტბა ან თუ საჭიროა, „კონდომინიონი“.

ირანის ისლამურ რესპუბლიკას თავისი აზრი ამ საკითხის თაობაზე არ გამოუთქვამს. ამ წყალსატევის თაობაზე მას აბსტრაქტული შეხედულება აქვს და ეს აზრი არ შეუცვლია მრავალწლიანი კამათის განმავლობაში. ირანისთვის სულერთია ზღვა არის კასპია, თუ ტბა, იგი მართლდენ მისი უსაფრთხოებითა და იმ საშიშროებათა აღკვეთით არის დაინტერესებული, რომელიც, ირანის აზრით, კასპიის ზღვაზე დასავლური კომპანიების არსებობით არის განპირობებული. სწორედ ამიტომაც ირანის ხელისუფლება დაჟინებით მოითხოვს ერთობლივი დომინიონის რეჟიმის აღიარებას, რომელიც გამომდინარეობს საბჭოთა კავშირისა და ირანს შორის 1921 და 1940-იან წლებში დადებული შეთანხმებების შინაარსიდან.

აზერბაიჯანი თავიდანვე მიუკერძოებელ და პრინციპულ პოზიციაზე დგას, რომ კასპიის ზღვა ჩვეულებრივი და უდიდესი ტბაა მსოფლიოში. აქედან გამომდინარე სამართლიანი იქნებოდა, რომ კასპიის ზღვის სტატუსი განსაზღვრულიყო, როგორც სასაზღვრო (საერთაშორისო) ტბა, წყალსატევის ტრადიციული ეტიმოლოგიის შეუცვლელად. ამ პოზიციის არსი აზერბაიჯანელი

⁵ Shematinkov V. To divide or not? Integration of the Caspian states – the way to military and political stability in the region // Nezavisimaya gazeta 21/02/96.

⁶ The meeting of primers in Astrakhan // Rossiyskaya gazeta. 15/10/93

⁷ Kaluzhniy V. I. The speech at “The management of Caspian Oil Development” conference (Baku, 09/11/00.) // SOCAR archive

⁸ Kulagin V. Caspian grief. Will Russia stay with a broken pan // Novaya gazeta. 17-23 August, 1998. p. 5.

აკადემიკოსის კგულის მიერ XX საუკუნის 50-იან წლებში ჩამოყალიბებული გეოგრაფიული დახასიათებიდან გამომდინარეობს: „კასპიის ზღვა მსოფლიოს უდიდესი ტბაა. მისი სიდიდისა და წყლად წოდების გამო იგი ოდითგანვე ზღვად მოიხსენიება“.⁹

კასპიისპირა ქვეყნების ზემოთ განხილული მიდგომები ზოგჯერ ერთმანეთს არ ეწინააღმდეგება კასპიის ზღვის საერთაშორისო სამართლებრივი სტატუსის განსაზღვრისადმი მიძღვნილ მრავალმხრივ კონფერენციებზე, რომლებიც გაიმართა აშხაბადში (1995 წლის 30 იანვარი – 2 თებერვალი), თეირანში (1995 წლის 28-29 ივნისი), აღმაათაში (1995 წლის 26-27 სექტემბერი), თეირანში (1996 წლის 20-22 მაისი), აშხაბადში (1996 წლის 11-12 ნოემბერი), აღმაათაში (1997 წლის 22-23 მაისი), მოსკოვში (1998 წლის 17 დეკემბერი) და სხვა.¹⁰

ამრიგად, რა სამართლებრივი კრიტერიუმების საფუძველზე შეიძლება დადგინდეს, რომ კასპიის ზღვა სასაზღვრო ტბაა?

უპირველეს ყოვლისა, როგორც აღნიშნავს ი.ნ. ტარასოვა, სასაზღვროა (საერთაშორისო) „ტბა, რომელიც გარშემორტყმულია მრავალი სახელმწიფოთი. სასაზღვრო (საერთაშორისო) ტბის წყლების გამოყენება მოწესრიგებულია მოსაზღვრე სახელმწიფოებს შორის გაფორმებული საერთაშორისო შეთანხმებებით, რომლებიც განსაზღვრავენ სახელმწიფო საზღვრების მოხაზულობას, ნაოსნობის უფლებას და წყლების არასანავიგაციო მიზნებისთვის გამოყენების პირობებს“.¹¹

ჩვენ კვლავაც ვადასტურებთ, რომ მხარს ვუჭერთ იმ მოსაზრებას, რომ „სასაზღვრო ტბა წარმოადგენს წყლის სივრცეს, რომელიც ესაზღვრება ორი ან მეტი სახელმწიფოს სანაპიროს, რომელიც ბუნებრივად არ უკავშირდება მსოფლიო ოკეანეს და რომელსაც დამოუკიდებელი საერთაშორისო სამართლებრივი სტატუსი და ტბისპირა ქვეყნებს შორის დადებული კონკრეტული საერთაშორისო ხელშეკრულებით განსაზღვრული რეჟიმი გააჩნია“.¹²

ზემოთ მითითებული კრიტერიუმები სრულად მიესადაგება კასპიის ზღვას და აქედან გამომდინარე, ჩვენი აზრით, იგი ხელშეკრულებით/სამართლებრივ საფუძველზე უნდა იქნეს აღიარებული, როგორც სასაზღვრო (საერთაშორისო) ტბა.

კასპიის ზღვის საერთაშორისო სამართლებრივი სტატუსის განმსაზღვრელ კიდევ ერთ მნიშვნელოვან გარემოებას, ტბის რესურსებსა და სივრცეებზე შესაბამისი სახელმწიფოების უფლება წარმოადგენს. სხვა სიტყვებით რომ ვთქვათ, კასპიის ზღვის თაობაზე თითქმის მთელი ათწლეულის განმავლობაში მიმდინარე კამათი შემდეგ საკითხამდე დავიდა: ვინ მიიღებს ფსკერისა და მის ზემოთ განლაგებული წყლის მასივების უდიდეს ნაწილს, ანუ წყალსატევის ტერიტორიას და რესურსებს (ცოცხალ ორგანიზმებს და მინერალებს), რაც კასპიის ზღვის უდიდეს ქონებას ნიშნავს?

ასეთ მდგომარეობას გარდაუვალად მივყავართ ტბის დელიმიტაციის საკითხამდე. ხანგრძლივი დებატები აშკარა პოლიტიკურ და ეკონომიკურ ხასიათს ატარებდნენ, ვინაიდან განიხილებოდა ძირითადი საკითხი: „ვის და რა დონეზე აქვს უფლება პრეტენზია განაცხადოს კასპიის ზღვის სიმდიდრეებზე?“¹³

⁹ Gul. K. K. Caspian sea. Baku. 1956. p. 12

¹⁰ Mamedov R. F. Current legal status of the Caspian. Politics, diplomacy, law //News of central Asia and Caucasus. The center of Middle East of oriental institute named after A. Krimsky of academy of science of Ukraine. No. 17, 15 October-1 November 2000 p. 7-27.

¹¹ Tarasova I. N. Some international problems of creation of a single water system in Europe // Law of the sea and international navigation in the present time. 1986. p. 20.

¹² Rustam Mamedov. La determination juridique internationale des lacs frontiers // Acts du Colloque Bakou – 2000, mars: “Euro[pe – mer Caspienne. Edite dans le cadre du Programme T-JEP 10229-96, TEMPUS – TASIC”. Nice, 2000. p. 202-203; Mamedov R. International status of the Caspian sea: yesterday, today, tomorrow (issues of theory and practice) // Central Asia and Caucasus. Analytical journal. No. 2 (8). 2000 p. 243

¹³ Kasumova T. How to divide the Caspian: in two halves or like brothers? // Trud. 07/07/98

ფრანგი მეცნიერის ფ.პონდავენის აზრით, კასპიის ზღვა წარმოადგენს სასაზღვრო ტბას „*sui generis*“, ე.ი. ტბას განსაკუთრებული საერთაშორისო სამართლებრივი სტატუსით და რეჟიმით და მას შეიძლება ეწოდოს სასაზღვრო ტბა, რომელიც სხვა წყალსატევებს (ზღვას ან ოკეანეს) არ უკავშირდება.¹⁴

თავისი მასშტაბების, რესურსებისა და ხანგრძლივი გამოყენების მიუხედავად, კასპიის ზღვა საერთაშორისო სამართლის კუთხით ერთ-ერთ ყველაზე ნაკლებად რეგულირებულ წყალსატევად რჩება. სწორედ ამიტომ მისი დელიმიტაციისა და დემარკაციის საკითხი ჯერ კიდევ არ არის გადაჭრილი.¹⁵ წყალსატევის ტერიტორიაზე ქონების საკითხთან მიმართებაში კასპიის ზღვის დელიმიტაციის საკითხის დღის წესრიგში დაყენება ფ.პონდავენმა ჯერ კიდევ 70-იან წლებში იწინასწარმეტყველა. მისი აზრით „ეს უახლოეს მომავალში უნდა განხორციელდეს, რათა დარეგულირდეს იქ არსებულ ნავთობის რესურსებზე უფლების საკითხი“.¹⁶

დროული დელიმიტაცია ყველაზე საიმედო საშუალება იქნება მომავალში შესაძლო დავების და გაუგებრობების თავიდან ასაცილებლად შეღწევის ზონის წიაღის თაობაზე. ამ მიმართებით რუსი მეცნიერები ბ. კლიმენკო და ა. პორკი სამართლიანად შენიშნავენ, რომ „მხოლოდ სახელმწიფოების კუთვნილი რესურსების და მათი უზენაესი ძალაუფლების ფარგლების ცალსახა დელიმიტაციას აქვს მნიშვნელობა მათ შორის კონფლიქტების თავიდან აცილების და საზღვარზე მშვიდობიანი თანამშრომლობისათვის“.¹⁷

კასპიის ზღვის დელიმიტაციის სასარგებლოდ მეტყველებს სახელმწიფო ტერიტორიებისა და მათი სუვერენიტეტის ფარგლების გამიჯვნის საჭიროება, ნაოსნობის რეგულირება, თევზის რეწვა, ზღვის თავზე საჰაერო მიმოსვლა და სხვა. კასპიის ზღვაში სახელმწიფო საზღვრების გამიჯვნის სასიცოცხლო აუცილებლობა განპირობებულია, აგრეთვე, მესამე სახელმწიფოების საქმიანობით, რომელიც დაკავშირებულია ტბის ფსკერსა და შრეების მინერალური რესურსების ექსპლუატაციასთან, სადაც კონცენტრირებულია ნავთობისა და გაზის დიდი საბადოები, რომელთა სამრეწველო ექსპლუატაცია აზერბაიჯანის მენავთობეებისა და სპეციალისტების დახმარებით საბჭოთა კავშირმა ჯერ კიდევ 1950-იან წლებში დაიწყო.¹⁸

მიზანშეწონილი იქნებოდა კასპიის ზღვის, როგორც სასაზღვრო ტბის სტატუსის დაფიქსირება ხელშეკრულებებში და მათზე დაყრდნობით მისი დელიმიტაციის საფუძვლების განსაზღვრა – კასპიის ზღვის ოფიციალური დანაწილება შესაბამის სანაპირო სექტორებად და ნაწილებად, წყალზე, ტბის ფსკერსა და მის ზემოთ განლაგებულ წყლებზე და ტბის თავზე საჰაერო სივრცეში შესაბამისი სახელმწიფო საზღვრის გავლება. „სახელმწიფო საზღვრების დელიმიტაცია უაღრესად მნიშვნელოვანია კასპიისპირა სახელმწიფოებისათვის, ვინაიდან ეს პროცესი მონიშნავს კუთვნილი ტერიტორიის ფარგლებს მისი ყველა რესურსითურთ“.¹⁹

1998 წლამდე კასპიის ზღვის ოფიციალური დელიმიტაცია არც ერთ სახელმწიფოს არ განუხორციელებია, ვინაიდან არ არსებობს აღნიშნულის დამადასტურებელი არც ერთი დოკუმენტი. 1998 წლის 6 ივლისს, კასპიის ზღვის ჩრდილოეთი ნაწილის ფსკერისა და მფარავი წყლების დელიმიტაციის პრინციპმა გაიჟღერა ყაზახეთსა და რუსეთს შორის კასპიის ზღვის ჩრდილოეთი ნაწილის ფსკერისა და მფარავი წყლების დელიმიტაციის თაობაზე დადებულ შეთანხმებაში, თუმცა სახმელეთო საზღვარი კასპიისპირა რეგიონში ჯერ კიდევ XIX საუკუნეში განისაზღვრა. ამრიგად, კასპიის ზღვის აღმოსავლეთით მდებარე ტერიტორიის დელიმიტაციის შესახებ 1881 წლის 9 დეკემბრის კონვენციის 1-ლი მუხლის შესაბამისად „რუსეთის იმპერიის

¹⁴ Pondaven Ph. Les lacs frontiere. These... P. Pedone, 1972. p. 6, 12

¹⁵ Ibid. P. 12, 59, 63

¹⁶ Ibid. P. 97.

¹⁷ Klimentko B. M., Pork A. A. The territory and the borders of USSR. 1985. p. 61.

¹⁸ Askerov E. I., Lazarev M. I. Oily Rocks of Azerbaijan: legal aspect // Soviet state and law 1975. No. 12. p. 41-45.

¹⁹ Klimentko B. M., Pork A. A. mentioned book p. 61

სამფლობელოსა და სპარსეთს შორის საზღვარს კასპიის ზღვის აღმოსავლეთით წარმოადგენს მდინარე ატრეკის ღინება დაწყებული ჰასანყულის ყურიდან, დამთავრებული ჩატათი“.²⁰

აბბას-აბადის რაიონის ირანისათვის გადაცემის შემდეგ, ფირუზის ტერიტორიის ჰისარსა და აბბას-აბადზე გაცვლის და სასაზღვრო ხაზის ბაბა-დურმაზიდან თეიენამდე დაფიქსირების თაობაზე 1883 წლის 27 მაისის კონვენციის III მუხლით ამ რეგიონის საზღვარი განისაზღვრა „მდინარე არაქსის ხეობით შერუიდან ედიბულუკის ფორდამდე, და შემდეგ, როგორც აღნიშნულ მუხლშია“.²¹

საბჭოთა კავშირ-ირანის მრავალწლიანი ურთიერთობებიდან გამომდინარე, კასპიის ზღვის დელტიმეტაციის საფუძვლად შეიძლება 1921 წლის ხელშეკრულების მე-3 მუხლი იქცეს, რომლის თანახმადაც შესაბამის სახელმწიფოებს უფლება ეძლევათ შექმნან სპეციალური კომისიები „სასაზღვრო წყლების გამოყენების საკითხის თაობაზე საბოლოო გადაწყვეტილების მისაღებად და საზღვრებსა და ტერიტორიებთან დაკავშირებული ყველა სადავო საკითხის გადასაჭრელად“.²²

1921 წლის ხელშეკრულებით გათვალისწინებული შერეული კომისიები რამოდენიმეჯერ შეიქმნა საბჭოთა კავშირსა და ირანს შორის საზღვრების დელტიმეტაციისა და დემარკაციის თაობაზე წარმოქმნილი დავების დასარეგულირებლად. მაგრამ, ირანელი სპეციალისტის, დიპლომატ ადოვლათშაჰის აზრით, 1921-1954 წლებში შექმნილი შერეული კომისიების უმეტესობა წარუმატებელი აღმოჩნდა, ვინაიდან კასპიისპირა ორი სახელმწიფოს ურთიერთობებში დაუძლეველი წინააღმდეგობები და გაუგებრობები არსებობდა. გამონაკლისია 1954 წელს შექმნილი შერეული კომისია, რომელიც „სიახ-ლავრენტიევის კომისია“-დ არის ცნობილია. მის მუშაობას დადებითი შედეგი მოჰყვა და დასრულდა, როგორც ადოვლათშაჰი აღნიშნავს, საბჭოთა კავშირ-ირანის 1957 წლის 14 მაისის ხელშეკრულების ხელმოწერით საბჭოთა კავშირ-ირანის საზღვრის რეჟიმისა და სასაზღვრო კონფლიქტებისა და ინციდენტების დარეგულირების წესის შესახებ.²³

კასპიის ზღვის გამოყენების თაობაზე საბჭოთა კავშირსა და ირანს შორის დადებული სამართლებრივი ხელშეკრულებების ანალიზს იმ დასკვნამდე მივყავართ, რომ ყოფილი საბჭოთა კავშირის მთავრობა მხარს უჭერდა კასპიის ზღვის ოფიციალურ დელტიმეტაციას, კასპიის ზღვაში ასტარა-ჰასანყულის სასაზღვრო ხაზის დე-ფაქტო აღიარების მიუხედავად; მაგალითად, შინსახკომის კომისიის ჰენრიხ იაგოდას მიერ 1935 წელს ხელმოწერილი საბჭოთა კავშირის საკანონმდებლო აქტი კასპიის ზღვის წყლებში აღნიშნული ხაზის საზღვრის დაცვის თაობაზე.²⁴ ყოველივე ზემოთ თქმული ამტკიცებს, რომ საბჭოთა მეცნიერებიც კი აღიარებდნენ კასპიის ზღვაში საზღვრის დე-ფაქტო არსებობას.²⁵

ინგლისელი მეცნიერის, ი.ბროუნლის აზრით დემარკაციის არარსებობის ან დაურეგულირებელი ტერიტორიული დავის გამო, დე-ფაქტო არსებული საზღვრები შეიძლება სუვერენიტეტის სამართლებრივ ფარგლებად იქნეს მიჩნეული.²⁶

რაც შეეხება ირანს, როგორც ირანელი მეცნიერი ფ.რიაიზი ამტკიცებს, შაჰის რეჟიმის დროს ოფიციალური თეირანი „კმაყოფილი იყო იმით, რომ საბჭოთა ხელისუფლებასთან დადებული

²⁰ Soviet-Iranian relations in the agreements, conventions and treaties, 1946. p. 30

²¹ Same p. 41

²² Same p. 75

²³ Dowlatchachi A. La mer Caspienne. Sa situation au regard du droit International. These P., 1961. p. 37, 146

²⁴ Kucherenko V. Negotiations in Baku and Ashgabad give a chance to get out of the dead corner // Rossiyskaya gazeta 25/07/00

²⁵ Military international law dictionary, 1966. p. 132-133, 372 ; International law / Editor L.A. Madjoran and N. T. Blatova, 1970. p. 303; Soviet Law of the sea, 1980 p. 56; Boytsov F.S., Ivanov G.G., Makovsky A.L. Law of the sea, 1985. p. 46

²⁶ Brownly Ya. International law (translation from English). 1977. Vol. 1 p. 199

ჯენტლმენური შეთანხმებების საფუძველზე მის ხელში აღმოჩნდა კასპიის ზღვის სამხრეთი ნაწილი“.²⁷

ირანის სათავეში სასულიერო ხელისუფლების მოსვლის შემდეგ ირანის მთავრობამ მოითხოვა ვაჭრობისა და ნაოსნის შესახებ 1940 წელს დადებული ხელშეკრულების სრული ინტერპრეტაცია და განხორციელება, რომელიც, მიუხედავად იმისა, რომ მის დებულებებში მოხსენიებული იყო 10 მილიანი სანაპირო ხაზი, ფაქტიურად ამტკიცებდა კასპიის ზღვაში ერთობლივი დომინიონის რეჟიმის არსებობას ნაოსნობასა და თევზის რეწვასთან, ანუ სანაპირო სახელმწიფოების საქმიანობის ორ ტრადიციულ მიმართულებასთან დაკავშირებით. ბაქოში ვიზიტის დროს, საგარეო საქმეთა მინისტრის მოადგილემ, ალი აჰანიმ, რომელიც პირადად კურირებდა კასპიის ზღვასთან დაკავშირებულ საკითხებს, კიდევ ერთხელ დაადასტურა მისი სახელმწიფოს ლოიალური დამოკიდებულება 1921 და 1940 წლების ხელშეკრულებებით გათვალისწინებული პოლიტიკური დოქტრინის მიმართ.²⁸ მართალია, ირანი ჯერჯერობით არ აცხადებს უარს კასპიის ზღვის შესაძლო დელიმიტაციაზე შუა ხაზის პრინციპის საფუძველზე, იგი დაჟინებით მოითხოვს, რომ ყოველივე ეს მისი სახელმწიფოსათვის მისაღები პირობებით უნდა განხორციელდეს.²⁹ ამ პირობების (კასპიის ზღვის დანაწილება ხუთ თანაბარ ნაწილად, 20% თითოეულ სანაპირო ქვეყანას) დეტალური განხილვა ერთი დასკვნის გაკეთების საშუალებას იძლევა: ირანს არ აკმაყოფილებს სექტორის მოცულობა, რომელიც დანაწილების შემდეგ შუა ხაზის პრინციპის გამოყენებით იქმნება (ამ ქვეყნის წილი დაახლოებით 14%-ს შეადგენს) და მას კასპიის ზღვაზე შეერთებული შტატებისა და სხვა დასავლური ქვეყნების, მათი ფირმებისა და კომპანიების მეშვეობით გაძლიერების ეშინია.

მაგრამ ირანის მხარემ ოფიციალურად ვერ შეძლო მისი პოზიციის კანონიერად დაფიქსირება, ან იქნებ არ სურდა კიდევ ამის გაკეთება? როგორ შეიძლება ირანი ეწინააღმდეგებოდეს იმას, რომ სახელმწიფო ტერიტორია ბუნებრივად გულისხმობს სახელმწიფო საზღვარს? როგორც ზუსტად შენიშნეს ბ.მ.კლიმენკომ და ა.ა.პორკმა „სახელმწიფო საზღვრები განსაზღვრავს... სახელმწიფოს ტერიტორიული სუვერენიტეტის ფარგლებს, ე.ი. სახელმწიფოს სრულ და ექსკლუზიურ ძალაუფლებას, რომელიც კანონით გათვალისწინებული აღსრულების ყველა საშუალებითაა“ უზრუნველყოფილი.³⁰ ყოველივე ზემოთ თქმული ტერიტორიის დელიმიტაციის სამართლებრივ მხარეს წარმოადგენს, მაგრამ როგორია კასპიის ზღვის დანაწილების ტექნიკური მხარე?

როგორც ფ.პონდავენი აღნიშნავდა, საერთაშორისო საზღვრების დელიმიტაცია ორ ოპერაციას მოიცავს, რომელთა ტექნიკური და სამართლებრივი მნიშვნელობა ერთმანეთისაგან განსხვავებულია: პირველი, დელიმიტაცია – საზღვრის შემადგენელი ელემენტების საკითხის არსებითი გადაწყვეტა, მეორე – დემარკაცია, ანუ ყოვლისმომცველი მატერიალური ოპერაციების ჩატარება სახმელეთო საზღვრის სწორად დასაფიქსირებლად.³¹

1. დელიმიტაციის ტიპები, ზორმები და მეთოდები.

სასაზღვრო ტიპების პრაქტიკა

²⁷ Riazi F. La réglementation des cours d'eau frontalier de Iran // Revue Iranienne des Relations Internationales. Teheran. 1979 No. 13/14 p.130-131

²⁸ Casimova T. "Caspian triangle". World war in the Caspian won't start of course but the possibility of armed incidents grows // Zerkalo 30/11/00

²⁹ Manvelov N. How will we divide it. Negotiations on access to Caspian resources postponed till next year // Segonya, 15/12/00, same author Teheran –2001. The representatives of the Caspian five will be meeting after 3 years brake // Segodnya 16/01/00

³⁰ Klimmenko B.M., Pork A.A. said book p.61

³¹ Pondaven Ph. Op. cit. p. 59.

საერთაშორისო პრაქტიკაში დელიმიტაციის ყველაზე პოპულარულ მეთოდს წარმოადგენს სახელმწიფო საზღვრის დაფიქსირება შემდეგი სამი ძირითადი პრინციპის საფუძველზე: **ტალვეგი, სანაპირო ზოლი და შუა ხაზი (მედიანა).**

ტალვეგის ხაზი ჩვეულებრივ გამოიყენება სასაზღვრო მდინარეების მიმართ.³² მისი გამოყენება დადასტურებული იმ სახელმწიფოებს შორის საზღვრების თაობაზე წარმოქმნილი დავების დარეგულირების პრაქტიკით, რომელთა ტერიტორიებსაც მდინარეები კვეთს. ისინი წარმოადგენენ წყალგამყოფ ხაზს, ე.ი. მდინარეები ასრულებენ სახელმწიფოების საზღვრების როლს მოსაზღვრე სახელმწიფოებს შორის. სწორედ ამიტომ ფ. პონდავენი აღნიშნავს, რომ „სასაზღვრო მდინარეების დელიმიტაციის მეთოდი და ტექნიკა არ შეიძლება ტბების პირობების ადექვატური იყოს“.³³

მიღებულია, რომ დელიმიტაციის პრინციპის თანახმად, „ტალვეგი“ გაგებული უნდა იქნეს, როგორც სანაოსნო მდინარის ფარვატერის ყველაზე ღრმა ნაწილების შემაერთებელი ხაზი. ამ პრინციპის დამახასიათებელ ნიშანს წარმოადგენს ის, რომ საზღვრისპირა წყლებზე გამავალი გზების სასაზღვრო ხაზის ბუნებრივი ადგილშენაცვლების შემთხვევაში, მხარეები საზღვრის დადგენისას ჩვეულებრივ „ტალვეგის“ გადააგილებასთან შესაბამისად თანხმდებიან.³⁴

დ. კოლომბოსი არ გამორიცხავს, რომ ტალვეგის პრინციპი შეიძლება გამოყენებულ იქნას სასაზღვრო ტბების მიმართ მაშინაც, როდესაც ტბაში ჩამავალი ფარვატერის შეცვლის პრობლემა წამოიჭრება (მაგ. მირიმის ტბა, რომელიც პერუსა და ბოლივიის საზღვარს წარმოადგენს).³⁵

შემდეგი ფორმაა სანაპირო ზოლი, რომელიც კოლონიური პოლიტიკის ნიშნის აშკარა მატარებელია. იგი სამართლიანად არის მიჩნეული წინა საუკუნეების მემკვიდრეობად. სანაპირო ზოლი უფრო ხშირად საერთაშორისო ურთიერთობების გარდამავალ პერიოდში გამოიყენება, მაგ. ტროპიკული ქვეყნების კოლონიზაციის პერიოდი.³⁶

სანაპირო ზოლი წარმოადგენს სახელმწიფოების მიერ დადგენილ საზღვარს, რომელიც გასდევს ტბის ან მდინარის ნაპირს. ვადამის აზრით, სანაპირო ზოლი ისტორიულად ძირითადად პატარა სასაზღვრო მდინარეების მიმართ გამოიყენებოდა.

სანაპირო საზღვარი პირველად „სან-ილფონსის ხელშეკრულებაში“ (1777 წლის 1-ლი ოქტომბერი) იქნა მოხსენიებული, რომლითაც დასრულდა ესპანეთ-პორტუგალიის კონფლიქტი სამხრეთ ამერიკაში. ხელშეკრულების ამოქმედების შემდეგ მირიმის ტბა მთლიანად პორტუგალიის სუვერენიტეტში გადავიდა, ხოლო საზღვარი დასავლეთ სანაპიროზე გაივლო. რიო-დე-ჟანეიროსა და მონტევიდეოს 1851 წლის 12 ოქტომბრის სასაზღვრო შეთანხმებებში კიდევ ერთხელ დაფიქსირდა სანაპირო საზღვარი.³⁷

რიო-დე-ჟანეიროში 1909 წელს დადებულმა ხელშეკრულებამ გააუქმა სანაპირო საზღვრის პრინციპი და მირიმის ტბასთან მიმართებით პრიორიტეტი მიანიჭა შუა ხაზს. ბრაზილიამ, როგორც დამოუკიდებელმა სახელმწიფომ ურუგვაის დაუთმო ტბის ნაწილი დასავლეთ სანაპიროსა და ახალ საზღვარს შორის, რომელიც ტბის გასწვრივ მდინარე სან-მიგელის ბოლოდან მდინარე იაგუნიონის ბოლომდე დაფიქსირდა.³⁸ სანაპირო ხაზი აღიარებული იქნა

³² Colombos D. International law of the sea (translation from English), 1975 p. 208-209, Klimenko B.M. International rivers, 1969 p. 14-16

³³ Pondaven Ph. Op. cit. p. 59

³⁴ The dictionary of the international law of the sea, 1985 p. 235

³⁵ Colombos D. said book p. 208-209

³⁶ Pondaven Ph. Op. cit. p. 24

³⁷ Besnerais J.M Les fleuves et les lacs internationaux Amerique Latine // Notes et etudes documents P. 1977 21 oct No. 4421 – 4423 p. 76-81; Adami V National frontiers in relation to international law // T.T. Behrens trans. Vo; 42 1967 p. 40-42.

³⁸ Pondaven Ph. Op. cit. p. 63-66

1826 წლის ხელშეკრულების თანახმად, ხოლო ტიტაკას ტბასთან XIX საუკუნის დასაწყისში. იგი გასდევდა ლიმას ვიცე-სამეფოსა და ჩაკრასს – ორ ესპანურ დამოუკიდებელ ადმინისტრაციულ ერთეულს. დამოუკიდებლობის მოპოვების შემდეგ პერუმ და ბოლივიამ შუა ხაზი ტიტაკას ტბასთან დაადგინეს.³⁹

იგივე პრინციპი გამოყენებულ იქნა ერთ-ერთი უდიდესი სასაზღვრო ტბის – მალავის ტბის (იგივე ნიასას ტბის) სტატუსის განსაზღვრისას. გერმანია-ბრიტანეთის 1890 წლის 1-ლი ივლისის შეთანხმებითა და ლუსო-ბრიტანეთის 1891 წლის 11 ივნისის შეთანხმებით სანაპირო საზღვარი განისაზღვრა. ამ შეთანხმებების თანახმად, დიდმა ბრიტანეთმა მთელ ტბაზე საკუთარი ტერიტორიული ძალაუფლების განხორციელების უფლება მიიღო. შუა ხაზის პრინციპზე გადასვლა განხორციელდა დიდ ბრიტანეთსა და პორტუგალიას შორის 1954 წლის 18 ივნისის შეთანხმების შემდგომ, რომელსაც ხელი ლისაბონში მოეწერა.⁴⁰

სხვათა შორის, სანაპირო ზოლი, როგორც ასეთი, საზღვრად იყო დაფიქსირებული კასპიის ზღვის სამხრეთ სანაპიროზე 1828-1940 წლებში. თურქმენჩაის 1929 წლის 28 თებერვლის ხელშეკრულების თანახმად, კასპიის ზღვა რუსეთს გადაეცა მფლობელობაში. შედეგად ირანთან საზღვარი ნაპირზე აღმოჩნდა. მხოლოდ საბჭოთა კავშირსა და ირანს შორის 1940 წელს დადებული ხელშეკრულების საფუძველზე მან ზღვაში გადაინაცვლა.⁴¹ განსაზღვრა რა თევზის სარეწაო 10-მილიანი ზონა კასპიის ზღვის სანაპიროს გასწვრივ, ხელშეკრულებამ გააუქმა საზღვარი კასპიის ზღვის სამხრეთ სანაპირო ზოლზე, რომელიც იწყებოდა ჰასანყულისთან (1881 წ.) და მთავრდებოდა ასტარასთან (1883 წლის ხელშეკრულების მიხედვით). ცოტა უფრო ადრე, 1935 წელს საბჭოთა კავშირმა ირანის სასარგებლოდ უარი განაცხადა ამ საზღვარზე – კასპიის ზღვის სამხრეთ „დე-ფაქტო“ აღიარებულ ნაწილზე ასტარა-ჰასანყულის გასწვრივ. ისე, უნდა ითქვას, რომ ეს საზღვარი დღესაც არსებობს პოსტ-საბჭოურ სახელმწიფოებსა და ირანს შორის.

შუა ხაზის პრინციპი ძალიან ხშირად გამოიყენება სასაზღვრო ტბებთან მიმართებით საერთაშორისო პრაქტიკაში. ეს პრინციპი მოქმედებს როგორც სასაზღვრო (საერთაშორისო) ტბების, ისე საერთაშორისო სივრცეების მიმართ. შუა ხაზს ზოგჯერ თანაბარი პოზიციების განმსაზღვრელ ხაზსაც უწოდებენ. ტბის ან ზღვის დელიმიტაციის დროს მას შემდეგი მნიშვნელობა აქვს – თუ ორი სახელმწიფოს სანაპირო ერთმანეთის პირდაპირ მდებარეობს ან ერთმანეთს ემიჯნება, მაშინ არც ერთ სახელმწიფოს არა აქვს უფლება გამოიყენოს თავისი ძალაუფლება თანაბარი პოზიციების განმსაზღვრელი ხაზის მიღმა (თუ მათ შორის არ არის დადებული განსხვავებული სახის შეთანხმება). ეს ხაზი ისეა გავლებული, რომ მისი თითოეული წერტილი თანაბრად იყოს დაცილებული იმ ამოსავალი ხაზების უახლოესი წერტილებიდან, საიდანაც სექტორის ან ზღვის ზონის სიგანე იზომება. გეომეტრიული თვალსაზრისით ამ ხაზებს შორის სხვაობას ის წარმოადგენს, რომ შუა ხაზი წყალსატევის ლიმიტირებულ ნაწილს დაახლოებით შუაზე კვეთს, ხოლო თანაბარი პოზიციების განმსაზღვრელი ხაზი პერპენდიკულარულია, ანუ შესაბამისი სახელმწიფოების სანაპიროებს შუა გავლებული ბისექტრისაა.⁴² შუა ხაზი ყოფს ერთმანეთის მოპირდაპირედ განლაგებული სახელმწიფოების რაიონებს. ისინი შეიძლება მიჩნეული იქნეს თითოეული მათგანის ტერიტორიის ბუნებრივ გაგრძელებად, მაშინ როდესაც თანაბარი პოზიციების განმსაზღვრელი ხაზი „სხვა სახელმწიფოს ტერიტორიის ბუნებრივ გაგრძელებად მიჩნეულ ერთ-ერთ რაიონზე“ გადასვლის საერთაშორისო სამართლის პრეცედენტს“ ქმნის.⁴³

³⁹ John st Bruce R. The boundary dispute between Peru and Ecuador // American Journal of international law. Vol 71, 1977 No 2 p.322; US Army Handbook of Peru. W. 1965 p. 167

⁴⁰ Peric M, The problem of boundaries in Africa // Review on International Affairs (Belgrade) Vol 28, 1977 p. 657-658

⁴¹ Komarovskiy L. A. Ulyanitskiy V.A. International law M. 1908, p.79

⁴² The dictionary of international law of the sea p. 116

⁴³ Same p.116-117

უცხოურ ლიტერატურაში შუა ხაზი სასაზღვრო ტბებთან მიმართებით „მედიანას ხაზად“ არის მოხსენიებული. შეგახსენებთ რომ, მედიანა არის „მანძილი სამკუთხედის წვეროსა და მისი მოპირდაპირე გვერდის შუა წერტილს შორის“.⁴⁴

ჰ.ლოუთერპატის შუა ხაზი გონიერების მიერ შემოთავაზებულ საზღვარს წარმოადგენს.⁴⁵ ასეთი მიდგომა სრულად შეესაბამება ინგლისელი იურისტის ი.გ.სტარკის თვალსაზრისს, რომელიც თვლის, რომ შუა ხაზი (მედიანას ხაზი) ყველაზე უფრო მისაღებია ტბების დელიმიტაციისთვის.⁴⁶ მოგეხსენებათ, ფ.პონდავენის აზრითაც „დოგმატურად, ტექნიკური თვალსაზრისით, შუა ხაზი ყველაზე უფრო მისაღები საზღვარია ტბებისთვის, ხოლო პოლიტიკურ ასპექტში ყველაზე უკეთესად ახორციელებს ზონებად დაყოფას“.⁴⁷

ტბების დელიმიტაციის თაობაზე სახელმწიფოთაშორისო ურთიერთობები აღიარებს შუა ხაზის ორ სახეს: გეოგრაფიული შუა ხაზი და დაახლოებითი (ფორმალური) შუა ხაზი. გარდა ამისა, არსებობს სასაზღვრო ტბების ასტრონომიული საზღვრის განსაზღვრის შემთხვევებიც, აგრეთვე, ადრე მოხსენიებული სანაპირო საზღვარი, სწორი ხაზი (ან პირდაპირი ხაზების რანგი), ისტორიული საზღვარი, მოდიფიცირებული საზღვარი.⁴⁸

გეოგრაფიული შუა ხაზის მეთოდი გამოიყენება ტანგანიკას ტბაში, მკვდარ ზღვაში, მალავის, ლუგანოსა და კონსტანტის ტბებში. ფრანგი მეცნიერის, ჟ.კოტეს აზრით გეოგრაფიული შუა ხაზი ერთადერთი მეთოდია, რომელიც გამოიყენება ისეთი ტბების მიმართ, რომელთაც არ გააჩნიათ სწორი ნაპირები და მხოლოდ ეს ხაზი არის თანაბრად დაცილებული მოპირდაპირე სანაპიროების უახლოესი წერტილიდან ან წერტილებიდან.⁴⁹

მაგალითად, აფრიკის მალავის ტბის (ნიასას) გეოგრაფიული შუა ხაზი დადგენილია დიდ ბრიტანეთსა და პორტუგალიას შორის 1954 წლის 18 ივნისს დადებული შეთანხმებით. ამასთანავე უნდა აღინიშნოს, რომ აფრიკული სახელმწიფოები, დამოუკიდებლობის მოპოვების შემდეგ მხარს უჭერენ ასეთ დელიმიტაციას.⁵⁰ ლუგანოს ტბაში გეოგრაფიულმა შუა ხაზმა შექმნა სამი სასაზღვრო სექტორი: ცენტრალური ნაწილი ეკუთვნოდა შვეიცარიას, იტალიური ტერიტორია შამპონის გარდა; დასავლეთი ნაწილი „ლაგო პრომიციო“, რომელსაც იყოფდა შვეიცარია და იტალია და აღმოსავლეთი ნაწილი, რომელიც მთლიანად იტალიას ეკუთვნოდა.

ასეთი დაყოფა პირველად ვარეზის ხელშეკრულებით დაფიქსირდა 1752 წლის 2 აგვისტოს. ბოლო შეთანხმებას დელიმიტაციის თაობაზე წარმოადგენს 1941 წლის 24 ივლისის კონვენცია იტალია-შვეიცარიის საზღვრის შესახებ.⁵¹

პრაქტიკაში ყველაზე პოპულარულია ფორმალური შუა ხაზი, რაც იმას ნიშნავს, რომ გეოგრაფიული და სხვა გართულებების შემთხვევაში (კუნძულების ან ნახევარკუნძულების, სანაოსნო არხების, ისეთი ლანდშაფტის არსებობის შემთხვევაში, რომელიც აძნელებს შუა ხაზის მარტივად გავლებას და ა.შ.), ანუ თუ ზუსტი შუა ხაზის განსაზღვრა გაძნელებულია, ტბისპირა ქვეყნები კომპრომისზე თანხმდებიან. ასე მოხდა, მაგალითად, ჟენევის ლემანის ტბის შემთხვევაში. საფრანგეთ-შვეიცარიის 1953 წლის 25 თებერვლის შეთანხმების თანახმად საზღვარს ტბაში ქმნის შუა ხაზი და ორი გადამკვეთი ფრთა – გერკანსი და სან-გინგოლფი.

⁴⁴ The dictionary of foreign words. Edited by I.V. Lehin and F.N. Petrov M. 1949 p 397
⁴⁵ Lauterpacht E. Freedom of transit in international law L. 1958 p 40-46
⁴⁶ Starke J. G. An introduction to international law L. 1972. p. 207
⁴⁷ Pondaven Ph. Op. cit. p. 25
⁴⁸ Emmanuelli C.C. Boundary and resource issues: Modes de reglement des differends entre le Canada et les Etats – Unis en matiere de frontieres et de ressources maritimes // Canada – United States law Journal Interanational Vol 7 No 2 1977 p 325-326.
⁴⁹ Some G. Un exemple de conflict frontalier Le differend entre la Haute – Voltatet la Mali // Annuaire Africaines 1978 p. 344-345
⁵⁰ Peric M. Op. cit p. 658
⁵¹ Rousseau Ch. Projet d’etablissement d’un canal Locarno-Venise. Chronique des faits internionaux // Revue Generale du droit international public 1968 p. 820-821

შუა ხაზი თეორიულად განისაზღვრება საფრანგეთისა და შვეიცარიის ნაპირებს შორის ჩამატებული წრეების ცენტრების შეერთებით. ასეთ შუა ხაზს ზოგჯერ **თეორიულ ხაზს ან საზღვარს** უწოდებენ.⁵²

ასეთი ტიპის საზღვარი არსებობს ალბერტის ტბაში (საზღვარი უგანდასა და ზაირს შორის, რომელიც დაფიქსირებულია ბელგიისა და გაერთიანებული სამეფოს მიერ ლონდონში 1915 წლის 3 თებერვალს ხელმოწერილ შეთანხმებაში)⁵³, ტიტიკაკას ტბაში (საზღვარი პერუსა და ბოლივიას შორის, რომელიც დადგენილია ლაპასის 1925 წლის 2 ივნისის და 1932 წლის 15 თებერვლის ოქმებით)⁵⁴, მირიმის ტბაში (საზღვარი ბრაზილიასა და ურუგვაის შორის რიო-დე-ჟანეიროს 1909 წლის 30 ოქტომბრის შეთანხმების შესაბამისად)⁵⁵, სკუტარის ტბაში (საზღვარი იუგოსლავიასა და ალბანეთს შორის 1926 წლის ფლორენციის შეთანხმების თანახმად)⁵⁶ და სხვ.

ყველაზე საინტერესო მაგალითს ჩრდილოეთ ამერიკის დიდ ტბებში (ჰურონი, ზედა ტბა, მიჩიგანი, ერი და ონტარიო) გამავალი ფორმალური საზღვარი წარმოადგენს. ამ ტბების თაობაზე დადებულია ოთხი შეთანხმება: პარიზის (1783 წ.), განდის (1814 წ.), ვაშინგტონის, ე.წ. ვებსტერ-ამბერტონის ხელშეკრულება (1842 წლის 8 აგვისტო) და ვაშინგტონის (1908 წლის 11 აპრილის) შეთანხმებები. ამ შეთანხმებებით განსაზღვრულია სამი სასაზღვრო ხაზი: 1) ხაზი, რომელიც თანაბრად არის დაცილებული თითოეული სანაპიროს ნებისმიერი წერტილიდან; 2) ხაზი, რომელიც გასდევს შუა არხს და ყოფს ტბის სანაოსნო ნაწილს და ნებისმიერ წერტილში თანაბრად არის დაცილებული თითოეული სანაპიროდან.

ვინაიდან ძალიან ძნელი აღმოჩნდა ერთიანი საზღვრის მოძებნა, მხარეები შეთანხმდნენ ფორმალურ მიდგომაზე დელიმიტაციის პროცესში. დეტალური ინფორმაციის მიღება აღნიშნულის თაობაზე შესაძლებელია ამერიკელი მეცნიერის კ.ა.ესტერჰეის (აშშ) და ფრანგი სპეციალისტის შარლ ბედარის ნაშრომებში.⁵⁷

ასტრონომიული ერთეულის მოდელი გამოყენებულია აფრიკის ვიქტორიას ტბაში. ეს საზღვარი დადგენილია ასტრონომიის კანონებით. 1980 წლის ხელშეკრულებით ტბა ვიქტორიაზე საზღვარი გადის სამხრეთის პირველ პარალელზე. სამივე სახელმწიფომ (ტანზანია, უგანდა და კენია) აღიარა ასტრონომიული ხაზი, რომელიც სამხრეთის პირველი პარალელისკენაა მიმართული.⁵⁸

ასეთივე მეთოდი ნაწილობრივ გამოყენებულია აფრიკის ჩადის ტბაში (საფრანგეთ-ინგლისის 1898, 1904 და 1906 წლების ხელშეკრულებების მიხედვით)⁵⁹, პრესპას ტბაზე (ალბანეთს, საბერძნეთსა და იუგოსლავიას შორის საზღვარი ფლორენციის 1926 წლის 5 ივლისის ფლორენციის ოქმის მიხედვით)⁶⁰, ტანგანიკას ტბაზე (ინგლის-ბელგიის 1924 წლის 5 აგვისტოს ოქმი ტანგანიკასა (ამჟამინდელ ტანზანია) და რუანდა-ურუნდის (ამჟამინდელ რუანდასა და ბურუნდის) შორის საზღვრის დემარკაციის თაობაზე)⁶¹ და სხვ.

⁵² Laroque M. Les problemes actuels de la frontiere franco-suisse // Memoire, Institut d'Etudes Poliques de Paris 1969 p. 18-25

⁵³ MacEven a.C. International Boundaries of East Africa. L. Oxford, 1971 p. 98-103

⁵⁴ Besnerais J.M. Op cit p 80-81

⁵⁵ Ibid

⁵⁶ Pondaven Ph. Op. cit. p. 23-24, 28

⁵⁷ Esterhay C.A. Restoring the water quality of the Great Lakes: the joint commitment of Canada and United States // Canada – United States Law Journal. Cleveland, L Ontario 1981 No 4 p 208-231; Bedard Ch. Les Grand lacs de L’Amerique du Nord et le fleuve Saint Laurent: Frontiere voei denavigation commerciale, nature juridique // Annuaire de Droit Maritime et Aeren Nantes (France) Vol 3 1976 p. 140-146

⁵⁸ Okidi C.O. Legal and policy regime of Lake Victoria and Nile Basins // International Journal of law libraries. Munich 1980 Vol 20 No 3 p 395-413

⁵⁹ Peric M. Op. cit. p 658

⁶⁰ Pondaven Ph. Op. cit. p. 23-24, 29

⁶¹ MacEven A.C. Op cit p/ 100-101

საზღვრის განსაზღვრის უმარტივეს მეთოდს წარმოადგენს სწორი ხაზი, რომელიც უმოკლესი გზით უერთდება სახმელეთო საზღვრის წერტილებს. ასეთი საზღვარი გაივლო ალბანეთ-იუგოსლავიის ოქროიდის ტბაზე (1926 წლის ფლორენციის ოქმი), იუგოსლავია-საბერძნეთის დოირანის ტბაზე (1959 წლის 21 მაისის სასაზღვრო ხელშეკრულება)⁶², რუსეთ-ჩინეთის კანკას ტბაზე (პეკინის 1860 წლის 24 ივნისის ხელშეკრულება)⁶³ და სხვ.

ისტორიული საზღვრები გამოიყენება ნაუსილდის ტბასთან (უნგრული დასახელებაა ფერტოს ტბა) მიმართებით. ეს საზღვრები დადგენილია ტრიანონის 1920 წლის 4 ივნისის ხელშეკრულებით ისტორიული ტრადიციების გათვალისწინებით.⁶⁴

საზღვრის მოდიფიცირებული შუა ხაზი საერთაშორისო სამართლის სიახლეა და პირველად რუსეთ-ყაზახეთის 1998 წლის 6 ივლისის ხელშეკრულებაში დაფიქსირდა.

კასპიის ზღვა, როგორც მსოფლიოს უდიდესი ტბა, მიეკუთვნება წყლის მასივებს დაუდგენელი საზღვრებით. სწორედ ამიტომაც კასპიისპირა სახელმწიფოებმა უნდა მოძებნონ ტბაში საზღვრების დელიმიტაციისა და დემარკაციის კომპრომისული მოდელი არსებული პრეცედენტების გათვალისწინებით.

ამრიგად, საერთაშორისო სამართლებრივი სტატუსის განსაზღვრის ერთ-ერთ უმნიშვნელოვანეს კომპონენტს წარმოადგენს კასპიის ზღვის დელიმიტაცია და ეს აუცილებლად უნდა განხორციელდეს. ზემოთ ჩამოთვლილი ვარიანტებიდან რომელს აირჩევენ კასპიისპირა ქვეყნები?

სახელმწიფოთაშორისო ორმხრივი და მრავალმხრივი მოლაპარაკებების პროცესებისა და დოკუმენტების ანალიზს მიეყვარათ იმ დასკვნამდე, რომ ბოლო წლების განმავლობაში არჩევანი შუა ხაზის მიხედვით სექტორულ დელიმიტაციაზე შეჩერდა.

ბაქოში, აზერბაიჯან-რუსეთს შორის კასპიის ზღვის სამართლებრივი სტატუსის თაობაზე გამართული კონსულტაციების შედეგად 1998 წლის 27 მაისს გაფორმებული ოქმით „მხარეები შეთანხმდნენ, რომ კასპიის ზღვის ფსკერის დაყოფა სექტორებად/ ზონებად განხორციელდება შესაბამის და მის მოპირდაპირე მხარეს განთავსებულ სახელმწიფოებს შორის შეთანხმების მიხედვით, თანაბრად დაცილებული წერტილების (შუა ხაზის) პრინციპის საფუძველზე“⁶⁵

ამასთანავე, თურქმენეთისა და ირანის სახელმწიფოთა მეთაურების შეხვედრის შედეგად 1998 წლის 8 ივლისს მიღებულ ერთობლივ განცხადებაში ნათქვამია, რომ „კასპიისპირა სახელმწიფოებს შორის ზღვის სექტორული დანაწილების შემთხვევაში უნდა დომინირებდეს თანასწორობისა და კასპიის ზღვის რესურსების სამართლიანი გამოყენების პრინციპი“⁶⁶. აზერბაიჯანის რესპუბლიკისა და თურქმენეთის ექსპერტთა ჯგუფის 1998 წლის 1 ნოემბრის აშხაბადის შეხვედრების დროს მხარეებმა დაადასტურეს შეხედულებათა თანხვედრა იმ საკითხთან მიმართებით, რომ კასპიის ზღვა მათ სასაზღვრო სივრცეს შორის „იყოფა შუა ხაზით საყოველთაოდ აღიარებული ნორმებისა და საერთაშორისო სამართლის პრინციპების შესაბამისად, კასპიის ზღვაში მათი სუვერენული უფლებების განხორციელების საფუძველზე და სანაპირო სახელმწიფოების შესაბამისი ინტერესების გათვალისწინებით“⁶⁷.

საბოლოოდ ამ პრინციპმა საერთაშორისო-სამართლებრივი აღიარება ჰპოვა ყაზახეთ-რუსეთის „ხელშეკრულებაში კასპიის ზღვის ჩრდილოეთი ნაწილის ფსკერის ბუნებრივი რესურსების

⁶² Pondaven Ph. Op. cit. p. 23-24, 29.

⁶³ Ibid p. 77, 96, 98.

⁶⁴ Ibid p. 96-98

⁶⁵ The protocol of Azerbaijan-Russian consultations on the issues of the Caspian legal status of 27 March, 1998 // archive of the Ministry of Foreign Affairs of Azerbaijan Republic

⁶⁶ Joint statement of the president of Turkmenistan S.A. Niyazov and the president of Islamic Republic of Iran Sayed Mohammad Hatami of 8 July, 1998 // // archive of the Ministry of Foreign Affairs of Azerbaijan Republic

⁶⁷ The protocol of expert groups of Azerbaijan and Turkmenistan negotiations of 14 November, 1998 // // archive of the Ministry of Foreign Affairs of Azerbaijan Republic

გამოყენების სუვერენული უფლებების განხორციელების მიზნით გამიჯვნის შესახებ“, რომელიც გაფორმდა 1998 წლის 6 ივლისს (1-ლი და მე-3 მუხლები). შედეგად, ამ ხელშეკრულებით კასპიის ზღვაში შუა ხაზის პრინციპის გამოყენება იმპერატიულ ნორმად იქცა დეკლარაციების სანაცვლოდ და დაფიქსირდა ოფიციალურ ორმხრივ დონეზე.

2000 წლის 9 ოქტომბერს ასტანაში გამართულ შეხვედრაზე ყაზახეთის პრეზიდენტმა ნ.ნაზარბაევმა და რუსეთის პრეზიდენტმა ვ.პუტინმა განაცხადეს, რომ მხარს უჭერენ აღნიშნულ საკითხსა და პრინციპს, რომელიც 1998 წლის 6 ივლისის შეთანხმებაში შევიდა.⁶⁸

რაც შეეხება საზღვრების კონკრეტული ტიპების განსაზღვრას კასპიის ზღვის დელიმიტაციასთან მიმართებით, მხოლოდ შემდეგი შეიძლება ითქვას: ვინაიდან კასპიის ზღვის გეოლოგია და გეოგრაფია მის ჩრდილოეთ, ცენტრალურ და სამხრეთ ნაწილებში მკვეთრად განსხვავდება ერთმანეთისაგან, მოსალოდნელი არ არის, რომ კასპიისპირა სახელმწიფოები არჩევანს ერთ რომელიმე ტიპზე შეაჩერებენ. სხვა სიტყვებით რომ ვთქვათ, კასპიის ზღვის დელიმიტაციის შედეგად შეიძლება დადგინდეს გეოგრაფიული (რუსეთი – აზერბაიჯანი) და ფორმალური (თურქმენეთი – აზერბაიჯანი) საზღვრები, შუა ხაზი, ასტრონომიული ხაზი (თურქმენეთი – ირანი) და სწორი საზღვარი (აზერბაიჯანი – ირანი). შეიძლება დადგენილი იქნეს, აგრეთვე, მოდიფიცირებული შუა ხაზი (აზერბაიჯანი – ყაზახეთი). ზემოთ გამოთქმულ შეხედულებებს პრეტენზია არა აქვთ 100%-იან სიზუსტეზე, მაგრამ ჩვენი ვერსია შეიძლება დაემთხვეს გეოდეზისტების, ჰიდროლოგებისა და სხვა სპეციალისტების ვერსიას, რომლებიც აწარმოებენ ზღვებისა და ტბების დელიმიტაციას პროფესიულ დონეზე. სხვათა შორის, უნდა აღინიშნოს, რომ ასეთი „ტიგელი“ დიდი ტბების დელიმიტაციის შედეგად შეიქმნა. ცნობილია, რომ კანადასა და შეერთებულ შტატებს შორის განთავსებული ხუთი ტბა გეოგრაფიული მახასიათებლების საფუძველზე იყოფა. ამრიგად, კასპიისპირა თითქმის ყველა სახელმწიფო აღიარებს შუა ხაზის პრინციპის განსაზღვრის საჭიროებას ამ წყალსატევითვის (სიმართლე უნდა ითქვას, რომ ირანს ეს ყველაზე ნაკლებად სურს და საკმაოდ ძლიერი არგუმენტებიც გააჩნია ამისთვის) და აცნობიერებს, რომ კასპიის ზღვის დელიმიტაცია და შესაბამისი დემარკაცია არა მარტო საჭიროა, არამედ გარდაუვალია.

⁶⁸ Declaration of cooperation in the Caspian sea of Kazakhstan and Russia of 9 October, 2000 // // archive of the Ministry of Foreign Affairs of Azerbaijan Republic

INTERNATIONAL LEGAL DELIMITATION OF CASPIAN SEA

Introduction

The Caspian Sea is the unique reservoir and its hydrocarbon and biological riches have no analogues. This is why for the last decade the attention of the world society, people of post-soviet states is concentrated on the problems of Caspian Sea. These problems, in its concentrated form, reflect the complicated contradictions caused by global geopolitical move in this region: break UA of the Soviet Union and emerging of the new independent states¹. As a result, the rules of cooperation of the transcaspian states, which somehow fit to the international system, have been repealed.

In fact, the problems of the Caspian Sea consists of geopolitical, geoeconomical and international legal aspects. In this respect, as S.Kushkumbayev (Kazakhstan) notes, an hierarchy of problems connected with the Caspian region are raised that have bilateral, multilateral, regional, global aspects and, in the same way – the options of its resolution².

As a result of emerging of three new objects of international law on the shores of the Caspian Sea, the question of de-limitation, which became more crucial, is one of the main problems here.

After the breaking of the USSR and gaining of sovereignty by the ex-soviet republics, the critical situation caused by lack of any mutually legalised water border between the countries of former Soviet Union is now common for five independent states (Russia, Azerbaijan, Iran, Kazakhstan and Turkmenistan). Because of very rich natural resources of Caspian shelf and necessity of their exploitation for the stabilization of the economies of the new independent states, the issue of the status of the Caspian Sea became a priority.

Nevertheless, up to now, there was no resolution accepted by Iran, Russia, Kazakhstan, Turkmenistan and Azerbaijan on the borders' issues on the aquarium of Caspian Sea.

Apparently, the long discussion of trans-coastal states on the determination of new international legal status of the Caspian Sea and its delimitation has been transformed from theoretical issue into the practical one³. The situation is still puzzled. Again, as V.Shemyatenkov said, the issue is in stuck like a dilemma: to divide or not divide the bottom of Caspian?⁴

The international legal status of the Caspian has been actively discussed within the frame multilateral and bilateral meetings of trans-caspian states since October 1992 un till now. During this period there was not defined any adequate international status of the Caspian Sea, as for the many years the States could not agree whether to call it a lake or a sea? The debates on that specifically geographical issue: whether sea – became sharper and sharper. Russia's attitude toward this issue has been clearly illustrated by its prime minister V.Chernomirdin on 14 October 1993: "What is the difference whether Caspian is sea or lake, let us cooperate".⁵

At the end of 2000, Russia's position has not been changed at all. When giving a speech at the 1st international conference "Management of utilization of Caspian oil (in 9th of November 2000), the special envoy of the President of Russian Federation on Caspian issues V. Kalujniy has almost repeated the words of Russian ex prime minister: "**Caspian is neither lake, nor sea, it is a condominium**".⁶

V.Kulagin, a politologist, has commented the position of Russian Federation as follows: "Since the break up of USSR, the official view of Moscow was that Caspian – is neither sea, nor lake, but – is a "special reservoir" unknown to international law. Therefore, all trans-caspian countries had the right to use all Caspian resources, wherever they are. Such a rational interpretation of international

law by new, democratic Russia and division by principle – “what is mine remains mine and, what is yours – our common” – could not naturally satisfy the other trans-caspian states.”⁷

Even despite the fact, that the Russian Federation signed an agreement with Kazakhstan on delimitation of the bottom of the northern part of Caspian (6 July 1998), i.e. did recognised the principle of sectoral division, that was specified by international practice, it still does not agree with one or another concrete geographical international legal status of Caspian, i.e. it avoids its specifying either as sea, or as a lake.

Position of Kazakhstan is more precise: it consists of the recognition of the Caspian as a closed sea falling under the norms and principles of the UN Convention on the law of sea of 1982 (articles 122 and 123), which does not stop from using of common law and precedents in contractual practice by other trans-lake states.⁸

Total uncertainty is also the case in the position of Turkmenistan: **it supports division of the Caspian into the national sectors with no specific determination of Caspian as sea or as a lake, and if necessary as “condominium”.**

The Islamic Republic of Iran did not give any opinion on that issue either. It holds the abstract view in respect of this reservoir and its opinion had not evolved during the long years of discussions. **Iran is indifferent to the fact that whether Caspian is sea or a lake, it is only interested in its security and elimination of threats, which, is the opinion of Iran, come from the presence of western companies at the Caspian Sea. This is why the Iranian authorities regularly insist on approving of the condominium regime, resulting from the content of the provisions of the Soviet-Iran agreements of 1921 and 1940s.**

From the very beginning Azerbaijan is holding the fair and principal position arguing that the Caspian Sea is an ordinary and biggest lake in the world. Therefore, it would be fair to determine the status of the Caspian as a border (international) lake without changing the traditional etymology of reservoir. The essence of this positions derives from the geographical characteristics given by an Azeri academician K.Gul in 50s of XX century: “Caspian Sea is the biggest lake in the world. Thank to its size and salutation of water it is called as sea since the old civilization”.⁹

The said approaches of trans-caspian states sometimes did contradict to each other at the multilateral conferences on determination of international legal status of Caspian Sea: in Ashgabat (30 January to 2 February 1995), in Tehran (28-29 June 1995), in Almaty (26-27 September 1995), in Tehran (20-22 May 1996), in Ashgabat (11-12 November 1996), in Almaty (22-23 May 1997), in Moscow (16-17 December 1998) and others.¹⁰

So, what are the legal criteria defining the Caspian Sea as a border lake?

First of all, as I.N. Tarasova notes, the border (international) is a **“lake that is surrounded by the territory of various states. Use of the waters of border (international) lake is regulated by the international agreements of border states, which determine the lines of state borders, right of navigation, and terms of use of waters for non-navigation purposes”**¹¹

Again, we confirm our support of the view, that **“the border lakes are the water spaces adjoining the coasts of two or more states, which have no natural connection with the World Ocean and that have an independent international legal status and regime determined by a concrete international treaty and concluded by trans-lake countries”**.¹²

The aforementioned Criteria are fully applicable in respect of the Caspian Sea and, therefore in our opinion, it should be recognised in treaty/legal basis as a border (international) lake.

Another important circumstance that defines the international-legal status of the Caspian Sea is the issue of entitlement of the relevant states to resources and spaces of lake. In other words, the

numerous disputes continuing for almost a decade around the Caspian Sea eventually lead to the following: who will get the biggest parts of bottom and water layer, i.e. the territory and resources of reservoir (lives and minerals), which means the biggest property of the Caspian?

Such situation inevitably leads us to an issue of delimitation of the lake. The long dispute used to bear political and economical character exclusively, because the key issue was touched upon: "who and in which volume has the right to claim the riches of Caspian"?¹³

To the opinion of French scientist F.Pondaven, **Caspian Sea is a border lake "sui generis", i.e. the lake with a special international-legal status and regime** and it can be called as a border lake without access to other reservoir (sea or ocean).¹⁴

Despite its volumes, resources and old history of exploitation, the Caspian, nevertheless, is one of the less regulated reservoirs from the point of view of international law. This is why an issue of its de-limitation and demarcation is still unresolved.¹⁵ Touching upon an issue of property in the area of reservoir, F.Pondaven had already predicted the actualization of delimitation issue of the Caspian Sea in early 70s. In his opinion, it "**must be implemented in the near future in order to resolve the issues on entitlement to oil resources that are in there**".¹⁶

Timely de-limitation can be the most reliable means for the prevention of possible future disputes and misunderstandings on the riches of shelf zone. In that respect, the Russian scientists B.Klimenko and A.Pork used to quite fairly note that "**clear de-limitation of resources belonged to the states and the limits of their supreme power has the only meaning of preventing the conflicts between them and development of peaceful cooperation at the borders**".¹⁷

Arguments for de-limitation of the Caspian are evident: necessity of determination of limits of state territories and sovereignty, regulation of navigation, fish breeding, air flights above sea etc. The viable necessity of determination of state borders in the Caspian is also dictated by the activity of the third states on exploitation of the mineral resources of bottom and layers of lake, where the big fossils of oil and gas are concentrated, has been started by the Soviet Union since 1950s with the assistance of oilers and specialists of Azerbaijan.¹⁸

It is rational to legalise the status of the Caspian Sea through treaties as a border lake and, on that basis, to specify the grounds of its de-limitation – an official division to appropriate sectors and parts of the Caspian states, as well as mark to proper state border above the water through the bottom and layers of the lake, and in the air space above it. "The determination of state borders is important for all trans-caspian states, as it marks the limits of the owned territory with all its resources".¹⁹

Up to 1998, an official de-limitation of the Caspian Sea was not done by any state, as there are on it. In 6 July 1998, the principle of de-limitation of bottom and layers of the northern Caspian has been carried out within the Kazakh-Russian agreement on de-limitation of the bottom of the northern Caspian Sea, although the land border in the trans-caspian region had been determined in XIX century. So, in accordance with article I of the Convention on de-limitation to the east from the Caspian Sea of 9 December 1881, "a border between the regency of Russian Empire and Persia to the east from Caspian Sea is as follows. Starting from gulf Hasan-Guli till Chata the border is the stream of river Atrek".²⁰

After handing over of Abbas-Abad sector to Iran, article III of the Convention on exchanging the territories Firuz to Hissar and Abbas-Abad and on border line from Baba-Durmaz till Tejen of 27 May 1883 determined the border of this region "by the bed of river Araks from Sherur to Edibuluk ford and then as stipulated in the said article".²¹

The basis for de-limitation of the Caspian Sea, coming out from the practice in the years of Soviet-Iran relations, could be article 3 of Treaty of 1921, under which the relevant countries are allowed

to set up the special commissions “for final resolution of the issue on the use of border waters and for resolution of all disputable border and territorial matters”.²²

Mixed commissions, stipulated by the treaty of 1921, were established several times for resolution of the soviet-Iran border issues on de-marking and re-demarcating. But, to the opinion of the Iranian scientist, diplomat A.Dovlatshakhi, the majority of mixed commissions set up from 1921 to 1954 had no success due to the existence of unresolved contradictions and misunderstandings in the relations between two trans-caspian states. An exception was the activity of mixed commission set up in 1954 and known as "Commission Siyakh-Lavrentyev". Its work had a positive result and had been completed, as A.Dovlatshakhi notes, by signing of the soviet-Iranian treaty in 14 May 1957 on the regime of soviet-Iran border and on the order of reconciliation of border conflicts and incidents.²³

The analysis of soviet-Iran legal treaty practice on the use of the Caspian Sea leads to a conclusion that the government of former Soviet Union was not a supporter of an official de-limitation of the Caspian Sea. Even despite the recognition of “de-facto” border in Caspian by the line Astara-HasanGuli! For instance, a legal act of Soviet Union signed by the NKVD commissioner Genrikh Yagoda in 1935 on the protection of border in the Caspian waters by that line.²⁴ All the abovementioned witnesses that even the Soviet scientists were admitting the border in the Caspian as “de-facto”.²⁵

In the opinion of English scientist I.Brownly, because of non-existence of demarcation or existence of an unresolved territorial dispute, the borders existing “de-facto” “still can be considered as the legal limit of sovereignty”.²⁶

As for Iran, as an Iranian scientist F.Riayazi had witnessed, during the shakh regime, official Tehran “was happy with the southern part of the Caspian seceded to it by the Soviet authorities thanks to the gentlemen agreements”.²⁷

With coming of clerics to power in Iran the Iranian government has claimed a full interpretation and implementation of norms of the Treaty on trade and navigation of 1940, which, despite the existence in its provisions of 10 miles coast line, had virtually established the regime of condominium in Caspian in respect of navigation and fish-breeding, i.e. the two traditional directions of activity of coastal states in this region. During his visit of deputy minister of foreign affairs Ali Ahani to Baku, who was directly in charge of the Caspian issues, did demonstrate again the loyalty to the political doctrine of his state to the treaties of 1921 and 1940.²⁸ Although Iran still is not refusing the possible delimitation of the Caspian under the middle principle, but it insists that it should be done on the basis terms acceptable to this state.²⁹ Detailed review of these terms (division of Caspian to five equal parts, by 20% to each coastal state) lets us to make one conclusion: sector’s space that does not satisfy Iran and which is created after division under the middle principle (share of this country approximately equals to 14%), fear from strengthening of USA and other western countries in the Caspian through their firms and companies.

But, the Iranian side officially failed to endorse its position legally and may be did not want to. How can Iran object that the state territory inevitably assumes existence of a state border? As B.M.Klimenko and A.A.Pork exactly noted “state borders define.... Limits of territorial supremacies of a state, i.e. the full and exclusive power of a state ensured by all means of enforcement determined by its legislation”.³⁰ This is a legal part of delimitation of territory. But, what is the technical side of division of Caspian?

As F.Pondaven noted, determination of international borders assumes two operations, technical and legal meaning of which are different: first, delimitation – principal solution of issue on elements, which constitute the border; second, de-marking, i.e. carrying out of comprehensive material operations that are conducted for the right fixation of the land border.³¹

TYPES, FORMS AND METHODS OF DE-LIMITATION.

PRACTICE OF BORDER LAKES

The most popular methods of delimitation in international practice are fixing state borders on the basis of three principles: **talveg, coastal line and middle line (median).**

The **talveg** line is normally applied in respect to the border rivers.³² It is certified by the practice of resolution of border disputes between states, which territories are crossed by rivers. They constitute a line of water division; i.e. the rivers become the borders between bordering states. But, there is an essential difference between water division and a sea border. This is why, when F.Pondaven notes that “method and techniques of de-limitation of bordering rivers can not be adequate to the conditions of lakes”.³³

It is known that under de-limitation principle “talveg” shall be understood as a line connecting the deepest parts of the farwater navigation of river. A special feature of this principle is that in case of natural move of border of bordering water way, the states normally agree on transfer of a border in accordance with the movement of thalveg.³⁴

D.Kolombos does not exclude that talveg principle may also be applied in respect of bordering lakes, when a problem of changing of farwater, which fall into a border lake, arises (for instance, lake Mirim that is a border between Peru and Bolivia).³⁵

The next form is a coastal line bearing a clear feature of colonial policy. It is fairly considered as an inheritance of past époque. It is more applied to a transition period of international relations - a period of colonisation of tropical countries.³⁶

The coastal line is a border determined by states along the coasts of a lake or river. To the mind of V.Adami, historically, the coastal border was applied mainly to the small border rivers.

The coastal border was first stipulated by “Treaty of San-Idlfons” (of 1 October 1777) that put an end to Spanish-Portuguese conflict in Latin America. After implementation of that treaty, Lake Mirim did fully stay under the sovereignty of Portugal and the border was established by western coast. Border agreements of Rio-de-Janeiro and Montevideo of 12 October 1851 again had determined a coastal border.³⁷

The treaty concluded in Rio-de-Janeiro in 1909 repealed the principle of coastal border and determined the middle line in respect of Lake Mirim as priority. Being an independent state, Brazil conceded to Uruguay a part of lake between western coast and a new border was fixed along the lake from the end of river San-Miguel till the end of river Iagunion.³⁸ The coastal line was accepted in accordance with the treaty of 1826 and at the lake Titikaka at the beginning of XIX. It was along the vice-kingdom Lima and Charkasa – the two Spanish administrative units. After gaining their independence, Peru and Bolivia had determined the middle line at Lake Titikaka.³⁹

The same principle was also applied when determining status of one of the biggest border lakes – Malawi (other name – Nyasa). German-British agreement of 1 July 1890 and Luso-British agreement of 11 June 1891 determined the coastal border. In accordance with those agreements, Great Britain got the right of exercising of its own territorial sovereignty along the whole lake. Switching to the middle principle took place after signing of Lisbon agreement of 18 June 1954 between Great Britain and Portugal.⁴⁰

Incidentally, the coastal line, as a border itself was determined at the south coast of the Caspian Sea during the period since 1828 till 1940. In accordance with Turkmanchay Treaty of 28 February 1828, the Caspian was handed over to Russia as its property. So, the borders with Iran moved to the coast. Only in accordance with the Soviet-Iran treaty of 1940, it was shifted ahead to the sea.⁴¹ Having determined 10-miles fishing zone along the Caspian, the treaty annulled the

coastal line of border along the south part of Caspian, beginning from Hasankuli (1881) till Astara (according to the treaty of 1883). A bit earlier, in 1935 the Soviet Union refused from that border in favor of Iran the southern part of the Caspian “de-facto” as the recognized sea unit along Astara-Hasankuli. By the way, that borderline is still in force between post-Soviet states and Iran.

In respect of the border lakes the principle of **middle line** is applied very often in international practice. This principle is used both in respect of border (international) lakes and international spaces. **Middle line sometimes is called as line of equal standing. When delimiting the lake or sea, it means the following – if the coasts of two states are situated before each other or adjoined to each other, then none of the states has a right (if no other agreement concluded between them) to apply its title above the line of equal standing. This line is conducted in a way that each its point stands equally from the nearest points of deriving lines, from which the wideness of sector or sea zone is measured. From geometric point of view, the difference between these lines is that the middle one approximately goes through the middle of limited point of reservoir, where the line of equal standing is a perpendicular or bissectrisa that are taken to the coasts of relevant states.**⁴² **Middle line divides the districts of counter-situated states. They can be considered as a natural continuation of the territory of each of them thus, an equal standing line creates in international law a precedent of transfer to “one of the districts, considered as natural continuation of the territory of other state”.**⁴³

The foreign literature calls the middle line in respect of the border lakes as a “line of median”. Just to remind you, that median – is a “distance connecting the top of triangle with the middle of a counter part.”⁴⁴

To the opinion of H.Lowterpaht, the middle line is a lake border hinted by common sense.⁴⁵ Such approach is fully in accordance with the view of English lawyer I.G.Starke who believes that the middle line (median line) is the most appropriate for delimitation of lakes.⁴⁶ As you know, F.Pondaven also thinks that “middle line emerges in doctrine as most appropriate lake border from the technical point of view and makes the most zoning from the political point of view”.⁴⁷

Practice of interstate relations on de-limitation of border lakes knows **two forms of middle line: geographical middle line and approximate (formal) middle line.** Besides, there are cases of determination of an astronomic border in border lakes, earlier pointed **coastal border, straight line (or rank of straight lines), historical border, modified border.**⁴⁸

Method of **geographical middle line** is applied in the lake Tanganyika, Dead Sea, lakes Malawi, Lugano and Constants. To the opinion of French scientist J.Coteau, geographical middle line is the only one that is applied to lakes where non-straight coasts are available and, it is the only line equally standing from a point or the points that are closest at counter coasts.⁴⁹

Fore example, in African Lake Malawi (Nyasa), a geographical middle line was put in the agreement of 18 June 1954 between Great Britain and Portugal. Furthermore, the African states, by gaining of independence, supported such de-limitation.⁵⁰ In lake Lugano, a geographical middle line created three border sectors: central part belonged to Switzerland, except an Italian territory Champione; western part, “lago promucio” divided between Switzerland and Italy and; eastern part that fully belonged to Italy.

Such division was firsts established by Varez treaty of 2 August 1752. The last agreement on de-limitation – the Convention on Italian-Swiss border of 24 July 1941.⁵¹

In practice, the most popular are **formal middle lines, which are being used??????? in case of geographical and other complications (existence of islands or peninsulas, navigation channels, landscape that represent the difficulties during drawing of a middle line plan etc.). In other words, when the complications on determination of exact middle line arise, the agreeing lake countries accept the compromise decisions.** For example, in case of lake Leman

(Geneva). According to French-Swiss agreement of 25 February 1953, a border in the lake is created by middle line and two crossing wings – Gerkans and San-Gingolf. Middle line is theoretically determined by connecting the centers of added circles between French and Swiss coasts. Such middle line is sometimes called **theoretical line** or **border**.⁵²

Such type of border is set up in lakes Albert (border between Uganda and Zaire that is fixed in London Agreement of 3 February of 1915 signed by Belgium and United Kingdom)⁵³, Titikaka (border between Peru and Bolivia established by Lapas protocols of 2 June 1925 and 15 February 1932)⁵⁴, Mirim (border between Brazil and Uruguay in accordance with Rio-de-Janeiro agreement of 30 October 1909)⁵⁵, Skutari (border between Yugoslavia and Albania according to Florence agreement of 1926)⁵⁶ etc.

The most interesting example are the formal borders established in Great North American Lakes (Huron, Higher, Michigan, Erie and Ontario). There were four agreements concluded on these lakes: Paris (1783), Gand (1814), Washington, so-called Webster-Ashburton treaty (9 August 1842) and Washington agreements (11 April 1908). There are three border lines established in these agreements: 1) line standing at equal distance from any point of each coast; 2) line that is going along the middle channel and dividing the navigation part of lake and being at all points at equal distance from each coast.

As it was difficult to find one single borderline, the parties agreed to a formality in the process of de-limitation. All detailed information on it one can be found in books of American scientist K.A.Esterhay (USA) and French specialist Charles Bedard.⁵⁷

The model of **astronomic unit** is applied in African Lake Victoria. This border is determined by laws of astronomy. Treaty of 1 July 1890 established a border in Lake Victoria at 1st south parallel. All three-lake states (Tanzania, Uganda and Kenya) admitted an astronomic line of border directed to the 1st south parallel.⁵⁸

Such method is partially applied at African lake Chad (in accordance with French-English treaties of 1898, 1904 and 1906)⁵⁹, at lake Prespa (border between Albania, Greece and Yugoslavia in accordance with the Florence protocol of 5th of July 1926)⁶⁰, at lake Tanganyika (English-Belgian protocol of 5 August 1924 on demarcation of border between Taganika (now Tanzania) and Ruwanda-Urundu (now Rwanda and Burundi)⁶¹ etc.

The **simplest method of determination of border is the direct line** connected at a small distance with the points of land border. Such border was determined at Albano-Yugoslavian lake Ochroid (Florence protocol of 1926) and Yugoslavian-Greek lake Doyran (border treaty of 21 May 1959)⁶², Russian-Chinese lake Khanka (Beijing treaty of 24 June 1860)⁶³ etc.

Historical borders are applied in respect of lake Nowsild (Hungarian name lake Ferto). They are determined in accordance with Trianon treaty of 4 June 1920 with taking into consideration the historical traditions⁶⁴.

Modified middle line of border - is the novella of international law and first time was fixed in Russian-Kazakh treaty of 6 July 1998.

The Caspian Sea, as the biggest Border Lake in the world, relates to the categories of water objects with unidentified borders. This is why the trans-Caspian states need to find a compromise model of de-limitation and determination of borders in a lake, taking into consideration the precedents.

Therefore, one of the major components of determination of international-legal status is de-limitation of the Caspian Sea, so it should necessarily be realized. Which of the above mentioned options will the Caspian countries stop their choice?

Analysis of processes and documents of interstate bilateral and multilateral negotiations let us to conclude that, for last years, the choice fall to sectional de-limitation according to the middle line.

So, in a protocol concluded in Baku as a result of Azeri-Russian consultations on the issues of legal status of Caspian Sea of 27 March 1998 “Parties agreed that division of the bottom of Caspian Sea into sectors/zones shall be carried out in accordance with an agreement between relevant and counter situated states on the basis of principle of equally distanced points (middle line)”...⁶⁵

Furthermore, by joint statement accepted under results of a meeting of heads of Turkmenistan and Iran of 8 July 1998 it has been pointed out that “in case of sectional division of sea between coastal states, a principle of equality and fair utilization of Caspian resources shall be the basis between trans-Caspian states”.⁶⁶ During the meetings of expert groups of the Azerbaijan Republic and Turkmenistan of 14 November 1998 in Ashgabat, parties confirmed similarity of opinions in respect of the issue that the Caspian between their border space “is divided by middle line according to generally recognized norms and principles of international law on the basis of realization of their sovereign rights at the Caspian and considering the relevant interests of trans-coastal states”.⁶⁷

And eventually, the said principle found its international-legal acceptance in Kazakh-Russian “Treaty on bordering of bottom of northern part of the Caspian Sea for implementing of sovereign rights of use of natural resources” of 6 July 1998 (articles 1 and 3). Therefore, by this treaty, a principle of middle line in Caspian, it was progressed from declarations to imperativity and has been fixed at official bilateral level.

During the meeting in Astana in 9 October 2000, president of Kazakhstan N.Nazarbayev and president of Russian Federation V.Putin expressed their endorsement of the said issue and principle that have been included in the agreement of 6 July 1998.⁶⁸

Regarding determination of the concrete types of borders recommended in respect of delimitation of Caspian, one can possibly note the following. As the geology and geography of the Caspian Sea in northern, central and southern parts are drastically different from each other, then it is not likely that the trans-caspian states can stop their choice on one of those types. In other words, in result of de-limitation in Caspian a geographical (Russia – Azerbaijan), and formal (Turkmenistan – Azerbaijan), middle line, astronomic ones (Turkmenistan – Iran) and the straight borders (Azerbaijan – Iran). A modified middle line (Azerbaijan – Kazakhstan) could also be determined. Said options do not claim to be 100% preciseness, but possibly our version can be coincided with version of heodesists, hydrologists and other specialists who are specifically dealing with delimitation of seas and lakes on the professional basis. Incidentally, such a “melting pot” was created as a result of de-limitation of Great Lakes. It is known that five lakes situated between Canada and USA are divided depending on geographical peculiarities. So, almost all trans-Caspian states admit necessity of determination of the middle line principle in respect to this water reservoir (honestly, Iran is less wants that and with hard provisos) and understand that delimitation and relevant demarcation of the Caspian is not only necessary, but – inevitable.

Literature

1. See. Magerramov Ch. The Caspian – competition or cooperation? Will the status of the Caspian be finalized? // Daily news. 03/09/99. p.10
2. See. Kuskumbayev S. The Caspian on the intersection of geopolitical interests: oil, politics, security // Caspian. Kazakhstan. Official publication of KIOGE. 1999. p. 18.
3. See. Kuandikov B. M. Legal status of the Caspian sea – the basis of planned development of mineral resources of the region // Protocols of the Caspian states conference 15-16 May 1995 in Alma-ati./ Alma-ati. 1995. p. 30-31.

4. See. Mikhaylov v., Smolnikov G. Ashgabad and Baku divide the Caspian. The experts of Turkmenistan and Azerbaijan identify the coordinates of the middle line // *Nezavisimaya gazeta* 07/02/98.
5. See. Shematinkov V. To divide or not? Integration of the Caspian states – the way to military and political stability in the region // *Nezavisimaya gazeta* 21/02/96.
6. The meeting of primers in Astrakhan // *Rossiyskaya gazeta*. 15/10/93.
7. Kaluzhniy V. I. The speech at “The management of Caspian Oil Development” conference (Baku, 09/11/00.) // SOCAR archive.
8. Kulagin V. Caspian grief. Will Russia stay with a broken pan // *Novaya gazeta*. 17-23 August, 1998. p. 5.
9. Gul. K. K. Caspian sea. Baku. 1956. p. 12
10. See Mamedov R. F. Current legal status of the Caspian. Politics, diplomacy, law // *News of central Asia and Caucasus*. The center of Middle East of oriental institute named after A. Krimsky of academy of science of Ukraine. No. 17, 15 October-1 November 2000 p. 7-27..
11. Tarasova I. N. Some international problems of creation of a single water system in Europe // *Law of the sea and international navigation in the present time*. 1986. p. 20.
12. Rustam Mamedov. La determination juridique internationale des lacs frontiers // *Acts du Colloque Bakou – 2000, mars: “Euro[pe – mer Caspienne. Edite dans le cadre du Programme T-JEP 10229-96, TEMPUS – TESIS”*. Nice, 2000. p. 202-203; Mamedov R. International status of the Caspian sea: yesterday, today, tomorrow (issues of theory and practice) // *Central Asia and Caucasus. Analytical journal*. No. 2 (8). 2000 p. 243.
13. Kasumova T. How to divide the Caspian: in two halves or like brothers? // *Trud*. 07/07/98.
14. See Pondaven Ph. *Les lacs frontiere. These...* P. Pedone, 1972. p. 6, 12.
15. See *Ibid*. P. 12, 59, 63.
16. *Ibid*. P. 97.
17. Klimenko B. M., Pork A. A. The territory and the borders of USSR. 1985. p. 61.
18. See Askerov E. I., Lazarev M. I. Oily Rocks of Azerbaijan: legal aspect // *Soviet state and law* 1975. No. 12. p. 41-45.
19. Klimenko B. M., Pork A. A. *op-cit* book p. 61.
20. *Soviet-Iranian relations in the agreements, conventions and treaties*, 1946. p. 30.
21. *Ibidem* p. 41.
22. *Ibidem* p. 75
23. See Dowlatchachi A. *La mer Caspienne. Sa situation au regard du droit International*. These P., 1961. p. 37, 146.
24. See Kucherenko V. Negotiations in Baku and Ashgabad give a chance to get out of the dead corner // *Rossiyskaya gazeta* 25/07/00.
25. See *Military international law dictionary*, 1966. p. 132-133, 372 ; *International law / Editor L.A. Madjoran and N. T. Blatova*, 1970. p. 303; *Soviet Law of the sea*, 1980 p. 56; Boytsov F.S., Ivanov G.G., Makovsky A.L. *Law of the sea*, 1985. p. 46.
26. Brownly Ya. *International law (translation from English)*. 1977. Vol. 1 p. 199.
27. see Riazi F. *La reglamentation des courts d'eau frontaller de Iran* // *Revue Iranienne des Relations Internationales*. Teheran. 1979 No. 13/14 p.130-131.
28. See Casimova T. “Caspian triangle”. World war in the Caspian won't start of course but the possibility of armed incidents grows // *Zerkalo* 30/11/00.

29. See Manvelov N. How will we divide it. Negotiations on access to Caspian resources postponed till next year // Segonya, 15/12/00, same author Teheran –2001. The representatives of the Caspian five will be meeting after 3 years brake // Segodnya 16/01/00.
30. Klimmenko B.M., Pork A.A. said book p.61.
31. See Pondaven Ph. Op. cit. p. 59.
32. See Colombos D. International law of the sea (translation from English), 1975 p. 208-209, Klimenko B.M. International rivers, 1969 p. 14-16.
33. Pondaven Ph. Op. cit. p. 59.
34. The dictionary of the international law of the sea, 1985 p. 235
35. See Colombos D. said book p. 208-209
36. Pondaven Ph. Op. cit. p. 24.
37. See Besnerais J.M Les fleuves et les lacs internationaux Amerique Latine // Notes et etudes documents P. 1977 21 oct No. 4421 – 4423 p. 76-81; Adami V National frontiers in relation to international law // T.T. Behrens trans. Vo; 42 1967 p. 40-42.
38. Pondaven Ph. Op. cit. p. 63-66.
39. See John st Bruce R. The boundary dispute between Peru and Ecuador // American Journal of international law. Vol 71, 1977 No 2 p.322; US Army Handbook of Peru. W. 1965 p. 167
40. See Peric M, The problem of boundaries in Africa // Review on International Affairs (Belgrade) Vol 28, 1977 p. 657-658
41. See Komarovsky L. A. Ulyanitsky V.A. International law M. 1908, p.79
42. See The dictionary of international law of theea p. 116
43. Same p.116-117
44. The dictionary of foreign words. Edited by I.V. Lehin and F.N. Petrov M. 1949 p 397
45. See Lauterpacht E. Freedom of transit in international law L. 1958 p 40-46
46. See Starke J. G. An introduction to international law L. 1972. p207
47. Pondaven Ph. Op. cit. p. 25.
48. See Emmanuaelli C.C. Boundary and resource issues: Modes de reglement des differeds entre le Canada et les Etats – Unis en matiere de frontiers et de ressources maritimes // Canada – United States law Journal Interanational Vol 7 No 2 1977 p 325-326
49. See Some G. Un exemple de conflict frontalier Le differend entre la Haute –Voltatet la Mali // Annuaire Africaines 1978 p 344-345
50. See Peric M. Op. cit p. 658
51. See Rousseau Ch. Projet d’etablissement d’un canal Locarno-Venise. Chronique des faits internionaux // Revue Generale du droit international public 1968 p. 820-821
52. See Laroque M. Les problemes actuels de la frontiere franco-suisse // Memoire, Institut d’Etudes Poliques de Paris 1969 p. 18-25
53. See MacEven a.C. International Boundaries of East Africa. L. Oxford, 1971 p. 98-103
54. See Besnerais J.M. Op cit p 80-81
55. See Ibid
56. See Pondaven Ph. Op. cit. p. 23-24, 28.
57. See Esterhay C.A. Restoring the water quality of the Great Lakes: the joint commitment of Canada and United States // Canada – United States Law Journal. Cleveland. , L Ontario 1981

- No 4 p 208-231: Bedard Ch. Les Grand lacs de L’Amerique du Nord et le fleuve Saint Laurent: Frontiere voei denavigation commerciale, nature juridique // *Annuaire de Droit Maritime et Aeren Nantes (France)* Vol 3 1976 p. 140-146
58. See Okidi C.O. Legal and policy regime of Lake Victoria and Nile Basins // *International Journal of law libraries*. Munich 1980 Vol 20 No 3 p 395-413
59. See Peric M. Op. cit. p 658
60. Pondaven Ph. Op. cit. p. 23-24, 29.
61. See MacEven A.C. Op cit p/ 100-101
62. Pondaven Ph. Op. cit. p. 23-24, 29.
63. See Ibid p. 77, 96, 98
64. See Ibid p. 96-98
65. The protocol of Azerbaijan-Russian consultations on the issues of the Caspian legal status of 27 March, 1998 // archive of the Ministry of Foreign Affairs of Azerbaijan Republic
66. Joint statement of the president of Turkmenistan S.A. Niyazov anf the president of Islamic Republic of Iran Sayed Mohammad Hatami of 8 July , 1998 // // archive of the Ministry of Foreign Affairs of Azerbaijan Republic
67. The protocol of expert groups of Azerbaijan and Turkmenistan negotiations of 14 Novemebr, 1998 // // archive of the Ministry of Foreign Affairs of Azerbaijan Republic
68. Declaration of cooperation in the Caspian sea of Kazakhstan and Russia of 9 October, 2000 // // archive of the Ministry of Foreign Affairs of Azerbaijan Republic

ნავიგაციის რეჟიმი თურქეთის სრუტეებში: მაღალი პოლიტიკა ნავიგაციის უსაფრთხოებისა და გარემოს დაცვის წინააღმდეგ

ბევრი სრუტის ეკონომიკური და სტრატეგიული მნიშვნელობა და მასზე კონტროლის მოპოვების სურვილი ხშირად გამხდარა შეიარაღებული კონფლიქტებისა და პოლიტიკური დაპირისპირების საფუძველი. მაგალითად, დიდი ბრიტანეთი დიდი ხნის განმავლობაში ცდილობდა ბატონობა მოეპოვებინა გიბრალტარის სრუტეზე; თითქმის სამი საუკუნის განმავლობაში ჩრდილოეთისა და ბალტიკის ზღვების სანაპიროზე განლაგებული სახელმწიფოები ცდილობდნენ გაეუქმებინათ „ხმის გადასახადები“ (“Sound Fees”), რომლებიც დააწესა დანიამ ბალტიის სრუტეებით სარგებლობისათვის და ა.შ. ამ ნაშრომში განხილული საკითხი ზუსტად შეესაბამება ზემოთ მოყვანილ აღწერილობას: შავი ზღვის (თურქეთის) სრუტეები – ბოსფორი და დარდანელი, მათი სამართლებრივი რეჟიმი, პოლიტიკური და გარემოს დაცვის საკითხები კიდევ ერთხელ განხილულია, ოღონდ წინააღმდეგობრივი საკითხების ფონზე.

გეოგრაფიული ცნობები:

ბოსფორის სრუტის სიგრძეა 19 მილი (30 კმ), მაქსიმალური სიგანე – 2.3 მილი (3.7კმ) ჩრდილოეთიდან შესასვლელში, ხოლო მინიმალური სიგანე – 2,450 ფუტი (750 მ). სრუტის სიღრმე შუა დინებაში 120 ფუტიდან 408 ფუტამდე (36.5 მ-დან 124 მ-მდე) მერყეობს. სრუტის შუა ნაწილში შავი ზღვიდან მიედინება სწრაფი დინება. დარდანელის სრუტის სიგრძეა 38 მილი (61 კმ) და მარმარილოს ზღვის საშუალებით ეგეოსის ზღვას უერთდება. მისი სიგანეა 3/4 მილიდან 4 მილამდე. სრუტის საშუალო სიღრმეა 180 ფუტი (55 მ), ხოლო ყველაზე ღრმა ადგილია 300 ფუტი სრუტის ყველაზე ვიწრო ადგილას (*Encyclopaedia Britannica*, 2001).

#. <http://geography.about.com/library/maps/blturkey.htm>

იმის გამო, რომ წარმოადგენს ევროპისა და აზიის გამყოფს და აკავშირებს შავ ზღვას ხმელთაშუა ზღვასთან, თითქმის სამი ათასწლეულის განმავლობაში თურქეთის სრუტეები მუდმივი დაპირისპირებისა და პოლიტიკური მანევრების მიზეზს წარმოადგენდა. თურქეთის სრუტეები, რომლებიც ორ სამყაროს და სამ ზღვას შორის კარიბჭეს წარმოადგენდა, უამრავი ომის მიზეზი გახდა, რომელთა შორისაცაა ტროას ომი, 1200 წელს ქრისტეშობამდე. საუკუნეების განმავლობაში სრუტეებს – ოდესღაც სათევზაო და საცურაო წყლის მასივი, ამჟამად კი დაბინძურებული და გარეგნულად მკვდარი ზღვის გარემო – განაგებდნენ ბერძნები, სპარსელები, რომაელები, ბიზანტიელები და ოთომანთა იმპერია. მე მსურს, თქვენი ყურადღება მივაპყრო შედარებით ახალ ისტორიას, კერძოდ, მე-20 საუკუნის დასაწყისიდან დღევანდლამდე.

1923 წელს ხელი მოეწერა ლოზანის კონვენციას, რომელმაც სრუტეებში „ზღვითა და ჰაერით ნავიგაციის ტრანზიტის თავისუფლების“ უძველესი პრინციპი აღადგინა (მუხ. 1). სამხედრო გემები სარგებლობდნენ იგივე თავისუფლებით იმ შემთხვევაში, თუ აკმაყოფილებდნენ შემდეგ მოთხოვნებს; ეკუთვნოდნენ ერთ-ერთ შავიზღვისპირა სახელმწიფოს; როგორი იყო ომის დროს თურქეთის მდგომარეობა (ნეიტრალური თუ მეომარი სახელმწიფო); დროის ერთ მონაკვეთში

ხომალდების რაოდენობა (არაუმეტეს შავი ზღვის სანაპირო სახელმწიფოების უდიდეს სამხედრო ფლოტისა) და ა.შ. ლოზანის კონვენციის უმნიშვნელოვანესი მიღწევა მისი წინამორბედებისაგან განსხვავებით ის იყო, რომ მან სრუტეების სანაპიროების დელიმიტაცია მოახდინა. ამის გამო თურქეთი მეტად შეშფოთებული იყო.

ევროპის სახელმწიფოებს ეშინოდათ, რომ თურქეთი სამხედრო ძალის გამოყენებით სრუტეებზე ერთპიროვნული ბატონობის განხორციელებას მოახდენდა. სწორედ ამიტომ, 1936 წლის 22 ივნისს მათ მოიწვიეს მონტრეს კონფერენცია, რათა განეხილათ თურქეთის სრუტეების საკითხი მშვიდობიანი საერთაშორისო დიალოგის გზით. 1936 წლის 20 ივლისს კონფერენციის მონაწილეებმა ხელი მოაწერეს მონტრეს კონვენციას, რომელიც აყალიბებდა ახალ სამართლებრივ რეჟიმს თურქეთის სრუტეებში ნაოსნობისათვის.

მონტრეს 1936 წლის კონვენცია

პირველ მუხლში მხარეები „აღიარებენ და განამტკიცებენ ტრანზიტისა და ნაოსნობის თავისუფლებას სრუტეების წყლებში.“ მე-2 მუხლის თანახმად, სავაჭრო გემებს გააჩნიათ ნაოსნობის სრუტეებში სრული თავისუფლება დღისითაც და ღამითაც. არავითარი ფორმალობის შესრულება არ არის საჭირო გარდა იმისა, რომ (ა) ყველა კაპიტანი უნდა დაუკავშირდეს თურქეთის ოფიციალურ წარმომადგენლებს და შეატყობინოს ხომალდის სახელი, მოქალაქეობა, ტონაჟი, დანიშნულების ადგილი და შესვლის უკანასკნელი პორტი; (ბ) ყველა გემი უნდა გაჩერდეს სრუტეებში შესასვლელთან ახლოს განლაგებულ პორტში, რათა გაიაროს თურქეთის კონონდებლობით გათვალისწინებული სანიტარული შემოწმება საერთაშორისო სანიტარული რეგლამენტების შესაბამისად. **ლოცმანი და ბუქსირი არ არის სავალდებულო.** გარდა ამისა, თურქეთს აქვს უფლება მოკრიბოს **გადასახადები და მოსაკრებლები** დანართის შესაბამისად. იგივე სამართლებრივი რეჟიმი ვრცელდება სავაჭრო ხომალდების მიმართ (მიუხედავად ბორტზე არსებული ტვირთისა) ომის დროსაც, თუ თურქეთი არ არის მეომარი მხარე. თუ თურქეთი თვლის, რომ დგას ომის აშკარა საფრთხის წინაშე, მაშინ სავაჭრო ხომალდები სრუტეებში უნდა მოძრაობდნენ მხოლოდ დღისით და იმ მარშრუტით, რომელსაც თურქეთის ხელისუფლება განსაზღვრავს. როდესაც თურქეთი მეომარი მხარეა, არამეომარი სახელმწიფოების სავაჭრო ხომალდები სარგებლობენ ტრანზიტის თავისუფლებით იმ პირობით, რომ ისინი არ ეხმარებიან მტერს. ისინი სრუტეებში დღისით უნდა შევიდნენ და იმგზავრონ თურქეთის ხელისუფლების მიერ განსაზღვრული მარშრუტით.

მონტრეს კონვენცია სამხედრო გემებისათვის განსხვავებულ რეჟიმს აწესებს და ზომის, ტონაჟისა და ფუნქციების საფუძველზე ახდენს მათ დიფერენციაციას. თუ არ გავითვალისწინებთ კონვენციის მიერ ჩამოყალიბებულ კატეგორიებს, ზოგადად შეიძლება ითქვას, რომ მშვიდობის დროს სამხედრო გემები, მიუხედავად დროშისა, სარგებლობენ ტრანზიტის თავისუფლებით სრუტეებში გადასახადების და მოსაკრებლების გარეშე, თუ გავლა ხორციელდება დღისით და დაცულია კონვენციის მე-13–18 მუხლებით გათვალისწინებული მოთხოვნები. მე-13 მუხლის თანახმად, შავი ზღვისპირა სახელმწიფოები ვალდებული არიან, 8 დღით ადრე, დიპლომატიური საშუალებებით შეატყობინონ თურქეთს სრუტეებში გემის გაგზავნის შესახებ. არამავიზრვისპირა სახელმწიფოებმა ასეთი შეტყობინება 15 დღით ადრე უნდა გააგზავნონ. შეტყობინება უნდა შეიცავდეს ინფორმაციას სრუტეებში შესვლის დ დაბრუნების თარიღის, დანიშნულების ადგილის, ხომალდის სახელის, ტიპის და ხომალდების რაოდენობის შესახებ. როდესაც სრუტეებში გავლა დაუყოვნებლივ უნდა განხორციელდეს, მაშინ სამხედრო საზღვაო ხომალდის მეთაური ამის თაობაზე თურქეთის სადგურს ატყობინებს და მის დაქვემდებარებაში არსებული სამხედრო ძალის შესახებ მოახსენებს. მე-14 მუხლი აწესებს ტონაჟის ზედა ზღვარს, რომელსაც არ უნდა აღემატებოდეს სრუტეში გამავალი გემების საერთო ტონაჟი. მე-15 მუხლი ტრანზიტის დროს საპაერო ხომალდების გამოყენებას სრუტეში კრძალავს, ხოლო მე-16 მუხლი სამხედრო ხომალდებს სრუტეებში უსაქმოდ დაყოვნებას უკრძალავს. მე-17 მუხლი ითვალისწინებს, რომ მიუხედავად ტონაჟისა, თურქეთს შეუძლია, სრუტეებში მიიწვიოს ნებისმიერი უცხოური გემი.

დაბოლოს, მე-19 მუხლი განსაზღვრავს, თუ რა მაქსიმალურ ტონაჟს არ უნდა აღემატებოდეს არაშავიზღვისპირა სახელმწიფოების სამხედრო გემების საერთო ტონაჟი შავ ზღვაში; ამასთან, მათი ყოფნის მაქსიმალურ ვადას – 21 დღე. მონტრეს კონვენციის თანახმად, თუ ომის დროს თურქეთი არ არის მეომარი მხარე, მაშინ მე-10-18 მუხლების შესაბამისად არამეომარი სახელმწიფოების სამხედრო გემები სრუტეებში ტრანზიტის თავისუფლებით სარგებლობენ. როდესაც თურქეთი საომარ მდგომარეობაშია, მაშინ სრუტეებში სამხედრო გემების ნაოსნობის საკითხის გადაწყვეტა თურქეთის ხელისუფლების უფლებამოსილებაშია. იგივე თავისუფლებით სარგებლობს თურქეთი, თუ იგი თვლის, რომ ომის აშკარა საფრთხის წინაშე იმყოფება. მე-3 და 22-ე მუხლები ხომალდების ბორტებზე არსებულ დაავადებებს ეხება.

ლოზანის კონვენციის დიქტატის დარღვევის შემდეგ მონტრეს კონვენციამ სრუტეებში ნაოსნობის რეჟიმი თურქეთის ხელისუფლების ზედამხედველობაში მოაქცია. თურქეთის მხარეს აქვს ვალდებულება ნაოსნობის შესახებ შეტყობინების მიღების და იქ მითითებული ინფორმაციის შესახებ სხვა ხელმომწერი მხარეებს შეატყობინოს. გარდა იმისა, რომ მონტრეს კონვენციამ თურქეთს სრული კონტროლი მიანიჭა, იგი ლოზანის კონვენციისაგან იმითაც განსხვავდება, რომ თურქეთს სრუტეების რემილიტარიზაციის უფლება მისცა.

საერთაშორისო სამართლის თეორიისა და პრაქტიკის თანახმად, მონტრეს კონვენცია ვალდებულებებს ანიჭებს არა მარტო სახელმწიფოებს, რომლებმაც მას ხელი მოაწერეს, არამედ მე-სამე სახელმწიფოებსაც. ეს არის „ობიექტური რეჟიმი“, რომელიც მსოფლიოს ყველა სახელმწიფოს ავალდებულებს. როდესაც მესამე სახელმწიფო ნებაყოფლობით აღიარებს და ხელშეკრულებების დებულებებით გათვალისწინებულ მოთხოვნებს დროის გარკვეულ მონაკვეთში ემორჩილება, მაშინ საერთაშორისო სამართალი აკისრებს მას ვალდებულებებს და ანიჭებს უფლებებს, რომლებსაც ითვალისწინებს მოცემული ხელშეკრულება *jus cogens* დოქტრინის საფუძველზე. არახელმომწერი სახელმწიფოები ემორჩილებიან მონტრეს კონვენციის მოთხოვნებს ისევე, როგორც ხელმომწერი სახელმწიფოები, რის შესაბამისად მათი თანაბარი უფლებები და შეღავათები გააჩნიათ.

მონტრეს კონვენცია წარმატებულად არეგულირებდა თურქეთის სრუტეებში ნაოსნობის რეჟიმს 1994 წლამდე; ამ წელს თურქეთის მთავრობამ თურქეთის სრუტებისა და მარმარილოს ზღვისათვის საზღვაო ტრანსპორტის რეგლამენტი გამოსცა.

თურქეთის 1994 წლის რეგლამენტი

1994 წლის რეგლამენტი საწყისი ფორმით გამოიყენებოდა ყველა სახის – სამხედრო და სამოქალაქო – ხომალდების მიმართ. ხომალდმა, რომელიც აპირებს სრუტეების გავლას, უნდა დაარწმუნოს თურქეთის მთავრობა, რომ იგი არ აპირებს გაჩერებას სრუტეში მდებარე რომელიმე პორტში ან სხვა რომელიმე ადგილას. მე-4 მუხლი სრუტეებში და მარმარილოს ზღვაში მოძრაობის გამანაწილებელ სქემებს ადგენს, რათა შეამციროდეს სახელმწიფოებს შორის ტრანზიტით მოძრავი ტრანსპორტის შეჯახებათა რიცხვი. მე-5 მუხლი ითვალისწინებს, რომ სრუტეებში ტრანზიტით გამავალი გემები თურქეთის საზღვაო და სამდივნოს მიერ დაწესებულ სანაოსნო წესებს და მის მიერ გამოცემულ გაფრთხილებებს უნდა დაემორჩილონ. გემები განსაზღვრულ საზღვაო ხაზებს უნდა მიჰყვებოდნენ და არ შეიძლება მათი დაჯარიმება. მე-6 მუხლი შეიცავს იმ ტექნიკურ მოთხოვნათა ჩამონათვალს, რომელსაც უნდა შეესაბამებოდეს გემის მდგომარეობა, თუ სრუტეებში შესვლა სურს; შესაბამისობის დამტკიცება ხომალდის კაპიტანს ევალება. რამდენიმე მუხლი განსაზღვრავს, იმ გემის ნაოსნობის რეჟიმს, რომელსაც გადააქვს საშიში ტვირთი. მე-7 მუხლის თანახმად, იმ ხომალდის, რომლის ტონაჟი 500 ინგლისურ ტონას¹ აღემატება და საშიში ტვირთი გადააქვს, კაპიტანი, მესაკუთრე ან აგენტი ვალდებულია, სრუტეებში შესვლამდე 24 საათით ადრე თურქეთის ოფიციალურ პირებს „ცურვის გეგმა I“ წარუდგინოს. საშიში ტვირთის კატეგორიაში შედის: სამოქალაქო ატომური ძრავა, ნავთობის

¹ ინგლისური ტონა არის 1016, 06 კგ (რელაქტორის შენიშვნა)

პროექტები, აგრეთვე ნივთიერებები, რომლებიც საერთაშორისო კონვენციებითა და შიდა კანონმდებლობით საშიშადაა გამოცხადებული. ცურვის გეგმა I-ის შესაბამისად კაპიტანმა უნდა წარადგინოს შემდეგი ინფორმაცია: ხომალდის სახელი, ხომალდის დროშა, გამოძახების ნიშანი, ტონაჟი, უკანასკნელი შესვლის პორტი, დანიშნულების პორტი, ტვირთი, ითხოვს თუ არა ლოცმანს, ხომალდის ნაკლოვანებები, რომელიც ზიანს აყენებს ნაოსნობას, და უფლებამოსილი პირების მიერ განსაზღვრული ნებისმიერი სხვა ინფორმაცია. სრუტეებთან მისვლამდე ორი საათით ადრე, კაპიტანმა უნდა წარადგინოს „ცურვის გეგმა II“, რომელიც ითვალისწინებს ხომალდის სახელს, ხომალდის დროშას, გამოძახების ნიშანს, ხომალდის მდგომარეობას, სრუტეში შესვლის სავარაუდო დროს, ითხოვს თუ არა ლოცმანს, ხომალდის საცურაო მოწყობილობებში რაიმე ნაკლოვანებას, აგრეთვე თურქეთის ხელისუფლების მიერ მოთხოვნილ ნებისმიერ ინფორმაციას. სრუტეებში გავლის დროს, ხომალდებმა არ უნდა გადაყარონ ნაგავი, ტრიუმის წყალი, შიდა ან ინდუსტრიული ნარჩენები, არასანტარული საგნები, ნავთობი ან სხვა გამაჭუჭყიანებელი საგნები. მე-9 მუხლის თანახმად, ხომალდებმა, რომელთა სიგრძე აღემატება 20 მეტრს, უნდა წარადგინოს მდგომარეობის შესახებ ანგარიში ტრანსპორტის კონტროლის ცენტრში, რომელიც უნდა შეიცავდეს საიდენტიფიკაციო ინფორმაციას და თურქეთის ხელისუფლების მიერ მოთხოვნილ სხვა ინფორმაციას, როდესაც ხომალდი სრუტეების შესასვლელს 5 საზღვაო მილითაა დაშორებული. VHF რადიოს საშუალებით იმავე ხომალდებმა უნდა წარადგინონ ანგარიში, რომლის შინაარსიც ადმინისტრაციულმა ორგანომ უნდა განსაზღვროს. მე-15 მუხლი აწესებს გავლის პროცედურებს და ადგენს, რომ კაპიტანს არ შეუძლია გამოიყენოს ავტომატური სალოცმანო სისტემები. სიჩქარე შეზღუდულია – 10 კმ/სთ ხმელეთთან მიმართებით – გარდა იმ შემთხვევებისა, როდესაც დინება მეზღვაურებს უფრო დიდი სიჩქარის გამოიყენებას აიძულებს, რათა შესაძლებელი იყოს ხომალდის მართვა. სრუტეებში სხვა ხომალდისათვის გადასწრება აკრძალულია გარდა იმ შემთხვევებისა, როდესაც გარემოებები მოითხოვენ ამას. ხომალდებს შორის მანძილი უნდა იყოს სულ მცირე 8 კაბელტოვი; ყოველი, გემი რომელიც ტრანზიტის დროს ცვლის სიჩქარეს, პირველ რიგში ვალდებულია, მის უკან მცურავ ხომალდს აცნობოს ამის შესახებ. ბოსფორისა და დარდანელის რამდენიმე ადგილას გადასწრება აკრძალულია საერთოდ. გემმა, რომლის ტრანზიტული გავლაც უბედურ შემთხვევის, მექანიკური ხელსაწყოების გაუმართაობის ან სავალდებულო ღუზაზე დადგომის გამო შეჩერდა, დაუყოვნებლივ უნდა აცნობოს ტრანსპორტის კონტროლის ცენტრს და აიყვანოს ლოცმანი გავლის დასრულებამდე. ადგილობრივი ტრანსპორტი ვალდებულია, არ აიძულოს ტრანზიტით გამავალი გემები, შეასრულონ ცრუ მანევრები მოძრაობის გამანაწილებელ სქემებში.

24-ე მუხლი განსაზღვრავს, რომ თურქეთს შეუძლია სრუტეების დახურვა შემდეგ შემთხვევებში: კონსტრუქციული საშუალები, სამეცნიერო და სპორტული საქმიანობა, გადამრჩენი ოპერაციები, ზღვის გარემოს დაბინძურებასაგან დაცვა ან გასუფთავება, დამნაშავეების დევნა, საზღვაო უბედური შემთხვევის გამოძიება. რამდენიმე მუხლი მიზნად ისახავს, გემების გარკვეული კატეგორიებისათვის სრუტეებში შესვლის აკრძალვას. 29-ე მუხლი საკმაოდ ბუნდოვნადაა ჩამოყალიბებული და განსაზღვრავს იმას, რომ მეპატრონემ ან მენეჯერმა იმ ხომალდის, რომლის სიგრძე 150 მეტრს აღემატება, ანუ არის გრძელი გემი, მოგზაურობის დაგეგმვის დროს სრუტეებში გავლის განზრახვის შესახებ უნდა აცნობოს თურქეთის ხელისუფლებას, რათა თურქეთის მხარის კომპეტენტურმა ორგანოებმა გადაწყვიტონ, ხომალდის ფიზიკური მახასიათებლები შეესაბამება თუ არა სრუტეებში ტრანზიტისათვის აუცილებელ მოთხოვნებს. ამკარაა, რომ თურქეთს სურს გააჩნდეს სრული თავისუფლება იმის გადაწყვეტისას, გაატაროს თუ არა სრუტეში გრძელი გემები. გარდა ამისა, ატომურძრავიანმა ხომალდებმა, აგრეთვე ხომალდებმა, რომლებსაც გადააქვთ ბირთვული ტვირთი, საშიში ან მავნე ნარჩენები, გავლის ნებართვა თურქეთის უფლებამოსილი დაწესებულებიდან უნდა მიიღონ. ყველა თურქული გრძელი ხომალდი სრუტეებში გავლის დროს, ვალდებულია ისარგებლოს ლოცმანის მომსახურებით. უცხოურ გემებს მხოლოდ „ურჩევნ“, აიყვანონ ლოცმანი. 38-ე მუხლის თანახმად, ხომალდს, რომლის სიმაღლეა 58 მეტრი ან მეტია, არ შეუძლია ბოსფორის სრუტეში

გავლა; საბუქსირო ნავი უნდა ახლდეს ხომალდს, რომელიც მერყეობს 54-58 მ შორის, რათა ამ ხომალდის მარშრუტის ზუსტი შესრულება უზრუნველყოს. ეს მუხლი ჩამოყალიბებულია იმ მიზნით, რომ სრუტეში მცურავ ხომალდებს სრუტეებში ამენებული ორი ხიდის ქვეშ გავლა შეეძლოთ.

მე-40 და 50-ე მუხლები ადგენენ, რომ თურქეთს შეუძლია, დროებითი შეჩერების ჩათვლით გარკვეული შეზღუდვები დააწესოს იმ დიდი ხომალდების გავლაზე, რომელთაც გადააქვთ საშიში ტვირთი ან აქვთ წყალწყვა 10 მეტრზე მეტი, როდესაც დინების სიჩქარე 4 სმ/ს-ს აღემატება. 41-ე და 51-ე მუხლების თანახმად, თურქეთს ყველა ხომალდის ტრანზიტის შეაჩერება შეუძლია, მაშინ როდესაც ხილვადობა მნიშვნელოვნად შემცირებულია. 42-ე მუხლი აცხადებს, რომ როდესაც საშიში ნივთიერებით დატვირთული ხომალდი სრუტეებში ახორციელებს ტრანზიტულ გავლას, მაშინ სრუტის მეორე მხრიდან მსგავსი საქონლით დატვირთული ხომალდის შესვლა არ შეიძლება.

ყველა ხომალდი ვალდებულია, დაემორჩილოს რეგლამენტში ჩამოყალიბებულ მოთხოვნებს. მისი დამრღვევები პორტის №618 კანონით ან თურქეთის კანონით, რომელიც უფრო მკაცრია ისჯებათ. ხომალდები, რომლებიც საერთაშორისო საზღვაო ორგანიზაციის (სსო – IMO) მიერ დადგენილ მოძრაობის გამანაწილებელ ხაზებს არღვევენ, შეიძლება დაჯარიმდნენ პორტის №618 კანონის თანახმად; ამის შესახებ სსო-ს და დროშის სახელმწიფოს ეცნობება. რეგლამენტის შესრულებას ზედამხედველობას უწევს საზღვაო საქმეების სამდივნო.

საერთაშორისო სრუტეების საერთაშორისო რეჟიმი

ჩვენ განვიხილეთ თურქეთის სრუტების რეჟიმის მარეგულირებელი წესების ორი ნაკრები, რომელთაგან ერთი ჩამოყალიბებულია საერთაშორისო ხელშეკრულებაში, ხოლო მეორე – შიდა კანონმდებლობაში. არსებობს უნივერსალური, საერთაშორისო სრუტეებში ნაოსნობის შესახებ, საერთაშორისო რეჟიმი, რომელიც საზღვაო სამართლის შესახებ გაეროს 1982 წლის კონვენციამ (LOSC) ჩამოაყალიბა. ამჟამად LOSC არ გამოიყენება თურქეთის სრუტეების მიმართ; კონვენციის 35-ე მუხლი ადგენს, რომ LOSC-ის დებულებები არ ეხება „იმ სრუტეების სამართლებრივ რეჟიმს, რომლებში გავლაც მთლიანად ან ნაწილობრივ ხანგრძლივად არსებული და კვლავ ძალის მქონე სპეციალური კონვენციებით რეგულირდება“. მონტრეს კონვენცია ამ კატეგორიაში ხვდება, რადგან იგი დიდი ხნის წინ დადებული ხელშეკრულებაა, რომელიც თურქეთის სრუტეებში ტრანზიტისათვის სპეციალურ წესებს ადგენს.

თუ მონტრეს კონვენცია შეწყვეტს მოქმედებას, მაშინ LOSC-ის III თავი, რომელიც საერთაშორისო სრუტეებში ტრანზიტულ გავლას აწესებს, თურქეთის სრუტეების სამართლებრივ რეჟიმს განსაზღვრავს. LOSC ადგენს, რომ „ყველა გემი და მფრინავი ობიექტები (საერთაშორისო სრუტეებში) სარგებლობს ტრანზიტული გავლის თავისუფლებით, რომელსაც არ შეიძლება ხელი შეეშალოს“. სრუტეების მიმდებარე სახელმწიფოებს საჭიროების შემთხვევაში შეუძლიათ განსაზღვრონ საზღვაო ხაზები და მოძრაობის გამანაწილებელი სქემები, რათა ხელი შეუწყოს ნაოსნობის თავისუფლებას. ამ სახელმწიფოებს შეუძლიათ, მიიღონ შიდასახელმწიფოებრივი კანონები და რეგლამენტები, რომლებიც დაკავშირებული იქნება ნაოსნობის უსაფრთხოებასა და საზღვაო ტრანსპორტის მოწესრიგებასთან; დაბინძურების თავიდან აცილებასთან, შემცირებასა და კონტროლთან; თევზსაჭერ გემებთან; აგრეთვე სახელმწიფოს ფისკალური, საბაჟო, საემიგრაციო და სანიტარული კანონმდებლობის აღსრულებასთან. გავლის დროს ხომალდები ვალდებული არიან დაემორჩილონ აღნიშნულ წესებს.

LOSC-ის თანახმად, უსაფრთხო ნაოსნობისა და სუფთა გარემოს ინტერესების გათვალისწინებით თურქეთს შეეძლება მოძრაობის გამანაწილებელი სქემების და სხვა წესების დადგენა. LOSC ნებას რთავს, რომ შემოღებულ იქნას ის წესები, რომლებსაც რუსეთი და სხვა სახელმწიფოები აპროტესტებდნენ. ერთადერთი გამონაკლისია რეგლამენტის 24-ე მუხლი, რომელიც საექსპლუატაციო მიზნებისათვის სრუტეების დახურვას ითვალისწინებს – LOSC-ის

თანახმად, „არ შეიძლება შეწყდეს ტრანზიტული გავლა“. საინტერესოა იმის აღნიშვნა, რომ თურქეთი არ არის LOSC-ის წევრი. თეორიულად შესაძლებელია, რომ თურქეთმა უგულბე-
ლყოს მონტრეს კონვენცია და ჩაანაცვლოს LOSC-ით (ხელშეკრულებით, რომელზეც ხელი არ
მოუწერია), როგორც სრუტეების რეჟიმის განმსაზღვრელი დოკუმენტი. თუმცა ნაკლებად სავა-
რაულოა, თურქეთი ასე მოიქცეს საკუთარი ნებით. თუ LOSC დაიკავებს მონტრეს კონვენციის
ადგილს, მაშინ იგი იმოქმედებდა სრუტეების მიმართ, როგორც ჩვეულებითი საერთაშორისო
სამართალი. ამ შემთხვევაშიც LOSC-ის როლი კითხვის ნიშნის ქვეშ დადგებოდა, რადგან
ნორმა ხდება ჩვეულებითი სამართლის ნაწილი მაშინ, როდესაც დაინტერესებული მხარეები მას
ასეთად იღებენ. თუ LOSC, როგორც ჩვეულებითი სამართლის წესი, მოაწესრიგებს სრუტეების
სამართლებრივ რეჟიმს თურქეთის წინააღმდეგობის მიუხედავად, მაშინ კონვენციის ჩვეულებად
აღიარების წესი დაირღვეოდა.

სსო-ს მონაწილეობა

1994 წლის მაისში სსო-ს თურქეთის რეგლამენტის განსახილველად საზღვაო უსაფრთხოების
კომიტეტი შეიკრიბა. ყველა შავიზღვისპირა სახელმწიფო, აგრეთვე საბერძნეთი და კვიპროსი,
თურქეთს მონტრეს კონვენციის დარღვევაში ბრალს დებდნენ. სსო-მ თურქული რეგლამენტის შე-
სახებ ანგარიში მოამზადა სტამბულის სრუტეში, მარმარილოს ზღვასა და კანაკალეს სრუტეში
ნაოსნობის წესები და რეკომენდაციები, რომელიც ითვალისწინებს თურქეთის რეგლამენტზე ნაკ-
ლებად მკაცრ წესებს. გარდა ამისა, სსო-მ დაადგინა, რომ ანკარა უნდა სრულად დაემორჩილოს
მის რჩევას. სსო-ს გეგმა გამოიცა დოკუმენტში, რომელსაც ერქვა, „სტამბულის სრუტეში, მარ-
მარილოს ზღვასა და კანაკალეს სრუტეში ნაოსნობის წესები და რეკომენდაციები“.

სსო-ს წესები არ ეხება ბევრ ისეთ საკითხს, რომელსაც მოიცავს თურქეთის რეგლამენტი.
ჩნდება კითხვა: ის ფაქტი, რომ ზოგიერთ დებულებას არ ეხება სსო-ს ანგარიში, ნიშნავს თუ
არა იმას, რომ მან აღიარა ასეთი დებულებები? თუ სიჩუმე ამ შემთხვევაში თანხმობას ნიშნავს,
მაშინ სსო თანახმაა, რომ თურქეთი სავაჭრო და სამხედრო ხომალდებს ერთმანეთისაგან არ
განასხვავებდეს; თურქეთს შეუძლია, სრუტეების დაკეტვა საექსპლუატაციო მიზნებისათვის;
თურქეთს შეუძლია დაკეტოს სრუტეები, როდესაც მიიჩნევს, რომ დინება ან ხილვადობა სა-
შიშია და რომ გადასწრება დაუშვებელია უმეტეს შემთხვევებში. ეს ჩამონათვალი არ არის
ამომწურავი.

სსო-ს სიჩუმე არ არის მნიშვნელოვანი. მიუხედავად სსო-ს პოზიციისა, თითოეულ სახელმწი-
ფოს შეუძლია გააპროტესტოს რეგლამენტი ისევე, როგორც ამას რუსეთი აკეთებს. სახელმწი-
ფოები არ იზღუდებიან საზღვაო სამართლის საკითხებზე თავისი პოზიციის გამოთქმისას, თუნ-
დაც სსო-მ მიიღოს გადაწყვეტილება ასეთ საკითხზე. სსო-ს წესების დისპოზიცია ნიშნავს, რომ
ორგანიზაციამ უსაფრთხოებასთან დაკავშირებული პრობლემების გადაწყვეტა სცადა მონტრეს
კონვენციის შესაბამისად.

კონფლიქტი

თურქეთის მიერ რეგლამენტის მიღების შემდეგ თურქეთი და სრუტის ძირითადი მომხ-
მარებლები ეთმანეთს დაუპირისპირდნენ. ორივე მხარის არგუმენტაცია თავს იყრის ერთი ინ-
ტერესის გარეშემო – ნავთობი, თუმცა თურქეთი მას აძლევს უსაფრთხოების და გარემოს დაც-
ვის შეფერილობას, ხოლო მისი მოწინააღმდეგენი – პოლიტიკურს. საბჭოთა კავშირის დაშლის
შედეგად 90-იან წწ. წარმოქმნილი სახელმწიფოების ეკონომიკური პოტენციალი დასავლეთი-
საკენ გზას იკვლევს თურქეთის სრუტეების გავლით, რომლებმაც კიდევ ერთხელ შეიძინეს
დასავლეთისა და აღმოსავლეთის შემაკავშირებელი ხიდის ფუნქცია. ნავთობის დინება, რომლის
ტრანსპორტირება ხდება გემებით დასავლეთისაკენ ყოფილი საბჭოთა კავშირის ცენტრალური
აზიის სახელმწიფოებიდან და აზერბაიჯანიდან რუსეთის (ნოვოროსიისკის) და საქართველოს
(სუფსა) პორტების გავლით, მნიშვნელოვნად გაიზარდა; შესაბამისად, გაიზარდა სრუტეებში

გამდინარე ხომალდების რიცხვიც. სტატისტიკა აღნიშნულის დემონსტრირებას ახდენს: 1938 წელს ყოველდღიურად დაახლოებით 15 ხომალდი გადიოდა, 1995 წელს – დაახლოებით 125, 1996 წ. – დაახლოებით 37. თითქმის 50 000 გემი კვეთს სრუტეს ყოველწლიურად, გარდა 2 000 ორთქლმავალისა და უფრო პატარა სამგზავრო ნაგებობისა. ისინი, აგრეთვე დაუთვლელი თევზსაჭერი, კრუიზის და გასართობი ხომალდები, სრუტეების მსოფლიოს ერთ-ერთ ყველაზე გადატვირთულ საწყალოსნო გზად ქცევის პირობებს ქმნიან; თურქეთის სრუტეები 4-ჯერ უფრო დაკავებულია, ვიდრე პანამის არხი (1997 წლის მონაცემები). თურქეთის მთავრობა ამტკიცებს, რომ სერიოზული საფრთხე, როგორცაა უბედური შემთხვევები და გარემოს დაზიანებები, რეგლამენტის მიღების ერთადერთი მიზეზი იყო. სტატისტიკა აჩვენებს, რომ უბედური შემთხვევების რიცხვი რეგლამენტის მიღებამდე და მის შემდეგ მნიშვნელოვნად განსხვავდება:

წელი	მსხვერპლი	რიცხვი
1990		43
1991		49
1992		39
1993		25
1994		12
(10 მანამ მიიღებდნენ რეგლამენტს 1 ივლისს, 2 მას შემდეგ)		
1995		4
1996		7
1997		11
1998		11
1999		16

წყარო: Seatrade Review, 2001

სტამბოლის ტექნიკური უნივერსიტეტის საზღვაო ფაკულტეტზე, სრუტეებში ნაოსნობის უსაფრთხოებისა და სუფთა გარემოს ხელშეწყობის მიზნით თურქეთმა რამდენიმე პროექტი წამოიწყო. ერთ-ერთი უკანასკნელი პროექტი იაპონიის საერთაშორისო სააგენტოს ფინანსური მხარდაჭრით (10 მილიონი აშშ დოლარი) განხორციელდა. გარდა ამისა, სსო ეხმარება ტექნიკურად. VTS სისტემის სრულყოფის შემდეგ, რომელიც კვლავ მშენებლობის პროცესშია, თურქეთის სანაპირო უსაფრთხოებისა და გადამრჩენი ადმინისტრაციის განკარგულებაში იქნება 13 სარადარო კომპიუტერი და 2 ტრანსპორტის კონტროლის ცენტრი (Lloyd's List 2001).

როგორც ვხედავთ, სრუტეებში უბედური შემთხვევების რიცხვი მნიშვნელოვნად შემცირდა, რაც შეიძლება თურქეთის ძალისხმევის შედეგად მივიჩნიოთ; თუმცა ყველა ქვეყანა არ ეთანხმება ამ მოსაზრებას.

საბერძნეთი, რუსეთი და ზოგიერთი პოსტ-კომუნისტური სახელმწიფო თვლის, რომ თურქეთის ქმედებები არ არის მოტივირებული ნაოსნობის და გარემოს უსაფრთხოებით, არამედ მისი ქმედებების საფუძვლად სრუტეებში ნაოსნობის შესახებ რეგლამენტის გამკაცრების გზით რეგიონული კონტროლის და ფულის ხელში ჩაიგდების სურვილი უნდა მივიჩნიოთ. ერთ-ერთი ოპონენტი სახელმწიფოს წარმომადგენლები აცხადებენ: „თურქეთის გარემოს დაცვასთან დაკავშირებული არგუმენტი არის ბლუფი, რომელიც ამართლებს მის პოლიტიკურ და ეკონომიკურ მისწრაფებებს“ (1997 წელი). თურქეთის ინტერესების უკან დგას ნავთობიდან ტრანსპორტირების შესახებ (ბაქო-თბილისი-ჯეიჰან). აღნიშნულმა პროექტმა დიდი შემოსავალი მოუტანა

თურქეთის ეკონომიკას. მაგრამ შეთანხმება ჯერ არ განხორციელებულა და კასპიის ნავთობის ტრანსპორტირება კვლავ საქართველოს შავი ზღვის პორტიდან – სუფსა-სრუტეების გავლით ხორციელდება. გარდა აღნიშნულისა, რეგლამენტის მოწინააღმდეგენი ამტკიცებენ რომ იგი ეწინააღმდეგება მონტრეს კონვენციით განმტკიცებულ ნაოსნობის თავისუფლების პრინციპს. განსაკუთრებული ყურადღება ექცევა ლოცმანის „არასავალდებულობას“, რაც კითხვის ნიშნის ქვეშ დგება თურქი ოფიციალური პირების ქმედებიდან გამომდინარე, რომლებიც აყოვნებენ ხომალდებს, რომლებმაც არ გემბანზე ლოცმანი აიყვანეს. მეორე სადავო საკითხია თურქეთის უფლება გარკვეულ პირობებში და გარკვეული მიზნებისათვის დაკეტოს სრუტეები. ამ უფლების განხორციელების შედეგად, შესაძლებელია, სრუტეების ორივე მხარეს დაგროვდეს დიდი რაოდენობის გემები, რასაც შედეგად შესაძლოა, სერიოზული შეჯახებანი და გარემოსათვის სერიოზული შედეგები მოჰყვეს. სრუტეებში მოძრავი ორთქლმავლების მოძრაობის მოუწესრიგებლობა სრუტებში მოძრავი ხომალდებისათვის კიდევ ერთ პრობლემას წარმოადგენს.

როგორც არ უნდა იყოს ორივე ბანაკის მტკიცებულებანი, ერთი რამ ნათელია – მონტრეს კონვენცია მოძველებულია და თანამედროვე სიტუაციის მასშტაბებს არ შეესაბამება – უკანასკნელი 6 ათწლეულის განმავლობაში ნაოსნობა მნიშვნელოვნად შეიცვალა, კერძოდ, შეიცვალა გემის ზომა და ტიპი, ტრანსპორტის მოცულობა, ტვირთის ტიპი და მოცულობა და ა.შ; შესაბამისად, საჭიროა ახალი რეჟიმი, რათა ახალ მოთხოვნებს შეესაბამებოდეს. ამკარაა, რომ თურქეთის რეგლამენტი არის მცდელობა, შეიქმნას წესებისა და განწესებების სრული კრებული ნაოსნობის უსაფრთხოებისა და სუფთა გარემოს დასაცავად. ჩემის აზრით, ახალი რეჟიმის შემუშავების ხერხი – ცალმხრივად ეროვნულ დონეზე, კონფლიქტის განვითარების ძირითადი ხელშემწყობი მიზეზი იყო. სად არის გამოსავალი? ალბათ ყველაზე უმტკივნეულო პროცესი საერთაშორისო კონფერენციაზე მონტრეს კონვენციის გადახედვაა. კონფერენციაში მონაწილეობის უფლება უნდა მიეცეთ არა მარტო თავდაპირველ ხელმძღვანელ სახელმწიფოებს, არამედ მესამე სახელმწიფოებსაც, რომელთაც თურქეთის სრუტეების მიმართ ინტერესი გააჩნიათ. სასურველი იქნება, თუ ახალ სახელმწიფოებს სრული წევრობა მიენიჭებათ, რათა კონფერენციის მონაწილეების მერ მიღებულ გადაწყვეტილებას უფრო მეტი საერთაშორისო მხარდაჭერა ჰქონდეს. ალბათ, ახალი კონფერენცია არსებული საერთაშორისო დაძაბულობასა და დაბნეულობიდან საუკეთესო გამოსავალი იქნება, რაც მონტრეს მოძველებული კონვენციის და თურქეთის რეგლამენტის მიერაა გამოწვეული.

NEW TENDENCIES IN REGULATION OF TURKISH STRAITS

The great economical and strategic importance of many of the straits and desire to gain control over them served as a starting point for the vast number of armed hostilities and political clashes throughout the history. For instance, Great Britain tried to gain control over the Gibraltar Strait for a long period of time; for almost three hundred years states located on the coasts of North and Baltic Seas had been trying to abolish “Sound Fees” established by Denmark for the usage of Baltic Straits, etc. The issue to be addressed in this paper exactly fits the description given above: Black Sea (Turkish) Straits – Bosphorus and Dardanelles, their legal regime, political and environmental issues there are related, once again turned into the bone of contention.

Geographical note.

The Bosphorus is 19 miles (30 km) long, with a maximum width of 2.3 miles (3.7 km) at the northern entrance and a minimum width of 2,450 feet (750 m). Its depth varies from 120 to 408 feet (36.5 to 124 m) in midstream. In its centre a rapid current flows from the Black Sea to the narrow strait in northwestern Turkey. Dardanelle Strait is 38 mi (61 km) long, linking the Aegean Sea with the Sea of Marmara. It is 3/4 to 4 mi wide and lies between the peninsula of Gallipolis in Europe (northwest) and the mainland of Asia Minor (southeast). The strait's average depth is 180 ft (55 m), reaching a maximum of 300 ft in the narrowest central section. (Encyclopaedia Britannica, 2001)

#. <http://geography.about.com/library/maps/blturkey.htm>

Dividing Europe from Asia and uniting the Black and Mediterranean Seas, the Turkish Straits bear the weight of three millennia of persistent stormy conflicts and endless diplomatic manoeuvring. By the virtue of being the gateway to two worlds and three seas, they have been fought over for longer than any other waterway in history, in conflicts stretching as far back as Trojan War in 1200 B.C. Over the centuries, the straits – once popular fishing and swimming areas but now filthy and virtually dead – have been controlled by, among others, Greeks, Persians, Romans, Byzantines and Ottoman Turks. I would like to draw your attention to the relatively recent history of the Straits, which takes us to the beginning of the twentieth century. In the year 1923 there was signed Lausanne Convention, which once again *reinstated* the ancient principle of “freedom of transit and navigation by sea and by air” (Art.1) in the Straits. Warships were enjoying the same freedom, provided, that some of the requirements were met such as: belonging to one of the Black Sea states, position of Turkey in the time of war (neutrality or belligerence), number of vessels at any given moment limited to the size of the biggest fleet of the Black *Sea littoral* states, etc. A unique feature of the Lausanne Convention compared to all its *predecessors* was that it demilitarised the shores of the Straits. This caused Turkey much consternation. The European powers fearing that Turkey would take sole control of the Straits via military force if not granted authority over the strategic Bosphorus and *adjacent* lands, convened the Montreaux Conference on June 22, 1936 in order to discuss the Straits issue in the context of peaceful international dialogue. On July 20, 1936, the conferees emerged with a new regime of governing navigation in the Turkish Straits, the Montreaux Convention.

Montreaux Convention 1936

In Article 1, the parties "recognize and affirm the principle of freedom of transit and navigation by sea in the Straits." Article 2 provides that during peacetime, merchant vessels of all states have complete freedom of navigation in the Straits, whether it is day or night. No formalities are established for passage except that a) all captains must communicate to Turkish officials the vessel's name, nationality, tonnage, destination, and last port of call, and b) all ships must stop at a station near the entrance to either strait for purposes of sanitary control as prescribed by the Turkish law implementing international sanitary regulations. Pilotage and towage are optional. In addition, Turkey may levy taxes and charges according to the guidelines in Annex I. This same framework applies to merchant vessels of all states (regardless of the cargo on board) during wartime when Turkey is not a belligerent. When Turkey considers herself to be threatened with imminent danger of war, the provisions of Articles 2 and 3 apply, except that merchant vessels must enter the Straits by day and Turkish authorities can declare which route vessels may take. When Turkey is a belligerent, merchant vessel not belonging to a country at war with Turkey enjoy freedom of transit in the Straits on the condition that they do not assist the enemy. They must also enter the Straits by day and follow the route determined by Turkish authorities.

The Montreux Convention sets up an elaborate scheme for warships, dividing them by size, weight, and function. Putting aside the specific categories of warships created in the agreement, it may generally be said, that during times of peace warships sailing under any flag have freedom of transit through the Turkish Straits without taxes or charges as long as passage begins during daylight and meets the requirements set forth in Articles 13 through 18. Article 13 requires a Black Sea state to notify the Turkish government via diplomatic channels eight days before sending a warship through the Straits. Non-Black Sea states are requested to give notice fifteen days before the desired time of passage. The notice must specify the expected dates of entry and return, as well as the destination, name, type, and number of vessels. When execution of passage through the Straits is imminent, the commander of a naval force must radio a Turkish station and report the exact composition of the force under his authority. Article 14 places a limit on the aggregate tonnage of foreign naval vessels that may be in the course of as transit at any one time. Article 15 prohibits warships from making use of aircraft during transit, and Article 16 prohibits warships from loitering in the Turkish Straits. Article 17 states that nothing in the Convention prevents the Turkish government from inviting any number or tonnage of foreign warships to its ports within the Straits. Finally, Article 18 sets limits on the aggregate

tonnage of non-Black Sea states' warships allowed in that sea and limits the time of stay there to twenty-one days. The Montreux Convention declares that warships of neutral powers enjoy complete freedom of transit and navigation through the Straits, subject to the conditions in Articles 10 through 18, during times of war when Turkey is not a belligerent. The vessels of belligerent powers may sail if they are acting under a mutual assistance treaty, which also binds Turkey; and, these allied warships are not subject to the limitations contained in Articles 10 through 18. When Turkey is at war, the passage of warships is left entirely to the discretion of the Turkish government. Turkey has this same discretion when it considers itself threatened with imminent danger of war. Articles 3 and 22 address vessels with cases of certain communicable diseases on board.

Breaking from the dictates of the Lausanne Convention, the Montreux agreement provides that the control of the Straits Regime falls solely within the purview of the Turkish government. Turkey, however, is obliged to inform the other parties of its receipt of a notice of passage from a warship and any information contained therein.

Besides granting Turkey full control over the Straits Regime, the Montreux Convention differs from the Lausanne Convention in one other major respect: Turkey gained the right to remilitarise the Straits.

Under the theory and practice of international law, the Montreux Convention binds not only the nations, which signed it but also, third party states. It is an "objective regime" which binds all the nations of the world. When third party states voluntarily acknowledge and abide by the provisions of a treaty for an extended period of time, international law imposes the rights and duties embodied in the agreement on third party states under the doctrine of *jus cogens*. Non-signatory states follow the dictates of the Montreux Convention just as those, which have signed it. In return, these third party states receive the same benefits Montreux affords the signatories.

Montreux Convention has been successfully regulating regime of navigation in Turkish Straits until the year 1994, when Turkish Government issued the Maritime Traffic Regulations for the Turkish Straits and Marmara Region.

Turkish Regulations 1994

In their original form, the Regulations apply to all vessels in transit through the Straits, whether civilian or military. A vessel intending to travel through the Straits must make assurances to the Turkish government that it does not intend to stop at a port or any other location in the waterway. Article 4 establishes a traffic separation scheme in the Straits and Marmara region designed to reduce the number of collisions between transiting ships. Article 5 states that vessels transiting the Straits must comply with the navigation rules laid down by the Turkish Undersecretariat for Maritime Affairs as well as any warnings it issues. Vessels must proceed within the designated traffic lanes and those that do not may be fined. Article 6 presents a long list of technical requirements that a merchant ship's captain must prove he has satisfied before he sails into the Straits. Several articles concern the method by which vessels carrying hazardous cargo must cross the Straits. Article 7 requires masters, owners, or agents of a vessel weighing over 500 gross tons and carrying dangerous cargo to provide Turkish officials with what is called "Sailing Plan I" twenty-four hours before entry. Dangerous cargo includes civilian nuclear-powered engines, petroleum products, and substances declared dangerous by international conventions and domestic legislation. Under Sailing Plan I, a ship's captain must provide the following information: the name of the vessel, the flag of the vessel, the call sign, tonnage, port of departure, port of arrival, cargo, whether a pilot is requested, deficiencies of the vessel which adversely affect navigation, and any other information determined necessary by authorities. Two hours before reaching the Straits, a captain must provide "Sailing Plan II", which states the name of the vessel, the flag of the vessel, the call sign, the position of the vessel, the estimated time of arrival at the entrance of the Straits, whether a pilot is requested, any deficiencies in the vessel's sailing ability, and other information requested by Turkish authorities. During passage through the Straits, no ship may discharge refuse, landfill, bilge water, domestic or industrial waste, unsanitary matter, oil, or other pollutants. Article 9 requires all vessels longer than twenty meters to give the Traffic Control Centre a position report containing identification information and other data requested by Turkish authorities when the vessel is five nautical miles from the entrance to the Straits. These same vessels must provide a call point report on VHF radio, the contents of which are to be determined by administering authorities. Article 15 sets out procedures for passage and states that captains may not use automatic pilot systems. Speed is limited to 10 NM/ph relative to land except when the rate of the current dictates that a greater speed be used to allow the crew to maintain steering control over the vessel. Overtaking another vessel in the Straits is prohibited except when necessity demands it. Vessels must maintain a distance of at least eight cables between each other; any ship, which changes its speed during transit, must first inform the vessel behind it. Overtaking a vessel is completely forbidden between certain points both in Bosphorus and in Dardanelle. A ship whose transit has been interrupted due to accidents, breakdowns, or compulsory anchoring must immediately inform the traffic control station and take on a pilot before completing passage. Local traffic in the Straits must take care not to force transiting vessels to make evasive manoeuvres in the traffic separation scheme.

Article 24 states that Turkey has the right to close the Straits for activities such as construction work, scientific and sports activities, salvage and rescue operations, prevention and eradication of maritime pollution, pursuit of criminals, and oversight of maritime accidents. A series of provisions purport to limit the access of certain types of vessels to the Straits. Article 29 is a vaguely written provision, which states that owners or managers of vessels over 150 meters in length (referred as "large vessels") must provide Turkey with information at the planning stage of their journey to allow authorities to decide whether the physical characteristics of the ship make it eligible for transit. The obvious implication: Turkey claims the power to prohibit the passage of large vessels at its discretion. In addition, all civilian nuclear-powered vessels, vessels carrying nuclear cargo or waste, and vessels carrying dangerous or noxious waste must obtain this pre-passage permission from designated Turkish agencies. All large Turkish vessels are required to use a pilot during transit through the Straits. Foreign vessels, however, are only "advised" to take a pilot. Article 38 states that vessels measuring fifty-eight meters or greater in height cannot pass through the Bosphorus Strait and that vessels between fifty-four and fifty-eight meters must be escorted by tugboats to ensure that they remain on course. This provision is designed to ensure that ships making the passage can go under the two bridges crossing the strait.

Articles 40 and 50 state that Turkey has the right to place various limitations, including temporary stoppage, on the passage of large vessels carrying hazardous cargo or having a draught greater than ten meters when currents exceed 4 NM/ph. Articles 41 and 51 state that Turkey may limit the passage of all transiting vessels when visibility is significantly reduced. Article 42 announces that during the transit of a large vessel with hazardous cargo, a vessel of a similar nature may not enter the waterway from either direction.

All vessels are required to comply with the rules set out in the Regulations. Violators are subject to penalties provided in Port Law No. 618 or Turkish law whichever is harsher. Vessels, which fail to proceed within the traffic lanes established by the International Maritime Organization (IMO) may be fined according to Article 11 of Port Law No. 618 and brought to the attention of the IMO and the flag state. Enforcement of the Regulations is overseen by the Undersecretariat for Maritime Affairs.

International regime for International Straits

We looked at two sets of regimes for Turkish Straits, which is either specific international agreements or domestic regulations. There is universal, international regime of navigation in International Straits, which is set by United Nations Convention on the Law of the Sea 1982 (UNCLOS). Presently, UNCLOS does not apply to the Turkish Straits because of its Article 35, which states that "the legal regime in straits in which passage is regulated in whole or in part by long-standing international conventions in force specifically relating to such straits" is not affected by the provisions contained in UNCLOS. The Montreux Convention fits precisely into this category, as it is a long-standing agreement, which applies specific rules to transit passage in the Turkish Straits.

If Montreux ceased to apply, however, the Turkish Straits could be governed by Part III of UNCLOS, which sets up rules of transit passage in straits used for international navigation. UNCLOS provides that "all ships and aircraft (in an international strait) enjoy the right of transit passage, which shall not be impeded." States bordering straits may designate sea-lanes and traffic separation schemes where necessary to promote safe passage. These states may also adopt laws and regulations relating to transit passage through the straits with respect to the safety of navigation and the regulation of maritime traffic; the prevention, reduction, and control of pollution; fishing vessels; and, the enforcement of fiscal, customs, immigration, or sanitary laws of the state. Vessels making passage are required to comply with these rules.

Under UNCLOS, Turkey would be authorized to set up traffic separation schemes and other rules in the interest of safe navigation and environmental protection. UNCLOS appears to sanction most of the Regulations, which have been contested by Russia and others. The only exception may be Article 24 of the Regulations, which gives Turkey the right to temporarily close the Straits for maintenance purposes - UNCLOS provides that "there shall be no suspension of transit passage." It is interesting to note that Turkey is not a party to UNCLOS. It would, of course, be duplicitous for Turkey to discard the Montreux Convention and then embrace UNCLOS, a treaty it has not signed, as a replacement for the governance of the Straits. Given this situation, it is unlikely that Turkey would choose UNCLOS as a replacement scheme on its own accord. In all likelihood, if UNCLOS were to take the place of the Montreux Convention, it would do so in its capacity as customary international law. Even then, UNCLOS would be assuming a questionable role since custom normally gains the status of controlling law only when all interested states accept the custom. If UNCLOS, playing the role of custom, were to govern the Straits over Turkey's objections, then the rules pertaining to the legitimacy of customary international law would be stretched to the limit.

IMO's participation

In May 1994 the Maritime Safety Committee of the IMO, met to discuss the Turkish Regulations. Every Black Sea State in the organization, as well as Greece and Cyprus, charged Turkey with affronting the Montreux Convention. The IMO issued a retort to the Regulations - Rules and Recommendations on Navigation Through the Strait of Istanbul, Marmara Sea and the Strait of Canakkale, which calls for less restrictive measures than those instituted by Turkey. In addition, the IMO stated that Ankara must be in total conformity with its advice. The IMO's plan was issued in a document entitled Rules and Recommendations on Navigation Through the Strait of Istanbul, Marmara Sea and the Strait of Canakkale.

The IMO Rules are silent on many of the issues raised in the Regulations. This prompts the question whether the IMO's non-responsiveness to a provision amounts to an acceptance thereof. If silence does constitute acquiescence in this case, then it appears that the IMO accepts the fact that the Regulations fail to make a distinction between military and merchant vessels, that Turkey has the right to close the Straits for maintenance purposes, that Turkey may prohibit passage when it deems currents or visibility conditions dangerous, and that overtaking is not permitted in most situations. This list is not exhaustive.

The IMO's silence may not be consequential. Regardless of the IMO's position, individual nations remain free to voice their own objections to the Regulations - Russia has done just that. The IMO's issuance of an opinion on a maritime matter does not prevent states from asserting their own views. Moreover, the disposition of the IMO Rules indicates that the organization attempted to address safety concerns in a manner consistent with the Montreux Convention such that all courses of action left instated are deemed inappropriate for proper administration of the Straits.

Conflict

The introduction of the above-mentioned Regulations by Turkey gave rise to a new dispute between Turkey on one side and the main users of Straits on the other. The argumentations from both sides are grouped around the same interest – oil, even though Turkey gives it safety and environmental connotation while its opponents – political. The economical potential of the states emerged in the beginning of the 90's as a result of the collapse of the Soviet Union have found their way to West through the Turkish Straits, which once again acquired the important role of bridge between East and West. The oil flow from ex-Soviet Central Asian States and Azerbaijan delivered to the Black Sea ports of Russia (Novorossyisk) and Georgia (Supsa) and then transported by ships to the

West has significantly increased, which subsequently means the increase in ships passing through the Straits. Statistics provide clear evidence for this: in 1938, there were about 15 passages daily, in 1995, about 125, and in 1996, about 137. Some 50 000 ships pass through the Straits annually, along with 2000 ferries and smaller passenger boats. They, along with countless fishing, cruise and leisure craft make the Straits one of the most crowded waterways in the world – four times busier than the Panama Canal. (Time, 1997). The Turkish Government insists that the grave dangers, such as accidents and environmental degradation were the only reason for introduction of the Regulations. The statistical data shows that number of accidents in Straits before and after the Regulations differs significantly.

YEAR	CASUALTIES	NUMBER
1990		43
1991		49
1992		39
1993		25
1994		12
	(10 before Regulations introduced on July, 1;	2 after)
1995		4
1996		7
1997		11
1998		11
1999		16

Source: Seatrade Review, 2001

Turkey is launching number of projects at the Maritime Faculty of Istanbul Technical University to promote safety of navigation and protection of environment in the Straits. One of the recent programs is being developed with financial support from Japanese International Co-operation Agency as part of a 10 m. USD funding package. In addition, the IMO is providing technical assistance. After the completion of the new VTS system, which is still under construction, the Turkish Coastal Safety and Salvage Administration will operate and manage 13 radar towers and two traffic control centres. (Lloyd's List 2001).

As we see there is significant decrease of accidents in the Straits, which can be considered as success of the Turkish action with regard to the safety and environmental protection, but not all the States agree with this statement.

Greece, Russia and some of former Soviet Republics question, whether Turkey's motives are about safety of navigation and environmental protection, or are underpinned by desire to gain both regional control and money from oil by tightening shipping regulations. One of the opponent state officials declared, that: "Turkey's environmental argument is a bluff, an excuse for other political and economic aspirations". (Time, 1997). The whole thing behind alleged interest of Turkey in the money from oil is that, one of the initial agreements between Azerbaijan and Turkey dealt with the transportation of oil through Georgia and then Turkey by pipeline to the Turkish Mediterranean port Ceyhan, which would have brought huge inflow into the Turkish economy. However, agreement never worked out – Caspian oil is still transported through Georgia, but from the Georgian Black Sea port Supsa it continues through the Straits to Mediterranean. Apart from this opponents of new regulations claim that these rules are in violation of the principal of the freedom of naviga-

tion stipulated in the Montreaux Convention. The stress is made on the “non compulsory” character of the pilot, which is really questionable in the light of behaviour of Turkish Authorities, which delay vessels not taking pilot on board. Another contested question is the right of Turkish Authorities to close Straits for navigation for certain time period and under certain circumstances. Exercising of this right might lead to the accumulation of big number of vessels on both ends of the Straits, which might result in collisions between drifting/anchored and passing by vessels and cause real threat to the safety and the environment. Non-regulation of the cross-strait ferries constitutes another concern of the users of Straits.

Whatever the allegations from both oppositional camps are, it is clear that international regime set in the Montreaux Convention is outdated and inadequate to cope with the present situation – during the last six decades shipping changed in priorities, size and type of ships, volume of traffic, type and volume of cargo, etc. and appropriate regime is required in order to handle new challenges. Obviously Turkish Regulations constitute the attempt, to set comprehensive set of rules and regulations for the sake of safety of navigation and protection of the marine environment. In my opinion, the way this new regime was developed – unilaterally, on the national level, was one of the most sensitive triggering factors for developing the ongoing conflict. Where is the way out? Probably the best and most feasible option is to renegotiate the Montreaux Convention at an international conference. Such a conference should include not only the original parties but also all third states with an interest in the Turkish Straits. It may be desirable to include these new states as full parties so as to increase the validity and international acceptance of any actions taken by the conferees. Most probably, a new conference will be the best way to decrease the international tension and confusion resulting from the out-dated Montreaux Convention and unilateral, deficient Turkish Regulations.

REFERENCES

- S.A. Scharfenberg, *“Regulating traffic flow in the Turkish straits: a test for modern international law”*, from: <http://law.emory.edu/EILR/volumes/spring96/scharfen.html>
- G. Plant, *“Navigation regime in the Turkish straits for merchant ships in peace time: Safety, environmental protection and high politics”*. Marine Policy, Vol. 20, No. 1
- M. Dyoulgerov, *“Navigating the Bosphorus and the Dardanelles: A test for the International Community”*, The International Journal of Marine and Coastal Law, Vol. 14, No. 1, March 1999
- “The Dire Straits: Is Turkey making one of the world’s busiest seaways safer, or just reaching for oil profits?”* By M. Bird, Time, March 24, 1997
- “Oil treat to waterway”*,_Seatrade Review, April 2001
- Encyclopaedia Britannica, *Bosporus&Dardanelles*, www.britannica.com/search
- Map of Turkey*, <http://geography.about.com/library/maps/blturkey.htm>
- IMO and Japanese agency lend their support to Bosphorus safety training*,_Lloyd’s List, June 6, 2001
- United Nations Convention on the Law of the Sea 1982
- Rules and Recommendations on Navigation Through the Strait of Istanbul, Marmara Sea and the Strait of Canakkale, MSC63, IMO, June 1994
- Montreaux Convention on the Regime of the Straits 1936
- Maritime Traffic Regulations for the Turkish Straits and Marmara Region 1994

შავი ზღვის სრუტეები: ნაოსნობის თავისუფლება VS. სუფთა გარემო

ყველა სახელმწიფოს გეოპოლიტიკური მდებარეობის შეფასება ხდება მისი სატრანსპორტო კომუნიკაციებთან მდებარეობის მიხედვით. სატრანსპორტო კომუნიკაციებს შორის, უდიდესი მნიშვნელობა საზღვაო ტრანსპორტს ენიჭება. ამიტომ ნებისმიერი სახელმწიფოსათვის უდიდესი მნიშვნელობა აქვს საწყალოსნო კომუნიკაციებთან ახლო მდებარეობას. მაშინ, როდესაც საქართველოს არ გააჩნია სხვა გასასვლელი მსოფლიო ოკეანეში, გადაჭარბებული არ იქნება, თუ ვიტყვით, რომ შავი ზღვის მნიშვნელობა მისთვის ძალიან დიდია. სწორედ შავი ზღვის ნაპირზე მდებარეობის წყალობით საქართველო შეიძლება საზღვაო ქვეყანად ჩაითვალოს; მაგრამ შავი ზღვა ევრაზიის სიღრმეში მდებარეობს (იგი მსოფლიოში ყველაზე ჩიხურ ზღვად ითვლება) და აქედან გამომდინარე მსოფლიო მნიშვნელობის საზღვაო კომუნიკაციებზე გასასვლელად სხვა ქვეყნის კონტროლის ქვეშ მყოფი რამდენიმე სრუტისა (თურქეთის) და ზღვის (მარმარილოს) გავლაა საჭირო. საქართველოსათვის უპირველესი მნიშვნელობა აქვს თურქეთის სრუტეებში ნაოსნობის თავისუფლების აღიარებას. მით უმეტეს, რომ საბჭოთა კავშირის დაშლის შემდეგ, საქართველომ მსოფლიოში თავისი ადგილის დამკვიდრება მსოფლიოს უდიდესი სახელმწიფოების მიერ მისთვის სატრანზიტო ფუნქციის მინიჭებით შესძლო.

თავისი გეოგრაფიული მდებარეობით, შავი ზღვა ნახევრად ჩაკეტილი ზღვაა. გარე სამყაროს იგი დარდანელისა და ბოსფორის სრუტეებით უკავშირდება. ამ სრუტეებს ხშირად თურქეთის სრუტეებსაც უწოდებენ. გადაჭარბებული არ იქნება თუ ვიტყვით, რომ სანაპირო სახელმწიფოებისათვის უდიდესი სტრატეგიული, ეკონომიკური და სამხედრო მნიშვნელობა აქვს შავ ზღვასა და მის სრუტეებს და მათ უშუალო ინტერესებში შედის, რომ შავი ზღვის აუზი საერთაშორისო საზღვაო და საჰაერო კომუნიკაციების, საერთაშორისო თანამშრომლობის მიზნებს ემსახურებოდეს. შავი ზღვისპირა სახელმწიფოებისათვის სასიცოცხლო მნიშვნელობისაა სრუტეებში ნაოსნობის თავისუფლების განმტკიცება და შენარჩუნება.

გაეროს 1982 წლის საზღვაო სამართლის შესახებ კონვენციის თანახმად შავი ზღვის სამართლებრივი რეჟიმი განისაზღვრება, როგორც „ჩაკეტილი ან ნახევრად ჩაკეტილი ზღვა“ (მ 122). ამის შედეგად სანაპირო და არა სანაპირო სახელმწიფოებს ღია ზღვით სარგებლობის არათანაბარი უფლებები გააჩნიათ. შავი ზღვის სამართლებრივი რეჟიმი მნიშვნელოვნადაა დამოკიდებული სრუტეების სამართლებრივ რეჟიმზე, რადგან იქ ნაოსნობის თავისუფლების არ არსებობის შემთხვევაში იგი ჩაკეტილ ზღვად გადაიქცევა და მოსწყდება მსოფლიო ოკეანეს.

შავი ზღვის სრუტეების სამართლებრივი რეჟიმის რეგულირება ძირითადად ხდება მონტრეს 1936 წლის კონვენციით (თურქეთის) სრუტეების რეჟიმის შესახებ. მართალია 1982 წლის საზღვაო სამართლის კონვენცია საერთაშორისო სრუტეებს ეხება, მაგრამ 35 მუხლში აღნიშნულია, რომ „ამ ნაწილით არაფერი აყენებს ზიანს: გ) იმ სრუტეების სამართლებრივ რეჟიმს, რომლებში გავლაც მთლიანად ან ნაწილობრივ რეგულირდება ხანგრძლივად არსებული და კვლავ ძალის მქონე სპეციალური კონვენციებით“. შესაბამისად, თურქეთის სრუტეების სამართლებრივ რეჟიმზე მას გავლენა არ მოუხდენია. გარდა ამისა, თურქეთი არ არის არც 1982 წლის, არც 1958 წლის საზღვაო სამართლის კონვენციების წევრი.

მონტრეს კონვენცია ძალაში შევიდა 1936 წლის 9 ნოემბერს.

მონტრეს კონვენციის წევრი სახელმწიფოები დღემდე არიან ავსტრალია, ბულგარეთი, დიდი ბრიტანეთი, საბერძნეთი, იტალია (მიუერთდა 1938 წ.), კვიპროსი (სამართალმემკვიდრეობის საფუძველზე 1969 წლიდან), რუმინეთი, რუსეთი, თურქეთი, საფრანგეთი და იუგოსლავია. რაც შეეხება იაპონიას, მას 1945 წლის ბერლინის კონფერენციაზე ჩამოერთვა კონვენციიდან გამომდინარე უფლებები და პრივილეგიები. ეს სან-ფრანცისკოს სამშვიდობო ხელშეკრულებაშიც დაფიქსირდა.

შავი ზღვის სრუტეების სამართლებრივი რეჟიმი

ბოსფორისა და დარდანელის სრუტეები თურქეთის ტერიტორიულ ზღვას წარმოადგენს. სრუტეებში გავლისას გემებმა უნდა გასცურონ 325 კმ თურქეთის სუვერენიტეტის ქვეშ. გავლის საერთო დრო დაახლოებით 16 საათია.

“სრუტე“ გეოგრაფიული ტერმინია, რომელიც აღნიშნავს წყლის ორი დიდი მასის დამაკავშირებელ ბუნებრივ ვიწრო გასასვლელს. სრუტის სამართლებრივი რეჟიმის განსაზღვრისას ყურადღება უნდა მიექცეს იმას, თუ რამდენადაა დაცული მასში ნაოსნობისა და ტრანზიტის თავისუფლების პრინციპი უცხო სახელმწიფოების სავაჭრო და სამხედრო გემებთან მიმართებაში, სანაპირო სახელმწიფოს (ე.ი. სახელმწიფო, რომლის ტერიტორიულ ზღვაში ან ეკონომიკურ ზონაშიც იმყოფება გემი), დროშის სახელმწიფოს (ე.ი. სახელმწიფო, რომლის დროშითაც დაცურავს გემი) და პორტის სახელმწიფოს (ე.ი. სახელმწიფო, რომლის პორტშიც იმყოფება გემი) უფლებები და მოვალეობები.

შავი ზღვის სრუტეების სამართლებრივი რეჟიმის განხილვისას უპირველეს საკითხად უნდა განვიხილოთ, არის თუ არა ბოსფორი და დარდანელი საერთაშორისო სრუტეები. საერთაშორისო სრუტეებად აღიარებისათვის გადამწყვეტი მნიშვნელობა აქვს სრუტის გეოგრაფიულ მდებარეობას, ისტორიულად უნდა ასრულებდეს ასეთ ფუნქციას და აკავშირებდეს ჩაკეტილ ზღვას და ღია ზღვას, ან ღია ზღვას და განსაკუთრებულ ეკონომიკურ ზონას, ან ტერიტორიულ ზღვას და ღია ზღვას.

მონტრეს კონვენციის ამოსავალი დებულებაა სრუტეებში ნაოსნობის და გავლის თავისუფლების პრინციპი(მ.1). სავაჭრო და სამხედრო გემების მიერ ამ თავისუფლებით სარგებლობა მოწესრიგებულია შესაბამისი თავებით. იმისთვის, რომ არაშავიზღვისპირა სახელმწიფოებმა ბოროტად არ ისარგებლონ აღნიშნული თავისუფლებით, მათთვის და შავიზღვისპირა სახელმწიფოებისათვის, კონვენცია განსხვავებულ რეჟიმს ითვალისწინებს.

სავაჭრო გემები

მშვიდობიან დროს, სავაჭრო გემები „ტრანზიტისა და ნაოსნობის თავისუფლებით“ ყოველგვარი შეზღუდვების გარეშე სარგებლობენ. ამ უფლებით ყველა სახელმწიფოს გემები სარგებლობენ. თუმცა არის ერთი გამონაკლისი – თურქეთი ახორციელებს ეგოსისა და შავი ზღვიდან სრუტეებში შემავალი გემების სანიტარულ კონტროლს (მ. 3). კონვენციის თანახმად, თურქეთს შეუძლია გემების გაჩერება მხოლოდ სანიტარული შემოწმების მიზნით.

ომის დროს სავაჭრო გემებისათვის ორი სახის რეჟიმი მოქმედებს: თუ თურქეთი არ არის მეომარი მხარე, სავაჭრო გემები ტრანზიტისა და ნაოსნობის თავისუფლებით შეზღუდვების გარეშე სარგებლობენ; თუ თურქეთი მეომარი მხარეა, ტრანზიტისა და ნაოსნობის თავისუფლება მიენიჭება მტრისათვის დახმარების არ გაწევის პირობით იმ სახელმწიფოების სავაჭრო გემებს, რომლებიც არ იმყოფებიან თურქეთთან საომარ მდგომარეობაში. ამასთან, გავლა უნდა განხორციელდეს დღისით და თურქეთის მთავრობის მიერ განსაზღვრული მარშრუტით (მმ. 5 და 6). აღსანიშნავია, რომ თურქეთს აქვს სავაჭრო გემებისათვის ნაოსნობისა და ტრანზიტის თავისუფლების შეზღუდვის უფლება იმ შემთხვევაშიც, როდესაც იგი თვლის, რომ „მოახლოებული საფრთხის წინაშე“ დგას (მ. 6).

სამხედრო გემები. ნაოსნობისა და ტრანზიტის თავისუფლება არ ვრცელდება სამხედრო გემებზე. კონვენცია სამხედრო გემების რამდენიმე სახეობას გამოყოფს. ნაკლები შეზღუდვებია დაწესებული მყარი ან თხევადი საწვავის გადამზიდავ სამხედრო დამხმარე გემებისათვის, თუ ისინი განცალკევებით გაივლიან სრუტეს(მ. 9). რაც შეეხება მსუბუქ გემებს, მცირე სამხედრო გემებსა და დამხმარე გემებს, მშვიდობის დროს მათ ტრანზიტისა და თავისუფალი ნაოსნობის უფლება, იმ შემთხვევაში ენიჭებათ თუ გავლა ხორციელდება დღისით, ამასთან არ შეიძლება ამ გემების მიმართ დროშის მიხედვით რაიმე დისკრიმინაციული რეჟიმის დაწესება (მ. 10).

როგორც არა შავიზღვისპირა, ისე შავიზღვისპირა სახელმწიფოების სამხედრო გემების სრუტეებში გავლის ნებართვის მიღებისათვის გარკვეული ფორმალობისა და მოთხოვნების შესრულებაა საჭირო: კონვენციის მე-13 მუხლის თანახმად, ყველა სახელმწიფო ვალდებულია თურქეთის მთავრობას გაუგზავნოს წინასწარი შეტყობინება (შავი ზღვის სახელმწიფოებმა – 8 დღით ადრე, არა შავი ზღვის სახელმწიფოებმა – 15 დღით ადრე), რომელიც უნდა შეიცავდეს ინფორმაციას დანიშნულების ადგილის, გემის სახელის, ტიპის და როგორც გასვლის, ისე შემოსვლის თარიღის შესახებ.

რაც შეეხება წყალქვეშა ხომალდებს, მათი სრუტეებში გატარება მხოლოდ ორი პირობით შეეძლება: 1) თუ ასეთი ხომალდები შავი ზღვის გარეთაა აწყობილი და უნდა შეუერთდეს შავ ზღვაში განლაგებულ ბაზას და 2) თუ წყალქვეშა ნავი შესაკეთებლად მიდის შავი ზღვის გარეთ განლაგებულ გემთსაშენში (მ. 12). ორივე შემთხვევაში დროშის სახელმწიფომ შესაბამისი ინფორმაცია უნდა მიაწოდოს თურქეთის მთავრობას.

არაშავიზღვისპირა სახელმწიფოების გემების საერთო ტონაჟი შავ ზღვაში მკაცრ შეზღუდვებს ექვემდებარება: მაქსიმალური რიცხვია 30 000 ტონა, გამონაკლის შემთხვევაში კი – 45000 ტონა, ხოლო მათი შავ ზღვაში ყოფნის ვადა 21 დღეს არ უნდა აღემატებოდეს. აღსანიშნავია, რომ კონვენციის თანახმად შეზღუდვები არსებობს თვით ჰუმანიტარული მიზნების მქონე გემებისთვისაც – მათი საერთო ტონაჟი 8000 ტონაზე მეტი არ უნდა იყოს. თავაზიანობის ვიზიტით სრუტეში მყოფი უცხო სახელმწიფოს სამხედრო გემები ტონაჟის შეზღუდვას არ ექვემდებარება.

ომის დროს სამხედრო გემებისათვის განსხვავებული რეჟიმი მოქმედებს. თუ თურქეთი მეომარი მხარეა, უცხო სახელმწიფოების სამხედრო გემების მიერ ტრანზიტის უფლების განხორციელება თურქეთის მთავრობის ნებანა და მოკიდებული. თუ თურქეთი არ არის მეომარი მხარე, სამხედრო გემებისათვის კონვენციის 10-18 მუხლები მოქმედებენ. აღსანიშნავია, რომ სრუტეებში ტრანზიტის უფლების შეჩერება თურქეთს შეუძლია მაშინაც კი, როდესაც თვლის, რომ „ომის აშკარა საფრთხის წინაშე“ (მ. 21) დგას. რა თქმა უნდა შემკავებელი მექანიზმის გარეშე, თურქეთისათვის ასეთი ფართო უფლების მინიჭება მისი მხრიდან ამ უფლების ბოროტად გამოყენებას გამოიწვევდა. ამის თავიდან ასაცილებლად, თურქეთი, 21 მუხლით გათვალისწინებული უფლებების განხორციელებისას ვალდებულია შეტყობინება გაუგზავნოს ერთა ლიგის გენერალურ მდივანს (დღეს ამ ფუნქციას გაეროს გენერალური მდივანი ახორციელებს) და მაღალ ხელშემკვრელ მხარეებს. კონვენცია განხორციელებული ზომების შეჩერებას ითვალისწინებს, თუ ერთა ლიგის საბჭო და მაღალი ხელშემკვრელი მხარეების უმეტესობა ჩათვლის, რომ ისინი არ არის სამართლიანი.

მონტრეს კონვენციის მთავარ მონაპოვარად შეიძლება მივიჩნიოთ სრუტეებში ნაოსნობის თავისუფლების პრინციპის აღიარება, რომელიც იმოქმედებს იმის მიუხედავად, იქნება თუ არა კონვენცია ძალაში.

დებულებებს ეკოლოგიასთან დაკავშირებით მონტრეს კონვენცია არ შეიცავს. ეს ალბათ იმით აიხსნება, რომ XX საუკუნის 30-იან წლებში საერთაშორისო თანამეგობრობისათვის გარემოს დაცვა აქტუალური პრობლემა არ იყო. XX საუკუნის მეორე ნახევარში არსებული ეკოლოგიური საფრთხის შედეგი იყო ამ სფეროში აქტიური საკოდიფიკაციო მუშაობა. თურქეთი ზოგიერთი ამ ხასიათის კონვენციის წევრია, რაც ასახვას ჰპოვებს შავი ზღვის სრუტეების სამართლებრივ რეჟიმზე. ამიტომაც მართებული იქნება განვიხილოთ ის ძირითადი კონვენციები, რომელთა მოქმედებაც თურქეთის სრუტეებზე ვრცელდება. ამ კონვენციების განხილვა მით უფრო მნიშვნელოვანია, რომ საქართველო ზოგიერთი მათგანის წევრია და იმ დროს, როდესაც საქართველო არ არის მონტრეს კონვენციის წევრი, ეს კონვენციები ორმხრივ ხელშეკრულებებთან ერთად ორი ქვეყნისათვის საზღვაო სფეროში თანამშრომლობის საერთაშორისო სამართლებრივ ბაზას ქმნიან.

SOLAS (International Convention for the Safety of Life at Sea) საერთაშორისო კონვენცია ზღვაზე სიცოცხლის გადარჩენის შესახებ 1974 წელს იქნა მიღებული, 1978 და 1988 წლებში კი მნიშვნელოვანი შესწორებები დაემატა. პირველი კონვენციის მიღება ტიტანიკის ჩაძირვამ განაპირობა 1914 წელს და მისი ძირითადი მიზანი იყო გემების საზღვაო ვარგისიანობის საერთაშორისო სტანდარტების შემუშავება. კონვენცია შეიცავს დებულებებს გემების კონსტრუქციის, ხანძარ-საწინააღმდეგო ღონისძიებების, სიცოცხლის გადასარჩენი საშუალებების, საქონლის გადაზიდვის, ატომური გემებისათვის სპეციალური წესების, გემების გადამრჩენი ოპერაციების ჩატარების და უსაფრთხო ნაოსნობის გაძლიერების სხვა ღონისძიებების შესახებ. კონვენცია მნიშვნელოვანია იმით, რომ იგი არა მარტო დროშის სახელმწიფოს ანიჭებს გემების კონტროლის უფლებას, არამედ პორტის ქვეყანასაც მოქმედების ფართო არეალს უტოვებს: ისინი უფლებამოსილნი არიან შეამოწმონ, აქვთ თუ არა მათ წყლებში მყოფ SOLAS-ის წევრი სახელმწიფოს დროშით მცურავ გემს კონვენციით გათვალისწინებული სერთიფიკატი. სადაც „არის საფუძვლიანი ეჭვი, რომ გემის და მისი აღჭურვილობის მდგომარეობა არ შეესაბამება სერტიფიკატის მოთხოვნებს“, ან სადაც „სერთიფიკატს ვადა გაუვიდა, ან სადაც გემი და მისი აღჭურვილობა არ შეესაბამება კონვენციის I თავის 11 წესების დებულებებს, პორტის უფლებამოსილ პირებს „შეუძლიათ მიიღონ ზომები, რათა უზრუნველყონ, რომ გემებმა ცურვა არ განაგრძონ, სანამ არ შევლენ ზღვაში ან დატოვებენ პორტს სარემონტო სადგურებზე გასამგზავრებლად გემსა და გემბანზე მყოფი პირებისათვის ზიანის მიუყენებლად“. 1994 წელს კონვენციაში შესწორება შეიტანეს, რათა პორტის ქვეყნის კონტროლი ოპერაციული მოთხოვნების შესამოწმებლად გაზრდილიყო, თუ გაჩნდებოდა საფუძვლიანი ეჭვი, რომ გემის მეპატრონემ და ეკიპაჟმა გემების უსაფრთხოებისათვის აუცილებელი პროცედურები არ იცის. 1995 წლის შესწორების თანახმად, SOLAS-ის კონვენციის წევრი სახელმწიფოებისათვის მისი მოთხოვნები სავალდებულოა.

გემების საზღვაოსნო ვარგისიანობის შესახებ არსებობს IMO-ს კონვენციები. ესენია: 1966 წლის საერთაშორისო კონვენცია დატვირთვის ხაზების შესახებ; 1971 წლის შეთანხმება სპეციალურ სავაჭრო გემებზე 1973 წლის ოქმით და 1977 წლის საერთაშორისო კონვენცია თევზსაჭერი გემების უსაფრთხოების შესახებ, რომელიც ძალაში არ შესულა. 1993 წლის ოქმით ეს კონვენცია გაუქმდა ტექნიკის განვითარების კვალდაკვალ. მათგან თურქეთი ორი კონვენციის წევრია; ესენია: საერთაშორისო კონვენცია დატვირთვის ხაზების შესახებ და საერთაშორისო კონვენცია მეზღვაურთა მომზადების, დიპლომირებისა და ვახტაზე დგომის შესახებ (STCW 78/95), რომელსაც მიერთებულია საქართველოც.

გემებიდან დაბინძურება. გემებიდან ზღვის დაბინძურების შემცირება თურქეთის მიერ სრუტეებზე კონტროლის გაძლიერების ერთ-ერთი საფუძველია. ამ პრობლემით შემოთვალისწინებულია გამოხატავს მსოფლიო თანამეგობრობა, რისი დასტურიც ამ სფეროში უამრავი კონვენციაა. გემებისაგან ზღვის დაბინძურება რამდენიმე საკითხს მოიცავს: დაბინძურების აღმოფხვრის ან შემცირების ნორმები, ასეთი ნორმების მიღება და აღსრულება, უბედური შემთხვევის შედეგად დაბინძურების თავიდან აცილება, სანაპირო სახელმწიფოს მიერ დაბინძურების შედეგების თავიდან ასაცილებლად მიღებული ზომები, უბედური შემთხვევების დროს თანამშრომლობა, დაბინძურების შედეგად მიყენებული ზიანისათვის პასუხისმგებლობა.

MARPOL 73/78 (Marine Pollution) გემებისაგან ზღვის დაბინძურების კონვენცია მიღებულ იქნა 1973 წელს IMO-ის ეგიდით და გემებიდან ზღვის განზრახ დაბინძურების ყველა ფორმას არეგულირებდა, გარდა ზღვაში ნარჩენების ჩამარხვისა. დაბინძურების დეტალური ნორმები ექვს დანართშია მოთავსებული. მხოლოდ პირველი (ნავთობის შესახებ) და მეორე (მავნე თხევადი ნივთიერებების შესახებ) დანართის რატიფიცირებაა სავალდებულო. მათ გარდა თურქეთი მიერთებულია (ნარჩენების შესახებ) დანართსაც. 1978 წელს IMO-ს კონფერენციაზე მიღებულ იქნა ოქმი ტანკერების უსაფრთხოებისა და დაბინძურების აღკვეთის შესახებ.

კონვენციის პირველი დანართის თანახმად არ შეიძლება შავ ზღვასა და ხმელთაშუა ზღვაში ბალასტი წყლის გადმოტვირთვა

ზღვაზე უსაფრთხოებისა და გემებისაგან დაბინძურების შესახებ საერთაშორისო ნორმების შესრულებისას დგება საკითხი სახელმწიფოების კომპეტენციის შესახებ. განსხვავდება დროშის, სანაპირო და პორტის ქვეყნების კომპეტენციები, რომლებიც თავის მხრივ შეიძლება საკანონმდებლო და აღმასრულებელ იურისდიქციას შეიცავდნენ. ეს უკანასკნელი სასამართლო და დაპატიმრების იურისდიქციებს მოიცავს. ამ საკითხს ეხება 1958 წლის და 1982 წლის საზღვაო სამართლის კონვენციები და მასვე არეგულირებს ჩვეულებითი სამართალიც. მაგრამ თურქეთის სრუტეებზე მხოლოდ ჩვეულებითი სამართლის და MARPOL 73/78 ნორმები მოქმედებს.

საკანონმდებლო იურისდიქცია. ჩვეულებითი სამართლის თანახმად, სანაპირო სახელმწიფოს უფლება აქვს დააწესოს წესები უცხო სახელმწიფოს ხომალდებისათვის ტერიტორიული ზღვის დაბინძურებასთან დაკავშირებით მშვიდობიანი გავლისათვის ზიანის მიუყენებლად. MARPOL 73/78 კონვენციის წევრი სახელმწიფოები მოვალენი არიან თავიანთ ტერიტორიულ ზღვაში კონვენციის დებულებები ყველა გემის მიმართ გამოიყენონ.

ჩვეულებითი სამართლის ნორმა პორტის სახელმწიფოს უფლებას ანიჭებს, რომ მიიღოს გემებიდან ზღვის დაბინძურების წინააღმდეგ მიმართული კანონმდებლობა თავის პორტებში მყოფი უცხო სახელმწიფოების გემებისათვის და მოითხოვოს ამ კანონებისა და შესაბამისი საერთაშორისო კონვენციების დაცვა პორტის წყლებში. ამასთან ჩვეულებითი ნორმა მოითხოვს, რომ ეს ნორმები არ იყოს დისკრიმინაციული ხასიათის.

აღმასრულებელი იურისდიქცია. ჩვეულებითი ნორმების თანახმად, სანაპირო სახელმწიფოს უფლება აქვს დააპატიმროს უცხო სახელმწიფოს გემი და საქმე აღძრას მის წინააღმდეგ სასამართლოში, თუ იგი ტერიტორიული ზღვის დაბინძურების წინააღმდეგ მიმართულ კანონებს არღვევს. MARPOL 73/78 წევრ სახელმწიფოებს აკისრებს ვალდებულებას, რომ სანაპირო სახელმწიფომ, რომლის ტერიტორიულ ზღვაში უცხო ქვეყნის გემი დაარღვევს კონვენციის დებულებებს, აღძრას საქმე დამნაშავე გემის მიმართ ან დროშის სახელმწიფოს შეატყობინოს მომხდარის შესახებ; ეს უკანასკნელი თავის მხრივ ვალდებულია საფუძვლიანი ეჭვის არსებობისას დაუყოვნებლივ აღძრას საქმე.

პორტის სახელმწიფოს უფლება აქვს განახორციელოს აღმასრულებელი იურისდიქცია (მისი ორივე ფორმით) იმ გემების მიმართ, რომელთაც დაარღვიეს სახელმწიფოს კანონები ან საერთაშორისო კონვენციები ზღვის დაბინძურების წინააღმდეგ ტერიტორიულ ზღვაში ან მის რომელიმე პორტში. MARPOL 73/78 ითვალისწინებს პორტის სახელმწიფოს უფლებებს: პორტის უფლებამოსილ პირებს შეუძლიათ ინსპექტირება გაუკეთონ უცხო სახელმწიფოს გემს და სადაც გემის მდგომარეობა არ იქნება დამაკმაყოფილებელი, დააკავონ იგი მანამ, სანამ იგი არ შესძლებს ზღვის გარემოსათვის ზიანის მიყენების გარეშე ცურვის გაგრძელებას. პორტის სახელმწიფომ დაკავების შესახებ უნდა აცნობოს დროშის სახელმწიფოს. კონვენციის თანახმად, პორტის სახელმწიფოს უფლება აქვს კონვენციის მოთხოვნების შესრულება დააკისროს იმ სახელმწიფოების გემებსაც, რომლებიც არ არიან კონვენციის წევრები, მაგრამ იმყოფებიან წევრ სახელმწიფოს პორტში.

თურქეთის პოზიცია

თურქეთი ცდილობს ისარგებლოს მსოფლიოში არსებული გამწვავებული ეკოლოგიური მგომარეობით და მთელი რიგი შეზღუდვების დაწესებით გემებისათვის სრუტეებზე კონტროლი გააძლიეროს. თურქეთის საგარეო საქმეთა სამინისტროს მიერ შავი ზღვის სრუტეებთან დაკავშირებით, გაგრძელებული ნებისმიერი ინფორმაცია იწყება იქ არსებული „სავალალო“ მდგომარეობის აღწერით, რაც გამოწვეულია სავაჭრო, სათევზაო და ადგილობრივი ტრანსპორტის

დიდი მასის არსებობით, განსაკუთრებით კი მომწამლავი და საშიში ნივთიერებებისა და ნავთობპროდუქტების გადაზიდვით;

არსებული პრობლემის აღმოსაფხვრელად 1994 წელს თურქეთის მთავრობამ მიიღო თურქეთის სრუტეებისათვის წესების კრებული, რომლის მიზანია „შესაძლებლობის ფარგლებში სრუტეებში სიცოცხლის, საკუთრების, გარემოსა და ნაოსნობის დაცვა არსებული სატრანსპორტო ნაკადის პირობებში“. წესებთან ერთად ძალაში შევიდა მოძრაობის განმაცალკეველი სქემები (მგს), რომლებიც 1995 წლის ნოემბერში IMO-ს გენერალურმა ასამბლეამ ბოსფორის სრუტეში, დარდანელის სრუტესა და მარმარილოს ზღვაში ნაოსნობის წესებსა და რეკომენდაციებთან ერთად დაამტკიცა.

1998 წლის 6 ნოემბერს ძალაში შევიდა ახალი წესები. უსაფრთხო ნაოსნობის უზრუნველყოფის მიზნით გაძლიერდა რადიო-კომუნიკაციური ქსელი, საბუქსირო, სალოცმანო და გადამრჩენი სამსახური, გაიწმინდა შექურები, საერთაშორისო სტანდარტების შესაბამისად დამონტაჟდა ახალი ტივტივები.

განსაკუთრებით საყურადღებოა წესების 24-ე მუხლი, რომლის თანახმად თურქეთის მთავრობას შეუძლია დროებით შეაჩეროს სრუტეებში ნაოსნობა აღდგენითი სამუშაოების, ხანძრის, სამეცნიერო და სპორტული საქმიანობის, გადამრჩენი ოპერაციების, ზღვის დაბინძურების თავიდან აცილების ან აღმოფხვრის, დამნაშავეების დევნის, ავარიებისა და მსგავს შემთხვევებში. როგორც ვხედავთ, ნაოსნობის თავისუფლების შეზღუდვის საკმაოდ ფართო ჩამონათვალს შეიცავს თურქეთის წესები, თანაც ეს ჩამონათვალი არასრულია. ამან შეიძლება თურქეთის მიერ ნაოსნობის თავისუფლების უფლების ბოროტად გამოყენება გამოიწვიოს, რაც საერთაშორისო სამართლის ნორმების დარღვევა იქნება. როგორც აღინიშნა, შავი ზღვის სრუტეები, საერთაშორისო სრუტეებია. ჩვეულებითი სამართლის თანახმად, მშვიდობიანი გავლის უფლება არ შეიძლება შეჩერდეს სრუტეებში, რომლებიც საერთაშორისო ნაოსნობისათვის გამოიყენება. ეს წესი საერთაშორისო სასამართლომ კორფუს არხის საქმეში 1949 წელს აღიარა: სასამართლომ დაადგინა, რომ სანაპირო სახელმწიფოს არ აქვს უფლება საერთაშორისო სრუტეში სრულებით შეაჩეროს ნაოსნობა, ან უარყოს ეს უფლება სპეციალური ნებართვის მოთხოვნის დაწესებით.

საქართველო არ ყოფილა არც ერთი საერთაშორისო კონვენციის წევრი, რომელიც უშუალოდ შავი ზღვის სამართლებრივ რეჟიმს აწესრიგებს. თუმცა აღსანიშნავია, რომ საქართველო ლოზანის კონფერენციის მოწვევის ერთ-ერთი ინიციატორი იყო, მაგრამ რუსეთის მხრიდან არსებული პოლიტიკური ზეწოლის გამო მისი წევრი არ გამხდარა. დამოუკიდებლობის აღდგენის შემდეგ მონტრეს კონვენციაზე მიერთება დღის წესრიგში დადგა, თუმცა ჯერჯერობით საქართველო არც მისი წევრი გამხდარა. არსებობს ორმხრივი ხელშეკრულებები საქართველოსა და თურქეთს შორის, ესენია: ხელშეკრულება საქართველოს რესპუბლიკასა და თურქეთის რესპუბლიკას შორის მეგობრობის, თანამშრომლობისა და კეთილმეზობლური ურთიერთობის შესახებ (ძალაშია 1993 წლის 25 მარტიდან), ხელშეკრულება საქართველოს მთავრობასა და თურქეთის რესპუბლიკის მთავრობას შორის გარემოს დაცვის სფეროში თანამშრომლობის შესახებ (ძალაშია 1998 წლის 28 მარტიდან) და შეთანხმება საქართველოს რესპუბლიკის მთავრობასა და თურქეთის რესპუბლიკის მთავრობას შორის საზღვაო მიმოსვლის შესახებ (ძალაშია 1995 წლის 7 ივნისიდან). მხარეები აღნიშნავენ, რომ ისინი განსაკუთრებულ მნიშვნელობას ანიჭებენ “თანამშრომლობას იმ დარგებში, რომლებსაც განსაკუთრებული მნიშვნელობა აქვთ მათი მომავლისათვის:

- ტრანსპორტი და ინფრასტრუქტურა
- კომუნიკაციები“

მხარეები იღებენ ვალდებულებას ითანამშრომლონ შავი ზღვის დაცვის საქმეში.

განსაკუთრებით აღსანიშნავია საზღვაო შეთანხმება, რომლის პრეამბულაში ხაზგასმულია, რომ შეთანხმება „თანასწორობის, ორმხრივი სარგებლობისა და დანხარების პრინციპების შესაბამისად“ იღება. შეთანხმების მიზანია:

- საზღვაო ურთიერთობების განვითარება ორ ქვეყანას შორის.
- საუკეთესო სანავიგაციო თანამშრომლობის კოორდინაცია; ზღვაზე უსაფრთხოების ხელშეწყობა;
- საზღვაო ურთიერთობის განვითარებისათვის ზიანის მიმცენებელი ღონისძიებების თავიდან აცილება“ (მ. 1).

გარდა ორმხრივი ხელშეკრულებისა საქართველო-თურქეთის საზღვაო თანამშრომლობა შავი ზღვის ეკონომიკური თანამშრომლობის (BSEC) ფარგლებშიც ხდება. მართალია, BSEC რეგიონის ეკონომიკური თანამშრომლობის კოორდინაციის მიზნით შეიქმნა, შავი ზღვის სატრანსპორტო ინფრასტრუქტურის განვითარება მის ერთ-ერთ პრიორიტეტულ მიმართულებას წარმოადგენს.

თურქეთის სრუტეებში ნაოსნობის თავისუფლების პრინციპს ხშირად შავი ზღვისა და სრუტეების ეკოლოგიის საკითხები უპირისპირდება. შავი ზღვას მეტად ჩაკეტილი და სრუტეებთან განუყოფლად დაკავშირებული ეკოსისტემა აქვს. შესაბამისად მათი დაბინძურებისაგან დაცვის საკითხი ერთად წამოიწვეს ხოლმე, რომლის აუცილებელ პირობად, ზოგიერთი სახელმწიფო, კერძოდ კი თურქეთი, სრუტეებში ნაოსნობაზე შეზღუდვების დაწესებას მიიჩნევს. ხშირად აყენებენ საკითხს ისე, რომ მსოფლიო თანამეგობრობამ და არა მარტო შავი ზღვისპირა სახელმწიფოებმა, შეუზღუდავ და თავისუფალ ნაოსნობასა და შავი ზღვის დაბინძურებისაგან დაცვას შორის არჩევანი გააკეთოს. თუმცა იმის გათვალისწინებით, რომ სამხრეთ კავკასია და შესაბამისად შავი ზღვა ყოველთვის იყო სატრანზიტო ფუნქციის მატარებელი ევროპასა და აზიას შორის, დასავლეთი უარს არ იტყვის ესოდენ ხელსაყრელი და ამავე დროს იაფი სატრანზიტო დერეფნის ჩაკეტვაზე, უმჯობესი იქნება, თუ საკითხს ასე რადიკალურად არ დავაყენებთ. მით უმეტეს, რომ შავი ზღვის ჩაკეტვა შავი ზღვისპირა, განსაკუთრებით კი ეკონომიკურად ჩამორჩენილი სახელმწიფოების ინტერესებში არ შედის. არსებულ პირობებში გამართლებული იქნება, თუ საქართველო გამოვა ინიციატივით, რომ მოწვეულ იქნას კონფერენცია, რომელიც შეიმუშავებს ახალ კონვენციას შავი ზღვის სამართლებრივ რეჟიმის შესახებ. ახალი კონვენცია არა მარტო ნაოსნობისა და ტრანზიტის თავისუფლებას უნდა შეეხოს, არამედ, პირველ რიგში, გადაჭრას ეკოლოგიური პრობლემები; ალბათ მნიშვნელოვანი იქნება, თუ თურქეთის სუვერენიტეტის შეზღუდვის ხარჯზე შავი ზღვისპირა სახელმწიფოებს მიენიჭებათ უფრო ფართო უფლებები სრუტეებზე. ამასთან არ უნდა დავივიწყოთ ისიც, რომ ეს პრობლემა სასწრაფო გადაჭრას მოითხოვს, თორემ შეიძლება შავი ზღვის დაბინძურებამ ისეთ მასშტაბებს მიაღწიოს, რომ შავი ზღვის ჩაკეტვა რომელიმე სახელმწიფოს უსაფუძვლო სურვილი კი არა, უკიდურესი აუცილებლობა იყოს.

გამოყენებული ლიტერატურა:

- 1 М.Л. Лопатин. Международные проливы и каналы: правовые вопросы-М.: Международные отношения 1995.
2. Морской транспорт и Международное судоходство: правовые и экономические проблемы, под редакций Н Алексеевой, М., 1990
3. Мировой океан и международное право. под ред. А.П. Мовчана, М., “Наука”, 1988.
4. Действующее международное право. т. 3, под ред. Ю.М. колосов и Э.С. кривчикова. М., 1999.
5. ა. გეგეშიძე " გეოპოლიტიკა" თბილისი 1997.
6. R.R. Cerchill and A.V. Lowe, Law of the sea, 3rd edition Manchester University Press 1999.

THE BLACK SEA STRAITS: FREEDOM OF NAVIGATION VS. PURE ENVIRONMENT

The geopolitical situation of every country is generally evaluated against the location of its transport communications. Among the transport communications marine transport is of particular importance. Hence, the neighbourhood with water communications is of essential significance for every country. Since Georgia has no other access to the world ocean it would not be exaggerated to say, that the Black Sea is exceptionally important for the country. Owing to its location on the coast of the Black Sea Georgia could be considered as a sea power. But the Black Sea is situated in the depths of Eurasia (it is the most detached sea in the world) and consequently it is necessary to pass several straits (Turkish Straits) and seas (Marmara Sea) controlled by the other country in order to get to the marine communications of global importance. Recognition of the freedom of navigation in Turkish Straits is of essential significance for Georgia. Moreover, Georgia managed to acquire its place in the world after the splitting up of the Soviet Union as the major countries of the world granted it with transit functions.

According to its geographical location the Black is a semi-secluded sea. It communicates with the outer world through the Dardanelles and the Bosphorus. These Straits are often called Turkish Straits as well. It would not be exaggerated to say that the Black Sea and its Straits have major strategic, economic and military importance for coastal states and its in their interests for the Black Sea basin to serve the purposes of international marine and air communications and international co-operation. Strengthening and maintenance of the freedom of navigation in the Straits is of vital importance for the states situated around the Black Sea.

According to the United Nations 1982 Convention on the Law of Sea the legal regime in the Black Sea is defined as “enclosed or semi-enclosed sea” (Art. 122). Consequently the coastal and non-coastal states enjoy dissimilar rights of using the high sea. The legal regime in the Black Sea considerably depends on the legal regime in the Straits as far as if there is no freedom of navigation there, it will become an enclosed sea and will be cut off the world ocean.

Legal regime in the Black Sea Straits is mainly regulated by Montreux 1936 Convention regarding the Regime of the (Turkish) Straits. Although the 1982 Convention on the Law of Sea refers to the international straits, it is stated in Article 35, that “Nothing in this part affects: c) the legal regime in straits in which passage is regulated in whole or in part by long-standing international conventions in force specifically relating to such straits”. Therefore it did not affect the legal regime in the Turkish straits. Apart from this, Turkey is not a Party either to 1982 or 1958 Conventions on the Law of Sea.

Montreux Convention came in to force on 6 November 1936.

The High Contracting Parties of the Conventions are still: Australia, Bulgaria, Great Britain, Greece, Italy (acceded in 1938), Cyprus (on the grounds of legal succession, since 1969), Romania, Russia, Turkey, France and Yugoslavia. As regards Japan, at the Berlin Conference of 1945 it was deprived of the rights and immunities under the Convention. San-Francisco Peace Treaty confirmed the same as well.

LEGAL REGIME IN THE BLACK SEA STRAITS

The Bosphorus and the Dardanelles make the territorial sea of Turkey. When passing the straits the ships are to sail 325 km under the sovereignty of Turkey. Total time of passage equals approximately 16 hours.

“Strait” is a geographical term meaning the natural narrow outlet connecting two large masses of water. Upon the determination of the legal regime in a strait account should be taken of the extent of the protection of the freedom of navigation and transit with regard to trade and military ships of foreign states, the rights and obligations of a coastal state (i.e. of a state in whose territorial waters or economic zone a ship is in), of a flag state (i.e. of a state under whose flag a ship sails) and of a port state (i.e. of a state, in whose port a ship is in).

When analysing the legal regime in the Black Sea Straits, the primary issue to be considered is whether the Bosphorus and the Dardanelles are the international Straits. For the recognition of a strait as an international Strait the geographical location of the strait of decisive importance, it should historically have this function and link with each other an enclosed sea and the high sea, or the high sea and a special economic zone, or a territorial sea and the high sea.

The central provision of the Montreux Convention is the principle of freedom of transit and navigation by sea in the straits (Article 1). The exercise of this freedom by the merchant and military vessels are regulated by the respective Chapters. In order for a Black Sea Power not to abuse this freedom the Convention provides for different regimes for them and for non-Black Sea Powers.

MERCHANT VESSELS

In time of peace, the merchant vessels enjoy the “freedom of transit and navigation” without any limitation. Ships of every state enjoy this right. Though there is one exception – Turkey exercises the sanitary control over the ships entering the Straits by the Aegean Sea or by the Black Sea (Article 3). Pursuant to the Convention the Turkish authorities are not authorised to stop the ships except for sanitary purposes.

In time of war two regimes are in force for merchant ships: Turkey not being belligerent, merchant vessels enjoy freedom of transit and navigation without any limitation; Turkey being belligerent, merchant vessels not belonging to a country at war with Turkey enjoy freedom of transit and navigation in the Straits on condition that they do not in any way assist the enemy. Furthermore, such vessels must enter the Straits by day and their transit must be effected by route indicated by the Turkish authorities (Articles 5 and 6). It should be mentioned that should Turkey consider herself to be “threatened with imminent danger”, it may enjoy the right of limitation of the freedom of transit and navigation (Article 6).

Vessels of War. The freedom of transit and navigation does not apply to the vessels of war. The Convention specifies several types of vessels of war. Fewer limitations are provided for the auxiliary vessels at war designed for the carriage of liquid or non-liquid fuel, on condition they pass through the Straits singly (Article 9). As for the light surface vessels, minor war vessels and auxiliary vessels, in the time of peace they enjoy the freedom of transit and navigation provided such transit is begun during daytime. No discriminatory regime shall be admissible with regard to these vessels on the grounds of their flags (Article 10).

To obtain the permission to pass the Straits both Black Sea Powers and non-Black Sea Powers are to fulfill certain formalities and requirements: according to Article 13 every state is bind to send a prior notification to Turkish authorities (the Black Sea Powers – 8 days prior, the non-Black Sea Powers – 15 days prior), which should specify the destination, name, and type of vessels, also the date of entry and return journey.

Submarines could pass the Straits only on two conditions: 1) when such submarine is constructed or purchased outside the Black Sea and is to rejoin its base and 2) when a submarine is to be repaired in dockyards outside the Black Sea (Article 12). In either case the flag Powers are to provide the Turkish authorities with respective information.

The aggregate tonnage of the non-Black Sea Powers is subject to strict restrictions: the maximum aggregate tonnage must not exceed 30.000 tons, in exceptional cases – 45.000 tons. The above vessels must not remain in the Black Sea more than twenty-one days. It should be mentioned that the Convention provides for restrictions even for the naval forces sent for humanitarian purposes – they must in no case exceed 8.000 tons altogether. No restrictions with regard to the tonnage are provided for warships of foreign Powers entering the Straits for paying a courtesy visit.

A different regime is envisaged for vessels of war in the time of war. Turkey being belligerent, the passage of warships is entirely left to the discretion to the consideration of the Turkish Government. If Turkey is not belligerent, than Articles 10-18 of the Convention shall apply for vessels of war. It is worth mentioning, that should Turkey consider herself to be threatened with the “imminent danger of war” she may also suspend the right of transit (Article 21). Conferring such powers to Turkey without a mechanism of restriction might have certainly caused the abuse of this right on her part. Hence, with a view to avoiding the above, when making use the powers, granted by Article 21 Turkey is bind to address a notification to the Secretary-General of the League of Nations (for the time being the functions of the latter are being exercised by the Secretary-General of the United Nations) and the High Contracting Parties. Convention provides for the discontinuation of the undertaken measures, provided the majority of the League of Nations and the High Contracting Parties decide, that they are not justified.

The major achievement of the Convention could be considered the recognition of the principle of free navigation in the Straits, which shall remain in force irrespective of the validity of the Convention.

Montreux Convention does not include the provisions regarding ecology. The possible explanation of the above is that the environmental protection was not a pressing problem for the international community in 30-ies of XX century. In the second half of XX century the existing ecological threat resulted in the intensive codification activities in this field. Turkey is a member of some of the Conventions of this type, what has its impact on the legal regime in the Straits. Hence it would be expedient to consider the basic Conventions, which apply to the Turkish Straits. The overview of these Conventions is moreover interesting as Georgia is a Contracting Party to some of them, while it is not a member of the Montreux Convention. Together with the bilateral treaties these Convention make up the international legal framework for the co-operation in maritime field.

SOLAS (International Conventions for the Safety of Life at Sea) International Convention was adopted in 1974. In 1978 and 1988 some essential amendments were made to it. The adoption of the first Convention in 1914 was a response to the Titanic disaster and it aimed for the development of the international standards of the maritime safety of ships. The Convention includes the provisions concerning the construction of ships, fire protection measures, life-saving appliances and arrangements, carriage of cargoes, special rules for nuclear ships, management of the safe operations of ships, special measures to enhance maritime safety. The importance of the Convention is stressed by the fact that it not only entitles the Flag State to control the ships, but provides the Port State with a wide discretion: they are entitled to inspect, whether every ship sailing under the flag of SOLAS member states and staying in their water the certificate prescribed in the Conventions. Where “there are clear grounds for believing that the ship and its equipment do not substantially comply with the requirements of the Convention or “if the ship does not carry a valid certificate” or if “ the ship and its equipment do not substantially comply with the requirements of 11 regulations of Chapter I, the authorised officials of the ports are entitled to take measures to secure that the ships will not continue to sail until they go to high sea of leave the port for repair dockyard without prejudice to the ship and passengers on board. In 1994 an amendment was made to the convention to expand the control of a Port State for the inspection of the operational requirements, where there are grounds, that the owner of the ship and the crew are not aware of the necessary

procedures for securing the safety of the ships. Under the amendment of 1995 its requirements became legally binding for each of the Contracting Governments of the SOLAS Convention.

There are several IMO conventions regarding the seaworthiness of ships: 1966 International Convention on Load Lines; 1971 Special Trade Passenger Ships Agreement with 1973 Protocol thereto and 1977 International Convention for the Safety of Fishing Vessels, which has not come into force. Under 1993 Protocol this Convention was abolished given the technical progress. Of them Turkey is a member to: the International Convention on Load Lines and the International Convention on Standards of Training, Certification and Watchkeeping for Seafarers (STCW 78/95), Georgia is a member to the ?? ed Conventions wall.

Pollution from ships. Reduction of the pollution of seas from ships is one of the reasons of the reinforcement of Turkish control over the Straits. The whole world is concerned with this problem. The above is proved by the existence of the multitude of Conventions in this field. Pollution of seas from ships includes a number of issues: standards for the suppression or reduction of the pollution, adoption and enforcement of such standards, prevention of the pollution as a result of an accident, measures undertaken by a coastal state with a view to prevention of the consequences of the pollution, cooperation during accidents, liability for damages caused by the pollution.

MARPOL 73/78 International Convention for the Prevention of Pollution from Ships was adopted in 1973 under the auspices of the IMO and regulated every type of deliberate pollution of sea from ships, except for discharge of wastes in sea. The detailed rules against pollution are concentrated in six Annexes to the Convention. The ratification of Annex I (pollution by oil) and Annex II (pollution by harmful substances in packaged form) is mandatory. Apart from them Turkey has acceded to the Annex V as well (pollution by garbage). In 1978 the IMO Conference adopted Protocol on Tanker Safety and Pollution Prevention.

Pursuant to Annex I of the Convention it is prohibited to discharge the ballast water in the Black Sea and the Mediterranean.

When complying with the international rules of safety at sea and pollution from ships the issue of discretions of the States arises. There exist the competences of flag, coastal and port states, which may imply the legislative jurisdiction and the executive jurisdiction. The latter covers the judicial and arrest jurisdiction. 1958 and 1982 Conventions on the Law of Sea refers to this issue. It is also regulated by the Customary Law as well. But only the provisions of Customary Law and MARPOL 73/78 apply to Turkish Straits.

Legislative jurisdiction. Pursuant to the Customary Law the coastal state is authorised to set forth rules for the foreign ships with regard to the pollution of territorial seas during peaceful passage without causing damage. MARPOL 73/78 States Parties are liable to apply the provisions of the Convention in their territorial seas for every ship.

The rule of the Customary Law authorises a port state to adopt the legislation on the pollution of sea from ships against foreign ships staying in its ports and to demand the compliance with these laws and relevant international Conventions in port waters. Furthermore the customary law provisions require these rules not to be of discriminative nature.

Executive power. Pursuant to the Customary Law provisions, a coastal state is authorised to arrest a foreign ship and to sue it lest the latter violates the laws on the pollution of sea in the territorial waters. MARPOL 73/78 binds its States Parties that a coastal state, in whose territorial sea a foreign ship violates the Convention provisions to sue the offender ship or to inform the flag state about the violations; the latter is bound to initiate proceedings if there are clear grounds for believing that there was a violation.

A port state is entitled to exercise the executive jurisdiction (both of its forms) against the ships, which have violated the laws of the states or the International conventions on the pollution of sea in territorial waters or in any of its port. MARPOL 73/78 provides for the following powers for a port state: the authority carrying out the inspection may detain the ship until it is satisfied that the ship can proceed to sea without presenting unreasonable threat of harm to the marine environment. The port state is required to notify the flag state about the detention. Under the Convention a port state is authorised to demand the compliance with the requirements of the Convention even from the ships of non-Convention States Parties staying in the port of a State Party.

TURKEY'S POSITION

Turkey tries to take advantage of the existing aggravated ecological situation in the world and to strengthen control of the Straits through the introduction of a number of restrictions. Any information disseminated by the Ministry of Foreign Affairs of Turkey with regard to the Black Sea Straits starts with the description of “sorry plight” prevailing there and caused by the large amount of trade, fishing and local transport, especially by the transportation of noxious and harmful substances and oil products.

With a view to overcoming the above problem the Turkish government adopted the block of rules for Turkish Straits in 1994, which aims for the “protection of life, property, environment and navigation in the Straits at a maximum possible extent in the current flow of transport”. Together with these rules the traffic separation schemes were enacted as well, approved by the IMO General Assembly in 1995 along with the Rules of and Recommendations for the navigation in the Bosphorus, the Dardanelles and Marmara Sea.

On 6 November 1998 the new rules came in to force. With a view to securing the safe navigation the network of radio-communications, towing, piloting and rescue services were reinforced, the lighthouses were cleaned, and new buoys were installed complying with the international standards.

Article 24 of the rules is particularly important, pursuant to which the Turkish Government is authorised to suspend the navigation in the Straits given the recovery works, fire, scientific and sporting activities, rescue operations, for the prevention and suppression of the pollution of seas, pursuit of offenders, accidents and similar events. As it could be seen, the Turkish rules include a rather wide list of restrictions for navigation although this list is not exhaustive. This may result in the abuse of the right to freedom of navigation, by Turkey what would constitute a violation of the rules of International Law. As mentioned above the Black Sea Straits are international straits. Pursuant to the Customary Law the right of innocent passage could not be prohibited in the straits used for international navigation. This rule was recognised by the International Court of Justice in Corfu Channel case in 1949: the court ruled that a coastal state is not authorised to totally prohibit the innocent passage in an international Strait or to subject it to the requirement of special authorisation.

Georgia is not a member of none of the International Conventions regulating the legal regime in the Black Sea. Though it should be mentioned, that Georgia was one of the initiators of Lausanne Conference, but has not become its member given the political pressure of Russia. After the reestablishment of independence the accession to Montreux Convention became the order of the day, but Georgia has not acceded to it as yet either. A number of bilateral agreements were made between Georgia and Turkey, such as: Agreement between the Republic of Georgia and the Republic of Turkey on Partnership, Cooperation and Good-Neighbourly relations (entered into force on 25 March, 1993), the Agreement between the Government of the Republic of Georgia and the Government of the Republic of Turkey on Cooperation in the field of Environment Protection (entered into force on 28 March 1998) and the Agreement between the Government of the Republic of

Georgia and the Government of the Republic of Turkey on Marine Navigation (entered into force on 7 June 1995). The Parties state that they accord particular importance to the “cooperation in those fields that are of particular importance for their future:

- transport and infrastructure;
- communications”.

The Parties undertake to cooperate in the field of protection of the Black Sea.

Particular mention should be made of the Marine Agreement in the preamble of which it is stressed, that the Agreement “is based on the principles of equality, mutual benefit and assistance”. The purpose of the Agreement is:

- “To develop the maritime relations between the two states;
- To coordinate the best navigation cooperation; to promote the safety at sea;
- To prevent the measures detrimental to the development of the maritime relations.” (Article 1)

Apart from the bilateral Agreement Georgia and Turkey cooperate in maritime field within the framework of the Black Sea Economic Cooperation (BSEC) as well. Although BSEC was established with a view to coordination of the economic cooperation of the region the development of the Black Sea transport infrastructure is one of its priority directions.

The principle of freedom of navigation in Turkish Straits is often opposed by the concerns of ecology of the Black Sea and the Straits. The Black Sea has a very enclosed ecosystem, which is inherently related with the Straits. Consequently the issue of their protection against pollution arises all together, the necessary precondition of which according to the opinion of many countries, namely of Turkey is the introduction of certain restrictions on the navigation in the Straits. It is often claimed that not only the Black-Sea Powers, but also the international community is to make a choice between the unrestricted and free navigation and protection of the Black Sea against pollution. However, with due consideration of the fact that South Caucasus and consequently the Black Sea have always born the transit functions between Europe and Asia, the West would not refuse to lock such a favourable and at the same time cheap transit corridor. It would be better not to raise this issue that edgewise. Moreover the lockage of the Black Sea does not fall within the interests of the Black Sea Powers, especially for the economically less-developed ones. Under the current situation it would be justified for Georgia to display the initiative for convening a conference which will elaborate a new Convention on the legal regime in the Black Sea. The new Convention is to cover not only the freedom of navigation and transit, but first of all to settle the ecological problems; it would probably be important that the Black Sea powers be conferred with a wider range of rights at the expense of the limitation of Turkish sovereignty over the Straits. At the same time we should not forget, that these problems should be urgently regulated, otherwise, the pollution of the Black Sea would reach such a scale when the lockage of the Black Sea may become not only a groundless desire of a single state, but urgent necessity.

აპატრიზმის სამართალმცოდნეო-სამართლებრივი ასპექტები

პიროვნების სამართლებრივი სტატუსის საკითხი თანამედროვე მსოფლიოს ყველაზე აქტუალურ საკითხად რჩება. პიროვნების – ადამიანისა და მოქალაქის სტატუსის შიდასახელმწიფოებრივი და საერთაშორისო სამართლებრივი მრავალფეროვანი ნორმები პიროვნების თავისუფალი განვითარებისა და საზოგადოების დაცულობის, უფლება-თავისუფლებით სარგებლობის გარანტირების უზრუნველყოფისკენაა მიმართული და უკავშირდება სახელმწიფოს ვალდებულებას, გაუწიოს მას მფარველობა. აქ მნიშვნელოვანია მოვალეობათა მატარებელი ადამიანის ამა თუ იმ ქვეყნის მოქალაქედ სამართლებრივი გაფორმება, ვინაიდან მოქალაქეობა ყველაზე ეფექტური რეჟიმია პიროვნების თავისუფლების უზრუნველსაყოფად. პიროვნების არცერთ სახელმწიფოს მოქალაქეობაში ყოფნა ანუ აპატრიზმი სრულიად საპირისპირო შედეგს იწვევს. სწორედ ამითაა განპირობებული აპატრიზმის საკითხის აქტუალობა თანამედროვე საერთაშორისო სამართალში და მისი შემცირებისაკენ სწრაფვა.

„მოქალაქეობის არმქონე პირის“ (აპატრიდის) ტერმინი სხვადასხვა სამართლებრივ სისტემაში სხვადასხვაგვარად კვალიფიცირდება. 1954 წლის 28 კონვენციაში სექტემბრის აპატრიდთა სტატუსის შესახებ ასეთად კვალიფიცირდება პირი, „რომელიც არცერთი სახელმწიფოს მიერ თავის მოქალაქედ კანონის ძალით არ განიხილება“.

მოქალაქეობის არქონის (აპატრიზმის) წარმოშობის ძირითად მიზეზს წარმოადგენს ე.წ. „უარყოფითი კოლიზიები“ მოქალაქეობის შესახებ სახელმწიფოთა შიდაეროვნულ კანონმდებლობაში. ამგვარი კოლიზიები წარმოიშობა, მაშინ როდესაც ერთი სახელმწიფო ჩამოართმევს პირს მოქალაქეობას, ან როდესაც მოქალაქეობის შესახებ კანონმდებლობის დარღვევის შედეგად პიროვნება კარგავს მოქალაქეობას, ხოლო მეორე სახელმწიფოს მოქალაქეობის მოპოვება, ამ პირისგან დროში გაწევილი პირობების შესრულებას მოითხოვს. აპატრიზმი შეიძლება წარმოიშვას მაშინაც კი, თუ პიროვნება საკუთარი ინიციატივით უარს აცხადებს ერთი სახელმწიფოს მოქალაქეობაზე, მაგრამ მეორე სახელმწიფოს მოქალაქეობის მოპოვება იმავდროულად შეუძლებელია. ანალოგიური ვითარება იქმნება მაშინაც, როცა უცხოელზე დაქორწინების შემთხვევაში, ქალის მოქალაქეობის სახელმწიფოში კანონის შესაბამისად, ქალი ავტომატურად კარგავს მოქალაქეობას, მაგალითად, როგორც ეს გათვალისწინებულია ლიბერიის 1922 წლის 8 თებერვლის კანონის 71-ე მუხლით. თუ, მაგალითად, ლიბერიელი ქალი რეგისტრირებულ ქორწინებაში შევა შევდ მამაკაცთან, შევეციის კანონმდებლობის შესაბამისად, უცხოელის ქორწინება შევდეთის მოქალაქეზე არ აძლევს მას უფლებას ავტომატურად მოიპოვოს შევდეთის მოქალაქეობა. შესაბამისად, იგი ლიბერიის კანონმდებლობისა და შევდეთის კანონმდებლობის კოლიზიურობის გამო აპატრიდი გახდება.

აპატრიზმი შეიძლება წარმოეშვათ მოქალაქეობის არმქონე მშობლების ბავშვებს, აგრეთვე იმ სახელმწიფოს მოქალაქეთა ბავშვებს, რომელშიც დაბადებით მოქალაქეობის მოპოვება „ნიდაგის უფლების“ ძალით ხდება (არგენტინა), თუ ისინი დაიბადებიან იმ სახელმწიფოს ტერიტორიაზე, სადაც მოქალაქეობის მოპოვების აღნიშნული სახე პრიორიტეტულად „სისხლის უფლების“ მოქმედებითაა განპირობებული (შვეიცია). განსაზღვრული პირობების არსებობისას, აპატრიზმი შესაძლოა ტერიტორიული ცვლილებების დროსაც წარმოიშვას.

ეჭვგარეშეა, რომ აპატრიზმი თავისი შინაარსით უარყოფითი მოვლენაა, როგორც სახელმწიფოების, ასევე ადამიანებისათვის. სახელმწიფოსათვის არსებობის საფუძველს წარმოადგენს სწორედ მისი მყარი სამართლებრივი კავშირი პირთა განსაზღვრულ წრესთან, რომელიც ამ სახელმწიფოს ტერიტორიაზე მუდმივად ცხოვრობს. ანუ აპატრიზმი საფუძველს აცლის სახელმწიფოს – ამ სამედიკინტოვანი (მოსახლეობა, ტერიტორია, საჯარო ხელისუფლება) კატეგორიის არსებობის პირველ ელემენტს.

მეორეს მხრივ, მოქალაქეობის არქონა აპატრიდებს უფრო ნაკლებად მომგებიან მდგომარეობაში აყენებს, სახელმწიფოსთან მყარ სამართლებრივ კავშირში მყოფ პირებთან – მოქალაქეებთან შედარებით, როგორც ამ სახელმწიფოს ტერიტორიაზე, ისე მის ფარგლებს გარეთ. აპატრიდები, ყველა სამართლებრივი სისტემის პირობებში გარკვეულწილად თავიანთ უფლება-თავისუფლებებში

შეზღუდვები არიან, ძირითადად, პოლიტიკურ უფლება-თავისუფლებათა კონსტიტუციური სპექტრი გვაქვს მხედველობაში. ამას გარდა, მათ არ შეიძლება მუდმივად ცხოვრების, სახელმწიფოს მხრიდან მის საზღვრებს გარეთ დაცვასა და მფარველობაზე გააჩნდეთ პრეტენზია, მიუხედავად იმისა, რომ დღეისათვის უკვე დამკვიდრებულ საერთაშორისო სამართლებრივ ჩვეულებად უნდა მივიჩნიოთ საერთაშორისო ურთიერთობებში აპატრიდთა დაცვისა და მფარველობის პრაქტიკა იმ სახელმწიფოს მიერ, რომლის ტერიტორიაზეც მათ მუდმივი საცხოვრებელი ადგილი გააჩნიათ.

საერთაშორისო სამართალში განხორციელებულია მთელი რიგი ღონისძიებანი მოქალაქეობის არმქონე პირთა სამართლებრივი მდგომარეობის დასარეგულირებლად. პირველად აღნიშნული ღონისძიებები ორმხრივ შეთანხმებებში აისახა. მაგალითად, 1890 წელს აღნიშნულ საკითხზე შეთანხმება გერმანიასა და შვეიცარიას შორის გაფორმდა, ხოლო 1894 წელს – რუსეთსა და გერმანიას შორის. 1982 წლის ერთა ლიგამ სცადა, რომ კოლექტიური კონვენციის გაფორმების გზით, მოქალაქეობის არმქონე პირთა რიცხვი შეემცირებინა, მაგრამ ამას დადებითი შედეგი არ მოჰყოლია. განმეორებით ეს საკითხი დასმულ იქნა ერთა ლიგის ეგიდით 1930 წელს, საერთაშორისო სამართლის კოდიფიკაციის შესახებ გამართული ჰააგის კონფერენციის მსვლელობისას. მოქალაქეობის შესახებ კანონებში არსებული კოლიზიების ირგვლივ მიღებული კონვენციის შესაბამისად, ამ კონფერენციის მიერ დაგეგმილი იქნა აპატრიზმის შემცირება შემდეგი ღონისძიებით:

- 1) პირი, რომელიც მიიღებს ერთი სახელმწიფოს მოქალაქეობიდან გასვლის ნებართვას, არ კარგავს პირველად მოქალაქეობას ახალი მოქალაქეობის შეძენამდე. იმ შემთხვევაში, თუ პირი დადგენილ ვადაში ახალ მოქალაქეობას ვერ მოიპოვებს, პირველი მოქალაქეობიდან გასვლის ნებართვა იურიდიულ ძალას კარგავს (მ. 7);
- 2) თუ სახელმწიფოს შიდაეროვნული კანონმდებლობა ითვალისწინებს, ქალის უცხოელზე გათხოვების შემთხვევაში, დენაციონალიზაციას (დენატურალიზაციას) ან ქალის ამგვარ ქმედებას მოქალაქეობის დაკარგვის საფუძველად აღიქვამს, ან ქმრის მიერ მოქალაქეობის გამოცვლის შემთხვევაში, ქალისთვის ზემოთ აღნიშნულ სამართლებრივ შედეგებს ითვალისწინებს, ამან არ უნდა აქციოს ქალი აპატრიდად (მ. 8, 9);
- 3) უცნობ პირთა ბავშვები, დაბადების ადგილის ან ბავშვის პონის ადგილის მიხედვით მოიპოვებენ მოქალაქეობას. მოქალაქეობის არმქონე პირთა ბავშვები მოქალაქეობას დაბადების ადგილის მიხედვით "ნიადაგის უფლების" ძალით, ან ნატურალიზაციის წესით (მ. 14, 15) მოიპოვებენ;
- 4) თუ ბავშვის შვილად აყვანა ბავშვის წინა მოქალაქეობის დაკარგვას იწვევს, მაშინ ამგვარ დაკარგვას შესაძლებელია, ადგილი ჰქონდეს მხოლოდ იმ შემთხვევაში, თუ ბავშვი იმავედროულად მშობლების მოქალაქეობას (მ. 16, 17) მოიპოვებს.

ჰააგის კონვენციის აღნიშნული დებულების უმრავლესობა საერთაშორისო სამართლის საყოველთაოდ აღიარებულ ნორმებად ჩამოყალიბდა და სახელმწიფოთა უმრავლესობის მიერ შედასამართალში იქნა ინკორპორირებული.

1930 წლის ჰააგის კონფერენციაზე შემუშავებული იქნა აგრეთვე ორი სპეციალური ოქმი, რომელიც ასევე აპატრიზმის საკითხს ეძღვნება. პირველი ოქმის შესაბამისად დადგენილია, რომ სახელმწიფოში, სადაც მოქალაქეობა ბავშვს არ მოეპოვება დაბადებით დედისაგან, რომელიც ამ სახელმწიფოს მოქალაქეა, ხოლო მამა აპატრიდია ან დაუდგენელი მოქალაქეობის მქონე პირია, ბავშვი მოქალაქეობას მოიპოვებს დაბადების ადგილის მიხედვით. მეორე ოქმის შესაბამისად კი, თუ პირი, რომელიც საცხოვრებლად მეორე სახელმწიფოს ტერიტორიაზე გადადის და ამის გამო პირველ მოქალაქეობას კარგავს, ახალ მოქალაქეობას კი ვერ იძენს, მაშინ, იმ სახელმწიფოს მოთხოვნის საფუძველზე, რომლის ტერიტორიაზეც იგი იმყოფება, წინა მოქალაქეობის სახელმწიფო ვალდებულია, იგი უკან მიიღოს, თუ: 1) პირი საჭიროებს სახსრებს, თუ იგი განუკურნებელი სენითაა დაავადებული, ან სხვა მიზეზით; 2) სახელმწიფოში, სადაც იგი იმყოფება, არანაკლებ ერთი თვის პატიმრობა აქვს მისჯილი ან უკვე მოიხადა ამგვარი სასჯელი.

1954 წლის 28 სექტემბერს გაეროს მიერ მიღებული იქნა აპატრიდთა სტატუსის შესახებ კონვენცია, რომელიც ძალაში შევიდა 1960 წელს. აღნიშნული კონვენცია ვრცელდება პირებზე, რომლებიც გაეროს ლტოლვილთა საქმეების უმაღლესი კომისრის დაცვით და მფარველობით

სარგებლობენ. კონვენციის შესაბამისად, მოქალაქეობის არმქონე პირებისთვის კონვენციის მონაწილე-ქვეყნებში უცხოელთა რეჟიმი დადგენილი იქნა. იმის გათვალისწინებით, რომ სახელმწიფოთა მხრიდან კონვენციის რიგი დებულებები სადაოდ იქნენ მიჩნეულნი, მონაწილე-ქვეყნები მას მთელი რიგი დათქმებით შეუერთდნენ.

1961 წელს გაეროს მიერ მიღებულ იქნა მოქალაქეობის არქონის შემცირების შესახებ კონვენცია, რომელიც ძალაში 1975 წლის 31 დეკემბერს შევიდა. აღნიშნული კონვენციის ამოცანებია აპატრიდთათვის კეთილგანწყობილი რეჟიმის დადგენა მუდმივი ცხოვრების სახელმწიფოს მოქალაქეობის მოსაპოვებლად და ექსპატრიაციისას პირის მიერ აპატრიდის სტატუსის მიღების შესაძლებლობის ლიკვიდაცია. კონვენცია უპირატესი მოქმედების ძალას აძლევს „ნიადაგის უფლებას“, რომლის შესაბამისადაც აპატრიდთა შვილებმა მოქალაქეობა დაბადების ადგილის მიხედვით უნდა მოიპოვონ. ბავშვები, რომლებიც კონკრეტული სახელმწიფოს ტერიტორიაზე ნაპოვნი არიან და რომელთა მშობლებიც უცნობნი არიან, მოქალაქეობის „ნიადაგის უფლების“ ძალით, მოქალაქეობის კონვენციის შესაბამისად, მოიპოვებენ. ქალის მოქალაქეობის კონვენციის შესაბამისად, ახალი მოქალაქეობის მოპოვებით. კონვენცია დაუშვებს მოქალაქეობაზე უარის თქმის შესაძლებლობას და უარყოფს პირისათვის მოქალაქეობის ჩამორთმევის პრინციპს, თუ ამის გამო პირი აპატრიდი ხდება. ამასთან, პირისათვის მოქალაქეობის ჩამორთმევა, თუ მან იგი მოტყუებით ან ყალბი დოკუმენტებით მოიპოვა, კონვენციის შესაბამისად მართლზომიერადაა მიჩნეული. ტერიტორიული ცვლილებების შემთხვევისათვის, კონვენცია ადგენს, სახელმწიფოთაშორის შეთანხმებებში მონაწილე ქვეყნებმა, შეთანხმების სუბიექტებმა, გაითვალისწინონ აპატრიზმის წარმოშობის წინააღმდეგ მიმართული გარანტიები.

გაეროს 1961 წლის არმოქალაქეობის შესახებ კონვენციის მე-11 მუხლის შესაბამისად, გათვალისწინებულ იქნა საერთაშორისო ორგანოს შექმნა, რომელსაც კერძო პირები „მოთხოვნებით“ მიმართავენ, სახელმწიფოთა მხრიდან მათი შესაბამისი უფლება – თავისუფლებების დარღვევის შემთხვევაში. ძირითადად ამ ფუნქციის შესრულებითაა დაკავებული გაეროს ლტოლვილთა საქმეების უმაღლესი კომისარი.

კონვენცია ავალდებულებს სახელმწიფოებს მიანიჭონ თავისი მოქალაქეობა ყველა იმ პირს, რომელიც დაბადებულია მის ტერიტორიაზე, „უკრძალავს“ მათ მოქალაქეობის ჩამორთმევის პრაქტიკას, და მოქალაქეობის მიცემაზე უარის გასაჩივრებას ითვალისწინებს.¹

1957 წლის 20 თებერვალს, გაეროს მიერ მიღებული კონვენცია „გათხოვილი ქალის მოქალაქეობის შესახებ“, ასევე შეიცავს დებულებებს, რომელთა მიზანია ქალის გათხოვების შემთხვევაში აპატრიზმის წარმოშობის ლიკვიდაცია. ამ მიზნით, კონვენცია ითვალისწინებს: 1) ქალის ქორწინების და განქორწინების ავტომატური ზემოქმედების შეუძლებლობის მის მოქალაქეობაზე; 2) ქმრის მიერ მოქალაქეობაზე უარის თქმა ან სხვა სახელმწიფოს მოქალაქეობის მოპოვება ცოლის მიერ მოქალაქეობის შენარჩუნებას ხელს არ შეუშლის, ამავდროულად კონვენცია ქალის მიერ მეუღლის მოქალაქეობის მოპოვების გამარტივებულ წესს ითვალისწინებს.

ამრიგად, თანამედროვე საერთაშორისო-სამართლებრივი პრაქტიკა და ცალკეულ სახელმწიფოთა მისწრაფება აპარტიზმის აღმოფხვრისაკენ სამართლიანადაა მიჩნეული. პროცესი განსაკუთრებით გააქტიურებულია II მსოფლიო ომის შემდეგ. დნიშნული საკითხის დამუშავებით დაკავებულია გაეროს საერთაშორისო სამართლის კომისია: კომისიამ საკოდიფიკაციო სამუშაოთა რიცხვში აპარტიზმის შემთხვევების შემცირებისა და აღმოფხვრის საკითხები ჩართო. მიღებულია ორი კონვენციის პროექტი: მომავალში აპარტიზმის აღმოფხვრის და შემცირების შესახებ. პროექტით გათვალისწინებულია გაეროს ფარგლებში სპეციალური ორგანოს შექმნა, სადაც აპატრიდებს შეეძლება წარადგინონ საჩივრები ამა თუ იმ სახელმწიფოს მიერ მოქალაქეობის მიცემაზე უარის გამო, რაც კიდევ უფრო ეფექტურად იქნება მიმართული აპარტიზმის შემცირებისკენ

¹ Права человека, стр. 73.

INTERNATIONAL-LEGAL ASPECTS OF STATELESSNESS

The question of the legal status of a person remains an especially topical issue in the modern world. Diverse norms of domestic and international law on the status of a person – an individual and a citizen, aims at securing the guarantees of free development of a person, society's safety as well as the enjoyment of the rights and freedoms and is linked with the state's duty to assist him. The Here, important is the legal registration of a person who is burdened with obligations as a national of this or that country, because nationality is the most effective treatment for securing the person's freedom. Person's not being a national of any state or statelessness causes absolutely opposite results. This is why statelessness is so topical in contemporary international law and its reduction is aspired.

The term "stateless person" is differently qualified in different legal systems. According to the Convention of 28 September 1954 "on the status of stateless person" the term "stateless person" means a person" who is not considered as a national by any State under the operation of its law".

The reason causing statelessness is the so-called "negative conflicts" in the domestic legislations of states related to nationality. Such conflicts arise when one state deprives the person of his nationality or the person himself loses nationality, as a result of violating the law on nationality, whereas acquiring the nationality of another state requires the fulfillment of time-consuming conditions by the person. Statelessness might arise also in the event when a person under own initiative renounces one state's nationality but is unable to acquire another state's nationality at the same time. Changing the nationality due to woman's marriage and also lead statelessness when according to the state law on female nationality, she automatically loses her nationality if she gets married to an alien, as stipulated by for instance Article 71 of the Liberian Law of 8 February 1922. If a Liberian woman registers her marriage with the Swedish national, according to Swedish legislation, alien's marriage to a Swedish national prohibits him/her to automatically acquire nationality of Sweden and thus, due to the conflict of the Liberian and Swedish legislations she becomes a stateless person.

Stateless may be the children with stateless parents, also children of the nationals of the state where nationality is acquired by birth by operation of "right of soil (Argentina), if they were born on the territory of the state where this form of acquisition of nationality is conditioned primarily by operation of "right of blood" (Sweden). Statelessness under definite conditions might arise at the time of territorial changes too.

There is no doubt that statelessness by its contents is a negative event both for the state as well as individuals. The grounds for the existence of the state is its sustainable legal connection with the definite circle of persons which permanently reside on the state's territory. In other words statelessness destroys the foundation of the state – the first element for the existence of this three-element (population, territory, public authority) category.

On the other hand, statelessness puts stateless persons in a less favorable position than persons or nationals being in sustainable legal connection with the state both on the territory as well as outside this state. Stateless persons under every legal system are limited to a certain extent in their rights and freedoms, we mean basically the constitutional scope of political rights and freedoms. Moreover, they can not have pretensions of being protected and patronized by the state of permanent residence outside its borders, even though, today, protection and assistance of stateless persons in international relations by the state on the territory of which they have place of permanent residence should be deemed as an already established international law custom.

There are numberless actions taken in international law for the regulation of the legal status of stateless persons. At first, these actions were given in bilateral agreements. For example, in 1890

the agreement on this issue was concluded between Germany and Switzerland and in 1894 between Russia and Germany. In 1928 the League of Nations, though unsuccessfully, but still attempted to reduce the number of stateless persons by way of concluding collective Convention. Secondly, under the auspices of the League of Nations this issue was raised in 1930 during the Hague conference on the codification of international law. In accordance with the Convention adopted by this conference on some issues related with the conflict of laws on the nationality, statelessness shall be reduced by means of the following measures:

- 1) Person, who is permitted to renounce nationality of one state, shall not lose the previous nationality before acquisition of new nationality. If the person fails to acquire new nationality within the established time frame, the permission on renunciation of previous nationality shall lose legal validity (Art. 7);
- 2) If the state's domestic legislation, in case of marriage of woman to an alien, provides for denationalization (denaturalization) or recognizes woman's such behaviour as grounds for losing nationality, or in case of change of nationality by husband results in the above noted legal consequences for the woman, this shall not make the woman stateless (Arts. 8,9);
- 3) Children of aliens shall acquire nationality by place of birth or by place where the child was found. Children of stateless persons shall acquire nationality by place of birth by operation of "right of soil" or by rule of naturalization (Arts. 14, 15);
- 4) If adoption of a child results in losing the child's previous nationality, such loss shall be permissible only if the child at the same time acquires parents' nationality (Arts. 16, 17).

Majority of above given provisions of the Hague Convention were formulated into universally recognized international law norms, incorporated by most of the states in their domestic laws.

In 1930 two special Protocols were elaborated at the Hague Conference also dedicated to the issue of statelessness. According to the first protocol it is stipulated that in the state where nationality is not acquired to a child by birth from mother who is the national of this state and father is stateless or of unidentified nationality this child shall acquire nationality by place of birth. Pursuant to the second protocol, if a person who is moving to another state's territory for residence and for this reason loses previous nationality and fails to acquire new one, than the state of previous nationality shall admit him back on the basis of the requirement of the state where he is staying, provided: 1) a person needs funding or is ill with incurable disease or by other reason; 2) a person is sentenced to imprisonment for a term if at least one month or has already served such punishment in the state where he is staying.

On 28 September 1954, the UN adopted the Convention on the status of stateless persons, which entered into force in 1960. This Convention applies to persons who receive protection and assistance from the United Nations High Commissioner for Refugees. In accordance with the Convention, for the stateless persons in the states parties to the Convention is established treatment for aliens. Considering that some provisions of the Convention were made arguable by the states, the parties to the convention have accessed it under certain reservations.

In 1961 the United Nations adopted the Convention on the reduction of statelessness, which entered into force on 31 December 1975. This Convention aims at establishing favourable treatment for stateless persons for acquisition of nationality of the state of permanent residence and liquidation of the possibility of receiving status of stateless by a person at the time expatriation. The Convention gives advantage to the "right of soil" according to which the children of stateless persons should acquire nationality by the place of birth. Children found on the territory of a specific state and whose parents are unknown, pursuant to the Convention, shall acquire nationality by operation of "right of soil". Whereas in accordance with the Convention on the nationality of women, by acquisition of new nationality. The Convention admits the possibility of renunciation of nationality

and prohibits the principle of deprivation of nationality to a person if he otherwise would be stateless. Therefore deprivation of nationality to a person, if he had acquired it by misrepresentation or fraud is considered rightful by the Convention. For the case of territorial changes the Convention provides for that in the interstate agreements the states – entities of the agreement should take into account the guarantees aiming at against origination of statelessness.

Pursuant to Article 11 of the 1961 UN Convention on statelessness, it was envisaged to establish international body to which individuals would apply with “claims” in case if the states violate their respective rights and freedoms. Basically this duty is performed by the High Commissioner for Refugees.

The Convention obliges the sates to grant its nationality to all persons born on its territory, prohibits to practise deprivation of nationality, provides for contesting the denial on granting the nationality.

The Convention on the nationality of married women adopted by the UN On February 20 1957 also contains provisions which aim at liquidating the cases of statelessness of women as a result of marriage. For the purpose of fulfilment of this objective, the Convention stipulates: 1) celebration or dissolution of a marriage of a woman shall not automatically affect its nationals; 2) renunciation or acquisition of nationality of another state by a husband shall not prevent the retention of nationality by wife. Moreover, the Convention provides for the simplified procedure on acquisition of nationality of a husband by a wife.

Thus and so, contemporary international law practice, aspiration of individual states rightly aim at eradication of statelessness. The process has especially become urgent after the II World War. This issue is examined by the UN Commission on International Law: the Commission has included in the codification activities the issues of reduction and eradication of the cases of statelessness. Two draft conventions have been submitted: aimity at eradication and reduction of statelessness in the future. The draft envisages establishment of a special body within the UN where the stateless persons will be able to lodge claims about denial of grant of the nationality by this or that state, which will even more effectively aim at the reduction of statelessness.

სამართალმცოდნეო დანაშაულები, სამართალმცოდნეო სისხლის სამართლის სასამართლო და საქართველოს იურისდიქცია

1998 წლის ზაფხულში¹ მსოფლიოს საზოგადოება² რომში შეიკრიბა რათა დასწრებოდა მსოფლიოს სამართლის ისტორიაში მნიშვნელოვან მოვლენას – რომის სტატუტის დამტკიცებას (მიღება)³, რომელიც მუდმივმოქმედ საერთაშორისო სისხლის სამართლის სასამართლოს (სსსს) აფუძნებდა. ამკარაა, რომ ამ მოვლენამ წარმოშვა ახალი გარემოპირობები არა მარტო საერთაშორისო სამართლებრივ სისტემაში, არამედ საერთაშორისო ურთიერთობების უფრო ფართო მასშტაბით. ამტკიცებდნენ, რომ აღნიშნული ევოლუციური ნაბიჯი მსოფლიო სამართლის წესრიგში, შემდგომში ხელს შეუწყობდა საერთაშორისო სამართლებრივი ნორმების პატივიცემას განსხვავებულ იურისდიქციებში; ამასთან, იგი საერთაშორისო სისხლის სამართლის მეცნიერებას უზრუნველყოფდა აღმასრულებელი მექანიზმით და შესაბამისად, სასიცოცხლოდ მნიშვნელოვანი გამოცდილებით. მთელი მსოფლიოს პოლიტიკოსები, აკადემიკოსები, ჟურნალისტები და არასამთავრობო ორგანიზაციები მხარს უჭერდნენ ამ წამოწყებას. აღნიშნულ მოვლენას დიდად აფასებდა გაერთიანებული ერების გენერალური მდივანიც, რომელმაც სისხლის სამართლის საერთაშორისო სასამართლოს შექმნა შეაფასა, როგორც „მომავალი თაობებისათვის ოცნების საჩუქარი და გიგანტური ნაბიჯი უნივერსალური ადამიანის უფლებებისაკენ და კანონის უზენაესობისაკენ“⁴. იგლის სტატუტი შევიდა ძალაში (60-ზე მეტმა სახელმწიფომ მოახდინა მისი რატიფიკაცია. საქართველოს რატიფიკაცია ჯერ არ მოუხდენია.⁵ სსსს-ს წარმატება, ისევე როგორც ადამიანის უფლებებთან დაკავშირებული ნებისმიერი ინსტიტუტისა, დამოკიდებული იქნება მათზე, ვინც მისი წევრი იქნება.⁶

იმისთვის, რომ წარმოვაჩინოთ ნათელი სურათი იმისა, თუ როგორი იქნება რომის სტატუტის რატიფიცირების შედეგები საქართველოს კანონმდებლობაში, სსსს-ს სტატუტის რატიფიცირების ფონზე წარსულისა და აწმყოს ყველაზე მნიშვნელოვანი პრობლემების განხილვას განვახორციელებ.

აღნიშნული საქმის დაწვრილებითი შესწავლა ხელს შეუწყობს ამ სფეროში სამართლებრივი პლატფორმის მომზადებას. უფრო მეტიც, ჩვენი მიზნებისათვის არ არის საჭირო, განვსაზღვროთ საქართველოს მიერ რომის სტატუტის რატიფიცირების ზუსტი შედეგები მისი განვითარების ასეთ ადრეულ სტადიაზე. მნიშვნელოვანია, გავიგოთ, რომ არსებობს ეფექტური მექანიზმის საჭიროება, რაც საშუალებას მისცემს საქართველოსა და სხვა ქვეყნების მშვიდობიან მოსახლეობას, თავიდან აიცილონ შემდგომი უსამართლობა და განახორციელონ სისხლის სამართლებრივი დევნა, იმ პირებისა რომლებიც სისხლის სამართლებრივ ქმედებას ახორციელებენ.

სსსს-ს წინაისტორია

მუდმივმოქმედი საერთაშორისო სისხლის სამართლის სასამართლოს დაარსების წინაპირობად შეიძლება განვიხილოთ პოლიტიკური და სასამართლებრივი მოვლენების მთელი სერია, რომლე-

¹ 1998 წლის 17-19 ივლისი.

² 120 დელეგირებული სახელმწიფო. სახელმწიფოთა უმეტესობამ, მათ შორის საქართველომ ხმა მისცა სსსს-ს სტატუტის მიღებას. შვიდმა სახელმწიფომ (აშშ, ინდოეთი, ჩინეთი, ისრაელი, ბაჰრეინი, კატარი და ვიეტნამი) ხმა მის წინააღმდეგ მისცა, ხოლო 21-მა თავი შეიკავა.

³ საერთაშორისო სისხლის სამართლის სასამართლოს რომის სტატუტი მიიღეს გაეროს დიპლომატიურ კონფერენციაზე 1998 წლის 17 ივლისს. (ამის შემდეგ რომის სტატუტი): UN Doc. A/Conf. 183/9

⁴ H. E. Kofi Annan, "Ceremony for the opening of signature of the treaty on the Establishment of an International Criminal Court " II Campidoglio," United Nations, Rome, Italy, July 18, 1998.

⁵ სტატუტის 126-ე მუხლი (ძალაში შესვლა).

⁶ M. Cherif Bassiouni, *The Statute of the International Criminal Court: A Documentary History* (Ardsley, New York: Transnational, 1998), p.2

ბიც უკანასკნელი ორი საუკუნის განმავლობაში აყალიბდნენ მსოფლიო წესრიგს. 1872 წელს წამოაყენეს პირველი წინადადება (რომელიც ცნობილია გუსტავ მონიეს წინადადების სახელით¹), რომ შექმნილიყო საერთაშორისო სისხლის სამართლის სასამართლო. წინადადების წამოყენებას აქტიური ქმედებები არ მოჰყოლია, რათა 1964 წლის აგვისტოს კონვენციის დებულებების დამრღვევი პირები ასეთი სასამართლოს წინაშე წარმდგარიყვნენ.² მოგვიანებით, 1920 წელს წამოაყენეს იდეა, ერთა ლიგის ფარგლებში მუდმივმოქმედი საერთაშორისო სისხლის სამართლის სასამართლოს შექმნის შესახებ, რათა დასჯილიყვნენ პირველი მსოფლიო ომის დამნაშავენი. იდეას კვლავ არ შეეხება ხორცი, რადგან ასამბლეამ ჩათვალა, რომ იგი ჯერჯერობით ნაადრევი იყო.³ აქვე აღსანიშნავია, რომ ვერსალის ხელშეკრულებაში⁴ მოხსენიებული *ad hoc* ტრიბუნალსაც, რომელსაც უნდა გაესამართლებინა კაიზერი ვილჰელმ II „საერთაშორისო მორალისა და ხელშეკრულებების სიწმინდის წინააღმდეგ უმძიმესი დანაშაულისათვის“⁵, აგრეთვე არ უნახავს დღის სინათლე. მეორე მსოფლიო ომის დამთავრების შემდეგ მსოფლიო თანამეგობრობა იძულებული იყო, დაედო პირობა, რომ ამ ომისათვის დამანახსიათებელი სისასტიკე მომავალში აღარ იქნებოდა დაუსჯელი. გაჩნდა ახალი დაპირება – აღარასდროს კვლავ ამის შედეგად დაარსდა ნიურბერგის საერთაშორისო სამხედრო ტრიბუნალი⁶ (IMT) და შორეული აღმოსავლეთისათვის საერთაშორისო სამხედრო ტრიბუნალი (IMTFE)⁷, რომელთა მიზანი იყო იმ პირების სისხლის სამართლებრივი დევნა, რომელთაც ჩაიდინეს „დანაშაული მშვიდობის წინააღმდეგ“, „ომის დანაშაულები“ და „დანაშაულები კაცობრიობის წინააღმდეგ“. სწორედ აღნიშნულმა ტრიბუნალებმა პირველად გამოიყენეს პრაქტიკაში ინდივიდუალური საერთაშორისო სისხლის სამართლებრივი პასუხისმგებლობის პრინციპი. გაეროს დაარსებიდან უმაღლვე გენერალურმა ასამბლეამ ახლად შექმნილ საერთაშორისო სამართლის კომისიას (ILC) სთხოვა, რომ ნიურბერგის და და ტოკიოს სამხედრო ტრიბუნალების წესდებებში აღიარებული საერთაშორისო სამართლის პრინციპები ჩამოეყალიბებინა და საერთაშორისო სისხლის სამართლის სასამართლოს სტატუტის პროექტი მოემზადებინა.⁸ სამწუხაროდ, მეორე მსოფლიო ომის შემდეგ, უშიშროების საბჭო პარალიზებული იქნა ცივი ომის დაწყების გამო, რის შედეგადაც შეუძლებელი გახდა ომის დამნაშავეთა და მათი მსგავსი დამნაშავეების სასამართლოს წინაშე წარდგომა.⁹

მიუხედავად ამისა, 1948 წელს გაერთიანებულმა ერებმა კონვენცია გენოციდის შესახებ მიიღო.¹⁰ კონვენციის თანახმად, ქმედება, რომელიც მიზნად ისახავდა ეროვნული, ეთნიკური, რელიგიური ან რასობრივი ჯგუფის განადგურებას, საერთაშორისო დანაშაულად იქცა. მოგვიანებით, 1948 წლის 9 დეკემბერს გენერალურმა ასამბლეამ საერთაშორისო სამართლის კომისიას სთხოვა, განეხილა ისეთი საერთაშორისო სასამართლო ინსტიტუტის შექმნის შესაძლებლობა, რომელიც გაასამართლებდა პირებს, რომელთაც გენოციდი ან საერთაშორისო კონვენციების იურისდიქციის ქვეშ მყოფი დანაშაულები ჰქონდათ ჩადენილი.¹¹ მაგრამ მომდევნო ათწლეულებში ამ მიმართულებით წარმატება ძალიან უმნიშვნელო, რისი ძირითადი მიზეზიც ცივი

¹ გუსტავ მონიე წითელი ჯვრის საერთაშორისო სასამართლოს ერთ-ერთი დამფუძნებელი იყო.
² Sir Arthur Watts, "International Criminal Jurisdiction : Introductory note," *The International Law Commission 1949-1998*, Vol. Two (Oxford: Oxford University Press, 1999) p.1447.
³ Ibid., გვ. 1447
⁴ Treaty of Peace Between the Allied and Associated Powers and Germany (Treaty of Versailles), 28 June 1919, art. 227, 11 Martens (3d) 323, reprinted in 2 Bevens 43.
⁵ Ibid., მუხ. 227
⁶ See London Agreement and London Charter, *supra* note 15. For the Proceedings Before the IMT, see International Military Tribunal sitting at Nuremberg, reported in Trial of the Major war Criminals before the international military Tribunal (1949) (generally known as "Blue Series").
⁷ Establishment of an International Military Tribunal for the Far East, Jan. 19, 1946, T.I.A.S. No.1589, at 3,3 Bevens 20.
⁸ G.A. Res. 174, U.N GAOR, 2d Sess., U.N. Doc. A/519 (1947).
⁹ Philippe Kirsch (chairman, responsible for the conduct of negotiations, reflection on the ICC p.10
¹⁰ Convention on the Suppression and Punishment of the Crime of Genocide, 9 Dec. 1948, 78 U.N.T.S. 277, reprinted in 45 Am. J. INT'L L.7 (1951) (Supp.).
¹¹ G.A. Res. 260B (III) December 9, 1948.

ომის დროს გაქვეყნებული განსხვავებული იდეები იყო. ამასობაში საერთაშორისო სამართლის ნორმების დარღვევა კიდევ უფრო ხშირად ხდებოდა. უმეტეს შემთხვევებში დამნაშავენი არას-დროს წარმდგარან სასამართლოს წინაშე. მიუხედავად არსებული პირობისა „კვლავ არასოდეს“, მას შემდეგ 250 საერთაშორისო და შიდა კონფლიქტი მოხდა, რომელთაც ჩვენი პლანეტის 170 მილიონი მაცხოვრებლის სიცოცხლე შეიწირეს.¹ სხვა სიტყვებით რომ ვთქვათ, პირობა „კვლავ არასოდეს“ რეალურად არც ამოქმედებულა. 1989 წელს ტრინიდადმა და ტობაგომ ხელახლა წამოაყენა მუდმივმოქმედი საერთაშორისო სისხლის სამართლის სასამართლოს შექმნის იდეა გენერალური ასამბლეის წინაშე.² იდეის განვითარებას ხელი შეუწყო ცივი ომის დამთავრების შემდეგ მომხდებმა, განსაკუთრებით კი ბალკანეთში ომმა. ამჯერად ამ იდეამ უფრო მეტი მხარდაჭრა ჰპოვა. 1990 წლის 28 ნოემბრის 45/42 რეზოლუციით გენერალურმა ასამბლეამ კიდევ ერთხელ სთხოვა საერთაშორისო სამართლის კომისიას, რომ საერთაშორისო სისხლის სამართლის იურისდიქციის შექმნასთან დაკავშირებული პრობლემები განეხილა. საერთაშორისო სამართლის კომისიის საქმიანობა მის მიერვე შემუშავებული მშვიდობისა და კაცობრიობის უსაფრთხოების წინააღმდეგ დანაშაულების კოდექსის ფარგლებში უნდა განხორციელდებოდა. უშიშროების საბჭომ გაეროს წესდების VII თავით გათვალისწინებული უფლებები ამოქმედა და ორი *ad hoc* საერთაშორისო სისხლის სამართლის ტრიბუნალი შექმნა, რათა გამოემიხილა და გაესამართლებინა ის პირები, რომელნიც ყოფილ იუგოსლავიაში განხორციელებულ ეთნიკურ წმენდასა და რუანდაში მომხდარ გენოციდის ფაქტებზე იყვნენ პასუხისმგებელნი. *ad hoc* ტრიბუნალების შექმნა ყოფილ იუგოსლავიასა³ და რუანდაში⁴ მნიშვნელოვანი ნაბიჯები იყო, რაც უშიშროების საბჭოს მიერ ხანგრძლივ ყოყმანსა და განხილვას მოჰყვა. თუმცა აღნიშნული ტრიბუნალები შემოიფარგლებოდა მოვლენებითა და დანაშაულებით, რომლებიც ამ ორ გეოგრაფიულ არეალში მოხდა.

დანაშაულები სსსს-ს სტატუტში

სსსს-ს დაარსებისთანავე, მისი იურისდიქცია გავრცელდება იმ პირებზე, რომელთაც ჩაიდინეს შემდეგი დანაშაულები:

I. გენოციდი (მუხლი 6)

რომის სტატუტით გათვალისწინებული გენოციდის განსაზღვრება გენოციდის შესახებ კონვენციის განსაზღვრების ანალოგიურია; საქართველომ მოახდინა ამ უკანასკნელის რატიფიცირება. ეს მუხლი მოიცავს არა მხოლოდ მკვლევლობებს, არამედ ეროვნული, ეთნიკური, რასობრივი ან რელიგიური ჯგუფების გასანადგურებლად გადადგმულ ნებისმიერ ნაბიჯს, როგორცაა შობადობის თავიდან აცილება, ბავშვების იძულებითი გადაცემა სხვა ჯგუფისათვის.

II. დანაშაულები კაცობრიობის წინააღმდეგ (მუხლი 7)

კაცობრიობის წინააღმდეგ მიმართულ დანაშაულს არ აქვს ისეთივე მყარი აღიარება საერთაშორისო ჩვეულებით სამართალში, როგორც გენოციდის დანაშაულს; უფრო მეტიც, კაცობრიობის წინააღმდეგ დანაშაულის განსაზღვრება, რომელიც განმტკიცებულია ხელშეკრულებაში იქნებოდა, არ არსებობს. მე-7 მუხლში ჩამოთვლილი ზოგიერთი ქმედება, რომლებიც განსაზ-

¹ M. Cherif Bassiouni, *Statute of the ICC: A documentary History* (Ardsley, New York. Transnational Publishers, Inc.) p.2.

² saerTaSoriso sixxlis samartlis sasamarTlos daarseis ideis ganaxlebis iniciatori iyo trinidad da tobago sazRvrebze narkotikuli saSualebebis gadazidvasa da sxva transnacionalur danaSauleban dakavSirebiT. ix. Letter dated 21 August 1989 from the Permanent Representative of Trinidad and Tobago to the Secretary General, UN GAOR, 44th Sess., Annex 44, Agenda Item 152, UN Doc. A/44/195 (1989).

³ საერთაშორისო სისხლის სამართლის ტრიბუნალი ყოფილი იუგოსლავიისათვის დაარსა უშიშროების საბჭომ 1993 წლის 827 რეზოლუციით. ტრიბუნალის უფლებამოსილება, გამოიძიოს და გაასამართლოს დანაშაულთა ოთხი ტიპი: 1949 წლის კონვენციების სერიოზული დარღვევები (მუხ. 2); ომის კანონებისა და ჩვეულებების დარღვევა (მუხ. 3); გენოციდი (მუხ. 4); კაცობრიობის წინააღმდეგ დანაშაული (მუხ. 5).

⁴ რუანდის საერთაშორისო სისხლის სამართლის ტრიბუნალი დაარსდა 1994 წლის 22 თებერვლის 977 რეზოლუციით.

ღვრულია სხვადასხვა საერთაშორისო ხელშეკრულებაში, პირველადაა განსაზღვრული, როგორც კაცობრიობის წინააღმდეგ დანაშაული, რომელზედაც პასუხს უშუალოდ ფიზიკური პირები აგებენ. უფრო მეტიც, სასამართლოს ექნება იურისდიქცია იმ დანაშაულებზეც, რომლებიც ჩადენილია სახელმწიფოს ოფიციალური პირის ან უბრალოდ მოქალაქის მიერ როგორც ომის, ასევე მშვიდობის დროს. ნიურბერგის შემდეგ რომის სტატუტში პირველად მოხდა კაცობრიობის წინააღმდეგ დანაშაულების კოდიფიცირება. ნიურბერგისა და ტოკოს წესდებებითა და იუგოსლავიისა და რუანდის სტატუტებით გათვალისწინებული დანაშაულების გარდა, სსსს-ს უფლება ექნება დანაშაულთა უფრო ფართო წრე განიხილოს. ამ მუხლის ტექსტი არის ნიურბერგის წესდების და გადაწყვეტილებების პრინციპების შესახებ 1950 წლის გაეროს დეკლარაციის ასლია, თუმცა შეიცავს დანაშაულთა დამტებით სახეებს, როგორცაა მკვლელობა, წამება, აპარტეიდი და იძულებითი პროსტიტუცია.

III. ომის დანაშაულები (მუხლი 8)

შეიარაღებული კონფლიქტების ჰუმანიტარული სამართალი მრავალწლიანი ომის წარმოების შედეგი იყო, რომლიდანაც ომის წარმოების წესები და ჩვეულებები წარმოიშვა.¹ მართალია, ხშირად განასხვავებდნენ „სამართლიან“ და „უსამართლო“ ომებს, მაგრამ 1919 წლამდე ომი არ ითვლებოდა სისხლის სამართლის დანაშაულად და შესაბამისად უკანონოდ.²

რომის სტატუტის თანახმად, სსსს-ს აქვს იურისდიქცია ომის 34 დანაშაულზე, რომელიც საერთაშორისო კონფლიქტში ხდება, და ომის 16 დანაშაულზე, რომელიც შიდა კონფლიქტში ხდება. დანაშაულთა უმეტესობა ნასესხებია ან უშუალოდ გამომდინარეობს საერთაშორისო სამართლის ნორმებიდან.³ თუმცა ზოგიერთი დანაშაულის განსაზღვრება განსხვავდება და უფრო მკაცრია, ვიდრე უკვე არსებული დეფინიციები.

IV. აგრესიის დანაშაული

აგრესიის დანაშაულიც განსაზღვრულია რომის სტატუტში, რომელიც ავრცელებს, რომ სსსს-ს ექნება იურისდიქცია ამ ქმედებებზე. მიუხედავად ამისა, პირველ რიგში მხარეები უნდა შეთანხმდნენ აგრესიის განსაზღვრებაზე და იმ პირობებზე, რომლის დროსაც სსსს-ს შეეძლება იურისდიქციის განხორციელება ასეთ დანაშაულზე; აღნიშნულთან დაკავშირებით წარმოიშვა აზრთა სხვადასხვაობა, რის შედეგადაც რომში სერიოზული დებატები გაიმართა. ამჟამად, მოსამზადებელი კომისია იურისდიქციის ამ ასპექტს, როგორც პრიორიტეტულს განიხილავს.

მეოცე საუკუნეში აგრესიის განსაზღვრების კრიტერიუმების თაობაზე სერიოზული განხილვა მიმდინარეობდა. ერთა ლიგის დროს ითვლებოდა, რომ ეს საკითხი დაკავშირებულია დავების მშვიდობიანი გადაწყვეტის უნების ოქმთან (1924), მრავალმხრივი გარანტიების შესახებ ლოკარნოს ხელშეკრულებასთან (1925 წელი), აგრესიის წინააღმდეგ და მრავალმხრივი დახმარების მოდელური ხელშეკრულებების მომზადებასთან (1928 წელი) და განიარაღებასთან

¹ Cherif Bassiouni, *International Criminal Law : A draft International Criminal Code* (Germantown, Maryland, USA: Sijthoff & Noordhoff, 1980) გვ. 61.

² Louis B. Sohn, "Current Problems of World Law: War, Aggression and Other International Crimes", *Cases and Materials on United Nations Law*, Editors: George W. Keeton and Georg chwarzenberger, Number 36 (London: Stevens and Sons Limited, 1956) გვ. 845

³ Acts prohibited by the 1899 Hague Convention; the 1949 Geneva Convention and Additional Protocol I to those Conventions; including denials of fundamental guarantees of protocol I; the Nuremberg Tribunal's charter and judgement; acts prohibited by customary international law. Further provisions are specified in article 50 of the 1949 Geneva Conventions for the Amelioration of the Condition of the Wounded and Sick in Armed Forces in the Field, Article 51, Article 130 of the 1949 Geneva Convention relative to the Treatment of Prisoners of War and Article 147 of the 1949 Geneva Convention relative to the Protection of Civilian Persons in Time of War; Protocol additional to the Geneva Conventions of 12 August 1949, and relating to the Protection of Victims of International Armed conflicts (Protocol I) (excerpts) (1977) [United Nations, GE, A/32/144, 15 August 1977]; See also a Convention on the Non-applicability of Statutory Limitations to War Crimes and Crimes against Humanity (1968)

(1933).¹ მოგვიანებით, გენერალური ასამბლეის წინაშე საბჭოთა კავშირმა წამოაყენა აგრესიის განსაზღვრების საკითხი.²

საქართველო ერთი შეხედვით

ჩვენი მიზნებისათვის განვიხილავთ იმ რეგიონის პრობლემებს, სადაც სისხლის სამართლის დარღვევა ნამდვილად ნომერ პირველი პრობლემაა. იბადება კითხვა: მას შემდეგ, რაც საქართველოში და მსოფლიოს სხვა ნაწილებში (რუანდა, ინდონეზია, ჩეჩნეთი, ახლო აღმოსავლეთი) განხორციელდა საყოველთაოდ აღიარებული საერთაშორისო სამართლის ნორმების და პრინციპების დარღვევა და არ მოხდა მათი დასჯა, თანაც ასეთი ფაქტები კვლავ მეორდება, მაშინ რამდენად შესძლებენ აკადემიური და სამართლებრივი ძიებანი, რომლის შედეგითაც „მსოფლიოს სისხლის სამართლის კონსტიტუციის“ კოდიფიცირება, შემდგომი უსამართლობის თავიდან აცილებას?

როგორც ვნახეთ სუვერენული საქართველოს გამოცდილებიდან, საყოველთაოდ აღიარებული ნორმებისა და პრინციპების დარღვევა ხშირად ხდება. ასეთი დანაშაულების აღმოფხვრის (გამოსწორების) საშუალებები მეტად იშვიათი და შეზღუდულია. სამართლებრივი თვალსაზრისით, თუ ამჟამად სახელწიფოები ვერ ასრულებენ თავიანთ სახელმეკრულებო ვალდებულებებს (1948 წლის ჟენევის კონვენცია გენოციდის შესახებ და სხვა), ისინი არ ჩადიან სხვა „საერთაშორისო დანაშაულებს“, მაგრამ პასუხისმგებელნი არიან თავიანთი სახელმეკრულებო ვალდებულებების დარღვევისათვის. ამრიგად, სისხლის სამართლის ხელყოფა, რაც სუვერენული საქართველოში და მის საზღვრებს გარეთ სისტემატურად ხდებოდა, კვლავ დაუსჯელია. აფხაზეთისა და სამხრეთ ოსეთის, საქართველოს განუყოფელი ნაწილების, სეპარატისტული მოძრაობის ლიდერები კვლავ დაუსჯელები არიან მიუხედავად იმისა, რომ საერთაშორისო სამართლის, საერთაშორისო სისხლის სამართლისა და საერთაშორისო ჰუმანიტარული სამართლის ჩათვლით, მნიშვნელოვანი ნორმების დარღვევა დაუშვეს.³ ამ დანაშაულთა შორისაა: საყოველთაოდ ცნობილი პირების მიერ ჩადენილი გენოციდი, ომის დანაშაულები, დანაშაულები კაცობრიობის წინააღმდეგ.

სსსს-ს სახით, ჩვენ შეიძლება დავინახოთ ზემოთ ჩამოთვლილი პრობლემების გადაჭრა. როგორც პროფესორი ლ. ალექსიძე აღნიშნავს, „კრიმინალური რეჟიმი მთელი მსოფლიო თანამეგობრობის წინაშე დგას და დარწმუნებულია, რომ არავის შეუძლია აიძულოს იგი დაემორჩილოს საერთაშორისო სამართლის არსებულ ნორმებს. საკითხავი ისა, თუ როდემდე გაგრძელდება.“⁴ პასუხი შეიძლება სსსს-ს ამოქმედებასა და მთელი მსოფლიოს მასშტაბით მის სავარაუდო ქმედებებში მოინახოს.

ამრიგად, სსსს-ს სტატუტის რატიფიცირების შემთხვევაში საქართველო ვეღარ შესძლებს, მიუთითოს ეროვნული სისხლის სამართლის არსაკმარისობაზე ან იძულების ღონისძიებების არაადეკვატურობაზე და შესაბამისად, დამნაშავენი ვეღარ შესძლებენ მომავალში ახალი დანაშაულებებს დაგეგმვასა და განხორციელებას. აქედან გამომდინარე, ამოქმედებული სსსს და მისი სტატუტი საქართველოსათვის ძალიან ხელსაყრელი და იდეალური საშუალებაა; ამ უკანასკნელს არ გააჩნია ნების ძალა და არც საშუალება, რომ განახორციელოს სისხლის

¹ იხ. UN Doc.A/2211, pp.7-20; GAOR, VII, Annexes, agenda Item 54, pp.23-36

² USSR, draft Resolution, 18 October 1954. A/C.6/L.332/Rev.1; GAOR, IX, Annexes, Agenda Item51, pp.6-7; See also L.B. Sohn in *Cases on U.N. Law*, pp.849-852

³ მათ შორისაა: გენოციდის დანაშაულის აღკვეთისა და დასჯის შესახებ კონვენცია (1948 წ.); 1966 წლის საერთაშორისო პაქტი სამოქალაქო და პოლიტიკური უფლებების შესახებ (მუხ. 27); საერთაშორისო კონვენცია რასობრივი დისკრიმინაციის, ყველა ფორმის დისკრიმინაციის შესახებ (1965 წ.), რომელიც მოიცავს ეთნიკურ დისკრიმინაციასაც (მუხ. 2).

⁴Levan Alexidze, 'Unsound Endeavours of the Abkhaz Side to the conflict in Abkhazia, Georgia, to Prove the legitimacy of claiming "the right of Abkhazia to self-determination, including sucession from Georgia". Journal of International Law, Vol.IV.N 1, 2001. გვ.79

სამართლებრივი დევნა და დასაჯოს პირები, რომელთაც სტატუტის მე-5 მუხლით განსაზღვრული ქმედებები ჩაიდინეს. საქმე შეიძლება უშუალოდ საქართველოს თხოვნის საფუძველზე ან დამოუკიდებელი პროკურორის ინიციატივით აღიძრას.

რომის სტატუტის რატიფიცირების პროცესი პოლიტიკურად მტკივნეული და სამართლებრივად რთული პროცესია. ამიტომაც მნიშვნელოვანია, გავანალიზოთ სსსს-ს სტატუტის ძირითადი ნიშნები და მისი რატიფიკაციის შემთხვევაში სუვერენული საქართველოს სამართლებრივ და პოლიტიკურ ცხოვრებაზე გავლენის სავარაუდო შედეგები.

სსსს-სთან თანამშრომლობა

ზოგადი თანამშრომლობა მოიცავს ეროვნული ხელისუფლების ნებისმიერ ორგანოს პროკურატურის, პოლიციის, სამხედრო ან სხვა ორგანოს ჩათვლით. ამიტომ საქართველოსა და ნებისმიერი სხვა წევრი სახელმწიფოსათვის მნიშვნელოვანი იქნება, რომ ეროვნული კანონმდებლობის სტატუტთან ჰარმონიზაციის ან შესაბამისობაში მოყვანის დროს, განიხილონ, თუ რომელ ხელისუფლებასა და სამხედრო ორგანოებს, აგრეთვე ხელისუფლების რომელ შტოს ექნება სასამართლოსთან თანამშრომლობის ვალდებულება. მაგალითად, სტატუტის რატიფიკაციის შემთხვევაში საქართველომ ნება უნდა დართოს სსსს-ს, ჩაატაროს სხდომები საქართველოს ტერიტორიაზე, აგრეთვე ნება დართოს დამოუკიდებელ პროკურორებს, გამოძიების მიზნებისათვის განახორციელონ გარკვეული საპროცესო მოქმედებები, მაგალითად, მოწმეების დაკითხვა. სტატუტის რატიფიკაციის შემდეგ სუვერენულ სახელმწიფოს მთელი რიგი ვალდებულებები დაეკისრება; ამიტომ საჭიროა, რომ სახელისუფლებო ორგანოებს წინასწარ ჰქონდეთ შეგნებული და აღიარებული ისინი. უფრო მეტიც, საქართველოს ხელისუფლებამ უნდა დაამტკიცოს თანამშრომლობისათვის მზადყოფნა და შესაძლებლობა იმ ორგანოების და თანამდებობის პირების სახით (პოლიცია, გამომძიებლები, პროკურორები და სხვ.), რომელთაც სსსს-მ შესაძლებელია თანამშრომლობა სთხოვოს.

განვიხილოთ სტატუტის 93-ე მუხლში ჩამოყალიბებული მოთხოვნათა ნუსხა, რომელიც სავალდებულოა წევრი სახელმწიფოებისათვის. ამ თავისა და ეროვნული კანონმდებლობის პროცედურების შესაბამისად, წევრი სახელმწიფოები ვალდებული არიან დაემორჩილონ სსსს-ს თხოვნას და გაუწიონ დახმარება გამოძიებასა და სისხლის სამართლებრივ დევნაში:

- (ა) პირთა იდენტიფიკაცია და ადგილსამყოფელის ან საგნების ადგილმდებარეობის დადგენა;
- (ბ) მტკიცებულებების მოპოვება, ფიცის ქვეშ მიღებული ჩვენებების ჩათვლით და მტკიცებულებათა შეგროვება, მათ შორის სასამართლოსთვის საჭირო ექსპერტთა დასკვნები და მოხსენებები;
- (გ) ნებისმიერი გამოძიების ქვეშ მყოფი ან სისხლისსამართლებრივი წესით დევნილი პირის დაკითხვა;
- (დ) დოკუმენტების, მათ შორის სასამართლო დოკუმენტების წარდგენა;
- (ე) სასამართლოს წინაშე პირთა, მოწმეთა და ექსპერტთა სახით, ნებაყოფლობით გამოცხადებისთვის ხელის შეწყობა;
- (ფ) პირთა დროებითი გადმოცემა, როგორც ეს მე-7 პუნქტით არის გათვალისწინებული;
- (გ) ადგილებისა და ობიექტების დათვალიერება, მათ შორის ექსპერტის ჩატარება და სამარხების დათვალიერება;
- (ჰ) ჩხრეკის ჩატარება და ქონებაზე ყადაღის დადება;

ოქმებითა და დოკუმენტებით უზრუნველყოფა, ოფიციალური ოქმებისა და დოკუმენტების ჩათვლით;

- (ჯ) დაზარალებულთა და მოწმეთა დაცვა, მტკიცებულებათა შენახვა;
- (კ) მიღებული თანხების, ქონების და მოგების აღმოჩენა, ძიება და გაყინვა ან ყადაღის დადება მათი შემდგომი კონფისკაციის მიზნით, ბონა ფიდე მესამე მონაწილეთა უფლებებისადმი ზიანის მიყენების გარეშე; და

(ლ) დახმარების ნებისმიერი სხვა ფორმა, რომელიც არ არის აკრძალული მოთხოვნის მიმღები სახელმწიფოს კანონმდებლობით, სასამართლოს იურისდიქციაში შემაჯავლი დანაშაულების გამომიქებისა და სისხლისსამართლებრივი დევნის ხელშეწყობის მიზნით.

ზემოთ მოყვანილი მოთხოვნათა ჩამონათვალიდან აშკარაა, რომ სასამართლო ითვალისწინებს აქტიურ თანამშრომლობას წევრ სახელმწიფოებთან ყველა რთულ და მგრძობიარე საკითხზე. ამიტომ, რომის სტატუტის რატიფიცირებამდე საქართველოს ხელისუფლებამ სრულად უნდა შეიგრძნოს მომავალი ვალდებულებები და განსაზღვროს (გაანალიზოს), გააჩნია თუ არა შესაძლებლობა, ითანამშრომლოს პოლიტიკურ და სამართლებრივ საკითხებში.

ეროვნულ სამართალით გათვალისწინებული პროცედურების არსებობა

სტატუტის 88-ე მუხლის თანახმად, მონაწილე სახელმწიფოები უზრუნველყოფენ მათ ეროვნულ სამართალში სტატუტის მე-9 ნაწილით განსაზღვრული თანამშრომლობის ყველა ფორმისათვის პროცედურების არსებობას. (არაოფიციალური თარგმანი). სხა სიტყვებით რომ ვთქვათ, ეს დებულება წევრ სახელმწიფოებს სასამართლოსთან თანამშრომლობის შესახებ კანონმდებლობის მომზადებას ავალდებულებს. ამ მიზნისათვის საქართველომ უმდა განსაზღვროს, თუ რა სახის საკანონმდებლო აქტების მიღებაა საჭირო სსსს-ს სტატუტის მე-9 თავის მოთხოვნათა შესასრულებლად. ამ გზით საქართველოს ხელისუფლების წარმომადგენლები ზუსტად განსაზღვრავენ, თუ რომელ სფეროშია შესაძლებელი ახალი კანონმდებლობა და რომელი საკანონმდებლო აქტები წარმადგენს დაბრკოლებას სსსს-სთან თანამშრომლობის პროცესში. მაგალითად, საქართველოში სსსს-ს სხდომების ჩატარებასა და საგამომიებო მოქმედებების განხორციელებისათვის, საჭირო იქნება საპროცედურო მექანიზმები, რომლის შესაბამისად საქართველოში სხდომების ჩატარება შესაძლებელი იქნება.

იმუნიტეტთან დაკავშირებული საკითხები

სტატუტის 27-ე მუხლი პირდაპირ მიუთითებს „სამსახურებრივი მდგომარეობის შეუსაბამობაზე“, რითაც საერთაშორისო სამართალში ახალ ნორმას ამკვიდრებს. ამ მუხლის თანახმად:

1. ეს წესდება ყველაზე ვრცელდება თანაბრად, სამსახურებრივი მდგომარეობისა, კერძოდ, სახელმწიფოს ან მთავრობის მეთაურის, მთავრობის ან პარლამენტის წევრის, არჩეული წარმომადგენლის ან მთავრობის თანამდებობის პირის სამსახურებრივი მდგომარეობა არ წარმოადგენს საფუძველს იმისა, რომ პირი გათავისუფლდეს ამ წესდებით გათვალისწინებული სისხლის სამართლის პასუხისმგებლობისგან ან შეუძლებელი გახდეს განაჩენი.
2. პირის სამსახურებრივ მდგომარეობასთან დაკავშირებული იმუნიტეტები ან სპეციალური საპროცესო წესები, რომლებიც გათვალისწინებულია ეროვნული ან საერთაშორისო სამართალით, სასამართლოსთვის არ წარმოადგენენ დაბრკოლებას, განახორციელოს იურისდიქცია ამ პირებზე.

ეს მუხლი წევრი სახელმწიფოებისათვის დამატებით დავალებას აყალიბებს და საერთაშორისო სახელშეკრულებო სამართალში ქმნის ახალ პრეცედენტს. საერთაშორისო ჩვეულებით სამართლის თანახმად, თანამდებობის პირები (სახელმწიფოს მეთაურით დაწყებული და დიპლომატიებით დამთავრებული) სარგებლობენ იმუნიტეტით ქვეყნის შიგნით, ხოლო საერთაშორისო არენაზე მათ იმუნიტეტს ითვალისწინებს 1961 წლის ვენის კონვენცია დიპლომატიური ურთიერთობების შესახებ.

საქართველოს კონსტიტუციის 6(2) მუხლის თანახმად, საქართველოს კანონმდებლობა საერთაშორისო სამართლის საყოველთაოდ აღიარებულ ნორმებსა და პრინციპებს შეესაბამება. საქართველოს მიერ დადებულ საერთაშორისო ხელშეკრულებებს და შეთანხმებებს, თუ არ ეწინააღმდეგება საქართველოს კონსტიტუციას, შიდასახელმწიფოებრივი ნორმატიული აქტების მიმართ უპირატესი ძალა გააჩნია. ასეთ შემთხვევაში, რომის სტატუტის 27-ე მუხლი პირდაპირ წინააღმდეგობაში მოდის საქართველოს კონსტიტუციის 52-ე მუხლთან, რომელიც პარ-

ლამენტის წევრის წინააღმდეგ საპროცესო მოქმედებების განხორციელებას კრძალავს, და კონსტიტუციის 75-ე მუხლთან, რომელიც პრეზიდენტს პირად იმუნიტეტს ანიჭებს. შემდეგ იგი ადგენს: „სამსახურებრივი მდგომარეობის დაკავების დროს არ შეიძლება მათი დაკავება ან მათ წინააღმდეგ სისხლის სამართლებრივი დევნის აღძვრა“. კონსტიტუციის 87-ე მუხლი ითვალისწინებს იმუნიტეტს მოსამართლეებისათვის: მოსამართლის წარდგომა სისხლის სამართლის სამართლოს წინაშე, მისი დაკავება ან დაპატიმრება, მისი სამუშაო ადგილის გაჩნრეკვა უზენაესი სასამართლოს თავმჯდომარის თანხმობის გარეშე დაუშვებელია, ხოლო 88(5) მუხლი იმუნიტეტს ანიჭებს საკონსტიტუციო სასამართლოს მოსამართლეებს. თუმცა აქვე უნდა აღინიშნოს, რომ შესაძლებელია მთავრობის წევრისათვის ან პარლამენტის წევრისათვის იმუნიტეტის მოხსნა, თუ ასეთი პირი იმუნიტეტს იყენებს, როგორც თავშესაფარს სისხლის სამართლებრივი დევნისაგან თავდასაცავად იმ ქმედებისათვის, რომელიც ნამდვილად მან ჩაიდინა.

აღნიშნულ საკითხთან დაკავშირებით შესაძლებელია, მაგალითად მოვიყვანოთ შემდეგი მნიშვნელოვანი პრეცედენტები, რომლებიც უკანასკნელი წლების სამართლებრივ ისტორიაში ჩამოყალიბდა. ამკარაა, რომ პინოჩეტის საქმემ საერთაშორისო სისხლის სამართლის ისტორიაში ახალი ერა გახსნა: ლორდთა პალატის გადაწყვეტილება ითვალისწინებდა იმუნიტეტზე უარს კაცობრიობის წინააღმდეგ დანაშაულებთან მიმართებაში, რომლებიც ჩადენილი იყო სახელმწიფოს მეთაურის მიერ; აღნიშნულმა გადაწყვეტილებამ უმაღლესი თანამდებობის პირების იმუნიტეტის უფლება კითხვის ნიშნის ქვეშ დააყენა, უფრო მეტიც, უკანასკნელ ათწლეულში ამ მოვლენამ წვლილი შეიტანა საერთაშორისო თანამეგობრობის მიერ განხორციელებულ „სამართლის ძიების“ საქმეში. მილოშევიჩისა და სხვა მაღალი თანამდებობის პირების გასამართლება იმის ნათელი ნიშანია, რომ სერიოზული დანაშაულები აღარ დარჩება დაუსჯელი მიუხედავად დამნაშავის ოფიციალური თანამდებობისა.

მე-9 თავის დებულებები გადაცემის, დაკავების და ექსტრადიციის შესახებ

სტატუტის მე-9 თავი შეიცავს დებულებებს, რომლებიც ითვალისწინებენ შემდგომი თანამშრომლობის მნიშვნელოვან საკითხებს.

(ა) დაკავების და სსსს-სთვის გადაცემის ვალდებულება

სტატუტის 89(1) მუხლის თანახმად, „სასამართლოს შეუძლია პირის დაკავების და გადაცემის მოთხოვნა 91-ე მუხლში მითითებულ მხარდამჭერ მასალებთან ერთად, გადასცეს ნებისმიერ სახელმწიფოს, რომლის ტერიტორიაზეც ეს პირი შეიძლება იმყოფებოდეს და მოსთხოვოს ამ სახელმწიფოს თანამშრომლობა ამ პირის დაკავებასა და გადაცემაში. მონაწილე სახელმწიფოებმა, ამ ნაწილის და თავიანთი ეროვნული სამართლით განსაზღვრული პროცედურის თანახმად, უნდა შეასრულონ დაკავების და გადაცემის მოთხოვნები.“ ამრიგად, საქართველოს სისხლის სამართალი უნდა შეიცავდეს დებულებას, რომლის თანახმადაც შესაძლებელი იქნება პირების დაკავება და გადაცემა სსსს-ს თხოვნის შემთხვევაში სტატუტის მე-9 თავის დებულებების შესაბამისად. საქართველოს სისხლის სამართლის კოდექსი ითვალისწინებს ექსტრადიციისათვის გარკვეულ კრიტერიუმებს იმ პირების, რომელთაც დანაშაული საქართველოს ტერიტორიაზე ჩაიდინეს. საქართველოს სისხლის სამართლის კოდექსის 6(1)(2)(3) მუხლები შეეხება ექსტრადიციის პირობებს და ითვალისწინებს, რომ ექსტრადაცია მხოლოდ ორმხრივი ხელშეკრულების ან საერთაშორისო სამართლის ზოგადი ნორმების შესაბამისად უნდა მოხდეს. თუ საქართველო რომის სტატუტის რატიფიცირებას გადაწყვეტს, აუცილებელი იქნება ახალი დებულების შემუშავება, რომლიც საერთაშორისო სასამართლოსათვის ექსტრადიციას გაითვალისწინებს.

(ბ) განხვავება „ექსტრადიციასა“ და „გადაცემას“ შორის რომის სტატუტის შესაბამისად

ახლა განვიხილოთ, თუ როგორ განასხვავებს რომის სტატუტი ერთმანეთისაგან ექსტრადიციას, რომელიც სახელმწიფოებს შორის ხორციელდება, და გადაცემას, რაც სახელმწიფოს მიერ დამნაშავის სსსს-თვის გადაცემას ნიშნავს. ამტკიცებდნენ, რომ ეს დებულებები წევრი სახელმწი-

ფოების ეროვნულ კანონმდებლობაზე მნიშვნელოვან გავლენას მოახდენდნენ, ხოლო ჩვენ შემთხვევაში საქართველოზე და საქართველოს ხელისუფლების წარმომადგენლებზე, რომლებიც მომავალში სსსს-სთან ითანამშრომლებენ.

რომის სტატუტის 102-ე მუხლი განასხვავებს „გადაცემას“ და „ექსტრადიციას“. სავარაუდოდ, ასეთი განსხვავებით, სტატუტის ავტორების აზრით, შესაძლებელი იქნებოდა იმ სირთულეების თავიდან აცილება, რაც თან ახლავს ექსტრადიციას ერთი სახელმწიფოდან მეორეში. მუხლი 91(2)(გ) განსაზღვრავს დაკავების და გადაცემის შესახებ თხოვნის შემადგენლობას:

„ისეთი დოკუმენტები, განცხადებები ან ინფორმაცია, რომელიც შესაძლოა საჭირო იყოს, რათა დაკმაყოფილებულ იქნეს გადაცემის პროცესის პირობები მოთხოვნის მიმღებ სახელმწიფოში, იმ პირობით რომ ეს პირობები არ უნდა იყოს შესასრულებლად უფრო რთული, ვიდრე ექსტრადიციის შესახებ მოთხოვნებისადმი წაყენებული პირობები, რომლებიც გამომდინარეობენ მოთხოვნის მიმღებ სახელმწიფოსა და სხვა სახელმწიფოებს შორის დადებული ხელშეკრულებებიდან ან შეთანხმებებიდან, და, შეძლებისდაგვარად უნდა იყოს შესასრულებლად ნაკლებად რთული, სასამართლოს განსაკუთრებული ხასიათის მხედველობაში მიღებით“. ამრიგად, ამჟამად, აშკარაა, რომ სსსს-ს სტატუტის თანახმად, ეროვნული კანონმდებლობა პირების სასამართლოსათვის გადაცემის შესახებ ნაკლებ რთული და ნათლად ფორმულირებული უნდა იყოს, აგრეთვე ითვალისწინებდეს უფრო მარტივ პროცედურას, ვიდრე სახელმწიფოდან სახელმწიფოში ექსტრადიციის შესახებ დებულებები. ამრიგად სსსს-ს სტატუტის შემადგენლებმა გაამარტივეს სასამართლოსათვის პირის გადაცემის პროცედურა ექსტრადიციასთან შედარებით, რომელიც, როგორც წესი, მრავალმხრივი ან ორმხრივი ხელშეკრულების საფუძველზე ხორციელდება. შესაბამისად, დაკავების ან გადაცემის შესახებ თხოვნაზე უარის თქმა სტატუტის წევრ სახელმწიფოებს ნაკლებად შეუძლიათ. გარდა იმ შემთხვევისა, როდესაც სსსს-მ არ სთხოვს საქართველოს ეჭვმიტანილის გადაცემას, თუ საქართველოს შესაბამისმა უწყებებმა შეისწავლეს ბრალდებები და გადაწყვიტეს, რომ მიზეზი პასუხისმგებლისათვის არ არსებობდა და სსსს გადაწყვეტს, რომ ეს პროცესი „სანდოდ და კეთილსინდისიერად“ განხორციელდა. ეს დებულება გარკვეულ ბუნდოვან ელემენტებს შეიცავს, რაც დაფუძნებულია აშკარა წინაპირობაზე, რომლის საშუალებითაც სსსს გადაწყვეტს და დაამტკიცებს, განახორციელეს თუ არა ეროვნულმა თანამდებობის პირებმა კონკრეტული მტკიცებულებების შესწავლა „სანდოდ და კეთილსინდისიერად“.

(გ) რა მოხდება, თუ სახელმწიფო გადაწყვეტს, რომ არ გადასცეს პირი სასამართლოს

იმ შემთხვევაში, თუ სახელმწიფო გადაწყვეტს, არ გადასცეს სასამართლოს პირი ისეთი საფუძველით, რომელსაც რომის სტატუტი არ თვალისწინებს, მაშინ 87(7) მუხლის შესაბამისად სსსს-ს შეუძლია გამოიტანოს დასკვნა და საქმე განსახილველად მონაწილე სახელმწიფოთა ასამბლეას ან უშიშროების საბჭოს გადასცეს, როდესაც უშიშროების საბჭო სასამართლოს საქმეს განსახილველად გადასცემს. საქართველოს კონსტიტუციის 13(4) მუხლის თანახმად, საქართველოს მოქალაქის ექსტრადიცია სხვა სახელმწიფოსათვის დაუშვებელია, თუ ამას არ ითვალისწინებს ხელშეკრულება. შესაბამისად, თუ საქართველო მოახდენს სტატუტის რატიფიცირებას, მაშინ იგი იმოქმედებს საერთაშორისო ხელშეკრულების შესაბამისად, თანაც არ წარმოიქმნება სამართლებრივი ხასიათის წინააღმდეგობა. მართალია, მოსახერხებელი ჩანს, რომ არსებული კანონი გადაცემისათვის საკანონმდებლო ბაზად ჩაითვალოს, თუ ექსტრადიციის პარტნიორების ჩამონათვალს სსსს-ს დავამატებთ, მაგრამ არსებული პრაქტიკიდან გამომდინარე, ასეთი პროცედურა დაყოვნებას, ხარჯებს და, უპირველეს ყოვლისა, სტატუტის მიზნოვნებთან შეუსაბამობას გამოიწვევდა. ამიტომ, უფრო მართებული ქნება, თუ საქართველოში შემუშავდება სპეციალური კანონი, რომელიც გაითვალისწინებს დებულებებს სასამართლოსათვის პირების გადაცემის შესახებ და შესაბამისობაში იქნება სტატუტით გათვალისწინებული ახალი დებულებებთან (მაგალითად, სტატუტის მე-5 მუხლით გათვალისწინებული დანაშაულები), რადგან ეს უკანასკნელნი ახალი კანონმდებლობის მიღებას საჭიროებენ.

(d) ეროვნული სასამართლოების წინაშე მდგარი პრობლემა - *Ne bis in idem* (ორმაგი საფრთხე)

სსსს-ს სტატუტის 89(2) მუხლის თანახმად, ეროვნული ხელისუფლება და ეროვნული იურისდიქცია სსსს-ს გადაწყვეტილებებს უნდა მიჰყვეს. ამრიგად, რატიფიკირების შემთხვევაში საქართველო უნდა დაემორჩილოს სსსს-ს გადაწყვეტილებებს შემდეგი დებულებების შესაბამისად:

იმ შემთხვევაში თუ პირი, რომლის გადაცემასაც ითხოვენ, ასაჩივრებს მოთხოვნას ეროვნულ სასამართლოში მე-20 მუხლში ჩამოყალიბებული *ne bis in idem* პრინციპის საფუძველზე, მოთხოვნის მიმღებმა სახელმწიფომ დაუყოვნებლივ უნდა მოითხოვოს სასამართლოსთან იმის თაობაზე, არსებობს თუ არა შესაბამისი დადგენილება დაშვებადობის შესახებ. თუ საქმე დასაშვებად არის ცნობილი, მოთხოვნის მიმღები სახელმწიფო მოთხოვნის შესრულებას იწყებს. თუ დადგენილება დაშვებადობის შესახებ ჯერ არ არის გამოტანილი, მოთხოვნის მიმღებ სახელმწიფოს შეუძლია პირის გადაცემის შესახებ მოთხოვნის შესრულება გადადოს გარკვეული ვადით, მანამდე, სანამ სასამართლო დაშვებადობის შესახებ დადგენილებას გამოიტანს.

ამრიგად, თუ სსსს-ს სასამართლოს მიერ მოთხოვნილი პირი ამის საწინააღმდეგოდ საქართველოს ეროვნულ სასამართლოში *ne bis in idem* სარჩელს შეიტანს, მაშინ საქართველო უნდა დაელოდოს სსსს-ს გადაწყვეტილებას და არ გადაწყვიტოს საქმე არსებითად. კონსტიტუციის 13(4) მუხლის თანახმად, ექსტრადიციის შესახებ გადაწყვეტილება შეიძლება „ეროვნულ“ სასამართლოში გასაჩივრდეს. საქართველო, როგორც ევროპის საბჭოს წევრი სახელმწიფო, ექსტრადიციის შესახებ ევროპული კონვენციის ხელმომწერია (1957).¹

(ე) შევსებადობის პრინციპი: სსსს და საქართველოს ეროვნული სასამართლოები

რომის სტატუტის პირველი მუხლის თანახმად, „იგი წარმოადგენს ეროვნულ სისხლის სამართლის იურისდიქციათა დამატებას.“ შევსებადობის პრინციპი ნიშნავს, რომ სსსს ეროვნულ იურისდიქციას შეავსებს და არ ექნება უპირატესი ძალა. ამ პრინციპის საფუძველზე საქართველო თავიდან აიცილებს იმ ვალდებულებებს, რომლებიც ჩამოყალიბებულია სახელმწიფოებო და ჩვეულებით საერთაშორისო სამართალში, როგორცაა გენოციდის, კაცობრიობის წინააღმდეგ დანაშაულების და ომის დანაშაულების აღკვეთა და სისხლის სამართლებრივი დევნა. იმის გათვალისწინებით, რომ აღნიშნული რეჟიმი ჯერ კიდევ არ არის სრულყოფილი, იურისდიქციის განხორციელებისას სსსს იმოქმედებს, როგორც ეროვნული სასამართლო იურისდიქციის გავრცობა, რომელიც ხელმისაწვდომია საქართველოში. ამრიგად, ჩვენ შეგვიძლია ვამტკიცოთ, რომ სასამართლო კი არ შეცვლის საქართველოს სისხლის სამართლის იურისდიქციას, არამედ მხოლოდ შეავსებს მას. სასამართლოს ეროვნული იურისდიქციის შევსებადობა რეგულირდება მისაღებობის პროცედურით, რომელიც ჩამოყალიბებულია მე-18 და მე-19 მუხლებში, ხოლო მე-17 და მე-20 მუხლები ითვალისწინებენ არსებით ტესტს.²

საქართველოს ეროვნულ იურისდიქციაში ახალი სამართალდარღვევების შექმნა

რომის სტატუტი არ ითხოვს წევრი სახელმწიფოებისაგან, შიდა კანონმდებლობაში გენოციდის, კაცობრიობის წინააღმდეგ დანაშაულის და ომის დანაშაულების შესაბამისად დანაშაულის შემადგენლობების შექმნას. შევსებადობის პრინციპი ძირს უთხრის სსსს-ს იურისდიქციას, რადგან თუ სახელმწიფოს დანაშაულზე იურისდიქციის განხორციელება სურს, მაშინ სასამართლო უნდა დაუცადოს მას, როგორც პირველ ინსტაციას. ამრიგად, იმისათვის რომ წევრმა სახელმწიფომ სხაერთაშორისო დანაშაულების მიმართ ეროვნული იურისდიქცია განხორციელოს, მისი ეროვნული კანონმდებლობა შესაბამისი დანაშაულების შემადგენლობას

¹ ხელმწიფრილია 1957 წლის 13 დეკემბერს პარიზში, იხ. European Treaty Series, No.24
² Bruce Broomhall, *ICC ratification and National Implementing Legislation* (Eres: Association Internationale de Droit Penal, 1999) გვ. 143.

უნდა შეიცავდეს. მართალია, საქართველოს სისხლის სამართლის კოდექსი ითვალისწინებს სტატუტით გათვალისწინებულ ზოგიერთ დანაშაულს, კერძოდ, მუხ. 407 (გენოციდი), მუხ. 408 (კაცობრიობის წინააღმდეგ დანაშაული), მუხ. 411 და 412 (საერთაშორისო ჰუმანიტარული სამართალი), ზოგიერთ ასპექტში დანაშაულის შემადგენლობები განსხვავდება სტატუტში ჩამოყალიბებულისაგან. ამიტომ სასურველია, საქართველოს სისხლის სამართლის კანონმდებლობას სტატუტის 6-8 მუხლების შესაბამისად დაემატოს დანაშაულთა ახალი შემდგენლობები, რათა საქართველოს სასამართლოებს ჰქონდეთ ასეთი ქმედებების განხილვის შესაძლებლობა, მიუხედავად დამნაშავის მოქალაქეობისა. შევსებადობის პრინციპის სრულყოფილად განხორციელებისათვის, თუ წევრ სახელმწიფოებს სურთ განხორციელონ იურისდიქცია საერთაშორისო დანაშაულებზე რომის სტატუტის შესაბამისად, მაშინ მისი შიდა კანონმდებლობა შესაბამისი დანაშაულების შემადგენლობებს უნდა შეიცავდეს.¹

მიუხედავად იმისა, რომ ომის დანაშაულების განმარტება რომის სტატუტში ჟენევის კონვენციებში ჩამოყალიბებულისაგან განსხვავდება, მე ვთვლი, რომ სასურველია, საქართველოს შიდა კანონმდებლობაში, რომის სტატუტის მე-5 მუხლის შესაბამისად, შემუშავდეს დანაშაულების ახალი შემადგენლობანი, რომელიც ჟენევის კონვენციებისაგან განსხვავებულ დამატებით დანაშაულებს გაითვალისწინებს.

საერთაშორისო ჰუმანიტარული სამართლის დამრღვევ პირთა სისხლის სამართლებრივი დევნისა და დასჯის ვალდებულება გამომდინარეობს სახელმწიფოებო ვალდებულებიდან, რომელთა შორის ყველაზე მნიშვნელოვანია 1949 წლის კონვენციები. კონვენციის 50-ე, 51-ე, 130-ე, 147-ე მუხლების და I დამატებითი ოქმის თანახმად ითვალისწინებს, რომ სახელმწიფოებმა: (1) შეიმუშაონ საჭირო კანონმდებობა, რომელიც გაითვალისწინებს ეფექტურ სისხლის-სამართლებრივ სანქციას იმ პირებისათვის, რომლებიც ჩაიდენენ ან უბრძანებენ სერიოზული დანაშაულის ჩადენას. (2) იმ პირების მოძებნა, რომლებიც ჩაიდენენ ან უბრძანებენ სერიოზული დანაშაულის ჩადენას, და ასეთი პირები ეროვნულ სასამართლოებში გაასამართლონ ან ალტერნატიულ შემთხვევაში, გადასცენ სხვა ხელშეკრულ სახელმწიფოს, რომელთაც განხორციელებს *prima facie case*.²

უფრო მეტიც, იმის გათვალისწინებით, რომ გენოციდი, ომის დანაშაულები და დანაშაულები კაცობრიობის წინააღმდეგ ყველაზე სერიოზული დანაშაულებია, მათთვის უნდა იყოს ყველაზე მძიმე სასჯელი, რომელსაც საქართველოს კანონმდებლობაც ითვალისწინებს (უვადო თავისუფლების აღკვეთა). საქართველოსათვის მიზანშეწონილია, რომ ეს ახალი დანაშაულები ახალი საკანონმდებლო აქტების მიღებით ამოქმედდეს და სტატუტის ძალაში შესვლისათვის ლოდინი არ მოუწიოს. ეს საშუალებას მისცემს საქართველოს, რომ სისხლის სამართლებრივი დევნა განხორციელოს იმ ქმედებების მიმართაც, რომლებიც რომის სტატუტის ამოქმედებამდე მოხდა. საქართველოს მთავრობისათვის ასეთი რჩევა მით უმეტეს მისაღებია იმის გათვალისწინებით, რომ გენოციდთან დაკავშირებული დანაშაულები და დანაშაულები კაცობრიობის წინააღმდეგ საერთაშორისო სამართლის მიერ აღიარებულია დანაშაულად და არ წარმოშობს ახალ დანაშაულებს, როგორც ასეთს. საინტერესო იქნება სტატუტის 124-ე მუხლის განხილვა, რომელიც გარდამავალი დებულებაა: სახელმწიფოს, როდესაც ის ხდება ამ წესდების მონაწილე სახელმწიფო, შეუძლია განაცხადოს რომ (დაინტერესებული სახელმწიფოსათვის ამ წესდების ძალაში შესვლიდან შვიდი წლის განმავლობაში), ის არ ცნობს სასამართლოს იურისდიქციას მე-8 მუხლში განსაზღვრული დანაშაულთა კატეგორიის მიმართ, როდესაც დანაშაული სავარაუდოდ მისი ქვეშევრდომების მიერ ან მის ტერიტორიაზეა ჩადენილი. ნაკლებ მიზანშეწონილია,

¹ Hon. Phil Goff, "International Crimes and International Criminal Court Bill" New Zealand's Government Bill (ex-penatory note) გვ. 6

² Antonio Cassese, "Reflections on international Criminal Prosecution and Punishment of Violations of Humanitarian Law", *Politics, Values and Functions: International Law in the 21st century*, Essays in Honor of Professor Louis Henkin (The Hague/ London/ Boston: Martinus Nijhoff Publishers, 1997) 262 See - International Convention on the Suppression and Punishment of the Crime of Apartheid(1973) in International Legal Mate

საქართველომ მიიღოს ეს დებულება, რადგან მისსავე ინტერესებშია სისხლის სამართლებრივი დევნის განხორციელება იმ პირების მიმართ, რომლებიც ჩაიდენენ ასეთ დანაშაულებს. რომის სტატუტი მატერიალური თვალსაზრისით, მეტად დეტალური და რთულია ეროვნულ კანონმდებლობასა და იმ ხელშეკრულებებთან შედარებით, რომელთა წევრიცაა საქართველო. ამიტომ მე ვთვლი, რომ საჭიროა ერთი მთლიანი კანონის მიღება.

მომავლის პერსპექტივები: სსსს რატიფიცირების შემდეგ

რომის სტატუტი შექმნის სრულყოფილ საერთაშორისო სისხლის სამართლებრივ იუსტიციას და შესაბამისად, არ არის გასაკვირი, რომ მისი დებულებები რთული და დეტალურია. იგი არა მხოლოდ სსსს-ს სტრუქტურასა და იურისდიქციას, არამედ საერთაშორისო და მუნიციპალური სისხლის სამართლის არსებით პრინციპებს, გამოძიებას, სისხლის სამართლებრივ დევნასა და გასამართლებას შეეხება. იგი აგრეთვე სასჯელისა და ჯარიმის აღსრულებას ითვალისწინებს.

კანონის უზენაესობაზე დაყრდნობით, პატარა სახელმწიფოს, საქართველოს ინტერესები ეფექტური საერთაშორისო გადაწყვეტილებების მხარდაჭერაზე დამოკიდებულია. რომის სტატუტის რატიფიცირების შედეგები მეტად ფართოა და საქართველოსათვის მნიშვნელოვანი შედეგები ექნება. ზოგადად გავლენა დადებითი იქნება, რაც ეფუძნება ცივილიზირებულ და კანონიერ განზრახვებს, რომელიც სსსს-ს უნდა განეხორციელებინა. გავლენის ფართო სფეროს მქონე საერთაშორისო სისხლის სამართლის სასამართლო თავიდან აიცილებს მუდმივ კრიტიკას, რომ მხოლოდ ზოგიერთი დამნაშავე იდევნება მათი ქმედებისათვის. სხვა სიტყვებით რომ ვთქვათ, სასამართლო არ დაიცავს გამარჯვებულთა სამართალს, სადაც ისინი არღვევენ სისხლის სამართლის ორ ძირითად პრინციპს: *nullum crimen sine lege and nulla poena sine lege*, და როგორც ამას სამხედრო ტრიბუნალების დროს იაპონიის და გერმანიის დამცველები ამტკიცებდნენ. ასეთი კრიტიკა გაისმოდა მილოშევიჩის სადავო პროცესის დროსაც, რომელსაც ჰააგის *ad hoc* ტრიბუნალი განიხილავდა. ასეთი კრიტიკულობის გადალახვის საშუალებით საერთაშორისო იუსტიციის სისტემა სამართლიანი და მიუკერძოებელი სახით ჩამოყალიბდება. ეფექტური, მუდმივმოქმედი ინსტიტუტის დაარსება თავიდან აგვაცილებს *ad hoc* ინსტიტუტებს, რომლებიც საჭიროებენ გაეროს უშიშროების საბჭოს მიერ ხანგრძლივ განხილვას, სადაც მხედველობაში პოლიტიკური ფაქტორებიც მიიღება.

რომის სტატუტი ეროვნული და საერთაშორისო ინსტიტუტების ბალანსირებისათვის შეიქმნა. საერთაშორისო სამართლის კომისიის მიერ შემოთავაზებული პრინციპების შედეგად, სასამართლო მიუკერძოებელი და ეროვნული იურისდიქციის დამატებითი ორგანო იქნება.

საერთაშორისო სისხლის სამართლის სასამართლოს შექმნა ემსახურება მთელ რიგ მიზნებს:

საქართველოს და სხვა სახელმწიფოებს, ნამდვილი გამოძიების ჩატარებისა და საერთაშორისო სამართლით აღიარებული სერიოზული დანაშაულებისათვის პასუხისმგებელი პირების სისხლის სამართლებრივი დევნისაკენ უბიძგებს; უზრუნველყოფს, რომ ასეთი დამნაშავენი სასამართლოს წინაშე წარდებიან, როდესაც სახელმწიფოებს არ სურთ ან არ შეუძლიათ ამის გაკეთება; უზრუნველყოფს ხელახალი განხილვის თავიდან აცილებას, რადგან ძირითადი სისასტიკეების და კონფლიქტების ობიექტურ ოქმებს აწარმოებს; ქმნის უფრო დიდ საერთაშორისო სტაბილურობას, რადგან საზოგადოებას ომის დამნაშავეებს აცილებს და კონფლიქტითა და დანაშაულებით დაზარალებულ სახელმწიფოებში კანონის უზენაესობას აღადგენს; აღნიშნულ ფუნქციებს მუდმივმოქმედი ინსტიტუტის საშუალებით განახორციელებს, ანუ ვადის გაწელება და არჩევითი იუსტიცია თავიდან აცილებული იქნება.

INTERNATIONAL CRIMES, INTERNATIONAL CRIMINAL COURT AND GEORGIAN JURISDICTION

“For God has given conscience a judicial power to be the sovereign guide of human actions, by despising whose admonitions the mind stupefied into brutal hardness”.

Hugo Grotius

INTRODUCTION

In the summer of 1998¹, the global community² gathered in Rome, Italy, to witness the crucial event in a world's legal history – the adaptation of the Rome Statute³ establishing the Permanent International Criminal Court (ICC). This event has undoubtedly generated a new climate not only within the limits of an international legal system but in the wider scope of international relations at large. Henceforth, it has been argued that this evolutionary step in the world's legal order could further enhance the respect towards the rule of international legal norms among different jurisdictions and consequently equip the science of international criminal law with enforcement mechanism and thus vital experience. Politicians, academicians, journalists, non-governmental organisations from around the world welcomed such an accomplishment. Likewise, this historical event was highly praised by the Secretary General of the United Nations who described the establishment of the International Criminal Court as “a gift of hope to future generations, and a giant step forward in the march towards universal human rights and rule of law”.⁴

On 17 July 2002 the Statute entered in to force after more then 60 states ratified it. Georgia has not ratified it yet.

As it has been pointed out, the success of the ICC, like all human institutions, will depend on those who will be part of it.⁵

In order to obtain a clear picture of what will be the consequences after the ratification of the Rome Statute in Georgian legislation, I shall provide an examination of the most important of the past and present issues and thus observe them in the light of the ratification of the ICC Statute.

Conducting a case study on Georgia in this regard will further support the construction of a legal platform for the respected case. Furthermore, for our purposes it is unnecessary to attempt to determine the exact outcome of the ratification of the Rome Statute by Georgia from this early stage of its development. What is important is to realize the need for an affective mechanism that will enable Georgian and other state civilians to avoid further injustices and prosecution of those individuals who initiate or commit a wrongdoing.

BACKGROUND TO THE ICC

A reason behind the establishment of permanent International Criminal Court could generally be attributed to a series of political and legal events that shaped the world order throughout last two centuries. As early as 1872, for the first time a proposal was made (known as Gustov Moynier's

¹ July 17-19, 1998.

² 120 delegate countries. Majority of countries including Georgia voted in favour of the ICC statute. Seven countries (the United States, India, China, Israel, Bahrain, Qatar and Vietnam) voted against and 21 other countries abstained.

³ Rome Statute of the International Criminal Court, adopted by the UN Diplomatic Conference of plenipotentiaries on the establishment of an International Criminal Court, 17 July 1998 (hereinafter: Rome Statute): UN Doc. A/Conf. 183/9.

⁴ H. E. Kofi Annan, “Ceremony for the opening of signature of the treaty on the Establishment of an International Criminal Court “II Campidoglio”, United Nations, Rome, Italy, July 18, 1998.

⁵ M. Cherif Bassiouni, *The Statute of the International Criminal Court: A Documentary History* (Ardsley, New York: Transnational, 1998), p. 2.

proposal¹), to establish an International Criminal Court. However, proposal was made, but not acted upon, for the establishment of such a court to bring to justice any person responsible for violations of the 1864 Geneva Convention.² Consequently, a permanent International Criminal Court within the framework of the League of Nations was proposed in 1920, this time with the main objective to prosecute those who committed crimes in the World War I. However, once again the idea was not realized because the assembly considered the proposal premature.³ Nevertheless, the *ad hoc* tribunal called for in the Versailles Treaty⁴ to try the Kaiser Wilhelm II for “a supreme offence against international morality and the sanctity of treaties”⁵ did not see the light either.

As World War II came to an end the world community was forced to promise that in the future, the types of atrocities which characterized that war no longer go unpunished and undetected. Consequent promise of “never again” emerged. Consequently, the International Military Tribunal (IMT) setting in Nuremberg⁶ and the international military tribunal for the Far East (IMTFE)⁷ were established to prosecute individuals for “crimes against peace,” “war crimes,” and “crimes against humanity.” Thus, these two tribunals for the first time put into a practice the principle of international individual criminal responsibility. Shortly after the establishment of the United Nation, the General Assembly mandated also the newly formed International Law Commission (ILC) to formulate the principles of international law recognized in the Charter of the Nuremberg and Tokyo Military tribunals and to prepare the draft Statute to create an International Criminal Court.⁸

Unfortunately soon after World War II, the Security Council became paralyzed by the Cold war and the objectives of bringing war criminals and their type to justice was frustrated.⁹

Nevertheless, In 1948, the United Nations adopted the Genocide Convention.¹⁰ This Convention made it an international crime to commit acts with intent to destroy a national, ethnic, religious, or a racial group. Subsequently, the General Assembly, on 9 December 1948, requested the International Law Commission (ILC) to study the possibility of establishing an international judicial institution for trial of persons charged with genocide and other crimes over which jurisdiction would be conferred by international conventions.¹¹ However, only a little progress was made in the following decades, mainly caused by the conflicting ideas existing during the Cold War. In the meantime, serious violations of an international law continued their consistent occurrence. For the most part those who committed these crimes were never brought to justice. Nevertheless, since that promise “never again” some 250 conflicts of international and non-international character occurred which further victimized an estimated 170 million of our planet inhabitants.¹² In other words the “never again” promise was never actualized.

¹ Gustov Moynier was one of the founders of the International Committee of Red Cross.

² Sir Arthur Watts, “International Criminal Jurisdiction : Introductory note,” *The International Law Commission 1949-1998*, Vol. Two (Oxford: Oxford University Press, 1999) p.1447.

³ *Ibid.*, p.1447.

⁴ Treaty of Peace Between the Allied and Associated Powers and Germany (Treaty of Versailles), 28 June 1919, art. 227, 11 Martens (3d) 323, reprinted in 2 Bevens 43.

⁵ *Ibid.*, art. 227.

⁶ See London Agreement and London Charter, *supra* note 15. For the Proceedings Before the IMT, see International Military Tribunal sitting at Nuremberg, reported in Trial of the Major war Criminals before the international military Tribunal (1949) (generally known as “Blue Series”).

⁷ Establishment of an International Military Tribunal for the Far East, Jan. 19, 1946, T.I.A.S. No.1589, at 3,3 Bevens 20.

⁸ G.A. Res. 174, U.N GAOR, 2d Sess., U.N. Doc. A/519 (1947).

⁹ Philippe Kirsch (chairman, responsible for the conduct of negotiations, reflection on the ICC, p. 10.

¹⁰ Convention on the Suppression and Punishment of the Crime of Genocide, 9 Dec. 1948, 78 U.N.T.S. 277, reprinted in 45 Am. J. INT'L L.7 (1951) (Supp.).

¹¹ G.A. Res. 260B (III) December 9, 1948.

¹² M. Cherif Bassiouni, *Statute of the ICC: A documentary History* (Ardsley, New York. Transnational Publishers, Inc.) p. 2.

In 1989, Trinidad and Tobago reintroduced the idea of a Permanent International Criminal court to the General Assembly.¹ This proposal was further advanced by the events that occurred since the end of the Cold War, especially conflict in Balkans which consequently provided another opportunity for advancing international criminal justice. This idea received more favourable approach to this proposal. The General Assembly, in Resolution 45/42, of 28 November 1990, again requested the International Law Commission to consider further the issues raised by the establishment of an International Criminal Jurisdiction, within the framework of its work on the draft Code of Offences against the Peace and security of Mankind. The ethnic cleansing in the former Yugoslavia and genocide in Rwanda played further role in the United Nations Security Council use of its powers under the Chapter VII of its Charter to create two *ad hoc* international criminal tribunals to investigate and try those who were responsible. The establishment of *ad hoc* tribunals for the former Yugoslavia² and Rwanda³ were principle steps, after long deliberation undertaken by the Security Council. However these tribunals are and remain limited to the events and crimes that were committed in two geographical areas.

OFFENCES IN THE ICC STATUTE

Once established, the ICC will have jurisdiction over individuals who commit the following crimes:

I. Genocide(article 6)

The definition of genocide in the Rome Statute is the same as that used in the Genocide convention of 1948, which was ratified by Georgia. This article covers not only killings but also other methods of destroying a racial, ethnic, national, or religious group, such as preventing birth, forcible transfer of children of the group to another group.

II. Crimes against Humanity (article 7)

The category of crimes against humanity does not have in the customary international law such recognition as crimes of genocide; moreover there is no treaty definition of crimes against humanity. However, some of the acts listed in article 7, which have been proscribed under various treaties, are now expressed, for the first time, as crimes against humanity for which mainly individuals are liable. Furthermore, the Court will have jurisdiction over crimes against humanity committed by either official or non-state actors in either times of peace or times of armed conflict. The Rome Statute codifies crimes against humanity in a multilateral treaty for the first time since the Nuremberg. In addition to the crimes that were considered in the Nuremberg and Tokyo Charters and under the Statutes of the Yugoslavia and Rwanda, the ICC will be authorized to prosecute for a wider range of crimes. The text of this Article is a copy of the 1950 U.N declaration of the Principles of the Nuremberg Charter and Judgement, with additional types of crimes including murder, torture, apartheid and enforced prostitution.

III. War crimes (article 8)

Humanitarian law of armed conflict was an outcome of centuries of warfare from which the rules and customs controlling the conduct of hostilities have developed⁴. Through distinctions were

¹ The revival of the idea of establishing an international criminal court was initiated by Trinidad and Tobago in connection with illicit trafficking in narcotic drugs across national frontiers and other transnational criminal activities. See Letter dated 21 August 1989 from the Permanent Representative of Trinidad and Tobago to the Secretary General, UN GAOR, 44th Sess., Annex 44, Agenda Item 152, UN Doc. A/44/195 (1989).

² International Criminal Tribunal for the former Yugoslavia (ICTY) was established by Security Council resolution 827 on May 1993. The Tribunal's authority is to prosecute and try four cluster of offences: The Tribunal's authority is to prosecute and try four cluster of offences: grave breaches of the 1949 Geneva Convention (article 2); violations of the laws or customs of war(article 3); genocide (article4); crimes against humanity (article 5).

³ International Criminal Tribunal for Rwanda (ICTR) was established by resolution 977 of 22 February 1994.

⁴ Cherif Bassiouni, *International Criminal Law : A draft International Criminal Code* (Germantown, Maryland, USA: Sijthoff & Noordhoff, 1980), p. 61.

often made between “just” and “unjust” wars, international law prior to 1919 did not consider wars as criminal acts and therefore being illegal.¹

The Rome Statute gives the ICC jurisdiction over 34 different war crimes that occur in international conflicts and 16 war crimes that occur in non-international conflicts. Majority of the crimes is borrowed directly or clearly derives from well-established international law.² However, the formulation of several crimes differs from and is more restrictive than the established definitions.

IV. Crimes of Aggression

The crime of aggression is also defined in the Rome Statute over which the International Criminal Court will have a jurisdiction. Nevertheless, it is first of all important to agree on a definition and the condition under which the ICC may envision its jurisdiction over such a crime, which proved to be a controversial issue and has generated a serious debate in Rome, however the Preparatory Commission is currently considering this aspect of jurisdiction as a priority.

The question of establishing criteria for the determination that should be considered the aggressor has been under serious discussion throughout the twentieth century. The League of Nations considered this issue in connection with the Geneva Protocol for the Pacific Settlement of Disputes (1924), the Locarno Treaty of Mutual Guarantee (1925), the preparation of model treaties of non-aggression and mutual assistance (1928) and disarmament (1933).³ Furthermore, a question of defining aggression was presented by the Soviet Union to the General Assembly.⁴

GEORGIA AT GLANCE

For our purposes, we shall analyze the existing problems in the region, where violation of the municipal criminal law is probably the number one problem.

The question naturally emerges that if, after all those serious violations of internationally recognized norms and principles that took place in Georgia and in various other parts of the world (Rwanda, Indonesia, Chechnya, Middle East and etc.) in the last decade went unpunished and these violations still continue to occur, then how would the combination of academic and legal writing which resulted in the codification of the ‘new world criminal constitution’ really guarantee the avoidance of further injustices?

As we have witness from a sovereign Georgian experience, the serious violations of internationally recognized norms and principles have massively occurred. However, the remedy for these violations was and remains scarce and very limited. Furthermore, legally speaking, if at the present time states fail to live up to their treaty obligations (Convention on prevention of genocide and etc.), they do not commit any ‘international crime’ themselves, but are solely responsible for the breach of their treaty obligations.

¹ Louis B. Sohn, “Current Problems of World Law: War, Aggression and Other International Crimes,” *Cases and Materials on United Nations Law*, Editors: George W. Keeton and Georg Schwarzenberger, Number 36 (London: Stevens and Sons Limited, 1956), p. 845.

² Acts prohibited by the 1899 Hague Convention; the 1949 Geneva Conventions and Additional Protocol I to those Conventions; including denials of fundamental guarantees of protocol I; the Nuremberg Tribunal’s charter and judgement; acts prohibited by customary international law. Further provisions are specified in article 50 of the 1949 Geneva Convention for the Amelioration of the Condition of the Wounded and Sick in Armed Forces in the Field, Article 51, Article 130 of the 1949 Geneva Convention relative to the Treatment of Prisoners of War and Article 147 of the 1949 Geneva Convention relative to the Protection of Civilian Persons in Time of War; Protocol additional to the Geneva Conventions of 12 August 1949, and relating to the Protection of Victims of International Armed Conflicts (Protocol I) (excerpts) (1977) [United Nations, GE, A/32/144, 15 August 1977]; See also a Convention on the Non-applicability of Statutory Limitations to War Crimes and Crimes against Humanity (1968).

³ See UN Doc.A/2211, pp.7-20; GAOR, VII, Annexes, agenda Item 54, pp.23-36

⁴ USSR, draft Resolution, 18 October 1954. A/C.6/L.332/Rev.1; GAOR, IX, Annexes, Agenda Item 51, pp.6-7; See also L.B. Sohn in *Cases on U.N. Law*, pp. 849-852.

Thus a criminal outrage that in the last decade has been a systematic occurrence within and outside the borders of sovereign Georgia remains unpunished. The leaders of separatist movement of Abkhazia and South Ossetia, the integral parts of sovereign Georgia remain unpunished for the violations of the very important principles of International law including International Criminal and International Humanitarian laws.¹ Among this violations are international crimes such as Genocide, War Crimes, Crimes against Humanity committed by certain individuals whose names and clear responsibilities are publicly known.

Today, in the face of ICC we could hope for the potential solution to above given problems as Prof. L. Alexidze states "...criminal regime stands against the whole world community being sure that nobody can force it to obey to the existing rules of International Law. How long it will continue, that's the question".² The answer could be positioned in an activated ICC and its envisioned future operation in the world.

Thus, in case of the ratification of the ICC Statute, Georgia will not be able to plead the insufficiency of its national criminal law or inadequacy of its enforcement mechanism and thus allow criminals to plan future atrocities. The ICC and its Statute when comes to an existence, could thus be ideal and specifically suitable for Georgia, which unfortunately is unable to prosecute and punish those who commit crimes which are so well defined in the Art.5 of the Rome Statute. Furthermore, the ICC in effect can play a decisive role in settlement of serious disputes in Georgia's center and periphery. In case of non-compliance with the international norms the individuals at any level in central and regional government of Georgia could face charges for crimes envisioned in Article 5 of the ICC Statute. Compliance will need to be requested from Georgia, or alternatively the independent prosecutor can bring the matter's attention to the ICC judges.

However, the process of the ratification of the ICC Rome Statute tends to be both politically sensitive and legally complex. Therefore, it will be important to analyze the main features of the ICC Statute and outline the consequent results in case of ratification in the legal and political life of a sovereign Georgia

COOPERATION WITH ICC

This general cooperation will entail any organ of national authority, including Georgian prosecutors, police, military and all other applicable organs having a relevance to the ICC request. Therefore it will be important for Georgia, and any other member state while analyzing the national law for harmony and compatibility with the ICC Statute to consider other aspects of all other branches of government authorities and military organs which could eventually face an obligation to cooperate with Court. For instance, in case of the ratification of the Statute, Georgia would allow the ICC to sit in its territory and allow an independent Prosecutor (envisioned under the ICC Statute) to take certain action there during the course of investigation; for example interviewing and questioning witnesses. Considering these obligations being imposed upon sovereign states following the ratification of the ICC Statute, the complete awareness and consequent readiness among state organs to cooperate should be recognized and realized in advance. Furthermore, Georgian authorities must confirm readiness and availability for cooperation within every potential organ or authority (police, investigators, prosecutors, etc.) that might be requested to do so.

¹ Among them: Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide(1948); the International covenant on Civil and Political Rights (1966) article 27; the International Convention on the elimination on all Forms of racial discrimination (1965) which also covers ethnic discrimination Article (2).

² Levan Alexidze, 'Unsound Endeavours of the Abkhaz Side to the conflict in Abkhazia, Georgia, to Prove the legitimacy of claiming "the right of Abkhazia to self-determination, including sucession from Georgia". Journal of International Law, Vol.IV.N 1, 2001. p. 79.

Lets take a look at what set of requirements are presented for a Member State according to Art. 93 (1) of the Statute. States Parties are obligated in accordance with the provisions of this Part and under procedures of national law comply with request by the Court to provide the following assistance in relation to investigations or prosecutions:

- (a) The identification and whereabouts of persons or the locations of items;
- (b) The taking of evidence, including testimony under oath, and the production of evidence, including expert opinions and reports necessary to the Court;
- (c) The questioning of any person being investigated or prosecuted;
- (d) The service of documents, including judicial documents;
- (e) Facilitating the voluntary appearance of persons as witnesses or experts before the court;
- (f) The temporary transfer of persons as provided in paragraph 7;
- (g) The examination of places or sites, including the exhumation and examination of grave sites;
- (h) The execution of searches and seizures;
- (i) The provision of records and documents, including official records and documents;
- (j) The protection of victims and witnesses and the preservation of evidence;
- (k) The identification, tracing and freezing or seizure of proceeds, property and assets and instrumentalities of crimes for the purpose of eventual forfeiture, without prejudice to the rights of bona fide third parties; and
- (l) Any other type of assistance which is not prohibited by the law of the requested State, with a view to facilitating the investigation and prosecution of crimes within the jurisdiction of the Court.

From the above given list of requirements, it is evident that the Court envisions a wide scope of cooperation from a Member State in very complex and sensitive aspects. Therefore, before ratifying the Rome Statute, the Georgian Authorities must fully realise their future obligations and thus analyse their capacities and general ability for compliance in both political and legal matters.

The obligation to make procedures available under national law

Article 88 of the Statute, provides that the State Parties shall ensure that there are procedures available under the national law, for all the forms of cooperation which are specified under Part 9 of the Statute. This provision in other words obliges the State Parties to provide legislation, which will provide the means to cooperate with the Court. For these purposes, Georgia should determine the scope of necessary legislation that is envisioned in Part 9 of the ICC Statute. By doing so, Georgian authorities will be able to recognize those sectors which will require a new legislation and those areas which could cause the impediment to future cooperation. For example, for sittings of the International Court and investigation in Georgia there will be a need for certain machinery provisions which will allow the ICC to sit in the Country.

Issues regarding immunity

Article 27 of the Rome Statute, ultimately expresses “Irrelevance of official capacity”, and thus produce an important new provision in existing norms of international law. According to this article:

1. The Statute shall apply to all persons without any distinction based on official capacity. In particular, official capacity as a Head of State or Government, a member of a Government or parliament, an elected representative or a government official shall in no case exempt a person from criminal responsibility under this Statute, nor shall it, in and of itself, constitute ground for reduction of sentence.

2. Immunities or special procedural rules which may attach to the official capacity of a person, whether under national or international law, shall not bar the Court from exercising its jurisdiction over such a person.

Article 27 has to be considered in conjunction with article 98(1) of the Statute which states that:

The Court may not proceed with a request for surrender or assistance which would require the requested State to act inconsistently with its obligations under international law with respect to the State or diplomatic immunity of a person or property of a third state, unless the court can first obtain the cooperation of that third State for the waiver of the immunity.

This article brings an additional controversy (task or challenge) for the individual state and sets a new precedent in international treaty law. Based on the customary international law the officials with the rank of Heads of State to diplomats are guaranteed the state immunities or internationally hold the immunity given under the Vienna Convention on the diplomatic relations of 1961.

According to the article 6(2) of Georgian Constitution, the legislation of Georgia corresponds with universally recognized norms and principles of international law. International treaties or agreements concluded with and by Georgia, if they do not contradict the Constitution of Georgia, take precedence over domestic normative acts. In this case the article 27 of the Rome Statute, will be in direct contradiction with Article 52 of Georgian constitution, which prohibits an action against the member of the parliament, article 75 of the constitution grants the president personal immunity. It further states that: “while occupying position, his arrest or bringing criminal proceedings against him is impermissible”.

Article 87 of the constitution also grants the personal immunity to judges, where it further states: bringing a judge before a criminal court, his detention or arrest, the search of his workplace without the consent of the chairman of the Supreme Court is impermissible. Article 88(5) grants the personal immunity to the members of the Constitutional Court.

Meanwhile, it is interesting that the Georgian authorities are considering the removal of the immunities on the government officials and MP, considering the fact that the immunity is used as a shield from those prosecution which are committed by those individuals who hold such a special honor.

Regarding the above matter, one can draw the following examples of an important precedents which was established in the recent years of legal history. The Pinochet case certainly opened the new era for the development of international criminal law. The decision of the House of Lords to deny immunity for Crimes against Humanity committed in the exercise to power of a head of State has definitely questioned the right to immunity for high government officials. Furthermore, this event has contributed to a quest for justice, which the international community has undertaken in the last decade. Furthermore, the trial of Milocevic and other high government officials is a clear sign that serious crimes will not go unpunished, regardless of an individuals official position.

Provisions of Surrender, Arrest and Extradition under Part 9

Under Part 9 of the ICC Statute, we detect further provisions, which sustain some important issues addressing to the future cooperation.

(a) Obligations to arrest and surrender to the ICC

According to article 89(1) of the Statute, the Court is empowered to request the arrest and surrender of a person to any State on the territory of which this individual may be found. Consequently this provision states that “State Parties shall, in accordance with the provisions of this Part and the procedures under their national law, comply with request for arrest and surrender”. Thus, this means that Georgian criminal law should be accurate in regards to the

provision which will allow the International Criminal Court for the arrest and surrender of requested individuals, envisioned in Part 9 of the ICC Statute. Presently, the Criminal Code of Georgia outlines certain criteria for extradition of those persons committing crimes on its territory. The Article 6(1)(2)(3) of the Georgian Criminal Code deals with the provisions of extradition, which thus envisions the process of extradition only according to bilateral treaties or general norms of international law. In case Georgia decides to ratify the ICC Statute, there will be a need for new provision, which will envision and expressly include an extradition process to the International Court.

(b) Difference between 'extradition' and 'surrender' in the Rome Statute

Now let's analyze how does the ICC Statute differentiate extradition, which takes a place from state to state and surrender, which takes a place from a State to the ICC. Reasonably, it has been argued that these provisions will have an important impact on the national law of the Member State and in our case for Georgia and Georgian authorities, who would eventually deal with the ICC.

The Rome Statute differentiates “surrender” from “extradition” in article 102. This distinction arguably demonstrates an intention of the drafters of the ICC Statute to avoid those complexities that are usually experienced in the process of extradition practiced from state to state. Article 91(2)(c), examines the contents of request for arrest and surrender, lists the following terms:

“Such documents, statements or information as may be necessary to meet the requirements for the surrender process in the requested State, except that those requirements for the surrender process in the requested State, expect that those requirements should not be more burdensome than those applicable to requests for extradition pursuant to treaties or arrangements between the requested State and other States and should, if possible, be less burdensome, taking into account the distinct nature of the Court”.

Thus, it is clear that the Statute envisions that laws permitting for surrender of persons to the ICC should contain less complex and clear language and hence simpler procedures than that of extradition of a person from one state to another. So, the drafters of the ICC Statute simplified the process of surrender, from that of traditional process of extradition, which was and is mainly conducted in compliance with multilateral or bilateral treaties. Accordingly, the ICC Member Parties will have a very limited option to refuse arrest or surrender of the individuals requested by the Court. Apart from the case where, the ICC would not ask Georgia to surrender the suspect if the Georgian authorities had already examined the allegations and decided that there was no case to answer, as long as the ICC deemed that the allegations had been examined “credibly and in good faith”. This provision arguably entails certain ambiguity based on its expressed precondition by which the ICC will decide and justify the action conducted by the national authorities. By doing so the ICC retains its power to justify whether or not the national authorities conducted the examination of specific allegation “credibly and in good faith.”

(c) What happens if the State decides not to surrender a requested person to the ICC

In case the State Party decides not to surrender a requested person to the Court based on the facts that are not foreseen in the ICC Statute, the Court under article 87(7) may make a finding to that effect and refer a given case to the Assembly of State Parties or, where the Security Council delivered the matter to the Court, to the Security Council. The law addressing extradition in the Georgian Constitution is outlined in Art.13 (4), which states that the extradition of a citizen of Georgia to another country is prohibited, except in cases defined by treaty. Accordingly, by ratifying the ICC statute Georgia will act under the guidelines of the treaty, and by doing so it will not clash with a legal contradiction. Although this could appear convenient for Georgia, to prepare the surrender legislation, simply by adding ICC as an extradition partner to an existing Statute

defining its extradition proceedings, it should be considered that the general extradition proceeding practiced between state to state envisioned and practiced within Georgian jurisdiction, if applied could lead to delays, expenses and ultimately non-compliance with the ICC Statute. Therefore, it will be advisable for Georgia to have a stand-alone Statute which will ultimately deal with these provisions, especially considering a nature of number of other new provisions envisioned in the ICC Statute (for example, those crimes that are defined in Art.5 of the Statute) that would also require a new legislation.

(d) Challenges before the national courts – *Ne bis in idem* (double jeopardy)

According to Article 89(2) of the ICC Statute, the national authorities and thus a national jurisdiction should follow the decisions made by the ICC. Thus Georgia, in case of ratification will be obligated to follow the ICC decisions in the manner as is in detail outlined in the following terms:

Where a person sought for surrender brings a challenge before a national court on the basis of the principle of *ne bis in idem* as provided in article 20, the requested State shall immediately consult with the Court to determine if there has been a relevant ruling on admissibility. If the case is admissible, the requested State shall proceed with the execution of the request. If an admissibility ruling is pending, the requested state may postpone the execution of the request for surrender of the person until the Court makes a determination on admissibility.

Ultimately, according to the ICC Statute, if a person requested by the Court brings a *ne bis in idem* challenge at the Georgian national level, Georgian authorities should defer to an ICC ruling in accordance with Art. 89(2) of the Statute, rather than decide the issue on its merits themselves. However, article 13(4) of the Georgian Constitution in contrast states that a decision on extradition may be appealed in 'national' court. Georgia as a member of the Council of Europe is a signatory of a European Convention on Extradition (1957).¹

(e) Principle of complementarity: The ICC and the Georgian national courts

Article 1 of the Rome Statute declares that the ICC “shall be complementary to national criminal jurisdictions”. Principle of complementarity means that the Court will complement, but not supersede, national jurisdiction. Based on this principle, Georgia would avoid the obligations that are already set out in the conventional and customary international law, such as to prevent and prosecute genocide, crimes against humanity and war crimes. Simultaneously, this system would create the mechanism, through the permanent International Criminal Court, where Georgia could not or would fail to do so. Considering the fact that the above regime is still not perfect, by exercising its jurisdiction the ICC will be acting as an extension to the national court jurisdiction available to Georgia currently. By doing so we can argue that the Court will not replace the national jurisdiction but it will complement the Georgian criminal justice system. Complementarity of the ICC with the national Courts will be regulated by the admissibility procedures, which are outlined in Arts. 18 and 19, while Arts 17 and 20 provide the substantive tests.²

Creation of new offences in Georgian national jurisdiction

Although the Rome Statute does not require State Parties to create domestic offences in respect of Genocide, Crimes against humanity and war crimes, the principle of “Complementarity” undermines the ICC jurisdiction, with the result that if a State Party wishes to exercise jurisdiction over the crimes, the Court must defer to the State in the first instance. Thus, in order for a State party to exercise jurisdiction in respect of international crimes, its domestic law must therefore

¹ Signed in Paris, 13 December 1957; See European Treaty Series, No. 24.

² Bruce Broomhall, *ICC ratification and National Implementing Legislation* (Eres: Association Internationale de Droit Penal, 1999) p. 143.

contain the relevant offences. Although Georgian criminal code envisions article 407 (Genocide) and article 408 (Crimes Against Humanity), article 411 and article 412 (International humanitarian law) the formulation of the crimes offence in the Rome Statute differs in some respects from that of the Georgian Criminal Code. Therefore it seems desirable to create a new domestic offence by reference to article 6-8 of the ICC Statute, allowing proceedings to be brought in Georgian courts for conducts that occurs elsewhere, regardless of persons nationality. Nevertheless, the principle of “complementarily” sustains (underpins) the ICC's jurisdiction, with the result that if a State Party wishes to exercise jurisdiction in respect of international crimes as are defined in the Rome statute, its domestic law must therefore contain the relevant offences.¹

Although, the formulation of the war crimes offences in the Rome Statute differs in some respect from that in the Geneva Conventions, I would suggest it to be desirable for Georgia to create new domestic offences based on the Rome Statute Art.5, considering the fact that it contains some additional list to the existing offences found in the Geneva Conventions Act.

The obligation to prosecute and punish through the national jurisdiction those individuals who violate the international humanitarian law arises out of the treaty obligation, most notably those under the 1949 Geneva Convention. According to Arts.50, 51,130,147 of the Convention and additional protocol I states: (1) to enact legislation necessary to provide effective penal sanction for persons committing or ordering the commission of grave breaches; (2) to search for the persons alleged to have committed or ordered the commission of grave breaches and try such persons before their own courts, or alternatively to hand them over to another contracting state that has made out a *prima facie case*.²

Furthermore, reflecting to the fact the Genocide, War Crimes and Crimes against humanity are the most serious international crimes, the maximum penalty for this 3 offences is the maximum prison term also available under a Georgian jurisdiction (life term). Therefore, it would be advisable for Georgia, that this new offences came into a force by passing a legislation rather than awaiting the entry in force of the Rome Statute. By doing so a Georgian jurisdiction will have a potential to allow prosecutions in Georgian courts for these offences in the period before the ICC comes to an existence. This advise to a Georgian government can be also supported by the fact that the offences related to genocide and crimes against humanity have been already recognised as offences at international criminal law and therefore are not going to generate a new offences as such. It will be interesting to look at the Art. 124 of the Rome Statute, is a transitional provision which will allow a member state to delay the entry into force category of crimes referred to in Art. 8 (war crimes) for seven years after entry into force of the Rome Statute for the State concerned. On this matters Georgian authorities will be given yet another compromise, however it will be advisable for Georgia not to adopt this provision, based on the argument that it should be in Georgian interest to prosecute those who tend to commit such a crime. Based on the fact that the Rome Statute is very detailed and complex in material respects from other international treaties or domestic laws that Georgia is the part. Thus, I would suggest that stand alone legislation is needed

LOOKING AHEAD: THE ICC AFTER THE RATIFICATION

The Rome Statute creates a complete international criminal justice system and consequently it should not be surprising that its provisions are complex and detailed. It addresses and therefore attempts to deal not only with the structure and jurisdiction of the ICC itself but also with other

¹ Hon. Phil Goff, “International Crimes and International Criminal Court Bill” New Zealand's Government Bill (expenatory note), p. 6.

² Antonio Cassese, “Reflections on international Criminal Prosecution and Punishment of Violations of Humanitarian Law”, *Politics, Values and Functions: International Law in the 21st century*, Essays in Honor of Professor Louis Henkin (The Hague/ London/ Boston: Martinus Nijhoff Publishers, 1997) 262 See – International Convention on the Suppression and Punishment of the Crime of Apartheid(1973) in International Legal Material.

important matters such as substantive principles of international and municipal criminal law, investigation, prosecution, trial, and at last provides mechanism to enforce sentences and penalties.

As a small country, dependent on the rule of law Georgia's interests lie in supporting effective international solutions. The impact of the ratification of the Rome Statute will be very broad and will have specific consequences on Georgia after it ratifies it. The impact will generally be positive, based on civilized and lawful intentions that the ICC is intending to practice. Furthermore, an international criminal court with a broad sphere of influence should avoid the persistent criticism that only certain criminals are prosecuted for their action. In other words, this court should not generate a victors justice, where they said to violate two fundamental principles of criminal law: *nullum crimen sine lege* and *nulla poena sine lege*, and as it was argued from German and Japanese defense during the military tribunals. Further example of such criticism has arisen during the current controversial trial of Milocevic, conducted by the *ad hoc* tribunal for former Yugoslavia in Hague. By overcoming this criticism the respect towards reliable international justice system will be perceived as fair and impartial. Furthermore, the establishment of an effective permanent institution would avoid the need for an *ad hoc* institution, which on the one hand require long and time-consuming deliberation of the U.N. Security Council where the political factors are to be also considered.

The Rome Statute has been designed to balance the role of national and international institutions. Product of the proposed principles by the International Law Commission, the court should function as an incentive and as a complimentary body to the national jurisdictions.

The creation of the International Criminal Court will respond to a number of different objectives:

to prompt Georgia” (states) to carry out genuine investigation and prosecution of those responsible for the most serious crimes known in international law; to help ensure that such transgressors are brought to justice where States are unwilling or unable to do so; to deter commission of such crimes;

to help deter revisionism by establishing an objective record of events underlying major atrocities and conflicts; to create greater international stability by removing war criminals from society and restoring the rule of law in countries affected by conflicts and crimes; to perform these functions through a permanent institution which avoids start-up delays and selective justice.

**„ახალი დემოკრატიის“ – კონსტიტუციონალისტური
სივრცის ევროპული ქვეყნების კრედიტების
კონსტიტუციურ-სამართლებრივი სტატუსის სტრუქტურა
(ზოგადი დახასიათება)**

გასული საუკუნის ბოლო ორ ათწლეულში მსოფლიო გლობალური ძვრები მოხდა, მათ შორის ე.წ. „სოციალისტური ბანაკის“ რღვევა. ამ უკანასკნელის დაშლის შემდეგ მსოფლიო კონსტიტუციონალიზმის რუქაზე მნიშვნელოვანი და საინტერესო ცვლილებები განხორციელდა. ამ სივრცის ქვეყნებში, გარდამავალ ეტაპზე მთელ რიგ სუბიექტურ ფაქტორთა (ძირითადად ქარიზმატული ლიდერის ფაქტორი იგულისხმება, რაც ყველაზე ნათლად პოსტსაბჭოთა სახელმწიფოებში გამოიკვეთა), თანხვედრით განხორციელებულმა კონსტიტუციურმა რეფორმებმა, მე-20 საუკუნის კონსტიტუციონალიზმის დინამიზმს ახალი, მძლავრი ბიძგი მისცა. მე-18 საუკუნის მიწურულს, მართვა-გამგეობის რესპუბლიკური ფორმის პირობებში კონსტიტუციურად გაფორმებულმა ორმა, დიამეტრალურად განსხვავებულმა სისტემამ – საპარლამენტო და საპრეზიდენტო რესპუბლიკებმა, მომავალში მრავალი ქვეყნისათვის კონსტიტუციური განვითარების საწყის – შერჩევა-შემოქმედებით ეტაპზე განსაკუთრებული ყურადღება დაიმსახურა. კონსტიტუციურმა ევოლუციამ მმართველობის ეს ორი სისტემა შემოგვინახა არა მხოლოდ შემდგომში მათგან წარმოებული სხვადასხვა სისტემების „წინაპარი“ და ფუძემდებლური მოდელები.

ევროპის „ძველი“ დემოკრატიის სივრცეში არც ერთი საპრეზიდენტო რესპუბლიკა არ გვხვდება. ეს საგნებით ლოგიკურია, ვინაიდან მე-19 საუკუნის ბოლოს და მე-20 ასწლეულის დასაწყისში, მონარქი სულ უფრო და უფრო მეტად ხდებოდა საკანონმდებლო ხელისუფლებაზე დამოკიდებული და მნიშვნელოვანწილად მცირდებოდა მისი დამოუკიდებელი პოლიტიკური საქმიანობის ხარისხი. პირველი და მეორე ტალღის კონსტიტუციების მიმღებმა გარესრესპუბლიკებულმა მონარქიებმა მაქსიმალურად შეზღუდული და უფლებრივი თვალსაზრისით, ფაქტობრივად, დაუძლურებული მონარქი პრეზიდენტის ინსტიტუტით ჩაანაცვლეს. ეს ჯერ კიდევ ის პერიოდაა, როდესაც რესპუბლიკის ცნება დემოკრატიის სინონიმად მოიაზრებოდა. მას შემდეგ, შეიძლება ითქვას, რომ პროპორციულად მიმდინარეობდა მონარქისა და პრეზიდენტის ინსტიტუტების ევოლუცია ხელისუფლების დანაწილების პრინციპში მათი როლის და უფლებამოსილებების მოცულობის თვალსაზრისით. დღესდღეობით, საპარლამენტო რესპუბლიკებსა და მონარქიებში საპარლამენტო მმართველობის ძირითადი პრინციპები აბსოლუტურად იდენტურია და განსხვავება, ფაქტობრივად, მხოლოდ სახელმწიფო მეთაურის ინსტიტუციონალურ ფორმაშია. საპარლამენტო რესპუბლიკის პირობებში, მემკვიდრეობით მონარქს, (ძირითადად პარლამენტის ან საარჩევნო კოლეგიის მიერ) არჩეული პრეზიდენტი ცვლის. ამის შემდეგ აღმოსავლეთ ევროპის ქვეყნებში განხორციელებული კონსტიტუციური რეფორმების ერთ-ერთი ობიექტი, რა თქმა უნდა, პრეზიდენტის ინსტიტუტი გახდა, რამაც გაზარდა მეცნიერული ინტერესი, როგორც ამ სივრცის ქვეყნების ნოვატორული ინსტიტუტისადმი.

პრეზიდენტის კონსტიტუციურ-სამართლებრივი სტატუსი ერთო და მრავალისმომცველი ინსტიტუტია. ამდენად, მისი სრულფასოვანი კვლევა პრეზიდენტის სამართლებრივი ფენომენის მომცველობითი შესწავლის მნიშვნელოვანი ნაწილია. ამასთან დაკავშირებით, საყურადღებოა რუსი მკვლევარის დ. ზლატოპოლსკის მოსაზრება იმის თაობაზე, რომ პრეზიდენტის სტატუსი კონსტიტუციური ხასიათის რამდენიმე პრინციპული პოზიციისაგან შედგება: პრეზიდენტის პრეროგრატივისაგან – მისი კომპეტენცია, არჩევის წესი და გარეთვე პასუხისმგებლობა საქმიანობისათვის. თითოეული ამ საკითხის გადამწვევება განსაზღვრავს პრეზიდენტის ინსტიტუტის დემოკრატიზმის ხარისხს, მის პოლიტიკურ და სამართლებრივ ბუნებას.¹

¹ Д.Л. Златопольский, Институт президента В восточной европе: порядок выборов и ответственность; Вест. Моск. Ун-та. Сер. 11. право, 1994. №5. Стр. 14.

ვიზიარებთ რა, ამ მოსაზრების ყველა პუნქტს, შევეცდებით წინამდებარე ნაშრომში ნათელი მოვფინოთ პოსტსოციალისტური სივრცის – „ახალი დემოკრატიის“ ევროპული ქვეყნების პრეზიდენტების კონსტიტუციურ-სამართლებრივი სტატუსის სტრუქტურას.

პრეზიდენტის სტატუსი არ არის თეორიული კვლევის სწორხაზოვანი ობიექტი, რადგანაც თავად პოსტსოციალისტური სივრცის ქვეყნებში ჩამოყალიბებული საპრეზიდენტო ინსტიტუტებია არაერთგვაროვანი. მართალია, ამ სივრცის ქვეყნებში პრეზიდენტის ინსტიტუტის აღმოცენება ხდებოდა მნიშვნელოვანწილად საერთო სამართლებრივ-პოლიტიკური ცვლილებების ფონზე, მაგრამ ამ ინსტიტუტის სტატუსის განსაზღვრაზე გადამწყვეტ გავლენას ახდენდნენ ის მოტივები, რითაც სხვადასხვა საზოგადოებრივი ძალები ასაბუთებდნენ მისი დაფუძნების აუცილებლობას. ესენია: პრეზიდენტის ურთიერთობათა სისტემა; პარტიული სისტემის სიმყარე ან მათი დაკარისტალების პროცესის თანმიმდევრულობა; ისტორიული წინაპირობები; პრეზიდენტის საზოგადოების სწრაფვის ხარისხი, თავად ასეთი ლიდერის არსებობა; ქვეყანაში მიმდინარე რეფორმების თანმიმდევრულობა და სტაბილურობა სოციალურ-ეკონომიკური მდგომარეობა. სწორედ ამ გარემოებათა გამო, როგორც უკვე აღვნიშნეთ, ამ ქვეყნებში დაფუძნდა ზოგ შემთხვევაში დიამეტრალურად განსხვავებული კონსტიტუციურ-სამართლებრივი სტატუსის მქონე საპრეზიდენტო ინსტიტუტები, რომლებიც თავისი ბუნებით, რა თქმა უნდა სრულ ჰარმონიაში არიან ჩამოყალიბებული მმართველობის სისტემასთან და თავად ამ სისტემის ჰარმონიულ წარმოადგენენ. მიუხედავად ამისა, გარკვეულწილად საერთო სამართლებრივ-პოლიტიკურ ტენდენციებზე დაყრდნობით განხორციელებული კონსტიტუციური რეფორმების შედეგად დაფუძნებულ პრეზიდენტების ინსტიტუტებს შორის ზოგიერთ შემთხვევაში არსებობს მათი მოდელების სისტემური მსგავსება, მაგ.: რუსებით და ბელორუსთა; ხორვატთა, რუმინეთი, მოლდოვა და პოლონეთი; ლატვიის, ესტონეთი, სლოვაკეთი, ჩეხეთი და უნგრეთი. პოსტსოციალისტური სივრცის ევროპული ნაწილის ქვეყნების, ისევე როგორც მთლიანად მსოფლიოს ქვეყნების პრეზიდენტების კონსტიტუციურ-სამართლებრივ სტატუსს, მათი შემადგენელი ელემენტების სახით აქვთ საერთო მახასიათებლები, რომელთაგანაც იწარმოება პრეზიდენტის (მათ შორის დიამეტრალურად განსხვავებული მოდელების) კონსტიტუციურ-სამართლებრივი სტატუსის შემადგენელ ელემენტებს შეიცავს შესაბამისი ქვეყნის კონსტიტუცია. კონსტიტუციის ტექსტში რა მოცულობითაც და რა რედაქციითაც არ უნდა იყოს გადმოცემული, ყოველი საპრეზიდენტო ინსტიტუტის სტატუსს ახასიათებს განუყოფელი და განუსხვისებელი ელემენტები, რომელთა კლასიფიკაციაც მათი გვაროვნული მახასიათებლების მიხედვით შეიძლება განხორციელდეს სამ ჯგუფად:

1. ინსტიტუციონალური;
2. პროცედურული;
3. ფუნქციონალური.

მიუხედავად მათი ამგვარი კლასიფიკაციისა, პრეზიდენტის კონსტიტუციურ-სამართლებრივი სტატუსის თითოეული ელემენტისაგან არის ნაწარმოები მისი კომპეტენცია, რომელიც აყალიბებს პრეზიდენტის სტატუსს, როგორც ერთ მთლიან ორგანიზმს. სტატუსის თითოეული ელემენტი არის პრეზიდენტის კომპეტენციის სისტემის ერთგვარი წყარო და კონკრეტული სახის უფლებამოსილებები ემსახურებიან მათ განხორციელებას. პრეზიდენტის კომპეტენციაში თავმოყრილი უფლებები თანმიმდევრულად ემსახურება მისი სტატუსის სხვა მრავალი ელემენტის განხორციელებას; ამ ელემენტებით და შესაბამისად მათი მეშვეობით, პრეზიდენტის ინსტიტუტის ქვეყნის საზოგადოებრივ-პოლიტიკურ სისტემაში მყარ დამკვიდრებას.

ინსტიტუციონალურ ჯგუფს შეიძლება მივაკუთვნოთ პრეზიდენტის სტატუსის მხარეები, რომლებიც კონსტიტუციის შესაბამისი დებულებებიდან მოსჩანს არა როგორც პირდაპირ ფუნქციონალური, არამედ როგორც ხელისუფლების გარეგნული ატრიბუტების მახასიათებელი ელემენტები. ამგვარ ელემენტებზე, საპრეზიდენტო ინსტიტუტის რუსი მკვლევარი ნ. სახაროვი აღნიშნავს, რომ „პრეზიდენტის მოღვაწეობის ამგვარი ვალდებულებები და ოფიციალურად დადგენილი სტანდარტები მიმართულია სახელმწიფო მეთაურის პოტსზე მისი მსოფლიო მამს-

ტაბის ავტორიტეტის და ღირსების გაძლიერებისაკენ¹. აქ არ შეიძლება ყურადღების მიღმა დაგვრჩეს პრეზიდენტის სტატუსის ამ მხარეების გაორებული ბუნება, რაც ერთი მხრივ, მნიშვნელოვანწილად სახაროვისეულ მოსაზრებას (პოზიციას) გულისხმობს, ხოლო მეორე მხრივ, იგი, როგორც უკვე აღვნიშნეთ, არის პრეზიდენტის კომპეტენციის წყარო, რომლებიც, თავის მხრივ იმპერატიულად უნდა კონკრეტდებოდნენ და პოულობდნენ პრეციზულ (ზუსტ) ასახვას კონსტიტუციის დებულებებში.

პრეზიდენტის კონსტიტუციურ-სამართლებრივი სტატუსის ინსტიტუციონალური ჯგუფის ელემენტებია:

- ა) პრეზიდენტი – სახელმწიფოს მეთაური და მისი როლი ხელისუფლების დანაწილების პრინციპის კონსტიტუციურ განხორციელებაში (ხელისუფლების ერთიანობის სიმბოლო და კონსტიტუციის დაცვის გარანტი);
- ბ) პრეზიდენტი – ქვეყნის ერთიანობისა და მთლიანობის გარანტი;
- გ) პრეზიდენტი – კონსტიტუციისა და ადამიანის უფლებათა დაცვის გარანტი;
- დ) ქვეყნის უმაღლესი წარმომადგენლობა საგარეო ურთიერთობებში.

პროცედურული ჯგუფი მოიცავს პრეზიდენტის სტატუსის იმ ელემენტებს, რომლებიც უზრუნველყოფენ მისი უფლებამოსილების დაწყების, უშუალო განხორციელების და შეწყვეტის, აგრეთვე მისი უფლებამონაცვლეობის სამართლებრივ პროცედურებს. ესენია:

- ა) პრეზიდენტის არჩევითობა და არჩევნების წესი;
- ბ) პრეზიდენტის ხელშეუვალობა;
- გ) პრეზიდენტის თანამდებობრივი შეუთავსებლობა;
- დ) უფლებამოსილების ვადამდელი შეწყვეტა. პასუხისმგებლობის წესი (იმპიჩმენტი);
- ე) უფლებამონაცვლეობა.

ფუნქციონალური ჯგუფი არის პრეზიდენტის კონსტიტუციურ-სამართლებრივი სტატუსის ის ძირითადი და ყველაზე ტევადი ელემენტი, რომლის რეალიზაციისას სრულად ვლინდება ინსტიტუტის სახელმწიფოებრივ-სამართლებრივი ბუნება. იგი მოიცავს შემდეგ ელემენტებს:

- ა) პრეზიდენტის ინსტიტუტის დამოკიდებულება აღმასრულებელ ხელისუფლებასთან;
- ბ) პრეზიდენტის ინსტიტუტის დამოკიდებულება საკანონმდებლო ხელისუფლებასთან;
- გ) პრეზიდენტის უფლებამოსილებანი საერთაშორისო ურთიერთობათა სფეროში;
- დ) პრეზიდენტის უფლებამოსილებანი სასამართლო ორგანოებთან მიმართებაში;
- ე) პრეზიდენტის უფლებამოსილებანი ტერიტორიული და ადგილობრივი ერთეულების ორგანოებთან მიმართებაში;
- ვ) პრეზიდენტის უფლებამოსილებანი თავდაცვისა და უშიშროების სფეროში, საგანგებო უფლებამოსილებანი;
- ზ) პრეზიდენტის სამართალშემოქმედებითი საქმიანობა.

პრეზიდენტის სტატუსის ზოგიერთი ელემენტი, როგორცაა ქვეყნის ერთიანობისა და მთლიანობის უზრუნველყოფა (საქართველოს კონსტიტუციის 69-ე მუხლის, მე-2 პუნქტი); ქვეყნის ტერიტორიის ხელშეუხებლობისა და განუყოფლობის სადარაჯოზე დგომა (პოლონეთის კონსტიტუციის 126-ე მუხლის მე-2 პუნქტი); კონსტიტუციით დადგენილი წესით ტერიტორიული მთლიანობის დაცვისათვის ზომების მიღება (რუსეთის ფედერაციის კონსტიტუციის მე-80 მუხლის მე-2 პუნქტი); სეხელმწიფო ორგანოთა კონსტიტუციის შესაბამისად საქმიანობის უზრუნველყოფა (საქართველოს კონსტიტუციის 69-ე მუხლის მე-2 პუნქტი); კონსტიტუციისა და ადამიანისა და მოქალაქის უფლებებისა და თავისუფლებების დაცვის გარანტიად გამოსვლა (რუსეთის ფედერაციის კონსტიტუციის მე-80 მუხლის მე-2 პუნქტი); კონსტიტუციის დაცვისთვის

¹ Сахаров Н.А., “Институт президентства в современном мире”; “Юридическая литература”; Москва. 1994. Стр. 13.

თვალყურის დევნება (პოლონეთის კონსტიტუციის 126-ე მუხლის მე-2 პუნქტი); სახელმწიფო სტრუქტურების დემოკრატიული საქმიანობის სადარაჯოზე დგომა (უნგრეთის კონსტიტუციის §29 (1) და ა.შ. ასახვას პოულობენ პრეზიდენტის შესახებ კონსტიტუციების თავების პირველ-სავე მუხლში, როდესაც განსაზღვრავენ პრეზიდენტის როლს ხელისუფლების დანაწილების პრინციპის კონსტიტუციურ განხორციელებაში, თუმცა, არ უნდა ვიფიქროთ, რომ ეს არის პრეზიდენტის კონსტიტუციურ-სამართლებრივი სტატუსის ერთ ნორმაში კრებსითად გადმოცემის მცდელობა, ვინაიდან ამ დებულებების მიღმა დგას სტატუსის სხვა მნიშვნელოვანი ელემენტებიც, მაგალითად არჩევითობა, ხელშეუხებლობა, კომპეტენცია და სხვა. ეს, ჩვენი აზრით, როგორც უკვე აღვნიშნეთ, ერთი მხრივ უფრო მისი ავტორიტეტისა და ღირსების ხაზგამსმელი ნომრებია, ხოლო მეორე მხრივ კი მისი კომპეტენციის წყარო.

პრეზიდენტის სტატუსის ელემენტები თანმიმდევრულად გადმოიცემა კონსტიტუციის ტექსტი, უმთავრესად, შესაბამის თავში. სტატუსის, პრეზიდენტის მიერ განხორციელებადი თითოეული ინსტიტუციონალური ელემენტის რეალიზაციის ფორმები იშლება ასევე კონსტიტუციის ტექსტში, ძირითადად მათი ფუნქციონალური ჯგუფის ელემენტში – კომპეტენციაში. **ხშირად, პრეზიდენტის ავტორიტეტის ხაზგასმას ხელისუფლების დანაწილების პრინციპის კონსტიტუციურ განხორციელებაში მისი როლის განმსაზღვრველი ნორმის „გადატვირთვა“¹, რომლის ტიპიური ნიმუშია რუსეთის ფედერაციის კონსტიტუციის მე-80 მუხლის მე-2 პუნქტი, გამოყოფს პრეზიდენტის სტატუსის ისეთ ელემენტს, რომლის სრული მოცულობით ამოქმედების მექანიზმები სრულყოფილად არ იყოს ჩამოყალიბებული კონსტიტუციის ტექსტში.** მაგალითად, რუსი კონსტიტუციონალისტი მ. ბაგლაი მიიჩნევს, რომ რუსეთის ფედერაციის კონსტიტუციის მე-80 მუხლის მე-2 პუნქტის დებულება, რომელიც პრეზიდენტს წარმოაჩენს ხელისუფლების შტოებს შორის არბიტრად, „ეს არის კონსტიტუციური დამატება, კონკრეტული უფლებამოსილებების თანხლების გარეშე“². ყველა სხვა შემთხვევაში, თუ პრეზიდენტის სტატუსის ამგვარი ამალღებული განწყობის ინსტიტუციონალური ელემენტები სრულფასოვან ასახვას არ ჰპოვებენ პრეზიდენტის კომპეტენციაში, დიდი სტიმული ექნება პრეზიდენტის ე.წ. „ნაგულისხმევი“ და „ფარული“ უფლებამოსილებების გამოყენების ცდუნებას. რამაც ნათელი გამოვლინება ჰპოვა რუსეთის ფედერაციაში და პოლონეთში. „სამწუხაროდ, „საზეიმო“ კონსტიტუციური ეპითეტების გამო, სახელმწიფოს მეთაურები ზოგჯერ აკეთებენ შორს მიმავალ დასკვნებს, ზოგიერთ განსაკუთრებულ ფუნქციაზე, რომლებიც გულისხმობენ პრეზიდენტის „ფარულ“ უფლებამოსილებებს, რომლებიც თითქოს გამომდინარეობს მისი, როგორც სახელმწიფო მეთაურის სამართლებრივი სტატუსის საერთო დახასიათებიდან“³. სწორედ აღნიშნულიდან გამომდინარე, დაეყრდნო რა რუსეთის ფედერაციის საკონსტიტუციო სასამართლო რუსეთის ფედერაციის კონსტიტუციის მე-80 მუხლის მე-2 პუნქტს, რომელიც პრეზიდენტის ასახელებს კონსტიტუციის, ადამიანისა და მოქალაქის უფლებებისა და თავისუფლებების დაცვის გარანტიად, კონსტიტუციურად სცნო პრეზიდენტის მოქმედებები, როდესაც მან განუხილველად დაუბრუნა ფედერალურ კრებას კანონები, გამოსცა საკანონმდებლო ხასიათის ბრძანებულებები, ასევე ფედერალური კრების თანხმობის გარეშე განხორციელა საომარი მოქმედებები საკუთარი ქვეყნის ტერიტორიაზე – ჩეჩნეთში.⁴

რაც შეეხება პოლონეთის მაგალითს, რესუბლიკის კონსტიტუციაში 1898 წლის 7 აპრილის ცვლილებების შემდეგ (როდესაც აღდგენილ იქნა პრეზიდენტის ინსტიტუტი), 32-ე მუხლის მე-2 პუნქტის თანახმად, პრეზიდენტი „თვალყურს ადევნებს კონსტიტუციის დაცვას, დგას სახ-

¹ ამ ნორმის „გადატვირთვა“ ყოველთვის „ძლიერი“ და „წარმოსადგეი“ საპრეზიდენტო ინსტიტუტის დაფუძნების ბუნებრივი გამოხატულებაა.

² Конституция и закон: стабильность и динамизм. М., 1998. Стр. 25.

³ იხ.: Конституционное законодательство России; под общей редакцией Ю.А. Тихомирова; М. 1999; Изд. Группа „Горедец“ – „Формула Права“; стр. 130; Авакян С.А. Президент Российской Федерации: эволюция конституционно-правового статуса., ВЕСТН. МОСК. УН-ТА. СЕР. ПРАВО. 1998. №1. Стр. 30.

⁴ ავაქიანი ს., დას. ნაშ., გვ. 30.

ელმწიფოს სუვერენიტეტისა და უსაფრთხოების, აგრეთვე მისი ტერიტორიის ურღვევობისა და განუყოფლობის სადარაჯოზე...“ ფაქტობრივად იგივე დებულება იქნა შენარჩუნებული მცირე კონსტიტუციის ტექსტშიც. ასევე მცირე კონსტიტუციის 32-ე და 34-ე მუხლების პირველი პუნქტების თანახმად, პრეზიდენტი საგარეო ურთიერთობებში, ქვეყნის საშინაო და საგარეო უსაფრთხოების სფეროში ახორციელებდა „ზოგად ხელმძღვანელობას“. თუმცა აქ „გარკვეული რჩებოდა, მითითებული უფლებამოსილებები რამდენად იყვნენ დაკავშირებული კონსტიტუციის სხვა დებულებებით გათვალისწინებული უფლებამოსილებების განხორციელებასთან, თუ ისინი ატარებდნენ დამოუკიდებელ (ინდივიდუალურ) ხასიათს“.¹ ამ სადავო მდგომარეობას მალე აუღო ალღო პოლონეთის რესპუბლიკის მეორე პრეზიდენტმა ლეს ვალენსამ რომელმაც, საკითხებში, რომელთა „ზოგად ხელმძღვანელობას და კოორდინაციას“ ინსტიტუციონალურად სწორედ იგი ახორციელებდა, მიაღწია თითქმის სრულ კონტროლს.²

1997 წლის 2 აპრილის კონსტიტუციის 126-ე მუხლის პირველი პუნქტის თანახმად:

- „1. პოლონეთის რესპუბლიკის პრეზიდენტი არის პოლონეთის რესპუბლიკის უმაღლესი წარმომადგენელი და სახელმწიფო ხელისუფლების ურღვევობის გარანტი.
2. რესპუბლიკის პრეზიდენტი თვალყურს ადევნებს კონსტიტუციის დაცვას, დგას სახელმწიფოს სუვერენიტეტისა და უსაფრთხოების, აგრეთვე მისი ტერიტორიის ხელშეუვალობისა და განუყოფლობის სადარაჯოზე“.

აქ ერთი შეხედვით არა მხოლოდ შენარჩუნებულია, არამედ უფრო გაძლიერებული ინტონაციითაც კია წარმოჩენილი ის საკითხები, რომლებიც პოლონეთის ინსტიტუციონალური სისტემის საქმიანობაში მძაფრი კონფლიქტების წყაროდ იქცნენ. არსებითად, ყოველივე გაუგებრობა დაძლეული იქნა, რამეთუ კონსტიტუციის 126-ე მუხლისავე მე-3 პუნქტის თანახმად „რესპუბლიკის პრეზიდენტი თავის ამოცანებს ასრულებს კონსტიტუციითა და კანონებით განსაზღვრული მოცულობითა და პრინციპებზე დაყრდნობით“. ამ დებულებით მკაცრად იქნა დადგენილი პრეზიდენტის უფლებამოსილებათა არეალი და მის კომპეტენციას, ასე ვთქვათ, კონსტიტუციური ზღურბლი დაუწესდა. ამან თავისთავად გამოირიცხა 126-ე მუხლის პირველი და მე-2 პუნქტების დებულებების ფართო ინტერპრეტაციის და მათზე დაფუძნებით „ნაგულისხმევ“, „ფარულ“ და „განუსხვისებულ“ უფლებებზე აპელირების საშუალება და შესაძლებლობები. ამდენად, პოლონეთის მაგალითზე, კონსტიტუციის 126-ე მუხლის პირველი და მე-2 პუნქტების დებულებებს ვერ ექნებათ პირდაპირი მოქმედების ძალა, თუ ისინი, როგორც ზემოთ აღვნიშნეთ, არ იქნებიან პრეციზებული სხვა შესაბამისი კონსტიტუციური (ფუნქციონალური) დებულებებით.

აქვე არ შეიძლება გვერდი ავუაროთ საქართველოს კონსტიტუციის 69-ე მუხლის მე-2 პუნქტს, რომლის თანახმადაც საქართველოს პრეზიდენტი უზრუნველყოფს „... სახელმწიფო ორგანოთა საქმიანობას კონსტიტუციის შესაბამისად“. მიუხედავად ამისა, რუსეთის ფედერაციასა და პოლონეთის რესპუბლიკაში ამგვარი ნორმების ფართო ინტერპრეტაციის შემთხვევებს, რაც ჩვენი აზრით, ცალსახად უნდა იქნეს განხილული როგორც ხელისუფლების დანაწილების პრინციპში კონსტიტუციური ბალანსის დარღვევისა და შესაბამისად ხელისუფლების უზურპაციის მცდელობა, საქართველოში დღემდე ადგილი არ ჰქონია. აღნიშნულის მიზეზად ერთი მხრივ, შესაძლოა დასახელდეს მასზე მოთხოვნილების არარსებობა ქვეყნის პოლიტიკური ცხოვრების რეჟიმიდან გამომდინარე, თუმცა მეორე მხრივ, საქართველოს კონსტიტუციაც შეიცავს 69-ე მუხლის მე-2 პუნქტის შეუზღუდავი (განუსაზღვრელი და არაზუსტი) ანტერპრეტაციისაგან თავის დაცვის უზრუნველყოფ ნორმას. კერძოდ, 73-ე მუხლის (რომელიც მთლიანად ეთმობა პრეზიდენტის კონკრეტულ უფლებამოსილებათა განსაზღვრას) მე-6 პუნქტში აღნიშნულია, რომ „პრეზიდენტი ახორციელებს კონსტიტუციითა და კანონით განსაზღვრულ

¹ Лешек Лех Гарлицкий Институт президентства в новой Конституции Польши; Журн. “Конституционное Право: Восточноевропейское обозрение”; №3 (20)№4(21)ю. 1997. Стр. 68.

² იქვე. გვ. 70.

სხვა უფლებამოსილებებს“. ანუ პრეზიდენტი უფლებამოსილია განახორციელოს ესა თუ ის მოქმედება მხოლოდ იმ შემთხვევაში, თუ ეს პირდაპირ არის გათვალისწინებული კონსტიტუციის 73-ე მუხლის პირველი – მე-5 პუნქტებით, მისი სხვა დებულებით, ან სხვა კანონებით. ეს დებულება კი თავისთავად გამორიცხავს დღის წესრიგში ე.წ. „ნაგულისხმევი“, „ფარული“ და „განუსხვისებელი“ უფლებების საკითხების დასმის თეორიულ შესაძლებლობასაც კი. გარდა ამისა, საქართველოს პრეზიდენტის უფლება – გადაჭრას დავები აღმასრულებელი ხელისუფლების დაწესებულებების ხელმძღვანელებს შორის, შეიტანოს სარჩელი საკონსტიტუციო სასამართლოში, დანიშნოს პარლამენტისა და ადგილობრივი თვითმმართველობის ორგანოების არჩევნები, დაითხოვოს ეს უკანასკნელი მკაცრად განსაზღვრულ პირობებში (ამ კონკრეტული შემთხვევისათვის ეს სწორედ ის პირობებია, როდესაც საფრთხე ექმნება ქვეყნის კონსტიტუციური წყობის სტაბილურობას) ის მექანიზმებია, რომლებსაც პრეზიდენტი ახორციელებს სწორედ როგორც კონსტიტუციური სტაბილურობის გარანტი (თუმცა აქ შეიძლება იყოს აზრთა სხვადასვაობა იმაზეც, რომ საქართველოს პრეზიდენტი არის არა მთლიანად ქვეყნის კონსტიტუციური სტაბილურობის გარანტი, არამედ იგი ამ ფუნქციას ახორციელებს მხოლოდ სახელმწიფო ორგანოების საქმიანობის ნაწილში). მისი სტატუსის ინსტიტუციონალური ელემენტი – იყოს კონსტიტუციის დაცვის გარანტი, სწორედ აქ პოულობს თავის პოზიტიურ და სრულფასოვანი სამართლებრივი რეალიზაციის საფუძველს.

ამდენად, ის გარემოებაც, რომ საქართველოს კონსტიტუციის 69-ე მუხლის მე-2 პუნქტის თანახმად პრეზიდენტი ერთგვარად გამოცხადებულია არბიტრად ხელისუფლების სხვადასხვა შტოებს შორის, ემსახურება კონსტიტუციის სტაბილურობას. მისი ეს ფუნქცია სხვადასხვა უფლებამოსილებების განხორციელებით ხდება და ეს არ არის რაღაც განყენებული, ერთი უფლებამოსილება. პრეზიდენტის ამგვარი უფლებამოსილებების მკაცრად განმსაზღვრელად ნორმებს შეიცავენ აღმოსავლეთ ევროპის რიგი ქვეყნების კონსტიტუციები. ჩეხეთის რესპუბლიკის კონსტიტუციის 63-ე მუხლის მე-2 აბზაცის თანახმად, რესპუბლიკის პრეზიდენტს შეუძლია განახორციელოს სხვა უფლებამოსილებებიც, რომლებიც კონსტიტუციით პირდაპირ არ არიან დადგენილი, თუ ეს გათვალისწინებულია კანონით. უნგრეთის რესპუბლიკაში, კონსტიტუციის §30/A პირველი ნაწილის „მ“ პუნქტის თანახმად, პრეზიდენტი წყვეტს სხვა საკითხებს, რომლებსაც კანონი მიაკუთვნებს მის კომპეტენციას. რუმინეთის კონსტიტუციის მე-100 მუხლის თანახმად, პრეზიდენტის სხვა უფლებამოსილებები დგინდება კანონით. ანუ, ჩეხეთისა და უნგრეთის რესპუბლიკების, აგრეთვე რუმინეთის შემთხვევებში, პრეზიდენტის იმ უფლებამოსილებათა წყარო, რომლებიც პირდაპირ არ არიან მითითებული კონსტიტუციაში, ცალსახად უნდა იყოს, სხვა შემთხვევაში, პრეზიდენტების მიერ ვერ იქნება განხორციელებული ვერანაირი უფლება, თუ მას კონკრეტული კონსტიტუციური ან კანონიერი საფუძველი არ

გვაქვია: აღნიშნული კონსტიტუციური ნორმები, პრეზიდენტის კომპეტენციაში მათი შესაბამისი დებულებებით გამყარების გარეშე, ჩვენი აზრით ფაქტობრივად აღარ იქნებიან სრულფასოვანი იურიდიული ძალის მქონენი, რადგან თავად ისინი არ არიან კონკრეტული უფლებებით აღმჭურველი ნორმები – ამ შემთხვევაში სახეზე არ გვაქვს მისი განხორციელების ლეგიტიმური პროცედურული საფუძვლები და ერთი მხრივ ქვეყნის ინსტიტუციონალურ სისტემაში პრეზიდენტის მდგომარეობას უსვამენ ხაზს, ხოლო მეორე მხრე, ის არის პრეზიდენტის კომპეტენციის წყარო. პრეზიდენტის გარკვეული სამართლებრივი მდგომარეობის ქმედუნარიანობას კი შესაბამისი მექანიზმებით უზრუნველყოფა ესაჭიროება, რაც გამოინატება კონკრეტული უფლებებით აღმჭურველი ნორმების დადგენაში.

სწორედ ამიტომაც, „ფარული“ უფლებამოსილებების იდეა (ექსტრაორდინალურ მდგომარეობებშიც კი), სამართლებრივი სახელმწიფოს კონსტიტუციური განვითარებისათვის არის არაპრობლემური. პრაქტიკაში, პრეზიდენტის გამონაკლისი (ბუნდოვანი – ე.წ. „ნაგულისხმევი“ და „ფარული“, არაცალსახად ახსნილი) უფლებამოსილებების დახმარებით, ამართლებენ მის შეცდომებს და მისი მოქმედებების პარლამენტთან შეთანხმების სურვილის არქონას. რუსეთის ფედერაციის კონსტიტუციის მე-80 მუხლში მითითებული პრეზიდენტის ძირითადი ამოცანებისათვის

კონსტიტუციური უფლებამოსილებებით უზრუნველყოფის არ არსებობა ჩანს რამოდენიმე ფუნქციის რეგლამენტაციაში,¹ რაც თვალნათლივ გამოვლინდა ამ ამოცანების პრაქტიკაში რეალიზაციისას. ყოველივე აღნიშნული კი თავისი არსით ხელისუფლების საკანონმდებლო და აღმარსულებელ შტოებს შორის კონფლიქტის და ხელისუფლების დანაწილების პრინციპის დარღვევის ობიექტური წინაპირობაა. სწორედ ამიტომ ენიჭება განსაკუთრებული მნიშვნელობა ხელისუფლების დანაწილების პრინციპის განხორციელებაში პრეზიდენტის როლის განმსაზღვრელი კონსტიტუციური ნორმის შემდგომ განვითარებას ამ როლის თანმხლები კონსტიტუციური ნორმებით უზრუნველყოფით.

„საფრთხის ლიკვიდაციისა და კონსტიტუციის სრული მოცულობით მოქმედების უზრუნველყოფად პრეზიდენტის მიერ გამოყენებადი საშუალებებისა და მეთოდების იურიდიული კონკრეტიზაციის რაიმენაირი მკაცრი რეგულირების შეუძლებლობა“,² რაც განპირობებულია ვითომდა სახელმწიფოებრიობისათვის საფრთხის არაპროგნოზირებადი ხასიათით, ავტორთა კოლექტივის აზრით,³ იგი ხშირ შემთხვევებში განიხილება ძალიან ფართოდ და მას ეძლევა მოქნილი ინტერპრეტაციის საშუალება. პრეზიდენტის გამოცხადება ფედერაციის კონსტიტუციის გარანტიად, ერთი მხრივ მისი თანამდევი დამაზუსტებელი ნორმების გარეშე (როგორც მიიჩნევს მ. ბაგლაი), ხოლო მეორე მხრივ ასეთი ნორმების გვერდის ავლით კონსტიტუციის მე-80 მუხლის მე-2 პუნქტის უფრო განვრცობილი ინტერპრეტაცია, პრაქტიკულად გამორიცხავს პრეზიდენტის, როგორც საჯარო სამართლის სუბიექტის უფლებამოსილების შეზღუდვას – მის მკაცრ რეგლამენტირებას და არის ერთგვარი აბსოლუტიზმის წყარო. ეს კი, ჩვენი აზრით, საფუძველშივე არღვევს სამართლებრივი სახელმწიფოს კონცეფციას.

პრეზიდენტის ინსტიტუციონალური სტატუსის სტრუქტურის ჩვენს მიერ შემოთავაზებული სამწვეროვანი დახასიათება არის პრეზიდენტის სახელმწიფოებრივ-სამართლებრივი ბუნების კვლევის სწორი მიმართულებით წარმართვის მოკრძალებული მცდელობა. შესაბამისად, ამით არ შეიძლება მიღწეულად იქნეს მიჩნეული პრეზიდენტის სტატუსის კვლევის მიზანი. რამდენადაც რუსეთის ფედერაციისა და პოლონეთის რესპუბლიკის მაგალითებზე დავინახეთ, ნამდვილად არ არის ადვილი პრეზიდენტის სტატუსის სტრუქტურის ჰარმონიული ჩამოყალიბება. თუმცა მეორე მხრივ, ხელისუფლების დანაწილების პრინციპის კონსტიტუციურ კონსტრუქციაში ხელისუფლების სხვა შტოებთან მისი როლის ბალანსირებული და ერთმნიშვნელოვანი წარმოსახვა არის ამ პრინციპის სრულყოფილი განხორციელების აუცილებელი და ობიექტური წინაპირობა, რადგან სხვა შემთხვევაში – ხელისუფლების შტოებს შორის არაბალანსირებული ურთიერთობის წესები არღვევს ხელისუფლების დანაწილების პრინციპის სამართლებრივ ბუნებას და სწორედ აქ იმსხვრევა მისი კონცეფცია. თავად ხელისუფლების დანაწილების პრინციპი კი ცალსახად სამართლებრივი სახელმწიფოს ჩამოყალიბებისა და მისი შემდგომი წარმატებული ფუნქციონირებისათვის ამოსავალი ქვაკუთხედი და ერთგვარი ათვლის წერტილიცაა.

¹ დას. ნაშ. ი.ა. ტინომიროვის რედაქციით, გვ. 131-132, 138.

² Научно-практический комментарий к Конституции Российской Федерации. Под ред. Б.Е. топорина. Стр. 471.

³ დას. ნაშ. ი.ა. ტინომიროვის რედაქციით, გვ. 137.

STRUCTURE OF CONSTITUTIONAL-LEGAL STATUS OF THE PRESIDENTS OF “NEW DEMOCRACY” – THE EUROPEAN COUNTRIES OF POST-SOCIALIST SPACE

(General Overview)

During the last two decades of the last century global movements occurred in the world, the including the breaking up of the so-called “socialistic camp”. After the latter fell apart important and interesting changes were made on the map of world constitutionalism. The constitutional reforms carried out by similarity of certain subjective factors (basically, the factor of charismatic leader, which was most evidently depicted in the post soviet states) in the countries of this space during the transition has given the new, strong impulse to the dynamism of 20th century constitutionalism. At the end of 18th century two, diametrically different systems – parliamentary and presidential republics – that were constitutionally formulated in the situation of republican form of government have deserved special attention at the beginning stage of constitutional development of many countries *for the future/afterwards*. Constitutional evolution helped these two system of government to survive not only in the forms of classical, initial and original systems but also as “predecessor” and fundamental models of various systems originated therefrom.

Presidential republics can not be met in the space of “old” democracy of Europe. This is quite logical because at the end of the 19th century and beginning of the 20th century the monarch was becoming more and more depended on legislative authority and the degree of its independent political activity was significantly diminishing. Republicanized monarchies, adopters of the first and second wave constitutions, substituted the maximally restricted and, in terms of powers, actually weakened monarchy by the presidential institute. This is still the period when the notion of the republic was understood as a synonym of democracy. Since then it could be said that the monarch and president were proportionally evolved in terms of the extent of their role and authorities in the principle of separation of powers. At present, in the parliamentary republics and monarchies the basic principles of parliamentary government are absolutely identical and, as a matter of fact, the distinction lies only in the institutional form of the head of state. In case of parliamentary republic the monarch by succession is replaced by the elected president (basically, by the parliament or election board). Later, one of the objects of constitutional reforms carried out in the Eastern European countries has become, certainly, the presidential institute, which has increased the scientific interest towards the innovative institute of the countries of this space.

Constitutional-legal status of the president is a broad and comprehensive institute. Thus its complete research is a considerable part of comprehensive study of the president’s legal phenomenon. In this respect, noteworthy is the opinion of the Russian scholar D. Zlatopolsky. According to him the president’s status consists of several principal positions of a constitutional nature: president’s prerogative – his competence, election procedure as well as liability for the activity. Resolution of each of these issues defines the degree of democracy of the presidential institute, its political and legal nature.¹

Sharing every item of this opinion we will try in the present work to clarify the structure of constitutional-legal status of the presidents of the European countries of “new democracy”.

The status of the president is not the uniform subject of theoretical research, because diversified are the presidential institutes established in these countries of post socialistic space. Although origination of the presidential institute in the countries of this space occurred against the back-

¹ Д.Л. Златопольский, Институт Президента в Восточной Европе: порядок выборов и ответственность; Вест. Моск. Ун-та. Сер. 11. право. 1994. №5. стр. 14.

ground of mostly general legal-political changes, ultimate influence on the determination of the status of this institute are made by the motives on the basis of which various social forces were proving the necessity of its establishment. These are: system of social relationships existing in the respective country at the time of institutionalization of the president; stability of the party system or consecution of the process of their crystallization; historical preconditions; degree of social inclination towards the phenomenon of charismatic leader, existence of such leader for the time of establishment of presidential institute at a particular stage; consecution and stability of reforms going on in the country and social-economic state. Due to these very circumstances, as already mentioned, presidential institutes were established in these countries, sometimes of diametrically distinct constitutional-legal status, which by their nature certainly are established in full harmony with the governmental system and are the offspring of this very system.

Nevertheless, between the presidential institutes established as a result of constitutional reforms carried out on the basis of some sort of general legal-political trends, sometimes there is a systematic resemblance of their models, for instance Russia and Bellorussia; Croatia, Romania, Moldova and Poland; Latvia, Estonia, Slovakia, Czech Republic and Hungary. Constitutional-legal status of the presidents of the countries of the European part of post socialistic space, as well as of the countries of the entire world, in the form of its constituent elements have common characteristics out of which is originated constitutional-legal status of the president (including diametrically different models) as a single, complete organism. Constitution of the respective country contains the constituent elements of the status of each national model of the president. Whatever the extent and version of the text of constitution may be, the status of every presidential institute is characterized with integral and unalienable elements. Their classification by their generic characteristics can be made into three groups:

1. Institutional;
2. Procedural;
3. Functional.

Despite their such classification, each element of constitutional-legal status of the president make up his competence which establishes the president's status as one, whole organism. Every element of the status is some source of the system of the president's competence and powers of particular kind serve for their implementation. The rights contained in the presidential competence progressively serve for the implementation of many other elements of his status; for stable establishment of the presidential institute in the social-political system of the country with and by means of these elements.

To the *institutional group* may belong those sides of the president's status that from the relevant provisions of the constitution are viewed not as directly functional but as elements characterizing the external attributes of the authority. As for these elements the Russian scholar of the presidential institute N. Sakharov notes that "these duties of president's occupation and officially established standards focus on strengthening the worldwide repute and dignity while holding the post of head of state."¹ Here beyond attention can't be left the doubled nature of these sides of the president's status which on the one hand mostly implies the Sakharovian point of view (position) and on the other, as already mentioned, is the source of president's competence which on their part should be imperatively concretized and gain precise reflection in the provisions of the constitution.

The elements of the institutional group of constitutional-legal status of the president are:

- a) president – head of state and his role in the constitutional implementation of the principle of separation of power (symbol of the unity of power and guarantor for the protection of the constitution);

¹ Сахаров Н. А. "Институт президентства в современном мире"; "Юридическая литература"; Москва; 1994. Стр. 13.

- b) president – guarantor of the integrity and unity of the country;
- c) president – guarantor of the protection of the constitution and human rights;
- d) country’s supreme representation in foreign affairs.

Procedural group comprises the elements of the president’s status that provide for the legal procedures of initiation, implementation and termination of his power as well as of his legal succession. These are:

- a) electability and election procedure of the president;
- b) immunity of the president;
- c) official incompatibility of the president;
- d) pre-term termination of the authority. procedure of liability (impeachment);
- e) legal succession.

Functional group is the basic and most comprehensive element of the constitutional-legal status of the president whose realization fully reveal the state-legal nature of the institute. It comprises the following elements:

- a) relationship of the presidential institute with the executive authority;
- b) relationship of the presidential institute with the legislative authority;
- c) president’s powers in the area of international relations;
- d) president’s powers with regard to the bodies of territorial and local units;
- e) president’s powers in the area of defense and security, exclusive powers;
- f) president’s legislative activity.

Some elements of the president’s status, such as: to guarantee the integrity and unity of the country (Par. 2 of Article 69 of the Georgian Constitution); to safeguard the inviolability and integrity of the country’s territory (Par. 2 of Article 126 of the Polish Constitution); to take measures to protect the territorial integrity of the country in accordance with the procedure established by the Constitution (Par. 2 of Article 80 of the Russian Federation Constitution); to guarantee the activity of state bodies in accordance with the Constitution (Par. 2 of Article 69 of the Georgian Constitution); to be the guarantor of the Constitution, and of human and civil rights and freedoms (Par. 2 of Article 80 of the Russian Federation Constitution); to ensure the observance of the Constitution (Par. 2 of Article 126 of the Polish Constitution); to safeguard the democratic activity of the state bodies (Art. 29 (1) of the Hungarian Constitution) etc. are reflected in the first articles of the chapters of the constitutions related to the president, which provide for the president’s role in the constitutional implementation of the principle of separation of power. However, we should not think that this is an attempt to generalize the constitutional-legal status of the president in one norm, because beyond these provisions stand other important elements of the status, for instance electability, immunity, competence etc. This, in our opinion, as already mentioned, is still on the one hand the norms emphasizing his repute and dignity, and on the other the source of his competence.

The elements of the president’s status are progressively reflected in the text of the constitution, mainly in the relevant chapter. The forms of realization of the status, of each institutional elements implemented by the president are scattered also in the text of the constitution, mainly in the element of their functional group – competence. Often, emphasizing the president’s repute, “overburdening”¹ of the norm defining his role in the constitutional implementation of the principle of separation of power, the typical example of which is Paragraph 2 of Article 80 of the Russian Federation’s Constitution, highlights the element of the president’s status, the mechanisms of full application of which may not be completely formulated in the text of the constitution. For example,

¹ “overburdening” of this norm is a natural expression for the establishment of always “strong” and “impressive” presidential institute.

the Russian Constitutionalist M. Baglai believes that the provision of Paragraph 2 of Article 80 of the Russian Federation Constitution, which exposes the president as an arbitrator among the branches of the government, “is a constitutional addition without attaching specific powers”.¹ In all other cases, if the institutional elements of such heightened sensibility of the president’s status are not completely reflected in the president’s competence, there would be a serious incentive for the temptation to use president’s so-called “implied” and “hidden” powers. This has found a clear depiction in the Russian Federation and the Republic of Poland. “Unfortunately, due to “festive” constitutional epithets, sometimes the heads of states make far-reaching conclusions, on some particular functions, which imply the president’s “hidden” powers which as if proceed from general characterization of the legal status of him being the head of state.”² Thus, proceeding from the above, basing upon Paragraph 2 of Article 80 of the Russian Constitution, which names the President as the guarantor of the Constitution and of human and civil rights and freedoms, the Constitutional Court of the Russian Federation declared the actions of the President as constitutional when it returned to the Federal Assembly the laws without reviewing them, issued the ordinances of legislative nature, as well as carried out war actions on the territory of its own country – Chechnya, without Federal Assembly’s consent.³

As for the example of Poland, after the changes of 7 April 1989 in the Constitution of this Republic (this is when the presidential institute was restored), according to paragraph 2 of Article 32, the president “shall ensure observance of the Constitution, safeguard the sovereignty and security of the State as well as the inviolability and integrity of its territory...” the same provision was, actually, retained in the text of the small constitution. Furthermore, according to the first paragraphs of Articles 32 and 34 of the small Constitution, the President exercised “general management” in foreign affairs, in the field of country’s domestic and foreign security. However, here “it remained unclear how the referred powers were linked with the implementation of authorities stipulated by other provisions of the constitution, or did they bore independent (individual) nature.”⁴ The second President of the Republic of Poland Lech Valensa soon got hold of this disputable situation, who achieved almost full control over the issues which institutionally were generally managed and coordinated by him.⁵

According to the first paragraph of Article 126 of the Constitution dated 2 April 1997:

- “1. The President of the Republic of Poland shall be the supreme representative of the Republic of Poland and the guarantor of the continuity of State authority.
2. The President of the Republic shall ensure observance of the Constitution, safeguard the sovereignty and security of the State as well as the inviolability and integrity of its territory.”

At the first glance, the issues that had become the source of severe conflicts in the activity of Polish institutional system are not only retained here but stressed with stronger intonation. In essence, every ambiguity was overcome because according to paragraph 3 of this same Article 126 “he President shall exercise his duties within the scope of and in accordance with the principles specified in the Constitution and statutes”. This provision had strictly set the scope of the president’s powers and so to say threshold was set to his competence. This itself had excluded the way and possibilities for broad interpretation of the provisions of the first and second paragraphs of Article 126 and for applying to the “implied”, “hidden” and “unalienable” rights based upon

¹ Конституция и закон: стабильность и динамизм. М.; 1998. Стр. 25.

² see: Конституционное законодательство России; под общей редакцией Ю.А. Тихомирова; М. 1999; Изд. Группа “Городец” – “Формула права”; стр. 130.; Авакян С.А. президент Российской Федерации: эволюция конституционноправового статуса., ВЕСТН. МОСК. УН-ТА. СЕР. ПРАВО. 1998. №1. стр. 130.

³ Avakyan S. the mentioned work p. 30.

⁴ Лешек Лех Гарлицкий Институт президентства в новой Конституции Польши; Журн. “Конституционное Право: Восточноевропейское Обозрение”; №3 (20)\№4(21)ю. 1997. Стр. 68.

⁵ Ibidem p. 70.

these provisions. Thus and so, on the example of Poland, the provisions of the first and second paragraphs of Article 126 of the Constitution can not have the force of direct application unless, as mentioned above, they are specified by the respective constitutional (functional) provisions.

In addition, paragraph 2 of Article 69 of the Georgian Constitution can't be neglected, according to which the President of Georgia guarantees the activity of state bodies in accordance with the Constitution". Nevertheless, the cases of broad interpretation of such norms in the Russian Federation and Poland, which in our opinion should be explicitly discussed as an attempt of disturbing the constitutional balance and respectively of usurping the authority, have not yet occurred in Georgia. As a reason of the above mentioned on the one hand could be named the lack of demand on it due to the regime of political life in the country, however, on the other hand, the Georgian Constitution too includes the norm ensuring the prevention of unrestricted (indefinite and inexact) interpretation of paragraph 2 of Article 69. Namely, paragraph 6 of Article 73 (which is entirely dedicated to stipulation of specific powers of the president) says that the president shall exercise other authorities determined by the Constitution and law". In other words the president has the right to carry out this or that action only in case if it is directly provided for by paragraphs 1-5 of Article 73 of the Constitution, its other provisions or other laws. This provision per se excludes even theoretical possibility of raising the issue on the so-called "implied", "hidden" and "unalienable" rights. Besides, the right of the Georgian President – to resolve the disputes among the superiors of the institutes of executive power, lodge the claim with the constitutional court, appoint the elections of parliament and local self-government bodies, dismiss the latter under strictly defined conditions, (for this particular case this is the situation when the stability of constitutional arrangement of the country is threatened) - are the mechanisms that are carried out by the president as a constitutional guarantor (however, the views may differ on this issue that the Georgian president is the guarantor of the constitutional stability not of the whole country but he performs this duty only in relation to the activity of state bodies). The institutional element of his status – to be the guarantor for the observance of the constitution, finds here grounds for its positive and perfect legal realization.

Moreover, the circumstance that paragraph 2 of Article 69 of the Georgian Constitution, the president is declared as kind of an arbitrator among various branches of the government, serves for the constitution's stability. This function is exercised by various powers and is not something abstract, one power.

The constitutions of some Eastern European countries include the norms strictly defining similar powers of the president. Pursuant to second paragraph of Article 63 of the Constitution of Czech Republic, the President of the republic has the right to exercise other authorities too that are not directly stipulated by the Constitution if they are provided for by the law. In Hungary, pursuant to paragraph "m" of the first part of Article 30/A, the president shall resolve other issues that under the law are prescribed thereto. Article 100 of the Romanian Constitution provides that other authorities of the president shall be stipulated by the law. Thus, in the case of Czech Republic and Republic of Hungary as well as Romania, the source of the president's powers that are not directly referred in the Constitution shall be explicitly given in the law. Otherwise the presidents would not be able to exercise none of the rights unless it has specific constitutional or statutory ground.

Thus, the above mentioned constitutional norms, without fortifying them in the president's competence by relevant provisions, in our point of view will not any more have perfect legal force because they themselves are not the norms delegating with specific rights – this is not the case when legitimate procedural basis of its implementation are given and on the one hand emphasize the state of the president in the country's institutional system and on the other it is the source of the president's competence. However capacity of the legal status of the president need to be secured by relevant mechanisms which means the establishment of the norms delegating with specific rights.

To this very end, the idea of “hidden” powers (even in extraordinary situations) is nonproductive for the constitutional development of the rule of law country. In practice, the president’s exceptional (vague – so-called “implied” and “hidden”, nonspecifically explained) powers justify his mistakes and his not wishing to agree his actions with the parliament. Lack of guarantee with constitutional powers for the basic tasks of the president as referred in Article 80 of the Constitution of the Russian Federation is seen in the regulation of several functions¹, which was obviously revealed during practical realization of these tasks. All the above mentioned, in its essence, is the objective precondition for the conflict between the legislative and executive branches and violation of the principle of separation of power. To this end, special attention is paid to further development of the constitutional norm defining the president’s role in the implementation of the principle of separation of power by providing constitutional norms accompanying this role.

“Unavailability of some strict regulation of legal concretization of the means and methods applicable by the president for liquidation of the danger and ensuring the full application of the constitution”², which is conditioned as if by unpredictable nature of the danger for the statehood, in the view of authors collective,³ it is often discussed quite broadly and given the possibility of flexible interpretation. Declaring the president as the guarantor of the Federation’s Constitution, on the one hand specifying norms that accompany it (as believed by M. Baglai), and on the other hand more generalized interpretation of the second paragraph of Article 80 by avoiding such norms, practically excludes the restriction of the powers of the president as a public law entity – its strict regulation and is the source of certain absolutism. This, in our opinion, violates the concept of the rule of law state from the very beginning.

Triangular description that we offer on the structure of the institutional status of the president is a modest attempt of conducting the research of the president’s state-legal nature in a right direction. Accordingly, this can not be enough to consider the objective of researching the presidential status as achieved. As seen from the examples of the Russian Federation and the Republic of Poland, it not easy to harmoniously establish the structure of the president’s status. However, on the other hand, balanced and one-sided reflection of its role with other branches of the government in the constitutional construction of the principle of separation of power is the necessary and objective precondition for the full implementation of this principle, because otherwise the rules of unbalanced relations between the governmental branches violate the legal nature of the principle of separation of power and this is where its concept is destroyed. And the principle of separation of powers is definitely the milestone and some sort of a turning point for the establishment of the rule of law state and for its further successful functioning.

¹ The mentioned work edited by I. A. Tikhomirov. pp. 131-132, 138.

² Научно-практический комментарий к Конституции Российской Федерации. Под ред. Б.Н. Торопина. Стр. 471.

³ The mentioned work edited by I. A. Tikhomirov. p. 137.

რამდენიმე ფუნდამენტური პრობლემა სამართალმცოდნეობის კერძო სამართალში

საერთაშორისო კერძო სამართალს დიდი ისტორია აქვს. საერთაშორისო კერძო სამართლის მეცნიერებაც მნიშვნელოვანი პერიოდი არსებობს, მაგრამ დარგის ამა თუ იმ პრობლემატიკაზე მკვლევარებს შორის ერთიანი პოზიციის არარსებობა დღემდე გაუთავებელ დავებს იწვევს.

წინამდებარე ნაშრომის მიზანი მკითხველისათვის იმ მოსაზრებებისა და შეხედულებების გაცნობაა, რომლებიც გამოთქმულია იურიდიულ ლიტერატურაში საერთაშორისო კერძო სამართალის არსზე, საგანსა და ადგილზე სამართლის სისტემაში, ვინაიდან სწორედ აღნიშნული საკითხები წარმოადგენენ იმ კონცეპტუალურ და ფუნდამენტურ პრობლემებს, რომლებზეც საერთაშორისო კერძო სამართლის მთელი მეცნიერებაა აგებული.

წლების მანძილზე საერთაშორისო კერძო სამართლის შესახებ მრავალი თეორია გამოითქვა, რამაც მის განვითარებასა და დღევანდელი სახით ჩამოყალიბებას შეუწყო ხელი. სამართლის ამ დარგს მრავალი სახელწოდება მიენიჭა, მაგრამ თანამედროვე სასწავლო, და სამეცნიერო ლიტერატურაში უმეტესწილად ტერმინი „საერთაშორისო კერძო სამართალი“ დამკვიდრდა.¹

ისტორიულად, საერთაშორისო კერძო სამართალი ვითარდებოდა, როგორც კოლიზიური სამართალი. და ამერიკის, ინგლისის და სხვა ქვეყნების დოქტრინაში იგი დღემდე კოლიზიურ სამართალთანაა გაიგივებული, თუმცა, რეალურად დიდი ხანია გასცდა კოლიზიური სამართლის ფარგლებს. მიუხედავად იმისა, რომ ეს დასახელება დღეს აღარავის აკვირვებს, არსებობს მოსაზრება, რომ მისი აღრინდელი დასახელება „სამართალთა კონფლიქტი“ (*Conflict of Laws*) უფრო ზუსტად განსაზღვრავდა მის ბუნებას.²

ინტერესიკლებული არ არის ის გარემოებაც, რომ „საერთაშორისო კერძო სამართლის“ სახელწოდებაში შემავალი სამივე ელემენტი დღესაც კი დავის საგანს წარმოადგენს. ავტორთა ერთი ნაწილის მტკიცებით ეს სამართალი არ არის საერთაშორისო, მეორე ნაწილის შეხედულებით იგი არ არის კერძო, ხოლო სხვათა მოსაზრებით იგი საერთოდ არ არის სამართალი და მხოლოდ სამართლის შერჩევისათვის საჭირო ტექნიკური წესების ერთობლიობაა.³

საერთაშორისო კერძო სამართლისადმი ასეთი არაერთგვაროვანი დამოკიდებულება მისი სპეციფიურობითაა განპირობებული. მას განსაკუთრებული და გამორჩეული ადგილი უკავია, ვინაიდან სხვადასხვა სახელმწიფოთა სამართლის სისტემასთანაა დაკავშირებული.

ლიტერატურაში საერთაშორისო კერძო სამართალი განიმარტება, როგორც იმ ნორმათა ერთობლიობა, რომლებიც არეგულირებენ საერთაშორისო ხასიათის სხვადასხვა სამოქალაქო-სამართლებრივ ურთიერთობებს (ქონებრივ და მათთან დაკავშირებულ არაქონებრივ, საოჯახო, შრომით, საპროცესო ურთიერთობებს და ა.შ.), რომელთა მონაწილენი უცხოელები, უცხო იურიდიული პირები, უცხო სახელმწიფოები არიან ან როდესაც ამ ურთიერთობათა ობიექტი საზღვარგარეთ მდებარე ნივთია.

მსოფლიოში არ არსებობს ორი აბსოლუტურად იდენტური სამართლებრივი სისტემის მქონე ქვეყანა. საერთაშორისო კერძო სამართლის წარმოშობაც და მისი თავისებური ხასიათიც სწორედ ამ გარემოებითაა განპირობებული. საერთაშორისო კერძო სამართლებრივი ნორმების მეშვეობით განისაზღვრება ის, თუ რამდენიმე განსხვავებული სამართლებრივი წესრიგიდან რომელი უნდა იქნეს გამოყენებული ყოველ კონკრეტულ შემთხვევაში. ე.ი. „საერთაშორისო კერძო

¹ ტერმინი „საერთაშორისო კერძო სამართალი“ (Private International Law) პირველად შემოღებულ იქნა ამერიკელი ავტორის ჯოზეფ სტორის მიერ 1834 წელს და მისი გამოყენება ევროპის ქვეყნებში დაიწყო მე-19 საუკუნის 40-იანი წლებიდან.

² სუხლან გამყრელიძე. საერთაშორისო კერძო სამართლის შესავალი. თბ., 2000, გვ. 16.

³ М.М. Богуславский. Международное частное право. М., 1998, стр. 23.

სამართალი არის სამართლის ის ნაწილი, რომელიც მაშინ იწყებს მოქმედებას, როდესაც სასამართლოს მიერ განსახილველი საკითხი ეხება ფაქტს, მოვლენას ან გარიგებას, რომელიც ისეთ მჭიდრო კავშირშია უცხოურ სამართლებრივ სისტემასთან, რომ ამ სისტემისადმი მიმართვის აუცილებლობა ჩნდება“.¹

როგორც უკვე აღინიშნა, მეცნიერების მიერ გამოთქმულ იქნა სრულიად განსხვავებული მოსაზრებები საერთაშორისო კერძო სამართლის ადგილზე სამართლის სისტემაში.

ავტორთა ერთი ნაწილის მტკიცებით (მ.ს. სტროგოვიჩი, ლ.ნ. გალენსკაია, ი.პ. ბლიშენკო, ა.მ. ლადიჟენსკი, ვ.ი. მენჟინსკი და ა.შ.) საერთაშორისო კერძო სამართალი შედის საერთაშორისო სამართლის შემადგენლობაში, ამ სიტყვის ფართო გაგებით.

ამ თეორიის ფუძემდებელს ს. კრილოვს მიაჩნდა, რომ ვინაიდან საერთაშორისო სამართალი არეგულირებს სახელმწიფოთა შორის ურთიერთობებს ადმინისტრაციულ, სისხლის, სამოქალაქო და სხვა სფეროებში, არსებობს საერთაშორისო სამოქალაქო, საერთაშორისო სისხლის, საერთაშორისო ადმინისტრაციული სამართალი, აგრეთვე საერთაშორისო სამართლის სხვა დარგები. ამ მოსაზრებას იზიარებდნენ ვ. გრაბარი, ა.ა. ტილლე და გ.ვ. შვეკოვიც. ისინი აღნიშნავდნენ: „ჩვენი აზრით, საერთაშორისო საჯარო სამართალი, ისევე როგორც საერთაშორისო საჰაერო სამართალი, საერთაშორისო სისხლის სამართალი და საერთაშორისო კერძო სამართალი საერთაშორისო სამართლის ცალკეულ დარგებს წარმოადგენენ“.²

რუსი მეცნიერი ს. მალინინი კი, ს. კრილოვის, ვ. გრაბარის, ა.ა. ტილლესა და გ.ვ. შვეკოვისაგან განსხვავებით, აღნიშნავდა, რომ საერთაშორისო კერძო და საერთაშორისო საჯარო სამართალი საერთაშორისო სამართლის ქვედარგები კი არა, არამედ სამართლის ორი დამოუკიდებელი დარგია, რომლებიც შედიან საერთაშორისო სამართლის სისტემაში, ამ სიტყვის ფართო გაგებით.³

საერთაშორისო კერძო სამართლის საერთაშორისო ხასიათის დამადასტურებელ ერთ-ერთ მთავარ არგუმენტად მეცნიერებისა და მკვლევარების მიერ საერთაშორისო კერძო და საერთაშორისო საჯარო სამართლის წყაროთა ერთიანობა სახელდება. შ. კრილოვი აღნიშნავდა: „საერთაშორისო კერძო სამართლის წყაროები იგივეა, რაც საერთაშორისო საჯარო სამართლისა: უპირველეს ყოვლისა – საერთაშორისო ხელშეკრულებები“.⁴

მკვლევართა მეორე ჯგუფის წარმომადგენლები, ი.წ. „ცივილისტები“ (ი. პერეტერსკი, ლ.ა. ლუნცი, ი. გრინგოლცი, ს. გურევი, კ. ეგოროვი, მ. ბოგუსლავსკი და ა.შ.) საერთაშორისო კერძო სამართალს შიდასახელმწიფოებრივი სამართლის შემადგენელ ნაწილად განიხილავენ.⁵ აქ ამოსავალ წერტილად აღებულია საერთაშორისო კერძო სამართლის ნორმის ბუნება და მის მიერ რეგულირებადი საზოგადოებრივი ურთიერთობების ხასიათი.

ერთ-ერთი პირველთაგანი, ვინც აღნიშნული მოსაზრება გამოთქვა მე-XX საუკუნის 20-იან წლებში, ცნობილი მეცნიერი ი. პერეტერსკი იყო.⁶ მისი აზრით, ვინაიდან საერთაშორისო კერძო სამართლის ნორმები სამოქალაქო-სამართლებრივ ურთიერთობებს არეგულირებენ, საერთაშორისო კერძო სამართალი სამოქალაქო (კერძო) სამართალში შედის, ხოლო საერთაშორისო

¹ Чешир, Норт. Международное частное право. 1982, стр. 20.

² Тилле А.А., Швеков Г.В. Сравнительный метод в юридических дисциплинах. М., 1978, стр.192.

³ Международное частное право. Современные проблемы. Отв. ред. М.М. Богуславский. М., 1994, стр. 79.

⁴ С.Б. Крылов. Международное частное право. Л., 1930, стр. 18.

⁵ ამ მოსაზრების მომხრეებიც შეიძლება პირობითად ორ ჯგუფად გაიყოს. ერთნი, რომლებიც მხარს უჭერენ შიდასახელმწიფოებრივი სამართლის სისტემაში საერთაშორისო კერძო სამართლის დამოუკიდებელ დარგად არსებობას და მეორენი, რომლებიც საერთაშორისო კერძო სამართალს სამოქალაქო სამართლის შემადგენლობაში მოიაზრებენ.

⁶ Перетерский И.С. Очерки международного частного права РСФСР. М., 1924.

კერძო სამართლის მეცნიერება ერთ-ერთი სამოქალაქო (კერძო) სამართლებრივი მეცნიერებაა.¹ ამ მოსაზრებამ ფართო აღიარება მოიპოვა და შემდგომ პერიოდში დასაბუთებულ და გავრცობილ იქნა ლ. ლუნცის შრომებში.² წარმოდგენილ მოსაზრებას ცნობილი მეცნიერები და მკვლევარები მ. ვოლფი³ და ჯ. ჩეშირიც⁴ იზიარებენ.

დღეს მსოფლიოში მიმდინარე ინტეგრაციული პროცესები და ტექნიკური პროგრესი დიდ გავლენას ახდენენ საერთაშორისო კერძო სამართლის განვითარებაზე და მისი როლის ამაღლებაზე. იზრდება საერთაშორისო ხელშეკრულებების, როგორც საერთაშორისო კერძო სამართლის წყაროს როლი და გავლენა. ხელშეკრულებები, ქვეყნის სამართლებრივი სისტემის განუყოფელი ნაწილი ხდება, თუმცა აღნიშნული ტენდენციის მიუხედავად შიდასახელმწიფოებრივი კანონმდებლობა კვლავ საერთაშორისო კერძო სამართლის არსებით წყაროდ რჩება, ვინაიდან საერთაშორისო სახელშეკრულებო ნორმების არარსებობის პირობებში, ცხოვრებაში წარმოშობილი პრობლემების რეგულირება სწორედ ნაციონალურ კანონმდებლობითა და სასამართლო პრაქტიკით ხდება.

აღსანიშნავია ის გარემოებაც, რომ თითოეული ქვეყნის ნაციონალური კანონმდებლობის სხვადასხვაობის პირობებში, ჩვენ იმდენ საერთაშორისო კერძო სამართალს ვლესობთ, რამდენი სამართლებრივი სისტემაც არსებობს, მაგალითად: ფრანგული, გერმანული, იტალიური და სხვა საერთაშორისო კერძო სამართალი.

ამრიგად, შეიძლება ითქვას, რომ ყოველი ქვეყანა, საყოველთაოდ აღიარებული საერთაშორისო სამართლებრივი პრინციპებისა და უნიფიცირებული სამართლებრივი ნორმების გამოყენების შემთხვევების გარდა, უცხოური ელემენტის შემცველი სამოქალაქო-სამართლებრივი ურთიერთობების რეგულირებისათვის, საერთაშორისო კერძო სამართლის არა საერთო ნორმებს, არამედ სრულიად განსხვავებულ, საკუთარ ნორმებს იყენებს. ეს კი მკვლევარებს აძლევს იმის საფუძველს, რომ სახელწოდების მიუხედავად, საერთაშორისო კერძო სამართალი შიდასახელმწიფოებრივი სამართლის სფეროს მიაკუთვნონ.

ლიტერატურაში საერთაშორისო კერძო სამართლის სტატუსზე სხვა მოსაზრებებიც არსებობს. ერთ-ერთი ასეთი მოსაზრება ჯერ კიდევ მე-XX საუკუნის 20-იან წლებში გამოთქვა ა. მაკაროვმა, რაც შემდგომ რ. მიულერსონის მიერ დამუშავდა.⁵ ამ მოსაზრების თანახმად, საერთაშორისო კერძო სამართლის ნორმა ორი ნაწილისაგან შედგება, კერძოდ ნაციონალური სამართლებრივი სისტემისა და საერთაშორისო საჯარო სამართლის ნაწილებისაგან. მიულერსონის მოსაზრების თანახმად, ასეთი სახით შედგენილი საერთაშორისო კერძო სამართლის ნორმები არ შეიძლება გამორიცხულ იქნას არც საერთაშორისო საჯარო და არც ნაციონალური სამართლიდან. ეს ნორმები არეგულირებენ საზოგადოებრივი ურთიერთობების ცალკე სფეროს, რომელსაც ორმაგი ხასიათი აქვს და თავისი სამართლებრივი სისტემა არ გააჩნია.

ინტერესმოკლებული არ უნდა იყოს აღჟირელი მეცნიერი მ. ისადის მოსაზრებაც, რომლის თანახმადაც სამართლის ყველა ნორმა საჭიროების შემთხვევაში გარკვეული მიზნის მისაღწევად მიიღება. თუ ნაციონალური ნორმები სახელმწიფოს შიგნით ურთიერთობათა მოსაწესრიგებლად იქმნება, საერთაშორისო ნორმები საერთაშორისო კავშირ-ურთიერთობების დასარეგულირებლად იქმნება. სწორედ ამიტომ, საერთაშორისო კერძო სამართალი, თავისი წყაროების და საერთაშორისო ობიექტის მიხედვით⁶ შიდასახელმწიფოებრივ სამართალს წარმოადგენს.

¹ ცნებები „სამოქალაქო სამართალი“ და „კერძო სამართალი“ ხშირად სინონიმებად იხმარება, თუმცა მათ ერთმანეთისაგან სრულიად განსხვავებული მნიშვნელობა გააჩნიათ. კერძო სამართალი მოიცავს როგორც სამოქალაქო, ასევე მეწარმეთა, ინტელექტუალური საკუთრების, შრომის და საკორპორაციო სამართალს.

² Л.А. Лунц. Международное частное право. М., 1970.

³ Вольф М. Международное частное право. Л., 1948, стр. 25.

⁴ Cheshire G. Private International law. London, 1974, p. 5.

⁵ Р.А. Мюллерсон. Соотношение международного и национального права. М., 1982, стр. 114-124

⁶ М. Иссад. Международное частное право. М., 1989, стр. 10.

როგორც არ უნდა იყოს საერთაშორისო კერძო სამართლის ბუნება და ადგილი სამართლის სისტემაში, უმთავრესი პრობლემა მაინც იმაში მდგომარეობს, თუ რა სახის ურთიერთობებს არეგულირებს იგი, რა არის მისი საგანი. აქ პასუხი თითქოსდა ცალსახაა – ურთიერთობები, რომლებიც ერთი ქვეყნის ფარგლებს სცილდება და რამდენიმე ქვეყნის სამართლით რეგულირებას ექვემდებარება. მაგრამ ჩნდება კითხვა, საერთაშორისო კავშირ-ურთიერთობის შედეგად წარმოშობილი ყველა პრობლემა უნდა დარეგულირდეს საერთაშორისო კერძო სამართლის ნორმებით?

სპეციალურ ლიტერატურაში ძირითადად ოთხ პრობლემაზე ხდება ყურადღების გამახვილება:

კანონთა კოლიზია – ე.ი. იმის განსაზღვრის აუცილებლობა თუ ორი შესაძლო სამართლებრივი სისტემიდან რომელს უნდა დაექვემდებაროს განსახილველი სამართალურთიერთობა. საერთაშორისო კერძო სამართლის უმთავრეს დანიშნულებას სწორედ გამოსაყენებელი სამართლის შერჩევა შეადგენს.

იურისდიქციათა კონფლიქტი – ე.ი. იმის აუცილებლობა, რომ გამოსაყენებელ სამართალთან ერთად განისაზღვროს იმ სახელმწიფოს სასამართლოც, რომელიც კომპეტენტური იქნება განიხილოს წარმოშობილი სამართლებრივი დავა.

უცხოელთა სამართლებრივი მდგომარეობის საკითხი – ე.ი. იმ უფლებებათა და მოვალეობათა განსაზღვრის აუცილებლობა, რითიც სარგებლობენ უცხოელები ამა თუ იმ სახელმწიფოს ტერიტორიაზე.

მოქალაქეობის განსაზღვრის პრობლემა – ე.ი. თითოეული პირის, ინდივიდის მოქალაქეობრივი კუთვნილების საკითხის განსაზღვრის აუცილებლობა.

მოქალაქეობის და უცხოელთა სამართლებრივი მდგომარეობის განსაზღვრის საკითხები საერთაშორისო კერძო სამართლისათვის საინტერესოა მხოლოდ იმ მოცულობით, რაც ყოველი კონკრეტული პირის და მის მიერ განხორციელებული საქმიანობის მარეგულირებელი სამართლებრივი ნორმების ჩამოყალიბებაზე ახდენს გავლენას. ამასთან, უცხოელთა სამართლებრივი მდგომარეობის განსაზღვრა ყოველი სუვერენული სახელმწიფოს საშინაო საქმეა და ძირითადად შიდასახელმწიფოებრივი კანონმდებლობით რეგულირდება. სჭირდება თუ არა სახელმწიფოს უცხოელთათვის ამა თუ იმ რეჟიმის განსაზღვრა, უფრო ქვეყნის ეკონომიკურ, პოლიტიკურ შესაძლებლობებთან და ნება-სურვილთანაა დაკავშირებული, ვიდრე იურიდიულ-ტექნიკურ საკითხებთან. ყოველივე ზემოაღნიშნულიდან გამომდინარე ასეთი საკითხების საერთაშორისო კერძო სამართლისადმი მიკუთვნება არ მიმაჩნია მართებულად¹.

ზემოაღნიშნული ოთხი პრობლემა – კანონთა კოლიზია, იურისდიქციათა კონფლიქტი, უცხოელთა სამართლებრივი მდგომარეობა და მოქალაქეობა – გარკვეული საერთაშორისო კავშირ-ურთიერთობების შედეგად წარმოიშობა, მაგრამ შედის თუ არა მათი რეგულირება საერთაშორისო კერძო სამართლის საგანში, სხვადასხვა სამართლებრივ სისტემაში განსხვავებულად წყდება. განიხილება სხვადასხვა კომბინაციები – დაწყებული ვიწრო გაგებით, როცა საერთაშორისო კერძო სამართლის სისტემაში მხოლოდ კოლიზიური ნორმები მოიაზრება და დამთავრებული ფართო გაგებით, როდესაც საერთაშორისო კერძო სამართლის სისტემაში ოთხივე ზემოთ აღნიშნულ საკითხს მოიაზრებენ.²

როგორც უკვე აღინიშნა, საერთაშორისო კერძო სამართლის საგნის ვიწრო გაგება საერთაშორისო კერძო სამართლის მხოლოდ საკოლიზიო ნორმებით შემოფარგვლას გულისხმობს. აღნიშნული მოსაზრება საერთაშორისო კერძო სამართლის გერმანულ დოქტრინას უდევს საფუძვლად. უცხოელთა სამართლებრივი მდგომარეობის საკითხები გერმანული დოქტრინის

¹ უფრო დაწვრილებით უცხოელთა სამართლებრივი მდგომარეობისა და მოქალაქეობის საკითხებზე საერთაშორისო სამართალში იხ. ლ. ალექსიძე. თანამედროვე საერთაშორისო სამართალი. თბ., 1998 წ. გვ. 170-195.

² М. Иссад. Международное частное право. М., 1989, стр. 14-15.

მიხედვით სამოქალაქო სამართლის სფეროს განეკუთვნება (Fremdenrecht), ხოლო მოქალაქეობის საკითხები – სახელმწიფო სამართლის რეგულირების სფეროს. აღნიშნული დებულებები ნათლად არის ასახული ლ. რააპეს და გ. კეგელის შრომებში.

ინგლისურ-საქსონურ სამართლებრივ სისტემაში, გარდა საკოლიზიო ნორმებისა, საერთაშორისო კერძო სამართალში აგრეთვე იურისდიქციის კონფლიქტის შესახებ შეაქვთ ნორმები. აღნიშნული საკითხები ინგლისელი ავტორების ჯ. ჩემირის, პ. ნორტის, ა. დაისის და ამერიკელი ავტორების დ. ბილის და გ. გუდრიჩის შრომებშია განხილული. არგუმენტაცია აქ საკმაოდ მარტივია. ერთის მხრივ, ეს არის ის მჭიდრო ურთიერთკავშირი, რაც არსებობს კანონთა კოლიზიასა და იურისდიქციათა კონფლიქტს შორის (თეორიულად არ წარმოიშობა იურისდიქციათა კონფლიქტი თუ სახეზე არ არის კანონთა კოლიზია, თუმცადა პრაქტიკულად ჯერ წყდება იურისდიქციის საკითხი, შეირჩევა კომპეტენტური სასამართლო, ხოლო შემდგომ შეირჩევა გამოსაყენებელი სამართალი). მეორეს მხრივ – ყოველ სახელმწიფოს თავისი კოლიზიური სამართალი გააჩნია და სასამართლოები მხოლოდ მათ იყენებენ. იმ შემთხვევაში თუ ერთი ქვეყნის კოლიზიური ნორმები მეორე ქვეყნის კოლიზიური ნორმებისაგან განსხვავდება, დავის გადაწყვეტა დამოკიდებულია იმაზე, თუ რომელი სასამართლო იხილავს მას.

სახელმწიფოთა სხვა ჯგუფი – მაგალითად იტალია, ესპანეთი, ლათინური ამერიკის ქვეყნები, საერთაშორისო კერძო სამართალში კანონთა კოლიზიისა და იურისდიქციათა კონფლიქტის გარდა ასევე უცხოელთა სამართლებრივ მდგომარეობასაც მოიაზრებენ.

საერთაშორისო კერძო სამართლის საგნის ფართო გაგება ფრანგულ სამართალში გვხვდება. ფრანგული დოქტრინის მიხედვით საერთაშორისო კერძო სამართალს კანონთა კოლიზიის, უცხოელთა სამართლებრივი მდგომარეობის, საერთაშორისო სამოქალაქო პროცესის განმსაზღვრელ ნორმათა გარდა, მოქალაქეობის საკითხებიც მიეკუთვნება. ასეთივე მიდგომა გვხვდება ლიბანში, ალჟირში და საერთოდ საფრანგეთის ყველა ყოფილ კოლონიაში. საერთაშორისო კერძო სამართლის საგნის ფართო გაგებაზეა საუბარი ა. ბატიფოლის და პ. სავატიეს შრომებში. რუსულ (ძველ საბჭოურ) დოქტრინას თუ გადავხედავთ, ვნახავთ, რომ, აღნიშნული დოქტრინის შესაბამისად საერთაშორისო კერძო სამართალი საკოლიზიო ნორმებით არ ამოიწურება და იგი მოიცავს აგრეთვე მატერიალურ სამართლებრივ ნორმებს, რომლებიც სამოქალაქო სამართლებრივ ურთიერთობებს უცხოური ელემენტებით და საერთაშორისო სამოქალაქო პროცესს არეგულირებენ.¹ სამოქალაქო სამართლებრივი ურთიერთობების რეგულირებისათვის რუსული დოქტრინა რამდენიმე მეთოდის გამოყენებაზე მიუთითებს – მატერიალურ-სამართლებრივი და კოლიზიური მეთოდები.

რაც შეეხება საქართველოს, აქ საკითხის გადაწყვეტა მოცემულია კანონში „საერთაშორისო კერძო სამართლის შესახებ“, რომელიც საქართველოს პარლამენტის მიერ 1998 წლის 29 აპრილს იქნა მიღებულ და 1998 წლის 1 ოქტომბერს ძალაში შევიდა. კანონის პირველივე მუხლში აღნიშნულია, რომ:

„ეს კანონი განსაზღვრავს, თუ რომელი სამართლებრივი წესრიგი გამოიყენება უცხო ქვეყნის სამართალთან დაკავშირებული საქმის ფაქტობრივი გარემოებების არსებობისას, აგრეთვე საპროცესო სამართლის იმ ნორმებს, რომლებიც გამოიყენება ასეთი საქმის წარმოებისას“.

აღნიშნული კი ცხადად მეტყველებს იმაზე, რომ საერთაშორისო კერძო სამართლებრივი და საპროცესო სამართლებრივი ნორმები საქართველოში აბსოლუტურად მართებულად საერთაშორისო კერძო სამართლის საგანს განეკუთვნება.

ამრიგად, როგორც ვნახეთ, საერთაშორისო კერძო სამართლის საგნის, როლისა და ადგილის განსაზღვრის საკითხის ირგვლივ დოქტრინაში არსებობს მოსაზრებათა ფართო სპექტრი, რომ-

¹ თენგიზ ლილუაშვილი. საერთაშორისო კერძო სამართალი. თბ., 2000. გვ. 15. ასევე, Вопросы международного частного права. Под ред. Л.А. Лунца. М., 1956, стр 12.

ლებიც ერთმანეთისაგან დიამეტრულად განსხვავდება. განხილულ ყოველ თეორიაში თუ მოსაზრებაში თავისი წილი ჭეშმარიტების მარცვალა ჩამალული, რაც რა თქმა უნდა მათ შორის რომელიმესადმი უპირატესობის მინიჭების საკითხს ართულებს. ეს კი კიდევ ერთხელ სამართლის ამ დარგის მეტად რთულ და სპეციფიურ ბუნებაზე მეტყველებს.

ჯერ კიდევ ი. პერეტერსკი ამახვილებდა ყურადღებას იმ გარემოებაზე, რომ საერთაშორისო კერძო სამართალს გააჩნია თავისი სპეციფიკა და თუ არა იგი, მის ცალკე არსებობას საერთოდ არანაირი საფუძველი არ ექნებოდა.

საერთაშორისო კერძო სამართალი მოწოდებულია მოაწესრიგოს ისეთი ურთიერთობები, რომლებიც ერთმნიშვნელოვნად არც ერთი სხვა სისტემისა თუ დარგის ფარგლებში არ თავსდება. აქ, ერთის მხრივ, მოქმედებენ საერთაშორისო სამართლის პრინციპები და ნორმები, ხოლო, მეორეს მხრივ, შიდასახელმწიფოებრივი კატეგორიები (ისეთი როგორცაა: საოჯახო, სამოქალაქო, საპროცესო სამართლის ნორმები და სხვა). საერთაშორისო კერძო სამართლის პრობლემატიკის შესწავლა შეუძლებელია სამართლის ზოგადი თეორიის, შედარებითი სამართლის, საერთაშორისო სამართლის, სამოქალაქო და საპროცესო სამართლის პრინციპებისა და პრობლემატიკის შესწავლის გარეშე.

საერთაშორისო კერძო სამართალი იმდენად გადაჯაჭვულია საერთაშორისო, ნაციონალურ, კერძო და საჯარო სამართალთან, რომ მისი რომელიმე მათგანისადმი ცალსახა მიკუთვნება ნამდვილად არ იქნებოდა მართებული, არადა სამართლის სიტემაში საერთაშორისო კერძო სამართლის ადგილის მოძებნა და მისი საგნის განსაზღვრა იმ კონცეპტუალურ საკითხთა რიცხვს განეკუთვნება, რომელთა გადაწყვეტის გარეშეც საერთოდ დარგის წინაშე მდგარ სხვა პრობლემატიკაზე საუბარიც კი ზედმეტია.

განხილული შეხედულებებისა და მოსაზრებების ანალიზი გვაძლევს შესაძლებლობას ვივარაუდოთ, რომ საერთაშორისო კერძო სამართალი ცალსახად არ არის არც საერთაშორისო სამართლის და არც შიდასახელმწიფოებრივი სამართლის შემადგენელი ნაწილი. იგი უფრო სამართლებრივი ჰიბრიდია, რომლის რეგულირების საგანსაც კერძო-სამართლებრივი ხასიათის ურთიერთობები და ის პროცესუალური ნორმები განეკუთვნება, რომლებიც სცილდება ერთი რომელიმე სახელმწიფოს საზღვრებს, დაკავშირებულია სხვადასხვა სახელმწიფოთა სამართალთან და აქედან გამომდინარე სრულიად განსხვავებულ, სპეციალურ რეგულირებას საჭიროებენ.

თუმცა აქვე უნდა აღინიშნოს, რომ ნაჩქარევი და კატეგორიული დასკვნების გაკეთება არ იქნება მართებული. საკითხის საბოლოო გადაწყვეტამდე აუცილებელია განხილულ იქნეს საერთაშორისო კერძო სამართლის სხვა თეორიული საკითხებიც და გაფართოვდეს სამეცნიერო-კვლევითი საქმიანობის ფარგლები.

SOME FUNDAMENTAL QUESTIONS OF INTERNATIONAL PRIVATE LAW

International private law counts long history. So does the science of international private law but the lack of common opinion among researchers still causes endless disputes on this or that problem of this field.

The present contribution aims at informing the reader with the opinions and views that are expressed in the legal literature on the essence, subject and place of international private law in the law system, since all these issues are the conceptual and fundamental problems upon which the entire science of international private law is based.

Numberless theories concerning international private law have been expressed for years, which encouraged its development and formation in the present form. This field of law has been given many names but in the modern educational as well as scientific literature mostly the term “international private law” has been established.¹

Historically, the international private law has been developing as a conflict of laws and in the doctrines of the United States, England and other countries it is still treated equal to the conflict of laws however actually it's been long since it went beyond the framework of the conflict of laws. Even though this name does not surprise anyone today, there is an opinion that its previous name (here the author wants to say that now the translation of conflict of laws in the Georgian language is the colliding law and not exactly the conflict of laws)² would more precisely define its nature³.

It would also be interesting that all three elements included in the name of “international private law” is still the subject of dispute. According to one part of the authors this law is not international whereas to the other part it is not private and others think that it is not law at all but is the unity of technical rules necessary for the choice of law⁴.

Such a heterogeneous attitude towards international private law is conditioned by its specificity. It occupies special and distinguished place because is linked with the law system of various countries.

In the literature the international private law is defined as the unity of norms that regulate various international civil-legal relations (property and related non-property, family, labour, procedural relations etc.) in which participate foreigners, foreign legal entities, foreign states or in the case of the subject of these relations - a thing located abroad.

There are no two countries with absolutely identical legal system. Origination of international private law and its specificity is conditioned by this very circumstance. The norms of international private law determine which of the several different legal regulations should be applied in each particular case. In other words “international private law is the part of law which starts to operate when an issue before court concerns the fact, event or transaction which is so closely linked with foreign legal system that application to this system becomes necessary”.⁵

As already mentioned the scientists have expressed absolutely different opinions about the place of international private law in the law system.

¹ The term “international private law” was first introduced by the American author Joseph Store in 1834 and it has been applied in the European countries since 40s of 19th century.

² Translator's note

³ S. Gamkrelidze, Introduction to the International Private Law. Tbilisi, 2000, p. 16.

⁴ М.М. Богуславский. Международное частное право. М., 1998, стр. 23.

⁵ Чешир, Норт. Международное частное право. 1982, стр. 20.

One part of authors (M.S. Strogovich, L.N. Galenskaya, I.P. Blishenko, A.M. Ladijenski, V.I. Merjinski etc.) prove that international private law is the part of international law with a broad understanding of this wording.

The founder of this theory S. Krilov believed that since the international law regulates relations between the states in administrative, criminal, civil and other fields, there is international civil, international criminal, international administrative as well as other fields of international law. V. Grabar, A.A. Tille and G.V. Shvekov also shared this opinion. They said: “In our point of view, international public law as well as international air law, international criminal law and international private law are separate fields of international law”.¹

The Russian scholar S.A. Malinin unlike S. Krilov, V. Grabar, A.A. Tille and G.V. Shvekov, believed that international private and international public laws are not the sub fields of international law but two independent fields of law that are parts of international law system, with a broad understanding of this wording.²

The scientists and researchers suggest that the unity of sources of international private and international public laws is one of the key arguments for proving the international nature of international private law. S. Krilov remarked: “The sources of international private law is the same as of international public law: First of all – international treaties”.³

Representatives of another group of researchers, so-called “civil law specialists” (I. S. Pereterski, L.A. Lunc, I. A. Gringolc, S.A. Gureev, K.F. Egorov, M.M. Boguslavski etc.) consider the international private law as a constituent part of domestic law⁴. The point here is the nature of the norm of international private law and social relations covered by it.

One of the firsts who expressed this opinion in the twenties of 20th century was the famous scholar I.S. Pereterski⁵. According to him, since the norms of international private law regulate civil law relations, the international private law is included in civil (private) law whereas the science of international private law is one of the civil (private) law science⁶. This opinion was broadly supported and later expanded and substantiated in the works of L.A. Lunc⁷. This opinion was shared by famous scholars and researchers M. Volf⁸ and J. Cheshire⁹.

Today the integration processes and technical progress going on in the world significantly affect the development of international private law and increase of its role. The role and impact of international treaties, being the source of international private law, also increases. The treaties to a greater extent become the integral part of the country’s legal system, though, despite this tendency, the domestic legislation still remains as an essential source of international private law because when international contractual norms are missing the national legislation and court practice regulate the problems occurring in life.

It should also be mentioned that in the event of diversity of each country’s national legislation we have as many international private laws as legal systems, for instance: French, German, Italian and other international private law.

¹ Тилле А.А., Швеков Г.В. Сравнительный метод в юридических дисциплинах. М., 1978, стр. 192.

² Международное частное право. Современные проблемы. Отв. ред. М. М. Богуславский. М. 1994, стр. 79.

³ С.Б. Крылов. Международное частное право. Л., 1930, стр. 18.

⁴ Supporters of this opinion could also be divided into two groups. First, who believe that international private law is an independent field existing in the domestic law system and the other group who consider the international private law within the scope of civil law.

⁵ Перетерский И.С. Очерки международного частного права РСФСР. М., 1924.

⁶ The notions “civil law” and “private law” are often used as synonyms though they have absolutely different meanings. Private law implies civil as well as entrepreneurial, intellectual property, labour and company law.

⁷ Л.А. Лунц. Международное частное право. М., 1970.

⁸ Вольф М. Международное частное право. Л., 1948, стр. 25.

⁹ Cheshire G. Private International Law. London, 1974, p. 5

Thus, it could be said that every country, except in the cases of application of universally recognized international law principles and unified legal norms, uses not the common norms of international private law but absolutely different, own norms for regulating the civil law relations containing foreign elements. This serves as basis for the researchers to pertain the international private law to the field of domestic law, despite its title.

There are other opinions too on the status of international private law in the literature. One of such opinions was expressed already in the twenties of 20th century by A.N. Makarov, which was later developed by R.A. Mullerson¹. According to this opinion the norm of international private law consists of two parts, namely national law system and international public law. Mullerson believed that the norms of international private law, formulated this way, can not be excluded neither from international public nor from national law. These norms regulate a separate field of social relations, which has double nature and no law system of its own.

The opinion of Algerian scholar M. Issad might be interesting, who thinks that every norm of the law is adopted for necessity and for achieving certain goal. If national norms are created for regulating the relations in the state, international norms are created for regulating international connections and relations, for this reason the international private law is the domestic law according to its sources and international object².

Whatever the nature and place of international private law in the law system may be, the key problem still lies in what kinds of relationships it regulates, what is its subject. The answer here seems explicit – relationships that go beyond the borders of one country and are subjected to the regulation by several countries laws. However there raises the question on whether every problem originating from the international relationship should be regulated by the norms of international private law?

Basically four problems are focused in the specific literature:

Conflict of laws – i.e. the necessity to determine to which of the two possible law systems should the concerned legal relationship be subjected. Choice of the applicable law is the major purpose of the international private law.

Conflict of jurisdictions – i.e. the necessity to determine together with applicable law the court of the state which would be competent to consider the concerned legal dispute.

The question of the legal status of foreigners – i.e. the necessity to determine rights and duties enjoyed by foreigners on the territory of any state.

The question of establishment of citizenship – i.e. the necessity to determine the issue of nationality of each person, an individual.

The questions on legal status of foreigners and citizenship is interesting for the international private law only to the extent that affects the establishment of legal norms regulating each particular person and his/her actions. Furthermore, determination of legal status of foreigners is an internal affair of every sovereign state and is basically regulated by the domestic legislation. Whether the state needs to establish any treatment for foreigners or not is related rather with the country's economic, political potentials and will than with legal-technical issues. Proceeding from all the above I don't find reasonable to pertain such issues to the international private law³.

The above mentioned four problems – conflict of laws, conflict of jurisdictions, legal status of foreigners and citizenship – originates as a result of certain international connections and relations.

¹ P.A. Мюллерсон. Соотношение международного частного право. М., 1989, стр. 10.

² М. Иссад. Международное частное право. М., 1989, стр. 10.

³ see in detail about the legal status of foreigners and citizenship in the international law L. Aleksidze Contemporary International Law. T., 1998. pp. 170-195.

However, whether they fall or not within the regulation of the subject of international private law is solved differently in different law systems. Various combinations are discussed – starting from narrow understanding when the system of international private law implies just conflicting norms and finishing with broad understanding when all four above mentioned questions are implied in the system of international private law¹.

As already mentioned, the narrow understanding of the subject of international private law means the limiting of international private law only to the conflicting norms. This opinion is based upon the German doctrine of international private law. The questions of legal status of foreigners, according to German doctrine, falls within the scope of the civil law (*Fremdenrecht*) whereas the questions of citizenship – within the state law. These provisions are clearly reflected in the works of L. Raape and G. Kegel.

Under the Anglo-Saxon law system the international private law comprises the norms of conflict of jurisdictions besides the conflicting norms. To these issues are dedicated the works of English authors J. Cheshire, P. North, A. Dice and American authors D. Bill and G. Goodrich. The argumentation here is very simple. Firstly, the point is the close connection between the conflict of laws and conflict of jurisdiction (in theory conflict of jurisdictions is impossible to occur without conflict of laws, however practically at first the issue of jurisdiction is solved, competent court is chosen and then the applicable law is chosen). Second – every state has its conflict of laws and courts use only them. If one country's conflicting norms differ from another state's conflicting norms, dispute resolution depends on which court reviews them.

Another group of states, for instance Italy, Spain, Latin American countries, consider the legal status of foreigners together with the conflict of laws and conflict of jurisdictions within the meaning of international private law.

The broad understanding of the subject of international private law is observed in French law. According to the French doctrine, within the international private law fall the issues of citizenship together with the norms stipulating conflict of laws, legal status of foreigners, international civil procedure. Similar approach applies in Lebanon, Algeria and generally in every former colonies of France. The works of A. Batifole and P. Savatier discuss the broad understanding of the subject of international private law.

Looking through the Russian (old Soviet) doctrine we can observe that according to this doctrine the international private law is not limited to the conflicting norms but also comprises the substantive law norms, which regulate civil law relationships with foreign elements and international civil procedure². For regulation of civil law relations the Russian doctrine refers to application of several methods – substantive law and conflicting norms.

As for Georgia, this issue is regulated in the law “on the international private law”, adopted by the Parliament of Georgia on 29 April 1998 and put in force on 1 October 1998. Already the first article of the law points out that:

“This law stipulates which legal regulation shall be applied if there exists factual circumstances around the case concerning the foreign country's law, as well as the norms of procedure law applied on such proceedings”.

The above said clearly shows that the norms of international private law and procedure fall within the scope of international private law quite rightfully.

Thus, as already mentioned, there is a wide range of opinions in the doctrine on the issue of determination of the subject, role and place of international private law, which diametrically differ from

¹ М. Иссад. *Международное частное право*. М., 1989, стр. 14-15.

² Т. Liluashvili. *International Private Law*. Т. 2000. р. 15. also: *Вопросы международного частного права*. Под ред. Л. А. Лунца, М., 1956, стр. 12.

each other. Some grain of truth is hidden in every above discussed theory or opinion. This once again refers to quite complicated and specific nature of this field of law.

I. Pereterski stressed the fact that international private law has its own specificity otherwise its independent existence would have no grounds.

International private law is dedicated to regulate relationships that do not fall specifically within any other system or field. On the one hand apply international law principles and norms and on the other domestic categories (such as, norms of family, civil, procedure etc. laws). Problems of international private law can not be studied without analysing the principles and problems of general theory of the law, comparative law, international law, civil and procedure law.

International private law is so closely linked with international, national, private and public laws that pertaining it explicitly to any of them would not be reasonable at all. However finding the place for international private law in the law system and determination of its subject is part of conceptual questions and unless they are solved it is impossible to talk about other problems that this field is facing.

The analysis of the above given opinions and views allows to assume that international private law is not explicitly the part of neither international law nor of domestic one. It is rather a legal hybrid within the scope of which fall the relationships of private law nature and the procedural norms that go beyond one particular state's limits, it is linked with various states' law and thus need absolutely different, special regulation.

However it should therefore be mentioned that making speedy and categorical conclusions would not be rightful. Before finalizing the issue it is necessary to discuss other theoretical issues of the international private law and to broaden the scope of scientific-research activity.

მსოფლიო ბანკის პროექტები და საქართველო

საქართველოს მთავრობისა და მსოფლიო ბანკის დახმარების პროგრამის უპირველესი და ყოვლისმომცემი მიზანია საქართველოში სიღარიბის დაძლევა. ამჟამად ქვეყანაში არსებული ეკონომიკური ვითარების, დიდი ოდენობით ვალისა და შემდგომი სტრუქტურული და ფისკალური გარდაქმნების აუცილებლობის გათვალისწინებით, აშკარაა, რომ საქართველოსთვის გარედან დახმარების მიღება უაღრესად მნიშვნელოვანია. ამ მხრივ მნიშვნელობის მქონეა მსოფლიო ბანკის ძლიერი მხარეები, რომლებიც მის ურთიერთობებში ქვეყნების მთავრობებთან, მართებული პოლიტიკის შემუშავებასა და ინსტიტუციონალური მშენებლობის პროცესებზე მის დადებით ზეგავლენაში ვლინდება. მსოფლიო ბანკი ეკონომიკური რეფორმებისა და სტრუქტურული ცვლილებების სფეროში უპირველესი და უმთავრესი პარტნიორია. ბევრ სექტორში მსოფლიო ბანკი გვევლინება ერთადერთ ორგანიზაციად, რომელიც დახმარების ისეთ პაკეტს სთავაზობს ქვეყანას, რომელიც მოიცავს ერთის მხრივ, პოლიტიკის ანალიზსა და პოლიტიკური რჩევის, ტექნიკური დახმარებისა თუ ინვესტიციების ფორმით გაწეული დახმარების, და მეორეს მხრივ, ამ პოლიტიკის მხარდამჭერი სტრუქტურული გარდაქმნის დაკინების ინსტრუმენტს, რომლის მეშვეობითაც შესაძლებელი ხდება რეფორმების გატარება. ამის გათვალისწინებით მსოფლიო ბანკი სხვა დონორებს შორის ხშირად ლიდერსა და მაკოორდინირებელი ორგანოს ფუნქციას ასრულებს.

მსოფლიო ბანკს ქვეყნისათვის დახმარების მიზანმიმართული სტრატეგია აქვს. არსებითად, სტრატეგიის მიზნებია: (1) სახელმწიფო სახსრების სისტემის გაძლიერება; (2) ეკონომიკური ზრდის წყაროების გაღრმავება და დივერსიფიკაცია; (3) საქართველოში გარემოსა და ბუნებრივი რესურსების დაცვის მიზნით პოლიტიკური ხასიათის და ინსტიტუციონალური რეფორმების გატარება; (4) სიღარიბის დაძლევა. ქვეყნის დახმარების სტრატეგიის მიზნები სწორად ასახავს იმ პრობლემებს, რომელთა წინაშე დგას ქვეყანა განვითარების არსებულ ეტაპზე. ეს პრიორიტეტები ითვალისწინებს, ხელი შეუწყოს სიღარიბის დაძლევის ძირითადი საშუალების გამოკვეთას – ეკონომიკის სტაბილურ ზრდას.

საქართველო მსოფლიო ბანკის წევრი 1992 წელს გახდა, ხოლო განვითარების საერთაშორისო ორგანიზაციის წევრი – 1993 წელს. ჩვენი ქვეყნისადმი მსოფლიო ბანკის მიერ დახმარების აღმოჩენის მთავარ მიზანს წარმოადგენს ეკონომიკის გაუმჯობესება, საბაზრო ეკონომიკაზე გადასვლისათვის ხელშეწყობა, სახელმწიფოში სიღარიბის მაჩვენებლის შემცირება. კერძო სექტორის განვითარებისა და ინფრასტრუქტურის რეაბილიტაციის პარალელურად, მსოფლიო ბანკის დახმარება ითვალისწინებს ზოგადი მენეჯმენტის, ადამიანური რესურსების, ინსტიტუციონალური შესაძლებლობებისა და რეგიონის ფარგლებში არსებული შესაძლებლობებისათვის ხელის შეწყობას.

საქართველოში მსოფლიო ბანკის საქმიანობა საკმაოდ ფართო და მრავალფეროვან პორტფელს მოიცავს. ამჟამად მიმდინარეობს განვითარების საერთაშორისო ასოციაციის მიერ საქართველოსთვის გამოყოფილი თვრამეტი კრედიტის ფარგლებში განთავსებული სახსრების, საერთო მოცულობით 348.5 მლნ აშშ დოლარის, ათვისება. უკვე დასრულებულია ათი საკრედიტო ოპერაცია. აღნიშნული სახსრების გამოყოფა დაიწყო 1994 წელს ინსტიტუციონალური მშენებლობის კრედიტის დამტკიცების სახით, რომლის მიზანია საჯარო ინსტიტუტებისათვის ტექნიკური დახმარების გაწევა, საქართველოსათვის ინვესტიციების გამოყოფა, როგორც სატრანსპორტო, ასევე ენერგეტიკის, ინფრასტრუქტურისა და სოციალური სექტორების დასახმარებლად. მნიშვნელოვანი სახსრები გამოიყოფა კერძო სექტორის განვითარების, საწარმოთა სექტორის ეფექტურობის გაზრდის, ფერმერებისა და აგრო-ბიზნესის განვითარების, გარემოს დაცვის, შავი ზღვის სანაპირო ზოლის მართვის, ქვეყნის უნიკალური კულტურული მემკვიდრეობის დაცვისათვის. დახმარების აღმოჩენა გათვალისწინებულია აგრეთვე ისეთი სექტორე-

ბისათვის როგორცაა, სოფლის მეურნეობა, ინსტიტუციონალური განვითარება, მმართველობა და კორუფციის წინააღმდეგ ბრძოლის საქმე.

მსოფლიო ბანკმა საქართველოში საქმიანობა ინსტიტუციონალური მართვის პროექტის სახით ჯერ კიდევ 1994 წელს დაიწყო. პროექტი 1998 წლის ივნისში დასრულდა. ამავე წელს მუნიციპალური ინფრასტრუქტურის რეაბილიტაციის პროექტი დამტკიცდა. პროექტი 2000 წლის ივნისში დასრულდა. 1995-96 წლებში მსოფლიო ბანკის მიერ გამოყოფილი სახსრები ტრანსპორტის რეაბილიტაციის, სტრუქტურული განვითარების, ჯანდაცვისა და კულტურული მემკვიდრეობის დაცვის პროექტებს მოხმარდა. 1997-98 წლებში დეცენტრალიზაციისა და მუნიციპალური მართვის, სოფლის მეურნეობის განვითარების, სტრუქტურული გაუმჯობესების, კულტურული მემკვიდრეობის, სახელმწიფო შესყიდვების პროცედურების, საქართველოს საინვესტიციო ცენტრის დახმარების, საქართველოს ტრანსპორტის სამინისტროს რესტრუქტურისა და საწარმოთა რეაბილიტაციისა და სანაპირო ზოლის ინტეგრირებული მართვის პროექტები განხორციელდა.

1999 წლის ივნისში დამტკიცდა ენერგეტიკის სექტორის გაუმჯობესებისა და სტრატეგიული სრულყოფის პროექტები, რომელთა განხორციელებას დიდი მნიშვნელობა აქვს სახელმწიფოს ენერგეტიკისა და ეკონომიკის სექტორების რეფორმებისათვის. აგრეთვე დამტკიცდა სტრუქტურული რეფორმის მხარდაჭერის პროექტი, რომლის მთავარ ამოცანას წარმოადგენდა საავადმყოფოების რესტრუქტურისა, პრივატიზაციისა და ფინანსური სექტორის გაუმჯობესების, საჯარო სექტორის მართვის სრულყოფის, სოციალური სექტორის განვითარებისათვის ინვესტიციების გამოყოფის გზით, ტექნიკური დახმარების აღმოჩენა; სასამართლო რეფორმის პროექტი, რომელიც მიზნად ისახავდა დამოუკიდებელ და პროფესიულ საწყისებზე დაფუძნებული სასამართლო სისტემის განვითარებას. 2000 წელს მთელი რიგი სხვა პროექტები დამტკიცდა, მათ შორის, გზების, განათლების სისტემის გაუმჯობესებისა და განვითარების, ელექტროენერჯის ბაზრის დახმარების, ირიგაციის და სადრენაჟო სისტემების გაუმჯობესების პროექტები.

მიმდინარე პროექტებიდან აღსანიშნავია სტრუქტურული რეფორმის მხარდაჭერის, სასამართლო რეფორმის, საწარმოთა რეაბილიტაციის, სოციალური ინვესტიციების ფონდი, ჯანდაცვის, სოფლის მეურნეობის განვითარების პროექტები.

მომზადების ფაზაშია ირიგაციისა და სადრენაჟო სისტემის განვითარების პროექტი, მეტყვეობის განვითარების პროექტი, თბილისის წყლის მომარაგებისა და სანიტარიის პროექტი, წინასწარი სამედიცინო დახმარების რეფორმისა და სამედიცინო დახმარების დაფინანსების პროექტები.

მსოფლიო ბანკის მიერ დაფინანსებული პროექტებიდან აღსანიშნავია:

სტრუქტურული გარდაქმნის პროექტი, რომლის მიზანია, ხელი შეუწყოს მთავრობის რეფორმის განხორციელებას მაკროეკონომიკური დისბალანსის შემცირებისა და კერძო სექტორის განვითარებისათვის სათანადო მასტიმულირებელი სისტემების დანერგვის გზით; ამ პროექტისათვის გამოყოფილი კრედიტი ხელს შეუწყობს სიღარიბის შემცირებისკენ მიმართულ სოციალურ პოლიტიკას, რომლის კონკრეტული მიზანი იქნება, დააჩქაროს შემოსავლების ზრდა, გააუმჯობესოს ძირითადი სოციალური მომსახურების ხარისხი და უფრო მიზნობრივი გახადოს სოციალური დახმარების პროგრამები.

სასამართლო რეფორმებისათვის გამოყოფილი კრედიტის მიზანია, წვლილი შეიტანოს დამოუკიდებელი და პროფესიული სასამართლო ხელისუფლების ფორმირებაში.

საწარმოთა რესტრუქტურისა და მენეჯმენტის დახმარების პროექტი, რომლის მიზანია პრივატიზირებულ საწარმოთა ახალი საბაზრო პირობების შესაბამისად გარდაქმნა, სამართლებრივი და ინსტიტუციონალური ბაზის გაძლიერება, მესაკუთრეთა და კრედიტორთა უფლებების დაცვა; მენეჯმენტის თვისებების გამომუშავება, ნამდვილი პროფესიონალებისა და ადგილობრივი

კონსულტანტების აღზრდა; ახალ მესაკუთრეთა შორის საწარმოთა მართვის უნარის განვითარება, განსაკუთრებით მეორადი საფონდო ბაზრის განვითარების დარგში.

სოციალური ინვესტიციების პროექტის მიზანია, დაეხმაროს საქართველოს სოციალურად დაუცველ მოსახლეობას მისი ძირითადი სოციალური და ეკონომიკური მომსახურების თანმიმდევრული უზრუნველყოფის გზით. საამისოდ მოხდება იმ არსებული ინფრასტრუქტურის რეაბილიტაცია, რომელიც უზრუნველყოფს ყველაზე დიდ სოციალურ მოგებას.

მუნიციპალური განვითარებისა და დეცენტრალიზაციის პროექტი ეხმიანება საერთო სტრატეგიულ გეგმას, რომელიც განსაზღვრავს მთავრობის დეცენტრალიზაციის პოლიტიკას, დარგში მიმდინარე სამუშაოების ფარგლებში ბანკის მიერ ქვეყნისათვის დახმარების სტრატეგიას.

სოფლის მეურნეობის განვითარების პროექტის უპირველესი მიზანია, კერძო მეურნეობისა და გადამამუშავებელი საწარმოების განვითარების გზით ხელი შეუწყოს საქართველოში სოფლის მეურნეობის განვითარებას.

დღეისათვის მსოფლიო ბანკის მიერ საქართველოსათვის გაწეული დახმარების საერთო ოდენობა 647 მლნ აშშ დოლარს შეადგენს. აღნიშნული სახსრები განვითარების საერთაშორისო ასოციაციის მიერ გამოყოფილ 28 კრედიტს მოიცავს.

მსოფლიო ბანკის მიერ დაფინანსებული პროექტების წარმატებით განხორციელება უმთავრეს მიზანს – სიღარიბის დაძლევისა და ეკონომიკური ზრდის გაძლიერებას ითვალისწინებს, ამდენად ამ მიზნის ხორცშესხმა ჩვენი ქვეყნისთვის სასიცოცხლო მნიშვნელობის საქმეა.

THE WORLD BANK PROJECTS AND GEORGIA

The Georgian Government and World Bank's assistance program primarily and overwhelmingly aim at overcoming poverty in Georgia. With a view to the economical situation in the country, large amount of debt and necessity of further structural and fiscal transitions, it is obvious that external aid is extremely important for Georgia. In this regard are important the strong sides of the World Bank which are revealed in its relationship with the countries' governments, its positive impact on elaboration of reasonable policy, and on processes of institutional building. The World Bank is the leading and principal partner in the field of economic reforms and structural changes. In many sectors the World Bank is the only organization which offers the country the portfolio of aid which includes on the one hand the instrument for rendering aid in the form of political analysis and political advice, technical assistance or investments and on the other the instrument for the decline of structural transition supporting this policy, by means of which the implementation of reforms becomes available. Thus the World Bank performs the function of the leader and coordinator among other donors.

The World Bank has the purposeful strategy of assisting the country. Basically, the strategy objectives are: (1) strengthening of the system of state funds; (2) extension and diversification of the sources of economic growth; (3) implementation of political and institutional reforms for the protection of environment and natural resources in Georgia; (4) overcome poverty. The objectives of the strategy of the assistance to the country properly reflect the probleming, which the country is facing at this stage of development. These priorities aim at encouraging the outlining of the main opportunity of overcoming poverty – stable growth of economy.

Georgia joined the World Bank in 1992 and the International Development Association (IDA) in 1993. The principal objective of the World Bank's assistance to our country is to help reverse the economic decline, assist the transition to a market economy, and help poverty reduction in the state. In addition to developing private sector and rehabilitating infrastructure, the World Bank's support envisages to improve public management, develop human resources and institutional capacities, and capacities available within the region.

The World Bank's activity in Georgia has a large and diverse portfolio. Eighteen credits, allocated to Georgia by International Development Association, totaling to USD 348.5 million are currently under implementation. Ten other credit operations are already accomplished. Lending began in 1994 with the approval of the Institution Building Credit in der??? to provide: technical assistance and training as well as the investment lending to Georgia, to strengthen public institutions, to support both the transport, energy, social and infrastructure sectors. Important funds are allocated for: the development of private sector, improvement of the efficiency of the enterprise sector, private sector farming and agro processing, environmental protection and management of the coastal zone of the Black Sea, and preservation of Georgia's unique cultural heritage. Assistance is planned also for the sectors such as agriculture, institutional development, management and fight against corruption.

The World Bank began its activity in Georgia in 1994 in the form of institutional management project. The project was closed in June of 1998. The same year was approved the Municipal Infrastructure Rehabilitation Project. The Project ended in June of 2000. During 1995-1996 the World Bank's funds were spent on the projects of transport rehabilitation, structural development, health-care and preservation of cultural heritage. During 1997-1998 were implemented Municipal Development and Decentralization Project, Agricultural Development Project, Structural Adjustment Project, Cultural Heritage Project, Public Procurement Rules Project, Georgian Investment Centre

Assistance Project, Restructuring of the Ministry of Transport Project, Enterprise Rehabilitation Project and Integrated Coastal Management Project.

In June 1999 was approved the Energy Sector Adjustment and Strategic Adjustment Projects implementation of which bears significance for the reforming of State's Energy and Economic Sectors. In addition, the Structural Reform Support Project was approved, the major objective of which was to provide technical assistance and investment in the areas of hospital restructuring, privatisation and financial sector strengthening, public sector management, and social sector sustainability. The Judicial Reform Project was also approved aiming at assisting in the development of an independent and professional judiciary. A number of other projects were approved in 2000, including Education System Realignment and Strengthening Project, Electricity Market Support Project, Irrigation and Drainage Project.

Among ongoing projects at is worth to mention the Structural Reform Support Project, Judicial Reform Project, Enterprise Rehabilitation Project, Social Investment Fund Project, Health Project, Agricultural Development Project.

Irrigation and Drainage Community Development, Forestry Development, Tbilisi Water Supply and Sanitation, Primary Health Care Reform and Medical Assistance Financing Projects are under preparation.

Among the projects financed by the World Bank attention should be drawn to:

Structural Adjustment Project, which aims to give help in the implementation of the Government's reform by introducing relevant incentive systems for minimizing macroeconomic misbalance and developing the private sector; the credit lent to this project will promote the social policy on poverty reduction which will particularly aim at accelerating growth of revenues, improving the degree of basic social service, making the social aid programs more purposeful.

The Judicial Reform Credit focuses on contributing to the establishment of the independent and professional judiciary.

Enterprise Restructuring and Management Assistance Project, which focuses on transforming the privatised enterprises in compliance with the new market conditions, strengthening of legal and institutional framework and protection of proprietor' and creditors' rights; develop management skills, training true professionals and local advisors; develop skills for enterprise management among new proprietors, namely in the field of development of secondary stock market.

Social Investment Project's goal is to help socially unprotected population of Georgia by gradual maintenance of its basic social and economic service. To this end will be rehabilitated the existing infrastructure which will secure the largest social profit.

Municipal Development and Decentralization Project is consistent with the Common Strategic Plan, which determines the government decentralization policy, the World Bank strategies of country's assistance, within the activities ongoing in this field.

Agricultural Development Project aims to promote agriculture in Georgia by developing individual farms and processing enterprises.

At present the total amount of aid rendered by the World Bank to Georgia makes up USD 647 Million. These funds comprise 28 credits allocated by the International Development Association. Successful implementation of the projects financed by the World Bank primarily aim at overcoming poverty and strengthening economic growth, thus execution of this objective is of vital importance for the country.

**საბჭოთა საქართველოს სამართალმცოდნეო
სამართლებრივი სტატუსისათვის
1921-1922 წწ.**

საბჭოთა საქართველოს სამართალმცოდნეო სტატუსის შესახებ 1921-1922 წლებში ცოტა რამ არის ცნობილი, თუმცა მასალა, ძირითადად დოკუმენტები – უამრავია. ამ დოკუმენტების ანალიზის ერთ-ერთ მცდელობას წარმოადგენს პროფ. დენის ოგდენის სტატია, რომელიც გამოქვეყნდა ჟურნალში Journal of Contemporary History SAGE, London, Newbury ark, Beverly Hills and New Dehli Vol. 23, 1988, 245-258.

დ. ოგდენი ცნობილია როგორც სპეციალისტი საბჭოთა პოლიტიკისა და ეკონომიკის დარგში. იგი არის ლექტორი საბჭოთა პოლიტიკისა და ეკონომიკაში ლონდონის ცენტრალური პოლიტექნიკური ინსტიტუტის ენების ფაკულტეტზე, აღმოსავლეთისა და დასავლეთის სავაჭრო საკითხების დირექტორი; წერს საბჭოთა ურთიერთობებზე და გადათარგმნილი აქვს საბჭოთა სახელმძღვანელოები სამართალმცოდნეო და საკონსტიტუციო სამართლის შესახებ.

ნაშრომში კარგად ჩანს ხელისუფლებაში ძალით მოსული კომუნისტური რეჟიმის მცდელობა, შეენარჩუნებინა ქვეყნის სუვერენობის მინიმალური ნიშნები მაინც, რაც შეუძლებელი გახდა საბჭოთა რუსეთის იმპერიალისტური და მტაცებლური პოლიტიკის ფონზე. თუმცა თვით მოსკოვი ცდილობდა, შეენიღბა ეს ზრახვები.

ვფიქრობ, აღნიშნული ნაშრომი საინტერესო ფაქტების შემცველია, რაც ქართულმა საზოგადოებრიობამ უნდა იცოდეს.

*ირაკლი გაჩეჩილაძე
ივ. ჯანაშიაშვილის სახ. თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის
სამართალმცოდნეო სამართლის კათედრის მადიებელი
ბრიტანეთი და საბჭოთა საქართველო 1921-1922 წლებში*

1921 წლის 16 მარტის ინგლის-რუსეთის სავაჭრო ხელშეკრულების პირობები არ ვრცელდებოდა იმ საბჭოთა რესპუბლიკებზე, რომლებიც წარმოიქმნენ ყოფილი რუსეთის იმპერიის ტერიტორიაზე რევოლუციის, უცხოეთის ინტერვენციისა და სამოქალაქო ომის შედეგად. მაგრამ მოლაპარაკებები მსგავს შეთანხმებასთან დაკავშირებით შემოთავაზებული იყო საბჭოთა საქართველოს მიერ 1922 წლის სექტემბერში, რაც ბრიტანეთის საგარეო საქმეთა სამინისტროს გაცვლითი ინიციატივის შედეგი იყო.

სამოქალაქო ომის დროს დიდი ბრიტანეთი მხარს უჭერდა თეთრგვარდიელ გენერლებს, რომლებიც „ერთიანი და განუყოფელი“ რუსეთის აღდგენაზე ფიქრობდნენ. მათი დამარცხების შემდეგ მენშევიკური საქართველო „სანიტარულ კორდონში“ (cordon sanitaire) შესაძლო დამაკავშირებლად წარმოჩინდა. პრემიერ-მინისტრმა, დევიდ ლოიდ ჯორჯმა, საქართველოს საგარეო საქმეთა მინისტრს განუცხადა, რომ იგი „მხარს უჭერდა დამოუკიდებელ საქართველოს“, როგორც „ბარიერს ბოლშევიზმის წინააღმდეგ“. ბრიტანეთი, – თქვა მან, – საქართველოზე თავდასხმას განიხილავს „როგორც მეტად არასასურველ მოვლენას“ და „გააკეთებს ყველაფერს შესაძლებელს მის დასახმარებლად“, თუმცა „შეუძლებელი იყო იმის თქმა, თუ რა პრაქტიკულ ფორმას მიიღებდა მათი სიმპათია“(*1). პოლკოვნიკმა სტოქსმა, თბილისში ბრიტანეთის უმაღლესმა კომისარმა, მენშევიკთა „75 000 კაცისათვის სრული უნიფორმისა და აღჭურვილობის თაობაზე“, თხოვნას გადაცემისას განაცხადა, რომ იგი დარწმუნებული იყო, საქართველოს დამოუკიდებლობისათვის(*2) ბრძოლის უნარიანობაში. თუმცა სხვა დამკვირვებლები ნაკლებად ოპტიმისტურნი იყვნენ: „ბოლშევიკური ტენდენციები არმიაში ბოლო რამოდენიმე კვირის განმავლობაში საგრძნობლად გაიზარდა... ბევრი ოფიცერი და რიგითი ღიად აცხადებს უკმაყოფი-

ლებას არსებული რეჟიმის გამო“ – wers intelligence report(*3). 1921 წლის დასაწყისში მენშევიკების დამხობამ პოლკოვნიკ სტოქსის საქართველოდან სასწრაფო გამგზავრება და ამიერკავკასიაში ბრიტანეთის ოფიციალური წარმომადგენლობის დასასრული განაპირობა.

ორ ქვეყანას შორის ურთიერთობები, რომლის დროსაც საქართველოს მთავრობამ მოლაპარაკებების წარმოება შესთავაზა ნაკარნახევი იყო ბრიტანეთის მხრიდან რეგიონში კვლავ ფეხის მოკიდებისა და ბრიტანეთის კომერციული პოზიციების აღდგენის სურვილით, მით უმეტეს, მაშინ, როდესაც აშშ, საფრანგეთი, იტალია და სხვა ქვეყნები ძლიერ კონკურენტებად გამოიკვეთნენ.

საქართველოს ახალი ბოლშევიკი ლიდერები, როგორებიც იყვნენ ბულუ მდივანი – რევოლუციური კომიტეტის თავმჯდომარე (რეგკომი), და ალექსანდრე სვანიძე (საგარეო საქმეთა და ფინანსთა კომისარი), ძალიან დაინტერესდნენ ვაჭრობის გაფართოების საკითხებით. მაგრამ მათ სურდათ ასევე საბჭოთა საქართველოს დამოუკიდებელი სახელმწიფოებრიობა, რადგან საკითხი საბჭოთა რესპუბლიკების ურთიერთობების მომავალი ფორმის შესახებ სულ უფრო და უფრო მწვავედებოდა.

საბჭოთა მმართველობის დამყარებიდან დაახლოებით ორი თვისა და ინგლის-რუსეთის სავაჭრო ხელშეკრულების ხელმოწერიდან დაახლოებით ერთი თვის შემდეგ ბრიტანეთის საგარეო საქმეთა სამინისტროს 1921 წლის აპრილის მემორანდუმში დაფიქსირებულ იქნა წინადადება: „სიტუაციისა და რეგიონში არსებული შესაძლებლობების შესახებ ანგარიშის მოსამზადებლად“ (*4), შესაბამისი კომისიის ამიერკავკასიაში გაგზავნის თაობაზე. რონალდ მაკდონელი წერდა, რომ ამიერკავკასია ყოველთვის წარმოადგენდა ბრიტანელი ექსპორტიორების განსაკუთრებულ ინტერესის საგანს. ბაქოს ნავთობის საბადოებში ბრიტანეთს დაახლოებით 25 მილიონი ფუნტი-სტერლინგი ჰქონდა დაბანდებული და მნიშვნელოვანი ბრიტანული კაპიტალი საქართველოს მარგანცისა და სპილენძის მრეწველობაში ჩაიძირა. მოსკოვში საბჭოთა მთავრობამ ამიერკავკასიის სამი რესპუბლიკის დამოუკიდებლობა აღიარა, შესაბამისად, ისინი ინგლის-რუსეთის ხელშეკრულების ფარგლებში არ მოხვდნენ. საქართველოს საბჭოთა მთავრობას „სურდა ხელი შეეწყო საგარეო ვაჭრობისთვის და ეცნო უცხოელი წარმომადგენლები“, განაცხადა მაკდონელმა(*5).

საქართველოს რეგკომმა, რა თქმა უნდა, მენშევიკი წინამორბედების მიერ დადებული სავაჭრო ხელშეკრულებები და შეთანხმებები ცნო. მან კომერციითა და ვაჭრობის წარმოების უფლება მისცა უცხოელებს და დათანხმდა უცხოელი წარმომადგენლებისათვის, რომლებიც პოლკოვნიკ სტოქსისგან განსხვავებით ამიერკავკასიაში დარჩნენ, უფლებებისა და იმუნიტეტების მინიჭებაზე. 1921 წლის გაზაფხულმა და ზაფხულმა წარმოაჩინა საქართველოს საგარეო ვაჭრობის მოკრძალებული გამოცოცხლება, რომელიც ძირითადად ბათუმისა და კონსტანტინოპოლის საშუალებით ხორციელდებოდა. ლენინმა ამიერკავკასიის კომუნისტებს ურჩია, არ გაჰყოლოდნენ „რუსეთის სტერეოტიპს“ და სოციალიზმზე გადასვლის „ნელ, უფრო ფრთხილ, უფრო სისტემატურ“ გზას დასდგომოდნენ. „ეკონომიკურად დაუყოვნებლივ დავეყრდნოთ კომერციულ ურთიერთობებს კაპიტალისტურ ქვეყნებთან; ნუ ვიძუნწებთ დანახარჯებისას იმ შემთხვევაშიც კი, თუ მოგვიწევს ათეულობით მილიონის ღირებულების ძვირფასი სასარგებლო წიაღისეულის საზღვერგარეთ გაგზავნა“ – წერდა იგი (*6). ქართველმა ლიდერებმა ყურად იღეს ეს რჩევა. შედეგად მოსკოვის მხრიდან კრიტიკა განიცადეს და თვით საქართველოს კომუნისტურ პარტიაშიც კი მათ „დასავლური ორიენტაციის მქონე ნაციონალ უკლონისტებად“ განიხილავდნენ – ეს არის ბრალდებები, რომლებიც თანამედროვე საბჭოთა ისტორიკოსებთანაც გაისმის.

მაკდონელის წინადადებას, ამიერკავკასიაში წარმომადგენლობის გახსნის თაობაზე, გარკვეული წინააღმდეგობით შეხვდნენ ის ძალები, რომლებიც „რუსეთის საშუალებითა და რუსების დახმარებით“ – რეგიონში საკუთარი გავლენისა და ინტერესების აღორძინებას ცდილობდნენ. ისინი ვარაუდობდნენ, რომ ამ რეგიონში რაიმე ბრიტანული წარმომადგენლობის გახსნა გააძლიერებდა ამიერკავკასიის რესპუბლიკებში „დამოუკიდებლობის მოთხოვნას“ (*7). საგარეო ვაჭრობის დეპარტამენტი და ვაჭრობის საბჭო ასევე თავშეკავებულად შეხვდნენ ამ აზრს. მათი რწმენით

„ყველაზე სასურველი კურსი იყო, ამ ეტაპზე, სავაჭრო ხელშეკრულებით (საბჭოთა რუსეთთან) გათვალისწინებული წარმომადგენლების მოსკოვში გაგზავნაზე კონცენტრირება, ხოლო რუსეთის განაპირა რაიონებში წარმომადგენლობის გაგზავნასთან დაკავშირებული საკითხები მოგვიანებით უნდა განხილულიყო“ (*8).

ბრიტანეთის საგარეო საქმეთა სამინისტრო დაჟინებით აცხადებდა, რომ ამიერკავკასიაში ბრიტანეთის წარმომადგენლის ყოფნა „ძალზე სასურველი“ იქნებოდა: გერმანიას, იტალიას და სხვა ქვეყნებს კარგად ჰქონდათ ფეხი გადგმული და ბრიტანეთის ინტერესების ხარჯზე საკუთარი კომერციული უფლებებისა და კონცესიების დაცვას ცდილობდნენ. კავკასიაში მოვლენების განვითარების შესახებ ინფორმაცია ფასეული იქნებოდა. მოსკოვში მისიის დაკავშირება ამიერკავკასიის რესპუბლიკებთან, „რომლებიც რუსეთისა და ჩვენს მიერ“ აღიარებულ იქნა, „ფუნდამენტური შეცდომა“ იქნებოდა. ეს იყო მისი უდიდებულესობის მთავრობის პოლიტიკა, რომელიც გულისხმობდა „კავკასიის რესპუბლიკებისათვის ნებისმიერი დონის დამოუკიდებლობის შენარჩუნების მხარდაჭერას, რომელიც მათ შესაძლო, შერჩენოდათ“ (*9).

1921 წლის ნოემბრის დასაწყისში ხაზინას უნდა დაემტკიცებინა მაკლონელისა და მისი ასისტენტისგან შემდგარი ნახევრადოფიციალური მისია. კონსტანტინოპოლში ბრიტანეთის უმაღლეს კომისარს სერ ჰორას რამბოლდს დაეკალა კონსტანტინოპოლში ამიერკავკასიის რესპუბლიკების წარმომადგენლების ბრიტანეთის მიზნების შესახებ ინფორმირება და გადაეცა ინსტრუქცია, რომ „არ არის სასურველი, ამ რესპუბლიკებზე ბატონი კრასინის მეშვეობით გავიდეთ (ლონდონში დაარსებული და ინგლის-რუსეთის ხელშეკრულებით გათვალისწინებული მისიის ხელმძღვანელი) ან რაიმე ფორმით საკითხის მათთან შეთანხმება“ ვითხოვოთ (*10). მაგრამ სერ ჰორასის უპასუხი იყო, რომ ამიერკავკასიის რესპუბლიკების წარმომადგენლებთან ურთიერთობის არქონის გამო, მას გაუჭირდებოდა ამ საკითხის განხილვა; მან გამოთქვა ეჭვები ასევე მისიის დანიშნულებასა და უსაფრთხოებასთან დაკავშირებით (*11).

აღნიშნულიდან გამომდინარე, ბრიტანეთის საგარეო საქმეთა სამინისტრო იძულებული გახდა კრასინის მეშვეობით ემოქმედა. ჩრდილოეთის დეპარტამენტის ხელმძღვანელი, ჯ.დ. გრეგორი ნოტაში იხსენებდა, რომ რსფსრ-სა და ამიერკავკასიის რესპუბლიკებს შორის ურთიერთობებთან დაკავშირებით, ადრეული საუბრებისას ხაზგასმით აღნიშნა კრასინმა – კავკასიის რესპუბლიკების „სრული დამოუკიდებლობა“, თანაც დასძინა „გარკვეული პრაქტიკული მიზნებისთვის“ კავშირების არსებობა. „საქმე ისე მიდის“ – განაგრძობდა გრეგორი, – „რომ ჩვენ, უახლოეს მომავალში ვაპირებთ კავკასიაში გავაგზავნოთ მცირე ეკონომიკური მისია მაკლონელის ხელმძღვანელობით, რომელიც ადრე ბაქოში ბრიტანეთის კონსულად მუშაობდა. ვფიქრობ, მიზანშეწონილი იქნებოდა, რომ სანამ იგი საქმიანობას შეუდგებოდა, გვეთხოვა თქვენთვის, რათა ამის შესახებ თქვენს მიერ ჩამოთვლილი მოსკოვის სახელმწიფოთაშორისი ოფისებისათვის გეცნობებინათ და მისთვის ყოველგვარი დახმარების უზრუნველსაყოფად, იგი ამიერკავკასიის ამ რესპუბლიკასთან დაგეგმავს ვინაიდან მაკლონელი კვირის განმავლობაში გეგმავს გამგზავრებას, მადლობელი ვიქნებოდი, თუ საჭირო ზომებს მიიღებდით და ტელეგრაფის საშუალებით მაცნობებდით, თუ რისი გაკეთება შეეძლია“ (*12).

კრასინმა უპასუხა, რომ მან გადააგზავნა ნოტა მოსკოვში სომხეთის, აზერბაიჯანისა და საქართველოს წარმომადგენლებისათვის გადასაცემად; რსფსრ-ს მთავრობას, თქვა მან, – „არ შეუძლია გადაწყვიტოს ან თუნდაც იწინასწარმეტყველოს მათი პასუხები“. მაგრამ მან აღნიშნა, რომ ბრიტანეთის მისიის მიღება და ბრიტანეთსა და ამიერკავკასიის სამ რესპუბლიკას შორის მეგობრული სავაჭრო ურთიერთობების განახლება „ძალიან გაადვილდებოდა“, თუ ბრიტანეთის მთავრობა მიიღებდა ზომებს და დაიცავდა კონსტანტინოპოლში საბჭოთა მოქალაქეებსა და წარმომადგენლებს „მუდმივი თავდასხმებისაგან, შეურაცხყოფისა და პროვოკაციებისაგან, რომელსაც ისინი განიცდიან და რომელიც რჩება გამოუძიებელი და დაუსჯელი ბრიტანეთის მიერ კონტროლირებადი პოლიციისა და ბრიტანული სასამართლოების მიერ“ (*13).

1921 წლის 20 დეკემბერს საქართველოს რევკომმა განიხილა ბრიტანეთის შემოთავაზება. მან „ნაადრევად“ მიიჩნია წინადადება მისიის გაგზავნის შესახებ და საქართველოს საგარეო საქმეთა კომისარიატს მიუთითა, რომ რსფსრ-ს საგარეო საქმეთა კომისარიატთან ერთად გაერკვია მისი მიზანი (*14). კონსულტაციების შემდეგ კრასინმა ბრიტანეთის საგარეო საქმეთა სამინისტროს განუცხადა, რომ „საქართველოს საბჭოთა მთავრობას მიზანშეწონილად არ მიიჩნია საქართველოში ბრიტანეთის წარმომადგენლების მიღება, სანამ ბრიტანეთის მთავრობა არ განაცხადებს საქართველოს მთავრობის ცნობისა და მასთან ნორმალური ურთიერთობების დამყარების სურვილის შესახებ“ (*15).

1922 წლის 2 მარტს ბრიტანეთის საგარეო საქმეთა სამინისტრომ უპასუხა, რომ იგი იმედოვნებდა ამიერკავკასიის სამი რესპუბლიკისათვის უშუალოდ გამოეთქვა სინანული მისიის არ მიღებასთან დაკავშირებით. მაკლონელის ჩამოსვლის მიზანს, როგორც ბრიტანეთის მხარე ხსნიდა, კომერციული ურთიერთობების განახლებასა და გაფართოებას წარმოადგენდა. ეს იქნებოდა აშკარა და არსებითი დასაბამი ურთიერთობის დამყარებისათვის. საქართველოს უარი მისიის მიღებაზე „ძნელი შესათავსებელია თბილისში იმ ქვეყნების წარმომადგენლების არსებობასთან, რომელთა მთავრობებსაც, რამდენადაც ჩვენ ვიცით, საქართველო de iure არ უცვნიათ ან არ დაუმყარებიათ მასთან ნორმალური ურთიერთობები“ (*16).

ამიერკავკასიაში ბრიტანეთის ოფიციალური წარმომადგენლობის იდეას მხარი დაუჭირა ჰაროლდ ბაქსტონმა, სომხური (Lord Mayor's) ფონდის ხელმძღვანელმა, რომელიც იმ დროს რეგიონში დახმარების საქმიანობით იყო დაკავებული. ბრიტანეთის საგარეო საქმეთა სამინისტროსადმი 1922 წლის 7 აპრილის წერილში ის წერდა, რომ თბილისში იყო სამი კონსული – იტალიის, გერმანიისა და სპარსეთის, ასევე შვეიცარიის, ბელგიისა და ჰოლანდიის კომერციული წარმომადგენლები. „საფრანგეთის ინტერესების მქონე ფრანგმაც გახსნა ოფისი თბილისში“. საქართველოს უარი ბრიტანეთის წარმომადგენლის მიღებაზე ბაქსტონმა ახსნა „მოსკოვის ინტერვენციით, რომელიც არის საბოლოო და გადამწყვეტი ამგვარ საკითხებში“; მოსკოვში „ჯერ კიდევ კარგად ახსოვთ კონსტანტინოპოლში გასულ წელს საბჭოთა ოფიციალური პირის დაპატიმრება (რომელიც ვფიქრობ, ბრიტანულმა პოლიციამ განახორციელა)“. მან შესთავაზა ამიერკავკასიის რესპუბლიკებზე გასვლა იმ ქვეყნების დელეგატების მეშვეობით, რომლებიც რსფსრ-ს საგარეო საქმეთა კომისარს ჩიჩერინს ახლდნენ კონფერენციაზე (*17) გენუაში.

შესაბამისად, დეპეშა გაეგზავნა გრეგორის, რომელიც ესწრებოდა გენუის კონფერენციას და სადაც მას ურჩევდნენ „გამოეყენებინა არაოფიციალური საუბარი“ ამიერკავკასიის რესპუბლიკების წარმომადგენლებთან (*18). თხუთმეტი დღის შემდეგ გრეგორიმ უპასუხა, რომ (მოკავშირეთა მცდელობები, რომლებიც რევოლუციამდელი ვალების საბჭოთა აღიარებისაკენ და ნაციონალიზებული უცხოური საკუთრების რესტიტუციის უზრუნველყოფისაკენ იყო მიმართული, მარცხით დამთავრდა) კონფერენციის მსვლელობისას განვითარებულმა მოვლენებმა ხელი არ შეუწყოს იმას, რომ მათ საბჭოთა დელეგაციისათვის (*19) ამგვარი წინადადებით მიემართათ.

ობენეშტორგის (ამიერკავკასიის სამი რესპუბლიკის საგარეო ვაჭრობის გაერთიანებული სააგენტო) ხელმძღვანელმა კონსტანტინოპოლში ბ-ნმა მოღვაძემ 1922 წლის იანვრის თვეში სერ ჰორას რამბოლდს განუცხადა – „ბრიტანულმა ფირმებმა ჩვენგან შეიძინეს მნიშვნელოვანი რაოდენობით საქონელი, განსაკუთრებით ნავთობი და ნავთობპროდუქტები, რომლებიც ბათუმიდან პირდაპირ ბრიტანეთში გადაიგზავნა. მრავალი ბრიტანელი ვაჭარი იმყოფებოდა ვიზიტით ამიერკავკასიაში და ბევრი ჯერ კიდევ იქ იმყოფება საკუთარ კომერციულ საქმიანობასთან დაკავშირებით“.

მათ შორის იყო ჯონ დოჯიცი, რომელიც 1921 წლის ივნისში პირველად ჩამოვიდა თავრიზიდან თბილისში. მეორე ვიზიტისას იმავე წლის ნოემბერში, იგი ცდილობდა, მოეპოვებინა ფიოდორ რაბინოვიჩის, ობენეშტორგის ხელმძღვანელის, ფორმალური დასტური თბილისისა და ბათუმში ოფისების გახსნის გეგმებთან დაკავშირებით, რომლებიც „საერთო იმპორტს, ექსპორტს და საშუამავლო ბიზნესს“ განახორციელებდნენ და „ბანკების, გემების, ექსპედიტორებისა და სა-

დაზღვევო აგენტების“ სახელით იმოქმედებდნენ. მას უთხრეს, რომ ობენეშტორგი განიხილავდა მის გეგმებს, როგორც „ყველაზე მიმზიდველს“.

მაგრამ 1921 წლის დეკემბერში ბათუმში კონსტანტინოპოლისაკენ მიმავალ გემზე ასვლისას ღოჯი დაიჭირეს და უკან თბილისში წაიყვანეს. მისი დაპატიმრების შესახებ ცნობამ გამოიწვია ვინსტონ ჩერჩილის თხოვნა ღოჯი კერზონისადმი, რათა ეს უკანასკნელი ჩარეულიყო ამ საქმეში, რის შედეგადაც თბილისში „საგარეო საქმეთა კომისრისადმი“ გაგზავნილ იქნა დეპეშა(*22). მაგრამ, შვეიცარიის კონსულის ჩარევის შედეგად ღოჯი უკვე განთავისუფლებული იყო.

ღოჯმა კვლავ მიმართა რაბინოვიჩს, რომელმაც დაარწმუნა იგი, რომ მისი დაპატიმრება შეცდომა იყო და გამოთქვა იმედი, რომ ეს „არასასიამოვნო გაუგებრობა“ არ შეაცვლევინებდა ღოჯს აზრს. ღოჯმა განაცხადა, რომ იგი მზადაა, განიხილოს ეს ინციდენტი, როგორც „სამწუხარო გაუგებრობა“.

ღოჯი ასევე ესაუბრა ბ-ნ სვანიძეს. მომდევნო წერილში მან კვლავ გამოთქვა თბილისსა და ბათუმში ოფისების გახსნის სურვილი და გაიხსენა, რომ სვანიძემ აღუთქვა „საქართველოს მთავრობის მორალური მხარდაჭერა“. ღოჯმა აღნიშნა, რომ მიემგზავრებოდა საჭირო ფინანსური შეთანხმებების მისაღწევად ლონდონსა და ნიუ იორკში, და სვანიძეს წერილის მიღების დადასტურება სთხოვა „იმისთვის, რომ მას საქართველოს მთავრობის მიერ მისი გეგმების დამტკიცების ოფიციალური დასტური ჰქონოდა“.

თავის პასუხში სვანიძე წერდა: „საქმიანობას, რომლის დაწყებასაც თქვენ აპირებთ, ჩვენთვის ძალიან დიდი მნიშვნელობა ექნება... საბჭოთა მთავრობა გააკეთებს ყველაფერს შესაძლებელს იმისათვის, რომ თქვენი გეგმების განხორციელებაში დაგეხმაროთ. ამავე დროს მე მინდა გამოვხატო ჩემი ღრმა რწმენა, რომ სამწუხარო ინციდენტი, რომელიც მოხდა თქვენთან დაკავშირებით, თქვენს მიერ არ იქნება განხილული, როგორც უცხოური ინციდენტების მიმართ საბჭოთა მთავრობის არამეგობრული დამოკიდებულების გამოხატვაზე მინიშნება“(*23).

1922 წლის იანვარში ჭიათურის მარგანეცის საექსპორტო კორპორაციასთან ახალი გაერთიანების პირობებზე მოსალაპარაკებლად ბრიტანული ფირმის – Forwood and Sellar of Liverpool-ის (მან პირველ მსოფლიო ომამდე მნიშვნელოვანი კაპიტალი დააბანდა საქართველოს მარგანეცის მრეწველობაში) წარმომადგენლები ჩამოვიდნენ თბილისში. ჭიათურის მარგანეცის საექსპორტო კორპორაცია მენშევიკური მთავრობის მიერ იყო დაარსებული და მარგანეცის ექსპორტის ექსკლუზიური უფლება ჰქონდა მინიჭებული. მისი სტატუსი დამტკიცებული იყო რევკომის მიერ და ჰოლანდიურ კომპანიასთან გაფორმდა ხელშეკრულება, რომლის მიხედვითაც ეს უკანასკნელი მისი ერთადერთი აგენტი გახდა. ამ ხელშეკრულებით სრულებითაც არ იყვნენ აღფრთოვანებული ამ დრომდე ჭიათურის მარგანეცის საექსპორტო კორპორაციასთან ასოცირებული კომპანიები.

სანამ მისი წარმომადგენლები თბილისში აწარმოებდნენ მოლაპარაკებებს, orwood and Sellar-ი ბრიტანეთის საგარეო საქმეთა სამინისტროსგან დაჟინებით მოითხოვდა, რომ გენუის კონფერენციაზე საქართველოში ბრიტანეთის კაპიტალის შენარჩუნების დაცვის საკითხი განხილულიყო. კომპანიის თანამშრომლები ბრიტანეთის საგარეო საქმეთა სამინისტროს მხარდაჭერის მოპოვებას ცდილობდნენ, როდესაც მოლაპარაკებაზე მყოფმა მისმა წარმომადგენლებმა მოახსენეს, რომ მარგანეცის საკუთრების ყოფილ მფლობელებს შესთავაზეს საკონცესიო შეთანხმება ახალი ნაციონალიზაციის აქტის საფუძველზე. ბრიტანეთის საგარეო საქმეთა სამინისტრო მიუკერძოებელი იყო და კომპანიამ მისცა მოლაპარაკებების (*25) დაწყების უფლებამოსილება თავის წარმომადგენლებს.

1922 წლის ივნისში მაკდონელის მისიის საკითხი კვლავ წამოიჭრა განსახილველად. ერთი შეხედულება მისიის გაგზავნის საკითხის გადადებას გულისხმობდა, სანამ გენუის კონფერენციაზე საბჭოთა რესპუბლიკებთან ეკონომიკური ურთიერთობების განსახილველად შექმნილი კომისია, რომელიც იმჟამად ჰაავაში მუშაობდა, არ მისცემდა საკუთარ რეკომენდაციებს. მისიის

დაუყოვნებლივ გაგზავნამ, აღნიშნული კომისიის მუშაობის პერიოდში, „შეიძლება გაჩნდეს ეჭვი, რომ ჰააგაში შეკრებილი მთავრობების ზურგს უკან დიდი ბრიტანეთი კავკასიაზე საკუთარი ინტერესების გააგრძელებას ცდილობს“. ეს კი, „რა თქმა უნდა საფრანგეთში ცულ მთაბეჭდილებას მოახდენდა და მიუხედავად იმისა, რომ შეერთებული შტატების მთავრობა არ არის წარმოდგენილი ჰააგაში, ნავთობის ინტერესები ამერიკაში შეიძლება დამოკიდებული იყოს აღნიშნული მისიის ყველაზე ანგლოფობური მანერით გამოყენებაზე“. მეორე შეხედულება ამგვარი იყო: „საჭიროა, დაჟინებით მოვითხოვოთ მაკდონელის მისიის გაგზავნა“, და წარმოუდგენელია, რომ „საფრანგეთისა და აშშ-ს გამო, რომლის აგენტებიც შესული არიან იმ რეგიონებში, ჩვენ უნდა თავი შევიკავოთ“ (*26).

ამ უკანასკნელმა შეხედულებამ გაიმარჯვა და გრეგორის დაევალა საკითხის წამოჭრა ჰააგაში საბჭოთა დელეგაციასთან. მაგრამ ბრიტანულმა დელეგაციამ უპასუხა, რომ მათთვის „ძალზე დამამცირებელი“ იქნებოდა, ეთხოვათ საბჭოთა დელეგაციისათვის, რათა ამ უკანასკნელს დაეყოლიებინა კავკასიის მთავრობები ბრიტანეთის მისიის მიღებაზე. იყო გამოთქმული მოსაზრება, რომ საბჭოთა მთავრობა „აქ შეკრებილი სხვა არარუსული მთავრობების ზურგს უკან, გამოიყენებდა ამგვარ თხოვნას, როგორც მისი უდიდებულესობის მთავრობის მიერ განსაკუთრებული უპირატესობების მოთხოვნას“ (*27).

შესაბამისად, ბრიტანეთის საგარეო საქმეთა სამინისტრომ გადაწყვიტა საკითხის მოგვარება რობერტ ჰოჯსონის საშუალებით, რომელიც ინგლის-რუსეთის ხელშეკრულებით გათვალისწინებული მოსკოვში ბრიტანეთის მისიის ხელმძღვანელი იყო. ჰოჯსონს უთხრეს, რომ ბრიტანეთი კავკასიის სახელმწიფოების სრული აღიარებისთვის ისე, როგორც მან აღიარა, რუსეთი მზად არ იყო. მაგრამ როგორც გაირკვა, სხვა ქვეყნები, „განსაკუთრებით იტალია“, ოფიციალურად, თუ არაოფიციალურად იყვნენ კავკასიაში წარმოდგენილი და კომერციულ საქმიანობას ბრიტანეთის ხარჯზე აწარმოებდნენ. ჰოჯსონს შეეძლო აღენიშნა, რომ მაკდონელის მისიის დაშვება „იქნებოდა ჩვეულებრივი ურთიერთობების განახლებისაკენ პირველი ნაბიჯი“ მაშინ, როდესაც მის დაშვებაზე უარი „გარდაუვალად შეაფერხებდა და ზიანს მიაყენებდა ნორმალური ურთიერთობების ხელახლა დამყარებას“. იმის გათვალისწინებით, რომ უარი მოსალოდნელი იყო, ჰოჯსონს თავიდან უნდა აეცილებინა „საკითხის ოფიციალურად დაყენება, ან მისდამი დიდი მნიშვნელობის მინიჭება“ (*28).

ჰოჯსონმა მოახსენა ბრიტანეთის საგარეო საქმეთა სამინისტროს ლევ კარახანის რსფსრ-ს საგარეო საქმეთა კომისიის ერთ-ერთი მოადგილის აზრი იმის შესახებ, რომ „საკითხი რუსეთის მთავრობის კომპეტენციას სცილდებოდა და იგი შეიძლებოდა მხოლოდ შესაბამისი სახელმწიფოების მთავრობების მიერ გადაწყვეტილიყო“; ვეტერანი ბოლშევიკი, მიხა ცხაკაია, რომელიც მოსკოვში საქართველოს მისიას ხელმძღვანელობდა, ამ დროს არ იმყოფებოდა კავკასიაში (*29).

1922 წლის ზაფხულში ამიერკავკასიაში ბრიტანელების პოზიციამ განიცადა საგრძნობი გაუარესება. ივნისში ბაქსტონმა ბრიტანეთის საგარეო საქმეთა სამინისტროს აუწყა, რომ ბრიტანეთის დახმარების მისიის მუშაობა „რუსეთმა და საბჭოთა მთავრობამ მნიშვნელოვნად შეაფერხა თბილისა და ბათუმში“. მან დაურთო ადგილზე დასაქმებული პირის მემორანდუმი, სადაც ეწერა, რომ ეს „ჰგავდა რეპრესალიებს იმ პოზიციის საპასუხოდ, რომელიც კონსტანტინოპოლში ბრიტანეთის სამხედრო ხელმძღვანელობამ საბჭოთა დელეგაციის მიმართ დაიკავა“ (*30). ივლისსა და აგვისტოში ბრიტანეთში რეგისტრირებული სამი გემი ბათუმში რსფსრ-ს კონსულის მოთხოვნით დაპატიმრებული იქნა იმ მოტივით, რომ ისინი საბჭოთა საკუთრებას წარმოადგენდნენ. მიუხედავად სავაჭრო სანაოსნოს ნაციონალიზაციის შესახებ აქტისა ეს გემები, გაიყიდა მათი ყოფილი რუსი მფლობელების მიერ, რომლებმაც 1920 წელს (*31) თეთრი არმიის დარჩენილ ნაწილებთან ერთად გაიტაცეს გემები. კომერციული მდივანი წერდა თავის მოხსენებაში, რომ ბატონმა გილესპიმ, რომელიც ივლისსა და აგვისტოში ბათუმში, თბილისსა და ერევანში იმყოფებოდა, „ინგლისელების მიმართ საგრძნობლად ცუდი განწყობა შენიშნა, რაც მისი შეფასებით გენუისა და ჰააგის კონფერენციების წარუმატებლობით იყო გამოწვეული“.

კონსტანტინოპოლში მოქმედი ბრიტანული ფირმის – Messrs Whittall and Co.-ის ბათუმის ოფისები გაიხსნა და მათი წარმომადგენელი დააპატიმრეს. დააპატიმრეს ორი Shell-ის წარმომადგენელი, ჯონ დოჯიცი, რომელსაც ბრალად დასდეს „სახელმწიფო აქტის საწინააღმდეგოდ ბათუმის ნავთობის საკუთრების ყიდვა“ (*32).

საკუთარი სავაჭრო საქმიანობის გარდა, დოჯი Baku Consolidated Oil Fields Ltd-ს წარმოადგენდა. ეს იყო ბრიტანული ფირმა, რომელსაც ბაქოს ნავთობის მრეწველობაში „ექვს მილიონზე მეტი“ კაპიტალდაბანდება ჰქონდა. იმ დროს ლესლი ურქჰარტსა და კრასინს შორის საკონცესიო ხელშეკრულების თაობაზე მიმდინარეობდა მოლაპარაკებები, რომელიც მისცემდა საშუალებას ბრიტანულ კომპანიას ადრე მის მფლობელობაში მყოფი ციმბირის საბადოები აეშუშავებინა. ამან გადააწყვეტინა დოჯს აზერბაიჯანის ნავთობის ადმინისტრაციის თავმჯდომარისათვის, სერებროვსკისათვის წინადადებით მიმართვა, რათა გაეგო, სურდა თუ არა საბჭოთა ხელისუფლებას Baku Consolidated-თან მსგავსი მოლაპარაკებების გამართვა. სერებროვსკისთან საუბრის შემდეგ დოჯი ბაქოში გაემგზავრა, სადაც მან დაათვალიერა ადრე ბრიტანეთის მფლობელობაში მყოფი ჭაბურღილები; მისი გიდი იყო აზერბაიჯანის ნავთობის ადმინისტრაციის ინჟინერი, Baku Consolidated-ის ყოფილი მუშაკი.

როგორც თვითონ წერდა, დოჯთან თბილისში კონტაქტზე „რამდენიმე ადამიანი“ გავიდა, იმისათვის, რომ „გაეგოთ, შევძლებდი თუ არა ბრიტანული კაპიტალის მოპოვებას ბაქოში ნავთობის მრეწველობის დასაფინანსებლად იმ კონცესიების საშუალებით, რომლის, როგორც მარწმუნებდნენ, საბჭოთა მთავრობისგან მოპოვების ყველანაირი საფუძველი ჰქონდათ იმ ახალი პოლიტიკის გამო, რომლის გატარებასაც საბჭოთა მთავრობა ამ სახის მრეწველობასთან მიმართებაში ცდილობდა“.

მის საბუთებს შორის არის ბიზნეს პარტნიორისადმი წერილის ასლი დათარიღებული „1922 წლის 15 ივლისი, ბათუმი“, სადაც იგი აღწერს, თუ როგორ მივიდა მასთან მ. მარკოზოვი „ბაქოში მისი ნავთობის საკუთრების და ასევე მისი მეგობრების საკუთრების გაყიდვის მიზნით“. დოჯი წერდა: „გთხოვთ, იყოთ ფრთხილად, როდესაც დეპეშას მიგზავნით ან მწერთ პასუხს, ვინაიდან აქ არ შეიძლება კერძო პირებმა წილი გაყიდონ, რადგან მთავრობას სურს ეს თვითონ აკეთოს და შეიძლება, ხალხი დააპატიმროს“.

დოჯი ბაქოდან თბილისში ჩამოსვლისთანავე დაიჭირეს. იგი „ახალგაზრდა ბიზნეს მეგობარმა“ გააფრთხილა, რომ მას მალე „ნავთობის ბიზნესის გამო“ დააპატიმრებდნენ. ერთ საღამოს, როდესაც ის გვიან მოსკოვის საბალეტო ჯგუფის წარმოდგენის შემდეგ თავის თბილისის ბინაში დაბრუნდა, სადაც ის Ottoman Bank-ის ინგლისელ წარმომადგენელთან ერთად ცხოვრობდა, მას კონტრრევოლუციასთან ბრძოლის საგანგებო კომისიის ორი თანამშრომელი ელოდებოდა (*34).

დოჯი მიიყვანეს კონტრრევოლუციასთან ბრძოლის ამიერკავკასიის საგანგებო კომისიის ცენტრალურ ოფისში, სადაც იგი მისი თავმჯდომარის სოლომონ მოგილევისკის მიერ რამოდენიმეჯერ იქნა დაკითხული. მოგილევისკი აღნიშნავდა, რომ დოჯს იგი ბრიტანეთის აგენტად მიიჩნევდა. მოგვიანებით დოჯი ბაქოში ვიზიტის თაობაზე დაკითხეს, რა დროსაც მან აღნიშნა შემდეგი – „გაუთავებლად მიმდინარეობს საუბარი იმაზე, თუ რით განსხვავდებიან ერთმანეთისაგან ერთი საქმე, როდესაც ერთ-ერთმა რუსმა პიროვნებამ სცადა ჩემი დაინტერესება კონცესიის დასაფინანსებლად ბრიტანეთის კაპიტალის მოპოვებაში, რისთვისაც კერძო საწარმოს მიერ ბაქოში ნავთობის წარმოების ასამუშავებლად, საბჭოთა მთავრობის მიერ გაცემული თანხების გამოყენება იქნებოდა შესაძლებელი, და მეორე საქმე, როდესაც მეორე რუსმა პიროვნებამ შემოგვთავაზა, შეგვეყიდა მისგან ნავთობსაწარმოები, რომლებიც ნაციონალიზაციამდე მისი კუთვნილება იყო, ხოლო ამჟამად საბჭოთა ხელისუფლების საკუთრება გახდა“... „საკუთრებამორთმეული რუსების დაკვალიანება, მათში იმედის გაღვივება, თითქოს საბჭოთა მთავრობის მიერ თავისი პოლიტიკური კურსის შეცვლის, ან მისი დამხობის შემთხვევაში, თავიანთი უფლებების დასაბრუნებლად, უცხოელები მათ რაიმე ფინანსებს მისცემდნენ, სისხლის სამართლის დნაშაული

იყო და ამდენად კონტრეკოლუციურ და ყველაზე უფრო საშიშ მიმართულებას წარმოადგენდა“.

ლოჯი მეხუთე დღეს გაათავისუფლეს იმ პირობით, რომ თბილისს არ დატოვებდა. მან ჰოჯსონს მოსკოვში მისწერა იმის შესახებ, თუ როგორ დაკითხეს ნავთობის მიწების ყიდვასთან და ნავთობის აქციების საბუთებთან დაკავშირებით, და, მოგილვესკის აზრით, ლოჯი ბრიტანეთის მთავრობის სასარგებლოდ იყო ჯაშუშობით დაკავებული. ასევე დაამატა, რომ მას „საქართველოს საგარეო საქმეთა სამინისტროდან“ შემდეგი შეტყობინება ჰქონდა მიღებული: „მე დამაპატიმრეს შეცდომით და ჩემი ოფისი, რომელიც ასევე შეცდომით დაიხურა, გაიხსნებოდა დაუყოვნებლივ, თუ ის ჯერ კვლავ არ გახსნილა. მე აღმოვაჩინე, რომ ჩემს ოფისს უკვე მოხსნეს ლუქი“ (*35). ლოჯმა მისწერა ბუდუ მდივანსაც. იგი სთხოვდა საქართველოს რეკომისის თავმჯდომარეს, გაერკვია, როგორც მას ლოჯი უწოდებდა, ეს „გაუგებრობა“, რომელიც „კონტრეკოლუციასთან ბრძოლის საგანგებო კომისიასა და ჩემს შორის არსებობს“. წინააღმდეგ შემთხვევაში „არცერთი ინგლისელი ბიზნესმენი არ გარისკავდა ან ისურვებდა კავკასიასთან რაიმე საქმიან ურთიერთობებს“ (*36).

ლოჯი საქართველოდან პასუხის მიღებამდე გააძევეს. იგი კონტრეკოლუციასთან ბრძოლის საგანგებო კომისიაში გამოიძახეს და წარუდგინეს ბრალდებათა ნუსხა, რომლის მიხედვითაც იგი იყო: „(i) ბრიტანეთის საიდუმლო აგენტი და (ii) ნაციონალიზებული ნავთობის საბადოების შესყიდვის მიზნით, აწარმოებდა წინასწარ მოლაპარაკებებს საბჭოთა მოხელეებთან, რომლებსაც საიდუმლო ინფორმაციის მოპოვებისათვის ქრთამსაც კი უხდიდა“. „ბრალდების ბოლოს აღნიშნული იყო, რომ დასჯის მიზნით, მე გაძევებული ვიყავი საბჭოთა ქვეყნებიდან, რომლის ფარგლები 48 საათის განმავლობაში უნდა დამეტოვებინა. მე გავითვალისწინე, რომ თუ კი საბჭოთა მთავრობა ამ ბრალდებებს დაეთანხმებოდა, ჩემი რუსი მეგობრები და თანამშრომლები, ძალიან სახიფათო მდგომარეობაში აღმოჩნდებოდნენ, მაგრამ მიუხედავად ამისა, თავს ძალა დავატანე და ამ ბრალდებების ნუსხაზე გავაკეთე მინაწერი, რომელშიდაც მივეუთითე, რომ აღნიშნული ბრალდებები იყო სიცრუე და არცერთი მათგანი არ შეესაბამებოდა სიმართლეს, რის გამოც ლონდონში რუსეთის წარმომადგენელსა და მის გუნდს, მე განსაკუთრებულ პასუხს მოვთხოვთდი“ – იგონებდა ლოჯი.

ლოჯი ჩაიყვანეს ბათუმში და მცირე დაყოვნების შემდეგ იტალიურ გემზე მოათავსეს. კონსტანტინოპოლში მისი ჩასვლის შესახებ ბრიტანეთის საგარეო საქმეთა სამინისტროს აუწყეს 1922 წლის 27 სექტემბერს გაგზავნილი დეპეშით (*37).

ლონდონში დაბრუნებისთანავე ლოჯს ჰქონდა საუბარი ლანსელოტ ოლივანტთან, ბრიტანეთის საგარეო საქმეთა სამინისტროს აღმოსავლეთის დეპარტამენტის ხელმძღვანელთან, რომელმაც შემორანდუმში აღნიშნა, რომ ლოჯი ნავთობის საბადოების შესყიდვასთან დაკავშირებით აგროვებდა ინფორმაციას. „მე ვფიქრობ, კავკასიაში ამჟამად შექმნილი მდგომარეობის გათვალისწინებით, კონტრეკოლუციასთან ბრძოლის საგანგებო კომისიას გააჩნდა ეჭვის გარკვეული საფუძველი,“ წერდა ის და დასძენდა, რომ ლოჯი „დაახლოებით სამ-ოთხ თვეში“ უკან დაბრუნებას აპირებდა. იგი „დაჟინებით მოითხოვდა“, რომ მოსკოვიდან გაგზავნილიყო წარმომადგენელი ან საქართველოსა და კავკასიასთან კომერციული შეთანხმება გაფორმებულიყო (*38).

ამ დროს მაკდონელის მისიის საკითხში „მნიშვნელოვანი წინსვლა“ შეინიშნა. ჰოჯსონის მოხსენებაში, რომელიც მან გააკეთა 11 სექტემბერს ბათუმში, გახშირდა რომ ცხაკაიას მთავარმა თანამშემწემ არაოფიციალური განხილვისას აღნიშნა, რომ ბრიტანეთის მთავრობის სახელით ერთი ან მეტი ადამიანის გაგზავნას საქართველოში წინააღმდეგობები არ შეხვდებოდა; მათ ვიზები და ყველა საჭირო სახსრები მიეცემოდათ. მოსკოვში საქართველოს მისიისგან მიღებულ იქნა ნოტა, სადაც ნათქვამი იყო: „დიდ ბრიტანეთსა და საბჭოთა საქართველოს შორის კომერციული ურთიერთობების განვითარების შესაძლებლობების კვლევისათვის აუცილებელია, ორ მხარეს შორის სავაჭრო ხელშეკრულების საკითხთან დაკავშირებით“ დაიწყოს მოლაპარაკება. თუ ეს წინადადება იქნებოდა მიღებული, საქართველოს მისია დაუყოვნებლივ აცნობებდა საკუ-

თარ მთავრობას, რომელიც მისიის რწმენით, ლონდონში, თბილისში ან მოსკოვში მოლაპარაკებების წარმოებისათვის მზადყოფნაში იქნებოდა.

ჰოჯსონმა აღნიშნა, რომ, როგორც ჩანს, de iure აღიარების მოთხოვნა დროებით გადაიდო. „საქართველოსთან ან ამიერკავკასიის ფედერაციისთან სავაჭრო ხელშეკრულების ხელმოწერა შესაძლოა, არ შეიცავდეს „საქართველოსათვის სრული აღიარების დაფიქსირებას, როგორც ეს მოხდა რუსეთთან მიმართებაში“ – თქვა მან. მისი შეხედულებით, საქართველოს წინადადება წარმოადგენდა „გამოსავალს ახლანდელი ჩიხიდან; შეტყობინება იმის შესახებ, რომ მისი უდიდებულესობის მთავრობა მზად არის ამგვარი წინადადების განსახილველად, შესაძლებელს გახდის საქართველოში ბრიტანეთის წარმომადგენლების გაგზავნას, მიუხედავად იმისა, გამოიღებდა თუ არა შედეგს მოლაპარაკებები“ (*39).

ჰოჯსონმა აღიქვა საქართველოს ნოტა, როგორც „რუსეთის საგარეო საქმეთა კომისარიატის მიერ ინსპირირებული“. შესაძლებელი იყო, რომ ნოტა ნაკარნახევი იყო საქართველოს ხელმძღვანელობის სურვილით, მოეხდინა საკუთარი რესპუბლიკის დამოუკიდებლობის დეკლარირება იმ გადამწყვეტ მომენტში, როდესაც იხილავდნენ საბჭოთა რესპუბლიკებს შორის ურთიერთობების მომავალ ფორმას, რომელიც სსრკ-ს შექმნით დაგვირგვინდა.

ავვისტოში სტალინის ხელმძღვანელობით შეიქმნა ამ ურთიერთობების განსახილველი კომისია. სტალიმა ბუღუ მდივანს განუცხადა, რომ „საჭირო იყო საგარეო ურთიერთობებისა და ეკონომიკური ორგანოების ერთ მთელად გაერთიანება, რომელსაც ყველა საბჭოთა რესპუბლიკაზე საბჭოთა სახალხო კომისარიატის, თავდაცვის საბჭოსა და მოსკოვის VTsIK-ის უფლებამოსილების გაფართოება უნდა მოეცვა“. ეს იყო ცენტრალისტური კონცეფცია, რომელიც საფუძვლად ედო იმას, რაც მოგვიანებით სტალინის „ავტონომიზაციის გეგმის სახით გახდა ცნობილი“. იგი ფორმალურად დამოუკიდებელი საბჭოთა რესპუბლიკების რსფსრ-ს ავტონომიური შემადგენელი ნაწილების სახით შთანთქმას გულისხმობდა. 15 სექტემბერს ეს გეგმა უარყოფილ იქნა საქართველოს კომუნისტური პარტიის ცენტრალური კომიტეტის მიერ, რომელმაც „დამოუკიდებლობის ყველა ატრიბუტის შენარჩუნებით ეკონომიკური საქმიანობისა და საერთო პოლიტიკის უნიფიკაციის აუცილებლობა გამოაცხადა“ (*40).

ჰოჯსონის გამგზავრების საკითხი სავაჭრო საბჭოს და საგარეო ვაჭრობის დეპარტამენტს გადაეცა. ამჯერად ამ საკითხს ორივე დადებითად გამოეხმაურა (*41). მიუხედავად იმისა, რომ ჩრდილოეთის დეპარტამენტი ჯერ კიდევ თავს იკავებდა, 1922 წლის 3 ნოემბერს ჰოჯსონს განუცხადეს, რომ „მისი უდიდებულესობის მთავრობა მზად არის, განიხილოს ყველა ის შესაძლებლობა, რომელსაც საქართველოს მთავრობა რუსეთთან სავაჭრო ხელშეკრულების გაფორმების პარალელურად ისურვებს წამოაყენოს საქართველოსა და გაერთიანებულ სამეფოს შორის სავაჭრო ხელშეკრულების გაფორმების პროცესის დასრულებასთან დაკავშირებით“. ბრიტანეთი მზად იქნებოდა, თბილისში წარმომადგენელი გამოეგზავნა მარტო ან მოსკოვში მისიის წარმომადგენელთან ერთად საკითხის განსახილველად. ალტერნატიულად, „საქართველოს მთავრობისათვის დიდ ბრიტანეთსა და საბჭოთა რუსეთის მთავრობას შორის არსებულ სავაჭრო შეთანხმებასთან მიმართება უბრალო ნოტების გაცვლით უფრო მარტო იქნებოდა“ (*42).

მოსკოვიდან ერთი თვის შემდეგ გამოგზავნილ დეპეშაში ეწერა, რომ პროგრესი ვერ იქნა მიღწეული. ცხაკაია არ იმყოფებოდა მოსკოვში; დაბრუნების შემდეგ მასთან დაკავშირების ცდები მთავრდებოდა პასუხით, რომ იგი იყო ავად, თუმცა ესწრებოდა კომინტერნის მეოთხე კონგრესს, ხოლო „მისი მოადგილე საქმეში იმდენად ჩაუხედავი იყო, რომ მასთან რაიმე სერიოზული მოლაპარაკებების წარმოება უშედეგო იქნებოდა“ (*43).

ამით დასრულდა თბილისში მაკლონელის მისიის საკითხი. ცხაკაიას „ავადმყოფობა“ უნდა განვიხილოთ, როგორც საქართველოს კომუნისტური პარტიის შიგნით, ისე თბილისსა და მოსკოვს შორის, „ნაციონალ-უკლონიზმთან“ დაკავშირებით დავის გამწვავების გამოვლინება, რამაც 1992 წლის 22 ოქტომბერს ბუღუ მდივანისა და საქართველოს კომუნისტური პარტიის ცენ-

ტრალური კომიტეტის უმრავლესობის გადადგომა განაპირობა. მათ მიმართაც ცხაკაიას არ გააჩნდა დიდი სიმპათია და ამ პროცესების კულმინაცია გახდა, 1922 წლის 30 დეკემბერს საბჭოთა სოციალისტური რესპუბლიკების კავშირის შექმნა, რის შემდეგაც ცალკეულ საბჭოთა რესპუბლიკებს საგარეო პოლიტიკისა და საგარეო ვაჭრობის წარმოების უფლება ჩამოერთვათ.

შენიშვნები:

1. Documents of British Foreign Policy: First Series (London 1949), vol. XII, 658 (ამის შემდგომ დოკუმენტები...)
2. Ibid., 663.
3. PRO FO 371 6497 E867/52/44.
4. PRO FO 371 6272 E 4759/116/58.7
5. Ibid. ბაქოში ვიცე-კონსულის დროს, 1918 წელს მაკდონელი ჩართული იყო, როგორც მან ეს მოგვიანებით აღწერა, „პოლიტიკური კონსპირაციის ქსელში“, რომელიც მიზნად ისახავდა ბაქოს სოვნარკომის დამხობას, რომელსაც ხელმძღვანელობდა სტეპან შაუმიანი, „ბაქოს 26 კომისრიდან“ ერთ-ერთი (იხილეთ Randal McDonell, *And Nothing Long...*, London 1938, 228). გავრცელდა ცნობა, რომ საბჭოთა ტრიბუნალმა მას დაუსწრებლად სიკვდილით დასჯა მიუსაჯა. იგი იმყოფებოდა ვიზიტით ამიერკავკასიაში, როგორც „მრჩეველი დელეგატი“, ბრიტანეთის სავაჭრო კავშირის დელეგაციასთან ერთად 1924 წელს.
6. V.I. Lenin, *Polnoe sobranie sochinenii* (Moscow 1958-65), vol. 43, 198-200.
7. PRO FO 371 6273 E8986/116/58.
8. PRO FO 371 6272 E5947/116/58.
9. Ibid.
10. PRO FO 371 6280 E12427/12427/58.
11. PRO FO 371 6280 E12736/12427/58.
12. Ibid.
13. *Dokumenty vneshnei politiki SSSR*, Moscow, vol. IV, 538 (ამის შემდგომ *Dokumenty...*) დამოკიდებულია კონსტანტინოპოლში საბჭოთა მისიის მიმართ აგრესიული იყო. ეს დიდი ხნის განმავლობაში პრობლემატურ საკითხად რჩებოდა ლონდონსა და მოსკოვს შორის. იმავე დღეს, როდესაც მან ბრიტანეთის ნოტაზე მაკდონელის მისიასთან დაკავშირებით საკუთარი პასუხი გადასცა, კრასინმა წარმოადგინა ნოტა, სადაც ითხოვდა კომპენსაციასა და გარანტიებს აზერბაიჯანული ნავთობის ბიზნესში მოღვაწე მაღალი ოფიციალური პირის მკვლელობის, რსფსრ-ს სავაჭრო მისიის მოქმედი ხელმძღვანელის მკვლელობის მცდელობისა და ბრიტანეთის სამხედრო პოლიციის მიერ მისიის საკუთრებაში შეჭრის ფაქტებთან დაკავშირებით. აღსანიშნავია, რომ ამ უკანასკნელი ფაქტის დროს საბჭოთა დროშის კონფისკაცია მოხდა (იხილეთ *Dokumenty...*, vol. IV, 545).
14. V.N. Merkviladze, *Sozdanye i ukrepljenje sovetsoi gosudarstvennosti v Gruzii* (თბილისი 1963), 282.
15. *Dokumenty...*, vol. V, 103; ასევე იხილეთ PRO FO 371 E1657/1097/58.
16. PRO FO 371 7729 E2032/1097/58.
17. PRO FO 371 7728 E3707/165/58.
18. Ibid.
19. PRO FO 371 7728 E4484/165/58.
20. PRO FO 371 7729 E2230/2230/58.
21. მაღლობას ვუხდი ჯონ დოჯის შვილს, რომელმაც მამამისის დოკუმენტებთან მუშაობისა და მათი ციტირების უფლება მომცა; აღნიშნული დოკუმენტები მისი ამიერკავკასიაში საქმიანობის შესახებ გამოუქვეყნებელ მემუარებს შეიცავს. დოჯი მეორე მსოფლიო ომის დროს მსახურობდა და ლეიტენანტ-პოლკოვნიკის წოდება მიიღო ოცდაათი წლის ასაკის მიღწევამდე. იგი რუსეთში ბრიტანეთის ძალებში მსახურობდა და ბოლშევიკების მიერ იქნა დაპატიმრებული. მოგვიანებით იგი ლონდონის საფონდო ბირჟის გამორჩენილი წევრი გახდა. ერთ დროს ლეიბორისტული პარტიის წევრი, იგი შემდგომში იუნიონისტთა პარტიას შევიდა და წარუმატებლად მონაწილეობდა 1924, 1929 და 1945

- წლების არჩევნებში. იგი დააპატიმრეს საფრანგეთში 1940 წლის ივნისში. მან ხუთჯერ სცადა გაქცევა, იყო რა საყოველთაო აჯანყების წევრი საგანის ბანაკში 1944 წელს. 1960 წელს, მისი გარდაცვალების შემდეგ, იგი როგორც „გმირული სულისკვთების“ ადამიანი მოიხსენიეს (The Times, 12 November 1960). სხვა განცხადების გაკეთებამდე, ყველა მინიშნება და ყველა ციტატა, რომელიც მას მიეწერება, არის ალბუელი მისი დოკუმენტებიდან.
22. PRO FO 371 7725 E10/10/58.
23. PRO FO 371 7729 E1097/1097/58. 1921 წლის მაისში უცხოური ფირმების წინააღმდეგ აგრესიის პროტესტის ნიშნად სვანდიემ გააკეთა განცხადება შესაძლო გადადგომის შესახებ – იხილეთ S.V. Kharmandaryan, Lenin i stanovleniye Zakavkazskoi federatsii (Erevan 1969), 82; იხილეთ ასევე Lenin, op. cit., vol. 43, 256-57.
24. PRO FO 371 7727 E1452/140/58.
25. PRO FO 371 7727 E8913/140/58. მისი მოლაპარაკებების შედეგი ცნობილი არ არის, მაგრამ ბრიტანეთის სავაჭრო კავშირის დელეგაცია, რომელიც 1924 წელს ვიზიტით იმყოფებოდა ამიერკავკასიაში, ჩავიდა ჭიათურაში და განაცხადა, რომ „მონახულა ბრიტანული საბადო, რომელიც ამდროისთვის არ აწარმოებს პროდუქციას“ და „სხვა ბრიტანული ფირმა“, რომელსაც დაქირავებული ყავს 600 მუშა – იხილეთ Russia, The Official Report of the British Trades Union Delegation to Russia and Caucasia in November and December 1924 (London 1925), 282.
26. PRO FO 371 7729 E6285/1097/58.
27. PRO FO 371 7729 E6745/1097/58.
28. Ibid.
29. PRO FO 371 7729 E8069/1097/58.
30. PRO FO 371 7728 E6445/165/58. ნოტაში სერ ჰორას რამბოლდისადმი 1922 წლის იანვარში, მოდებამე აფრთხილებდა, რომ მისი თნამშრომლების შეურაცხყოფამ შეიძლება უბიძგოს ამიერკავკასიის მთავრობებს „შეცვალონ საკუთარი დამოკიდებულება ქვეყანაში ჩამოსული ბრიტანეთის ქვეშევრდომების მიმართ, რომლებიც, მე შემიძლია მოგახსენოთ თქვენო აღმატებულებაგ, საგრძნობლად ბევრნი არიან“ – იხილეთ PRO FO 371 7729 E2230/2230/58.
31. PRO FO 371 7725 E9441/10/58; ასევე იხილეთ Izvestia, 18 August 1922. საგარეო საქმეთა სამინისტროს სამართლებრივ საკითხებში მრჩეველმა გააკეთა კომენტარი, რომ, გემები „ბოლშევიკების მიერ გატაცების შემთხვევაში დაზღვეული იყო მათ ღირებულებაზე უფრო მეტად. ყველაფერი ისე გამოიყურება, თითქოს მისმა მფლობელებმა სპეკულაციის მიზნით იაფად შეისყიდეს ისინი, რის შემდეგმ მოგებულნი დარჩნენ“ (PRO FO 371 7725 E9344/10/58).
32. PRO FO 371 7725 E8303/10/58; ასევე იხილეთ The Times, 14 August 1922.
33. 1922 წლის 9 სექტემბერს, ურეკარტმა და კრასინმა ხელი მოაწერეს წინასწარ შეთანხმებას, მაგრამ საბჭოთა მთავრობამ მისი რატიფიკაცია არ მოახდინა.
34. 1921-22 წლებში Ottoman Bank-ის ფილიალის თბილისში გახსნასთან დაკავშირებით მოლაპარაკებები გაიმართა. მიღწეულ იქნა შეთანხმება, მაგრამ მოგვიანებით მას ვეტო დაედო და საქართველოში „ნაციონალ უკლონიზმთან“ დაკავშირებით დავის მიზეზი გახდა.
35. PRO FO 371 7725 E10337/10/58.
36. PRO FO 371 7726 E10802/10/58.
37. PRO FO 371 7725 E10171/10/58.
38. PRO FO 371 7726 E11606/10/58.
39. PRO FO 371 7729 E9424/1097/58.
40. Kharmandaryan, op. cit., 340-41; 15 სექტემბრის რეზოლუციის ფრანგული ტექსტი ბრიტანეთის საგარეო სამეთა სამინისტროს არქივებში (PRO FO 371 9275 E945/840/58).
41. PRO FO 371 7729 E9424/1097/58; PRO FO 371 7729 E10655/1097/58.
42. PRO FO 371 7729 E11687/1097/58.
43. PRO FO 371 7729 E13889/1097/58.

აზერბაიჯანის ევროპის საბჭოში თანამშრომლობის ზოგიერთი საერთაშორისო სამართლებრივი ასპექტები

აზერბაიჯანის საგარეო პოლიტიკაში ევროპასა და ევროპულ ორიენტაციას ერთ-ერთი წამყვანი ადგილი უჭირავს. საერთო ინტერესების რეალიზაცია ხდება, როგორც ორმხრივი ურთიერთობებითა, ასევე სხვა დიპლომატიური არხებითაც. ამ მიმართებით განსაკუთრებით აღსანიშნავია ურთიერთობა, ისეთ სერიოზულ ევროპულ ორგანიზაციასთან, როგორც ევროპის საბჭო (C). იგი 1949 წლის 5 მაისს ლონდონში შეიქმნა. ეს ის პერიოდია, როცა ევროპის კონტინენტს ჯერ კიდევ არ ჰქონდა მოშუშებული მეორე მსოფლიო ომით მიყენებული იარაღები. ამ ორგანიზაციამ თავისი საქმიანობის ძირითადი მიზანი ასე წარმოაჩინა: „ევროპის საბჭოს მიზანია მიაღწიოს უფრო დიდ ერთობას მის წევრებს შორის იმ იდეალებისა და მიზნების დაცვისა და განხორციელების მიზნით, რომლებიც წარმოადგენენ მათ საერთო შემკვიდრებას და ხელს უწყობენ მათ ეკონომიკურ და სოციალურ პროგრესს“.¹ ამდენად, აზერბაიჯანი ამ ორგანიზაციაში გაწევრიანებას თავისი ქვეყნისათვის დროულ, აუცილებელ, და ისტორიულად გამართლებულ მოვლენად მიიჩნევს. მიუხედავად აზერბაიჯანის ევროპის საბჭოში თანამშრომლობის არც თუ ისე დიდი დროისა, საშუალება გვაქვს ამ ქვეყნის მონაცემებზე დაყრდნობით განვიხილოთ ამ თანამშრომლობის პირველი შედეგები, ტენდენციები და განვსაზღვროთ მომავლის პერსპექტივები.

პირველი, რაც თვალში საცემია, დინამიკურად და პროდუქტიულად ვითარდება აზერბაიჯანის პარლამენტის დიალოგი ევროპის საბჭოსთან. გარდა ამისა, აზერბაიჯანის დეპუტატები რეგულარულად მუშაობენ ამ ავტორიტეტული ორგანიზაციის ყველა 30 კომისიაში. აზერბაიჯანისათვის კარგ ორიენტირს წარმოადგენს სტრასბურგში პოლიტიკური დეკლარაციის ნატოს აღმოსავლეთისაკენ გაფართოების გეგმის მხარდაჭერა. ამდენად, ევროპის საბჭოში აზერბაიჯანის პოზიციების გამოენება პროდუქტიულად მიმდინარეობს. ამავდროულად, ევროპის საბჭოში აზერბაიჯანი პოლიტიკურ საქმიანობასთან ერთად ფართოდ მონაწილეობს ყველა სხვა სფეროშიც. განსაკუთრებული მნიშვნელობა ენიჭება აზერბაიჯანის უმაღლესი სასამართლოს ინსტანციების აქტიურ ჩართვას ევროპის საბჭოს იურიდიულ საქმიანობაში. კერძოდ, ამ ღონისძიებებში ჩართული არიან აზერბაიჯანის მთავარი სახელმწიფო-სამართლებრივი სამმართველო და პრეზიდენტთან არსებული ადამიანის უფლებების დაცვის კომისია“.²

აზერბაიჯანში, ალბათ არ არსებობს არცერთი სამინისტრო, უწყება ან სამსახური, რომლებსაც ევროპის საბჭოსთან არ ჰქონდეს პარტნიორული ურთიერთობები. კერძოდ, ევროპის საბჭო დიდ დახმარებას უწევს აზერბაიჯანის სახელმწიფო და სამართლებრივი რეფორმების განხორციელებაში და სხვადასხვა სახის ექსპერტიზების ჩატარებაში. ევროპის საბჭოსა და ევროპის საბჭოს კომისიების ხარჯზე ხორციელდება კონკრეტულ საკითხებზე შედგენილი პროგრამების ყოველწლიური განახლება. ასეთი პროგრამების რეალიზაციის მიზნით, აზერბაიჯანს ევროპის კავშირიდან გამოეყო დაახლოებით 2,4 დოლარი, მომავალ წელს კი უფრო მეტია გათვალისწინებული.

პრაქტიკულად, სამართლის სხვადასხვა დარგებში, საზღვარგარეთის სამართლებრივი საქმიანობის გამოცდილების გაზიარების მიზნით, პერიოდულად ტარდება საგნობრივი სემინარები, მრგვალი მაგიდები, სტაჟირებები და ტრენინგები, რომლებშიც ფართოდ მონაწილეობენ ცნობილი მეცნიერები და პრაქტიკული მუშაკები. აზერბაიჯანის ტერიტორიაზე ევროპის საბჭოს მიერ იქმნება საინფორაციო ცენტრები. მიღებულია გადაწყვეტილება, რომ ასეთი ურთიერთობები უფრო მასშტაბური გახადონ და უფრო ფართო ღონისძიებები განახორციელონ. დიდი პერსპექტივები იხსნება, იმასთან დაკავშირებით, რომ სტრასბურგის სემიტმა მიიღო სპეციალური

¹ ევროპის საბჭოს წესდება, მუხლი 1.

² გაზეთი „ხალი“, ბაქო 1997 წ. № 3.

გადაწყვეტილება ევროპის კავშირის ეგიდით, ევროპის საბჭოსათვის საერთო ევროპული პროგრამით, კადრების მომზადების შესახებ, რომელშიც გათვალისწინებულია ევროპის ადამიანის უფლებების კონვენციის მოთხოვნათა შესრულება (EKHZ) რომელსაც, აზერბაიჯანმა ევროსაბჭოში მოაწერა ხელი. იმის გამო, რომ აზერბაიჯანის მხარემ დააყოვნა კონვენციის ზოგი საკითხების შესრულება, კერძოდ, მისი რატიფიკაციის დაყოვნება, რამაც ევროპის საბჭოს უკმაყოფილებმა გამოიწვია. აზერბაიჯანი მიიჩნევს, რომ მათი მონაწილეობა ადამიანის უფლებების დაცვის პროგრამაში საგრძნობლად გაზრდის მათ უფლებებს.

აზერბაიჯანი განსაკუთრებულ მნიშვნელობას ანიჭებს ევროპის საბჭოს სასამართლოში ევროპის საბჭოს წევრ სახელმწიფოებიდან შემოსული საჩივრების განხილვას. იმ შემთხვევაში, როცა ადგილობრივ სასამართლოებში ირღევა ადამიანის უფლებები, მოქალაქეებს უფლება ეძლევათ მიმართონ ევროპის სასამართლოს, რომლის გადაწყვეტილებასაც გადამწყვეტი ხასიათი აქვს. აზერბაიჯანში, ზოგიერთი მიიჩნევს, რომ ადამიანის უფლებების დაცვის კონვენციის რატიფიკაციის შემდეგ ევროპის სასამართლო აზერბაიჯანიდან შესული საჩივრებით გაივსება, რაც დაზარალებულებისათვის ანაზღაურების გაცემის შედეგად სახელმწიფო ბიუჯეტის რღვევას გამოიწვევს. მოწინააღმდეგე მხარე ამ შეხედულებას არ ადასტურებს. ისინი ევროპის სასამართლოში განხილული საქმეების ანალიზიდან გამომდინარე, საწინააღმდეგოს ადასტურებენ. ამასთან მიუთითებენ, ევროპის სასამართლოში სარჩელის ურთიერთშეთანხმების გზით შეტანის რთული პროცედურის არსებობაზე, რომლის შედეგადაც სასამართლომდე მიდის დაახლოებით ათიდან ერთი საჩივარი. განსახილველად დარჩენილი საჩივრებიდან კი, როგორც წესი, მხოლოდ ნახევარი კმაყოფილდება, მაგალითისათვის მოყვანილია ევროპის სასამართლოს 1997 წლის მონაცემები. იმ წელს სასამართლოში განსახილველად შევიდა 119 საქმე, რომლებიდანაც დაკმაყოფილდა 53 საჩივარი ანუ 44,9%. ამასთან მითითებულია, რომ დაზარალებულისათვის მიყენებული „მორალური ზიანის“ ფასი ასტრონომიულ თანხას არ წარმოადგენს. კერძოდ, ევროპის სასამართლოს მიერ გამოტანილი „სტანდარტული ანაზღაურება“ 20000 დოლარს არ აღემატება. მაგრამ ზოგჯერ ანაზღაურება არ შეესაბამება რეალურ დანახარჯებს. ამიტომ ზოგიერთი მიიჩნევს, რომ ევროპის ადამიანის დაცვის კონვენციები თავისი შინაარსით შეესაბამება „დსთ“-ს 1995 წლის ადამიანის უფლებების დაცვის კონვენციას.

აღნიშნული კონვენცია თავისი კონსტრუქციით, რომელიც ჯერ ძალაში არ შესულა, მთლიანად მიესადაგება EKHZ-ს არქიტექტურას. მასთან ტანდემში მუშაობს, აგრეთვე წამებისა და არა-ადამიანური ან ღირსების დამამცირებელი მოპყრობის ან დასჯის აღკვეთის ევროპის კონვენციაც, რომელსაც გააჩნია კონტროლის მექანიზმი, რასაც იყენებენ პატიმრობაში მყოფი პირების სასჯელაღსრულების სისტემაში მდგომარეობის (მოპყრობის) შესამოწმებლად. რისთვისაც ისინი (ვისაც ევალება კონტროლის განხორციელება) თავისუფლების აღკვეთის ადგილებში ამოწმებენ პატიმართა ყოფით პირობებს და მათ შესაბამისობას აღნიშნული კონვენციის მოთხოვნებთან. აქვე აღნიშნავენ იმასაც, რომ ამ საკითხის აქტუალობა გაიზარდა მას შემდეგ, რაც შემოღებული იქნა საერთაშორისო მორიტორინგის დამატებითი ინსტრუმენტი. რა თქმა უნდა იგი აჩქარებს აზერბაიჯანის პენიტენციური სისტემის მოდერნიზაციის ტემპებს. ამ სისტემაში არსებულ ნაკლოვანებებს ევროპის საბჭოს ექსპერტები ხსნიან არა იმდენად საჭირო მატერიალური ბაზის უქონლობით, რამდენადაც ციხეების პატიმრებით ზედმეტად გადატვირთვით. ამიტომ ძირითადი ყურადღება სამართლებრივი სისტემების რეფორმების ისეთ აქცენტებზე გადააქვთ, როგორცაა პატიმართა დასჯის დივერსიფიკაცია, პირველყოფლისა მცირე მნიშვნელობის ისეთი სამართალდარღვევების მოწესრიგება, რომლებიც დიდ საზოგადოებრივ საშიშროებას არ წარმოადგენენ. ზოგიერთის აზრით, საქმისადმი ასეთი მიდგომა თავისუფლების აღკვეთის პრაქტიკაზე უარის თქმაა. ბუნებრივია, ევროპის საბჭოს ამ ორი სახელშეკრულებო-სამართლებრივი აქტის დაცვა სასამართლო პენიტენციული და სხვა რეფორმების თავისებურ გაგრძელებას წარმოადგეს, რაც თავის მხრივ, მატერიალური უზრუნველყოფის მოსალოდნელ ზრდასთან იქნება დაკავშირებული. ამავდროულად, საკითხი დგას აზერბაიჯანის მიერ ევროპის საბჭოს მიმართ აღებული ვალდებულებების შესრულებაზე. ეს კი მოითხოვს იმ არაპირდაპირ

ხარჯებს, რომლებსაც ნებისმიერ შემთხვევაში აზერბაიჯანის პენიტენციალური სრულყოფი-სათვის არსებული შიდა ამოცანების გადაწყვეტასთანაა დაკავშირებული. ამისათვის აუცილებელ პირობად მიიჩნევენ აზერბაიჯანის სამართალწარმოების პრაქტიკის ევროპის საბჭოს კონვენციასთან სრულ შესაბამისობაში მოყვანას. მაგრამ ყოველივე ეს ჯერ არ შეესაბამება აზერბაიჯანის კონსტიტუციასა და მის კანონმდებლობას. მათი – ევროპის საბჭოს კონვენციის მოთხოვნებისა და აზერბაიჯანის კანონმდებლობის შესაბამისობაში მოყვანა უნდა მოხდეს თანდათანობით. ამიტომ მიზანშეწონილად მიიჩნევენ EKHZ-ს რატიფიკაციის კანონპროექტის ტექსტში შესაბამისი შენიშვნის შეტანას. მათი აზრით, სწორედ ასეთი საშუალება გამოიხატეს სხვა, კარგად განვითარებულმა ევროპის საბჭოში გაწევრიანებულმა სხვა სახელმწიფოებმა. ამ კონტექსტში საუბარია სისხლის სამართლის საპროცესო კოდექსის მოქმედებიდან ზოგიერთი დებულებების დროებით ამოღებაზე (იმ პირობით, რომლებიც ეჭვმიტანილები არიან დანაშაულის ჩადენაში დაკავების, დაპატიმრებისა და პატიმრობაში ყოფნის პირობები), ასევე შეიარაღებული ძალების დისციპლინარული წესდების (დაკავება და გაუტყავსტში მოთავსება), აგრეთვე ისეთი ფაქტები ევროპის საბჭოს კონვენციასთან შეუსაბამობა, რომლებსაც ადგილი ჰქონდა აზერბაიჯანის კანონმდებლობაში კონვენციის ძალაში შესვლამდე. ამ საკითხის გადასაწყვეტად აუცილებლად მიიჩნევენ საზოგადოებაში დიდი განმარტებითი მუშაობის ჩატარებას, რათა ჩამოყალიბდეს საჭირო საზოგადოებრივი აზრი. ამ საქმეში აზერბაიჯანს ევროპის საბჭოს ექსპერტების დახმარების იმედი აქვს, რომლებსაც აღნიშნულ სფეროში დიდი, უნიკალური გამოცდილება გააჩნიათ. აზერბაიჯანს რატიფიკაციის სტადიაში მომზადებული აქვს ევროპის საბჭოს კიდევ ორი სერიოზული დოკუმენტი. ესენია, ადგილობრივი მმართველობის ხარტია და ნაციონალური უმცირესობის დაცვის ჩარჩო-ხელშეკრულება.

ხარტია – ევროპის საბჭოს ერთ-ერთი საბაზო დოკუმენტია. შემთხვევითი არ არის ის ფაქტი, რომ ხარტია მოქმედებს ათ წელზე მეტი (იგი ძალაში შევიდა 1988 წლის სექტემბერში). მისი მონაწილე უკვე გახდა ევროპის საბჭოს 43 წევრიდან 28. ეს დოკუმენტი ამჟამად რატიფიკაციის სტადიაშია ევროპის საბჭოს 6 მონაწილე სახელმწიფოში, მათ შორის აზერბაიჯანშიც. ამგვარად, ხარტია მუშაობს და იგი ევროპის კონვენციის დემოკრატიული ცხოვრების რეგულირების რეალური მოწესრიგების გარანტს წარმოადგენს.

ხარტიის ძირითადი დებულებები და პრინციპები შეესაბამება აზერბაიჯანის კონსტიტუციისა და კანონმდებლობის მოთხოვნებს. ხარტიის დებულებებმა სათანადო ასახვა ჰპოვა აზერბაიჯანში ახლადმიღებულ საკანონმდებლო აქტებში. კერძოდ, ხარტიის ის 12 მუხლი, რომელთა შესრულებაც აუცილებლად არის მიჩნეული, შეტანილია აზერბაიჯანის კანონებში. ამით, აზერბაიჯანი განსხვავდება ევროპის საბჭოს სხვა მონაწილე სახელმწიფოებისაგან, რომლებმაც ამ სახელმწიფოებო-სამართლებრივი აქტის რატიფიკაცია უკვე მოახდინეს. ისინი იძულებული გახდნენ თავიანთი შიდა კანონმდებლობიდან გამოდინარე, რიგი შემზღულადვი განცხადებები გაეკეთებინათ ამასთან დაკავშირებით. „ხარტია მიიჩნევს, რომ თვითმმართველობის ადგილობრივი ორგანოები დემოკრატიული წყობის ერთ-ერთ ფუნდამენტალურ საფუძველს წარმოადგენენ და აქედან გამომდინარე, აზერბაიჯანის ხარტიაში მონაწილეობას არა მარტო საერთაშორისო, არამედ პირველყოვლის შიდა პოლიტიკური მნიშვნელობა ენიჭება. გახდა რა იგი აუცილებელ დოკუმენტად, მას ქვეყნის თვითმმართველობის ორგანოების ჩამოყალიბებასა და სრულყოფაში, აგრეთვე საკანონმდებლო ბაზის შექმნაში განსაკუთრებული ადგილი დაეთმო“.¹

აზერბაიჯანში მიიჩნევენ, რომ ევროპის საბჭოს ხარტიის რატიფიკაცია არ გამოიწვევს ქვეყნის ბიუჯეტის დამატებით ხარჯებს, მიუხედავად იმისა, რომ ხარტიაში პირდაპირაა მითითებული ადგილობრივი ხელისუფლების ფინანსებზე. ამ შემთხვევაში აზერბაიჯანში ასეთი დაფინანსების პრაქტიკულად შესრულების საკითხს წვევტს ცენტრალური ხელისუფლება. კერძოდ, მათ მიაჩნიათ, რომ ეს უნდა მოხდეს საბიუჯეტო საშუალებებისა და წყაროების გადანაწილებით, თანახ-

¹ Зайцев О.Г., “Международные организации, принятие решений”. стр. 46-47.

მად „ადგილობრივი მმართველობის ფინანსური უზრუნველყოფის საფუძველს“ შესახებ არსებული კანონისა.

ნაციონალური უმცირესობის დაცვის ჩარჩო-ხელშეკრულება – ევროპის საბჭოს ყველაზე ახალი კონვენცია. იგი ძალაში შევიდა ახლახან. ეს დოკუმენტი მიმართულია ნაციონალური უმცირესობის დისკრიმინაციის წინააღმდეგ და ამავდროულად ანვითარებს ადამიანის უფლებების ევროპის კონვენციის მე-14 მუხლს დებულებას. კონვენცია არ განმარტავს „ნაციონალური უმცირესობის“ ცნებას, მიუხედავად ამისა, აღნიშნულ კონვენციას დიდი პროგრესული მნიშვნელობა ენიჭება. პირველყოვლისა, მას პროგრამული მიმართულება გააჩნია და მიმართულია საერთო საქმის პროგრესისაკენ. დოკუმენტი ისეა შედგენილი, რომ იგი ითვალისწინებს სხვადასხვა ქვეყნებში არსებულ სიტუაციებს. აზერბაიჯანის სამართალმცოდნეები მიიჩნევენ, რომ კონვენციის დებულებები და პრინციპები არ ეწინააღმდეგებიან მათი ქვეყნის კანონმდებლობას და აქედან გამომდინარე არ მოითხოვს მათში შესწორებების შეტანას. აღნიშნული კონვენციის მიღება ძირითადად დაკავშირებული იქნება იმ ნაციონალურ უმცირესობასთან, რომლებსაც არ გააჩნიათ თავიანთი სახელმწიფო ან ავტონომიური ტერიტორიული წარმონაქმნები. ამავდროულად, საჭიროდ მიიჩნევენ ყურადღება მიაქციონ ევროპის საბჭოს ექსპერტების ზარს, იმის შესახებ, რომ იგი შეიძლება გამოყენებული იქნეს სახელმწიფოს ძირითადი მოსახლეობის მიმართ მთლიანობაში, თუკი ისინი ამა თუ იმ ტერიტორიაზე უმცირესობას წარმოადგენენ. ამიტომ აზერბაიჯანისათვის ეს კონვენცია მიჩნეულია პრინციპულად მნიშვნელოვანია, რადგანაც მათ მისცემს დამატებით საშუალებას მათმა თანამემამულეებმა საზღვარგარეთ მოიპოვონ პატივისცემა, და დაიცვან მათი უფლებები. რაც შეეხება აზერბაიჯანის მონაწილეობას კონვენციის ფინანსურ ასპექტებში მათი აზრით, ამისათვის პირდაპირი ხარჯები არ ექნებათ. ამავდროულად, არ გამოიციხავენ ამ დოკუმენტის რეალიზაციის შემთხვევაში გაუთვალისწინებელ ხარჯებს. კერძოდ, მიიჩნევენ, რომ ნაციონალური უმცირესობის მიერ თავისი მშობლიური ენის შესწავლა დაკავშირებული იქნება ფინანსურ ხარჯებთან. მაგრამ ეს დანახარჯები ნებისმიერ შემთხვევაში აუცილებელია და იგი გათვალისწინებულია აგრეთვე მოქმედი კონსტიტუციით.

დღეისათვის აზერბაიჯანის სამინისტროები და უწყებები ახორციელებენ დიდი შრომატევად სამუშაოებს, რათა წესრიგში იქნეს მოყვანილი ევროპის საბჭოს კონვენციების მთლიანი ბლოკი, რომლებიც 160 ერთეულს შეადგენს. ევროპის საბჭოს დებულებები, მათი აზრით, აზერბაიჯანს აძლევს უნიკალურ შანსს, არათუ შეუერთდნენ მათ მიერ უკვე მიღებულ კონვენციებს, არამედ აქტიური მონაწილეობა მიიღონ ახალი უნივერსალური სამართლებრივი ნორმების დამუშავებაში, რათა აღნიშნულ დოკუმენტებში გათვალისწინებული იქნეს მათი ქვეყნის ინტერესებიც. მაგალითისათვის, მათ მოჰყავთ ევროპის საბჭოში ევროპის სახელმწიფო ექსპერტების მონაწილეობით კორუფციასთან ბრძოლის კონვენციის დამუშავება.

აზერბაიჯანის მიერ აღებული კურსი საერთაშორისო თანამშრომლობის განმტკიცების საქმეში მიმართულია ქვეყნის სახელმწიფოებრივი სიძლიერის გასამტკიცებლად, რამაც დადებითი შეფასება დაიმსახურა ევროპის საბჭოს მონაწილე სახელმწიფოების მხრიდან.

SOME INTERNATIONAL LAW RELATED ASPECTS OF AZERBAIJAN'S COOPERATION WITH THE COUNCIL OF EUROPE

Europe and European orientation takes principal place in the foreign policy of Azerbaijan. Common interests are realized through bilateral relations as well as other diplomatic channels. In this respect special mention should be made of the relationship with a major European Organization such as the Council of Europe (CE). It was established on 5 May 1949 in London. This is the period when the European Continent had not yet had healed the pains of II World War. This organization has formulated the principal objective of its activity as follows: "the Council of Europe"¹. Thus, Azerbaijan considers accession to this organization as a timely, necessary and historically justified event for the country. Despite not a long period of Azerbaijan's cooperation with the Council of Europe, we are able to discuss the first results, tendencies of this cooperation and set out future perspectives on the basis of this country's data.

First of all it is clearly seen that the dialogue of Azerbaijan's Parliament with the Council of Europe is developing dynamically and fruitfully. Moreover, the Members of the Parliament of Azerbaijan regularly work in all 30 Commissions of this influential organization. For Azerbaijan it is a good orientation to support the Political Declaration on the plan of Nato's expansion Eastward in Strasbourg. So, fortification of Azerbaijan's positions in the Council of Europe is fruitfully going on. In addition, together with political activity in the Council of Europe, Azerbaijan extensively participates in all other fields too. Special importance is granted to active involvement of the instances of Azerbaijan's Supreme Court in the legal activity of the Council of Europe. Namely, the Main Department of State Law of Azerbaijan and the Human Rights Commission operating under the President are involved in this activity.²

There is probably no ministry, institution or agency in Azerbaijan that does not have partnership relations with the Council of Europe. In particular, the Council of Europe renders assistance to Azerbaijan in the implementation of state and legal reforms and conduction of various expertises. Through the Council of Europe and its Commissions the programmes elaborated on specific issues are annually updated. For the purpose of implementation of these programmes, European Union allocated 2,4 USD to Azerbaijan and more is anticipated for the next year.

Practically, target workshops, round table discussions, trainings and internships are periodically conducted in various fields of law for the purpose of sharing the experience of legal activity of foreign states, in which famous scholars and practical workers take extensive parts. Council of Europe is establishing inquiry points on the territory of Azerbaijan. Decision on expanding these relations and implementing more extensive actions is adopted. There are considerable perspectives that the Strasbourg Summit has adopted special decision under the auspices of the European Union, by the Common European Programme for Council of Europe on training of staff, which envisages fulfilment of the European Convention on Human Rights signed by Azerbaijan in the Council of Europe. Because Azerbaijan had delayed fulfilment of some requirements, namely falling back from the schedule of its ratification, which was not welcomed by the Council of Europe. Azerbaijan considers that their participation in the Human Rights Programme will considerably increase their rights.

Azerbaijan grants special importance to consideration of claims brought by the member states of the Council of Europe to the European Court. When human rights are violated in local courts, the citizens have the right to apply to the European Court whose decision is resolute.

In Azerbaijan some believe that after the ratification of the Human Rights Convention the European Council will be full of the claims from Azerbaijan and compensation of victims will

¹ Charter of the Council of Europe, Article 1.

² Newspaper "Khalgi", Baku 1997, No. 3.

cause deficiency of the state budget. The opposite side does not agree with this opinion. Proceeding from the analysis of cases reviewed by the European Court prove the opposite. Furthermore they point out the complicated procedure of lodging the claim at the European Court through the mutual agreement, after which to the Court reaches one claim out of ten. Out of the claims remaining for consideration, as a rule, only half is satisfied. 1997 data of the European Court serves as an example. That year 119 cases were lodged to the Court out of which 53 claims or 44,9% were satisfied. It is also added that the amount of compensation of “moral damage” caused to the victim is not astronomic. Namely, “standard compensation” adopted by the European Court does not exceed 20 000 USD. However, sometimes the compensation does not comply with actual expenses. Hence, some people believe that European Conventions on Human Rights by its nature comply with the 1995 of the CIS Convention on Human Rights.

By its structure this Convention, which is not yet put into force, fully comply with the architecture of the European Convention on Human Rights. This Convention and the European Convention on Prohibition of Torture and Inhuman or Degrading Treatment or Punishment apply in tandem. The latter Convention has the controlling mechanism, which is applied by arrested persons to verify the state (treatment) within the penitentiary system. For this reason they (who are assigned to carry out control) check the living conditions of prisoners in prisons and their compliance with the requirements of the above mentioned Convention. It is also added that this question has become even more pressing after introduction of additional instrument of international monitoring. It certainly accelerates modernization of penitentiary system of Azerbaijan. Shortcomings existing in this system are explained by the CE experts not as much due to the lack of necessary financial funds but rather because of overloading the prisons with prisoners. Hence, focus should be made on the reformation of legal system, namely diversification of punishment of prisoners, first of all regulation of minor violations of law, which does not bear serious public threat. In some people’s point of view, such approach to this matter means to refuse the practice of imprisonment. It is natural that protection of these two acts of contractual law is sort of a continuation of judicial, penitentiary and other reforms, which *per se* will be related with anticipated increase of material maintenance. Moreover the point is the fulfilment of commitments assumed by Azerbaijan before the Council of Europe. And this calls for indirect expenses, which in any case is linked with the solution of domestic tasks on the development of penitentiary system of Azerbaijan. Necessary condition of it is deemed to be to bring the court proceedings of Azerbaijan in full compliance with the CE Convention. However all this is not compatible with Azerbaijan’s Constitution and legislation yet. Bringing them – requirements of the CE Convention and Azerbaijan’s Constitution – into compliance shall be carried out gradually. It is deemed reasonable to introduce relevant comment in the text of draft law on ratification of the ECHR. In their opinion, it was the solution found by other well developed other the CE member states. In this context the point is temporary removal of some provisions from the application of the Criminal Procedure Code (terms of detainment, arrestment and imprisonment of persons suspected in committing of crime), as well as incompliance with the CE Convention of disciplinary regulation of armed forces (detainment and putting in the disciplinary cell) and other facts occurring in the legislation of Azerbaijan before the enactment of the Convention. In order to settle this problem it is deemed necessary to carry out explanatory activity in the public in order to formulate the sound public opinion. In this matter Azerbaijan hopes to receive the assistance from the CE experts, who have unique experience in this area. Azerbaijan has prepared two other significant documents at the ratification stage. These are the Local Government Charter and Framework Treaty on National Minority.

The charter is one of the basic documents of the Council of Europe. It is not accidental that the Charter has been applying for over ten years (it was put into force in September 1988). 28 out of 43 member states of the Council of Europe have already accessed it. At present this document is in the process of ratification in 6 member states of the Council of Europe, including Azerbaijan. In

other words, the Charter is applying and is the guarantee of actual regulation of democratic life of the European Convention.

The basic provisions and principles of the Charter comply with the requirements of Azerbaijan's Constitution and legislation. The provisions of the Charter were properly reflected in the newly adopted legislative acts of Azerbaijan. Namely, 12 Articles of the Charter, fulfilment of which are necessary, are included in the laws of Azerbaijan. This makes Azerbaijan distinct from other member states of Council of Europe who have already ratified this Act of contractual law. They were made to make some restrictive statements with this regard proceeding from their internal legislation. "The Charter considers, that local self-government bodies are one of the fundamental basis of democratic arrangement and thus membership of Azerbaijan's Charter has not only international but, first of all, domestic political importance. As it has become a necessary document it has deserved special place in the establishment and sophistication of country's self-government bodies, as well as establishment of legislative framework."¹

In Azerbaijan it is considered that ratification of CE Charter will not cause additional expenses in the country's budget. Even though the Charter directly refers to the financing of local government. In Azerbaijan the issue of practical implementation of such financing is determined by the central authority. In particular, they think that this shall happen through distribution of budgetary means and sources, according to the existing law "on the basis of financial maintenance of local government".

The Framework Treaty on the Protection of National Minority is the newest convention of the Council of Europe. It was recently been put into force. This document aims at against discrimination of national minority and at the same time develops the provision of Article 14 of the European Human Rights Convention. The Convention does not define the notion of "national minority", however major progressive significance is granted to this Convention. First of all, it has a course of programme and aims at progression of common business. The document is formulated in a way that it foresees situations existing in various countries. The lawyers of Azerbaijan think that the provisions and principles of the Convention do not contradict to their country's legislation and the amendments to them are not necessary. Adoption of this Convention will principally be related with the national minority that does not have own state or autonomous territorial unit. Furthermore, it is necessary to take account of the opinion of the experts of Council of Europe concerning the possibility of its application towards state's main population overall. That's why this Convention is principally important for Azerbaijan because it will in addition allow its compatriots to gain respect abroad and protect their rights. As for Azerbaijan's participation in the financial aspects of the Convention in their view, direct expenses will not be created. Furthermore, unpredictable expenses in the case of implementation of this document is not excluded. Namely, it is believed that to have national minority learn its mother tongue is related with financial expenses. However, these expenses in any case are necessary and it is therefore provided for by the existing Constitution.

Today the ministries and institutions of Azerbaijan carry out major, considerable works in order to arrange the entire block of CE Conventions, in total 160. The provisions of the Council of Europe, in their opinion, gives Azerbaijan a unique chance not to access the Conventions already adopted by them but actively participate in the elaboration of new universal legal norms in order to have these documents foresee the interests of its country too. They bring the example of elaboration of the Convention against corruption with the involvement of the experts of European States in the Council of Europe.

The direction followed by Azerbaijan for the reinforcement of international cooperation aims at strengthening the statehood of the country, which was positively assessed by the member states of the Council of Europe.

¹ цулфва.

ZEHN GEBOTE FÜR DEN KLUGEN UMGANG (VIELLEICHT NICHT NUR) DES JURISTEN MIT DER EDV

Vorbemerkung

Die Juristen erheben mit der Bezeichnung "Jurisprudenz" den Anspruch, übereine praxisorientierte Klugheitslehre für den Umgang mit dem Recht zu verfügen. Soll der EDV-Einsatz der Juristen mit diesem Anspruch Schritt halten, sind Anstrengungen unumgänglich, auch für diesen Teil der juristischen Tätigkeit Klugheitsstandards zu entwickeln, die dem entsprechen, was die Juristen für den Umgang mit dem Recht postulieren. Der Akzent liegt dabei ebenso auf "Klugheitslehre" wie auf "praxisorientiert". Für das ausschließlich theoriegeleitete Bemühen auf dem Gebiet der Rechtsinformatik mag manches (wenn auch nicht alles) anders aussehen als hier empfohlen.

1. "If it ain't broken, don't fix it"

Der unter amerikanischen Programmierern beliebte Satz, daß man etwas Nicht-Defektes nicht reparieren soll, gehört an den Anfang jeder EDV-Klugheitslehre. Immer wieder wird man erleben, daß angesichts einer nicht mit erkennbaren größeren Fehlern behafteten EDV-Lösung ein Spezialist (manchmal ein selbsternannter) auf den Plan treten wird, der mit großer Überzeugungskraft behauptet, man könne all dies wesentlich eleganter bewerkstelligen. So sehr das Streben nach höherer Eleganz ein Antriebsmoment für den Theorienfortschritt sein mag, so sehr sollte man sich in der Praxis im Regelfall diesem Ansinnen entgegenstellen. Denn häufig endet die Verschönerung eines angeblich allzu ausbackenen (aber immerhin nicht ersichtlich fehlerhaften) Programms bei einem wirklich fehlerhaften Programm (mindestens für einen nennenswerten Zeitraum). Rechnet man dann die Vorteile des Erreichten gegen den Aufwand bis dorthin, wird man sich schmerzlich daran erinnern, daß "If it ain't broken, don't fix it" wirklich eine Klugheitsmaxime ist.

2. Übe Dich in der Software-Askese, oder: Nicht jede neue Version verdient Aufmerksamkeit

Die Entwicklungszyklen im Software-Bereich werden immer kürzer. Eine neue Version jagt förmlich die andere. Wer über eine nennenswerte Anzahl von Programmen verfügt, kommt mit dem "Updaten" (so sagt man) nicht nach. Die Klugheit fragt danach, ob man sich dieser scheinbaren Zwangsläufigkeit aussetzen muß, und antwortet verneinend. Der (zugegebenermaßen einfache) Grund liegt darin, daß das Neue nicht per se als das Bessere oder Geeignitere angesehen werden kann, weswegen man ein Prüf- und Auswahlprinzip benötigt. Dieses könnte lauten: Wenn die Version des Programms, das Du einsetzt, alles von ihm Erwartete und für die Arbeit Nötige in ausreichend benutzerfreundlicher Weise leistet, besteht kein Anlaß, sich durch eine neue Version beunruhigen zu lassen. Umgekehrt: Nur wenn das verwendete Programm Mängel hat oder bezogen auf notwendige Arbeitsziele Defizite aufweist, besteht Anlaß, eine neue Programmversion daraufhin zu prüfen, ob sie diesbezüglich besser abschneidet.

(Um möglichen Mißverständnissen vorzubeugen: Es versteht sich von selbst, daß unnötige Umständlichkeiten im Bereich der Handhabung zu den Restriktionen gehören, deren Überwindung angezeigt ist.. so daß hier der Software-Fortschritt zu prüfen bleibt. Aber auch da gilt: Das Neue ist nicht per se software-ergo-nomisch gelungener als das Alte).

Software-Askese 2) steht im übrigen mit der alten Tugend der Sparsamkeit in einem engen inneren Zusammenhang, was beweist, daß alte Moralphilosophie auch kategorial Neuem (wie der Software) gewachsen sein kann: Man kann sparsam mit den Ressourcen umgehen, weil nicht jede Anforderung zu erhöhtem Verbrauch (um nicht zu sagen: zur Verschwendung) auf zweckbedingter Notwendigkeit beruht.

3. Wappne Dich gegen den zufälligen Wandel (so gut es geht), oder: Richte den Blick, auf das, was bleibt

Spektakuläre Firmenübernahmen und überraschende Produktionseinstellungen machen immer wieder darauf aufmerksam, von welchen Zufälligkeiten der EDV-Anwender abhängt und unter welcher Bedrohung das für ein bestimmtes kommerzielles Programm eingesetzte eibudget steht. Hat ein Programm den Konsolidierungsgrad erreicht, von dem eben die Rede war, so mag man sich damit beruhigen, dass weitere Entwicklungen ohnehin für die eigene Arbeit nichts entscheidend Besseres hätten erbringen können. Hat man sich aber aus wohlerwogenen Gründen, was auch oft vorkommt, für ein noch nicht ganz ausgereiftes Produkt entschieden, und dies im Vertrauen auf die Weiterentwicklung, so wird man von der Produkteinstellung oder dem Übergang des Produkts an eine Firma, die es kaum noch pflegt, schmerzlich betroffen.

Die Diagnose ist klar, die Therapie nicht einfach: Gibt es klugheitsorientiert überhaupt eine Möglichkeit, sich gegen derartige Wechselfälle des Lebens und der Wirtschaft zu wappnen? Es gibt sie, wenn auch nicht im Sinne eines Patentrezepts, sondern nur als heuristische Regel, die die Wahrscheinlichkeit, unangenehm überrascht zu werden, in nennenswerter Weise verringert.

Der Schlüssel zum Erfolg liegt darin, daß man sein Gespür für dauerhafte Strukturen schärft. Einer Firma zu vertrauen, mag sie noch so groß und noch so alt sein, ist risikoreicher, als sich auf übergreifende Kooperationszusammenhänge zu verlassen. Derartige Kooperationen mit einem allemal haltbareren verzweigten Wurzelwerk trifft man beispielsweise im Bereich der "Public Domain"-Software an. Der Hinweis auf Donald Knuth's TEX mag genügen um zu veranschaulichen, was gemeint ist.¹ Die weltweite "TEX-community" ist – wie die bisherige, gar nicht so kurze Geschichte zeigt – gegen Wechsel im Hardund Software-Bereich recht resistent und produziert rund um TEX immer wieder angemessene und innovative Lösungen – meist übrigens dem Geist der "Public Domain" entsprechend altruistisch. Man ist vor diesem Hintergrund versucht, die Hilfsregel zu erwägen, daß das neigennützige mehr Aussicht auf Bestand hat als das Eigennützige.

4. Beachte den Primat des w Erledigenden, oder: Das Mittel ist nur Mittel zum Zweck

Wer kennt nicht die folgende Situation: Anlässlich der Erledigung einer Aufgabe mit Mitteln der EDV verhält sich das Gerät oder das Programm an einer Stelle nicht so, wie es sollte. Man kann diesen unerwarteten Zustand leicht umgehen und das Ziel auf diesem naheliegenden Umweg nur mäßig umständlicher erreichen. Trotz dieses naheliegenden "work-around" (ein in EDV-Kreisen bis hin zu AGB's nicht ohne Grund zunehmend beliebter werdender Ausdruck) liefert man sich ein gnadenloses Duell mit dem Rechner, bis er das Gewollte genau so wie gewollt tut. Ein wenig trägt dieser erbitterte Kampf Züge von "Er oder ich", als müsse man als Herr und Meister dem Instrument sogar in den Einzelheiten der Ausführung den eigenen Willen aufzwingen. Hin und wieder mag das zu Lernzwecken nützlich sein. Auf's Ganze gesehen ist es unvernünftig, weil das eigentlich zu Erledigende, dem schließlich der Primat zukommt, dabei aus dem Blick gerät.

5. Wähle das richtige (im Sinne von: zweckadäquate) Mittel

Die Faszination der EDV-Technologie verführt oft dazu, sich bei der Erreichung eines Ziels interessante technische Möglichkeiten zunutze zu machen, die den Scharfsinn herausfordern, aber im Vergleich mit anderen Mitteln ganz unzweckmäßig sind. Ein (durchaus nicht fiktives) Beispiel mag diese Behauptung veranschaulichen: Ein Schriftsatz für einen Korrespondenz-anwalt ist mittels Textverarbeitung erstellt worden. Mit Hilfe eines anspruchsvollen Fax-Programms wird dieser

¹ Vgl. für eine Kurzcharakteristik meinen Beitrag "Software für juristische PC-Rdume" in: Informationstechnik in der Juristenausbildung, МЪНХЕН, 1989, Стр. 83 -113, 92.

Schriftsatz nun direkt aus der Textverarbeitung an den Kollegen gefaxt. Dieser setzt OCR-Software ein, um das zugefaxte Bild (Fax übermittelt Bilddateien) wieder in den Text zurückzuverwandeln, der es einmal war, um dann mit der Textverarbeitung eine Überarbeitung vorzunehmen. Angesichts der Tatsache, daß man Texte von Rechner zu Rechner (übrigens sogar über das normale Telefonnetz) direkt als Text übertragen kann, ist das eine ganz unangemessene Verfahrensweise. Wer aber die Personen aus dem Beispiel einmal begeistert über den von ihnen betriebenen Aufwand hat sprechen hören, wird das Postulat der Auswahl des zweckadäquaten Mittels bei aller Selbstverständlichkeit der Einschärfung für Wert halten.

6. *“Small is beautiful”. oder: Vom eigenen Charme des U naufv endigen*

Wenn eben für die Wahl des zweckadäquaten Mittels votiert wurde, so ist darin implizit auch die These enthalten, daß nicht mehr Aufwand getrieben werden darf, als es der Zweck erfordert. Trotzdem verdient dieses Corollarium im Sinne der Verdeutlichung eine zusätzliche Betrachtung.

Wieder soll ein Beispiel in die Problemlage einstimmen, Setzen wir den Fall, daß ein Jurist einen Text erstellen will, der außer einfachen Auszeichnungen wie fett oder Kursiv keine weiteren Gestaltungsmerkmale enthält. Es ist heutzutage nicht mehr selten, daß er zu diesem Zweck einen Rechner mit 8 MB Hauptspeicher und graphischer Benutzeroberfläche anwirft und dann ein hochkarätiges Textverarbeitungsprogramm aufruft, das überdimensional viel mehr erlaubt, als vorliegend gefordert ist.

Ist es schädlich, so zu verfahren? Man sollte sich das hin und wieder bewußt fragen, da es nicht nur um die ästhetische Qualität der unaufwendigen einfachen Lösung geht, sondern zusätzlich um die Frage der Ressourcen-Verschwendung. Und wie so oft, erweist sich das Sparsame auch unter anderen Aspekten als das Nützliche: Nicht selten ist die “kleinere” Lösung auch unter sekundären Aspekten wie Geschwindigkeit, Stabilität, Bedienungsleichtigkeit etc. Die bessere.

7. *Tue nicht alles selbst*

Arbeitsteilung ist nicht ohne Grund entstanden und hat als Spezialisierung meist ihren Nutzen. Immer leistungsfähigere Programme entfalten eine gegenläufige Tendenz und verführen dazu, alles selbst machen zu wollen. In einer Karikatur, die ich kürzlich sah, meint ein Manager in diesem Sinne: “Mein neues Programm erlaubt es mir, Texte so zu schreiben, wie dies früher meine Sekretärin getan hat, sie so zu gestalten, wie dies früher unsere Hausdruckerei getan hat, zu buchen, wie dies früher mein Buchhalter tat ... (usw.)”. Jeder mag in dieses Schema selbst die Beschreibung dessen einsetzen, was er früher nicht selbst getan hat, nun aber mit Mitteln der EDV meint selbst tun zu müssen (und zu können). Sicher ist es gut, dazuzulernen und sich neue Tätigkeitsfelder zu erschließen. Nur muß man sich dabei darüber im Klaren sein, daß das Programm, das anscheinend (und manchmal sogar nur scheinbar) all dieses Neue erlaubt, nicht auch noch durch eine Art Osmose die für ein Anwendungsumfeld nötige Kunstfertigkeit und das dort geforderte handwerkliche Können mit vermittelt.

Die Wahrheit dieser These ist etwa beim Desk-top-Publishing allerorten zu beobachten: Die vielfältigen Möglichkeiten, das Aussehen eines Textes zu gestalten, werden oft exzessiv genutzt, ohne daß dieser Gestaltungsdrang durch das Wissen moderiert würde, das sich ein guter Setzer in langer Ausbildung und Übung erworben hat. Deshalb wäre es oft besser, ohne entsprechende Ausbildung die Textgestaltung den dafür Kundigen zu überlassen.

Wie viele Klugheitsregeln, so ist auch die eben behandelte in Gestalt des Sprichworts “Schuster, bleib bei Deinem Leisten” dem Volksmund wohl vertraut (was nicht gegen sie spricht).

8. *Versuche w verstehen, was das Programm tut*

Je “mächtiger” (so sagt man heute gerne in EDV-Kreisen) Software wird, desto mehr ist die Fähigkeit des Anwenders gefährdet, zu verstehen, was das Programm im Einzelfall wie tut. Das Phänomen hat seine Vorläufer in einfacheren Zusammenhängen: Spätestens seit es Taschenrechner gibt, dürfte die Fähigkeit, bestimmte Berechnungen im Kopf oder auf Papier durchführen zu können, zu einer gefährdeten Kulturtechnik geworden sein. Und wem kann man beispielsweise heute noch zutrauen, daß er in der Lage wäre, eine Quadratwurzel ohne andere Hilfsmittel als Papier und Bleistift auszurechnen?

Doch das sind, wie gesagt, nur die Vorläufer des Problems, das heutzutage auf uns zukommt. Es gibt Juristen, die berechnen als notwendige Vorfrage für die juristische Behandlung des möglicherweise sittenwidrigen Kredits mit EDV-Instrumenten Zinssätze von Ratenkrediten, ohne zu wissen, was sich dabei im einzelnen abspielt. So ist man dem Instrument hilflos ausgeliefert – und das erweist die Redeweise von der “mächtigen” Software in einer hintergründigen zweiten Lesart in dem Sinne als zutreffend, daß wir uns den Zwangsläufigkeiten der Instrumentarien ausliefern, uns von ihrer “Macht” überwältigen lassen. Was aber, wenn die Programme Fehler machen und wir mangels Verständnisses gar nicht mehr ahnen, daß dem so sein könnte? Nebenbei bemerkt: Gerade bei dem Beispiel der Programme zur Berechnung von Ratenkrediten ist die Frage nicht nur rhetorischer Art.

9. *Bewahre die Fähigkeit, das tun zu können. was das Programm tut*

Von der Kompetenz, im Prinzip angeben zu können, was ein Programm wie bewerkstelligt, ist die (weitergehende) Fähigkeit zu unterscheiden, auch selbst das tun zu können, was das Programm tut. Insofern ist dieses Postulat eine Verschärfung des vorhergehenden. Eine Geschichte (es ist eine Science-Fiction-Erzählung, deren Fundstelle ich nicht mehr verifizieren kann) mag veranschaulichen, worum es geht: In ferner Zukunft ist auf einem entlegenen Planeten ein riesiges Raumschiff mit Tausenden von Besatzungsmitgliedern zur Notlandung gezwungen gewesen, weil die EDV-Anlage für die Kursberechnung ausgefallen war. Es bricht große Verzweiflung aus, man sieht sich rettungslos verloren. Doch dann entwickelt jemand den Plan, durch geschickte Verteilung von Rechenaufgaben die Berechnung des Rückflugkurses so zu organisieren, daß alle an Bord wie Rechenwerke eines Großrechners kooperieren. So gelingt das bewußtseinsmäßig schon nicht mehr als reale Möglichkeit Präzente: Die Erledigung einer Aufgabe durch Menschen, die nur noch “dem Rechner” zugetraut wurde.

Die Möglichkeit des Erfolges “in fabula” beruht zum einen darauf, daß das vorhergehende Postulat realisiert war. Das Know-How für Kursberechnungen war an Bord des Raumschiffs vorhanden. Hinzukommen muß aber bei komplexeren Aufgaben eine Menge von handwerklichem und arbeitsorganisatorischem Wissen. Das prinzipielle “Gewußt wie” ist notwendig, nicht jedoch auch hinreichende Bedingung für das “Gewußt was”. Eine milde Sicht der Dinge könnte geneigt sein, der darin liegenden Ausweitung des Pflichtenkatalogs auszuweichen und es bei der Forderung nach begleitendem prinzipiellen Verstehen bewenden zu lassen. Doch ließe auch das auf eine Abdankung als Herr des Geschehens hinaus, hieße es doch, daß die Wegnahme der EDV-Hilfsmittel die Unmöglichkeit eigenständiger Problemlösung nach sich zieht. An dieser Stelle ist ein Punkt erreicht, wo man sich fragen muß, ob wir nicht in größeren Organisationszusammenhängen sozial schon den Zustand erreicht haben, dem das eben besprochene Postulat entgegenwirken soll: Gibt es nicht bereits Bereiche, wo die Dinge so organisiert sind, daß bei Ausfall der EDV die geschuldete Arbeit gar nicht mehr erbracht werden könnte (und nicht nur langsamer oder mühevoller)? So wichtig es ist, dieser Frage nachzugehen, so wenig darf man sich durch diese globale Fragestellung davon ablenken lassen, daß man es am eigenen PC-Arbeitsplatz, im Bereich der eigenen “Organisationshoheit” nicht dahin kommen lassen sollte, weniger kompetent zu sein als der Rechner. Oder, wie Dreyfus und Dreyfus es ausdrücken:

“The chips are down, the choice is being made right now. And at all levels of society computer-type rationality is winning out. Exports are an endangered species. If we fail to put logic machines in their proper place, as aids to human beings with expert intuition, then we shall end up servants supplying data to our competent machines. Should calculative rationality triumph, no one will notice that something is missing, but now, while we still know what expert judgement is, let us use that expert judgement to preserve it”.¹

10. Bleibe Herr der Dinge

Sucht man nach einer Meta-Regel, die das bisher Erörterte zusammenfaßt, so bietet sich das Souveränitätspostulat “Bleibe Herr der Dinge” an. Es bliebe ohne Entfaltung im Einzelnen zu pauschal, hat aber als Merkposten für im Detail Begründetes durchaus seine Bedeutung. Auch dazu eine (diesmal selbsterlebte) Geschichte.

In einem EDV-Geschäft in der Nähe von Münster, das es mittlerweile konkursbedingt schon lange nicht mehr gibt, erscheint ganz in Ledermontur ein Motorradfahrer und erkundigt sich nach einem Gerätetreiber, den es – wie man ihm sagt, nicht gibt. Darauf erwidert er gedankenschwer: “Ich könnte den Treiber ja schlimmstenfalls selber schreiben, wenn ich nur wüßte wie”.

Ja, wenn wir eines Tages nicht mehr wissen wiewas wäre dann.

¹ Hubert L. Dreyfus/Stuart E. Dreyfus, *Mind over machine: The power of Human Intuition and Expertise in the Era of the Computer*, New York: The Free Press 1986, S. 206; vgl. dazu Marion Dęcker, *Informatik und Recht* 1987, S. 165-168, 205-209. Abs. 23.

ДЕСЯТЬ ЗАПОВЕДЕЙ РАЗУМНОГО ОБРАЩЕНИЯ ЮРИСТА (А МОЖЕТ, И НЕ ТОЛЬКО ЕГО) С КОМПЬЮТЕРНОЙ ТЕХНИКОЙ

В статье рассматривается один из подходов к информатизации юридического образовательного процесса, изложенный в виде десяти заповедей разумного обращения юристов с компьютерной техникой.

Предварительные замечания

Называя свою деятельность термином “юриспруденция” (от лат. *itis* – право и *prudencia* – мудрость, разум), юристы таким образом заявляют, что обладают практическим “учением о мудрости”, позволяющим заниматься юридической деятельностью. Однако юристы используют в своей работе и компьютер, и, чтобы эффективно применять это учение и в области компьютерной техники, необходимо сформировать определенные стандарты её применения, уровень которых соответствовал бы уровню, принятому юристами в их основной, правовой деятельности. Важными аспектами при этом являются как “учение о мудрости”, так и его “практическое применение”. Вероятно, в тех случаях, когда акцент ставится исключительно на изучение теории правовой информатики, в некоторых случаях (если не во всех) следует поступать иначе, чем рекомендует эта статья.

1. “If it ain't broken, dom't fix it”

Фраза “Несломанное не надо чинить”, так полюбившаяся американским программистам, – ключ к любому “учению о мудрости” в области компьютерных технологий. Предположим, для решения какой-либо проблемы используются программные продукты, недостатки которых незначительны. Тогда появляется некий специалист (или тот, кто сам себя так называет), который начинает убедительно доказывать, что можно достичь цели гораздо более элегантным путём. Но даже если стремление к большей элегантности явится сильнейшим стимулом к теоретическому совершенствованию, на практике этому искушению далеко не всегда стоит поддаваться. Ведь в конце концов усовершенствование программы – якобы доморощенной, но всё-таки функционирующей более-менее без ошибок – приведёт к созданию другой программы, действительно содержащей ошибки, и их исправление (если оно вообще возможно) может затянуться надолго. И, сопоставляя преимущества новой программы с затраченными усилиями на её создание, с болью осознаёшь, насколько мудра максима “If it ain't broken, don't fix it”.

2. Будь аскетом в использовании программного обеспечения, или Не каждая новая версия достойна внимания

Циклы развития программного обеспечения становятся всё короче. Новая версия буквально наступают на пятки старой. Пользователи, обладающие значительным количеством программ, не успевают их обновлять. Голос рассудка вопрошает, нужно ли подчиняться этой кажущейся необходимости. Ответ на этот вопрос отрицателен. Причина – и она, согласитесь, проста- заключается в том, что новое само по себе не обязательно можно считать лучшим или более подходящим, поэтому новое необходимо оценивать критически и подходить к нему избирательно. Иными словами, если используемая версия программы в достаточной мере отвечает ожиданиям и позволяет доступным и понятным образом добиваться в работе всего необходимого, нет никаких оснований беспокоиться о приобретении новой версии. И наоборот, только в том случае, если используемая программа имеет недостатки или не обладает достаточными качествами, необходимыми для достижения цели, можно проверить, не будет ли новая версия в большей степени отвечать

поставленным требованиям. (Чтобы заранее избежать возможных недоразумений, следует заметить: само собой разумеется, что не следует зря тратить силы и время, осваивая новые программы. Выяснить нужно лишь то, насколько новая программа совершеннее старой. Но и в этом случае верно правило: новое не обязательно удобнее и практичнее старого.)

Кроме того, непритязательность в использовании программного обеспечения тесно связана со старой добродетелью – экономностью, а это свидетельствует о том, что старая философия морали применима и к новым категориям, таким как программное обеспечение: использовать ресурсы следует экономно, так как стремление к повышенным затратам (если не сказать растратам) не всегда основывается на необходимости, продиктованной поставленной целью.

3. Будь готов к неожиданным переменам (насколько это возможно), или Ориентируйся на то, что стабильно

Сенсационные смены владельцев фирм или неожиданное закрытие предприятий заставляют задуматься о том, что зависимость пользователя от случайностей очень велика и что освоение какой-либо коммерческой программы может оказаться временем, потраченным впустую. Если программа в достаточной мере отвечает поставленным требованиям – как об этом только что шла речь, – то, конечно, можно успокоить себя тем, что для работы дальнейшее усовершенствование программы в любом случае не принесло бы ничего кардинально нового. Но, решившись приобрести – по веским причинам, что также часто случается, – ещё не “зрелый” продукт, в надежде на его усовершенствование в будущем, можно горько поплатиться за это, если продукт будет снят с производства или перейдёт во владение фирмы, которая совершенно не будет заботиться о его улучшении.

Диагноз ясен, методы лечения не просты: существует ли вообще, с точки зрения “учения о мудрости”, возможность противостоять таким переменам в жизни и в экономике? Она существует, хотя и не в форме конкретного рецепта, а лишь в виде эвристического правила, которое значительно уменьшает вероятность быть неприятно застигнутым врасплох.

Ключ к успеху лежит в развитии способности интуитивно распознавать долговечные структуры. Доверять фирме, какой бы она ни была крупной, сколь долго бы она ни существовала, гораздо рискованнее, чем полагаться на кооперацию различных независимых разработчиков. Сотрудничество такого рода, опирающееся на разветвлённые связи и прочное “ядро”, можно встретить, к примеру, в области “Public Domain”-Software. Достаточно привести в качестве примера Donald Knuth's TEX, чтобы пояснить, что имеется в виду.¹ Всемирное “TEX-community”, как свидетельствует уже довольно продолжительная история его существования, проявляет удивительное упорство и гибкость в условиях постоянно меняющихся hardware и аоплуаге и постоянно пополняет и обновляет программный пакет TEX новаторскими решениями, впрочем, делает это, в полном соответствии с духом “Public Domain”, в большинстве случаев бескорыстно. С этой точки зрения можно попытаться сформулировать дополнительное правило: бескорыстное имеет больше шансов на стабильность и долговечность, чем корыстное.

4. Помни, что главное — это твоё задание, или Средство – это лишь средство для достижения цели.

Кто не знаком с подобной ситуацией: во время выполнения задания компьютер или программа вдруг начинают вести себя не так, как нужно. Это неожиданное обстоятельство

¹ См. в качестве краткого комментария мою статью “Software tur juristische PC-Raume” В кн.: Eberle, Informationstechnik in der Juristenausbildung, Мюнхен, 1989, Стр. 83 -113, 92.

можно легко обойти и пойти обходным путём, затратив для достижения цели лишь ненамного больше усилий. Несмотря на то, что этот “workaround” (этот термин не без оснований приобретает всё большую популярность в кругах компьютерных специалистов и даже в описаниях общих условий работы) напрашивается сам собой, начинается упорная борьба с компьютером не на жизнь, а на смерть до тех пор, пока желаемое не будет достигнуто первоначально намеченным путём. Эта ожесточённая борьба будто бы проходит под девизом “Или он, или я”, как будто можно на правах всемогущего повелителя навязать машине свою волю даже в самых мелочах. В учебных целях это, конечно, может оказаться полезным. Но в общем такой подход неразумен, ведь тогда исчезает из поля зрения конечная цель, которая, в конечном итоге, является первостепенной.

5. *Выбирай верное (т. е. адекватное) средство для достижения цели*

Горячий интерес к компьютерным технологиям часто подталкивает к использованию разнообразных технических возможностей, которые требуют проявления недюжинной сообразительности, но которые, по сравнению с другими средствами, совершенно нецелесообразны.

Можно продемонстрировать это утверждение на основе следующего (отнюдь не фиктивного) примера: при помощи текстового редактора для адвоката был составлен документ. Посредством сложной программы для пересылки факсов этот документ посылается прямо из этого текстового редактора коллеге, который с помощью OCR-программы конвертирует присланное изображение (факс пересылает графические файлы) обратно в первоначальный текстовый формат, чтобы затем внести в него поправки. Ввиду того, что тексты можно передавать напрямую из компьютера в компьютер (впрочем, и посредством обычных телефонных сетей) в текстовом формате, такой образ действий представляется явно не целесообразным. Но тот, кто слышал, с каким восторгом действующие лица этой истории говорили о затраченных ими усилиях, при всём уважении к проявленной сообразительности, оценит по достоинству постулат о необходимости выбора целесообразного средства.

6. *“Мал, да удал”, или О прелести несложного*

Выбор целесообразных средств подразумевает также и тот факт, что не следует затрачивать больше усилий, чем того требует конечный результат. И всё же этот вывод заслуживает дополнительного внимания и пояснений. Итак, приведём другой пример. Предположим, что некий юрист хочет составить документ, текст которого не содержит никаких особенностей в оформлении, кроме жирного шрифта и курсива. В наше время уже не редкость, что для этого он использует компьютер с 8 МВ оперативной памяти и графической оболочкой и сверхмощный текстовый редактор, возможности которого гораздо шире, чем требуется для выполнения данной задачи. Может ли подобный образ действий нанести вред? Иногда нужно сознательно задавать себе этот вопрос, так как речь идёт не только об эстетике и качестве простого решения, не требующего больших технических затрат, но и о проблеме ненужной траты ресурсов. И тогда – как это часто случается в жизни – экономное окажется полезным и с других сторон: нередко “более скромное” решение оказывается лучшим и в таких второстепенных аспектах, как скорость, стабильность, удобство в обращении и т.д.

7. *Не делай всё сам*

Разделение труда возникло не просто так: специализация в большинстве случаев полезна. Компьютерные программы, которые становятся всё более мощными, имеют обратную тенденцию и подталкивают к самостоятельному выполнению всех задач. Недавно я увидел

одну карикатуру, на которой менеджер говорит: “Моя новая программа позволяет мне писать тексты так, как раньше их писала моя секретарша, оформлять их так, как раньше это делала наша типография, вести счета так, как это раньше делал мой бухгалтер... (и т.д.)”. Каждый может внести в эту схему описание того, чего он раньше не делал сам и что теперь, как он полагает, он с помощью компьютера должен (и может) делать самостоятельно. Конечно, хорошо, если можно дополнительно чему-либо научиться и открыть для себя новые сферы деятельности. Но только нужно чётко уяснить для себя, что программа, которая вроде бы предоставляет все эти новые возможности – а иногда она лишь создаёт такое впечатление, – не прививает в придачу необходимых профессиональных навыков и не открывает тайн мастерства, требуемых для эксплуатации программы. Правильность этого утверждения можно чётко проследить, например, в случае с Desktop-Publishing: широкими возможностями художественного оформления текста часто злоупотребляют. При этом стремление оформить текст не опирается на знания, которыми, благодаря полученному образованию и опыту, обладает хороший компьютерный дизайнер. Поэтому часто представляется более разумным предоставить оформление текста знатокам своего дела. Для этого мудрого правила, как и для многих других, у народа есть своя поговорка: “Всяк сверчок знай свой шесток”.

8. *Попытайся понять, что делает программа*

Чем “мощнее” (так сейчас это любят называть компьютерные специалисты) становится программа, тем больше у пользователя шансов не понять, что и как выполняет программа в каждом конкретном случае. Этот феномен проявился намного раньше: пожалуй, уже тогда, когда появился микрокалькулятор, способность производить определённые вычисления в уме или на бумаге подверглась опасности быть утраченной. От кого можно, например, сегодня требовать извлечь квадратный корень числа, не имея в качестве вспомогательного средства ничего, кроме бумаги и карандаша? Но, как уже было сказано, это лишь предшествовало проблеме, которая сейчас встаёт перед нами. Существуют юристы, которые, рассматривая как необходимый преюдициальный вопрос для юридического рассмотрения возможно спорного кредита, рассчитывают посредством компьютера процентные ставки кредита, погашаемого в рассрочку, не имея представления о том, что в этом случае конкретно происходит в программе. Таким образом, оказываешься беззащитным перед машиной – и, если задуматься над значением определения “мощная” программа, то можно уловить его двойкий смысл и согласиться с тем, что мы вынуждены покориться инструменту и отдать себя на произвол его “мощи”. Но то, если программы ошибаются, и мы, не обладая достаточными знаниями, и не подозреваем, что так может произойти? Кстати, именно в случае с программами для расчёта платежей в рассрочку этот вопрос отнюдь не риторический.

9. *Будь в состоянии сделать самостоятельно то, что делает программа*

Необходимо различать умение определять то, как поступает программа в тех или иных случаях, и (более общую) способность самостоятельно сделать то, что она делает. В этом смысле этот постулат является более строгим вариантом предыдущего. О чём идёт речь, можно продемонстрировать на примере одной истории (это научно-фантастический рассказ, причём источник его возникновения уже нельзя установить). В далёком будущем, на далёкой планете огромный космический корабль с командой в несколько тысяч человек совершил вынужденную посадку, так как компьютерное оборудование, вычисляющее курс, вышло из строя. На корабле отчаяние, все считают себя безнадежно погибшими. Однако кто-то разрабатывает хитроумный план, согласно которому вычисление обратного курса распределяется между членами экипажа и пассажирами таким образом, что все работают

сообща, как части одного суперкомпьютера. Тем самым удаётся воплотить уже якобы нереальную возможность выполнения людьми задачи, которая могла быть решена только компьютером.

Итак, возможность успеха основывается, во-первых, на выполнении предшествующего постулата. Люди, находящиеся на борту корабля, обладали необходимыми для вычисления курса знаниями и умениями. Но для выполнения сложных заданий требуются, кроме того, глубокие практические знания и хорошая организация труда. Принципиальное “знаю, как” является необходимым, но не достаточным условием выполнения “знаю, что”. Если рассматривать эту проблему более поверхностно, можно не учитывать весь список необходимых требований и удовлетвориться принципиальным пониманием. Однако, если следовать правилу всегда оставаться хозяином положения, то это бы означало, что без компьютера как вспомогательного средства самостоятельное решение проблемы стало бы невозможным. Теперь мы уже можем задать себе вопрос, не достигли ли мы уже в социальной сфере крупных организаций и объединений такого положения вещей, которое противоречит только что рассмотренному постулату. Разве уже не существует областей, в которых дела организованы так, что, если компьютерное оборудование выйдет из строя, работа в принципе (а не просто с большими затратами времени и сил) не может быть выполнена? Насколько важно задуматься над этим вопросом, настолько же важно не отвлекаться на рассмотрение этой глобальной проблемы, организуя свою работу, и не довести дело до того, чтобы стать менее компетентным, чем собственный компьютер. Иными словами, как это сказали Хьюберт и Стюарт Дрейфус:

“The chips are down, the choice is being made right now. And at all levels of society computer-type rationality is winning out. Experts are an endangered species. If we fail to put logic machines in their proper place, as aids to human being with expert intuition, then we shall end up servants supplying data to our competent machines. Should calculative rationality triumph, no one will notice that something is missing, but now, while we still know what expert judgement is, let us use that expert judgement to preserve it”.¹

10. Оставайся хозяином положения

Если попытаться обобщить всё вышесказанное, то, пожалуй, наиболее подходящим окажется правило: “Оставайся хозяином положения”. Не углубляясь в детали, можно было бы считать это правило слишком общим, однако как отправной пункт для освещённого круга вопросов оно вполне имеет право на существование. Хотелось бы продемонстрировать эту мысль на примере одной истории (свидетелем которой на этот раз был я сам).

В одном (уже давно обанкротившемся) магазине компьютерных принадлежностей недалеко от Мюнстера появляется мотоциклист, с головы до ног одетый в кожу, и хочет приобрести драйвер, которого, как ему сообщают, нет в наличии. На это он удручённо отвечает: “На худой конец, я бы этот драйвер сам написал, если бы знал, как...”.

Так вот, если мы в один прекрасный момент не будем знать, как, что было бы тогда?

¹ Hubert L. Dreyfus/Stuart E. Dreyfus, *Mind over machine: The power of Human Intuition and Expertise in the Era of the Computer*, New York: The Free Press 1986, S. 206; vgl. dazu Marion Dückler, *Informatik und Recht* 1987, S. 165-168, 205-209. Abs. 23.

დანართი

მონტრეს კონვენცია (თურქეთის) სრუტეების რეჟიმის შესახებ

(შემოკლებით)

ამ სრუტეების სამართლებრივი რეჟიმი ემყარება სრუტეებზე თავისუფალი გავლის ძირითად პრინციპს, რომელიც ჩამოყალიბებულია 1923 წლის ლოზანის ხელშეკრულების 23-ე მუხლში. მონტრეს კონვენციის პირველ მუხლში მხარეები აღიარებენ და ადასტურებენ სრუტეების წყლებში ტრანზიტისა და ნაოსნობის თავისუფლების პრინციპს. უფრო მეტიც, მიუხედავად იმისა, რომ ხელშეკრულების მოქმედების პირველდაწყებითი ვადაა 20 წელი, კონვენციის 28-ე მუხლის თანახმად, მხარეები უზრუნველყოფენ, რომ ნაოსნობისა და ტრანზიტის თავისუფლების პრინციპმა იმოქმედოს დროში შეზღუდვის გარეშე.

მუხლი 1

მაღალი ხელშემკვრელი მხარეები აღიარებენ და ადასტურებენ სრუტეების წყლებში ნაოსნობისა და ტრანზიტის თავისუფლების პრინციპს.

ამერიიდან ამ უფლების განხორციელება წინამდებარე ხელშეკრულების დებულებებით მოხდება.

პარი 1: სავაჭრო ხომალდები

მუხლი 2

მშვიდობის დროს სავაჭრო ხომალდები, ნებისმიერი დროში და ნებისმიერი სახის ტვირთით, სარგებლობენ სრუტეებში ნაოსნობისა და ტრანზიტის სრული თავისუფლებით, დღისით და ღამით, ყოველგვარი შეზღუდვების გარეშე (გარდა მე-3 მუხლში გათვალისწინებული შეზღუდვებისა). გარდა წინამდებარე კონვენციის პირველი დანართით გათვალისწინებული შემთხვევებისა, თურქეთის მთავრობას არ შეუძლია დააკისროს არავითარი გამოსაღები და ხარჯი ამ სახის ხომალდებს სრუტეების პორტებში შეუსვლელად ტრანზიტული გავლის განხორციელების დროს.

ამ გადასახადებისა და ხარჯების შეგროვების ხელშეწყობის მიზნით, სრუტეებში გავლის დროს, სავაჭრო ხომალდებმა მათი სახელი, მოქალაქეობა, ტონაჟი, დანიშნულების ადგილი და უკანასკნელი გაჩერების პორტი უნდა შეატყობინონ მე-3 მუხლით გათვალისწინებულ მოხელეებს.

სალოცმანო მომსახურებისა და საბუქსირო ზიდვის გადასახადი ანაზღაურება არასავალდებულო რჩება.

მუხლი 3

ყველა გემი, რომელიც სრუტეებში ეგეოსის ან შავი ზღვებიდან შედის, უნდა გაჩერდეს სრუტეების შესასვლელთან არსებულ სანიტარულ სადგურებში სანიტარული კონტროლისათვის, რომელიც საერთაშორისო სანიტარული ინსტრუქციის შესაბამისად თურქეთის კანონებითაა გათვალისწინებული. თუ გემები ფლობენ ჯანმრთელობის სუფთა საკარანტინო მოწმობას ან წარადგენენ ჯანმრთელობის დეკლარაციას, რომელიც ადასტურებს რომ მათ არ ამ მუხლის მეორე ნაწილით გათვალისწინებული დებულებები ეხებათ, კონტროლი უნდა განხორციელდეს დღისით და ღამით, სწრაფად და გემებს აღარ მოეთხოვებათ შეჩერება სრუტეებში გავლის დროს.

გემები, რომლებშიც შეინიშნება ჭირის, ქოლერის, ყვითელი ცხელების, ეგზანთემური ტიფის ან ყვავილის შემთხვევები, ან რომელთაც მსგავსი შემთხვევები ჰქონდათ წინა შვიდი დღის განმავლობაში, და გემები, რომელთაც დატოვეს ინფიცირებული პორტი არაუმეტეს ხუთჯერ ოცდაოთხი საათისა, უნდა შეჩერდნენ სანიტარულ სადგურებში წინა აბზაცის შესაბამისად, რათა თურქეთის მთავრობის მოთხოვნის შესაბამისად, გემბანზე მიიღონ სანიტარული მცველები. არანაირი გამოსაღები ან ხარჯი არ შეიძლება დაწესდეს სანიტარული მცველების სასარგებლოდ და ისინი გემბანს დატოვებენ სანიტარულ სადგურზე სრუტიდან გასვლისას.

მუხლი 4

ომის დროს, თუ თურქეთი არ არის მეომარი მხარე, იმ სრუტეებში ტრანზიტისა და ნაოსნობის თავისუფლებით ისარგებლებენ ქვეყნების სავაჭრო ხომალდები, რომლებსაც ენებათ მე-2 და მე-3 მუხლებით გათვალისწინებული დებულებები.

სალოცმანო მომსახურებისა და ბუქსირის ზიდვის გადასახადი არასავალდებულო რჩება.

მუხლი 5

ომის დროს, თუ თურქეთი მეომარი მხარეა, იმ ტრანზიტისა და ნაოსნობის თავისუფლებით ისარგებლებენ ქვეყნების სავაჭრო ხომალდები, რომლებიც არ ეომებიან თურქეთს, მტრისთვის დაუხმარებლობის პირობით.

ასეთი ხომალდები სრუტეებში შევლენ დღისით და ტრანზიტული გავლა განხორციელდება იმ მარშრუტით, რომელსაც თურქეთის მთავრობა განსაზღვრავს ყოველ კონკრეტულ შემთხვევაში.

მუხლი 6

მეორე მუხლის დებულებები მოქმედებენ მაშინაც, როდესაც თურქეთი მოახლოებული ომის საფრთხის წინაშე დგას იმ გამონაკლისით, რომ გემები სრუტეებში შევლენ დღისით და ტრანზიტული გავლა განხორციელდება იმ მარშრუტით, რომელსაც თურქეთის მთავრობა განსაზღვრავს ყოველ კონკრეტულ შემთხვევაში.

მუხლი 7

ტერმინი სავაჭრო გემი ეხება ყველა ხომალდს, რომელიც არ ხვდება ამ კონვენციის მეორე კარში.

პარი 2: საომარი ხომალდები

მუხლი 8

ამ კონვენციის მიზნებისათვის, საომარი ხომალდების, მათი დეტალებისა და ტონაჟის განმარტება ამავე კონვენციის მეორე დანართით განისაზღვრება.

მუხლი 9

მყარი ან თხევადი საწვავის გადამზიდ სამხედრო დამხმარე ხომალდებს არ შეეხებათ მე-13 მუხლის შეტყობინებასთან დაკავშირებული დებულებები, არ ჩაითვლებიან ტონაჟის გამომანგარიშების დროს, რომელიც მე-14 და მე-18 მუხლების შესაბამისად ექვემდებარება შეზღუდვებს, იმ პირობით, რომ ისინი განცალკევებით გაივლიან სრუტეს. ამის მიუხედავად, ისინი განიხილებიან, როგორც სამხედრო ხომალდები, ტრანზიტთან დაკავშირებულ სხვა დებულებებთან მიმართებაში.

წინა აბზაცში აღნიშნული დამხმარე სამხედრო ხომალდები ისარგებლებენ ნაგულისხმევი განსაკუთრებული სტატუსით, თუ მათი აღჭურვილობა არ მოიცავს: მაქსიმუმ ას ხუთი მმ კალიბრის მქონე მოცურავე მიზნის გასანადგურებელ არა უმეტეს ორ თოფს; თხუთმეტი მმ კალიბრის მქონე საჰაერო მიზნის გასანადგურებელ არა უმეტეს ორ თოფს.

მუხლი 10

მშვიდობის დროს მსუბუქი გემები, მცირე სამხედრო გემები და დამხმარე გემები, მიუხედავად იმისა, ეკუთვნიან თუ არა შავი ზღვისპირა სახელმწიფოს და დროშის მიუხედავად, სარგებლობენ სრუტეებში ტრანზიტის თავისუფლებით ყოველგვარი გადასახადისა და გამოსაღების გარეშე იმ პირობით, რომ ტრანზიტული გავლა დაიწყება დღისით და იგი ხვდება მე-13 და მომდევნო მუხლების რეგულირების სფეროში.

სამხედრო ხომალდები, რომლებიც არ ხვდებიან წინა აბზაცის ჩამონათვალში, სარგებლობენ ტრანზიტის უფლებით 11 და 12 მუხლებით გათვალისწინებული შეზღუდული პირობებით.

მუხლი 11

შავი ზღვისპირა სახელმწიფოებს შეუძლიათ სრუტეებში გააგზავნონ გემები უფრო მეტი ტონაჟით, ვიდრე აღნიშნულია მე-14 მუხლის პირველ აბზაცში, იმ პირობით, რომ ეს გემები სრუტეებში გაივლიან მარტო, არა უმეტეს ორი გამანადგურებლის თანხლებით.

მუხლი 12

შავი ზღვისპირა სახელმწიფოებს უფლება აქვთ სრუტეებში გაატარონ შავი ზღვის გარეთ აწყობილი ან შეძენილი წყალქვეშა გემები ბაზასთან შეერთების მიზნით, თუ შესაბამისი შეტყობინება, ასეთი წყალქვეშა გემის აგებისა და შეძენის შესახებ გაეგზავნება თურქეთს.

აღნიშნული სახელმწიფოების წყალქვეშა გემებს შეუძლიათ გაიარონ სრუტეებში, თუ შესაკეთებლად მიემართებიან შავი ზღვის გარეთ მდებარე გემსაშენში და ამის შესახებ ინფორმაცია მიეწოდება თურქეთს.

ორივე შემთხვევაში, აღნიშნულმა გემებმა სრუტეებში დღისით, წყლის ზედაპირზე და მარტო უნდა გაცურონ.

მუხლი 13

საომარი გემების გავლას სრუტეებში უნდა უსწრებდეს დიპლომატიური არხებით თურქეთის მთავრობისათვის შეტყობინების გაგზავნა. შეტყობინების ნორმალური ვადაა რვა დღე; მაგრამ სასურველია არა შავი ზღვისპირა სახელმწიფოებმა ვადა თხუთმეტ დღემდე გაზარდონ. შეტყობინება უნდა შეიცავდეს ინფორმაციას დანიშნულების ადგილის, გემის სახელის, ტიპის და რაოდენობის შესახებ, აგრეთვე, გარეთ მიმართული გავლისას, თუ საჭიროა, უკან დასაბრუნებელი მგზავრობისას სრუტეებში შესვლის თარიღი. ნებისმიერი ცვლილება თარიღთან დაკავშირებით უნდა ეცნობოს სამი დღით ადრე.

გარეთ მიმართული გავლა სრუტეებში შეიძლება განხორციელდეს პირველად შეტყობინებაში აღნიშნული ვადიდან ხუთ დღეში. ამ ვადის ამოწურვის შემდეგ, პირველადი შეტყობინების პირობების გათვალისწინებით უნდა გაიგზავნოს ახალი შეტყობინება.

ტრანზიტის განხორციელებისას, საზღვაო ძალების მეთაური, შეჩერების გარეშე უნდა დაუკავშირდეს დარდანელის ან ბოსფორის სრუტეების შესასვლელთან მდებარე სასიგნალო სადგურებს და მის დაქვემდებარებაში მყოფი ძალების ზუსტი შემადგენლობა აცნობოს.

მუხლი 14

სრუტეებში ტრანზიტით გამავალი უცხო საზღვაო ძალების საერთო მაქსიმალური ტონაჟი 15000 ტონას არ უნდა აღემატებოდეს, გარდა მე-11 მუხლით და მესამე დანართით გათვალისწინებული შემთხვევებისა.

წინა პარაგრაფში აღნიშნული ძალების შემადგენლობაში არ შეიძლება იყოს ცხრა ხომალდზე მეტი.

ხომალდები, მიუხედავად იმისა, ეკუთვნიან თუ არა შავი ზღვისპირა სახელმწიფოებს, რომლებიც იმყოფებიან საპასუხო ვიზიტით სრუტეების რომელიმე პორტში მე-17 მუხლის დებულებების შესაბამისად, საერთო ტონაჟში არ ჩაითვლებიან.

ტონაჟში არ ჩაითვლებიან სამხედრო გემებიც, რომლებიც სრუტეებში გავლისას დაზიანდნენ. შეკეთების დროს, ასეთი გემები თურქეთის მიერ დადგენილ უსაფრთხოების დებულებების მოქმედების სფეროში მოხვდებიან.

მუხლი 15

სრუტეებში გავლისას სამხედრო გემებს არანაირ პირობებში არ შეუძლიათ ისარგებლონ მფრინავი აპარატებით, რომლებიც შეიძლება მათ გადაჰქონდეთ.

მუხლი 16

სამხედრო გემებს არ შეუძლიათ სრუტეებში გავლისთვის აუცილებელ დროზე მეტ ხანს დარჩენა, გარდა დაზიანებისა და ზღვაზე საშიშროების არსებობის შემთხვევაში.

მუხლი 17

წინა მუხლების დებულებები არ შეიძლება განვიხილოთ, როგორც დაბრკოლება ნებისმიერი შემადგენლობისა და ტონაჟის საზღვაო ძალებისათვის სრუტეების პორტებში ეტიკეტის ვიზიტის განხორციელებისათვის შეზღუდული დროით და თურქეთის მთავრობის მიწვევით. ნებისმიერმა ასეთმა ძალამ სრუტე უნდა დატოვოს იმავე მარშრუტით, რომლითაც შემოვიდა, თუ იგი არ ასრულებს სრუტეებში ტრანზიტულ გავლას მე-10, მე-14 და მე-18 მუხლების დებულებების შესაბამისად.

მუხლი 18

(1) არა შავი ზღვისპირა სახელმწიფოების საერთო ტონაჟი მშვიდობის დროს უნდა ექვემდებარებოდეს შემდეგ შეზღუდვებს:

(ა) გარდა შემდეგი, (ბ) აბზაცით განსაზღვრული შემთხვევებისა საერთო ტონაჟი 300000 ტონას არ უნდა აღემატებოდეს.

(ბ) თუ ოდესმე შავი ზღვის უძლიერესი ფლოტის ტონაჟი გადააჭარბებს სულ ცოტა 10 000 ტონით ხელმოწერის დღისათვის შავ ზღვაზე არსებულ უძლიერეს ფლოტს (ა) აბზაცში აღნიშნული საერთო ტონაჟი 30 000 ტონა გაიზრდება იგივე ოდენობით, მაქსიმუმ 45 000 ტონამდე. ამ მიზნისათვის ყოველი შავი ზღვისპირა სახელმწიფო კონვენციის IV დანართის შესაბამისად აცნობებს თურქეთს შავ ზღვაში თავისი ფლოტის საერთო ტონაჟის შესახებ ყოველი წლის პირველ იანვარსა და პირველ ივლისს; ხოლო თურქეთი ამ ინფორმაციას მაღალ ხელშეკრულ მხარეებსა და ერთა ლიგას გენერალურ მდივანს გადასცემს.

(გ) გემების ტონაჟი, რომელიც ერთ არა შავი ზღვისპირა სახელმწიფოს შეიძლება ყავდეს შავ ზღვაში, (ა) და (ბ) პუნქტებით განსაზღვრულ საერთო ტონაჟის 2/3-მდე შემცირდება.

(დ) იმ შემთხვევაში, თუ ერთ ან მეტ არა შავი ზღვისპირა სახელმწიფოს სურს შავ ზღვაში გააგზავნოს საზღვაო ძალები ჰუმანიტარული მიზნებისათვის, აღნიშნულ ძალებს ნება მიეცემათ შევიდნენ შავ ზღვაში მე-13 მუხლით გათვალისწინებული შეტყობინების გაგზავნის გარეშე, თუ ასეთი ნებართვა მიღებულია თურქეთის მთავრობისაგან შემდეგ პირობებში: თუ (ა) და (ბ) პუნქტებში განსაზღვრული საერთო ტონაჟის რიცხვი არ არის შავ ზღვაში და არც გადასცილდება ამ რიცხვს აღნიშნული გემების შესვლით და თურქეთის მთავრობა მისცემს ნებართვას თხოვნის მიღებიდან უახლოეს შესაძლო ვადაში; თუ აღნიშნული რიცხვი მიღწეულია ან აღნიშნული გემების შესვლა შავ ზღვაში გადაამეტებს მას, მაშინ თურქეთის მთავრობა დაუყოვნებლივ აცნობებს თხოვნის შესახებ სხვა შავი ზღვისპირა სახელმწიფოს; თუ აღნიშნული სახელმწიფოები უარს არ განაცხადებენ 24 საათის განმავლობაში, თურქეთის მთავრობა არა უგვიანეს 48 საათისა აცნობებს დაინტერესებულ სახელმწიფოს თავისი გადაწყვეტილების შესახებ.

ნებისმიერი სხვა შესვლა არა შავი ზღვისპირა სახელმწიფოების საზღვაო სამხედრო ძალების მიერ, მხოლოდ (ა) და (ბ) პუნქტებით განსაზღვრული საერთო ტონაჟის შეზღუდვების გათვალისწინებით განხორციელდება.

(2) არა შავი ზღვისპირა სახელმწიფოების სამხედრო გემები არ შეიძლება შავ ზღვაში 21 დღეზე მეტ ხანს დარჩნენ, მიუხედავად მათი მიზნებისა.

მუხლი 19

ომის დროს, თუ თურქეთი არ არის მეომარი მხარე, სამხედრო გემები, 10 და 18 მუხლებში გათვალისწინებული პირობების დაცვით სრუტეებში ტრანზიტისა და ნაოსნობის სრული თავისუფლებით ისარგებლებენ.

მეომარი სახელმწიფოების სამხედრო გემებს არ აქვთ სრუტეებში გავლის უფლება გარდა ამ კონვენციის 25 მუხლით გათვალისწინებული შემთხვევებისა და თურქეთისათვის სავალდებულო ორმხრივი დახმარების ხელშეკრულების საფუძველზე აგრესიის მსხვერპლისათვის დახმარების შემთხვევისა, თუ ეს ხელშეკრულება დადებულია ერთა ლიგის ფარგლებში, რეგისტრირებული და გამოქვეყნებულია ერთა ლიგის დამფუძნებელი დოკუმენტის 18 მუხლის დებულებების შესაბამისად.

წინა აბზაცით გათვალისწინებულ გამონაკლისის შემთხვევებში მე-10-18 მუხლებით გათვალისწინებული შეზღუდვები არ გამოიყენება. მიუხედავად მეორე აბზაცში აღნიშნული გავლის აკრძალვისა, სამხედრო გემებს მიუხედავად იმისა, ეკუთვნიან თუ არა შავი ზღვისპირა სახელმწიფოებს, რომლებიც დაცილდნენ თავიანთ ბაზას, შეუძლიათ იქ დაბრუნება.

მეომარი სახელმწიფოების სამხედრო გემებს არ შეუძლიათ სრუტეებში შესვლა, ვიზიტისა და ჩხრეკის უფლების ან ნებისმიერი მტრული აქტის განხორციელება.

მუხლი 20

ომის დროს, თუ თურქეთი საომარ მდგომარეობაშია, მე-10-18 მუხლების დებულებები არ გამოიყენება; სამხედრო გემების სრუტეებში გავლა მთლიანად თურქეთის მთავრობის შეხედულებით განისაზღვრება.

მუხლი 21

თუ თურქეთი თვლის, რომ იგი ომის აშკარა საფრთხის წინაშე დგას, მას შეუძლია გამოიყენოს ამ კონვენციის 20 მუხლის დებულებები.

გემებს, რომლებმაც გაიარეს სრუტეები თურქეთის მიერ წინა აბზაცით გათვალისწინებული უფლებებით სარგებლობამდე და განცალკევდნენ თავიანთი ბაზისაგან, შეუძლიათ იქ დაბრუნება. ეს დებულება ასე უნდა იქნას გაგებული; თურქეთს შეუძლია ამ უფლებით სარგებლობაზე უარი უთხრას იმ სახელმწიფოს სამხედრო გემს, რომლის პოზიციამაც ამ მუხლის ამოქმედება გამოიწვია.

თუ თურქეთი ამ მუხლის პირველ აბზაცში აღნიშნული უფლებებით ისარგებლებს, მან უნდა გაუზღვედეს შეტყობინება მაღალ ხელშემკვრელ მხარეებსა და ერთა ლიგის გენერალურ მდივანს.

თუ ერთა ლიგის საბჭო ხმათა 2/3-ით გადაწყვეტს, რომ თურქეთის მიერ განხორციელებული ღონისძიებები არ არის სამართლიანი და თუ ამას მხარს კონვენციის ხელმომწერი მაღალი ხელშემკვრელი მხარეების უმრავლესობა უჭერს, თურქეთის მთავრობა შეწყვეტს იმ ზომების მიღებას, რომლებიც კონვენციის 6 მუხლიდან შეიძლება გამომდინარეობდეს.

მუხლი 22

სამხედრო გემებმა, რომლებზეც შეინიშნება ჭირის, ქოლერის, ყვითელი ცხელების, ეგზანთემური ტიფის ან ყვავილის შემთხვევები, ან რომელთაც მსგავსი შემთხვევები ჰქონდათ წინა შვიდი დღის განმავლობაში, ან გემებმა, რომელთაც დატოვეს ინფიცირებული პორტი ხუთჯერ ოცდაოთხი საათის წინ, სრუტეები უნდა გაიარონ კარანტინით და გაატარონ ყველა აუცილებელი პროფილაქტიკური ზომა, რათა სრუტეების პორტებში დაავადების შეტანა შესაძლებლობა თავიდან აიცილონ.

პარი 3: ავიაცია

მუხლი 23

შავ და ხმელთაშუა ზღვებს შორის სამოქალაქო ავიაციის მიმოსვლის უზრუნველსაყოფელად თურქეთის მთავრობა, სრუტეებში არსებული აკრძალული ზონების გარეთ ხელსაყრელ საჰაერო მარშრუტებს დაადგენს. სამოქალაქო ავიაციას შეუძლია ისარგებლოს ამ მარშრუტებით, თუ

თურქეთის მთავრობას გაეგზავნება შეტყობინება სამი დღით ადრე არარეგულარული ფრენის დროს და ზოგადი ხასიათის შეტყობინება რეგულარული ფრენის დროს.

ამას გარდა თურქეთის მთავრობა იღებს ვალდებულებას, მიუხედავად სრუტეების რემილიტარიზაციისა, განახორციელოს ძალისხმევა სამოქალაქო ავიაციის მშვიდობიანი გავლისათვის, თუ ეს უკანასკნელი ხორციელდება თურქეთში ძალის მქონე საჰაერო წესების შესაბამისად, თურქეთის ტერიტორიის გავლით ევროპასა და აზიას შორის. მარშრუტი სრუტეებში, რომელსაც უნდა მისდოს ფრენის უფლების მქონე თვითმფრინავმა, დროადადრო განისაზღვრება.

პარი 4: ზოგადი დებულებები

მუხლი 24

1923 წლის 24 ივლისის კონვენციით, სრუტეების შესახებ დაფუძნებული საერთაშორისო კომისიის ფუნქციები თურქეთის მთავრობას გადაეცემა.

თურქეთის მთავრობა იღებს მოვალეობას შეაგროვოს სტატისტიკა და შეკრიბოს ინფორმაცია კონვენციის 11, 12, 14 და 18 მუხლების შესრულებასთან დაკავშირებით. იგი უზედამხედველებს სამხედრო გემების მიერ სრუტეებში გავლასთან დაკავშირებული კონვენციის დებულებების შესრულებას.

როგორც კი მიიღებს შეტყობინებას სრუტეებში სამხედრო გემების გავლის შესახებ, თურქეთის მთავრობა აცნობებს ამ ძალების შემადგენლობის, ტონაჟის, სრუტეებში მათი შესვლისა და, თუ საჭიროა, დაბრუნების თარიღის შესახებ, მაღალი ხელშემკვრელი მხარეების წარმომადგენლებს ანგორაში.

თურქეთის მთავრობა, ერთა ლიგის გენერალურ მდივანს და მაღალ ხელშემკვრელ მხარეებს წარუდგენს ყოველწლიურ მოხსენებას, რომელიც შეეხება უცხოეთის სამხედრო გემების სრუტეებში მოძრაობას და შეიცავს ინფორმაციას, რომელიც შეიძლება როგორც საზღვაო, ისე საჰაერო ვაჭრობასა და ნავიგაციას გამოადგეს, რასაც კონვენციის დებულებები ეხება.

მუხლი 25

ამ კონვენციის დებულებები არავითარ შემთხვევაში არ აყენებენ ზიანს თურქეთის ან ერთა ლიგის წევრი მაღალი ხელშემკვრელი მხარეების უფლებებსა და მოვალეობებს, რომლებიც ერთა ლიგის დამფუძნებელი დოკუმენტიდან გამომდინარეობენ.

პარი 5: დასკვნითი დებულებები

მუხლი 27

ძალაში შესვლის დღიდან ეს კონვენცია ნებისმიერი სახელმწიფოსათვის, რომელმაც ხელი მოაწერა ლოზანის ზავს 1923 წლის 24 ივლისს, ღიაა მიერთებისათვის.

ყოველი მიერთების შესახებ დიპლომატიური არხებით უნდა ეცნობოს საფრანგეთის მთავრობას, რომელიც აცნობებს მაღალ ხელშემკვრელ მხარეებს.

მიერთება ძალაში შევა საფრანგეთისათვის ამის შესახებ ცნობების მიწოდების შემდეგ.

მუხლი 28

კონვენცია იმოქმედებს ძალაში შესვლიდან ოცი წლის განმავლობაში.

კონვენციის 1 მუხლში განმტკიცებული ტრანზიტისა და ნაოსნობის თავისუფლების პრინციპი დროში შეუზღუდავად იმოქმედებს.

თუ მოხდება კონვენციის დენონსაცია მუხლის დებულებათა შესაბამისად, მაღალი ხელშემკვრელი მხარეები ახალი კონვენციის დასადებად, ახალი კონფერენციის მოწვევაზე თანხმდებიან.

მუხლი 29

კონვენციის ძალაში შესვლიდან ხუთი წლის ამოწურვის შემდეგ ყოველ ხელშემკვერელ მხარეს ენიჭება უფლება წამოაყენოს წინადადება კონვენციის ერთ ან მეტ დებულებაში ცვლილებების შეტანის შეტანის შესახებ.

გადახედვის შესახებ მაღალი ხელშემკვერელი მხარის წინადადების განხილვისათვის აუცილებელია, რომ 14 და 18 მუხლების ცვლილების დროს მას ერთი მაღალი ხელშემკვერელი მხარე მაინც უჭერდეს მხარს და ნებისმიერი სხვა მუხლის ცვლილების დროს ორი მაღალი ხელშემკვერელი მხარე.

თუ გადახედვის წინადადებას მხარს უჭერენ, იგი უნდა ეცნობოს ყველა მაღალ ხელშემკვერელ მხარეს ხუთწლიანი ვადის ამოწურვამდე სამი თვით ადრე. შეტყობინება უნდა შეიცავდეს დაწვრილებით ცნობებს ცვლილებებისა და მათი გამომწვევი მიზეზების შესახებ.

თუ შეუძლებელია შეთანხმების მიღწევა აღნიშნულ წინადადებასთან დაკავშირებით დიპლომატიური არხების საშუალებით, მაღალი ხელშემკვერელი მხარეები სპეციალურად ამ მიზნებისათვის კონფერენციის მოწვევაზე თანხმდებიან.

ასეთი კონფერენცია უფლებამოსილია გადაწყვეტილება მიიღოს ერთხმად, გარდა 14 და 18 მუხლების ცვლილებასთან დაკავშირებული შემთხვევებისა, რომლისთვისაც აუცილებელია მაღალი ხელშემკვერელი მხარეების ხმების 3/4. აღნიშნული უმრავლესობა უნდა შეიცავდეს მაღალ ხელშემკვერელ შავი ზღვისპირა სახელმწიფოებს და თურქეთს.

CONVENTION REGARDING THE REGIME OF THE STRAITS SIGNED AT MONTREUX, JULY 20 TH, 1936

HIS MAJESTY THE KING OF THE BULGARIANS, THE PRESIDENT OF THE FRENCH REPUBLIC, HIS MAJESTY THE KING OF GREAT BRITAIN, IRELAND AND THE BRITISH DOMINIONS BEYOND THE SEAS, EMPEROR OF INDIA, HIS MAJESTY THE KING OF THE HELLENES, HIS MAJESTY THE EMPEROR OF JAPAN, HIS MAJESTY THE KING OF ROMANIA, THE PRESIDENT OF THE TURKISH REPUBLIC, THE CENTRAL EXECUTIVE COMMITTEE OF THE UNION OF SOVIET SOCIALIST REPUBLICS, AND HIS MAJESTY THE KING OF YUGOSLAVIA.

Desiring to regulate transit and navigation in the Straits of the Dardanelles, the Sea of Marmora and the Bosphorus comprised under the general term "Straits" in such manner as to safeguard, within the framework of Turkish security and of the security, in the Black Sea, of the riparian States, the principle enshrined in Article 23 of the Treaty of Peace signed at Lausanne on the 24th July, 1923;

Have resolved to replace by the present Convention the Convention⁴ signed at Lausanne on the 24th July, 1923, and have appointed as their Plenipotentiaries:

HIS MAJESTY THE KING OF THE BULGARIANS:

Dr. Nicolas P. NICOLAEV, Minister Plenipotentiary, Secretary-General of the Ministry of Foreign Affairs and of Cults;

M. Pierre NEICOV, Minister Plenipotentiary, Director of Political Affairs at the Ministry of Foreign Affairs and of Cults;

THE PRESIDENT OF THE FRENCH REPUBLIC:

M. PAUL - BONCOUR, Senator, Permanent Delegate of France to the League of Nations, former President of the Council, former Minister for Foreign Affairs, Chevalier of the Legion of Honour, Croix de Guerre;

M. Henri PONSOT, Ambassador Extraordinary and Plenipotentiary of the French Republic at Angora, Grand Officer of the Legion of Honour;

HIS MAJESTY THE KING OF GREAT BRITAIN, IRELAND AND THE BRITISH DOMINIONS BEYOND THE SEAS, EMPEROR OF INDIA:

FOR GREAT BRITAIN AND NORTHERN IRELAND AND ALL PARTS OF THE BRITISH EMPIRE WHICH ARE NOT SEPARATE MEMBERS OF THE LEAGUE OF NATIONS;

The Right Honourable Lord STANLEY, P.C., M.C., M.P., Parliamentary Secretary to the Admiralty;

FOR THE COMMONWEALTH OF AUSTRALIA:

The Right Honourable Stanley Melbourne BRUCE, C.H., M.C., High Commissioner for the Commonwealth of Australia in London:

HIS MAJESTY THE KING OF THE HELLENES:

M. Nicolas POLITIS, Envoy Extraordinary and Minister Plenipotentiary of Greece in Paris, former Minister for Foreign Affairs;

M. Raoul BIBICA ROSETTI, Permanent Delegate of Greece to the League of Nations;

HIS MAJESTY THE EMPEROR OF JAPAN:

M. Naotake SATO, Jusammi, Grand-Cordon of the Order of the Rising Sun, Ambassador Extraordinary and Plenipotentiary in Paris;

M. Masa-aki HOTTA, Jushii, Second Class of the Order of the Order of the Rising Sun, Envoy Extraordinary and Minister Plenipotentiary at Berne;

HIS MAJESTY THE KING OF ROUMANIA:

M. Nicolas TITULESCO, Minister Secretary of State for the Department of Foreign Affairs;

M. Constantin CONTZECO, Minister Plenipotentiary, Delegate of Roumania to the European and International Commissions of the Danube;

M. M. Vespasien PELLA; Envoy Extraordinary and Minister Plenipotentiary at The Hague:

THE PRESIDENT OF THE TURKISH REPUBLIC:

Dr. RÜPTÜ ARAS, Minister for Foreign Affairs, Deputy for Smyrna:

M. Suad DAVAZ, Ambassador Extraordinary and Plenipotentiary of the Turkish Republic in Paris:

M. Numan MENEMENCIOdLU, Ambassador of Turkey, Secretary-General of the Ministry for Foreign Affairs;

M. Asim GÜNDÜZ, General Commariding an Army Corps, Deputy Chief of the General Staff;

M. Necmeddin SADAK, Permanent Delegate of Turkey to the Legue of Nations, Deputy for Sivas, Rapporteur for the Commiflee of Foreign Affairs;

THE CENTRAL EXECUTIVE COMMITTEE OF THE UNION OF SOVIET SOCIALIST REPUBLICS:

M. Maxime LITVINOFF, Member of the Central Executive Committee of the Union of Soviet Socialist Republics, People's Commissar for Foreign Affairs;

HIS MAJESTY THE KING OF YUGOSLAVIA:

M. Ivan SOUBBOTITCH, Permanent Delegate of the Kingdom of Yugoslavia to the League of Nations;

Who, after having exhibited their full powers, found in good and due form, have agreed on the following provisions:

ARTICLE 1.

The High Contracting Parties recognise and affirm the principle of freedom of transit and navigation by sea in the Straits.

The exercise of this freedom shall henceforth be regulated by the provisions of the present Convention.

SECTION I. MERCHANT VESSELS.

ARTICLE 2

In time of peace, merchant vessels shall enjoy complete freedom of transit and navigation in the Straits, by day and by night, under any flag and with any kind of cargo, without any formalities, except as provided in Article 3 below. No taxes or charges other than those authorized by Annex I to the present Convention shall be levied by the Turkish authorities on these vessels when passing in transit without calling at a port in the Straits.

In order to facilitate the collection of these taxes or charges merchant vessels passing through the Straits shall communicate to the officials at the stations referred to in Article 3 their name, nationality, tonnage, destination and last port of call (provenance).

Pilotage and towage remain optional.

ARTICLE 3.

All ships entering the Straits by the Aegean Sea or by the Black Sea shall stop at a sanitary station near the entrance to the Straits for the purposes of the sanitary control prescribed by Turkish law within the framework of international sanitary regulations. This control, in the case of ships possessing a clean bill of health or presenting a declaration of health testifying that they do not fall within the scope of the provisions of the second paragraph of the present Article, shall be carried out by day and by night with all possible speed, and the vessels in question shall not be required to make any other stop during their passage through the Straits.

Vessels which have on board cases of plague, cholera, yellow fever exanthemic typhus or small-pox, or which have had such cases on board during the previous seven days, and vessels which have left an infected port within less than five times twenty-four hours shall stop at the sanitary stations indicated in the preceding paragraph in order to embark such sanitary guards as the Turkish authorities may direct. No tax or charge shall be levied in respect of these sanitary guard and they shall be disembarked at a sanitary station on departure from the Straits.

ARTICLE 4.

In time of war, Turkey not being belligerent, merchant vessels, under any flag or with any kind of cargo, shall enjoy freedom of transit and navigation in the Straits subject to the provisions of Articles 2 and 3.

Pilotage and towage remain optional.

ARTICLE 5.

In time of war, Turkey being belligerent, merchant vessels not belonging to a country at war with Turkey shall enjoy freedom of transit and navigation in the Straits on condition that they do not in any way assist the enemy.

Such vessels shall enter the Straits by day and their transit shall be effected by the route which shall in each case be indicated by the Turkish authorities.

ARTICLE 6.

Should Turkey consider herself to be threatened with imminent danger of war, the provisions of Article 2 shall nevertheless continue to be applied

except that vessels must enter the Straits by day and their transit must be effected by the route which shall, in each case be indicated by the Turkish authorities. Pilotage may, in this case, be made obligatory but no charge shall be levied.

ARTICLE 7.

The term "merchant vessels" applies to all vessels which are not covered by Section II of the present Convention.

SECTION II. VESSELS OF WAR**ARTICLE 8.**

For the purposes of the present Convention, the definitions of vessels of war and of their specification together with those relating to the calculation of tonnage shall be as set forth in Annex II to the present Convention

ARTICLE 9

Naval auxiliary vessels specifically designed for the carriage of fuel, liquid or nonliquid, shall not be subject to the provisions of Article 13 regarding notification, nor shall they be counted for the purpose of calculating the tonnage which is subject to limitation under Articles 14 and 18, on con-

dition that they shall pass through the Straits singly. They shall, however, continue to be on the same footing as vessels of war for the purpose of the remaining provisions governing transit.

The auxiliary vessels specified in the preceding paragraph shall only be entitled to benefit by the exceptional status therein contemplated if their armament does not include: for use against floating targets, more than two guns of a maximum calibre of 105 milimetres: for use against aerial targets, more than two guns of a maximum calibre of 75 mili metres.

ARTICLE 10.

In time of peace, light surface vessels, minor war vessels and auxiliary vessels, whether belonging to Black Sea or non-Black Sea Powers, and whatever their flag, shall enjoy freedom fo transit through the Straits without any taxes or charges whatever, provided that such transit is begun during daylight and subject to the conditions laid down in Article 13 and the Articles following thereafter.

Vessels of war other than those which fall within the categories specified in the preceding paragraph shall only enjoy a right of transit under the special conditions provided by Articles 11 and 12.

ARTICLE 11.

Black Sea Powers may send through the Straits capital ships of tonnage greater than that laid down in the first paragraph of Article 14, on condition that these vessels pass through the Straits singly, escorted by not more than two destroyers.

ARTICLE 12.

Black Sea Powers shall have the right to send through the Straits, for the purpose of rejoining their base, submarines constructed or purchased outside the Black Sea, provided that adequate notice of the laying down or purchase of such submarines shall have been given to Turkey.

Submarines belonging to the said Powers shall also be entitled to pass through the Straits to be repaired in dockyards outside the Black Sea on condition that detailed information on the matter is given to Turkey.

In either case, the said submarines must travel by day and on the surface, and must pass though the Straits singly.

ARTICLE 13.

The transit of vessels of war through the Straits shall be preceded by a notification given to the Turkish Government through the diplomatic channel. The normal p*iod of notice shall be eight days, but it is desirable that in the case at non-Black Sea Powers this period should be increased to fifteen days. The notification shall specify the destination, name, type and number of the vessels, as also the date of entry for the outward passage and, if necessary, for the return journey. Any change of date shall be subject to three days' notice.

Entry into the Straits for the outward passage shall take place within a period of five days form the date given in the original notification. After the expiry of this period, a new notification shall be given under the same conditions as for the original notification.

When effecting transit, the commander of the naval force shall without being under any obligation to stop, communicate to a signal station at the entrance to the Dardanelles or the Bosphorus the exact composition of the force under his orders.

ARTICLE 14.

The maximum aggregate tonnage of all foreign naval forces which may be in course of transit through the Straits shall not exceed 15.000 tons, except in the cases provided for in Article 11 and in Annex III to the present Convention.

The forces specified in the preceding paragraph shall not, however, comprise more than nine vessels.

Vessels, whether belonging to Black Sea or non-Black Sea Powers, paying visits to a port in the Straits, in accordance with the provisions of Article 17, shall not be included in this tonnage.

Neither shall vessels of war which have suffered damage during their passage through the Straits be included in this tonnage; such vessels, while undergoing repair, shall be subject to any special provisions relating to security laid down by Turkey.

ARTICLE 15.

Vessels of war in transit through the Straits shall in no circumstances make use of any aircraft which they may be carrying.

ARTICLE 16.

Vessels of war in transit through the Straits shall not, except in the event of damage or peril of the sea, remain therein longer than is necessary for them to effect the passage.

ARTICLE 17.

Nothing in the provisions of the preceding Articles shall prevent a naval force of any tonnage or composition from paying a courtesy visit of limited duration to a port in the Straits, at the invitation of the Turkish Government. Any such force must leave the Straits by the same route as that by which it entered unless it fulfils the conditions required for passage in transit through the Straits as laid down by Articles 10,14 and 18.

ARTICLE 18.

- (1) The aggregate tonnage which non-Black Sea Powers may have in that sea in time of peace shall be limited as follows:
 - (a) Except as provided in paragraph (b) below, the aggregate tonnage of the said Powers shall not exceed 30.000 tons;
 - (b) If at any time the tonnage of the strongest fleet in the Black Sea shall exceed by at least 10.000 tons the tonnage of the strongest fleet in that sea at the date of the signature of the present Convention, the aggregate tonnage of 30.000 tons mentioned in paragraph (a) shall be increased by the same amount, up to a maximum of 45,000 tons. For this purpose, each Black Sea Power shall, in conformity with Annex IV to the present Convention, inform the Turkish Government, on the 1 st January and the 1st July of each year, of the total tonnage of its fleet in the Black Sea; and the Turkish Government shall transmit this information to the other High Contracting Parties and to the Secretary-General of the League of Nations;
 - (c) The tonnage which any one non-Black Sea Power may have in the Black Sea shall be limited to two-thirds of the aggregate tonnage provided for in paragraphs (a) and (b) above;
 - (d) In the event, however, of one or more non-Black Sea Powers desiring to send naval forces into the Black Sea, for a humanitarian purpose, the said forces, which shall in no case exceed 8.000 tons altogether, shall be allowed to enter the Black Sea without having to give the notification provided for in Article 13 of the present Convention, provided an authorisation is obtained from the Turkish Government in the following circumstances: if the figure of the aggregate tonnage specified in paragraphs (a) and (b) above has not been reached and will not be exceeded by the despatch of the forces which it is desired to send, the Turkish Government

shall grant the said authorisation within the shortest possible time after receiving the request which has been addressed to it; if the said figure has already been reached or if the despatch of the forces which it is desired to send will cause it to be exceeded, the Turkish Government will immediately inform the other Black Sea Powers of the request for authorisation, and if the said Powers make no objection within twenty-four hours of having received this information, the Turkish Government shall, within forty-eight hours at the latest, inform the interested Powers of the reply which it has decided to make to their request.

Any further entry into the Black Sea of naval forces of non-Black Sea Powers shall only be effected within the available limits of the aggregate tonnage provided for in paragraphs (a) and (b) above.

(2) Vessels of war belonging to non-Black Sea Powers shall not remain in the Black Sea more than twenty-one days, whatever be the object of their presence there.

ARTICLE 19.

In time of war, Turkey not being belligerent, warships shall enjoy complete freedom of transit and navigation through the Straits under the same conditions as those laid down in Article 10 to 18.

Vessels of war belonging to belligerent Powers shall not however, pass through the Straits except in cases arising out of the application of Article 25 of the present Convention, and in cases of assistance rendered to a State victim of aggression in virtue of a treaty of mutual assistance binding Turkey, concluded within the framework of the Covenant of the League of Nations, and registered and published in accordance with the provisions of Article 18 of the Covenant.

In the exceptional cases provided for in the preceding paragraph, the limitations laid down in Article 10 to 18 of the present Convention shall not be applicable.

Notwithstanding the prohibition of passage laid down in paragraph 2 above, vessels of war belonging to belligerent Powers, whether they are Black Sea Powers or not, which have become separated from their bases, may return thereto.

Vessels of war belonging to belligerent Powers shall not make any capture, exercise the right of visit and search, or carry out any hostile act in the Straits.

ARTICLE 20.

In time of war, Turkey being belligerent, the provisions of Articles 10 to 18 shall not be applicable; the passage of warships shall be left entirely to the discretion of the Turkish Government.

ARTICLE 21.

Should Turkey consider herself to be threatened with imminent danger of war she shall have the right to apply the provisions of Article 20 of the present Convention.

Vessels which have passed through the Straits before Turkey has made use of the powers conferred upon her by the preceding paragraph, and which thus find themselves separated from their bases, may return thereto. It is, however, understood that Turkey may deny this right to vessels of war belonging to the State whose attitude has given rise to the application of the present Article.

Should the Turkish Government make use of the powers conferred by the first paragraph of the present Article, a notification to that effect shall be addressed to the High Contracting Parties and to the Secretary-General of the League of Nations.

If the Council of the League of Nations decide by a majority of two-thirds that the measures thus taken by Turkey are not justified, and if such should also be the opinion of the majority of the High Contracting Parties signatories to the present Convention, the Turkish Government under-

takes to discontinue the measures in question as also any measures which may have been taken under Article 6 of the present Convention.

ARTICLE 22.

Vessels of war which have on board cases of plague, cholera, yellow fever, exanthematic typhus or smallpox or which have had such cases on board within the last seven days and vessels of war which have left an infected port within less than five times twenty-four hours must pass through the Straits in quarantine and apply by the means on board such prophylactic measures as are necessary in order to prevent any possibility of the Straits being infected.

SECTION III. AIRCRAFT

ARTICLE 23.

In order to assure the passage of civil aircraft between the Mediterranean and the Black Sea, the Turkish Government will indicate the air routes available for this purpose, outside the forbidden zones which may be established in the Straits. Civil aircraft may use these routes, provided that they give the Turkish Government, as regards occasional flights, a notification of three days, and as regards flights on regular services, a general notification of the dates of passage.

The Turkish Government moreover undertake, notwithstanding any remilitarisation of the Straits, to furnish the necessary facilities for the safe passage of civil aircraft authorised under the air regulations in force in Turkey to fly across Turkish territory between Europe and Asia. The route which is to be followed in the Straits zone by aircraft which have obtained an authorisation shall be indicated from time to time.

SECTION IV. GENERAL PROVISIONS

ARTICLE 24.

The functions of the International Commission set up under the Convention relating to the régime of the Straits of the 24th July, 1923, are hereby transferred to the Turkish Government.

The Turkish Government undertake to collect statistics and to furnish information concerning the application of Article 11, 12, 14 and 18 of the present Convention.

They will supervise the execution of all the provisions of the present Convention relating to the passage of vessels of war through the Straits.

As soon as they have been notified of the intended passage through the Straits of a foreign naval force the Turkish Government shall inform the representatives at Angora of the High Contracting Parties of the composition of that force, its tonnage, the date fixed for its entry into the Straits, and, if necessary, the probable date of its return.

The Turkish Government shall address to the Secretary-General of the League of Nations and to the High Contracting Parties an annual report giving details regarding the movements of foreign vessels of war through the Straits and furnishing all information which may be of service to commerce and navigation, both by sea and by air, for which provision is made in the present Convention.

ARTICLE 25.

Nothing in the present Convention shall prejudice the rights and obligations of Turkey, or of any of the other High Contracting Parties members of the League of Nations, arising out of the Covenant of the League of Nations.

SECTION V. FINAL PROVISIONS

ARTICLE 26.

The present Convention shall be ratified as soon as possible.

The ratifications shall be deposited in the archives of the Government of the French Republic in Paris.

The Japanese Government shall be entitled to inform the Government of the French Republic through their diplomatic representative in Paris that the ratification has been given, and in that case they shall transmit the instrument of ratification as soon as possible.

A procès-verbal of the deposit of ratifications shall be drawn up as soon as six instruments of ratification, including that of Turkey, shall have been deposited. For this purpose the notification provided for in the preceding paragraph shall be taken as the equivalent of the deposit of an instrument of ratification.

The present Convention shall come into force on the date of the said procès-verbal.

The French Government will transmit to all the High Contracting Parties an authentic copy of the procès-verbal provided for in the preceding paragraph and of the procès-verbaux of deposit of any subsequent ratifications.

ARTICLE 27.

The present Convention shall, as from the date of its entry into force, be open to accession by any Power signatory to the Treaty of Peace at Lausanne signed on the 24th July, 1923.

Each accession shall be notified through the diplomatic channel, to the Government of the French Republic, and by the latter to all the High Contracting Parties.

Accessions shall come into force as from the date of notification to the French Government.

ARTICLE 28.

The present Convention shall remain in force for twenty years from the date of its entry into force.

The principle of freedom of transit and navigation affirmed in Article 1 of the present Convention shall however continue without limit of time.

If, two years prior to the expiry of the said period of twenty years, no High Contracting Party shall have given notice of denunciation to the French Government the present Convention shall continue in force until two years after such notice shall have been given. Any such notice shall be communicated by the French Government to the High Contracting Parties.

In the event of the present Convention being denounced in accordance with the provisions of the present Article, the High Contracting Parties agree to be represented at a conference for the purpose of concluding a new Convention.

ARTICLE 29.

At the expiry of each period of five years from the date of the entry into force of the present Convention each of the High Contracting Parties shall be entitled to initiate a proposal for amending one or more of the provisions of the present Convention.

To be valid, any request for revision formulated by one of the High Contracting Parties must be supported, in the case of modifications to Articles 14 or 18 by one other High Contracting Party, and, in the case of modifications to any other Article, by two other High Contracting Parties.

Any request for revision thus supported must be notified to all the High Contracting Parties three months prior to the expiry of the current period of five years. This notification shall contain details of the proposed amendments and the reasons which have given rise to them.

Should it be found impossible to reach an agreement on these proposals through the diplomatic channel, the High Contracting Parties agree to be represented at a conference to be summoned for this purpose.

Such a conference may only take decisions by a unanimous vote, except as regards cases of revision involving Articles 14 and 18, for which a majority of three-quarters of the High Contracting Parties shall be sufficient.

The said majority shall include three-quarters of the High Contracting Parties which are Black Sea Powers, including Turkey.

In witness whereof, the above-mentioned Plenipotentiaries have signed the present Convention.

Done at Montreux the 20th July, 1936, in eleven copies, of which the first copy, to which the seals of the Plenipotentiaries have been affixed, will be deposited in the archives of the Government of the French Republic and of which the remaining copies have been transmitted to the signatory Powers.

The undersigned, Plenipotentiaries of Japon, declare, in the name of their Government, that the provisions of the present Convention do not in any sense modify the position of Japon as a State not a member of the League of Nations, whether in relation to the Covenant of the League of Nations or in regard to treaties of mutual assistance concluded within the framework of the said Covenant, and that in particular Japon reserves full liberty of interpretation as regard the provisions of Articles 19 and 25 so far as they concern that Covenant and those treaties.

ANNEX I.

1. The taxes and charges which may be levied in accordance with Article 2 of the present Convention shall be those set forth in the following table. Any reductions in these taxes or charges which the Turkish Government may grant shall be applied without any distinction based on the flag of the vessel:

Amount of tax or charge to be levied on each ton of netregister tonnage Francs gold 1

(a) Sanitary Control Stations 0.075

(b) Lighthouses, Light and Channel Buoys: Up to 800 tons 0.42 Above 800 tons 0.21

(c) Life Saving Services, including Life-boats, Rocket Stations, Fog Sirens, Direction-finding Stations, and any Light Buoys not comprised in (b) above, or other similar installations 0.10

2. The taxes and charges set forth in the table attached to paragraph I of the present Annex shall apply in respect of a return voyage through the Straits (that is to say a voyage from the Aegean Sea to the Black Sea and return back to the Aegean Sea or else a voyage through the Straits from the Black Sea to the Aegean Sea followed by a return voyage into the Black Sea); if, however, a merchant vessel re-enters the Straits with the object of returning into the Aegean Sea or to the Black Sea, as the case may be, more than six months after the date of entry into the Straits for the outward voyage, such vessel may be called upon to pay these taxes and charges a second time, provided no distinction is made based on the flag of the vessel.

3. If, on the outward voyage, a merchant vessel declares an intention of not returning, it shall only be obliged as regards the taxes and charges provided for in paragraphs (b) and (c) of the first paragraph of the present Annex, to pay half the tariff indicated.

4. The taxes and charges set forth in the table attached to the first paragraph of the present Annex, which are not to be greater than is necessary to cover the cost of maintaining the services not be increased or added to except in accordance with the provisions of Article 29 of the present Convention. They shall be payable in gold francs or in Turkish currency at the rate of exchange prevailing on the date of payment.

5. Merchant vessels may be required to pay taxes and charges for optional services, such as pilotage and towage, when any such service shall have been duly rendered by the Turkish authorities at the request of the agent or master of any such vessel. The Turkish Government will publish from time to time the tariff of the taxes and charges to be levied for such optional services.
6. These tariffs shall not be increased in cases in the event of the said services being made obligatory by reason of the application of Article 5.

ANNEX II. A. STANDARD DISPLACEMENT

- (1) The standard displacement of a surface vessel is the displacement of the vessel, complete, fully manned, engined, and equipped ready for sea, including all armament and ammunition, equipment, outfit, provisions and fresh water for crew, miscellaneous stores and implements of every description that are intended to be carried in war, but without fuel or reserve feed water on board.
- (2) The standard displacement of a submarine is the surface displacement of the vessel complete (exclusive of the water in' non-watertight structure), fully manned engined and equipped ready for sea, including all armament and ammunition equipment, outfit, provisions for crew, miscellaneous stores and implements of very' description that are intended to be carried in war, but without fuel, lubricating oil, fresh water or ballast water of any kind on board.
- (3) The word "ton" except in the expression "metric tons" denotes the ton of 2.240 lb (1.016 kilos).

B. CATEGORIES

- (1) Capital ships are surface vessels of war belonging to one of the two following sub-categories:
 - (a) Surface vessels of war, other than aircraft-carriers, auxiliary vessels, or capital ships of sub-category (b) the standard displacement of which exceeds 10.000 tons (10.160 metric tons) or which carry a gun with a calibre exceeding 8 in. (203 mm.);
 - (b) Surface vessels of war, other than aircraft-carriers, the standard displacement of which does not exceed 8.000 tons (8.128 metric tons) and which carry a gun with a calibre exceeding 8 in. (203 mm.).
- (2) Aircraft-Carriers are surface vessels of war, whatever their displacement, designed or adapted primarily for the purpose of carrying and operating aircraft at sea. The fitting of a landing-on or flying-off deck on any vessel of war, provided such vessel has not been designed or adapted primarily for the purpose of carrying and operating aircraft at sea, shall not cause any vessel to be classified in the category of aircraft-carrier.

The category of aircraft-carrier is divided into two sub-categories as follows:

- (a) Vessels fitted with a flight deck, from which aircraft can take off, or on which aircraft can land from the air;
 - (b) Vessels not fitted with a flight deck as described in (a) above.
- (3) Light Surface Vessels are surface vessels of war other than aircraft-carriers, minor war vessels of auxiliary vessels, the standard displacement of which exceeds 100 ton (102 metric tons) and does not exceed 10.000 tons (10.160 metric tons), and which do not carry a gun with a calibre exceeding 8 in. (103 mm.).

The category of light surface vessels is divided into three subcategories as follows:

- (a) Vessels which carry a gun with a calibre exceeding 6.1 in. (155 mm.);

- (b) Vessels which do not carry a gun with a calibre exceeding 6.1 in. (155 mm.) and the standard displacement of which exceeds 3.000 tons (3.048 metric tons);
 - (c) Vessels which do not carry a gun with a calibre exceeding 6.1 in. (155 mm.) and the standard displacement of which does not exceed 3.000 (3.048 metric tons).
- (4) Submarines are all vessels designed to operate below the surface of the sea.
- (5) Minor War Vessels are surface vessels of war, other than auxiliary vessels, the standard displacement of which exceeds 100 tons (102 metric tons) and does not exceed 2.000 tons (2.032 metric tons), provided they have none of the following characteristics:
- (a) Mount a gun with a calibre exceeding 6.1 in (155 mm.);
 - (b) Are designed or fitted to launch torpedoes;
 - (c) Are designed for a speed greater than twenty knots.
- (6) Auxiliary Vessels are naval surface vessels the standard displacement of which exceeds 100 tons (102 metric tons), which are normally employed on fleet duties or as troop transports, or in some other way than as fighting ships, and which are not specifically built as fighting ships, provided they have none of the following characteristics:
- (a) Mount a gun with a calibre exceeding 6.1 in (155 mm.);
 - (b) Mount more than eight guns with a calibre exceeding 3 in (76 mm.);
 - (c) Are designed or fitted to launch torpedoes;
 - (d) Are designed for protection by armour plate;
 - (e) Are designed for a speed greater than twenty-eight knots;
 - (f) Are designed or adapted primarily for operating aircraft at sea;
 - (g) Mount more than two aircraft-launching apparatus.

C. OVER-AGE

Vessels of the following categories and sub-categories shall be deemed to be "over-age" when the undermentioned number of years have elapsed since completion:

- (a) Capital ships 26 years;
- (b) Aircraft-carriers 20 years;
- (c) Light surface vessels, sub-categories (a) and (b):
 - (i) If laid down before 1st January, 1920 16 years;
 - (ii) If laid down after 31st December, 1919 20 years;
- (d) Light surface vessels, sub-category (c) 16 years;
- (e) Submarines 13 years;

ANNEX III

It is agreed that, of the three over-age training ships, as indicated below, belonging to the Japanese Fleet, two units may be allowed to visit ports in the Straits at the same time.

The aggregate tonnage sidered as being equivalent toof these two vessels shall in this case be con-
 15.000 tons. 9.240 IVx20 mm. Asama 20-X-1896 18-111-1899 Xlix 150 mm. IV x 200 mm. Ya-
 kumo I-IX-1898 20-VI-1 900 9.010 Xlix 150 mm. 9.180 IV x 200 mm. iwale II-XI-1 898 18-111-
 1901 XIV x 150 mm.

ANNEX IV

1. The categories and sub-categories of vessels to be included in the calculation of the total tonnage of the Black Sea Powers provided for in Article 18 of the present Convention are the following:

Capital Ships:

Sub-category (a); Sub-category (b);

Aircraft-Carrier:

Sub-category (a); Sub-category (b);

Light Surface Vessels:

Sub-category (a); Sub-category (b); Sub-category (c);

Submarines:

As defined in Annex II to the present Convention.

The displacement which is to be taken into consideration in the calculation of the tonnage is the standard displacement as defined in Annex II. Only those vessels shall be taken into consideration which are not over-age according to the definition contained in the said Annex.

2. The notification provided for in Article 18, paragraph (b), shall also include the total tonnage of vessels belonging to the categories and subcategories mentioned in paragraph I of the present Annex.

PROTOCOL

At the moment of signing the Convention bearing this day's date, the undersigned Plenipotentiaries declare for their respective Governments that they accept the following provisions:

- (1) Turkey may immediately remilitarise the zone of the Straits as defined in the Preamble to the said Convention.
- (2) As from the 15th August, 1936, the Turkish Government shall provisionally apply the régime specified in the said Convention.
- (3) The present Protocol shall enter into force as from this day's date.

Done at Montreux the 20th July, 1936.

ՕՁԹԱԾԵՂԱԷՆԻ Օ ԵԱՆԻ ԻԷ**საქართველოს საზღვაო სივრცის შესახებ****თავი I. ზოგადი დებულებანი****მუხლი 1****კანონის რეგულირების საგანი**

ეს კანონი განსაზღვრავს შავ ზღვაში საქართველოს შიდა საზღვაო წყლების, ტერიტორიული ზღვის (წყლების), მიმდებარე ზონის, განსაკუთრებული ეკონომიკური ზონისა და კონტინენტური შელფის სამართლებრივ სტატუსს საერთაშორისო სამართლის საყოველთაოდ აღიარებული პრინციპებისა და ნორმების შესაბამისად.

მუხლი 2**კანონის მიზანი**

კანონის მიზანია:

- ა) საქართველოს უფლებების, ინტერესების, ტერიტორიული მთლიანობის, სუვერენიტეტისა და უსაფრთხოების დაცვა საქართველოს საზღვაო სივრცეში;
- ბ) შავი ზღვის მშვიდობიანი მიზნით გამოყენება, შავიზღვისპირა და სხვა უცხო ქვეყნებთან თანამშრომლობის გაღრმავება;
- გ) ნაოსნობის გაადვილება და მისი უსაფრთხოების უზრუნველყოფა;
- დ) შავი ზღვის გარემოს დაცვა და ეკოლოგიური წონასწორობის შენარჩუნება;
- ე) სამეცნიერო კვლევის ხელშეწყობა და შავი ზღვის რესურსების რაციონალურად გამოყენება.

მუხლი 3**საქართველოს შიდა საზღვაო წყლების, ტერიტორიული ზღვის, მათი საჰაერო სივრცის, ფსკერისა და წიაღის სამართლებრივი სტატუსი**

საქართველოს შიდა საზღვაო წყლები და ტერიტორიული ზღვა, მათი საჰაერო სივრცე, ფსკერი და წიაღი საქართველოს ტერიტორიის ნაწილია, რომელზეც იგი ახორციელებს სუვერენიტეტს.

მუხლი 4**საქართველოს იურისდიქცია საქართველოს მიმდებარე ზონაში**

საქართველო თავის მიმდებარე ზონაში კონტროლს ახორციელებს საერთაშორისო სამართლის პრინციპებისა და ნორმების და ამ კანონის შესაბამისად.

მუხლი 5**საქართველოს განსაკუთრებული ეკონომიკური ზონისა და კონტინენტური შელფის სამართლებრივი სტატუსი**

ბუნებრივი რესურსების გამოყენებისა და შენარჩუნების, ეკონომიკური და ეკოლოგიური ინტერესების დაცვის მიზნით საქართველო თავის განსაკუთრებულ ეკონომიკურ ზონაში და კონტინენტურ შელფზე ახორციელებს სუვერენულ უფლებებს საერთაშორისო სამართლის პრინციპებისა და ნორმების, საქართველოს კანონმდებლობისა და საქართველოს საერთაშორისო ხელშეკრულებების შესაბამისად.

მუხლი 6**კანონში გამოყენებული ტერმინების განმარტება**

კანონში გამოყენებულ ტერმინებს აქვს შემდეგი მნიშვნელობა:

- ა) დელიმიტაცია – დაინტერესებულ სახელმწიფოთა შორის ტერიტორიული ზღვის, განსაკუთრებული ეკონომიკური ზონის ან კონტინენტური შელფის გამყოფი ხაზის დადგენა შეთანხმების საფუძველზე;
- ბ) გემის დროშის სახელმწიფო – სახელმწიფო, რომლის დროშითაც დაცურავს გემი და რომლის გემების სახელმწიფო რეესტრშიც არის ეს გემი რეგისტრირებული;

- გ) ზღვაოსანთა უწყება – სპეციალური საინფორმაციო ბიულეტენი ზღვებსა და ოკეანეებში სანავიგაციო მდგომარეობისა და ცურვის რეჟიმში მომხდარი ცვლილებების შესახებ. საქართველოში "ზღვაოსანთა უწყებებს" გამოსცემს საქართველოს თავდაცვის სამინისტროს სამხედრო-საზღვაო ძალები;
- დ) ზღვის გარემოს დაბინძურება – ზღვის გარემოში, მათ შორის, ესტუარში ნივთიერებათა ან ენერჯის პირდაპირ ან არაპირდაპირ შეტანა, რასაც შეუძლია ზიანი მიაყენოს ცოცხალ რესურსებს, საფრთხე შეუქმნას ზღვაში სიცოცხლის არსებობას და ადამიანის ჯანმრთელობას, ხელი შეუშალოს ზღვაზე საქმიანობას, თევზჭერასა და ზღვის მართლზომიერ გამოყენებას, გამოიწვიოს გამოსაყენებელი წყლის ხარისხისა და დასვენების პირობების გაუარესება;
- ე) სამხედრო ზომალდი – საქართველოს ან უცხო ქვეყნის შეიარაღებული ძალების სანაოსნო საშუალება, რომელსაც აქვს სამხედრო ზომალდის განმასხვავებელი ნიშნები, რომელსაც მეთაურობს ამ ქვეყნის საზღვაო ოფიცერთა სიაში ან სხვა ეკვივალენტურ დოკუმენტში რეგისტრირებული სამხედრო სამსახურის ოფიცერი და ჰყავს სამხედრო დისციპლინას დაქვემდებარებული ეკიპაჟი;
- ვ) საწყისი ხაზები – სანაპირო ზოლი ზღვის მაქსიმალური უკუქცევის დროს ან სწორი ხაზები, რომლებიც აერთებენ ზღვაში ნაპირის ყველაზე დაშორებულ წერტილებს, ღუზაზე სადგომი რეიდების, ჰიდროტექნიკური და სხვა მუდმივი სანავსადგურო ნაგებობების ჩათვლით;
- ზ) ჩამარხვა – ნარჩენების ან სხვა მასალების გემებიდან, საფრენი აპარატებიდან, ბაქებიდან და ზღვაში ხელოვნურად აგებული სხვა კონსტრუქციებიდან განზრახ მოცილება, აგრეთვე გემების, საფრენი აპარატების, ბაქების ან ზღვაში ხელოვნურად აგებული სხვა კონსტრუქციების განზრახ განადგურება; ჩამარხვად არ ითვლება ისეთი ნარჩენების ან სხვა მასალების მოცილება, რომლებიც გემების, საფრენი აპარატების, ბაქების ან ზღვაში ხელოვნურად აგებული სხვა კონსტრუქციების და მათი მოწყობილობების ნორმალური ექსპლუატაციის შედეგია, გარდა იმ ნარჩენების ან სხვა მასალებისა, რომლებიც სპეციალურად არის ტრანსპორტირებული გემებით, საფრენი აპარატებით, ბაქებით ან ზღვაში ხელოვნურად აგებული სხვა კონსტრუქციებით მათი მოცილების მიზნით ან რომლებსაც მოზიდავენ ასეთ გემებთან.

მუხლი 7

საქართველოს საზღვაო სივრცის სამართლებრივი რეჟიმის დაცვის კონტროლი

- 1. საქართველოს საზღვაო სივრცის სამართლებრივი რეჟიმის დაცვის კონტროლს ახორციელებენ:
 - ა) საქართველოს სახელმწიფო საზღვრის დაცვის სახელმწიფო დეპარტამენტი;
 - ბ) საქართველოს თავდაცვის სამინისტროს სამხედრო-საზღვაო ძალები;
 - გ) საქართველოს ტრანსპორტის სამინისტრო;
 - დ) საქართველოს გარემოსა და ბუნებრივი რესურსების დაცვის სამინისტრო.
- 2. ყველა გემი, რომელიც ახორციელებს ნაოსნობას საქართველოს საზღვაო სივრცეში, ვალდებულია დაიცვას გემების ცნობათა სისტემის მოთხოვნები.

თავი II. საქართველოს შიდა საზღვაო წყლები

მუხლი 8

საქართველოს შიდა საზღვაო წყლები

საქართველოს შიდა საზღვაო წყლები მოიცავს:

- ა) საქართველოს ნავსადგურების შიდა აკვატორიას, ნავსადგურის შესასვლელი ჰიდროტექნიკური ნაგებობების უკიდურესი წერტილების შემაერთებელი საწყისი ხაზებიდან ნაპირის მიმართულებით;
- ბ) საქართველოს მდინარეთა შესართავებს მდინარის სიგანეზე გავლებული სწორი ხაზებიდან, რომლებიც აერთებენ მის ნაპირებზე განლაგებული საწყისი ხაზების შესაბამის წერტილებს;

- გ) ზღვის ნაწილს, რომელიც მოქცეულია სანაპირო ზოლსა და იმ საწყის ხაზებს შორის, საიდანაც ათვლება ტერიტორიული ზღვის სიგანე.

მუხლი 9

საქართველოს შიდა საზღვაო წყლებში, ნავსადგურებში და რეიდებზე უცხო

ქვეყნის იმ გემის შესვლა, რომელიც გამოიყენება კომერციული ან საქველმოქმედო მიზნით

1. უცხო ქვეყნის გემს, რომელიც გამოიყენება კომერციული ან საქველმოქმედო მიზნით, უფლება აქვს შევიდეს საქართველოს შიდა საზღვაო წყლებში უცხო ქვეყნის გემებისათვის ღია ნავსადგურებში და რეიდებზე საქართველოს კანონმდებლობით დადგენილი წესით.
2. უცხო ქვეყნის გემებისათვის ღია ნავსადგურებისა და რეიდების ჩამონათვალი მტკიცდება საქართველოს პრეზიდენტის მიერ და ქვეყნდება „ზღვაოსანთა უწყებებში“.
3. უცხო ქვეყნის გემს, რომელიც გამოიყენება კომერციული ან საქველმოქმედო მიზნით, უფლება აქვს შევიდეს საქართველოს შიდა საზღვაო წყლებში საქართველოს შესაბამისი ორგანოების ნებართვით.

მუხლი 10

საქართველოს შიდა საზღვაო წყლებში, ნავსადგურებში

და რეიდებზე უცხო ქვეყნის იმ სახელმწიფო ან სპეციალური

დანაშნულების გემის შესვლა, რომელიც გამოიყენება არაკომერციული მიზნით

უცხო ქვეყნის იმ სახელმწიფო ან სპეციალური დანაშნულების გემს, რომელიც გამოიყენება არაკომერციული მიზნით, უფლება აქვს შევიდეს საქართველოს შიდა საზღვაო წყლებში უცხო ქვეყნის გემებისათვის ღია ნავსადგურებში და რეიდებზე საქართველოს შესაბამისი ორგანოს ნებართვით. ნებართვის მოთხოვნა ხდება დიპლომატიური არხებით შესვლამდე 14 დღით ადრე.

მუხლი 11

საქართველოს შიდა საზღვაო წყლებში, ნავსადგურებში

და რეიდებზე უცხო ქვეყნის სამხედრო ხომალდის შესვლა

1. უცხო ქვეყნის სამხედრო ხომალდს უფლება აქვს შევიდეს საქართველოს შიდა საზღვაო წყლებში უცხო ქვეყნის სამხედრო ხომალდებისათვის ღია ნავსადგურებში და რეიდებზე საქართველოს პრეზიდენტის ნებართვით, თუ საქართველოს საერთაშორისო ხელშეკრულებებით სხვა რამ არ არის გათვალისწინებული.
2. საქართველოს შიდა საზღვაო წყლებში უცხო ქვეყნის სამხედრო ხომალდებისათვის ღია ნავსადგურებში და რეიდებზე უცხო ქვეყნის სამხედრო ხომალდის შესვლისათვის წინასწარი ნებართვის მოთხოვნა ხდება შესვლამდე 30 დღით ადრე.
3. ამ მუხლის პირველი და მე-2 პუნქტებით გათვალისწინებული წინასწარი ნებართვა საჭირო არ არის:
 - ა) ოფიციალური ვიზიტის დროს, როცა უცხო ქვეყნის სამხედრო ხომალდზე ან სახელმწიფო გემზე იმყოფება სახელმწიფოს მეთაური, მთავრობის ან საგარეო საქმეთა უწყების ხელმძღვანელი. ასეთი ვიზიტის დროს წინასწარი შეტყობინება ხდება სავარაუდო შესვლამდე 5 დღით ადრე;
 - ბ) ავარიით, სტიქიური უბედურებით, შტორმით და სასწრაფო სამედიცინო დახმარების აღმოჩენის აუცილებლობით გამოწვეული იძულებითი შესვლის შემთხვევაში სამხედრო ხომალდის მეთაური ვალდებულია ნებისმიერი საშუალებით დაუკავშირდეს საქართველოს უახლოესი ნავსადგურის კაპიტანს და იმოქმედოს მისი მითითებებით.

მუხლი 12

საქართველოს შიდა საზღვაო წყლებში, ნავსადგურებში და რეიდებზე

უცხო ქვეყნის ატომური გემისა და ატომური სამხედრო ხომალდის შესვლა

1. უცხო ქვეყნის ატომურ გემსა და ატომურ სამხედრო ხომალდს უფლება აქვთ შევიდნენ საქართველოს შიდა საზღვაო წყლებში უცხო ქვეყნის გემებისა და სამხედრო ხომალდ-

ბისათვის ღია ნავსადგურებში და რეიდებზე ამ კანონის მე-11 მუხლით დადგენილი წესით. შესვლის წინ მათ უნდა გაიარონ სპეციალური შემოწმება რადიაციულ უსაფრთხოებაზე. შემოწმებას ახორციელებენ საქართველოს შესაბამისი ორგანოები.

2. საქართველოს შიდა საზღვაო წყლებში, ნავსადგურებში და რეიდებზე უცხო ქვეყნის ატომური გემის ან ატომური სამხედრო ხომალდის დგომის დროს საქართველოს შესაბამისი ორგანოები ახორციელებენ მასზე მუდმივ დოზიმეტრიულ კონტროლს და რადიაციული ფონის საზიფათო ზრდის შემთხვევაში მოსთხოვენ გემის ან სამხედრო ხომალდის ადმინისტრაციას, რომ გემმა ან სამხედრო ხომალდმა დაუყოვნებლივ დატოვოს საქართველოს შიდა საზღვაო წყლები და ტერიტორიული ზღვა.
3. ამ მუხლის მოთხოვნები ვრცელდება იმ გემებზეც, რომლებიც ახორციელებენ ბირთვული, რადიოქტიური, ტოქსიკური და სხვა მავნე ნივთიერებების ტრანსპორტირებას.

მუხლი 13

უცხო ქვეყნის გემებისა და სამხედრო ხომალდებისათვის დახურული ნავსადგურები და რეიდები
უცხო ქვეყნის გემებისა და სამხედრო ხომალდებისათვის დახურული ნავსადგურების და რეიდების მუშაობის რეჟიმს ადგენენ საქართველოს შესაბამისი ორგანოები და აქვეყნებენ „ზღვაოსანთა უწყებებში“.

მუხლი 14

უცხო ქვეყნის სახელმწიფო გემებისა და სამხედრო ხომალდის სანავსადგურო მოსაკრებლებისაგან გათავისუფლება

ამ კანონის მე-11 მუხლის მე-3 პუნქტის „ა“ ქვეპუნქტით გათვალისწინებულ შემთხვევაში უცხო ქვეყნის სახელმწიფო გემები და სამხედრო ხომალდები საქართველოს შიდა საზღვაო წყლებში უცხო ქვეყნის გემებისა და სამხედრო ხომალდებისათვის ღია ნავსადგურებში შესვლისას თავისუფლებიან სანავსადგურო მოსაკრებლებისაგან, მათთვის გაწეული მომსახურების საფასურის გარდა.

თავი III. საქართველოს ტერიტორიული ზღვა

მუხლი 15

საქართველოს ტერიტორიული ზღვა

1. საქართველოს ტერიტორიული ზღვა არის 12 საზღვაო მილის სიგანის საზღვაო სარტყელი, რომელიც აკრავს საქართველოს სახმელეთო ტერიტორიას ან შიდა საზღვაო წყლებს. ტერიტორიული ზღვის სიგანე აითვლება საწყისი ხაზებიდან.
2. საქართველოს ტერიტორიული ზღვის დელიმიტაცია სხვა შავიზღვისპირა ქვეყნების ტერიტორიული ზღვისაგან ხორციელდება ამ ქვეყნებთან შეთანხმების საფუძველზე. თუ ასეთი შეთანხმება არ არსებობს, დელიმიტაცია ხორციელდება საერთაშორისო სამართლის პრინციპებისა და ნორმების შესაბამისად.
3. საქართველოს ტერიტორიული ზღვის გარე საზღვრი არის საქართველოს სახელმწიფო საზღვარი.

მუხლი 16

საქართველოს ტერიტორიულ ზღვაში მშვიდობიანი გავლის უფლება

1. საქართველოს კანონმდებლობისა და საერთაშორისო სამართლის ნორმების შესაბამისად უცხო ქვეყნის გემები სარგებლობენ საქართველოს ტერიტორიულ ზღვაში მშვიდობიანი გავლის უფლებით.
2. უცხო ქვეყნის სამხედრო ხომალდების, ატომური გემებისა და სპეციალური დანიშნულების გემების (საავარიო-მაშველი გემებისა და სამძებრო თვითმფრინავების გარდა) საქართველოს ტერიტორიულ ზღვაში გავლის წესები განისაზღვრება „საქართველოს სახელმწიფო საზღვრის შესახებ“ საქართველოს კანონით.

3. მშვიდობიან გავლაში იგულისხმება:
 - ა) საქართველოს ტერიტორიული ზღვის გადაკვეთა შიდა საზღვაო წყლებში, ნავსადგურებში და რეიდებზე შეუსვლელად;
 - ბ) საქართველოს შიდა საზღვაო წყლებში შესვლა, ნავსადგურის ნაგებობებთან და რეიდზე დგომა, შიდა საზღვაო წყლებიდან გამოსვლა.
4. მშვიდობიანი გავლა უნდა ხორციელდებოდეს სწრაფად და შეუჩერებლად, საქართველოს კანონმდებლობისა და საერთაშორისო სამართლის ნორმების შესაბამისად. გაჩერება და ლუზაზე დგომა დაიშვება, თუ იგი დაკავშირებულია ჩვეულებრივ ნაოსნობასთან, გამოწვეულია უბედური შემთხვევის ან დაუძლეველი ძალის გამო, ანდა საფრთხეში მყოფი ადამიანების, გემების და საფრენი აპარატებისათვის დახმარების აღმოჩენის აუცილებლობით.
5. საქართველოს ტერიტორიულ ზღვაში გავლა მშვიდობიანად ითვლება, თუ იგი არ არღვევს მშვიდობას, წესრიგსა და სახელმწიფო უსაფრთხოების საყოველთაო პრინციპებს.
6. საქართველოს სასიცოცხლო და სუვერენული ინტერესებიდან გამომდინარე, საჭიროების შემთხვევაში საქართველოს პრეზიდენტს უფლება აქვს დროებით შეზღუდოს ან აკრძალოს უცხო ქვეყნის გემების, ატომური გემებისა და სამხედრო ზომალდების შესვლა და ყოფნა საქართველოს ტერიტორიული ზღვისა და შიდა საზღვაო წყლების რომელიმე რაიონში. ასეთი შეზღუდვა ან აკრძალვა ძალაში შედის მისი „ზღვაოსანთა უწყებებში“ გამოქვეყნებისთანავე.

მუხლი 17

უცხო ქვეყნის გემის მიერ მშვიდობიანი გავლის წესების დარღვევა

უცხო ქვეყნის გემის გავლა ითვლება მშვიდობიანი გავლის წესების დარღვევად, თუ საქართველოს ტერიტორიულ ზღვაში იგი ახორციელებს შემდეგ ქმედებებს:

- ა) ძალის გამოყენების შესახებ მუქარა ან ძალის გამოყენება საქართველოს სუვერენიტეტის, ტერიტორიული მთლიანობის ან პოლიტიკური დამოუკიდებლობის წინააღმდეგ, ან სხვა სახით საერთაშორისო სამართლის პრინციპებისა და ნორმების დარღვევა;
- ბ) სამხედრო მანევრები ან ნებისმიერი სახის იარაღის გამოყენებით სწავლება;
- გ) საქმიანობა, რომლის მიზანია ინფორმაციის შეგროვება საქართველოს თავდაცვისა და უსაფრთხოების საზიანოდ;
- დ) პროპაგანდა, რომელიც ხელყოფს საქართველოს თავდაცვისა და უსაფრთხოების ინტერესებს;
- ე) საფრენი აპარატის ჰაერში ასვლა ან გემბანზე მიღება;
- ვ) სამხედრო მოწყობილობის ჰაერში აწევა ან გემბანზე მიღება;
- ზ) საქართველოს კანონმდებლობის დარღვევით ტვირთისა და ვალუტის დატვირთვა ან გადმოტვირთვა, ფიზიკური პირის გემბანზე მიღება ან გემიდან გადმოსმა;
- თ) ზღვის გარემოს განზრახ და სერიოზული დაზიანება;
- ი) თევზჭერა;
- კ) სამეცნიერო-კვლევითი, საძიებო ან ჰიდროგრაფიული საქმიანობა;
- ლ) საქართველოს კავშირგაბმულობისა და ელექტრონული სისტემების ან სხვა მოწყობილობებისა და ნაგებობების ფუნქციონირებისათვის ხელისშემშლელი პირობების შექმნა;
- მ) საქმიანობა, რომელიც მშვიდობიან გავლასთან უშუალოდ არ არის დაკავშირებული.

მუხლი 18

მშვიდობიანი გავლის დროებითი შეჩერება

1. სამხედრო სწავლებისა და მანევრების დროს საქართველოს თავდაცვის სამინისტროს, საქართველოს ტრანსპორტის სამინისტროს საზღვაო ადმინისტრაციასთან შეთანხმებით, უფლება აქვს არადისკრიმინაციული ფორმითა და შინაარსით დროებით შეაჩეროს ნაოსნობა საქართველოს ტერიტორიული ზღვისა და შიდა საზღვაო წყლების გარკვეულ რაიონებში.
2. გადაწყვეტილება საქართველოს ტერიტორიულ ზღვაში მშვიდობიანი გავლის დროებითი შეჩერების შესახებ ძალაში შედის მისი „ზღვაოსანთა უწყებებში“ გამოქვეყნებისთანავე.

მუხლი 19

საქართველოს ტერიტორიულ ზღვაში ნაოსნობის წესები

1. საქართველოს ტრანსპორტის სამინისტროს საზღვაო ადმინისტრაცია, საქართველოს სახელმწიფო საზღვრის დაცვის სახელმწიფო დეპარტამენტი და საქართველოს თავდაცვის სამინისტროს სამხედრო საზღვაო ძალები საქართველოს ტერიტორიულ ზღვაში ნაოსნობის უსაფრთხოების მიზნით ადგენენ, ცვლიან და აუქმებენ მოძრაობის დაყოფის სისტემებს, საზღვაო დერეფნებს, ფარვატერებსა და რეკომენდებულ გზებს, ტერიტორიულ ზღვაში ნაოსნობის წესებს და აქვეყნებენ მათ “ზღვაოსანთა უწყებებში”. მათი შესრულება სავალდებულოა უცხო ქვეყნის ყველა გემისათვის.
2. საქართველოს ტერიტორიულ ზღვაში ნაოსნობა უნდა ხორციელდებოდეს გემის რეგისტრაციის სახელმწიფოს დროშით.

მუხლი 20

საქართველოს ტერიტორიულ ზღვაში მშვიდობიანი გავლის დროს უცხო ქვეყნის გემის გადასახადებისაგან განთავისუფლება

საქართველოს ტერიტორიულ ზღვაში მშვიდობიანი გავლისას უცხო ქვეყნის გემი თავისუფლდება გადასახადებისაგან, მისთვის გაწეული მომსახურების საზღაურის გარდა.

მუხლი 21

საქართველოს შიდა საზღვაო წყლებში, ტერიტორიულ ზღვაში, ნავსადგურებში და რეიდებზე ყოფნისას უცხო ქვეყნის გემის და სამხედრო ხომალდის მოვალეობები

1. საქართველოს შიდა საზღვაო წყლებში, ნავსადგურებში, რეიდებზე და ტერიტორიულ ზღვაში ყოფნისას უცხო ქვეყნის გემები და სამხედრო ხომალდები ვალდებული არიან დაიცვან ნაოსნობის უსაფრთხოების წესები და საქართველოს სანავიგაციო, სანავსადგურო, ვეტერინარული, ფიტოსანიტარიული და გარემოსდაცვითი კანონმდებლობა, საერთაშორისო ხელშეკრულებები ზღვის გარემოს დაცვისა და ბუნებრივი რესურსების შენარჩუნების შესახებ, აგრეთვე რადიოკავშირის რეგლამენტი და წესები.
2. საქართველოს შიდა საზღვაო წყლებში, ტერიტორიულ ზღვაში, ნავსადგურებში და რეიდებზე ყოფნისას უცხო ქვეყნის სამხედრო ხომალდი ვალდებულია აღმართოს თავისი სახელმწიფოს დროშა, ხოლო უცხო ქვეყნის გემი ვალდებულია თავისი სახელმწიფოს დროშასთან ერთად აღმართოს საქართველოს დროშაც. უცხო ქვეყნის წყალქვეშა ნაგები და სხვა წყალქვეშა სატრანსპორტო საშუალებები უნდა იმყოფებოდნენ წყლის ზედაპირზე და აღმართული ჰქონდეთ თავისი სახელმწიფოს დროშა.
3. უცხო ქვეყნის გემებსა და სამხედრო ხომალდებს საქართველოს შიდა საზღვაო წყლებში, ტერიტორიულ ზღვაში, ნავსადგურებში და რეიდებზე ყოფნისას ეკრძალებათ:
 - ა) ზღვაში მცირე ზომის მცურავი საშუალებების ჩაშვება, გარდა იმ შემთხვევისა, როცა ეს ადამიანების მოსაძებნად და მათ გადასარჩენად არის საჭირო;
 - ბ) წყალქვეშა საშუალებების განხორციელება;
 - გ) რეწვის ან სარეწი იარაღების საშუალო მდგომარეობაში ქონა;
 - დ) შუქბგერითი სიგნალების გამოყენება, საერთაშორისო წესებით გათვალისწინებული სიგნალების გარდა;
 - ე) ფოტო- ან ვიდეოგადაღებები, ნავსადგურებისა და სანაპირო უბნების სქემებისა და ტოპოგრაფიული გეგმების შედგენა;
 - ვ) გემის მეჩრეზე განზრახ დასმა ან მისი ჩაძირვა;
 - ზ) ისეთი ქმედების ჩადენა, რაც ზიანს აყენებს წყალქვეშა კაბელებსა და მილსადენებს, სანავიგაციო ნიშნებს, ჰიდროტექნიკურ ნაგებობებსა და სხვა მოწყობილობებს;
 - თ) გემის ექსპლუატაციის შედეგად მიღებული ნარჩენების ზღვაში ჩაყრა და ფეკალური წყლების ჩაღვრა.

მუხლი 22

უცხო ქვეყნის სამხედრო ხომალდისა და იმ სახელმწიფო გემის იმუნიტეტი, რომელიც გამოიყენება არაკომერციული მიზნით

1. თუ უცხო ქვეყნის სამხედრო ხომალდი ან ის სახელმწიფო გემი, რომელიც არაკომერციული მიზნით გამოიყენება, დაარღვევს ამ კანონს ან სხვა ნორმატიულ აქტს და უგულბელყოფს საქართველოს შესაბამისი ორგანოების მიერ მისთვის წაყენებულ მოთხოვნებს, მან დაუყოვნებლივ უნდა დატოვოს საქართველოს შიდა საზღვაო წყლები და ტერიტორიული ზღვა.
2. ამ მუხლის პირველი პუნქტით გათვალისწინებული შემთხვევების გარდა, იკრძალება უცხო ქვეყნის სამხედრო ხომალდის ან იმ სახელმწიფო გემის იმუნიტეტის დარღვევა, რომელიც გამოიყენება არაკომერციული მიზნით.
3. გემის დროშის სახელმწიფო პასუხისმგებელია იმ ზიანის ანზღაურებაზე, რომელსაც საქართველოს შიდა საზღვაო წყლებში და ტერიტორიულ ზღვაში ყოფნისას იწვევს სამხედრო ხომალდი ან ის სახელმწიფო გემი, რომელიც არაკომერციული მიზნით გამოიყენება.

მუხლი 23

საქართველოს სახელმწიფო საზღვაო საზღვრის დაცვა

1. საქართველოს სახელმწიფო საზღვაო საზღვრის დაცვას ახორციელებენ:
 - ა) საქართველოს სახელმწიფო საზღვრის დაცვის სახელმწიფო დეპარტამენტი;
 - ბ) საქართველოს თავდაცვის სამინისტრო;
 - გ) საქართველოს საგარეო საქმეთა სამინისტრო;
 - დ) საქართველოს სახელმწიფო უშიშროების სამინისტრო;
 - ე) საქართველოს შინაგან საქმეთა სამინისტრო.
2. საქართველოს სახელმწიფო სასაზღვრო რეჟიმის დაცვასთან დაკავშირებულ საქმიანობას ახორციელებენ:
 - ა) საქართველოს სახელმწიფო საბაჟო დეპარტამენტი;
 - ბ) საქართველოს ტრანსპორტის სამინისტრო;
 - გ) საქართველოს ჯანმრთელობის დაცვის სამინისტრო;
 - დ) საქართველოს სოფლის მეურნეობისა და სურსათის სამინისტრო;
 - ე) საქართველოს გარემოსა და ბუნებრივი რესურსების დაცვის სამინისტრო.
3. დაუშვებელია სახელმწიფო საზღვაო საზღვრის დაცვის ფუნქციების სხვა უწყებებისა და ორგანოებისათვის გადაცემა.
4. ადგილობრივი თვითმმართველობისა და მმართველობის ორგანოები ვალდებული არიან დახმარება გაუწიონ ამ მუხლის პირველი და მე-2 პუნქტებით განსაზღვრულ დაწესებულებებს საქმიანობაში.

მუხლი 24

საქართველოს შესაბამისი ორგანოების უფლებები უცხო ქვეყნის გემის მიმართ

- საქართველოს შიდა საზღვაო წყლებში, ტერიტორიულ ზღვაში, ნავსადგურებში და რეიდებზე მყოფი უცხო ქვეყნის გემის მიმართ საქართველოს შესაბამისი ორგანოები უფლებამოსილნი არიან:
- ა) გაუგზავნონ შეკითხვა და მიიღონ პასუხი, თუ გემი ეჭვმიტანილია მშვიდობიანი გავლის წესების დარღვევაში;
 - ბ) წინადადება მისცენ გემს შეიცვალოს კურსი, თუ იგი მიემართება იმ რაიონისაკენ, სადაც ნაოსნობა აკრძალულია;
 - გ) გააჩერონ გემი და დაათვალიერონ იგი, ან ჩაუტარონ ინსპექტირება და შეადგინონ შესაბამისი დოკუმენტი;
 - დ) მიიღონ გადაწყვეტილება ადმინისტრაციული პასუხისმგებლობის შესახებ;
 - ე) დააკავონ გემი და მიაცილონ იგი საქართველოს უახლოეს ნავსადგურში, გადასცენ გემის მიერ ჩადენილი დარღვევის მასალები საგამოძიებო ორგანოებს და ამის შესახებ დაუყოვნებლივ აცნობონ საქართველოში გემის დროშის სახელმწიფოს დიპლომატიურ წარმომადგენლობას ან საკონსულოს;

- ვ) აკრძალონ გემის შესვლა საქართველოს შიდა საზღვაო წყლებში, ნავსადგურებში და რეიდებზე, თუ გემი ან მისი ტვირთი საფრთხეს უქმნის ადამიანის ჯანმრთელობასა და სიცოცხლეს ან ზღვის ცოცხალ რესურსებს;
- ზ) აკრძალონ გემის ნავსადგურიდან გასვლა, თუ გემის ტექნიკური მდგომარეობა ან მატერიალურ-ტექნიკური აღჭურვილობა არ შეესაბამება საერთაშორისო ნორმებსა და სტანდარტებს;
- თ) თუ უცხო ქვეყნის გემი არ ემორჩილება საქართველოს შესაბამისი ორგანოების მოთხოვნებს და წინააღმდეგობას უწევს მათ დაკავების დროს, ამ ორგანოებს უფლება აქვთ მიმართონ იძულების ხერხებს, მათ შორის, დადგენილი წესით გამოიყენონ იარაღი.

მუხლი 25

უცხო ქვეყნის ატომურძრავიანი გემები და გემები, რომელთაც

გადააქვთ ატომური, საშიში ან ტოქსიკური ნივთიერებები და მასალები

უცხო ქვეყნის ატომურძრავიანი გემები და გემები, რომელთაც გადააქვთ ატომური, საშიში ან ტოქსიკური ნივთიერებები და მასალები, საქართველოს ტერიტორიულ ზღვაში მშვიდობიანი გავლისას ვალდებული არიან თან იქონიონ შესაბამისი დოკუმენტები და დაიცვან საერთაშორისო ორგანიზაციების მიერ დადგენილი უსაფრთხოების განსაკუთრებული წესები.

მუხლი 26

სამოქალაქო იურისდიქცია საქართველოს შიდა საზღვაო წყლებში

და ტერიტორიულ ზღვაში მყოფი უცხო ქვეყნის გემის მიმართ

1. საქართველოს შიდა საზღვაო წყლებში და ტერიტორიულ ზღვაში უცხო ქვეყნის გემის მიერ საქართველოს კანონმდებლობისა და საერთაშორისო სამართლის ნორმების დარღვევის შემთხვევაში სარჩელი აღიძვრება საქართველოს კანონმდებლობის შესაბამისად და განიხილება მხოლოდ საქართველოს სასამართლოების მიერ.
2. საქართველოს ტერიტორიულ ზღვაში უცხო ქვეყნის გემზე მყოფი პირის მიმართ სამოქალაქო იურისდიქციის განხორციელების მიზნით ამ გემის გაჩერება ან კურსის შეცვლა დაუშვებელია.
3. საქართველოს შესაბამის ორგანოებს უფლება აქვთ უცხო ქვეყნის გემს დააკისრონ სახდელი ან დააპატიმრონ იგი მხოლოდ იმ ვალდებულებების შეუსრულებლობის გამო, რომელიც ეკისრება ამ გემს საქართველოს შიდა საზღვაო წყლებში და ტერიტორიულ ზღვაში ყოფნისას ან გავლისას.
4. უცხო ქვეყნის გემის მიმართ, რომელიც გამოვიდა საქართველოს შიდა საზღვაო წყლებიდან და კვეთს საქართველოს ტერიტორიულ ზღვას, ან იმყოფება საქართველოს ტერიტორიულ ზღვაში, შეიძლება მიღებულ იქნეს იძულებითი ზომები სამოქალაქო სარჩელის უზრუნველყოფის მიზნით.

მუხლი 27

სისხლის სამართლის იურისდიქცია საქართველოს შიდა საზღვაო წყლებში

და ტერიტორიულ ზღვაში მყოფი უცხო ქვეყნის გემის მიმართ

1. საქართველოს სისხლის სამართლის იურისდიქცია გამოიყენება საქართველოს ტერიტორიულ ზღვაში გავლისას უცხო ქვეყნის გემზე ჩადენილი დანაშაულის მიმართ, თუ:
 - ა) მისი შედეგები ვრცელდება საქართველოზე;
 - ბ) იგი ხელყოფს მშვიდობასა და წესრიგს საქართველოს ტერიტორიულ ზღვაში;
 - გ) იგი ჩადენილია საქართველოს მოქალაქის მიერ;
 - დ) ნარკოტიკული, ფსიქოტროპული ან რადიაქტიური ნივთიერებები უკანონოდ არის გადატანილი;
 - ე) თავისუფლება უკანონოდ არის აღკვეთილი;
 - ვ) ჩადენილია დანაშაული მშვიდობისა და კაცობრიობის წინააღმდეგ;
 - ზ) გემის კაპიტანი, გემის ღროშის სახელმწიფოს დიპლომატიური აგენტი ან საკონსულოს წარმომადგენელი დახმარებისათვის მიმართავს საქართველოს შესაბამის ორგანოებს.

2. საქართველოს სისხლის სამართლის იურისდიქცია ვრცელდება ყველა დანაშაულზე, რომელიც ჩადენილია უცხო ქვეყნის გემზე მისი საქართველოს შიდა საზღვაო წყლებში, ნავსადგურებში და რეიდებზე ყოფნისას. საქართველოს სისხლის სამართლის იურისდიქცია ვრცელდება უცხო ქვეყნის გემზე ჩადენილ დანაშაულზე მას შემდეგაც, როცა გემი დატოვებს საქართველოს შიდა საზღვაო წყლებს და გავა საქართველოს ტერიტორიულ ზღვაში.

თავი IV. საქართველოს მიმდებარე ზონა

მუხლი 28

საქართველოს მიმდებარე ზონა

1. საქართველოს მიმდებარე ზონა არის საზღვაო სარტყელი, რომელიც აკრავს საქართველოს ტერიტორიულ ზღვას და რომლის გარე საზღვარი 24 საზღვაო მილით არის დამორებული იმ საწყისი ხაზებიდან, საიდანაც აითვლება ტერიტორიული ზღვის სიგანე.
2. საქართველოს მიმდებარე ზონაში საქართველოს შესაბამისი ორგანოები ახორციელებენ კონტროლს საქართველოს ტერიტორიაზე, მათ შორის, ტერიტორიულ ზღვაში საქართველოს საბაჟო, საემიგრაციო, ფისკალური და გარემოსდაცვითი კანონმდებლობის დარღვევის აღკვეთისა და ამ კანონმდებლობის დამრღვევთა დასჯის მიზნით.

მუხლი 29

საქართველოს მიმდებარე ზონაში საქართველოს საბაჟო, საემიგრაციო, ფისკალური და გარემოსდაცვითი კანონმდებლობის დარღვევის აღკვეთის ღონისძიებები

თუ საქართველოს მიმდებარე ზონაში მყოფმა უცხო ქვეყნის გემმა დაარღვია ან აპირებს დაარღვიოს საქართველოს საბაჟო, საემიგრაციო, ფისკალური და გარემოსდაცვითი კანონმდებლობა, საქართველოს შესაბამისი ორგანოებს უფლება აქვთ გააჩერონ გემი და ჩაუტარონ ინსპექტირება, მიიღონ საჭირო ზომები დარღვევების თავიდან ასაცილებლად ან დააკავონ გემი დამნაშავე პირის პასუხისმგებლობაში მისაცემად.

თავი V. საქართველოს განსაკუთრებული ეკონომიკური ზონა

მუხლი 30

საქართველოს განსაკუთრებული ეკონომიკური ზონა

1. საქართველოს განსაკუთრებული ეკონომიკური ზონა არის ზღვის რაიონი, ზღვის ფსკერისა და წიაღისეულის ჩათვლით, რომელიც აკრავს საქართველოს ტერიტორიულ ზღვას და ემიჯნება მას.
2. საქართველოს განსაკუთრებული ეკონომიკური ზონის სიგანე აითვლება იმ საწყისი ხაზებიდან, საიდანაც აითვლება ტერიტორიული ზღვის სიგანე.

მუხლი 31

საქართველოს განსაკუთრებული ეკონომიკური ზონის გარე საზღვარი

1. საქართველოს განსაკუთრებული ეკონომიკური ზონის გარე საზღვარი ან მისი შემცველი გეოგრაფიული კოორდინატები დგინდება საქართველოსა და სხვა შავიზღვისპირა ქვეყნების საერთაშორისო ხელშეკრულებებით.
2. საქართველოს განსაკუთრებული ეკონომიკური ზონის გარე საზღვრის გეოგრაფიული კოორდინატები დაიტანება დადგენილი მასშტაბის რუკებზე საქართველოს თავდაცვის სამინისტროს სამხედრო-საზღვაო ძალების მიერ და ქვეყნდება "ზღვაოსანთა უწყებებში". ამ რუკების ასლები შესანახად ეგზავნება გაერთიანებული ერების ორგანიზაციის გენერალურ მდივანს.

მუხლი 32

საქართველოს უფლება-მოვალეობები თავის განსაკუთრებულ ეკონომიკურ ზონაში

1. საქართველო თავის განსაკუთრებულ ეკონომიკურ ზონაში ახორციელებს:
 - ა) სუვერენულ უფლებებს წყლის სივრცეზე, ფსკერზე და მის წიაღზე ბუნებრივი რესურსების ეკონომიკური დაზვერვის, დამუშავების, შენარჩუნებისა და მართვის მიზნით, აგრეთვე წყლის, დინებისა და ქარის გამოყენებით ენერჯის მისაღებად;

- ბ) იურისდიქციას ხელოვნური კუნძულების, ნაგებობების აგებაზე, მოწყობილობების დამონტაჟებაზე და მათ გამოყენებაზე, საზღვაო სამეცნიერო კვლევების განხორციელებაზე და ზღვის გარემოს დაცვასა და შენარჩუნებაზე;
 - გ) საქართველოს საერთაშორისო შეთანხმებებით გათვალისწინებულ სხვა უფლება-მოვალეობებს.
2. საქართველო თავის განსაკუთრებულ ეკონომიკურ ზონაში ამ კანონით დადგენილი უფლებების განხორციელებისას და მოვალეობების შესრულებისას ითვალისწინებს სხვა ქვეყნების უფლება-მოვალეობებს და მოქმედებს საერთაშორისო სამართლით დადგენილი წესების შესაბამისად.
3. ამ კანონით დადგენილი საქართველოს უფლებები საქართველოს განსაკუთრებული ეკონომიკური ზონის ზღვის ფსკერისა და წიაღისეულის მიმართ ხორციელდება ამ კანონის მე-6 თავის მოთხოვნათა შესაბამისად.

მული 33

უცხო ქვეყნის უფლებები საქართველოს განსაკუთრებულ ეკონომიკურ ზონაში

1. საქართველოს განსაკუთრებულ ეკონომიკურ ზონაში ყველა ქვეყანა (როგორც ზღვისპირა, ისე ზღვაზე გასასვლელის არმქონე ქვეყნები) საერთაშორისო სამართლისა და ამ კანონის მოთხოვნათა შესაბამისად სარგებლობს ნაოსნობისა და ფრენის, კაბელებისა და მილსადენების გაყვანის უფლებით და ზღვით სარგებლობის სხვა მართლზომიერი შესაძლებლობებით.
2. ამ კანონისა და საერთაშორისო სამართლის ნორმების შესაბამისად უცხო ქვეყანამ თავისი უფლებების განხორციელებისას და მოვალეობების შესრულებისას უნდა გაითვალისწინოს საქართველოს უფლება-მოვალეობები.

მუხლი 34

საქართველოს განსაკუთრებულ ეკონომიკურ ზონაში

არსებული ხელოვნური კუნძულები, ნაგებობები და მოწყობილობები

1. საქართველოს აქვს განსაკუთრებული უფლება თავის განსაკუთრებულ ეკონომიკურ ზონაში ააგოს, აგრეთვე ნება დართოს ააგონ და დაარეგულიროს შექმნა, ექსპლუატაცია და გამოყენება:
- ა) ხელოვნური კუნძულების;
 - ბ) მოწყობილობებისა და ნაგებობების, რომლებიც გამოიყენება ამ კანონის 32-ე მუხლით განსაზღვრული მიზნით, აგრეთვე სხვა ეკონომიკური მიზნებისათვის.
2. საქართველოს ასეთი ხელოვნური კუნძულების მიმართ აქვს განსაკუთრებული იურისდიქცია, მათ შორის, იურისდიქცია საბაჟო, ფისკალური, სანიტარიული და საემიგრაციო კანონმდებლობის მიმართ, აგრეთვე უსაფრთხოების შესახებ კანონმდებლობისა და წესების მიმართ.
3. საქართველოს უფლება აქვს თავის განსაკუთრებულ ეკონომიკურ ზონაში არსებული ხელოვნური კუნძულების, ნაგებობებისა და მოწყობილობების ირგვლივ, საჭიროების შემთხვევაში, შექმნას გონივრული უსაფრთხოების ზონები, რომელთა ფარგლებშიც მას შეუძლია მიიღოს საჭირო ზომები ნაოსნობის, აგრეთვე ხელოვნური კუნძულების, ნაგებობებისა და მოწყობილობების უსაფრთხოების უზრუნველყოფის მიზნით.
4. უსაფრთხოების ზონების სიგანე დგინდება საქართველოს მიერ საერთაშორისო სტანდარტების გათვალისწინებით, ხელოვნური კუნძულების, ნაგებობებისა და მოწყობილობების არსისა და ფუნქციების შესაბამისად და ვრცელდება მათი გარე კიდის ყოველი წერტილიდან ათვლილი არა უმეტეს 500 მეტრისა, გარდა იმ შემთხვევებისა, როდესაც უსაფრთხოების ზონების სიგანის გაზრდა ნებადართულია საერთაშორისო სტანდარტებით ან რეკომენდებულია შესაბამისი საერთაშორისო ორგანიზაციის მიერ. ინფორმაციას უსაფრთხოების ზონების სიგანის შესახებ საქართველოს შესაბამისი ორგანოები აქვეყნებენ „ზღვაოსანთა უწყებებში“.
5. საქართველოს განსაკუთრებულ ეკონომიკურ ზონაში არსებულ ხელოვნურ კუნძულებს, ნაგებობებსა და მოწყობილობებს არა აქვთ კუნძულის სტატუსი და თავისი ტერიტორიული ზღვა, მათი არსებობა გავლენას არ ახდენს საქართველოს ტერიტორიული ზღვის, განსაკუთრებული ეკონომიკური ზონისა და კონტინენტური შელფის საზღვრების დადგენაზე.

6. ხელოვნური კუნძულები, ნაგებობები და მოწყობილობები, აგრეთვე მათი უსაფრთხოების ზონები არ შეიძლება შეიქმნას საყოველთაოდ აღიარებულ, საერთაშორისო ნაოსნობისათვის არსებითად მნიშვნელოვან საზღვაო გზებზე.
7. საქართველოს განსაკუთრებულ ეკონომიკურ ზონაში არსებული ხელოვნური კუნძულების, ნაგებობებისა და მოწყობილობების გამოყენებასა და ექსპლუატაციაზე პასუხისმგებელი უცხო ქვეყნის იურიდიული პირები და საერთაშორისო ორგანიზაციები ვალდებული არიან ხელოვნურ კუნძულებზე, ნაგებობებზე და მოწყობილობებზე წესრიგში იქონიონ მათი არსებობის შესახებ გამაფრთხილებელი საშუალებები. ამ პირებმა და საერთაშორისო ორგანიზაციებმა მიტოვებული ან გამოუყენებელი ხელოვნური კუნძულების, ნაგებობებისა და მოწყობილობების ლიკვიდაცია უნდა მოახდინონ მათი აშენების ნებართვაში განსაზღვრულ ვადებში ისე, რომ ხელი არ შეუშალონ ნაოსნობასა და თევზჭერას და არ შექმნან ზღვის გარემოს დაბინძურების საფრთხე.
8. საქართველოს განსაკუთრებულ ეკონომიკურ ზონაში ხელოვნური კუნძულების და ნაგებობების აგების, მოწყობილობების დამონტაჟების, მათ ირგვლივ უსაფრთხოების ზონების შექმნის, ხელოვნური კუნძულების, ნაგებობებისა და მოწყობილობების სრული ან ნაწილობრივი ლიკვიდაციის შესახებ უნდა ეცნობოს საქართველოს შესაბამის ორგანოს, ამავე დროს, მითითებული უნდა იყოს მათი მდებარეობის სიღრმე და იმ ნარჩენების ზომები, რომლებიც მთლიანად არ არის ლიკვიდირებული. ეს ინფორმაცია უნდა გამოქვეყნდეს „ზღვაოსანთა უწყებებში“.

მუხლი 35

საქართველოს განსაკუთრებულ ეკონომიკურ ზონაში

ზღვის ცოცხალი რესურსების რაციონალური გამოყენება და დაცვა

1. საქართველოს განსაკუთრებულ ეკონომიკურ ზონაში აკრძალულია ცოცხალი რესურსების რეწვა, თუ საქართველოსა და გემის დროშის სახელმწიფოს შორის არ არსებობს ცოცხალი რესურსების რეწვის შესახებ ხელშეკრულება.
2. საქართველო თავის განსაკუთრებულ ეკონომიკურ ზონაში ცოცხალი რესურსების რაციონალური გამოყენებისა და დაცვის მიზნით ყოველწლიურად, ყველაზე უფრო სანდო მონაცემების მიხედვით, ადგენს ყველა სახეობის ცოცხალი რესურსის რეწვის დასაშვებ კვოტას.
3. თუ საქართველოს სარეწ ორგანიზაციებს არ შეუძლიათ აითვისონ ცოცხალი რესურსების რეწვის კვოტები, ან თუ არსებობს საქართველოსა და უცხო ქვეყანას შორის ცოცხალი რესურსების რეწვის შესახებ სპეციალური ხელშეკრულება, დასაშვებია ლიცენზიების გაცემით ან ნაცვალგების პრინციპის საფუძველზე სხვა ქვეყნებისათვის ცოცხალი რესურსების რეწვის კვოტების გადაცემა.
4. ლიცენზიას საქართველოსა და უცხო ქვეყნის ფიზიკურ და იურიდიულ პირებზე გასცემს საქართველოს გარემოსა და ბუნებრივი რესურსების დაცვის სამინისტრო.
5. უცხო ქვეყნის ფიზიკური და იურიდიული პირები, რომლებსაც საქართველოს გარემოსა და ბუნებრივი რესურსების დაცვის სამინისტრომ დართო ნება საქართველოს განსაკუთრებულ ეკონომიკურ ზონაში აწარმოონ ცოცხალი რესურსების რეწვა, ვალდებული არიან დაიცვან საქართველოს შესაბამისი კანონმდებლობა.
6. თუ უცხო ქვეყნის სარეწ გემს არა აქვს საქართველოს განსაკუთრებულ ეკონომიკურ ზონაში ცოცხალი რესურსების რეწვის სპეციალური ნებართვა, ამ ზონაში ნაოსნობის დროს სარეწი იარაღები სამუშაო მდგომარეობაში არ უნდა ჰქონდეს.

მუხლი 36

თევზის ანადრომული სახეობების დაცვა

1. საქართველო პირველ რიგში დაინტერესებული და პასუხისმგებელია თევზის ანადრომული სახეობების დაცვასა და რაციონალურ გამოყენებაზე, რომლებიც ჩნდებიან საქართველოს მდინარეებში და თავისი საცხოვრებელი ციკლის ნაწილს სხვა ქვეყნების წყლებში ატარებენ.
2. საქართველო უზრუნველყოფს თევზის ანადრომული სახეობების შენარჩუნებას, დაცვასა და

ოპტიმალურ გამოყენებას თავის წყლებში მათი რეწვის რეგულირებით და სხვა დაინტერესებულ ქვეყნებთან ხელშეკრულებების დადებით.

მუხლი 37

საქართველოს განსაკუთრებულ ეკონომიკურ ზონაში საქართველოს

სუვერენული უფლებებისა და იურისდიქციის დარღვევის საწინააღმდეგო ზომები

1. თუ საქართველოს განსაკუთრებულ ეკონომიკურ ზონაში უცხო ქვეყნის გემმა დაარღვია ან აპირებს დაარღვიოს საქართველოს სუვერენული უფლებები და იურისდიქცია, საქართველოს სახელმწიფო საზღვრის დაცვის სახელმწიფო დეპარტამენტი იღებს საჭირო ზომებს ასეთი დარღვევების აღკვეთის ან თავიდან აცილების მიზნით. მას უფლება აქვს ჩაატაროს გემის ინსპექტირება და დააკავოს იგი დამნაშავეთა პასუხისგებაში მისაცემად.
2. საქართველოს განსაკუთრებულ ეკონომიკურ ზონაში საქართველოს სუვერენული უფლებებისა და იურისდიქციის დარღვევის აღკვეთის ან თავიდან აცილების მიზნით მიღებული ზომების შესახებ ეცნობება გემის დროშის სახელმწიფოს დიპლომატიურ აგენტს ან კომპეტენტურ თანამდებობის პირს.

თაზი VI. საქართველოს კონტინენტური შელფი

მუხლი 38

საქართველოს კონტინენტური შელფი

საქართველოს კონტინენტური შელფი არის ზღვის ფსკერი და მისი წიაღისეული, კონტინენტის კიდის სახმელეთო ტერიტორიის ბუნებრივი გაგრძელების ჩათვლით, რომელიც ვრცელდება საქართველოს ტერიტორიული ზღვის გარე საზღვრიდან სხვა შავიზღვისპირა ქვეყნების კონტინენტური შელფის გამიჯვნის საზღვრამდე, რომელიც დგინდება ქვეყნებს შორის ხელშეკრულების საფუძველზე.

მუხლი 39

საქართველოს კონტინენტური შელფის გარე საზღვარი

1. საქართველოს კონტინენტური შელფის გარე საზღვრი ემთხვევა საქართველოს განსაკუთრებული ეკონომიკური ზონის გარე საზღვარს.
2. საქართველოს კონტინენტური შელფის გარე საზღვრის დადგენისას გამოიყენება ამ კანონის 31-ე მუხლი.

მუხლი 40

საქართველოს უფლებები თავის კონტინენტურ შელფზე

1. საქართველო თავის კონტინენტურ შელფზე ახორციელებს სუვერენულ უფლებებს, აწარმოებს კონტინენტური შელფის დაზვერვასა და დამუშავებას, იყენებს ენერგეტიკულ, მინერალურ და ზღვის ცოცხალ რესურსებს, მათ შორის, ცოცხალი ორგანიზმების "მჯდომარე სახეობებს" (კიბორჩხალები, კიბოსნაირები, ზღვის ღრუბლები და სხვა), რომლებიც მათი რეწვის პერიოდში უძრავად იმყოფებიან ზღვის ფსკერზე ან მის ქვეშ, ან მხოლოდ ზღვის ფსკერთან ან მის წიაღთან მჭიდრო ფიზიკურ კავშირში გადაადგილდებიან.
2. საქართველოს ეს უფლებები განსაკუთრებულია. თუ საქართველო არ ზვერავეს თავის კონტინენტურ შელფს და არ ამუშავებს მის რესურსებს, არავის არა აქვს უფლება დაზვეროს და დაამუშაოს საქართველოს კონტინენტური შელფი მისი ნებართვის გარეშე.
3. თავისი კონტინენტური შელფის მიმართ საქართველოს აქვს განსაკუთრებული უფლება:
 - ა) აწარმოოს, ნება დართოს აწარმოონ და დაარეგულიროს საბურღი სამუშაოები;
 - ბ) ააგოს, ნება დართოს ააგონ და დაარეგულიროს ხელოვნური კუნძულების, მოწყობილობებისა და ნაგებობების შექმნა, ექსპლუატაცია და გამოყენება.
4. თავისი კონტინენტური შელფის მიმართ საქართველოს აქვს იურისდიქცია:
 - ა) სამეცნიერო საზღვაო გამოკვლევებზე;

- ბ) გარემოს დაცვასა და შენარჩუნებაზე;
- გ) საქართველოს წყალქვეშა კაბელებისა და მილსადენების გაყვანასა და ექსპლუატაციაზე.
5. საქართველო თავის კონტინენტურ შეღფზე თავისი უფლებების განხორციელებისას არ ხელყოფს უცხო ქვეყნების ამ კანონითა და საერთაშორისო სამართლით დადგენილ უფლებებს.

მუხლი 41**საქართველოს ფიზიკური და იურიდიული პირების საქმიანობა საქართველოს კონტინენტურ შეღფზე**

საქართველოს ფიზიკური და იურიდიული პირების მიერ საქართველოს კონტინენტური შეღფის რესურსების მოძიება, დაზვერვა, დამუშავება და გამოყენება, კაბელებისა და მილსადენების გაყვანა და კონტინენტურ შეღფთან დაკავშირებული სხვა საქმიანობა ხორციელდება საქართველოს შესაბამისი ორგანოების ნებართვით.

მუხლი 42**უცხო ქვეყნებისა და საერთაშორისო ორგანიზაციების მიერ საქართველოს კონტინენტურ შეღფზე კაბელებისა და მილსადენების გაყვანა**

1. უცხო ქვეყნების, მათი ფიზიკური და იურიდიული პირების, აგრეთვე საერთაშორისო ორგანიზაციების მიერ საქართველოს კონტინენტურ შეღფზე კაბელებისა და მილსადენების გაყვანა ხორციელდება საქართველოს კონტინენტური შეღფის დაზვერვის, მისი რესურსების დამუშავებისა და ზღვის გარემოს დაცვის უფლებების გათვალისწინებით.
2. საქართველოს კონტინენტურ შეღფზე კაბელებისა და მილსადენების გაყვანის ადგილები დგინდება საქართველოს შესაბამის ორგანოებთან შეთანხმებით.

მუხლი 43**საქართველოს კონტინენტური შეღფის ფარგლებში საქართველოს სუვერენული უფლებების და იურისდიქციის დარღვევის საწინააღმდეგო ზომები**

თუ საქართველოს კონტინენტური შეღფის ფარგლებში უცხო ქვეყნის გემმა დაარღვია ან აპირებს დაარღვიოს საქართველოს სუვერენული უფლებები და იურისდიქცია, გამოიყენება ამ კანონის 37-ე მუხლით დადგენილი წესები.

თავი VII. ზღვაზე გასასვლელის არმქონე ქვეყნის ზღვით სარგებლობისა და ზღვაზე გასვლის გასვლის მიზნით საქართველოს ტერიტორიაზე თავისუფალი ტრანზიტის უფლება**მუხლი 44****ზღვაზე გასასვლელის არმქონე ქვეყნის ზღვით სარგებლობისა და ზღვაზე გასვლის მიზნით საქართველოს ტერიტორიაზე თავისუფალი ტრანზიტის უფლება**

1. ზღვაზე გასასვლელის არმქონე ქვეყანას უფლება აქვს ზღვაზე გასვლის მიზნით საქართველოს ტერიტორიაზე ისარგებლოს ტრანზიტის თავისუფლებით ნებისმიერი სატრანსპორტო საშუალებით.
2. საქართველოს ტერიტორიაზე ზღვაზე გასვლის მიზნით ტრანზიტის წესი განისაზღვრება საქართველოსა და ზღვაზე გასასვლელის არმქონე ქვეყნებს შორის დადებული ორმხრივი ან რეგიონული ხელშეკრულებებით.
3. საქართველოს უფლება აქვს მიიღოს ყველა შესაბამისი ზომა, რათა ზღვაზე გასასვლელის არმქონე ქვეყნის უფლებებით არ შეიზღუდოს საქართველოს უფლებები.

მუხლი 45**ზღვაზე გასასვლელის არმქონე ქვეყნის სატრანსპორტო საშუალებების საბაჟო გადასახადის, სხვა გადასახადებისა და მოსაკრებლებისაგან განთავისუფლება ზღვაზე გასვლის მიზნით სატრანზიტო მოძრაობის დროს**

საქართველოს ტერიტორიაზე ზღვაზე გასასვლელის არმქონე ქვეყნის სატრანსპორტო საშუალებების ზღვაზე გასვლის მიზნით სატრანზიტო მოძრაობა არ ექვემდებარება საბაჟო გადასა-

ხადის, სხვა გადასახადებისა და მოსაკრებლების გადახდას, ამ მოძრაობასთან დაკავშირებული კონკრეტული მომსახურების საფასურის გარდა.

თაზი VIII. საზღვაო სამეცნიერო კვლევა საქართველოს საზღვაო სივრცეში

მუხლი 46

საქართველოს ფიზიკური და იურიდიული პირების მიერ საქართველოს შიდა საზღვაო წყლებსა და ტერიტორიულ ზღვაში საზღვაო სამეცნიერო კვლევების განხორციელება

საქართველოს შიდა საზღვაო წყლებსა და ტერიტორიულ ზღვაში საქართველოს ფიზიკური და იურიდიული პირები საზღვაო სამეცნიერო კვლევებს (შემდგომ – სამეცნიერო კვლევა) და საძიებო სამუშაოებს ახორციელებენ საქართველოს შესაბამისი ორგანოების მიერ დამტკიცებული პროგრამებისა და მათ მიერ გაცემული ნებართვების საფუძველზე.

მუხლი 47

უცხო ქვეყნის ფიზიკური და იურიდიული პირების, საერთაშორისო ორგანიზაციების მიერ საქართველოს შიდა საზღვაო წყლებში და ტერიტორიულ ზღვაში სამეცნიერო კვლევების განხორციელება

1. საქართველოს შიდა საზღვაო წყლებსა და ტერიტორიულ ზღვაში სამეცნიერო კვლევები და საძიებო სამუშაოები უცხო ქვეყნის ფიზიკურმა და იურიდიულმა პირებმა და საერთაშორისო ორგანიზაციებმა შეიძლება განახორციელონ საქართველოს შესაბამისი ორგანოების ნებართვით და მათი რეკომენდაციების შესაბამისად.
2. საქართველოს შესაბამის ორგანოებს უფლება აქვთ შეაჩერონ ან აკრძალონ უცხო ქვეყნის ფიზიკური და იურიდიული პირების, აგრეთვე საერთაშორისო ორგანიზაციების მიერ საქართველოს შიდა საზღვაო წყლებში და ტერიტორიულ ზღვაში სამეცნიერო კვლევებისა და საძიებო სამუშაოების განხორციელება, თუ ისინი არღვევენ კვლევის განხორციელების დადგენილ პირობებს.

მუხლი 48

სამეცნიერო კვლევის განხორციელების პრინციპები საქართველოს განსაკუთრებულ ეკონომიკურ ზონაში და კონტინენტურ შელფზე

საქართველოს განსაკუთრებულ ეკონომიკურ ზონაში და კონტინენტურ შელფზე სამეცნიერო კვლევა ხორციელდება შემდეგი პრინციპების შესაბამისად:

- ა) სამეცნიერო კვლევა ხორციელდება მხოლოდ მშვიდობიანი მიზნით;
- ბ) სამეცნიერო კვლევა ხორციელდება სათანადო მეცნიერული მეთოდებით და სახსრებით, ამ კანონისა და საქართველოს კანონმდებლობის, აგრეთვე საქართველოს საერთაშორისო შეთანხმებების მოთხოვნათა შესაბამისად;
- გ) სამეცნიერო კვლევა არ უნდა უქმნიდეს გაუმართლებელ დაბრკოლებებს ამ კანონისა და საქართველოს კანონმდებლობის, აგრეთვე საქართველოს საერთაშორისო შეთანხმებებით განსაზღვრულ ზღვით მართლზომიერ სარგებლობას;
- დ) სამეცნიერო კვლევა ხორციელდება ყველა იმ წესის გათვალისწინებით, რომელიც ამ კანონის, საქართველოს კანონმდებლობის და საქართველოს საერთაშორისო შეთანხმებების შესაბამისად მიიღება.

მუხლი 49

სამეცნიერო კვლევა საქართველოს განსაკუთრებულ ეკონომიკურ ზონაში და კონტინენტურ შელფზე

1. ამ კანონისა და საქართველოს კანონმდებლობის, აგრეთვე საქართველოს საერთაშორისო შეთანხმებათა შესაბამისად, თავისი იურისდიქციის განხორციელების მიზნით საქართველო არეგულირებს და ახორციელებს სამეცნიერო კვლევებს თავის განსაკუთრებულ ეკონომიკურ ზონაში და კონტინენტურ შელფზე, ასევე ნებას რთავს უცხო ქვეყნებსა და საერთაშორისო ორგანიზაციებს განახორციელონ სამეცნიერო კვლევები.

2. საქართველოს განსაკუთრებულ ეკონომიკურ ზონაში და კონტინენტურ შელფზე სამეცნიერო კვლევები ხორციელდება საქართველოს შესაბამისი ორგანოების ნებართვით. ჩვეულებრივი გარემოებების არსებობისას (მათ შორის, დიპლომატიური ურთიერთობების არარსებობის შემთხვევაში) საქართველო ნებას რთავს უცხო ქვეყნებს ან საერთაშორისო ორგანიზაციებს განხორციელონ სამეცნიერო კვლევები მშვიდობიანი მიზნით და ზღვის გარემოს შესახებ ცოდნის გასამდიდრებლად.
3. საქართველოს უფლება აქვს უარი განუცხადოს უცხო ქვეყნებსა და საერთაშორისო ორგანიზაციებს საქართველოს განსაკუთრებულ ეკონომიკურ ზონაში ან კონტინენტურ შელფზე სამეცნიერო კვლევის განხორციელებაზე, თუ სამეცნიერო კვლევის პროექტი:
 - ა) დაკავშირებულია ბუნებრივი რესურსების დაზვერვასა და მოპოვებასთან;
 - ბ) ითვალისწინებს კონტინენტურ შელფზე ჭაბურღილების დადგმას, ასაფეთქებელი ნივთიერებების გამოყენებას ან ზღვის გარემოში მავნე ნივთიერებების შეტანას;
 - გ) ითვალისწინებს ხელოვნური კუნძულების და ნაგებობების მშენებლობას ან მოწყობილობების დამონტაჟებას, აგრეთვე მათ ექსპლუატაციასა და გამოყენებას;
 - დ) შეიცავს სამეცნიერო კვლევის მიზნისა და ხასიათის შესახებ არასწორ ინფორმაციას, ან კვლევის ჩატარების მსურველმა ქვეყანამ ან საერთაშორისო ორგანიზაციამ აღრე განხორციელებული კვლევის დროს საქართველოს წინაშე ნაკისრი ვალდებულებები არ შეასრულა.
4. საქართველოს განსაკუთრებულ ეკონომიკურ ზონაში და კონტინენტურ შელფზე სამეცნიერო კვლევის დროს უცხო ქვეყნები საქართველოს არ უნდა უქმნიდნენ გაუმართლებელ დაბრკოლებებს თავისი სუვერენული უფლებებისა და იურისდიქციის განხორციელებისას.

მუხლი 50

უცხო ქვეყნებისა და საერთაშორისო ორგანიზაციების

მიერ საქართველოსათვის ინფორმაციის მიწოდების ვალდებულება

ის უცხო ქვეყნები და საერთაშორისო ორგანიზაციები, რომელთაც სურთ განხორციელონ სამეცნიერო კვლევა საქართველოს განსაკუთრებულ ეკონომიკურ ზონაში და კონტინენტურ შელფზე, ვალდებული არიან კვლევის დაწყებამდე ექვსი თვით აღრე საქართველოს შესაბამის ორგანოებს მიაწოდონ შემდეგი ინფორმაცია:

- ა) პროექტის მიზანი და ხასიათი;
- ბ) კვლევის მეთოდები და სამეცნიერო ხელსაწყო-მოწყობილობების დასახელება, გემის დასახელება, ტონაჟი, ტიპი და კლასი, სამეცნიერო ხელსაწყო-მოწყობილობების აღწერილობა;
- გ) იმ რაიონების ზუსტი გეოგრაფიული კოორდინატები, სადაც განხორციელდება პროექტი;
- დ) კვლევითი გემების პირველად შემოსვლისა და საბოლოო გასვლის, აგრეთვე მოწყობილობების დამონტაჟებისა და მოხსნის სავარაუდო თარიღები;
- ე) იმ ორგანიზაციის დასახელება, რომელიც ახორციელებს პროექტს, აგრეთვე მისი ხელმძღვანელისა და პროექტის განხორციელებაზე პასუხისმგებელი პირების მონაცემები;
- ვ) საქართველოს მიერ პროექტში მონაწილეობის მიღების შესაძლებლობა;
- ზ) სხვა აუცილებელი მონაცემები.

მუხლი 51

უცხო ქვეყნებისა და საერთაშორისო ორგანიზაციების

მიერ დადგენილი პირობების დაცვის ვალდებულება

უცხო ქვეყნები და საერთაშორისო ორგანიზაციები საქართველოს ეკონომიკურ ზონაში და კონტინენტურ შელფზე სამეცნიერო კვლევის განხორციელებისას ვალდებული არიან:

- ა) უზრუნველყონ საქართველოს უფლება მონაწილეობა მიიღოს სამეცნიერო კვლევაში, განსაკუთრებით – კვლევით გემებზე და მოწყობილობებზე განხორციელებულ კვლევაში, თუ ეს პრაქტიკულად შესაძლებელია;
- ბ) საქართველოს თხოვნით მიაწოდონ მას წინასწარი მოხსენებები, როგორც კი ეს პრაქტიკულად გახდება შესაძლებელი, აგრეთვე კვლევის საბოლოო შედეგები და დასკვნები;

- გ) საშუალება მისცენ საქართველოს გაეცნოს სამეცნიერო კვლევის შედეგებს, გადასცენ მას მონაცემები, რომელთა ასლის გადაღებაც შესაძლებელია და ნიმუშები, რომელთა განაწილებაც მათი სამეცნიერო ღირებულების შემცირების გარეშე შეიძლება;
- დ) საქართველოს თხოვნით მიაწოდონ მას ამ მუხლის „გ“ ქვეპუნქტით გათვალისწინებული მონაცემების, ნიმუშებისა და კვლევის შედეგების შემაჯამებელი ინფორმაცია ან დაეხმარონ მას მათ შეფასებასა და ინტერპრეტაციაში;
- ე) დაუყოვნებლივ აცნობონ საქართველოს შესაბამის ორგანოებს სამეცნიერო კვლევის პროექტში შეტანილი ყველა მნიშვნელოვანი ცვლილების შესახებ;
- ვ) კვლევის დასრულების შემდეგ დამალონ სამეცნიერო მოწყობილობები, თუ შეთანხმებით სხვა რამ არ არის გათვალისწინებული.

მუხლი 52

ნაკულისხმები თანხმობა

უცხო ქვეყნებსა და საერთაშორისო ორგანიზაციებს უფლება აქვთ დაიწყო სამეცნიერო კვლევის განხორციელება საქართველოს განსაკუთრებულ ეკონომიკურ ზონაში და კონტინენტურ შელფზე საქართველოს შესაბამისი ორგანოებისთვის ამ კანონის 50-ე მუხლით გათვალისწინებული ინფორმაციის მიწოდების მომენტიდან 6 თვის გასვლის შემდეგ, თუ 4 თვის განმავლობაში საქართველოს შესაბამისმა ორგანოებმა არ შეატყობინეს უცხო ქვეყნებს ან საერთაშორისო ორგანიზაციებს, რომ საქართველო უარს ამბობს სამეცნიერო კვლევის განხორციელებაზე შემდეგი მოტივით:

- ა) პროექტის შესახებ მიწოდებული ინფორმაცია სინამდვილეს არ შეესაბამება;
- ბ) ამ კანონის 50-ე და 51-ე მუხლების საფუძველზე ითხოვენ დამატებით ინფორმაციას სამეცნიერო კვლევის პირობების შესახებ;
- გ) უცხო ქვეყანამ ან საერთაშორისო ორგანიზაციამ, რომელსაც სურს საქართველოს განსაკუთრებულ ეკონომიკურ ზონაში და კონტინენტურ შელფზე სამეცნიერო კვლევის განხორციელება, ადრე განხორციელებული კვლევის დროს არ შეასრულა საქართველოს წინაშე ნაკისრი ვალდებულებები.

მუხლი 53

საქართველოს განსაკუთრებულ ეკონომიკურ ზონაში და კონტინენტურ შელფზე სამეცნიერო კვლევის შეჩერება ან შეწყვეტა

1. საქართველოს უფლება აქვს მოითხოვოს თავის განსაკუთრებულ ეკონომიკურ ზონაში და კონტინენტურ შელფზე სამეცნიერო კვლევის შეჩერება, თუ:
 - ა) კვლევითი საქმიანობა არ ხორციელდება ამ კანონის 50-ე მუხლით გათვალისწინებული ინფორმაციის შესაბამისად;
 - ბ) უცხო ქვეყანა ან საერთაშორისო ორგანიზაცია, რომელიც ახორციელებს სამეცნიერო კვლევას, არ იცავს ამ კანონის 51-ე მუხლით დადგენილ მოთხოვნებს.
2. საქართველოს უფლება აქვს მოითხოვოს თავის განსაკუთრებულ ეკონომიკურ ზონაში და კონტინენტურ შელფზე სამეცნიერო კვლევის შეწყვეტა ამ კანონის 50-ე მუხლით გათვალისწინებული ინფორმაციის გაყალბების შემთხვევაში, თუ ეს კვლევითი პროექტის ან კვლევითი საქმიანობის სერიოზული ცვლილების ტოლფასია.
3. საქართველოს უფლება აქვს მოითხოვოს თავის განსაკუთრებულ ეკონომიკურ ზონაში და კონტინენტურ შელფზე სამეცნიერო კვლევის შეწყვეტა, თუ ამ მუხლის პირველი პუნქტით გათვალისწინებული სიტუაცია არ შეიცვლება გარკვეული დროის განმავლობაში.
4. საქართველოს მიერ სამეცნიერო კვლევის შეჩერების და შეწყვეტის შესახებ გადაწყვეტილების შეტყობინების შემდეგ ის ქვეყანა ან საერთაშორისო ორგანიზაცია, რომელიც ახორციელებს კვლევას, აჩერებს ან წყვეტს კვლევით საქმიანობას.
5. ამ მუხლის პირველი პუნქტის საფუძველზე საქართველოს განსაკუთრებულ ეკონომიკურ ზონაში და კონტინენტურ შელფზე სამეცნიერო კვლევის შეჩერების შესახებ დადგენილება უქმდება საქართველოს მიერ და კვლევა შეიძლება გაგრძელდეს, თუ მისი განხორციელების

უფლების მქონე ქვეყანა ან საერთაშორისო ორგანიზაცია დააკმაყოფილებს ამ კანონის 50-ე და 51-ე მუხლების მოთხოვნებს.

მუხლი 54

საქართველოს შესაბამისი ორგანოების სანაპირო სამსახურებთან კავშირი

უცხო ქვეყნები და საერთაშორისო ორგანიზაციები, რომლებიც ახორციელებენ სამეცნიერო კვლევას საქართველოს განსაკუთრებულ ეკონომიკურ ზონაში და კონტინენტურ შეღვზე, ვალდებული არიან იქონიონ რეგულარული კავშირი საქართველოს შესაბამისი ორგანოების სანაპირო სამსახურებთან.

თავი IX. ზღვის გარემოს დაცვა საქართველოს საზღვაო სივრცეში

მუხლი 55

ზღვის გარემოს დაბინძურების აკრძალვა საქართველოს საზღვაო სივრცეში

აკრძალულია საქართველოს საზღვაო სივრცისა და მისი ატმოსფეროს დაბინძურება ტოქსიური და რადიოაქტიური ნივთიერებების ან სხვა ნარჩენებისა და მასალების მოცილებით, ჩამარხვით და ჩაშვებით, რაც ზიანს აყენებს ადამიანთა ჯანმრთელობას, შავი ზღვის რესურსების მარაგს და ეკოსისტემას.

მუხლი 56

საქართველოს ზღვის სანაპიროზე და მდინარეთა ნაპირებზე განლაგებული დაბინძურების წყაროებიდან საქართველოს საზღვაო სივრცისა და სანაპიროს დაბინძურების თავიდან აცილება

1. აკრძალულია საქართველოს ზღვის სანაპიროზე და მდინარეთა ნაპირებზე განლაგებული დაბინძურების წყაროებიდან საქართველოს საზღვაო სივრცისა და სანაპიროს დაბინძურება. საქართველოს საზღვაო სივრცისა და სანაპიროს დაბინძურებისათვის პასუხისმგებლობა განისაზღვრება საქართველოს კანონმდებლობით.
2. ადგილობრივი თვითმმართველობისა და მმართველობის ორგანოები პასუხს აგებენ საქართველოს ზღვის სანაპიროზე და მდინარეთა ნაპირებზე განლაგებული დაბინძურების წყაროებიდან საქართველოს საზღვაო სივრცისა და სანაპიროს დაბინძურების თავიდან აცილებისა და ლიკვიდაციის ორგანიზებაზე.

მუხლი 57

გემის მფლობელის პასუხისმგებლობა საქართველოს საზღვაო სივრცისა და სანაპიროს დაბინძურებისათვის

გემის მფლობელის პასუხისმგებლობა საქართველოს საზღვაო სივრცისა და სანაპიროს დაბინძურებისათვის განისაზღვრება საქართველოს კანონმდებლობით.

მუხლი 58

მიწის მასის ზღვაში ჩაყრა და ფსკერული დანალექის ზღვიდან ამოღება საქართველოს საზღვაო სივრცეში

მიწის მასის ზღვაში ჩაყრა და ფსკერული დანალექის ზღვიდან ამოღება საქართველოს საზღვაო სივრცეში შეიძლება განხორციელდეს საქართველოს გარემოსა და ბუნებრივი რესურსების დაცვის სამინისტროს ნებართვით საქართველოს ტრანსპორტის სამინისტროსთან შეთანხმებით, სპეციალურად განსაზღვრულ რაიონებში.

მუხლი 59

ზღვაში გასვლის აკრძალვა იმ გემისათვის, რომელიც ქმნის ზღვის გარემოს დაბინძურების საფრთხეს

საქართველოს ნავსადგურის კაპიტანს უფლება აქვს აკრძალოს შიდა საზღვაო წყლებში, ნავსადგურში ან რეიდზე მყოფი გემის ზღვაში გასვლა, თუ მისი ტექნიკური მდგომარეობა ვერ უზრუნველყოფს ზღვის გარემოს დაბინძურების თავიდან აცილებასა და შემცირებას.

მუხლი 60

სარჩელის აღძვრა, როცა გემი ნებაყოფლობით დგას საქართველოს ნავსადგურში ან ტერმინალთან
როცა გემი ნებაყოფლობით დგას საქართველოს ნავსადგურში ან ტერმინალთან, საქართველოს შესაბამის ორგანოებს უფლება აქვთ აღძრან სარჩელი, თუ გემმა საქართველოს განსაკუთრებულ ეკონომიკურ ზონაში დაარღვია საქართველოს კანონმდებლობა ზღვის გარემოს დაბინძურების თავიდან აცილების, შემცირებისა და კონტროლის შესახებ.

მუხლი 61

უცხო ქვეყნის გემის მიერ საქართველოს განსაკუთრებული ეკონომიკური ზონის დაბინძურება

1. თუ უცხო ქვეყნის გემმა საქართველოს განსაკუთრებულ ეკონომიკურ ზონაში დაარღვია საქართველოს კანონმდებლობა გემიდან ზღვის გარემოს დაბინძურების თავიდან აცილების, შემცირებისა და კონტროლის შესახებ, საქართველოს შესაბამის ორგანოებს უფლება აქვთ მოსთხოვონ გემის ადმინისტრაციას შემდეგი ინფორმაციის მიწოდება:
 - ა) გემის დასახელება;
 - ბ) მიწერის ნავსადგურის დასახელება;
 - გ) იმ ნავსადგურების დასახელება, სადაც უკანასკნელად იმყოფებოდა გემი და სადაც აპირებს შესვლას;
 - დ) დარღვევის დადგენისათვის აუცილებელი სხვა ინფორმაცია.
2. თუ საქართველოს განსაკუთრებულ ეკონომიკურ ზონაში მყოფმა უცხო ქვეყნის გემმა დააბინძურა ზღვის გარემო ან შექმნა მისი დაბინძურების საფრთხე, საქართველოს შესაბამის ორგანოებს უფლება აქვთ ჩაატარონ გემის ინსპექტირება.
3. თუ ამ მუხლის პირველი პუნქტით გათვალისწინებულმა დანაშაულმა განსაკუთრებით დიდი ზიანი გამოიწვია ან განსაკუთრებით დიდი ზიანის გამოწვევის საფრთხე შექმნა, საქართველოს შესაბამის ორგანოებს საერთაშორისო სამართლის ნორმების შესაბამისად უფლება აქვთ საქართველოს კანონმდებლობით დადგენილი წესით ჩაატარონ გამოძიება და დააკავონ გემი.

მუხლი 62

საქართველოს საზღვაო სივრცის დაბინძურება უცხო ქვეყნის სამხედრო ხომალდის ან იმ გემისა და საფრენი აპარატის მიერ, რომლებიც გამოიყენება არაკომერციული სამთავრობო მიზნით

უცხო ქვეყნის სამხედრო ხომალდისა და დამხმარე სამხედრო გემის, აგრეთვე იმ გემისა და საფრენი აპარატის მიერ, რომლებიც გამოიყენება არაკომერციული სამთავრობო მიზნით, საქართველოს საზღვაო სივრცის დაბინძურების შესახებ დაუყოვნებლივ უნდა ეცნობოს გემის დროშის სახელმწიფოს საქართველოში აკრედიტებულ დიპლომატიურ წარმომადგენლობას.

მუხლი 63

სამართლებრივი დახმარება უცხო ქვეყნის საზღვაო სივრცის დაბინძურების შემთხვევაში

1. უცხო ქვეყნის საზღვაო სივრცის სერიოზული დაბინძურების შემთხვევაში ამ ქვეყნის თხოვნით საქართველო უწევს მას სამართლებრივ დახმარებას პიროვნების დაკითხვის, საბუთების შემოწმების, აგრეთვე გემის ტექნიკური მდგომარეობის შემოწმების სახით იმ დროს, როდესაც გემი, რომელმაც დააბინძურა ზღვის გარემო, იმყოფება საქართველოს ნავსადგურში ან შიდა საზღვაო წყლებში. ასეთი დახმარება ხორციელდება გემის დროშის სახელმწიფოს თხოვნითაც.
2. ამ მუხლის პირველი პუნქტით გათვალისწინებული სამართლებრივი დახმარება ხორციელდება ურთიერთდახმარების პრინციპით.

მუხლი 64

ზღვის ნაკრძალი რაიონი და საზღვაო სანიტარიული რაიონები

საქართველოში იქმნება შემდეგი ზღვის ნაკრძალი რაიონი და საზღვაო სანიტარიული რაიონები:

- ა) ზღვის ნაკრძალი რაიონი – საქართველოს ტერიტორიული ზღვის სანაპირო ზოლი მდინარე რიონის შესართავიდან ჩრდილოეთის მიმართულებით ანაკლიის დასახლებულ პუნქტამდე, რომლის სიგანე 5 საზღვაო მილია. ზღვის ნაკრძალ რაიონს ეკვრის ორი მილის სიგანის დამცავი ზონა. ამ რაიონში აკრძალულია თევზჭერა. ნაოსნობა დაიშვება მხოლოდ განსაკუთრებულ შემთხვევებში;
- ბ) საქართველოს პირველი საზღვაო სანიტარიული რაიონი (წყლით სარგებლობის ზონა) – საქართველოს შიდა წყლები და ტერიტორიული ზღვის სანაპირო ზოლი, რომლის სიგანე 12 საზღვაო მილია. ამ ზონაში აკრძალულია ნავთობშემცველი ნარეგების, გემების ექსპლუატაციის შედეგად მიღებული ნარჩენების, გემის გამდინარე წყლებისა და ტანკერებიდან სუფთა ბალასტის ზღვაში ჩაშვება;
- გ) მეორე საზღვაო სანიტარიული რაიონი – სანაპირო ზონა, რომლის სიგანე 50 საზღვაო მილია. ამ ზონაში აკრძალულია ნავთობშემცველი წყლების და სუფთა ბალასტის ზღვაში ჩაშვება, იმ შემთხვევების გარდა, როდესაც იმავდროულად სრულდება "გემებიდან დაბინძურების თავიდან აცილების შესახებ" საერთაშორისო კონვენციით დადგენილი მოთხოვნები.

თავი X. უცხო ქვეყნის გემის დევნა და დაკავება

მუხლი 65

უცხო ქვეყნის გემის დევნა და დაკავება

უცხო ქვეყნის გემის დევნა და დაკავება ხორციელდება, თუ გემმა დაარღვია:

- საქართველოს კანონმდებლობა მის შიდა საზღვაო წყლებში ან ტერიტორიულ ზღვაში ყოფნისას;
- ან აპირებს დაარღვიოს საქართველოს საბაჟო, საემიგრაციო, ფისკალური და სანიტარიული კანონმდებლობა საქართველოს მიმდებარე ზონაში;
- წყლის დაბინძურებისაგან დაცვის წესები საქართველოს განსაკუთრებულ ეკონომიკურ ზონაში ან კონტინენტურ შელფზე, ხელოვნური კუნძულებისა და ნაგებობების ირგვლივ, მათ შორის, უსაფრთხოების ზონებში.

მუხლი 66

უცხო ქვეყნის გემის დევნის წესი

- უცხო ქვეყნის გემის დევნა შეიძლება დაიწყოს, თუ გემი ან მისი ერთ-ერთი ნავი იმყოფება:
 - საქართველოს შიდა საზღვაო წყლებში ან ტერიტორიულ ზღვაში ამ კანონის 65-ე მუხლის „ა“ ქვეპუნქტის დარღვევით;
 - საქართველოს მიმდებარე ზონაში ამ კანონის 65-ე მუხლის „ბ“ ქვეპუნქტის დარღვევით;
 - საქართველოს განსაკუთრებულ ეკონომიკურ ზონაში ან კონტინენტურ შელფზე ამ კანონის 65-ე მუხლის „გ“ ქვეპუნქტის დარღვევით.
- უცხო ქვეყნის გემის დევნა იწყება, თუ იგი არ ემორჩილება გაჩერების ბრძანებას. დევნა ხორციელდება შეუჩერებლად, სანამ გემი არ შევა თავისი ან სხვა ქვეყნის ტერიტორიულ ზღვაში.
- უცხო ქვეყნის გემის დევნა ხორციელდება საქართველოს შესაბამისი ორგანოების სამხედრო ზომადღით და სამხედრო საფრენი აპარატით, ან სხვა უფლებამოსილი სახელმწიფო გემითა და საფრენი აპარატით, რომელთაც აქვთ შესაბამისი განმასხვავებელი ნიშნები.

მუხლი 67

დაკავებული უცხო ქვეყნის გემის საქართველოს ნავსადგურში ჩამოყვანა

დაკავებული უცხო ქვეყნის გემი შეიძლება ჩამოყვანილ იქნეს საქართველოს უახლოეს ნავსადგურში გამოძიების ჩასატარებლად და დამნაშავეთა პასუხისგებაში მისაცემად.

მუხლი 68

უცხო ქვეყნის გემისათვის მიყენებული ზიანის ანაზღაურება

თუ უცხო ქვეყნის გემი უსაფუძვლოდ გააჩერეს ან დააკავეს საქართველოს ტერიტორიული ზღვის გარეთ, მას უნდა აუნაზღაურდეს მიყენებული ზიანი.

თავი XI. დასკვნითი დებულებანი

მუხლი 69

აქტები, რომლებიც ძალას კარგავს ამ კანონის ამოქმედებისთანავე

ამ კანონის ამოქმედებისთანავე ძალადაკარგულად ჩაითვალოს:

- ა) სსრკ უმაღლესი საბჭოს პრეზიდიუმის 1981 წლის 13 მარტის №284 ბრძანებულება „ნავთობითა და ადამიანის ჯანმრთელობისათვის ან ზღვის ცოცხალი რესურსებისათვის მავნე სხვა ნივთიერებებით ზღვის გაჭუჭყიანებით მიყენებული ზარალის გემის პატრონის მიერ ანაზღაურების ოდენობის შესახებ“;
- ბ) სსრკ უმაღლესი საბჭოს პრეზიდიუმის 1984 წლის 28 თებერვლის №137 ბრძანებულება „სსრკ ეკონომიკური ზონის შესახებ“.

მუხლი 70

კანონის ამოქმედება

ეს კანონი ამოქმედდეს გამოქვეყნებიდან მე-15 დღეს.

საქართველოს პრეზიდენტი ედუარდ შევარდნაძე

*თბილისი,
1998 წლის 24 დეკემბერი*

“ოჯაი აე ეა დაიოეეაოეაე იაი იაოი აეო უაოააა”

ეაე 1. აი ააე ააოეააიე

იოეე 1

ოჯაი აეე იიოეაოააე

ოაოეააეიუე იაი აეაა ეეაეაეაი:

ა) დეოაე, იიეაეეე აო აოეაი იაოეააეიო იიოეაოააე აა ააე დააა დააეიბე*x*იო იიოეაოაი აეო ააიააოოოააეეე დაოეე (ოჯაი დააეიბე*x*იო იიოეაოაიე);

ა) დეოაე, იიეაეეე აოე იაოეააეიო იიოეაოააე აოეაი აა აოე დააა დააეიბე*x*იო იიოეაოაი აეო ააიააოოოააეე დაოეე ააე (იიოეაოაი აეო აიიი ია დეოაე).

ოაოეააეიუე იაი აეააო ააოაიოეოააეეე ააე იაოეააეიო ეაი იააეი აეე ააეა-ეეობეააოეე ი*x*ეაააე აა ეაეეო*x*ეაააე.

იოეე 2

ოჯაი აეეა დაიოეეაოეაე იაი იაოი აეო ეაი იააეი აა

ოაოეააეიუე იაი აეეა დაიოეეაოეაე იაი იაოი აა ააეეაეუაოაა ეი იოეეოეეე, აი ეაი ეეე აა იაოეააეიო დააა დაეაი იააეი აოააეე, ააოეაა დაოეაუიოეი დაეუაეოეაააეე აა ააიეაიეო ი*x*ეაააეა ააეაეო დაი ააეეაი ა აუეაოაოეე და-აოეაუიოეი - დაიოეეაოეაე იი იააეე.

იოეე 3

ოჯაი აეეა დაიოეეაოეაე იაი იაოი აეო დეეეააე დეიეეააე იაოეააეიუე

ოჯაი აეააო იაოეააეიუე ეოეეაა ი*x*ეაააე აა ეაეეო*x*ეაააე ააეე აა ეოეეაა იაეეაი ააეე აეეოეე, იაი იოე იაოეააეიო იიოეაოააო, ეო იაოეააეიო იიიიე ეაი იააეი აეე დააა დაი აო აეო ააეაეეობეააოეე.

ოჯაი აეააე იაოეააეიუე ეაიოი იე აოეაი ეაი ეე ბეაუა ბაიი იეაე, იი ეეეეეე აა იი ააოეაე იაი იაოი აეო, დაეე, აიი აიეე ეეეაიეეააეო, იაოეო, ააიეეააეო, აიეო, დაეეაეეო, დი ეეეეეეე ეო დააა უაააოეააააეო, დაიეაი აეო ი*x*აიი ი აა დააა ააოა-ი აააეა იეოააააა.

ოაოეააეი ეეააო ეაეეო დაეეიოეაეა იუი *x* იაი აეეა დეეი ეაეაო, დეოაა დაეუაო-დაეეი ააო, ი*x*ეააააო აა ეაეეო*x*ეააააო.

ოაოეააეი ეაეეო იიოეაოაეა ეაი ააოა ეეააო ეაეეო *x*აოეააო ააოაე აიი ააეე იუი *x* ეი იიოეაოაი აეო აიი ია დეეეა ი*x*ეააააო აა ეაი ეეეო ეიოაოააო, იიეაეეე ია-იეააა ეაი აიი ააი იაოეააეიუე.

ოაოეააეიუე იაი აეეა ი*x*ეააა-იი აეეაი ააეეო აუოოეააა აო იაა ეაააააო იაოე-ააეიო დააეიბე*x*ი ეიოაოააო, აო იააა ეუოააააო იაოეააეიო იიოეაოაეა აა დააა დეეეა ი*x*ეააააო აა დაეეააეუი *x*ააო იაე ეაი ეეეო ეიოაოააო.

ეი დააეიბე*x*ი ააეო იიოეაოაეა იეიოე, დააეე იაოეააეიო იიოეაოაეა ი*x*ეაააე აა ეაეეო*x*ეაააე ააიეოაა უაეეუოააა, იაოეააეი აბაოააო ააეეაოოო უაეუოაააო.

იოეე 4

ოჯაი აეეა იი აეეაი აა ააეეაი იაოეააეიო ეი იოეეოეეა იაოეააეიო ეაი იაე

ოაოეააეიუე იუი *x*ე იაი აეააე ააეააოეე აოეაი ააეეაი იაოეააეიო ეი იოეეოეეა აა იაოეააეიო ეაი იაე, დაეეაე იაი დაეეეე ააო, დაეეაეეე აოეო ეეეეეაო, დააეეეააო აა ბაო-უააოეააააო, იაოეააეიუე იაი აოაა აიი აიეე იიეეაი ააეა ი*x*ე-ააააო აა ეაეეო*x*ეააააო.

10აე 5

0ა0ა0ეააეი0ე 10ა1ეააა 1ყა1ა0ააე აა ა01ააეე 1უ1 xე 0ყა1აეააე

0ყა1აეაა0 უა0პეეაე 10ა1ეააა ეყა1ა011 0ა0ა0ეააეი0ე 0ა0ა0ეააეი0 ეა11 11აააეი-
აეე 1ეა0 ააააა1ეეე ბა0ეე ააყა10ეე 10ა1ეააა ყა1ა0ააე0 1ააა0ეაე0ა აა დე0აა1აე0
აა1ააა000აააეე 11 ბ11აე0 0აx0პააეეა.

0ა0ა0ეააეი0ე 10ა1ეააა ყა1ა0ააე0 1აა0ეაა უაეპეააა ააეყა0, ე0 0ყა1აეე:

- ა) ბა011 უ1აეე 0ა0ეააეეა;
 - ა) 0ა0ა0ეააეი0 110აეა0ე0 1უ1ააეე, 1ა0უეა 18 ბეა1აა ა0აეე0 ა1 000ებე1აა1ე
ა0ა01აა01ა0ეა1ე უაეეეა;
 - ა) 0ა0ა0ეააეი0ე 1ყა1ა0ააე ე1ეა0ა10ე0 1უ1ააეე, 1ა0უეა 18 ბეა1აა ა0აეე0 ა1
000ებე1აა1ე ა0ა01აა01ა0ეა1ე უაეეეა;
 - ა) 0ა0ა0ეააეი0 110აეა0ე0 1ა00ა1ააუე ა1 1ე001ააე1ააუე 1უ1 xე დე0ეა;
 - ა) 0ა0ა0ეააეი0 110აეა0ე0 1ა00აა ა1 1ე001ააეეა;
- აა0აეაა ე1 უა1ეააააააუე, ე0:
 ა) 0ა0ა0ეააეი0ე ე1უ1 xააა 0ა0ა0ეააეი0 0ააე1ბეx1 ე10ა0ა0აე0 უა0აა1ე0აა.
 ა) აე1აუ1 xეეა0 0ა0ა0ეააეი0 ეა11 11აააეი0აეე ააეააეე0ბე1აა0ე 0ააა 11 ეა1ა1აა0.

ა1 10აეე0 1ა-2 1აბეეეე ააეააეე0ბე1აა0ეე დე01აააე ა0 აა11ეუა1ააა ე1 დე0ეა 1ე1ა0ე,
011აე1აყ 0ა0ე აა1აყაააა0 0ა0ა0ეააეი0 110აეა0ა1აე0 1ეუაააეა "0ა0ა0ეააეი0 110ა-
ეა0ა1აე0 უა0აააა" 0ა0ა0ეააეი0 ეა11 1ე0 1ა-3 10აეე0 "ა" დ0100ე0 უა0აა1ე0აა. ა0 დე-
0ააე უაეეაეააეა1 0ა0ა0ეააეი0ე 10ა1ეააა 1ყა1ა0აა 110აეა0ა1აე0 ა0101 1ა დე0აააა.

0ყა1აეააე, 011ეააეყ ე1უ1 xააეა1 0ა0ა0ეააეი0ე 0ააა ეა11 1ეა0 0აx0პააეეა, ეეაეააეა1
0ა0ა0ეააეი0ე ა01ააეე 1უ1 xაააა, ააეაა0ეე ა0ეა1 ააააა1ეეე ბა0ეე უე1ააა1 0ა01აეა
10აა11ააუე 0აე000აყეაუე აა0ა0ა11 ეააეა1ეე 1101ააე 0ყა100ე და001 00ააე ა1 1აეე
უა1ყაეაეე ა1ე01ა10ააე აა ააა1აეა011 0ა0ა0ეააეი0ა1 1აეეაე0 აა10აეუა00ეე აააე0
ა11 ბ0აე0ა0.

10აე 6

ეააუა0აx0ე0 1ეყა1ა

0ა0ა0ეააეი0 ეააუა0აx0ე0 აბეაა0 ე1 0ყა1აეაა0, 011ეააეყ ეააე0 0ააუა1აუე ეააა1აეა1
ააა1ე0ა1ე0 0xეაააეა აა 1უაეა1აე0 ააყაე0აეაე0, დ01ა0ა00ეე 0აე1 ააა11 აა0ეა-დ1 ეე-
0ეე00ე, 1აყ1ეა00ეე აა 0ააა უა1101ააააეეე 11 უააბა1აე0აეაე0.

ა0 უაეპეააა ეააუა0აx0ე0 1ეყა1ა ე1 0ყა1აეააე0აეაე0, 011აეეა უააა0ეააააე აა 0ა0-
1ეა11აა აბე1ააუ1ააააა აა0ეეა1აა0ეე ა0ააე0 10აა1ეაყეე0 ა11ყა1აა0 აა დე0ე1ეედაა0
აა 0ა0ა0ეააეი0 0ააე1ბეx1 ე10ა0ა0აა0.

0ყა1აეააე0აეაე0 ეააუა0აx0ე0 1ეყა1ე0 უა0აააა აააბუაა0ეეააა0 ეუაა0 0ა0ა0ეააეი0
დ0აეეაა10ე.

**ეააე II. 0ა0ა0ეააეი0ე 1უ1 x 0ყა1აეეა ეა რე0ეეააე 0xეააააე,
ეააე0xეააააე აა 11აეა11ააე**

10აე 7

უ011ეეე 0ა01ეა11აე0 0xეააა

0ა0ა0ეააეი0ე 10ა1ეააა 1ყა1ა0აა 0ყა1აეაა0 უა0პეეაე ააეეაა11 1ააე01ეა0ე ეა1ა1-
ააა1აა ა1 ააეე 1ეაუ11 1ააე01ეა0 უ011ეე 0ა01ეა11აა0, 011აეეყ ა0 ეე0პაეააა 0ა0ა0ე-
ააეი0 ეა11 11აააეი0აეე, აა0აა ე1 ეა1ა1ააა1ააე0ა აა 0ა01ეა11აე0ა, 011ეე0ეაე0აყ
ეა11 11აააეი0აე0 უა0აა1ე0აა ა0ყეეაააეეა 0ა0ა0ეააეი0 110აეა0ა1აა.

108E 14

DI EEOEOO AA OAEI AAAI AAOEA AAAOEEATAAAUE TI TABEETI AEO OX EAAA

OYAI AEA AO OAOOEEAE TI UE AEOPEAAA OAOOEEAE TI O OAOEOI OEA EA TI OIAA DI EEOEOO AAAOEEATAAAUE ABAAOEATAAA, IAE OAOIEATI AAUE TI TABEETI AA, DI EEOEOOE AAAOEEATA- AAAEO AX OPIAAA.

OYAI AEA AO OAOOEEAE TI UE OX EAAA AOA OAOOEEAE TI O TI OAEAOAAAEO EATAOAA AX OPI- TI I OAEI AAAI AAOEAE AAAOEEATAAAE, AAATAI DOI XAOEOEE EAAUEOAAEO, EI TBAOAYEOEE I OAAIEAYEAAEO, OATAYIEAOI, EEOOODOEE, OBI OODOEE OAEI AAAI AAAEO AA OAAA OAEI AAAI AAOEAE I OAAIEAYEAAEO BAOAAE, EO AO AO ABETAAUIAAAA AI I OAAIEAYEAAEO BAOAAAAO AA OAOOEEAE TI O EATI PAAAAETI AO.

108E 15

OAOBTOI AEO EAAEOOX EAAA

OYAI AEA AO OAOOEEAE TI UE, EATAOAA OAOOEEAE TI O TI OAEAOAAAEOA, AAOITOEOAAOEE AOA E AEOI AIAEO, UA AAOEAAAAEO AA OAOBTOI AEO EAAEOOX EAAA.

AEOPEOEEA IOOI AEOA AA OOU EEO AAUA EAAA OAAA AOA AA OAOBTOI AEO IETAAAAOEA UI OEO, AAAAA DEOI AIAEO AAAI DI EEOEOOE EO OAAA UA AAOEAAAAEO AEO.

108E 16

OAOI OBEI AA OAI AAI OOEEOETI AAI E

OYAI AEA AO OAOOEEAE TI UE UA OPEEE AAOI OBEI AAI AA AAI OI OBEI AAI OAOOEEAE TI O TI O- AEA OAAA EI AA OAAA DEO A EI OAOOEEAE TI O EATI PAAAAETI AEO UA OAAIEOAA.

OAOOEEAE TI UE IUI XE OYAI AEA OAOI OBEI AA OAI AAI OOEEOETI AAUE OAOAAAETI AAI OX EAAAAEE AA AEOOEA TI AAEI AAI EATAOAA OAOOEEAE TI O TI OAEAOAAAEOA.

108E 17

OYAI AEEA DEOI AIAEO AYAEOA AA IAE YAI AOAAAUE UA OAAETI AEO AAOITOEA

OYAI AEA AO OAOOEEAE TI UE OAOOEEAE TI O EATI PAAAAETI AEE AAOITOEOAAOEE AOA DEOI A- IAAEO AA OAYI AAAAAE AA AEEEO AAEUA OAAETI AA, DEOAA AA I AAOO YAI AOAAAUE UA- OAAETI AA, UE OAAEOA AA OAOOAYEEO DAOEAEOYAI, EI OAOI IAAIYEO OAEAOIETI AEO, AEI TI IEEO, OI YEAE O AA EEOOODOE OX AOI AAUE DEOI AIAEO EAAEOOX AEE AAI- AEEAOAAEO OX EAAA AA OAAA OX EAAAAE.

AO UAPEAAA OAOOEEAE TI UE IUI XE OYAI AEEO AA EAAAA AI ABAOETIOAAA, AAOAA EI OAI EAAAAEOA, OI AAOAY:

- A) YAEETI AAA OEA TI TI A AAAAAE A OAOOEEAE TI O OAAETI BEXI OAEUAAOE;
- A) OEA TI TI A EIUI XAAA OAOOEEAE TI UE;
- A) UAEETI AAI AUAOEE AI OAAA OAI OEA EAOUAAA, OEOEAEOY OAOOEEAE TI O EATI I- IAAAETI AEO EATAI A UAPEAAA DEOI AIAEO AAAAA AI ABAOETIOAAA;
- A) IEO IETAOE OAOI AOE TI O IEO AAI OAI EEA AAI OUI AAAAAE AAI AUAE AA OAO AEEO OAAE UA XAO AAOEE AAO EAAEOOX EAAEO AU EAAE, AI OI AAOY EAE AAO AOE EA EAAEOOX EAAEO AU EAAEO AAE EEA I AA EAO AOE AAO OAO AEEO TI AAO;
- A) OAOOEEAE TI O EATI PAAAAETI AEE AA EAAEEO BEI AAOE OAAA OAI OAI EAAAAUE.

OYAI AEEO AA EAAAAEO OAI EAAAAUE IEO EEO AAAAA AIAEA AAOUI AIAE EA OIAA AY TI AI O AAAAAEO I EAAE AA BAOAAI EEE AOE AAAAA, AIAA AOI O AAI AAO OI O OAOI YAOI OX EAAA TI AAEI AAI.

ՕՅճԻ ԱԵԵ ԻԻ ՉԱԵՒՅԵՕ ԿԱԵԱԱԱԵՕ ԱԻ ԿԱԾԱՕԵԻՉԱԵՕ ՍԱԼԵճԱԱԱՍԵ ԾՈԻ ԵՕՉԱՕՕՕԵՕ Ի ՉԱԿԻ ԱՍԻ 48 ՉԱԵԵՕ ԱՍԻԱԵԻՂԱՍԵ ՕԻԱԱ ԱՅԻԻ ԱԻ Ի ԱՕ ՉԱԾԱՕԵԱԵԻՍԵ ԵԻ ՉԱճԱԵԻԼԵՒԻՕ ԱԵԾԵԻԼԱՕԵ- ՕՕ ԱԻ ՉԱԵԻ ԻՕՕԵԻ ԲԱՕԻԻ ԼԱԿԱԿԵԻՂԱՕ, ՕԻԼԵԵՕ ԻԻ ՉԱԵՒՅԵՐ ԱՕԵՕ ԿԱԵԱԱԱՕԵԵ ԱԻ ԿԱԾԱՕԵԻ- ՉԱԵՕԵԵ ԾԵՕԵ. ՉԱԾԱՕԵԱԵԻՍԵ ԿՕԻ ԱԵԵ ԼՍԻ xԵ ԻԻ ՉԱԵՒՅԵՐ ԱԵՕ ԱՕԻՑԻ ԻԱ ԾԵՕԵՕ ԿԱԵԱԱԱԵՕ ԱԻ ԿԱԾԱՕԵԻՉԱԵՕ ՍԱԼԵճԱԱԱՍԵ ԵԵ ՉԱԾԱՕԵԱԵԻՍԵ ԵԻ ՉԱճԱԵԻԼԵՒԻՕ ԱԵԾԵԻԼԱՕԵՕՕ ԱԻ ՉԱԵԻ ԻՕՕ- ԵԻ ԲԱՕԻԻ ԼԱԿԱԿԵԻՂԱՕ, ՉԱԿԱՅ ԻՕՂԵԱԱ ԿճԻ ԱՕԻ ԱՕ ԿԱԵԱԱԱՕԵԵ ԱԻ ԿԱԾԱՕԵԻՉԱԵՕԵԵ ԾԵՕԵ.

ԻՕճԵ Ե 18

ՉԱԾԱՕԵԱԵԻՍԵ ՉԱՕԵՕԻՉԵԱԿԱ ՕՅճԻ ԱԵԵԱ ԼԵԻԻ ՉԱԵԵՕԱ ԿԱ ՉԱՅճԻ ԱՕԱԱԵԵ ԱԿԱԵԵՕ ԱՕՍԱԵՕ ՕxԵԱԱ

ՕՅճԻ ԱԵԵԱԵՕ ՉԱԾԱՕԵԱԵԻՍԵ ԵԱԻԻ ԼԻԱԿԱԵԻՂԱԵԵ ԿԱԱԿԵԵԵ ԲԱՕԵՕ ՍԱՕԱԱԻԵՕԱԿ ՉԱՕԱԱԵԻ ԱԿԻ ՉԱԾԱՕԵԱԵԻՍԵ ՉԱՕԵՕԻՉԵԱԿԱ ԵԱԵՕՕxԱԵԵ ԼԵԻԻ ՉԱԵԵՕԱ ԿԱ ՉԱՅճԻ ԱՕԱԱԵԵ ԱԿԱԵԵՕ ԱՕՍԱԵՕ ՕxԵԱԵԵ. ՕՅճԻ ԱԵԵԱ ԼԵԻԻ ՉԱԵԱ ԿԱ ԼԱԵ ԼԵԱՕ ՉԱՅճԻ ԱՕԱԱԵԵ ԱԿԱԵԵՕ ԱՕՍԱԵՕ ՉԱԾԱՕԵԱԵԻՍԵ ՍԱԵԲԵԱԱ ՍԱԵՍՕՂԻՕ, ՕԻ ԿԱ ԱՕ ՍՕԿԵԱԱԵԵԱ ՉԱճԱԵԻԼԵՒԻՕ ՍՕԵՍՕԻ ԱԵՕ, ՉԱԵԻ ԱԱԻ ԱԱՕԵԱԵ ԲԱՕՕԵԱԵՕ, ԻԻ ՉԱճԱԵԻՂԱԵՕ ԿԱԼԻՉԵԱԵԻՂԱԵՕ, ՉԱԾԱՕԵԱԵԻՍԵ ԻԻ ՉԱԵՒՅԵՐ ԱԿԱ ԿԱԱ ԾԵՕԵԱ ՕxԵԱԱԱԵՕԱ ԿԱ ԵԱԻԻ ԼԵԱՕԵ ԵԻՉԱՕԱՕԱԵՕ ԿԱԿԱԵՕ ՉԱՕՕԻԱԵՕՍԻ xԱ.

ԻՕճԵ Ե 19

ՕՅճԻ ԱԵԵԱ ԿԱԱԱԱՕԱ

ՉԱՅԻ ԱԵԵԱԵ ՉԱԾԱՕԵԱԵԻՍԵ ԵԱԱՕԱԵԱԻ ԱԱԱՕԵԵ ԿԱ ԻԻ ՉԱԵՕԱԱԵԱԵԵ ԵԱԻԱՕԱԿ ՉԱԾ- ԱՕԵԱԵԻՍԵ ԻԻ ՉԱԵՒՅԵՐ ԱԵՕԱ, ԵՕ ՉԱԾԱՕԵԱԵԻՍԵ ԵԱԻԻ ԼԻԱԿԱԵԻՂԱԵԵ ԿԱ ՉԱԱՕԵԱՍԻՉԵՕԻ ԿԱԵՍԱԵ- ՕՕԵԱԱԱԵԵ ՉԱԱ ՕԱԻ ԱՕ ԱՕԵՕ ԿԱԵԱԵԵՕԲԵԻԱԱՕԵԵ.

ԻՕճԵ Ե 20

ՕՅճԻ ԱԵԵԱ ՕxԵԱԱԱԵՕ ԿԱԿԱ

ՕՅճԻ ԱԵԵԱՕ ՉԱԾԱՕԵԱԵԻՍԵ ՕxԵԱԱ ԱՕԱԵ ԼԵԻԼԱՕԵԻԻ ՉԱՕԱԼԱՕԵԵԻՍԵ ԿԱ ՉԱԱ ՉԱճԱԵԻԼԵՒԻՕ Ի ՉԱԿԻ ԱԱՕ ԵԱԵԱԻԵԵ ՃԻ ԼԱԱՕԵԱԵ, ԾԵՕԱԵ ԱՕԱՑԻ ԼԱԱՕԵԱԵ ԿԱ ՉԱԱ ՕxԵԱԱԱԵՕ ԿԱՕԱԿԱԱԱ. ՕՅճԻ ԱԵԵԱԵ ՉԱԾԱՕԵԱԵԻՍԵ ԻԻ ՉԱԵՒՅԵՐ ԱԵՕ ԵԱԻԱՕԱԿ ՉԱՕԱԱԵԻ ԱԿԻ ՉԱԾՈԻ ԿԱՕԻ ՕxԵԱԱԱԵԵ. ՍԻ ԱԵԵ ՕՅճԻ ԱԵ ԻԻ ՉԱԵՒՅԵՐ ԱԿԱ ՉԱԾԱՕԵԱԵԻՍԵ ԿՕԻ ԱԵԵ ԼՍԻ x ԻԻ ՉԱԵՒՅԵՐ ԱԵՕ ԱՕԻՑԻ ԻԱ ԾԵՕՕ ՕxԵԱԱ ԱՕԱՕ ԼԱԵՕԻԵԱՕ ԿՕԻՕ ԼԵԻԼԱՕԵԻՍԵ ԵԻ ՉԱճԱԵԻԼԵՒԻՕ ԱԵԾԵԻԼԱՕԵՕՕ ԱԻ ՉԱԵԻ ԻՕՕԵԻ ԲԱՕԻԻ ԼԱԿԱԿԵԻՂԱՕ, ՕԻԼԵԵՕ ԻԻ ՉԱԵՒՅԵՐ ԱԿԱ ԼԱՕ ԱՕԱՕ ԱԻ ՕԻԼԱԵՍԵԿ ԻՕՂԵԱԱ ԿճԻ ԱՕԻ ԱՕ, ԿԻ ԵԻ ԵՕ ԱՕԱԵԵ ՕԱԻ ԱՕ ԱՕԱԱԻ ԱՕ – ԵԻ ՉԱճԱԵԻԼԵՒԻՕ ԱԵԾԵԻԼԱՕԵՕՕ ԱԻ ՉԱԵԻ ԻՕՕԵԻ ԲԱՕԻԻ ԼԱԿԱԿԵԻՂԱՕ, ՕԻԼԱԵԵԿ ՕxԵԱԱԿԻՉԵԵԵԱ ԿԱԵԿԱՕ ԵԻ ՉԱճԱԵԻԼԵՒԻՕ ԻԻ ՉԱԵՒՅԵՐ ԱԵՕ ԵԻՉԱՕԱՕԱԵ, ՕԻԼԵԵՕ ԻԻ ՉԱԵՒՅԵՐ ԱՕԵՕ ՕՅճԻ ԱԵԵ ԱԻ ՕԻԼԱԵՍԵԿ ԻՕՂԵԱԱ ԿճԻ ԱՕԻ ԱՕ ԻԻ ՉԱԵՒՅԵՐ ԱԵՕ ԱՕԻՑԻ ԻԱ ԾԵՕԵ.

ԻՕճԵ Ե 21

ԿԱԻԻ ԵԵԿԱԱՕԵԱԱ ՉԱԱՕՍԱԿԻ ՕxԵԱԵՕԱԿԼԵ

ՕՅճԻ ԱԵԵԱՕ ՉԱԾԱՕԵԱԵԻՍԵ ԱՕԱ ԱՕԱԵ ՕxԵԱԱ ԱԵՍՕԵԻԻ ԱԻ ԵՍԱԻԱԻ ԱՕՍԱՕԵԻԵ ՉԱԾԱՕԵԱԵԻՍԵ ԾԱՕԵԱԻԱԻՕՍԵ ԿԱ ՉԱԱ ԱՕՍԱԵԵ ՉԱճԱԵԻԼԵՒԻՕ Ի ՉԱԿԻ ԱԱՍԵ. ԱՕԱԱ ԼԱԵ ԱՕ ՍԱՕԲԵԵԱԵ ՉԱԱՕԵԻ-ՉԱճԱԵԱԻ ԵԱԻԱԵՕՍՕԱՍԵ (ՉԱxԱՕԱԻԱՕԻՍԵ) ԻԻ ԼԱԲԵԵԱԻ ԱԱ.

ԻՕճԵ Ե 22

ԿԱԻԻ ԵԵԿԱԱՕԵԱԱ ՕԱԻԱԱՕԻ ՕԱԻՉԱՕՕՕԵՕԱԿԼԵ

ՕՅճԻ ԱԵԵ ԻԻ ՉԱԵՒՅԵՐ ԱԿԱ ՉԱԾԱՕԵԱԵԻՍԵ ԿՕԻ ԱԵԵ ԼՍԻ xԵ ԻԻ ՉԱԵՒՅԵՐ ԱԵՕ ԱՕԻՑԻ ԻԱ ԾԵՕԱԵ ԱԵԵԱԱՕԵԵ ԱՕ ԱՕԵԱԻ ԵԻՉԱՕՕԻԻ Ի ՉԱԾԱՕԵԱԵԻՍԵ ՍԱԵՕԱՍԱՕԵ ԲԱԵԱՍԵ. ՉԱԾԱՕԵԱԵԻՍԵ ԻՕՂԵԱԱ ԼԿճԻ ԱՕԱԵ ԻԻ ՉԱԵՒՅԵՐ ԱԵՕ ԱՕԻՑԻ ԻԱ ԾԵՕԻԵ ՉԱԾԱՕԵԱԵԻՍԵ ԵԱԻԻ ԼԻ- ԱԿԱԵԻՂԱԵԵ ԿԱԱԿԵԵԵ ԲԱՕԵԵ ԼԵԵՍԻԱԵԱԻ ՕԱԻԱԱՕԻ ԱԵԵԱԱՕԵԱԱ.

ԴՁԷՔ 25

ՕՁՁՁԵՁԵՁԵՁ ԷՒԴՕՒԵՔՕ ԴՕՁՁԴՕ ԴԵՁՕ ԱԱՁԱԷՁԱԷՁԱ ՕՁՕԵՕ ԷՐԴԱ

ՕՁՁՁԵՁԱԷՒԴՕ ՕՁՁՁԵՁԱՕԻ ԷՒԴՕՒԵՔՕ ԴՕՁՁԴՕ ՍԱԵԲԷՁԱԱ ՕԿՁԻՁԷՁԱՕ ՕՁՕԵ ՕԷՁՕՁՕ
ՕՁՁՁԵՁԱԷՒԴՕ ՕՁԵՒՁՕԵՕ ԱԱՁԱԷՁԱԷՁԱ, ԷՕ ԷՕԷԻԷ ԱՕ ԵՁՕՁՁՁՁԻՁԻ ՕՁԷԻՁՁԻ ԵՁՕԷԷ
ԱԱ×Ի ՕԴԱՁՕԷ ԴԻՐԴԱՁ ՕԿՁԻՁԷՕ ԾՁՕԾԻ ՕՕՁՁՕՁ ԱԱ ՕՁԱԱ ՕՁՁԵՕԻ ԱԻ ԷՕԴԻՁՕՁԱՕ.

ԱԻ ԷՁԴԻՁԵՕ 24-Ա ԴՁՁԷՔՕ ԴՁ-2 ԴՁԵԷԷԷ ԱԱ ՕՁՁՁԵՁԱԷՒԴՕ ՕՁԱԱ ՕՁԷԻՁԻ ԴԴԱԱԷՒԴ ԵՐՕՁԱԷԷ
ԱԷՁԱԷԷՕԲԷԻՁՁՕԷ ՍՁԻԷՁԱԱԱԱՍԷ ՕՁՁՁԵՁԱԷՒԴՕ ՕՁՁՁԵՁԱՕԻ ԷՒԴՕՒԵՔՕ ԴՕՁՁԴՕ ՍԱԵԲԷԷ
ՕՁԵՒՁՕԵՕ ԱԱՁԱԷՁԱԷԷՕՁՕ ԱԱԷՁԱԻ ՕՕ ՕԿՁԻՁԷԷ ԱԱ ԱԱՁՁՕԿՁՕ ՕՁՁՁԵՁԱԷՒԴՕ ՕՁԻՁՕԷՁԷՁԻՁԻ
ԴՕՁՁԴՕՁԱՕ.

ԴՁԷՔ 26

ՕՁՁՁԵՁԱԷՒԴՕ ԱՁԻ ԱՁՕՁԱԷՁԱ ՕՁՕԵՕ ԱՁՕՁԱԷՁՕՁԱ

ՕԿՁԻՁԷՁԱՕ ՕՁՁՁԵՁԱԷՒԴՕ ԱՁԻ ԱՁՕՁԱԷՁԱ ՕՁՕԵ ՍԱՕԲԷԷՁԷ ԱԱՁՕՁԱԷՁՕԻ Դ 10 ԱՍԷՕ ԱԱՁԱԷ
ՕՁՕԻՁՕԷԷԻ ԵՁՕԷԷ.

ԴՁԷՔ 27

ՕՁՕՁԻՁԵՕԻ ԱԱԷՁԱ

ՕՁՁՁԵՁԱԷՒԴՕ ՕՁՁՁԵՁԱՍԻ ՕԷՕԻ ՁԱԷՍԱԷՕՕԷՁԱԱԷԷԷ ԱԷՁԱԷԷՕԲԷԻՁՁՕԷ ՍՁԻԷՁԱԱԱԱՍԷ
ՕԿՁԻՁԷՁԱՕ Օ×ԷՁԱԱ ԱՁԱԷ ԱԷՁՕԻՒԴ ՕՁՁՁԵՁԱԷՒԴՕ ՕՁՕԵՕԻ ՕԷՁԱ ՕՕՁԻՁԵՕՁԱ ԱԱ ԱԱՍՕՁԻՁԻ
ՕՁՁՁԵՁԱԷՒԴՕ ԷՒԴԾՁՕԻՕՕՕԷ ԴՕՁՁԴՕՁԱԷՕ ԴԵՁՕ ԱԿՁԻՕԷԷ ՕՁՕՁԻՁԵՕԻ ԱԷՁԵՕ ԱԴ
ԴԱԱՁԵՁԵՕ ԱՕՁԱԻՁԵՕ ՍՁԻԷՁԱԱԱԱՍԷ. ՕՁՁՁԵՁԱԷՒԴՕ ՕՁՁՁԵՁԱՕԻ ՔԻՁԵՕ ՕՁՁԻՁԵՕՁԱ ԱԱԷԷՕ
ԵՁՁԱՕ ԱԱԱԻՕ ՕՁՁՁԵՁԱԷՒԴՕ ԷՁԻՒ ԴԴԱԱԷՒԴԱ.

ԷՁԱԷ IV. ՕԿՁԻՁԷ ԷՁ ԾՁՕՕՁԵՕԻՁԱԷՒԴ ԱԱ

ԴՁԷՔ 28

ՕՁԻՁՕԷՁԷՁԱՕՁԱԱԷՕՁԱԷՕ ԾՁՕՕՁԵՕԻՁԱԷՒԴՕՁԱՕ ՕԱ×ՕԲԱԷՁԱԷ

ՕԿՁԻՁԷՁԱՕ, ՕԻՒԷՁԻՁԿ ՕՁՁՁԵՁԱԷՒԴՕ ՕՁՕԵՕԻ ՕԷՁԱԷ ՍԱԷՁԻՁՕ ԱՁԻՁԱՕԷԷ, ԱՁԻՁԵՕՕՁԱ-
ԿԵՕԷԷ ԱԴ ՕՁԱԱ ՕՁՁԵՕ ՕՁԻՁՕԷՁԷՁԱՕՁԱԱԱ, ԾՁՕՕՁԵՕԻՁԱԷՒԴԱ ԱԷԷՕՕԱԱԷ ՕՁՁՁԵՁԱԷՒԴՕ
ԷՁԻՒ ԴԴԱԱԷՒԴՕՁԱՕ ՍՁՕՁԱԻՁԵՕՁԱ, ԷՕ ՕՁՁՁԵՁԱԷՒԴՕ ՕՁՁՁԵՁԱՍԻ ՕԷՕԻ ՁԱԷՍԱԷՕՕԷՁԱԱԷԷԷ ՕՁԱԱ
ՕՁԻ ԱՕ ԱՕԵՕ ԱԷՁԱԷԷՕԲԷԻՁՁՕԷԷ.

ԴՁԷՔ 29

ՕՁՁՁԵՁԱԷՒԴՕ ԱՁԻ ԱՁԲԱԱԱԱ

ՕԿՁԻՁԷԷ ԴԻ ՕՁԱԷՁԱԱԷ, ԱՁՁԱԷՁԱ ՕՁՁՁԵՁԱԷՒԴՕ ԱՕԻ ԱԱԷԷ ԴՍԻ ×Է ԴԻ ՕՁԱԷՁԱԻ ԱԵՕ ԱՕԻՐԻ ԴԱ
ԾԵՕՁԱԷ ՕՁՁՁԵՁԱԷՒԴԱԻ ՍԱԵԲԷՁԱԱ ԱՁԲԱԱԻՁԻ:

- Ա) ԷՕ ԱՍԱՕ ԱՕՁԱԻ ԱՕ ՕՁՁՁԵՁԱԷՒԴՕ ԴԱԷԷ ՍՁԻՁԱԻ ԴԷ ՍԻ ×ԴԵՕ ՕԱ×ՕԲԱԷԷԷ;
- Ա) ԷՕ ԷՕԷԻԷ ՕԷՁԻՒ ԴԻ Ա ՍՁԻՒ ԱԷՁԻՁԻ ԱԴ ԷԴՍԻ ×ԱԷՁԻ ՕՁՁՁԵՁԱԷՒԴՕ ՕՁՕԵՕԻ ՕԷՁԱԷ;
- Ա) ԷՕ ԴԱԷԷ ՍԻ ×ԴԱ ՕՁՁՁԵՁԱԷՒԴՕ ԵՁԷԻԱԱՍԻՁԱԱԱԱ ՕՁՁԱԷՒԴԵ×Ի ՕՍԷՍՕԻ ԱԱԵՕ ԷԴՕՁՕՁՁԱՕ
ԱԱ ՕՁԷԻ ԱԱԻ ԱՁՕԷՁԷ ԵՁՕՕԷՁԵՕ ԱԿՁԱՕ;
- Ա) ԷՕ ԱՕ ԱՕԿԷՁԱԱԷԷԷԱ ՕՁՁՁԵՁԱԷՒԴՕ ԴԻ ՕՁԱԷՁԱԱԷՕ ԱԱ ՕՁՁՁԵՁԱԷՒԴՕ ԴՍԻ × ՕՁԱԱ
ԾԵՕՁԱ ՁԱԴԻՕԷՁԷՒԴՕ, Օ×ԷՁԱԱԷՕՁԱ ԱԱ ԷՁԻՒ ԴԵՁՕԷ ԷԴՕՁՕՁՁԱԷՕ ԱԿՁԱԷՕԷՁԱԷՕ;
- Ա) ԷՕ ԷՕԷԻԷ ԱՁԻՁՕՁԱ ՕԷՕՕՁԻՁՕՕՁԱ ԱՕՁԱԱԱԻ ՕՁՁՁԵՁԱԷՒԴՕ ԴԻ ՕԴԱՁ ԷՁԻՒ ԴԴԱԱԷՒԴԱՕ;
- Ա) ՕՁՁՁԵՁԱԷՒԴՕ ԷՁԻՒ ԴԴԱԱԷՒԴԱԷԷ ԱԷՁԱԷԷՕԲԷԻՁՁՕԷ ՕՁԱԱ ՍՁԻԷՁԱԱԱԱՍԷ.

ՕՁՁՁԵՁԱԷՒԴՕ ԱՁԻ ԱՁԲԱԱԱԷՕ ԱԱՁԱԵՒՁԱՕԷՁԱԱՕ ԷՍԱՕ ԷՕՕՕԷԿԷՕ ԴԷԴԵՕՕԷ ՍԷԻԱԱԻ ՕՁԻՁԱԷ
ԴՕՁՁԴՕՁԱԷՕ, ՕՁՕԻՁՕԷԷԻՕ ԱԱ ՕՁԱԱՕՁԻ ՕՁԻՁԱԷԱ ՕՁԻՁԵՕՕՕԻ Օ ԵՁՕՁԱԷԻՁԱԷՕ ՕԱ×ՕԲԱԷԷԷԱ.

ՕԿՁԻՁԷԷ ԴԻ ՕՁԱԷՁԱԱԷ ԱԱ ՕՁՁՁԵՁԱԷՒԴՕ ԱՕԻ ԱԱԷԷ ԴՍԻ ×Է ԴԻ ՕՁԱԷՁԱԻ ԱԵՕ ԱՕԻՐԻ ԴԱ ԾԵՕՁԱԷ
ԱԷՁԱԱՕԷԷ ԱՕԷՁԻ ԱՁԲԱԱԱԷՕ ՍՁՕՁԱԱ ԱԱՁԱԵՒՁԱՕԷՁԱԷՕ ԴԱԷԷՁԵՕ ԱՕՁԱԱԱ ԱԴԱԷԱ ԵՁՕՁԱԱԻՕ

ՕՊՈՒԵԱԱԷՆ Ի ՍԷ ՕՅԻՆ ԿԷ ԷԱ ԿՈՆ ԿԱԷԷԷ ՍԱՆՆ ՕՎԷ ԷՕ,
ՍԻ × ԴԷՕԱ ԿԱ ԿԱՕԱԷ ԷՕ ՍԱՕԱԿԱԱ

ԷԱԿԷ I. ԿԷՆ ԿԱԿԷ ԿԱՕԷ ԿԱԿԷ

ԴՕԿԷԷ 1

ԷԱՆՆ ԴԷ ՕՊՈՒԵԱԱԷՆ Ի ՍԷ ՕՅԻՆ ԿԷ ԷԱ ԿՈՆ ԿԱԷԷԷ ՍԱՆՆ ՕՎԷ ԷՕ, ՍԻ × ԴԷՕԱ ԿԱ ԿԱՕԱԷ ԷՕ ՍԱՕԱԿԱԱ
ԿԱՆՆԱԵՍԱՕԱՕ (ՕՅԻՆ ՕՎԱԷՆԻԵ×ԻՕ ԻՆՎԷՆՎԱԷԱ ԿԱ ՕՅԻՆ ՕՎԱԷՆԻԵ×ԻՕ ՕՎՕԷՕԻ ՕԷԱԿԷ
ԴՕՆԻԷԱԱ ԴՅԻՆ ԿՕԱԱ ԻՆՎԷՆՎԱԷԱ ԿԷՕ ԿՕՆՆԻ ԴԱ ԾԷՕԷԱ):

- A) ՕՊՈՒԵԱԱԷՆ Ի ՍԷ ԿՈՆ ԿԱԷԷ ՍԱՆՆ ՕՎԷՕԱ ԿԱ ԿԱՕԱԷՕ;
- A) ՕՊՈՒԵԱԱԷՆ Ի ՍԷ ԿՈՆ ԿԱԷԷ ԻՍԻ × ՕՅԻՆ ԿԷ ԷԱ ՕՊՈՒԵԱԱԷՆ Ի ՍԷ ՅԻՆ ԿՕԱԱՕԷԱԻ ԿԱԷԱՍԷՕԱ-
ԿՕԷ ՕՎՎՕԷԷԱՕԷԱ ՕՕԷԷՕԷԻ ԿԱՕ;
- Ā) ՕՅԻՆ ԿԷ ԷԱ ՕՊՈՒԵԱԱԷՆ Ի ՍԷ ՕՎՕԷՕԻ ՕԷԱԿԷ ՕՎՕՕՎԿԷՕԻ ԿԱԷԱՕԷԱԻ ԿԱԷԱՍԷՕԱՕԷ
ՕՎՎՕԷԷԱՕԷԱ ՕՕԷԷՕԷԻ ԿԱՕ;
- Ā) ԾՎՕՕԿԷՕԻ ԿԱԷՆ Ի ՍԷ ԷԱՆՆ ԴԷՕ ԿԱՕՍԱԿԱԷՕԱԷՕ.

ԴՕԿԷԷ 2

ՕՅԻՆ ԿԷ ԷԱ ՕՊՈՒԵԱԱԷՆ Ի ՍԷ ԿՈՆ ԿԱԷԷ ՍԱՆՆ ՕՎԷՕԱ, ՍԻ × ԴԱ ԿԱ ՕՊՈՒԵԱԱԷՆ ԿԱԻ ԿԱՕԱԷԱ ՕՎՎՕ-
ԷՕՕԱԱԱ ՕՊՈՒԵԱԱԷՆ Ի ՍԷ ԷՆ ԴՕՕԷՕՕՅԷԷԷ, ԿԻ ԷԱՆՆ ԴԷԷ, ՕՊՈՒԵԱԱԷՆ Ի ՍԷ ԷԱՆՆ ԴԷԷ "ՕՅԻՆ ԿԷ ԷԱ
ՕՎՎՕԷԷԱՕԷԱԷ ԻԿԱԻ ԴՕՎՆ ԿԷՕ ՍԱՕԱԿԱԱ" ԿԱ ՕՊՈՒԵԱԱԷՆ Ի ՍԷ ՕՎԱԱ ԴԻ ՕՎՎՕԷՕԷԷ ԿՕՕԱԷԷ.

ԷԱԿԷ II. ՕՅԻՆ ԿԷ ԷԱ ՕՊՈՒԵԱԱԷՆ Ի ՍԷ ԿՈՆ ԿԱԷԷ ՍԱՆՆ ՕՎԷ Ա
ԿԱ ՕՊՈՒԵԱԱԷՆ ԿԱԻ ԿԱՕԱԷԱ.

ԴՕԿԷԷ 3

1. ՕՅԻՆ ԿԷ ԿԱԷ ՕՊՈՒԵԱԱԷՆ Ի ՍԷ ՍԱՆՆ ԿԷԱԻ ԿԱ ՕՊՈՒԵԱԱԷՆ ԿԱԻ ԿԱԿԷԱԻ ՕՊՈՒԵԱԱԷՆ Ի ՍԷ ՕՎԷՍ-
ԿԱՕԱԷԱ ԿՕՕԱՕԷԷ ՕՎՎՕԷԱՍԻ ՕԷՕԻ ԷԱՍԷՕՎԱԷՕՎԱԷՕ ՍԷԱ ԿԱՆՍԱԿԱԷ ԾՕՆՕՎԱԷԷԱԻ, ՕՎԷՍԱՕ-
ԿԱՕԱԷՕ ԴԻ ՕՎԱԷ ԾՎՕՆԻ ՕՕԷԷ ԿԻ ԷԱԿԷԱԻԷԷ ԴՕՆԻԷՕՎՅԻՆ ԿՕՕԱԿԷԷ ՕՎԱՍԻԷՕ ՍՕՕԱԿԱԻԷՕԷ
ԴՕՎՆԻՕ ԴԷՕՕ ԿԱՅՎՆՕԷԷ ԾԷՕՎՆ ԿԷՕ ԿԱԻԿԱՕՕՕՕՕԱԿԱԷԷ ԴԻ ՕՎԱԷ ՕՎՎՕԷԱՕԻ ԿԻ ԷՕԻՎՆ-
ՕԷԷ, ԷՕ ԿԱԷ ՕՊՈՒԵԱԱԷՆ Ի ՍԷ ՍԱՆՆ ՕՎԷ ԷՕ, ՍԱՆՆ ՕՎԷԱ-ԿԱՕԱԷՕ, ՕՊՈՒԵԱԱԷՆ ԿԱԻ ԿԱՕԱԷՕ
ԿԻ ԿԱՕԱԷԱ-ՍԱՆՆ ՕՎԷ ԷՕ ԿԷԱ.
2. ԿԷԷՕ ԷՕՎԱԻ ՕԷԱԷԱ:
A) ԿԷԾԷՆ ԴՕՕԷՕԷ;
A) ՕՎՎՕՎՕՕՕՎՕԷԱԷ;
Ā) ՍԱՕԷԷԱՕԷԱԷ;
Ā) ՕՕՕԷՕՕՕԷԷ.
3. "A", "A" ԿԱ "A" ԷՕՎԱԻ ՕԷԱԷՕ ԿԷԿԱԷՕ ՕՎՎԱԿԱԷԱ – ՍԱՆՆ ՕՎԷ ԷՕ, ՍԱՆՆ ՕՎԷԱ-ԿԱՕԱԷՕ, ԿԱՕ-
ԱԷՕ, ԿԱՕԱԷԱ-ՍԱՆՆ ՕՎԷ ԷՕ ԿԱ ՕՎՕՕՎԿԷՕԻ, ԿԻ ԷՆ "A" ԷՕՎԱԻ ՕԷԷՕ ԿԷԷՕ ՕՎՎԱ – ՍԱ-
ՆՆ ՕՎԷԱ-ԿԱՕԱԷՕ.
4. ԿԷԷՕ ՕԷԾԱԷԱ: ԿՕԷՎՕՎԱԷ, Ի ՕՎՕՎԱԷ ԿԱ ԴՕՎԱԷՎՕՎԱԷ.

ԴՕԿԷԷ 4

1. ԿԻ ԷԱՆՆ ԴԷ ԿՆԷՍԻՕԷ ԿԷԿԱՕ ԿԱՕՎՆՎՆ ԿԱ ԴԱԷԷ ԴԻ ՕՎՎԱԿԱԷՕ ԿԱՕՕ ԿԱՕՎԱԷԿԱԻ ՕՎԷՍ-
ԿԱՕԱՕԱԷ ԿՕՕԱՕԷԷ ՕՊՈՒԵԱԱԷՆ Ի ՍԷ ՕՎԷ ԴՕՕԷՆ ԿԱԾՕՕԱՕԷԱԿԱԷ ԿԱ ՕՊՈՒԵԱԱԷՆ Ի ՍԷ
ՕՎՕԷՕԻ ՕԷԱԿԷ ԿՕՕԱՕԷԷ ՕՎԷ ԴՕՕԷՆ ՕՎՎՕՎՕՕՎԱԷ – ՕՊՈՒԵԱԱԷՆ Ի ՍԷ ՕՎԱՕՎՆ ՕՎՎՎԱԷ
ՕՎՆԻԷՕՕՕԻ ՕՎԷ ԴՕՕԷՆ ԿԱԾՕՕՎՆՎՆՎՆ ԿԱ ԴԷՕԷ ԿԱՕՆՆ ԴԱԿԱԿԷՆ ԿԱԷ.
2. ԿԷԿԱԷՕ ԿԱՅՎՆՎՆ ԿԱՕՕ ԿԱԿԱԻՕ ՕՊՈՒԵԱԱԷՆ Ի ՍԷ ՕՎԱՕՎՆ ՕՎՎՎԱԷ ՕՎՆԻԷՕՕՕԻ.

10აეე 5

- 1. ა) ეატი ტუე აუტეუტოეე აეჲაეო ააყატიეო ოა×ოპაეეა:
- ა) ეაოპი აეჲეოეოაო – ოყაი აეეო ღეოაჲე ოაიၕაიၕეიၕა, ოაოაეაჲეი ო ၕიၕაეაოეო აი ოაოაეაჲეი ოე ၕაიၕეაა ၕყაი ၕოაჲე ღეოეო ၕიၕააა;
- ა) ოოეოოოეე აეჲეოეოაო – ოყაი აეეო ღეოაჲე ოაიၕაიၕეიၕა აი ოოეოოოეე ၕიၕაიၕეაყეეო ოაიၕაიၕეიၕა;
- ა) ოაၕიეატი აეჲეოეოაო – ოაოაეაჲეი ოე ოაჲეოოოეოააოეე ეოეჲეოეე ღეოეო ၕიၕააა;
- ა) ၕ×ეყეაეოეე აეჲეოეოაო – ოააჲეიၕე×ი აჲეეო×ეაჲეო აი ၕაჲეეიၕეაჲე ეაჲეიၕაო-ეაჲეიၕეა ၕა ၕიၕაეაჲეიၕეო ၕიၕაიၕეაჲე ၕიၕააა;
- ა) ოაოაეაჲეი ၕაი ၕაოაჲეოაო აი ၕაოაჲეა-ოაიၕეაჲეო – ოყაი აეეო ღეოაჲე ოაიၕაიၕეიၕა. ၕაოაჲეა-ოაიၕეაჲეო აეჲა ၕეაყაၕა ეი ოყაი აეაო, ოၕიၕეაჲეყ ოაიၕეაჲეო აი ოაიၕეა-ၕაოაჲეო აეჲეო ၕიၕიၕააჲეო ၕააჲე ၕოၕაჲე ၕაჲეაი ოაოაეაჲეი ၕაი, ၕაოაჲეა-ოაიၕეაჲეო აეჲეო ၕიၕიၕააჲეო ၕააა ၕო ოၕა ၕაၕიၕაოაი ၕაო ၕეეეაჲე აეჲეო ၕიၕიၕააჲეო ၕააა;
- ა) ოაა ოაიၕეააა, ეო ეო ၕო ၕეၕიၕაၕიၕააა ოაოაეაჲეი ო ეატი ၕიၕაჲეი ၕაო.

10აეე 6

ოაოაეაჲეი ოე ၕეოაჲეოააოეე ოყაი ოაၕიၕაეო ၕეოეაჲეო, ၕეၕეიၕაეოეე, ოაეი ၕოეი აი ၕაჲეაი ၕაეაၕაოაოეე ၕაၕაၕაოეაააჲეო, ოაააၕოი ၕაၕიၕაააၕეიၕაჲეო, ၕაოაჲეა ოაოა-ეაჲეი ო ოაეოი ოეაჲა ၕაიၕეაააၕეე ოაၕეაၕი ოეოი ၕეააၕი ၕაეაၕი ოეოი ၕიၕაიၕეაყეაჲეო აი ၕაჲეაი ၕაეაၕაოაოეე ၕაၕიၕაააၕეიၕაჲეო ეაၕიၕოၕიၕეაო, ოၕიၕეააၕყ ၕეოაჲეო-ყეა ၕაეაၕა ოაოაეაჲეი ო ოააၕოი ოაၕიၕეა ოაၕიၕეოოი ოე, ၕეოაჲეოაყეეო ၕაၕიၕაჲეი ၕაၕე ოაოაეაჲეი ო ၕეა ၕო ოაეოაააჲე. ეოეე ოაოაეაჲეი ოე ოაიၕეაი ၕა ოაოაეაჲეი ၕაი ၕაჲეაი ოააၕოი ოაၕიၕეა ოაၕიၕეოოი ო ၕეა ၕაყაၕოეე ოაეოაჲეოაყეი ၕაოაჲეაჲე ოა×ოპ-აჲეა.

10აეე 8

ოყაი აეაო ოაოაეაჲეი ოე ოაიၕეა ၕა ოაოაეაჲეი ၕაი ၕაოაჲეა ၕეၕაეააჲე "ოყაი-აეეა ოაၕეეაၕეა ၕაიၕიၕაၕიၕეო ၕაၕაა" ოაოაეაჲეი ო ეატი ၕეე ၕაეაჲეეၕეၕეაၕე ოაიၕეააააჲე.

ეაჲე III. ოაოაეაჲეი ოე ၕოၕაჲე ၕიၕი × ოყაი ၕე ეა ოყაი ၕაၕაၕეაი ၕაეაၕეოაၕეე ოაၕეე ၕაოეაჲე ოეეაၕეი ၕა

10აეე 9

ოაოაეაჲეი ოე ၕოၕაჲე ၕიၕი ×ე ოყაი აეაჲე ოაჲეოოაყეა ოაოაეაჲეი ო ოაჲეეაၕიၕე ၕოპაၕაၕეაჲე ၕაააၕიၕეე ၕაၕე ၕაၕააၕიၕეა ၕაი ოყეაეააი ოაოაეაჲეი ო ოააၕოი ოაၕიၕეა ოაၕიၕეოოი ၕა ოაოაეაჲეი ო ၕეၕააი ოაၕიၕეა ၕიၕაიၕეაჲე".

10აეე 10

- ოაჲეოოაყეეოააი ეაჲეო×ეაჲეაი:
- ა) ოყაი აეეო ოააჲეიၕე×ი ეა ၕა ၕეააၕი ၕაეა ၕაეაၕაჲე, ၕეააၕი ၕეა ၕა ოაეაၕიၕე ၕაეააყეეო ၕაၕაჲე, ၕაოაჲეა ოაၕეაၕი ოეოი ၕიၕაიၕეაყეაჲე ၕაეაၕაჲე ၕა ၕაეა-ააყეეო ၕაၕაჲე, ოၕიၕეაჲეყ ოაოაეაჲეი ოე ოაიၕეეე ၕეაი ოაოაეაჲეი ო ოააჲე-ၕე×ი აჲეეო×ეაჲე ၕა ၕიၕაეაჲეიၕე ოაၕიၕეაჲე ၕიၕაიၕეაჲე, ၕაოაჲეა ၕა ၕაეააყეაჲე ოაၕიၕეეოე ოაၕიၕე ၕაეე ၕა ၕაიၕიၕაၕიၕე ღეოეა ၕი ၕააე ၕაၕაჲე;
- ა) 18 ၕაე ၕეၕၕააჲე ოყაი აეაჲე;
- ა) ოყაი აეაჲე, ოၕიၕეაჲეყ ოაოაეაჲეი ოე ოაიၕეაၕი ოၕიၕა ၕაააჲე აი ၕაი ၕეი ၕა 3 ၕეე – ოააა ၕაააჲე;
- ა) ეოეჲე ၕი ၕაၕეა ოყაი აეე ოოეოაჲე;

10644 24

გადაიხილა და დადგინდა საქართველოს კანონი "საქართველოს საგარეო ურთიერთობების შესახებ".

გადაიხილა და დადგინდა საქართველოს კანონი

10644 25

გადაიხილა და დადგინდა საქართველოს კანონი "საქართველოს საგარეო ურთიერთობების შესახებ".

გადაიხილა და დადგინდა საქართველოს კანონი "საქართველოს საგარეო ურთიერთობების შესახებ".

გადაიხილა და დადგინდა საქართველოს კანონი "საქართველოს საგარეო ურთიერთობების შესახებ".

გადაიხილა და დადგინდა საქართველოს კანონი "საქართველოს საგარეო ურთიერთობების შესახებ".
1993 წლის 27 თებერვალი

0A0EAYI OEOTI EAPIT OATOEEO EO OAOAA

EAAE I. AI AAZE AAOEAAE

IOEE 1

AAIUAIAEO OAOI

AO EAITIE AITOMEUOAO, EO OITAE OATOEEOAOEAE BAOEAE AAIUEATAA OYAI OAAUEO OATOEAEAI AEAUEOAOOE OATIEO XAOITAOEAE AAOAITAAAEO AOOAI AEOAO, AAOEAA OAOIT YAOI OATOEEO EI ITIAAO, OITAEAY AAIUEATAA AOEE OATIEO BAOIT AEOAO.

IOEE 2

OAOEAYI OEOTI AAEUAEOOEAAA

OAOEAYI OEOTI AAEUAEOOEAAAEE AEAEEEOBEIAOE BAOAO AAE OEOAOOE EOEAEOE PAEA AI EAITIEE AITOMEUOOE BAOAEAI UAAOAAE.

IOEE 3

OYAI OAAUEO OATOEEO ITIAEO AOEO AAAAIA

1. OYAI OAAUEO OATOEEO AAIUAIAEOAO OAOEAEITIO OAOITAOEIT EUAO OAEOTI AITIAO TEOE ITIAEO AOEO AAAAIAA, UAOAITEO OAAUATOE TAE ITIEEAEOE AITAO-OAE, AAIUAIAEO DOAOEEOA AA AITOEIEO AEAEEEOBEIAEE.
2. EO OYAI OAAUEO OATOEEO ITIAEO AOEO AAAAIA AI IOEEO OEOAE OITOE AEAEEEOBEIAOE ITIEPEAAEA AAIIT OYEAEOE TEOAAAAA OUAATAI AI ITIEAI AO AITAOEAAE AAOAAO, AI EI OIT YAOE AOY AOE TAOAO AO UOPEEA ITIAEO AOEO AAAAIA AA TAE AAIUAIAEO AAOAEAA, OAOITAOEIT EATAO OAOEAEITIO OATOEEO.

IOEE 4

IEEEAA

1. OAA OAAUEO (EAOEEOATAA ITAOIA OAAUATAY) OATOEAEEA TEEEA AA AOEOAITAO AI OAAUEO OAOEAYI OEOTI EAPIT OATOEEO AAIUAIAEOAY, EO AO TEEEA TEEEAEO AEOO AO ABETAUITAAAA AI EO AO TEEEA AO AOEOAITAO TAITIA EITEOOE OATAOEAI AEAUEOAOOE ITIAEO AAIUAIAO.
2. OAOEAEITIO OATOEAEEA OEOIEEEOAEOAO AAIUEATAA EITEOOE OATAOEAI AEAUEOAOOE OAOEAEITIO OATOEEO ITIAE.
3. EO TAOAAO UOPEEA AEOUEIT AOE-AOE OAAUEO OATOEAE, AOEE AOAAAE AOEOAITAO TAITIA AI EITEOOE OATAOEAI AEAUEOAOOE ITIAEO AAIUAIAO.

IOEE 5

OAAOI BAOEAE

OAOEAEITIO OYAI OAAUEO OATOEEO ITIAE AO AAIUEATAA, EO AO ABETAUITAAAA OAOEAEITIO OEOEAA OATOEEOAOE DOEYEDAO.

IOEE 6

EIDAOEOOE ITIAEO AAIUAIAA

AI EAITIEO AAAEAAA AO AOYAEAAA OAOEAEITIO OATOEEO EIDAOEOOE ITIAEO ITIAAAAA, TEOAAAAA EIEO, EO OITAE OAAUEO OATOEAE AAIUEATAA OOEAOEITIAEA IT BAOEAAEOAO.

IOEE 7

OAITAETIA OATOEEOAOE OEOOITEO ITI TA OAAETIBE XIO OATOEEO AAIUAIAA

EI OAAUEO OATOEEO AAIUAIAEOAO, OAAAY ITIAAO OAITAETIA OAOEOTI OEOE AI AITAAAAOE OATOEEOAOE OEOOITA, AAIUEATAA EO OATOEEOAOE OEOOITA, OITIEO

×ÉÉÉÖÖÉ ÁÍ ÉÖÖÉÄÖÉÉ ÐÉÖÄÉÖ Ö×ÉÄÄÄÉÖ ÖÄÍÆÜÖÄÄÉÉ ÍÍ ÖÍÄÉ. ÄÍÉÖÄÉÖ ÖÄÉÖÍÄ
ÉÄÍÍÉÉ ÍÄÉÉÄÄ ÄÄÍÖÆÜÄÖÖÉÉ ÍÍ ÖÍÄ.

10აეე 22
ÐÉÖÍÄÍÖÉÉ ÖÖÄÖÖÉ

1. ÉÖ ÐÉÖÉ ÖÄÍÄÄÍÉÄ ØÄÄÜÉÖ ÍÍ ØÄÉØÄÄ, ÍÉÖ ÍÉÍÄÖÉ ÄÄÍÍÉÜÄÄÄÄ ÉÍ ØÄÄÜÉÖ ÖÄÍÄÖÉÄÉÉ,
ÖÍÍÄÉÉÄÍÄÝ ÉÄÉ ÜÄÉÉÄÉÄ ÍÄÉÖÍÄ ÄÄÄ ÄÄÉÄÜÉÖÄÄÖÉÉ, ÄØÄÖ ÜÄÄÖÉÄÄÖÉÄÉ ÄÄÉÉÖÄÍÜÍ -
×ÄÉÉ ÁÍ ÄÄÄÄÄ ØÉÖÉÉÄÄ ÖÄØÍÉÄÍÄÄÖ.
2. ÉÖ ×ÉÉÉÖÖÉ ÐÉÖÉ ÍÍ ØÄÉØÄÄÍÄÉÖ ÄÖÍØÍ ÍÄÄ ÁÍ ÜÄØØÉÄÄÄÉÉÄ ÍÉÖÉ ÍÍ ØÄÉØÄÄÍÄÉÖ ÄÄÄ-
ÄÄÍÄ, ÍÉÖ ÍÉÍÄÖÉ ÄÄÍÍÉÜÄÄÄÄ ÉÍ ØÄÄÜÉÖ ÖÄÍÄÖÉÄÉÉ, ÖÄÄÄÝ ÍÄÖ ÄØÄÖ ÜÄÄÖÉÄÄÖÉÄÉ ÄÄ-
ÄÉÉÖÄÍÜÍ ×ÄÉÉ ÁÍ ÄÄÄÄÄ ØÉÖÉÉÄÄ ÖÄØÍÉÄÍÄÄÖ, ÄÍ ÉÍ ÉÖ ÄÖÄÉÉ ÄÖ ÄÖÖÄÍÄÖ _ ÖÄØÄÖ-
ÉÄÄÉÍÖ ÖÄÍÄÖÉÄÉÉ.

10აეე 23
×ÉÉÉÖÖÉ ÐÉÖÉÖ Ö×ÉÄÄÄÖÍÄÖÉÄÍÄÄ ÄÄ ØÍÄÄÖÍÄÖÉÄÍÄÄ

1. ×ÉÉÉÖÖÉ ÐÉÖÉÖ Ö×ÉÄÄÄÖÍÄÖÉÄÍÄÄ ÄÄ ØÍÄÄÖÍÄÖÉÄÍÄÄ ÄÄÍÉÖÄÆÜÄÖÄÄÄ ÉÍ ØÄÄÜÉÖ ÖÄ-
ÍÄÖÉÉÉÉ, ÖÍÍÄÉÖÄÝ ÄÖ ÐÉÖÉ ÄÄÍÄÉÖÉÄÍÄÄÄ. ÄÖ ÄÄÖÉ ÄÖÝÄÉÄÄÄÄ ØÍÖÐÉÍÄÉÖ ÜÄÄÄÄÄÄ
ØÍÄÄÖÍÄÖÉÄÍÄÉÖ ÄÄ×ÄÖÉÍÄÉÖ ÜÄÍÉÄÄÄÄÄÄÄÄÝ.
2. ÖÄØÄÖÉÄÄÉÍÖ ÍÍ ØÄÉØÄÉÖ ÖÄÍÄÖÉÉÄÄÖÉÄÉ ÖÖÄÖÖÖÉ ÝÄÉÉÉÄÄÄ ÄÖ ÉÄÄÄÖ ÄÖÉÄÉ ÜÄ-
ØÄÍÉÉÉ Ö×ÉÄÄÄÖÍÄÖÉÄÍÄÉÖÄÄ ÄÄ ØÍÄÄÖÍÄÖÉÄÍÄÉÖ ÜÄÆÜÖÄÄÄÖ.

10აეე 24
ÉÖÖÉÄÉÖÉÉ ÐÉÖÉÖ Ö×ÉÄÄÄÖÍÄÖÉÄÍÄÄ ÄÄ ØÍÄÄÖÍÄÖÉÄÍÄÄ

ÉÖÖÉÄÉÖÉÉ ÐÉÖÉÖ Ö×ÉÄÄÄÖÍÄÖÉÄÍÄÄ ÄÄ ØÍÄÄÖÍÄÖÉÄÍÄÄ ÄÄÍÉÖÄÆÜÄÖÄÄÄ ÉÍ ØÄÄÜÉÖ ÖÄ-
ÍÄÖÉÉÉÉ, ÖÄÄÄÝ ÉÖÖÉÄÉÖÉÉ ÐÉÖÉÖ ÄÄÍÉÍÉÖÖÖÄÝÉÄÖ ÄØÄÖ ×ÄØÖÍÄÖÉÄÉ ÄÄÉÉÖÖÄÍÜÍ ×ÄÉÉ.
ÄÖ ÄÄÖÉ ÄÄÍÍÉÜÄÄÄÄ ÉÖÖÉÄÉÖÉÉ ÐÉÖÉÖ ×ÉÉÉÄÉÉÖ ÍÉÍÄÖÉÄÝ.

10აეე 25
ÖÄÍÄÖÉÉÉÖ ÄÄÍÍÜÄÍÄÄÄ ÖÄÆÍ-ÖÉÄÉÍÄ ÄÄÉÄÖÄÖÉÄÄ ÄÜÉÄÖÄÉÖÄÖ
ÄÄ ÄÖÖÄÝÄÉÉÉÄÄ ÄÄÍÍÝÄÄÄÄÉÖÄÖ

1. ÖÄÆÍ-ÖÉÄÉÍÄ ÄÄÉÄÖÄÖÉÄÄ ÄÜÉÄÖÄÄÄ ÄÄ ÄÖÖÄÝÄÉÉÉÄÄ ÄÄÍÍÝÄÄÄÄÄÄÄ ÄÄÖÉÄÄÄÄÄ ÉÍ
ØÄÄÜÉÖ ÖÄÍÄÖÉÉÉÉ, ÖÍÍÄÉÖÄÝ ÖÄÆÍ-ÖÉÄÉÍÄ ÄÄÉÄÖÄÖÉÉ ÁÍ ÄÖÖÄÝÄÉÉÉÄÄ ÄÄÍÍÝÄÄ-
ÄÄÄÖÉÉ ÐÉÖÉ ÄÄÍÄÉÖÉÄÍÄÄÍÄÄ ÍÉÖÉ ÖÉÝÍÝÄÉÉÖ ÜÄÖÄÄÄÄ ÖÉÄÍÄÖÉÄÉÉ ÉÍ×ÍÖÍÄÝÉÉÖ
ÍÉÄÄÄÄÉÉ. ÍÍ ØÄÉØÄÄÍÄÉÖ ÄÖÍØÍ ÍÄÄ ÐÉÖÉÖ ÍÉÍÄÖÉ ÄÄÍÍÉÜÄÄÄÄ ÍÉÖÉ ÜÄÄÖÉÄÄÖÉÄÉ ÄÄÉ-
ÉÖÄÍÜÍ ×ÄÉÉ ØÄÄÜÉÖ ÖÄÍÄÖÉÄÉÉ, ÄÍ ÉÍ ÉÖ ÄÖÄÉÉ ÄÖ ÄÖÖÄÍÄÖ _ ÖÄØÄÖÉÄÄÉÍÖ ÖÄ-
ÍÄÖÉÄÉÉ.
2. ÉÖ ÖÄÆÍ-ÖÉÄÉÍÄ ÄÄÉÄÖÄÖÉÄÄ ÄÜÉÄÖÄÄÖÉÉ ÁÍ ÄÖÖÄÝÄÉÉÉÄÄ ÄÄÍÍÝÄÄÄÄÄÖÉÉ ÐÉÖÉ
ÖÄØÍÉÖ ÄÄÍÄÉÉÄÉÖ ÐÄÖÉÍÄÜÉ ÖÝÄÍ ØÄÄÜÉÖ ÍÍ ØÄÉØÄÄÄÄ, ÉÄÉ ÜÄØØÉÄÄÄ ÖÄÆÍ-ÖÉÄÉÍÄ ÄÄ-
ÉÄÖÄÖÉÄÄ ÄÜÉÄÖÄÄÖÉÉ ÁÍ ÄÖÖÄÝÄÉÉÉÄÄ ÄÄÍÍÝÄÄÄÄÄÖÉÉ ÉÖÍÄÖ ÖÄØÄÖÉÄÄÉÍÖ ÖÄÍÄÖ-
ÉÉÉÖ ÍÉÄÄÄÄÉÄÝ, ÉÖ ÄÍÉÖÄÉÄÉÖ ÄÖÖÄÍÄÖ ÄÄÖÄÄÖÉÄÄÖÉÉ ÉÍÖÄÖÄÖÉ.

10აეე 26
ÖÄÄÄÉÉ

1. ×ÉÉÉÖÖÉ ÐÉÖÉÖ ÖÄÄÄÉÉÄÍÄÄ ÄÄÉÄÄÜÉÖÄÄÖÉÉ ÖÄÍÄÖÉÉÄÄÖÉÄÉ ÖÖÉÉÄÖÉÍÄÄÄÉ ÄÄÖÉÉÄÄÄÄÄ
ÉÍ ØÄÄÜÉÖ ÖÄÍÄÖÉÉÉÉ, ÖÍÍÄÉÖÄÝ ÄÖ ÐÉÖÉ ÄÄÍÄÉÖÉÄÍÄÄÄ.
2. ÉÖÖÉÄÉÖÉÉ ÐÉÖÉÖ ÖÄ×ÉÖÍÍ ÖÄÄÄÉÉÍÄÄÄÉÖ ÖÄÉÉÉÄÉ ÄÄÖÉÉÄÄÄÄÄ ÉÍ ØÄÄÜÉÖ ÖÄÍÄÖ-
ÉÉÉÉ, ÖÄÄÄÝ ÉÖÖÉÄÉÖÉÉ ÐÉÖÉÖ ÄÄÍÉÍÉÖÖÖÄÝÉÄÖ ÄØÄÖ ×ÄØÖÍÄÖÉÄÉ ÄÄÉÉÖÖÄÍÜÍ ×ÄÉÉ.
ÄÖ ÄÄÖÉ ÄÄÍÍÉÜÄÄÄÄ ÉÖÖÉÄÉÖÉÉ ÐÉÖÉÖ ×ÉÉÉÄÉÉÖ ÍÉÍÄÖÉÄÝ.

აღეუაეოოეააა უააეააა ლაეაოი ააა ააეააუეოააოეე ეი შაუაიაოეაი, ოააა ლაოაო, ოი-
ლაეოაა ააიააოეაეაააეე ოააეუაეოოეააი ააეააოეააა ოიაა უააოოეააეა, ააე-
უაეოოეააეო ააააეოაო ათი იაა უააოეააოეაე აააეოაიუი ×აეე აი ააიეიეოოააეეო ოა-
აეააიეა.

2. ეო ააეუაეოოეააეო ოაააეა ლებეო ლაეაეაა ო×ეააა აი ლებეო ლაეაეეე ოაოაააეი აეო
ო×ეააა, ეაოაოააა, ოი ლაეუაეოოეააა უააეააა ლაეაოი ააა ააეააუეოააოეე ეი შა-
უაიაოეაი, ოაააა ოეო ლებეო ლაეაეე.
3. ოაეოეეო ააააეაეო ააეუაეოოეააეოაო ეაოაოააა, ოი ეაე უააეააა ლაეაოი ააა
ააეააუეოააოეე ეი შაუაიაოეაი, ოაააა ააეუაეოოეააეო ააააეოაო ააააიეააეო ააა
ააიეიეოოააეეო პეოეააე აააეოაიუი ×აეე, ეო აიააა შაუაიაოეა ააოაეოეაეო, აა-
აი ოაეოეაეო აი ააიაააიეო პეოეააე აააეოაიუი ×აეე. ოააა უაიეაააააუე იი შიაააო
აი ლაეეო დეოაეე დოიოეე ააეააეეობეიაოეე დეოი აააე.
4. ააეუაააეო ააეუაეოოეააეოაო ეაოაოააა, ოი ეაე უააეააა ლაეაოი ააა ააეააუეოა-
აოეე ეი შაუაიაოეაი, ოაააა ააოაეუაააე ოეოეეო პეოეააე იაბეეე ოოააი აო.

ლოეე 37

იიეაი აიეო ააააოაეა ოააა დეოაა

1. პააე აა აააე ეოააეოი ოააო უი ოეო ააეააოეააააეო ლეიაოე იი ეაი აიეო ააეი აეოაო
ააიეუაიაა ეი შაუაიეო ოაიაოეაეე, ოი ლაეოაა აააიაააოააა ლაე უი ოეო ააააოეე
ააეუაეოოეააა.
2. ოაიაოეაეე, ოი ლაეოაა აააიაააოააა აააააიოეე იი ეაი აია, ააიოაეუაოააო, უაეპეააა
ეო ოაა აი იი ეაი აიეო აააააია, ააოაეაა იი ააეეო ო×ეააა-იი ააეაი აააო პააეე აა
აააეე ეოააეოი ოააეო ლეიაოე.

ლოეე 38

ოიეაეოეე ააააეო ეიბაოაოეეე იი ოიააე

ოაიაოეეეო ოაუააა უაეეაეააა ააეეეაა, ეო ეაე ოაოეაააეუი ×ო ეი ეიბაოაოეეე იი ოიააო,
ოი ეააეაე ლეუააოეეა იი ლაიაოაააეეა აა ლოა-იი ოაიააოაეა აეოეოეიეაეეოაააი ააოა-
აააა. აო ბაოე ააოაეაა ააიეუაიააა იი პოააე ლეეააეო ლები აააეო, აა×ეაიოააეო, უოი ლეო
აი იი ლააოააეო ააეუაეოოეააააეო ლეიაოე, ეო ეოეე ეი შაუაიაოე ეოია უაეაილაოეეე აი
ააააოეე, ოაააა იი ლაიაოააეააოა აა ლოა-იი ოაიააოააოააო აააე ოაააი ოაააეე აააეეე
აა ოაააა ოააეე ააიეაე იი ოიააე იი შიაააო.

ლოეე 39

ოაეაოი ო×ეააააე

იი ბეეაეა ოაეაოი ო×ეააააე ბაოეაააა ეი შაუაიეო ოაიაოეეეე, ოაააა ოო ო×ეააააე
აოააი აო.

ლოეე 40

ააააეააეო ააოაუა ოააეოე ოაიეო უაოოეააა

1. ოააეოე ოაიეო უაოოეაააოეაი ააეააუეოააოეე დოაოაიეააე ბაოეაააა ეი შაუაიეო ოა-
იაოეეეე, ოაააა ოო იი შიააააა აააი ოეეაეა.
2. ოაეუააი ეაოაოოი ×ეოაო აააიაოააეო ააბააეააი ბაოი უი აეეე დოაოაიეააეო ლეიაოე
ააიეუაიააა ეი შაუაიეო ოაიაოეაეე, ოი ეეო აეიეეაა ააოააო ააიე აა ოი ლაეოაა ოო
აააიაოააა ოააეოი ააა.
3. ოააეოე ააეააოეააააეო აა×აოაეააი ბაოი უი აეეე დოაოაიეააეო ლეიაოე ააიეუაიააა
ეი შაუაიეო ოაიაოეაეე, ოი ლაეეა ააიეუაიააოეე ოიაა ეოიაო აი ააეააოეააააეო ლეიაოე.

108E 41

00A x 0P A E I A A I A E A O A A A

1. 00A x 0P A E I A A I A E A O A A A B A O I I U I A E E E D O A O A I A E A A E A O A A I A A A A O A A A E I O A A U I E O O A I A O E A E O, O I I A E E Y A A I I E U A I A A A D O A O A I A E A A E O B A O I I T U I A O I A A A A O E A I A A E A A U E O A A O E E O A I A O E E A A O E A E O O E E A O E I A A A E O I E I A O E.
2. O Y a i O A A U I E O O A I A O E E E E A A Y O E E O E E A E E O A A E U I x E O A E E E O O A x O P A E I A A I A E A O A A A O E A I A A E A A U E O A A O E E D O A O A I A E A A E A O A A I A A A A O A A A E I O A A U I E O O A I A O E A E O, O A A Y A O A A E U I x A I I A A.
3. O a A A U A I E A A A A A U E O O A x O P A E I A A I A E A O A A A O E A I A A E A A U E O A A O E E D O A O A I A E A A E A O A A I A A A O A A A E I O A A U I E O O A I A O E A E O, O A A Y A A I A E A O A A E O U A A A A A A E A A A A A.

108E 42

A A E E O A A E

1. A E A I E O A I A E U A O O A A E O A A E A A O E A A A A O A A I A A A A O A A A:
 - A) A A E A O A E A A O E E O A E A E O O x O I A E O A U O A E E O A A U I E O O A I A O E A E O;
 - A) E I O A A U I E O O A I A O E A E O, O A A Y A A A E E E A O I I A A E I I I O I A A A A O A I A A O A I I A A A O, O I I A E E Y O A x O P A E A A A A A I A E A I E O A I A E U A O O A A E O I I E a i A I A O;
 - A) E I O A A U I E O O A I A O E A E O, O A A Y O A I A O E E E E A A Y O E E I O A O A O O A E A I E I E A A A.
2. A I I O a E E O D E O A A E D O I O O U E I E E E A A O E E O A I A O E E E O I A Y A E A A A A I I E U A I A A A:
 - A) E I O A A U I E O O A I A O E A E E, O A A Y A E A I E O A I A E U A O O A A A E A A A E A A O E D E O O A A A E A O A E A O E O A E A I E O I E U A I A A E O A O A O I A A E U A A O E A E A A A E E O A I U I x A E E;
 - A) A O A E A E E O E I A E O E A O E I I E O O A I Y E A O E A I A A E A A U E O A A O E E I I E a i A I A A E O A E A E O E I O A A U I E O O A I A O E A E E, O I I E E O A A E A O A Y A O A E E E I I E O O A I Y E A A A A E A I A O A a A A I O, E O A O E I I E O O A I Y E A A O U A I I E x A O A E A A A A A E O E O Y A E E A O E I I I A B E E A E A E I O A O A O A A E O A E A E O O O O E A I I A B E E I A O E A E A E A I E O I E U A I A A E E.
3. A A E A O A E A A O E O U A O P E E A E A A E O E D O A O A I A E A B A O O A A E I I O O U O A E I A D A O O a E O I A A A E I A E O A A I A U A A A O, E O A I A O E E A A E E O B E I A A O E I O A A U I E O O A I A O E A E E, O I I A E E Y A A I I E U A I A A A A E A I E O A I A E U A O O A A A E A D A O O a E O I A A A E I A E O I E I A O E, A I E I O A A U I E O O A I A O E A E E, O I I A E O A Y A A E U A A A E O A A E U A E O O E A A A A O A A I A A A A O A A A.

108E 43

O A I A O E E E O A O U A A A E A I I I E O I E A O E A A E A A A O E A A E E E O O E E A O E I A A A E O A O

E A I I I E O I E A O E A A E A A A O E A A E E E O O E E A O E I A A A E O B A O I I U I A E O U A I A A A I a O A A A A O U A O P E E A E A E O U E I I O A I A O E A E E, O I I A E O A Y A O O O E E A O E I A A A E A A A O A A I A A A A O A A A. A I U A I E a A A A A U E I A O A I A D E O E A O x E A A A A E A A E U A O A A A A E E O U A A A.

E A A E V I I. O A I A A A I O A I A O E A E E

108E 44

O I O B E I A A E O D E O I A A A E

1. O I O B E I A A E O D E O I A A A E E E E I A O E E A A O A O I O B E I A A A E E D E O E O A E A E O A O A A I A A A A O A A A E I O A A U I E O O A I A O E A E O, O I I A E O A Y A O D E O E A A I A E O E A I A A A.
2. E O O I O B E I A A E O D E O I A A A E A I O I I A E E I A A O A O A A I A O A A A O E A E A A O A O E E A A O A O I O B E I A A A E E D E O E O A O A O E A A E I O I I O A E A O A A A I U A A O E A A O E A E A A A E E O A I U I x A E E O A O A O E A A E I U E A O A O, U A O A P E A A A E E A O A O A O E A A E I O O A I A O E E E O A A I I U A I A A A, E O:
 - A) O a A A O A A U I E O O A I A O E A E E O A O E O E U A A O E A A A A E A I U A A A O A A E E A E U O A A A O O I O B E I A A E O E A A E O O x E A A A O;
 - A) B E I A O I O B E I A A A A A E O A O O U E E O A A E A A E O I O B E I A A A O;

- Ա) ԵՒԱ ՈՒ ՕԵՒԱԱ ՕՊՈՒՔԱՔԻՕ ՕՊՈՒՔԻՕ ԱԱԲՅԱՕՔԵՔԱՔԵ ԱՒ ՕՊՈՒՔԱՔԻՕՔ
 ԿԻՒՔԵՔ ԱԱԲՅԱՕՔԵՔԱՔԵ ՍԲՅԱՕՔԵՔ ԱՒ ԱՔԵՔԵԱ;
 Ա) ԱՕՕՈՒ ՕԵՒԱԱՔԵ ԵՕՕՕ ՄԻ ՎԵՔԵ ԼՈՒՔԱ ԱՒԻ ԿԱԱԱՕՔԵԱ ԱՕՕԿԿԵՔԱ.
 3. ՈՒ ՕԵՒԱՔՕ ՎԻ ՕՒՔՕ ՕՔԵՔԵԱՔԵ ԱՒՔՕՔԱՔԱՕԱԱ ԷՒ ՕԱՍՒՔՕ ՕՈՒՕՔԵՔԵ, ՕԱԿԿ ԱՒՃԻ ՕԿԵ-
 ԱՔԱ ՈՒ ՕԵՒԱԱ. ԷՕ ԱՕՕՈՒ ՕԵՒԱԱՔԵ ԵՕՕԱԱՒ ԱՕԵ-ԱՕԵՔ ՕՊՈՒՔԱՔԻՕ ԼԻ ՕՔԵՔՕ ԱՕ
 ԱՕՔՕ, ՈՒ ՕԵՒԱԱ ՕՊՈՒՔԱՔԻՕՔ ՍՔՐԵԱԱ ԱՒՃԻ ՕԿԵՔԵԱՕ ԷՒ ՕԱՍՒՔԱՔԵ ԼԻ ՕՒՔԱՔԵ ՈՒ Օ-
 ԵՒԱՔՕ ՎԻ ՕՒՔՕ ՍՕՕԱՒՔՕԱ, ՕՒ ԼՔՕՕԿ ԱՕ ԵՕՕԵ ԱՒՔՕՔԵՒԱԱ.

ԼՕՔԵ 45

ՈՒ ՕԵՒԱՔՕ ՍԱԱԱԱՔԵ

1. ՈՒ ՕԵՒԱՔՕ ՔԻ ԱԱՔԵ ՍԱԱԱԱՔԵ ԱՕԱԻՒԱԱՕԱԱ ԷՒ ՕԱՍՒՔՕ ՕՈՒՕՔԵՔՕ:
 Ա) ՕՒ ԼՔՕՕԿ ԼՕՔԱ ԼՈՒՔԱ ԿԱԵ-ԿԱՔԵԱ ԱՒՔՕՔԵՒԱԱ ԱՒ ՈՒ ՕԵՒԱՔՕ ՕՔԵՒՕՔԵՒԱՔԵ ԼԻ-
 ԼՒՒՕՔԵ ԱՒՔՕՔԵՒԱՒ ԱԱ;
 Ա) ՕԱԿԿ ԼՕՔԱ ԼՈՒՔԱՕ ԿԱԵ-ԿԱՔԵԱ ԱՕՕ ԱՒ ՈՒ ՕԵՒԱՔՕ ՕՔԵՒՕՔԵՒԱՔԵ ԼԻ ԼՒՒՕՔԵ ՔՈՒ Լ-
 Ա ՍԱՕՔԵՒՕՔԵ ԱՒՔԵՕՈՒՄ ՎՔԵ;
 Ա) ՕՒ ԼՔԵՒՒԿ ԼՈՒՔԱՔԱՔԵ ԱՕՔԻՒՔԵԱԱ ՍՔԵՒՔԱ ԼՔՕՈՒ Ա ԱՕԵՒ ԱՔԱՍՕՕՕՕՔԵ.
 2. ԱՒ ԼՕՔԵՕ ԵՕՕԱՔԵ ԵՕԻՕՕԵ ԱՒԻ ԷՒՒՒԱԱ ԱՕՕՔԱ ԼՈՒՔԱՔԱ ՈՒ ԼՕՕՔԵ ՕՕՔԱՕՔԻ ԱԱ-
 ԱՕ ԼԵՒՕՔԵ, ԷՕ ԼՔ ՕԱԱ ՕԱՍՒՔՕ ՕՈՒՕՔԵՔԵ ԱՕ ԱՕՍԱՔԵՔԵ. ՕՈՒՕՔԵՔՕ ԱՕՍԱ ՍՕՐ-
 ԵԱԱՔԵԱ, ԷՕ ԵՔԵ ԼՕՕՔԵԱՕ ԷՒ ՕԱՍՒՔՕ ՕՈՒՕՔԱՔԵԱ:
 Ա) ՕՒ ԼՔՕՕԿ ԱՕԵ-ԱՕԵՔ ԼՈՒՔԱ ԱՒՔՕՔԵՒԱԱ;
 Ա) ՕԱԿԿ ԱՕԵ-ԱՕԵ ԼՈՒՔԱՕ ԱՕՕ ՍԱՕՔԱՕՔԵՔԵ ԱՒՔԵՕՈՒՄ ՎՔԵ;
 Ա) ՕԱԿԿ ՕՐՕԱՔԵ ՈՒ ԼԱԱ ԷԼՒՄ ՎԱԱ.
 3. ՈՒ ԼՕՕՔԵ ՕՕՔԱՕՔԻ ԱԱՔՕ ԼԻ ՕՐՕՕՕՔԱՔԵԱ ԱՒ ԷՕԻ ԵՔԵԱՕ ՍՕՐՔԵՔԵ ԱՕՍՒՒ ԷՒ
 ՕԱՍՒՔՕ ՕՈՒՕՔԱՔԵՔԵ, ՕԱԿԿ ԼՔ ԱՕՔԵ ԱՕՔԵՔԵ ԱՕՔԻՒՔԵՔԵ ԱՒՔԵՕՈՒՄ ՎՔԵ.
 4. ՕՈՒՕՔԵՔՕ ԱՕՍԱ ՕՒԱ ԱՎՈՒՒՕ ՕՈՒՕՕ ՕՈՒՒ ՕՈՒՒ ԵՕՕԵ.

ԼՕՔԵ 46

ԼՕՕԻՒ ԵՕՕՔԱ ԵՔԵՔԵ ԼՕՕՕ ԱԿԿԱ

ԷՕ ԼՈՒՔԱՔԱՔՕ ՈՒ ԼՕՕՔԵ ՕՕՔԱՕՔԻ ԱԱՔԵ ԱՕԱԻՒԱԱՕԱԱ ՕԿՃԻ ՕԱՍՒՔՕ ՕՈՒՕՔԱՔՕ ԱԱ
 ԱՕԵ-ԱՕԵ ԼՈՒՔԱՕ ՍԱՕՔԱՕՔԵՔԵ ԱՒՔԵՕՈՒՄ ՎՔԵ ՕՊՈՒՔԱՔԻՕՔ ԱՕՕ ԱՒ ՕՈՒՐՕՈՒՒ
 ՕՈՒՔԱՒԱՕ ՕՊՈՒՔԱՔԻՕՔ ԱՐԱԱ, ԼՈՒՔԻ ԼՕՕԻՒ ԵՕՕՔԻ ԱԱԱՕՔԵ ԱՕՔԱԱՔԱՔՕ ԼԵՒՕՔԵ
 ԵՕՕՕՒՔԱՔԵ ԼՕԱԱՔԵՒԱՔԵ ԱՕ ԼՔՕԱԱ, ԷՕ ԱՒ ԵՕՈՒ ԷԿԻ ԱԱ ԱՒ ՕՒԱ ՕԿԻՒՒ ԱԱ ԼՈՒՔ-
 ԵՔԱ ՈՒ ԼՕՕՕ ՕՈՒՕՔԱՕՔԵՔԵ ԼՕՒ ԼՕՕՒ ԱՕ ՍՕՕԱԱ.

ԼՕՔԵ 47

ՈՒ ՕԵՒԱՔՕ ՍԲՅԱՕՕԱ

1. ՈՒ ՕԵՒԱՔՕ ՍԲՅԱՕՕԱ ԱՕԱԻՒԱԱՕԱԱ ԷՒ ՕԱՍՒՔՕ ՕՈՒՕՔԱՔՕ, ՕՒ ԼՔԵՔԵ ԱՒԻ ԷՒՒՒԱԱ
 ՈՒ ՕԵՒԱՔՕ ՔԻ ԱԱՔԵ ՍԱԱԱԱՔՕ ԼԵՒՕՔԵ.
 2. ՕՒ ԱՕՕԿ ՕԿՃԻ ՕԱՍՒՔՕ ՕՈՒՕՔԵՔՕ ԼՔԱՒՔԵ ԱՒՈՒ ՕԵՒԱԱ ՍՕՐՔԱՔԵՔԱ, ԵՔԵ ՍՔՐԵԱ-
 ԱԱ ԱՒՃԻ ՕԿԵՔԵԱՕ ՕՊՈՒՔԱՔԻՕ ՕՈՒՕՔԵՔՕ ՍՕՕԱՒՔՕԱ, ԷՕ ԱՒՈՒ ՕԵՒԱՔՕ ԼՕՕՕԱ-
 ԵՔ ԼՈՒՔԱ ՕՊՈՒՔԱՔԻՕ ԼԻ ՕՔԵՔՕ ԱՒ ՈՒ ՕԵՒԱՔՕՕՕ ՕՊՈՒՔԱՔԻՕ ԼԻ ՕՔԵՔՕ ԷՒՒ.

ԼՕՔԵ 48

ՕՈՒՕՕ ԼԻ ԱՔԵՒՒԱ

1. ՕՈՒՕՕ ԼԻ ԱՔԵՒՒԱՔՕ ԼԵՒՕՔԵ ԱՒԻ ԷՒՒՒԱԱ ԷՒ ՕԱՍՒՔՕ ՕՈՒՕՔԱՔԵ, ՕԱԿԿ ԵՕՕ, ՕՒ ԼՔՕՕԿ
 ՕՈՒՕԱ ԱՕՕՕՈՒ ԱԱ, ԱՕՕ ՍԱՕՔԱՕՔԵՔԵ ԱՒՔԵՕՈՒՄ ՎՔԵ. ԷՕ ՕՈՒՕՒ ԵՕՕ ԱՒ ՕԱՍՒՔՕ ՕՈ-
 ԼՕՔԵՔԵ ԼՈՒՕՒՕՔԵՕԱԱՒ ՕՈՒՒ Օ ԼՔՕԱԱ ԱՕ ՍՕՐՔԵԱ, ԱՒԻ ԷՒՒՒԱԱ ԷՒ ՕԱՍՒՔՕ ՕՈՒՕՔԱ-
 ԵՔ, ՕՒ ԼՔՕՕԿ ԷՕՔԵՔԵ ԱՕՔԻՒՔԵԱԱ ԱՒՔՕՔԵՒԱՔԱՔԻ. ԷՕ ՕՈՒՕՒ ԵՕՕ ԼՈՒՕՒՕՔԵՕԱԱՒ

დაუი ო ტუააა აო უაოპეაა აოყ აოეე აი ოაიოეეეო ტეააააეე, ააი ეუაააა ოაოაეაა-
ეი ო ოაიოეაეე.

2. აოაოეააოეე ააეეე ტაეაოაააო უი ოეო ოუაიეო იი ააეაი აეო აოააი აეოაო ტაოუაიეო
უაოპეაა ოაოუაიე დეოეო ტეაოე ააი ეუააი ო ეი ოააუიეო ოაიოეაეე, ოი ტაეოაყ ეოეე
აოეი აეეააა ააიეოეაიეააი. ოაოეი იი ოაეაოაი აეო აოაოააი აეო უაიეააააუე
ააი ეუაააა ტაოუაიეო უააოეააოეაე აააეეოაიუი ×აეე ოააუიეო ოაიოეაეე.
3. ეო ააი ოი ობეააა იი აა ოაოაეააეი უე, ტაუეი ააი ოი ობეააოე ტაოუეაეა ოუაიეო იი-
ააეაი აეო ტეაოე ააი ეუაააა ააი ოი ობეააეო ტეაოე ააი უაააოეე ოააუიეო ოაიოეაეე.
აო ბაოე ააი ეუაააა ოი ობეააეო უაბუააოეოა აა ტაოუეაეა ააუი ოაეო ოააა ×ი ოი ააეო
ტეაოეაყ.
4. ეო ოაოუაიე დეოე აა ტაოუაიეე ოაოაეააეი ო იი ოაეაოააე აოეაი აა აი ოეაი ოეაიეო
უააოეააოეაე ოაყაი აოაააეე აააეეე ოაოაეააეი უე ააო, ააი ეუაააა ოაოაეააეი ო
ოაიოეაეე.
5. ოაიოეაეე, ოი ტაეეყ ააი ეუაააა ოუაიეო იი ააეაი აეო ტეაოე, ააი ოაეუაოააო:
ა) უაოპეაა ეო აოა, ოა იი ყოეი აეე აა აეოაი უაოპეაა ოაოუაი დეო ოაოუი ო იი ეაი ააი;
ა) აეი აოეო ო×ეაააი ოეეე ოააეეი ოი ოაიეო ბაოი ააეო ბაოი ოეააეა აა ოა აააა
ააი ეუაააა აი ოაიეო ბაოი ააეოაეაეო;
ა) ტაოუაიეეო ტეაო ოააეი ბე×ი ი ოააი ააეოაეაეო აააოაააეე ააეუაოაეო ი ააი ააო.
6. ოაოუი ო ი ააი აეო ააი ოაეუაოეოაო ტააააეი ააუე ოი აა ეოაო ტეუააოეე ოაოუაიე დეოე
იი ეაი აიეეაა აა ტაოუაიეეო აეი იი ტეეოე ტააი ტაოაი აა, ტაუეი აყ ეე, ოი ყა ოაიოეა-
ეე, ოი ტაეეყ აი უაიეააააუე ააი ეუაააა, ოააა ოაი ო ააი ოაეუაოააო.

ტოაეე 49

ტუი აეააოა აა უაეეააო უი ოეო ოეეაოეი აააე

ტუი აეააოა აა უაეეააო უი ოეო აოააოეე დეოაეე აა ოი ტაოეაე ოეეაოეი აააე, ტუი აეეო
ტეოი ააეი აეო უაეეეე, აააი ააააოააა ეი ოააუიეო ოაიოეაეე, ოააყ აააუაო ააო უააო-
ეააოეაე აააეეოაიუი ×აეე. ააააა აი ო აააუაეო ეი ოაოაოაეააი ააი ტაეი ოა ოაი ეუაააა
ეი ოააუიეო ოაიოეაეე, ოი ტაეოაყ აააუაე ააიეოეაიეაა.

ტოაეე 50

აააუაეო ბაოი უი ააოეაი ააეააუეოააოეე ოაიოეაე ოეეაოეი აააე

1. აააუაეო ბაოი უი ააოეაი ააეააუეოააოეე ოაიოეაე ოეეაოეი აააე აააი ააააოააა ეი
ოააუიეო ოაიოეაეე, ოააყ აააუაო ააო უააოეააოეაე აააეეოაიუი ×აეე. აააუაეო ბაოი-
უი აეო აააააი აოე-აოეე ტუი აეეო ტეაააეე აააი ააააოააა ეი ოააუიეო ოაიოეაეე, ოი-
ტაეოაყ აო ტუი ააეე ააიეოეაიეაა. ეო აააა ააი ობეააოეეა, აააუაეო ბაოი ტაეი აა
უაეეააა ააააეი ააო ეი ოააუიეო ოაიოეეეეაყ, ოი ტაეოაყ აი ეაი ტეო 45-ა ტოაეეო ეა-
ტააი აააუაეო ააააააეოაო ოი ობეააეო აეი ააეე უაააააე ა×ობი ააი აა. ეო ოი ობეააა
უაბუაა აოე-აოეე ტაოუეეო ააოაყააეააეო ააი, ოი ობეააეო უაბუააოეო აი ოი აააი-
ბუააოეე ტეუააეი აა აიეააა.
2. ეო ტუი აეაეე ააი ობეააოეეე აო აოეაი, ტაიეო ააეააოეაააე ×ააი ბეაი ტაოუეეო ტე-
ტაოე აააი ააააოააა ეი ოააუიეო ოაიოეაეე, ოააყ ააააო ააო უააოეააოეაე აააეეოაი-
უი ×აეე.

ტოაეე 51

აააუაეო ბაოი უი ააოეაი ააეააუეოააოეე აააა

აააუაეო ბაოი უი აა უაეეააა ოაააი ააააო ეი ოააუიეო ოაიოეეეო ტეაააეეაყ, ოააყ
აი აააეო ბეაბეოი აა ბაოი ეუაა. აააუაეო ბაოი ტაეი აა უაეეა უაიეაააააუე უაეეაა ოა-
ააი ააააო ეი ოააუიეო ოაიოეეეე, ოააყ აააუაო ააო უააოეააოეაე აააეეოაიუი ×აეე.

10აეე 52

0ა1ა0ეეე0 აა11უა1ააა 0აეეაა აუაა1ე0ა0

0აეეაა აუაა1ა ბა00ეააააა ე1 0ააუ1ე0 0ა1ა0ეეეე, 011აე0აყ აა1აე0ეა1ააა 10აეეაააეე 0აეეაა აუაა1ე0 ა010. 0აეეაა აუაა1ა ა0ე-ა0ეე ა1 10ეაა 1ა0უეე0 1ეა0 ა0აა1აააა0ააა ე1 0ააუ1ე0 0ა1ა0ეაე0, 011აეეყ 01 0ბე1ააე0 ლე1 აააე 0აააააე0 1ე1ა0ე აა11ეუა1ააა.

10აეე 53

ეა1ა11აე0 დე01აააე

ააა0აე0 აა 1ა0ეა1 0ა1 ააა1-0ა1ა0ეეა0ეა 00ეეა0ე1აააუე 1უ1 xე დე0ე0 1ეა0 ეა1ა11აე0 1ეყა1ე0 0აეეეაე 0აეეაა აუაა1აეა, აა0აეაა 1ა11აე0 აუეა0ააა0ა აა 0აააეე0 აა001აააეა აა1ა0ააეე ა0აა1აააა0ააა ე1 0ააუ1ე0 0ა1ა0ეაე0აყ, 011აე0აყ ა0 ააა0აე აა1აე0ეა1ააა. ე0 ააა0აე0 ე10ა0ა0აე0აეაე0 ა0ყეეაააეეა, ა1 0ააუ1ე0 0ა1ა0ეეე0 1აყაეაა აა11ეუა1ააა 0ა0ა0ეააე10 0ა1ა0ეაეე.

10აეე 54

1ა00აა1აე0 აა 1აე01ააე1აა

1. 1ა00აა1აე0, 1აე01ააე1აე0 ა1 11აეე0 0ააა x1 01ააე0 ბა011უ1აა, უე1აა00ე0 0აყაეა აა უაბუაა0ა ა0აა1აააა0ააა ე1 0ააუ1ე0 0ა1ა0ეაე0, 011აე0აყ 0ა1ა00აა1 დე0ე აა1აე0ე-ა1ააა. 0ყა1აეაა0 ა1 ე01ეაეეაა0, 011ეა0აყ 0აყა1ა0აააეე აააეეე 0ა0ა0ეააე1უე ა0აე, 0აეპეააა ააა1ეუ11ე 1ა00აა ა1 1აე01ააეე 0ა0ა0ეააე10 0ა1ა0ეეე0 1ეააააეე.
2. ე0 1ა00აა1აე0 უ11ე0პეააე0 აა0ა0აა ა0ყეეაააეეა, 1აა0ა1 ააააა1ეეე ა0 ა0ე0, ლე1 111აბეეა1ა0 1ა00აა1ააუე, ა1 ე0 111აბეეა 0ააა 0ააუა1აუე ე1უ1 xააა, აა11ეუა1ააა ე1 0ააუ1ე0 0ა1ა0ეაეე, 011აეეყ უაეაეაეა აე0ე0აუ0აეეა 0ა1ა00აა1 დე0ე0აეაე0.
3. 1ა00აა1აე0, 1აე01ააე1აე0 ა1 11აეე0 ა01ააეეე უ11ე0პეააააე ა0აა1აააა0ააა 1ა00ა-1აე0 აა1ბა0აააეე 0ააუ1ე0 0ა1ა0ეაე0.

ეააე VIII. 0ა1ა1ეაეა0ა1 0ა1ა0ეაეე

10აეე 55

1ა1ეაეა0ა1აეეე 00ეეა0ე1აააე

1ა1ეაეა0ა1აეეე 00ეეა0ე1აააე ბა00ეაააა ე1 0ააუ1ე0 0ა1ა0ეეეე, 011აე0აყ 1ა1ეაეა0ა-ააეე აა0ააყააეააე0ა0 აა1აე0ეა1აა1 აა. 110აეა0ა1აე0 ა01011ა დე0ე0 1ე1ა0ე აა11ეუა1ა-აა ე1 0ააუ1ე0 0ა1ა0ეაეე, 0აააყ 1ა0 ა011აა 0ეა1ა0ე1აეე უაა0ეა0ეაე აააეე0ა1უ1 xაეე. ა0აეე0 ა0ა00აა1აე0 უა1ეაააააუე აა11ეუა1ააა 0ა0ა0ეააე10 0ა1ა0ეაეე.

10აეე 56

ა1აა0პე0 x1 01ა

- ა1აა0პე0 ეეაეააა x1 01ე0 ააყაეე უაააა1ეეაა, ე0 ეაე უაა0ააა1ააა ე1 0ააუ1ე0 0ა1ა0ეაე0:
- ა) 011აე0აყ 1ა1ეაეა0აააეეე აა0ააყააეააე0ა0 აა1აე0ეა1აა1 აა;
 - ა) 0აააყ 1ა1ეაეა0აააე0 აა0ააყააეააე0ა0 ა011აა უაა0ეა0ეაე აააეე0ა1უ1 xაეე;
 - ა) 0აააყ ე1უ1 xააა 0პ0ააე 011აა, 011აე0აყ ააააა ა1აა0პე.

ეააე IX. 0ა001ყა01 11 01ააე

10აეე 57

პე0ეეააე დ0ე1ყედე

0ყა1 0ააუ1ე0 110აეა0აააე აა ე00ეაე0ეე დე0ააე, აა0აეაა 110აეა0ა1აე0 ა01011ა დე0-აე 0ა110აეა01 დ01ყა0უე 0ა0ა0ეააე10 0ა0ე010ეაეა 0ა0აააე1აა1 ე0აეეაა 0ა1ა0ეეა-0ეეე აა0ა10ეააეე, 01ა10ეეაყ 0ა0ა0ეააე10 110აეა0აააე აა ე00ეაე0ეე დე0ააე.

10აე 58

0ა0ა1ა0ეე1 აა0აააე0 ა1ააუა00ააე0 აა0ა10ეე0 1ეყა1ა

1. ე0 11 0ა0უაეა 0ყა1 0ააუ1ე0 11 0აეა0ა, ე00ეაე0ეე 0ე0ე ა1 11 0აეა0ა1 აე0 ა0101 1ა 0ე0ეა აა 0აყა1 ა0აააეე აააეეე, უაა0ეაა0ეაე აააეე0ა1უ1 ×აეე ა1 0აჟეაა1ყეა 0ა0ა0-ეააე10 ×ა0აეაა0 აა0აე ა0ა0, 1ა0 11 0ა00აე0 უ0ა1აა11ე11 აე0 0ა×0რააე.ეა 0ა0ა1ა0-ეე10 ააააა1ეეააეე უაერეააა აააეე0010 ააააა1ეეე ააააუე 0ა0ა1ა0ეე1 აა0აააე0 ა1ააუა00ააე0 აა0ა10ეე0 1ეყა1ა.
2. აა0ა10ეა 0ააე01 ა0 ა0ე0, ე0:
 - ა) 0ააუა1ა, 011ეე0 11 0აეა0აყაა 11 0ა0უაეა, 0ა0ა0ეააე10 ×ეჟეე00ე აა ე00ეაე0ეე 0ე0ააე0ააა1 აა0ა10ეაა0 ა0 ეეა1ა0;
 - ბ) 11 0ა00ა0 ა0 უა0რეეა აა0ა0ა0ე10 11 ეა1ა1ა აა0ა10ეე0 1ეყა1ე0 ეა1ააეა.
3. აა0ა10ეე0 11 ეა1ა1ე0 ეა1ააეა 11 0ა00ა0 უ0ა1აა11ე11აა უაა0ა0 0ა01ე0 ჟა0ე0ე აა1აეე-აე0ა0, 011აეჟაყ 1ა0 აა1ა1ა00ა ა0აეე უ0ა1აა11ე11 აე0 0×ეააე0 უა0ააა.
4. ააააბუაა0ეეააა აა0ა10ეე0 1ეყა1ე0 ეა1ააეა 1ეუაა0ეე 01აა ე01ა0 აა1უე1ააეე. უ0ა1ა-ა11ე11 აე0 აააააეეაა ააააბუაა0ე0 უა1ეაააააუე 0ა01ა აა1ეაეეეაა 1ა1ე1ა აა0ა10ეა-აე0 უააა0ააე0 უა1აა.

10აე 59

აე0ე11ა0ე00ე 1ე0ეე0 ბაა0ააე0 ე101ე0ა0ე

0ა0ა0ეააე10უე 11 01ააე აე0ე11ა0ე00ე 1ე0ეააე0 ბა011აააა1ეააე აა 1აეე 1ააააე0 ბაა0ააე, აა0აეაა 1ე0ეააე0 1110ა00ა 0ა0011აეე ეააე00×ეაააეა1 0ა0ა0ეააე10 0ა0ა-1ა0ეე11აე0 აა10აა11აე0აა1 "აე0ე11ა0ე00 00ეეა0ე1ააეა უა0აააა" აა1ე0 1961 ბეე0 18 ა00ეეე0 ე11აა1ყეე0 1ეააააეე. ა0 ბა0ე 11 01ააა0 ე1 უა1ეაააააუეყ, ე0 111აეე1აა-ეე 0ააუა1ა ა1 ე11აა1ყეე0 111აბეეა 1აა0ა ა0 ა0ე0.

10აე 60

0აე1100ე1 ბა011აააა1ე11აე0 ბაა0ააე0 ე101ე0ა0ე

0ა0ა0ეააე10უე 11 01ააე 0აე1100ე1 ბა011აააა1ე11ააე0 ეა1ა1ააა1აე0 0ე0ააე აა 0აე11-00ე10 11 0ა10ა000ააე ეააე00×ეაააეა1 0ა0ა0ეააე10 0ა0ა1ა0ეე11აე0 აა10აა11აე0აა1 "0აე1100ე1 00ეეა0ე1ააეა უა0აააა" აა1ე0 1963 ბეე0 24 ა00ეეე0 ე11აა1ყეე0 1ეაა-აეე. ა0 ბა0ე 11 01ააა0 ე1 უა1ეაააააუეყ, ე0 111აეე1ააეე 0ააუა1ა ა1 ე11აა1ყეე0 111ა-ბეეა 1აა0ა ა0 ა0ე0.

10აე 61

ა000ა0ე010ეაე11აე0 0ააა უა1ეააააააე

1. 0ა0ა0ეააე10 0ა0ა1ა0ეე11აე0 აა10აა11აა ა0 ა0ყაეაააა 0ა0ა0ეააე10უე 0ა10ა000ა-0ეაე 11 ბაააეე 1უ1 × 0ყა1 0ააუ1ააე0 ბა011აააა1ეააეა აა 1აე ეა11აეაა 0ე0ააეა.
2. 0ა0ა0ეააე10 0ა0ა1ა0ეე11აე0 აა10აა11აა ა0 ა0ყაეაააა 0ე0ააეა, 011ეააეყ 0აა0-ეაუ10ე01 0ა1ა0ეეე0 ჟეააჟე ბა0ააე0 ა1 0ა1ა0ეეე0 0ააა 1101ააე0 უა0ააა1ე0აა ეაე-00×ეაააეა1 0ა0ა0ეააე10 აა10აა11აე0ააა1.

10აე 62

უ0ა1აა11ე11აა 0ა1ა0ეეაა0ეაე ააა1ა0ააე0ეაე0

1. ე0 0ა01ე0 აა0ა11აააე0 აა0ა0ეააააა, ×ა00ააე0 აა0აააა1აა, ა1ე01ა10ააე0 ააააყა1ე0 ა1 0ააა 1ეჟეეე ა0ყეეაააეეა 0ა0ა1ა0ეე1 11 01ააააააე0 აა1ა10ყეაეააა 0ა0ა0ეააე10 ×ა0აეაა0 აა0აე, უა0არეაააეეა აუერ0ა0 უ0ა1აა11ე11აა 0ყა1 0ააუ1ე0 0აეა1აა1 აა-ბა0აა0ეააე0 1ე1ა0ე.
2. ე0 11 01ააააა ა10ყეაეაააა 0ა0ა0ეააე10 აე0ე11ა0ე00ე 1ე0ეე0 ა1 0აე1100ე1 ბა0-11აააა1ე11აე0 1აუაა1აეე, უ0ა1აა11ე11აა 01აა აუერ0ა0 1აე 1ე1ა0ე.

3. ՍՕՒՒԱՒԻԷՒԱՍ ՕՒՒՍՕԷԷԱՕԵԷԷ ԱՁՒՒՍՕՒՍՕԷԷՕՒ ԱՕՒՒՍՕԷԷԱՕԷԷ ՕՒԱՒ ԷՒԻՕ ԱՒ ՕՒԱՒ
ԻԻԷԿԱՒԱՕ ԼԵՕԷ ՍՕՕՕԷԱՕԵՕՒԷՕՒ ՍՕՁԵՕԻ ԻԻԻԱԿՒՒՒՒՕ.

ԼՕՁԷԷ 63

ՕՒՒՍՕԷԷԱՕԵԷԷ ԱՁՒՒՍՕՒՍՕՒ ՍՕՒՒԱՒԻԷՒԱՍ ԱՁԷԼԱՒԻ ×ԷԷԱՒԱ

1. ՕՒՍՕԷԷԱՒԷԻՕ ՕՕՒՒՍՕԷԷԻԱԷ ԱԷԼԱՒԻ ×ԷԷԱՒԻ ՕԿՒԻ ՍՕՒՒՒԱԷՕ ՕՕՒՒՍՕԷԷԻԱԷՕ ՍՕՒՒ-
ԱՒԻԷԻԱՒՕ ՕՒՒՍՕԷԷԱՕԵԷԷ ԱՁՒՒՍՕՒՍՕՒ ՍՕՕՁԱՒ.
2. ՕԿՒԻ ՍՕՒՒՒԱԷՕ ՕՕՒՒՍՕԷԷԻԱԷՕ ՍՕՒՒԱՒԻԷՒԱՍ ՕՒՒՍՕԷԷԱՕԵԷԷ ԱՁՒՒՍՕՒՍՕՒԷՕՒ
ԿԱԷԷՕԷ ՕՒՍՕԻ ԿՕԻ ԻԻՍԻԱՒԱՒԱԷԱ ՍՕՕՕԷԷԱԷՕ ՍՕՕՁԱՒ ճԻՕԿԷԷԱՒԱ ՕՒՍՕԷԷԱՒԷԻՕ
ԷՒԻԻԱՒԱԷԻԱԷՕ ՍՕՕԱՒԷՕՒԱ.
3. ԷՕ ՍՕՒՒԱՒԻԷՒԱՍ ՕՒՒՍՕԷԷԱՕԵԷԷ ԱՁՒՒՍՕՒՍՕՒ ՍՕՕՁԱՒ ՍՕՕԷՕԷ ԱՒԱԷԱ ԱՕ ԱՕԷՕ ՍՕՒ-
ԱՒԷԷԷ ԱԻ ԱՕ ԱՕԷԱԷՕ ԱՒԻԵԼԱՕԷԷ ՍՕՕԷՕԷԷ ԷՕՕՒՒՒԷ, ԼԵՕԷ ԱՁԷԼԱՒԻ ×ԷԷԱՒԱ ԱՒԻԷԷ-
ԱՒԱՕԷԷ ԷՍԻԱՒ ԷԼԱԷ, ԱՁԷՒԱՕ ԷՕ ԱՕԱ ԱՁԷԻՕՕՕՕԱՕԷԷ ԼճՕՒ ՍՕՕԱՒԷՕ ԱՒԻՕՕ ՍՕՕ-
ԷՕԷ ԱՒԱԷԱ ԷՕՕՒՒՒԷՕ ՍՕՕՕՕԷԱՒԱԷԱ ԱՒ ԱՕՕՒԻԵԼԱԷԱ.
4. ՍՕՒՒԱՒԻԷՒԱՍ ԱՒԻՒՍՕԷԷ ՕՕՒՒՍՕԷԷԻՕ ԷՒԻԻԷԷ, ՕՒՍՕԻ ԿՕԻ ԻԻՍԻԱՒԱԷՕ ՍՕՕՕԷԷ-
ԱԷՕՕ ՍՕԷՐԷԱՒ ԱՒԻՍՒՒՒՒՕԷ ԷՍԻՕ ՕԿՒԻ ՍՕՒՒՒԷՕ ՕՒՒՍՕԷԷՕ ՕՒՍՕԻ ԿՕԻ ԻԻՕԻԱԷ, ԷՕ
ԷՕԷԷ ՕՒՍՕԷԷԱՒԷԻՕ ՐԵՕԷԷԱ ՕՒՒՍՕԷԷԱՕԷԱ ՍՕԷԻԿԷՍՕ ԱՕ ԱԵԻԱՒԻԱՒԱՒԱ.

ԼՕՁԷԷ 64

ՕՒՕԷ ՕՒՒՍՕԷԷԱՕԵԷԷ ԱՁՒՒՍՕՒՍՕՒ ՍՕՒՒԱՒԻԷՒԱՍ ԱՁԷԼԱՒԻ ×ԷԷԱՒԱԷԱ

- ՕՒՒՍՕԷԷԱՕԵԷԷ ԱՁՒՒՍՕՒՍՕՒ ԱՕ ԱՁԵԵԱՒ, ԷՕ:
- A) ՍՕՒՒԱՒԻԷՒԱՍ ԱՁԷԼԱՒԻ ×ԷԷԱՒԱ ԱԵԻԱՒԻԱՒԱՒԱՒ ՕՒՍՕԷԷԱՒԷԻՕ ՐԵՕԷԷԱՒ ՕՒՒՍՕԷԷ-
ԱՕԷԱ ՍՕԷԻԿԷՍՕ;
 - A) ՍՕՒՒԱՒԻԷՒԱՍ ԷԷ ԱՁԷԱԷԷՕԵԻԱՕԷԷ ԻԻՍԻԱՒԱՒ ԱՕ ԱՒԷՕԷԷԱՒԱ ՕՒՍՕԷԷԱՒԷԻՕ ՕՕՒ-
ՒՍՕԷԷԻԱԷՕ ԷԻԻՍՕՒԿԷՕ.

ԼՕՁԷԷ 65

ԱԻԷՕԻՒՒՕՕԱԷՕ ՕՁԱՒ ՍՕՒՒՒԷՕՒԷՕՒ ԱՒԱԿՒՒՒ

1. ԱԻԷՕԻՒՒՕՕԱԷՕ ՕՁԱՒ ՍՕՒՒՒԷՕՒԷՕՒ ԱՒԱԿՒՒՒ ճԻՕԿԷԷԱՒ ԱԻ ԷՒԻԻԷԷ ԱՒՕԱԷՒՕՕԷԷ
ՕՒՒՍՕԷԷԱՕԵԷԷ ԱՁՒՒՍՕՒՍՕՒ ԻԻՕԻԱԷՕ ՍՕՕԱՒԷՕՒԱ.
2. ԱԻԷՕԻՒՒՕՕԱԷՕ ԱՒԱԿՒՒՒ ԱՒԻԵԼԱՕԷԷ ՕՒԱՒ ԷՍԻՕ ՍՕՒՒԱՒԻԷՒԱՍ ԼԷԻՍԱԷ ԱԵՍՕՒ-
ԱՕԷԱԷՕ ԼԵՕՕ.
3. ԷՕ ԱԻԷՕԻՒՒՕՕԱԷՕ ԱՒԱԿՒՒՒ ՕՒՒՍՕԷԷԱՕԵԷԷ ԱՁՒՒՍՕՒՍՕՒ ԻԻՕԻԱԷՕ ×ՕՕԷԱՒԷ ԱՕ
ճՕՕԱՒԱՒ, ԷԱԷ ՍՕԷՐԷԱՒ ԱՒԻՕԿԷԷԱՕ ԱՁԷՒԱՕԷԷ ԵՕԷԷԷ. ՕՒՍՕԷԱՒԷՕԻՕԻ ՕԱ×ԻՕ-
ՕԻ ՕՒՒՍՕԷԷՕ ՍՕՕԱՒԷՕՒԱՒ ԱՒԱԿՒՒՒ ՍՕՕՕԷԷԱՕԷԱՒ ԷԷԷԱՒ ԱԻԷՕԻՒՒՕԷՕ ՍՕՕՕՕԱԷՕ
ԻԻԼՒՕԷԱԻ.

ԼՕՁԷԷ 66

ԱԻԷՕԻՒՒՕՕԱԷՕ ԱՒԱԿՒՒՒԱԷԱ Օ×ԷԱՒԻՕԷԷԷ ԵՕԷՕ ԱՒԷՕՒՒ

1. ԷՕ ԱՕԷ-ԱՕԷ ԼճՕՕՕ, ՕԻԼԱԷՕԿ ԿՕԿՒՒՕԱՒԷԷ ԱՒԱԷԷԷ ԱԻ ՕԱԷԷԱԿԷԱ ՕՒՍՕԷԷԱՒԷԻՕ
×ԱՕԷԱՒ ԱՕՕԷ ԱՕՕ ԱՒ ԱՕ ճՒԱՕ ՕՒՍՕԷԷԱՒԷԻՕԷ ԼԿՒԻՒՕԱԷ ԵՕՒԻԼԱՒԱՒԱԷԷ, ԼՕՕ
ՍՕԷՐԷԱՒ ՕՕՒՒՍՕԷԷԻՕ ԱՒԷԷԱԷԷ ԱՒԱՒԷԻՕ ԱՒՕԱԷՒՕՕԷ ԱՒԱՒԷ ԱՒԷՕԻՕ ՕՒՍՕ-
ԷԱՒԷԻՕԷ ԼԿՒԻՒՕԱԷ, ԱԻԷՕԻՒՒՕՕԱԷՕ ԱՒԱԿՒՒՒԱԷԱ Օ×ԷԱՒԻՕԷԷԷ ԵՕԷ.
2. ԷՕ ԼճՕՕՕ ԱԻ ԱՒԱԷՕ ԱՒԻԱԷԷԻԱՒԷ ԱՕ ԱՒԷՕՒՒԱՕ ԱԻԷՕԻՒՒՕՕԱԷՕ ԱՒԱԿՒՒՒԱԷԱ Օ×ԷԱՒԻՕ-
ՕԷԷ ԵՕՕ, ԱԻԷՕԻՒՒՕՕԱԷՕ ՍՕԷԱ ՍՒՒՒՒԷ ԱՒԱԿՒՒՒ ԱՁԷՒԱՕԷԷ ԵՕԷԷՕ ԼՕՒՒՒԱԷԷ
ԱՒԻՕԿԷԷԱՕԷԱՒ ԱՁԷԱԷԱՒ ԼԵՕԷ ×ԻՕԷՕՕՕՕՕՕ ԱՒԱԿՒՒԷԱԻ ԱՕԷԷ ԷԱԷՕ ՍՒՒԱՒ. ԱՕ
ԵՕԷ ԻԻՕԻԱՒԱՕ ԷԻ ՍՒԷճԱՒԱՒԷԿ, ՕԻԿԱ ԱՕՕՕՕՕՕՕՕՕՕՕ ՍՕՕՕՕԱԷՕ ԱՒԱՒԱՕՕՕՕՕՕՕՕՕ
ԱԻԷՕԻՒՒՕԷ ԱՕ ԱՕՕԱԻ ԱՕ.

106-ე 70

ოვაი შაუტეო ოაოიაოეეი აააბუააოეეააეო აუოოეააა

1. ოაიშაეაი აა უოილეო ოაიაოეეეო ოაიააააა ოვაი შაუტეო ოაოიაოეეი აააბუააოეეა-
აააეო აუოოეააა აი ოვაეააააა, ეო ეოეეე აააიააააოაა აუოოეააა.
2. აუოოეაააა აააბუააოეეააა იეეუააა ააეიოაოააოეეე იააოეო იეაო უაოააიეოე უაი-
ააიიეი აეო აუაოეო უაიაა.
3. უაიააიიეი ააა აააბუააოეეააეო იეუააეო ოაეეაე ოაოაეააეი ო ოაეააოე ოაოიაო-
ეეი ო ეი იაოაიეაო ააიეოეაიაა.

106-ე 71

აააბუააოეეააეო აუოოეააეო დოი ეააოა

1. უაიააიიეი ააო აუოოეააეოაეაეო ეაი ოიაა ააოეი ო ოაოიაოეეი აააბუააოეეააეო
ააიი ბიაოეეე აოეე აა ააიი ბიაოეეე ოაოეოეე ეაოაიე, ააოაეაა ეი აა აააბუააოე-
ეააეო პაეაუე უაოაეეოა აა იეოე აუოოეააეო აოეეააეი აეო უაოააა, ეო აო
უაიააიიეი აეო ოაოოეააი აო ააიი იაეი აოი აო.
2. უაიააიიეი აეო ააიეეაეო დოი ეაოუე ოიაა ააააეი ააო, ააეოეა ეო აოა აი ეაი იეო
68-ა 106-ეეე ააეააეო ბეი ააოეე დეოი აააე.
3. ოაიეო ააეოეე ააიეეაა აო იი ააააა, ეო იაოაააე აიაო აო იი ეეაი ააი. იი დაოააო უო-
აიააიიეი აეო აააეაიეოა ოიაა ააიაიაოი ო, ოი იაო ააოეო ააიი ეოიეო ო×ეააა.
იაო ააოაეა ოიაა ააიაიაოი ო, ოი ოაიეო ააეოეე ააიეეაა იი ააააა ეი უაიეააააუე,
ეო ეო აიაო იი ეეაი აო.
4. ოვაი შაუტეო ოაოიაოეეი აააბუააოეეააეო აუოოეაააა აააბუააოეეააო ოაო-
აოეააეი ო ოაოიაოეეი ეუააო ააააიეეააეო ×ი ოიეე.

106-ე 72

ოაოიაოეეი ო იეაო იაოაეა იი ოეააა აა ოააოი ააოეაეეო აიეოიაიოაე

1. ოაოიაოეეი ო იეაო იაოაეა იი ოეააა აა ოვაი შაუტეო ოააოი ააოეაეეო აიეოიაიოაე,
ოი იეააეეე აააიაააოაა აუოოეაააო, უაიააიიეი აეო ოა× ოპააეაა აი ეაი იეო 70-ა აა
71-ა 106-ეააეო უაოააიეოაა აუოოეააა.
2. უაიააიიეი აა უაეეააა ააეიაუი ×ეეააოეე აო ეოიაო, ეო აუოოეააა ოაოაეააეი ო
პეოეეაა ოაიაოეეააოეა დეი ეეააო აბეი ააუი ააააა.

106-ე 73

ააოაეაოაა

დეოააეე ეი ოაიეეო ოაოიაოეეი ო იეაო აი ეააეო აააოეაააეა უაოააიეოაა იეუააოეე აა-
ააბუააოეეაააე (ააიეი ააააე აა აააააიეეაააე) აააიაააოაა ააოაეაოააა ეაიი იაა-
ეი აეე აააააიეეე ბაოეე.

ეააე X. ააოეაიეეე აააოე ააა

106-ე 74

ეაი იეო აიი ოიაააა

აო ეაი იე აიი ოიაააა 1998 ბეეო 1 ი ოი იაოეააი.

**ოაოაეააეი ო დოაეეაიეოე ააოაოა უაააოაიპა
ეაეეეეე,
1998 ბეეო 29 აბოეეე**

ШЕНГЕЛИА МАМУКА. “ГУМАНИТАРНАЯ ИНТЕРВЕНЦИЯ”: МЕЖДУНАРОДНО-ПРАВОВАЯ КОНЦЕПЦИЯ И ЮРИДИЧЕСКОЕ СОДЕРЖАНИЕ

В статье сделана попытка доказать, что современное международное право не содержит понятия “гуманитарная интервенция”, “гуманитарное вмешательство”, дающего право государству или государствам вооруженным путем заставить другое государство соблюдать права человека. Если же государство осуществит массовое и систематическое нарушение прав человека (геноцид, этническая чистка с сопровождаемая массовыми убийствами и террором) то действие других государств могут быть осуществлены лишь с санкции Совета Безопасности ООН и тогда термин “гуманитарная интервенция” теряет смысл, ибо интервенция всегда подразумевает незаконное вооруженное вмешательство.

РУХАДЗЕ ЗАЗА. ГОСУДАРСТВЕННЫЙ СУВЕРЕНИТЕТ ГРУЗИИ И ЕГО БУДУЩЕЕ СОДЕРЖАНИЕ НА ФОНЕ ГЛОБАЛИЗАЦИИ И ТРАНСФОРМАЦИИ МИРОВОЙ ДИНАМИКИ

В статье, на фоне процессов европейской интеграции, освещается теоретическое и практическое значение суверенитета, а также правовая регламентация суверенитета в будущем, что будет способствовать мировым интеграционным процессам Грузии.

Суверенитет – это независимость государства за её пределами, т.е. её возможность самой, без вмешательства других государств определить цели и задачи и верховенство внутри государства. Сегодня при переходе административно-приказной системы на гражданскую, невозможно не отметить, что качество этого верховенства не может быть абсолютным.

Бесспорным является то обстоятельство, что суверенитет в своём классическом понятии имеет особенное значение для Грузии, разумеется если его обсудим по отношению территориальности и целостности государства, и посмотрим на верховенство власти с этой позиции. Грузия, как и любое государство в современной эпохе трансформации, глобализации и интеграции, не может независимо от других государств и народов решить все проблемы, связанные с целостностью и независимостью.

Если допустим правильность этой мысли, станет ясной необходимость интеграции в Евросоюзе. К этому надо заключить, что ограничение внешнего суверенитета является средством обеспечения внутреннего суверенитета.

Обсуждая вопрос европейской итеграции и значения права в этом процессе, необходимо предусмотреть и проанализировать позицию национально-правовой системы в процессе трансформации.

Для обеспечения полного суверенитета власти, важнейшее значение будет иметь, как законодательство Грузии сумеет урегулировать вопрос территориальной организации страны.

КУРДАДЗЕ ИРИНЕ. ПРИМАТ МЕЖДУНАРОДНОГО ПРАВА, ПРОБЛЕМЫ НАДНАЦИОНАЛЬНОСТИ И ГРУЗИЯ

Проблема взаимовлияния международного права и государственного права является одним из важнейших вопросов, рассматриваемых в теории. Верховенство права является гарантом развития демократического общества. На современном этапе развития без международно-правовых норм невозможно строить отношения между государствами, углублять интеграционные процессы. Примат международного права гарантирует установление единого правопорядка, необходимого для прогрессивного развития международного сообщества. Примат международного права тесно связан с проблемой наднациональности. Особенности международного права дают основание говорить не только о теоретических, но и о практических аспектах наднациональности пока только в региональном аспекте.

Грузия являясь суверенным государством, активно участвует в жизни международного сообщества опираясь на международное право. После восстановления независимости Грузия признала примат международного права. «В Акте восстановления государственной независимости Грузии» зафиксирован – примат международного права по отношению к законам Грузии и прямое действие норм международного права на территории Грузии, оба являются одним из основных конституционных принципов. Это положение нашло свое развитие и в Конституции Грузии от 25 августа 1995 года.

МАМЕДОВ РУСТАМ. МЕЖДУНАРОДНО-ПРАВОВАЯ ДЕЛИМИТАЦИЯ КАСПИЙСКОГО МОРЯ

На основе анализа действующего международного права и литературы автор предлагает варианты делимитации Каспийского моря; которые могли бы ответить интересам всех прикаспийских государств, в частности, по примеру Больших озер, подленных между США и Канадой, где одной из исходных являются географические особенности дна.

БЕРИДЗЕ РЕЗО. НОВЫЕ ТЕНДЕНЦИИ РЕГУЛИРОВАНИЯ ПРОЛИВОВ ЧЕРНОГО МОРЯ

Международные проливы за всю историю человечества не раз становились причиной политических противостояний и вооруженных столкновений. Этот факт в основном предопределяется их геополитической и экономической значимостью. Великобритания боролась за контроль над Гибралтарским проливом на протяжении длительного времени; страны расположенные на берегах Балтийского моря на протяжении почти трех столетий добивались отмены «Зундских пошлин», установленных за пользование датчанами проливами. В вышеупомянутый спектр попадают и Черноморские Проливы: Босфор и Дарданеллы. Их геополитическое, экономическое и стратегическое значение не в первый раз в истории, стало камнем преткновения в конце XX века.

Правовой документ, регулировавший режим мореплавания в Черноморских проливах был подписан в 1936г. в городе Монтре и именуется Конвенцией Монтре. Этот документ без каких-либо проблем регулировал режим мореплавания в Проливах более половины столетия, до 1994 года, когда Турция в одностороннем порядке, внутригосударственным административным актом ввела в действие новые правила, которые явно противоречат принципам изложенным в Конвенции Монтре. Ужесточение порядка мореплавания в Проливах, которые являются неотъемлемой частью транспортного коридора, соединяющего Азию и Европу и пропускают через себя Каспийскую нефть, вызвало протест стран пользующихся Черноморскими Проливами. Турция обосновывает свои действия опасениями за сохранение человеческой жизни и за катастрофу с нефтетанкерами. Оппонирующие стороны в основном в лице России утверждают, что реальной причиной действий Турков является желание пропустить Каспийскую нефть через свою территорию, посредством сухопутного нефтепровода, что принесет не малые доходы Турции.

Каким бы не были доводы сторон, наилучшим решением создавшейся ситуации является разработка новых правил путем международных переговоров, чтобы обновить устаревшую Конвенцию Монтре и модифицировать односторонние турецкие Правила.

ТУШУРИ РУСУДАН ПРОЛИВЫ ЧЕРНОГО МОРЯ: ЧИСТАЯ СРЕДА VS. СВОБОДА СУДОХОДСТВА

После провозглашения независимости Грузия приобрела своё место в мировом сообществе в качестве транзитного государства. Исходя из указанного, для Грузии возросло значение

Чёрного моря и Черноморских проливов. С помощью этих проливов Грузия связана с Мировым океаном.

Правовой режим Черноморских проливов регулируется Конвенцией, заключённой в Монре в 1936 году, а также многосторонними конвенциями, стороной которых является Турция и Регламентом, принятым Турцией в 1994 году.

Данная статья содержит краткое описание указанных международных договоров по следующей схеме: свобода судоходства, которая упорядочена Конвенцией 1936 года; и ограничения, утверждённые конвенциями в сфере природоохраны, а также касается отношений между Грузией и Турцией.

АРВЕЛАДЗЕ МАМУКА. МЕЖДУНАРОДНО ПРАВОВОЙ СТАТУС АПАТРИЗМА

В статье Мамуки Арвеладзе «Международно-правового аспекта, апатризма» рассматривается правовой статус человека не являющегося гражданином данного государства и не облоуамаую доказательствами принадлежности к какому либо другому государству т.е. апотриды.

Автор даёт анализ международно-правовым документам, начиная, с+++++ века, вопросы апатризма рассматривались и регулировались двусторонними и многосторонними договорами. Например, 1890 между. договор между германиями и швейцариями, 1894 г. договор между германиями и росии и т.д. международный Койвенци о гражданстве замужней женщиныное 1957 г. Мкждународной Конвенции 1954 ш. Ою статусе Апатризма, а так же рассматривает вопросы статус апатризма в разных странах мира. Статбе интересно и тем, что в ней анализируются международно-правовые акты//////// но и грузинское законодательство.

ШАНИДЗЕ ЛАША. МЕЖДУНАРОДНЫЕ ПРЕСТУПЛЕНИЯ, МЕЖДУНАРОДНЫЙ УГОЛОВНЫЙ СУД, И ГРУЗИНСКОЕ ПРАВОСУДИЕ

Летом 1998 года в Италии, в Риме произошло знаменательное событие в истории развития международного права, когда мировым сообществом был принят Римский Статут о создании постоянно действующего Международного Уголовного Суда. Это событие многие считают поворотным пунктом в истории международного права.

Настоящий научный труд анализирует правовое положение МУС, сферу его деятельности по рассмотрению международных преступлений, а также проводит параллель с Грузинским Правосудием и рассматривает все вопросы и проблемы, которые могут возникнуть в процессе ратификации Римского Статута.

Под юрисдикцию Международного суда попадают наиболее тяжёлые преступления, включая военные преступления, преступления против человечества, геноцид и агрессия.

Автор считает, что одним из правильных и эффективных путей развития правопонимания и правозащиты в Грузии будет ратификация Римского Статута и использование международных механизмов. Это позволит Грузии и другим странам устранить безнаказанность и произвол в высших эшелонах власти, особенно в случаях, когда внутренняя система правосудия не в состоянии или не желает справиться с отдельными индивидами, которые нарушают универсально признанные принципы и нормы международного права.

Римскому Статуту отводится роль баланса между национальным и международным правом. МУС, как продукт вышеуказанных принципов и норм, выступает опорой для национальных законодательств.

Создание МУС и ратификация Статута Грузией позволит решить следующие задачи:

- Помочь Грузии в проведении расследований и в привлечении к ответственности лиц, совершивших серьезные преступления предусмотренные международным правом;
- Гарантировать Грузинскому и Мировому сообществу, что преступники будут наказаны, вне зависимости от того, какой статус они имеют в стране и в целом в мире;
- Удерживать от совершения подобных преступлений в будущем;
- Установить стабильность в международном сообществе путем изолирования преступников от общества, восстановить законность и устранить последствия, вызванные данными преступлениями;
- Осуществлять вышеуказанные функции и полномочия через постоянно действующий институт, гарантирующий независимость суда и объективность при осуществлении правосудия.

ДЖИБГАШВИЛИ ЗУРАБ. СТРУКТУРА КОНСТИТУЦИОННО-ПРАВОВОГО СТАТУСА ПРЕЗИДЕНТА “НОВОЙ ДЕМОКРАТИИ” – ЕВРОПЕЙСКИЕ СТРАНЫ В ПОСТ-СОЦИАЛИСТИЧЕСКОМ ПРОСТРАНСТВЕ

Статья вопрос рассматривается на примере соответствующих стран (Восточной Европы), где наряду с хронологическим аспектом, особое внимание уделяется общим тенденциям его появления в различных странах данного региона.

На примере Венгрии, Польши, Украины и РФ сделан обзор аспектов конституционно правового статуса президента, равно как и эволюционного периода со времени переходного конституционного этапа до сегодняшнего дня.

Завершающая часть публикации отведена правовым и политическим аспектам президентской институционализации в Грузии, а также вопросам исследования общих правовых и политических основ появления данного института в постсоциалистическом пространстве.

НАДИРАШВИЛИ НЕЛИ. НЕКОТОРЫЕ ФУНДАМЕНТАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ В МЕЖДУНАРОДНОМ ЧАСТНОМ ПРАВЕ

В статье рассмотрены концептуальные вопросы, связанные с проблемой определения места международного частного права в правовой системе, а также практические проблемы, связанные с изучением определения предмета вышеуказанной правовой отрасли, поскольку, по мнению автора, эти проблемы лежат в основе науки международного частного права и обуславливают всю специфику данной правовой отрасли.

В статье приведены различные точки зрения всемирно известных юристов и исследователей проблематики международного частного права, а также рассмотрены некоторые принципиальные доктринальные различия существующие между правовыми системами разных стран и правопорядков.

В статье подчеркнута необходимость дальнейшего изучения теоретических и концептуальных проблем международного частного права и расширения научно-исследовательской деятельности в этой области.

БАЦИКАЛЗЕ ГЕА. ВСЕМИРНЫЙ БАНК И ГРУЗИЯ

В статье говорится в сущности Всемирного Банка, целью которого является преодоление в целом ряде стран, в их числе Грузии, бедности, обусловленной развивающейся по

нисходящей экономикой, путем целевого распределения выделенных им суммовложений. В статье даётся правовой анализ деятельности Всемирного Банка в Грузии.

ОБОЛАДЗЕ РУСУДАН. АЗЕРБАЙДЖАН И СОВЕТ ЕВРОПЫ

В работе рассматриваются вопросы вступления Азербайджана в Совет Европы. Автор анализирует те условия, которые были поставлены перед Азербайджаном для становления членом этой организации и дает политическую и правовую оценку вступлению Азербайджана в Совет Европы.

В статье указывается, что интересы Азербайджана в Европе реализуются как через широкие двусторонние отношения, так и через многосторонние дипломатические каналы. В статье рассмотрены те Конвенции и Дополнительные Протоколы, которые ратифицировал Парламент Азербайджана.

მამსიმილიან ჰერბერგერი. იურისტის (და შესაძლებელია არა იურისტის) მიერ კომპიუტერთან მოპყრობის ტექნიკასთან გონივრულ მოპყრობის ათი რჩევა

საარბრუკენის უნივერსიტეტის იურიდიული ინტერნეტ პროექტის დირექტორის მამსიმილიან ფერბერგერის სტატიაში „იურისტის (და შესაძლებელია არა იურისტის) მიერ კომპიუტერთან მოპყრობის ტექნიკასთან გონივრულ მოპყრობის ათი რჩევა“ განხილულია იურიდიული განათლების პროცესის ინფორმატიზირების ერთ-ერთი მიდგომა, რომელიც ავტორს ჩამოყალიბებული აქვს, როგორც კომპიუტერთან მოპყრობის 10 მცნება. სტატიაში აღწერილია, თუ როგორ ხდება იურიდიული ინფორმაციის კომპიუტერული დამუშავება, მომხმარებლისთვის მიწოდება და რა უნდა იცოდეს იურისტმა სამართლებრივი ინფორმაციის კომპიუტერული წესით დამუშავებისას.

INFORMATION ABOUT AUTHORS

MAMUKA SHENGELIA – Senior Lecturer at the Law Faculty of Kutaisi State University

ZAZA RUKHADZE - Chairman of the Management Board of Young Lawyers Association of Georgia

IRINA KURDADZE – Lecturer of International Law, International Law and International Relations Faculty, Tbilisi State University.

RUSTAM MAMEDOV – Doctor of international Law (Baku State University)

REZO BERIDZE – Deputy Chairman of Maritime Transport Administration

RUSUDAN TUSHURI – Advisor, Department of International Legal Relations, Ministry of Justice of Georgia

MAMUKA ARVELADZE – Post-Graduate Student of the Chair of International Law, TSU

LASHA SHANIDZE – Lawyer

ZURAB JIBGASHVILI – Lecturer of Tbilisi Law Institute

NELI NADIRASHVILI – Post-Graduate Student of the Chair of International Law, TSU

TEA BATSIKADZE – Post-Graduate Student of the Chair of International Law, TSU

DENIS OGDENI –

RUSUDAN OBOLADZE – Lecturer at the Civil Law Chair, Kutaisi State University

MAKSIMILIAN MERBERGER – Director of the Law Internetproject at the University Saarbrücken (Juristisches Internetprojekt Saarbrücken)